B 23

ZIONALE
FIRENZE

Digitized by Google

R. BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

LIBRI

DONATI DAL

DOTTOR ANNIBALE GIULIONI

GIURISTA

Nato a Firenze il 7 Febbraio 1807
e morto il 1º Dicembre 1895 in Firenze.

16 Maggio 1896

JO. GOTTLIEB. HEINECCII JC.

AD LEGEM JULIAM ET PAPIAM POPPÆAM COMMENTARIUS,

QUO

MULTA JURIS AUCTORUMQUE veterum loca explicantur, vindicantur, emendantur, atque illuſtrantur.

Editio Veneta, prioribus accuratior.

VENETIIS, MDCCXLI.
Ex Typographia Balleoniana.
Superiorum Permiſſu, ac Privilegiis.

B 23. 6. 388

NOBILISSIMO AMPLISSIMOQUE VIRO

CORN. VAN BYNKERSHOEK.

JC. SUMMO, ET SUPREMÆ HOLLLANDORUM, Zeelandorum & Occidentalium Friſiorum Curiæ, quæ Hagæ Comitum eſt, Præſidi Graviſſimo.

S. P. D.

JO. GOTTL. HEINECCIUS.

EX quo præclara illa, quæ publice exſtant, ingenii TUI monimenta diurna nocturnaque manu verſare cœpi, PRÆSES AMPLISSIME, tanta illico nominis TUI veneratio intimo pectori meo inhæſit, ut ejus

nullam unquam acceſſionem fieri poſſe exiſtimarem. At quum nuper nihil tale cogitanti ea mihi obtingeret felicitas, ut ſuaviſſimo congreſſu TUO Amſtelædami apud communem amicum frui, illudque os venerandum, quo civibus oracula quotidie fundis, illud admirabile ingenium, ex quo tantas doctrinæ opes depromis, denique candidum illud & ab omni arrogantia alieniſſimum pectus coram intueri liceret: ad ſummam, qua TE antea proſequutus fueram, venerationem tantus, mihi crede, cumulus acceſſit, ut jam demum amare videar, antea dilexiſſe. Et ſane quum mihi juriſprudentia, non illa quidem umbratilis & e variis interpretum ſomniis male conſuta, ſed vera ac maſcula, & e ſuis fontibus hauſta, unice cordi ſit, &, quantum in me eſt, ita rationes meas componere ſoleam, ut ne mihi bene de illa merendi voluntas deeſſe videatur; quid mihi jucundius eſſe oporteat nomine TUO? quid TE ipſo carius, cui contigit, quod neſcio an hodie nemini, ut, quod in arte noſtra ſummum eſt,

in-

incredibili ingenii bonitate cum ſummo ſtudio conjuncta, adſequereris? Nulla profecto fuit ætas, quæ uberrimum dederit jureconſultorum eximiorum proventum, Tullius, cujus temporibus ingeniis ad majora nitentibus ampliſſima præmia cum ad honores, tum ad divitias propoſita erant, juris civilis magnum quidem uſum & apud Scævolam & apud multos alios fuiſſe, ait: artem tamen in uno Ser. Sulpicio. Et quamvis deinde divina illa Juliani, Celſi, Neratii, Papiniani, Ulpiani, Paulli, aliorumque ingenia magno numero illuxiſſent: Theodoſius tamen junior paucos ſemper raroſque exſtitiſſe conqueritur, qui plena juris ſcientia fuerint ditati, & in tanto lucubrationum triſti pallore vix unum aut alterum recepiſſe ait ſoliditatem perfectioris doctrinæ. Quid de inſequentibus ſæculis dicam, quibus triſtiſſima caligo juriſprudentiæ incubuit? quid de ætate Cujacii, cujus ſumma eruditio vix paucos ad eamdem doctrinæ gloriam ſectandam inflammavit? Quid de noſtris temporibus, quibus omnis ad veram laudem im-

petus propemodum oblanguit? In tanta vero eximiorum jureconſultorum raritate quis juris paullo ſtudioſior TE non ferat in oculis, AMPLISSIME PRÆSES, qui ſolus fere hodie TE ad veterum exemplum componis, noſtroque ſæculo CUIACIUM ipſo Cujacio, ſi viveret, fatente, reſtituis? Equidem maximus hic vir, viſo Biturigis Joanne Haſteno, Juliacenſi, ejus ingenium, tanquam Phidiæ ſignum, ſemel adſpectum ita probavit, ut in terſa ad Gregorium Lomellinum Epiſtola fateatur, tantam in Haſteno eluxiſſe animi probitatem, tantam juris peritiam, ut eo loquente ſibi ſæpe viſus ſit parum aut nihil in jure civili profeciſſe: ita ſæpe ſibi ab eo pudorem injectum, aliter ſentienti, quam ipſe voluerit, ita ſæpe admirabilem illum eruditionem oſtentaſſe, ut dicere deinceps non dubitaturus ſit, unum ſe noſſe Germanum jureconſultum, eximiæ ſcilicet & ſpectatæ eruditionis, Joannem Haſtenum: unum Italum, Gregorium Lomellinum. Magnifica ſane laus, & fere invidenda, a laudato quippe viro,

Jac.

Jac. Cujacio profecta, eoque ſincerior, quod ad hominem Italum ſcribens omnes Germano juveni adulandi cauſſas procul habuiſſe videatur.

Et tamen Joannem illum Haſtenum, qui ipſum Cujacium in admirationem rapuit, fata oſtendiſſe tantum terris videntur. Saltim nec lucubrationibus ullis, quod ſciam, nec eximiis quibuſdam in patriam meritis tam immortalem ſibi gloriam peperit, ut hodie illum inter homines fuiſſe ſciremus, niſi Cujacius ſibi monimentum hoc ære perennius poſuiſſet. Quid vero de TE judicaturum fuiſſe dicamus Cujacium, PRÆSES AMPLISSIME, ſi in ſæculum hoc, quod TE tulit, feliciſſimum incidiſſet? ſi humanitatem TUAM cum incredibili vitæ elegantia conjunctam cominus perſpexiſſet? ſi præclara & veluti ſub aſcia dedicata ingenii TUI monimenta evolviſſet, & tot obſcuris deſperatiſque juris locis lucem a TE tam feliciter animadvertiſſet redditam? Quid illi animi futurum fuiſſe credamus, ſi diffuſam eruditionem divinamque in Critica εὐϛοχίαν, & reliqua, quæ in TE ſunt, recondita-

rum litterarum præſidia, a TE tamen cum vita negotioſa & forenſi ita conjungi intellexiſſet, ut ſive doctis ſcribas, ſive e ſupremo tribunali promas exerceaſque juſtitiam, id unum per omnem vitam egiſſe videaris? Quid dicturum denique fuiſſe exiſtimemus, ſi tam prope, ac nos, abfuiſſet ab illo plauſu & congratulatione, qua TE TUA virtute, TUIS meritis ad ampliſſimam dignitatem evectum non modo cives TUI, ſed boni ubique omnes nuper ſunt proſequuti? Fateretur profecto, jam demum ſe ſibi parum profeciſſe videri: fateretur, TE ſibi aliquando pudorem aliter ſentienti injicere: fateretur denique, jam unum ſe noſſe jureconſultum, eximiæ ſcilicet ac ſpectatæ eruditionis, CORNELIUM VAN BYNKERSHOEK, qui tantum inter reliquos caput eſferat,

Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Hujuſmodi elogium ferres, PRÆSES AMPLISSIME, ſi vel TE Cujacio, vel hunc TIBI fata æqualem eſſe voluiſſent. Jam quum felicitati TUÆ id

unum

unum deeſſe videatur, quod non, ut olim Haſteno & Lomellino, ita & TIBI Cujacius aliquis encomiaſtes contingat: non indignaberis, ſpero, mei ſaltim ordinis homines teſtatum ad poſteritatem facere, quanta admiratione proſequantur virtutes TUAS, ſæculis etiam venturis incitamento ad ſolidiorem juriſprudentiam futuras. Et eo quidem conſilio ampliſſimo nomini TUO hoc opuſculum inſcribere ſuſtinui. Cui enim potius? quum & æquiſſimum eſſe judicaverim, exſtare aliquod amoris in TE mei monimentum, & in eam ſpem atque opinionem ingreſſus ſim, ſi libellus TIBI non plane diſplicuerit, non fore, ut ullius obtrectatoris invidiam judiciumque iniquius reformidet. Accipe itaque, quod offero, ea fronte, qua me ipſum nuper excipiebas, tibique perſuade, quæſo, nihil unquam a me magis ex animi ſententia ſcriptum, quam quod mihi de TUIS laudibus non minus veritatis ſtudium, quam affectus flagrantiſſimus expreſſit. Vale, o Belgii Decus. Franequeræ Friſiorum Kal. Octobribus cIↃ IↃCCXXV.

PRÆFATIO
AD LECTOREM.

AUGUSTUM, ſæculis omnibus memorandum principem, *maximis omnium gentium viris magnitudine ſua caliginem induxiſſe*, Jove non iniquo olim judicavit VELLEJUS PATERCULUS, (a) aſſentator ille quidem maximus, & cui omnia principum honeſta atque inhoneſta laudare mos fuit, ſed cujus tamen adulationi in uno Auguſto materiam defuiſſe dixeris. Nam ut alias, quibus hic princeps pace belloque enituit, virtutes prætermittam: vel illa, quæ in legibus ferendis elucet, prudentia tam admirabilis in eo fuit, ut vix gentes univerſæ in annalibus ſuis reperturæ videantur principem, quem alteri iſti reipublicæ Romanæ conditori ac parenti

ſine

(a) Vellej. Lib. II. Cap. LXXXV.

ſine rubore opponant. Inciderat ille in ea tempora, quibus procax libertas civitatem miſcuerat. Bellorum civilium, quæ æmulatio inter Cæſarem & Pompejum conflaverat, exitus ſane triſtiſſimus ex altera parte cædem; ex altera produxerat dominatum, quem nec parari, nec retineri bonis artibus poſſe, inter omnes conſtat. Hinc ipſe Cæſar, quamvis animi vigore accerimus, quamvis manu fortiſſimus, & magnitudine cogitationum, celeritate bellandi patientiaque periculorum Alexandro, ſed ſobrio, nec irato, ſimillimus, tamen quum & malis artibus uti nollet, nec bonis poſſet, partum tot ſudoribus imperium vix in quintum menſem tuebatur, fato ſuo documento futurus poſteris, facilius parari, quam retineri imperium. Eo interemto, tantum abeſt, ut fluctus illi civiles conſederint, ut ex Charybdi in Scyllam incidiſſe videretur reſpublica. Nova enim illico bella, quorum exitus civibus præſtantiſſimis proſcriptionem & cædem, libertati & legibus interitum, ærario eluvionem, ipſique principi terrarum reipublicæ deteriorem omni tyrannide triumviratum adferebat. Ita vero actum fuiſſet de majeſtate Romana, & ne ipſa quidem Salus populum, in ſua viſcera per tot annos ſævientem ſervare potuiſſet, niſi Auguſti illuxiſſet ingenium ſine exemplo maximum, iſque vir prudentiſſimus, remotis æmulis, ſubverſo Lepido, Antonio ad Actium devicto, cuncta diſcordiis civilibus feſſa nomine principis ſub imperium accepiſſet.

Is enim rerum potitus primo omnium de republica conſtituenda cogitabat, & quum facile intelligeret, ſtare non poſſe principatum, qui magis armis & terrore, quam legibus & juſtitia, niteretur: a ſexto conſulatu potentiæ ſecurus animum ad civitatem legibus temperandam adjiciebat, &, TACITO (a) teſte, *dabat jura, quibus pace & principe uterentur*. Quam arduum hoc fuerit & difficile, quantiſque cum impedimentis ipſi fuerit colluctandum, primum ex temporum illorum perturbatione & populi Romani ingenio colligas. Rempublicam ſane acceperat non modo diſcordiis civilibus feſſam, ac prope enectam, non ſolum civibus, viribus opibuſque exhauſtam, verum etiam ita comparatam, ut nec libertatem ferre poſſet, nec ſervitutem. Intolerabile erat civibus Romanis regium nomen, quod ante tot ſæcula ſerio ejuraverant: & tamen diſcordanti civitati non aliud ſupeterat remedium, quam ut ab uno regeretur. Confugiſſe in Auguſti ſinum videbatur reſpublica; ſed eadem tamen, quidquid dominatum redoleret, averſabatur quam maxime, ægrotis illis ſimillima, qui nec morbum pati poſſunt, nec remedia. Talis erat Romanæ reip. facies, quum Auguſtum acciperet principem. Quod ſi itaque vere cecinit PINDARUS: (b)

Pa-

(a) Tacit. Annal. Lib. III. cap. XXVIII.
(b) Pind. Pyth. IV.

Ῥᾴδιον μὲν γὰρ πόλιν σεί-
σαι καὶ ἀφαυροτέροις. ἀλλ' ἐπὶ χώ-
ρας αὖθις ἕσσαι, δυσπαλὲς
Δὴ γίνεται ἐξαπίνας,
Εἰ μὴ θεὸς ἁγεμόνεσσι κυβερ-
νάτηρ γένηται.

*Facile quippe eſt, civitatem concu-
tere, etiam imbecillioribus: at in ſe-
dem iterum collocare, difficile
Utique eſt, repente
Niſi Deus principibus guber-
nator fuerit.*

quis quæſo in conſtituenda civitate Romulo plus negotii fuiſſe dixerit, quam Auguſto in eadem inſtauranda? Quiſve eum ſuffecturum fuiſſe crediderit tot morbis ſanandis, niſi ei divinitus conceſſa regnatrix prudentia adfuiſſet? Hac vero fretus, ita inſtruebat ſcenam, ut ſenſim mutaretur reſpublica, nec tamen mutari illam populus ſentiret, ſexcentis libertatis ſimulacris deluſus. Hinc nec regem ſe vocari patiebatur, quum eſſet παμβασιλεὺς, nec Dictatorem, quum eſſet ſine provocatione, nec Dominum, quum ei omnes ſervirent. Principis, Pontificis max. & ſimilia vocabula, liberæ quoque Romæ non ignota, imperio prætexens, divina humanaque omnia ſuo arbitrio moderabatur, & ſolo clementiæ auctoramento Senatum populumque non minus ſibi habebat obnoxium, quam ſi

triſte Tarquinii Superbi exemplum ſequutus illum exhauſiſſet cædibus, hunc terrore, metu & laboribus oppreſſiſſet. Primum hoc eſt & præcipuum, in quo Auguſti prudentia eluxit, cui & alterum non minus admiratione dignum accedit. In rerumpublicarum converſionibus id quoque evenire ſolet, ut veteris reipublicæ leges novo ſtatui non magis plerumque conveniant, quam puero Herculis cothurni. Nam, ut recte vidit ARISTOTELES, (a) aliæ ſunt leges, quæ ſtatum popularem conſervant, aliæ, quibus principatus vel imperium optimatium continetur, nec fieri poteſt, ut eædem proſint & imperio paucorum, & ſtatui multitudinis. Et tamen quum nullam mutationem ægrius ferant homines, quam legum, quibus ab incunabulis innutriti ſunt: quis dubitet, quin Romanis ea mutatio accidere debuerit moleſtiſſima? Nihil erat jure Quiritium præſtabilius. Unuſquiſque paterfamilias domi erat familiæ princeps, & jure vitæ & necis in omnes, qui poteſtati ejus ſubjecti erant, utebatur. Idem in civitate erat veluti ſacroſanctus, a cujus capite & tergo Leges Valeriæ & Porcia omne ſupplicium omnemque injuriam removerant. In foro & comitio non minore auctoritate ac ſummi magiſtratus, una cum civibus reliquis de pace, bello, fœderibus, ſuffragia fere-

(a) Ariſtot. Polit. Lib. III. Cap. VII. Lib. IV. Cap. I. Lib. V. Cap. IX.

ferebat, leges figebat refigebatque, quin & de capite & fortunis ſummorum virorum judicabat. Particeps erat honorum & ſacerdotiorum omnium, quin ſæpe, qui hodie aratrum tenens agellum ſuum colebat, perendie civium juſſu paludatus exibat in provinciam, & maximis exercitibus ſummo cum imperio præficiebatur. An ea jura tam facile dimiſiſſent Romani? an non quodcumque pro iis certamen ſubiiſſent? Quid vero Auguſtus? Quum animadverteret, ea omnia parum convenire principatui, cujus ex TACITI (a) ſententia *ea conditio eſt, ut non aliter conſtet ratio, quam ſi uni reddatur:* primum conſtituto Præfecto urbi negotium dabat, ut & ſervitia & ſævitiam dominorum coerceret, id eſt, imperium illud domeſticum paullatim intra fines coerceret; deinde honores quidem a populo deferri patiebatur, ſed non niſi a ſe electis. Provinciarum porro potentiſſimarum curam ſibi ob poteſtatem proconſularem vindicabat, eoque mittebat, quorum perſpectam exploratamque habebat fidem & promtum ad quævis obſequium. Denique & novas leges ferebat, *οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνωμόνων νομοτιθεὶς ἀλλάτινα ϗ ἐς δημόσιον προτιθεὶς, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ ἐπανορθώσῃ, non omnia ſuo ſanciens arbitrio, ſed plura etiam populo promulgans, ut is, ſi quid minus placeret, emenda-*

(a) Tacit. Annal. Lib. I. Cap. VI.

daret, uti refert ZONARAS: (a) ſed non erat, quod ſuffragia populi metueret, annona & congiariis prius deliniti. Ita plures pertulit leges, etiam ſeveriſſimas, & ad principatum ſtabiliendum comparatas, nec ullam promulgatam ab eo antiquatam novimus, præter Juliam noſtram de maritandis ordinibus, quam & ipſam tamen poſtea non ſolum pertulit, ſed & fremente necquidquam equeſtri ordine acrioribus vinculis altera rogatione Papia Poppæa munivit. Erat & aliud, quod Auguſtum poterat ſollicitum habere. Libera republica regnum forenſe penes Prætores & Ædiles erat, qui non modo jura reddebant, verum etiam edictis ſuis illa ſuo fere arbitrio mutabant. Quamvis enim negarent ſe legislatores eſſe, &, quidquid agerent, *adjuvandi, ſupplendi corrigendique juris civilis gratia* facere fingerent: (b) vere tamen auguſtam illam poteſtatem *νομοθετικὴν* ſibi arrogabant, *οὔτε πάντα δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διατεταγμένα, οὔτε τὰ γραφέντα τηροῦντες, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μεταγράφοντες, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ποιοῦντες*; *neque id jus, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſervantes, neque ſcripto juri ſtantes, ſed ſæpenumero ea variantes, crebroque per gratiam vel odium certorum hominum, ut fieri adſolet, multa ſtatuentes.* (c) Unde & *legislatores* eos

(a) Zonar. T.I. Ann. Lib. X. p. 533. edit. Cang.
(b) L. 7. §. 1. ff. de juſt. & jure.
(c) Dio Caſſ. Lib. XXXVI. p. 21.

eos vocare non dubitat Justinianus noſter. (a) Atqui principatus ea conditio eſt, ut nullam partem legislatoriæ poteſtatis magiſtratibus poſſit concedere. Vivas hos eſſe oportet leges, non legum auctores & arbitros: eorum eſt, reddere jura, non ea conſtituere, & mutare pro lubitu; ita denique fungi munere ſuo, ut qui ſe principi rationem reddituros ſciant. Quid hic Auguſtus? Tarquinius ſane aliquis magiſtratus omnes uno edicto abolere, Prætorem & Ædiles tribunali & ſella curuli depellere, eorum edicta albo detrahere & una ſpongia delere non dubitaſſet: at dubitabat Auguſtus, ut qui non evertere, ſed reſtituere velle rempublicam videri cuperet. Procedebant ergo more majorum conſules, iiſdem ac olim dignitatis ſuæ inſignibus conſpicui: ſublimes, uti antea, è tribunali jus dicebant prætores, e ſella curuli Ædiles de redhibendo & evictionibus præſtandis non ſecus, ac libera adhuc republica, pronunciabant. Quæſtorum quoque, immo & Cenſorum & Tribunorum plebis, audiebantur nomina, & inſignia, ſi qua antea habuerant, conſpiciebantur: ſed ſimulacra hæc tantum veteris reipublicæ erant, non eadem, quæ olim, reſpublica, vel, ut eleganter ait Tacitus, (b) *eadem magiſtratuum vocabula: nihil uſquam priſti & integri moris, quum omnes, exuta æqualitate, juſſa principis adſpectarent*. Nam primo, quo

(a) Nov. XXV. præf. & Nov. XXVI. Cap. I.
(b) Tacit. Annal. Lib. I. Cap. III.

quo plures partem adminiſtrandæ reip. caperent, nova officia excogitabat, curam operum publicorum, viarum, aquarum, alvei Tiberis, frumenti populo dividundi, &, quæ maxime evertendo prætoris regno excogitata fuerat, præfecturam urbis. (a) Deinde & jureconſultis, non Labeonibus, incorruptæ libertatis viris, ſed aliis ſibi obnoxiis, & quorum obſequium dominantibus magis probaretur, facultatem de jure reſpondendi dabat in ſpeciem quidem, ut eo major eſſet juris auctoritas, ſed re vera, ut & leges antiquas interpretationibus ſuis ad præſentem ſtatum paullatim detorquerent, & formulario prætorum juri obicem ponerent, quippe illam quoque nacti prærogativam, ut judices, olim, formulæ Prætoris, tanquam glebæ, adſcripti, *ab eorum reſponſis jam diſcedere non poſſent*. (b) Nec minus callidum hoc erat inventum, quod magiſtratibus ſub ſpecie honoris alia plane munera demandaret, veluti curam ærarii, ludorum & ſpectaculorum publicorum, Orationum & epiſtolarum in Senatu legendarum. Ita enim fiebat, ut, quum his novis inhiarent, vetera amitterent, ſolo vocabulo Conſules, Prætores, Ædiles, Quæſtores, & Principi non magis, quam umbræ, metuendi. Periculoſiſſimi denique, qui reip. incubuerant, morbi erant vitia publice gliſcen-

(a) Sveton. Aug. Cap. XXXVII.
(b) §. 8. Inſt. de jur. nat. & gent. L. 2. §. ult. ff. de O. I.

ſcentia, & res anguſta ærarii. Utramque peſtem vel maxime advexerat bellorum civilium furor. Quotidiana per urbem & Provincias erant furta, rapinæ, adulteria, ſtupra, cædes, &, ut paucis dicamus, tanta ubique peccandi licentia, ut corrumpere & corrumpi ſæculum vocaretur. Nulla jam amplius matrimonii religio, nullus lecti genialis honor, nullum liberos tollendi educandique ſtudium, ſed promiſcua & nefanda Venus, ſimulatæ adoptiones, & maxima orbitatis pretia. Cum his monſtris conflictandum erat novo Herculi, & quidem non gladio & ſecuribus, (quam ſane ſeveritatem in novo Domino populus vix tuliſſet,) ſed iis virtutibus, quæ quidem in Auguſto ſummæ erant, juſtitia & prudentia. Sed quid efficeret prudentia quantumvis magna, pecunia tanquam nervis deſtituta? Videbat Auguſtus, non poſſe diuturnum eſſe, quod terrore & truculento ſatellitum vultu contineatur, imperium. Ipſe aliam viam ingreſſus, eos, qui ingenio & virtute eminerent, ſpe honorum atque opum; militem donis; populum annona & congiariis; cunctos dulcedine otii pellicere decreverat. At ſic verum eſſe experiebatur, quod ait DEMOSTHENES: (a) Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἔστι γενέσθαι τῶν δεόντων. *Opus eſt opibus, nec ſine iis quidquam fiet, quod opus erit.* Tot ſane largitionibus, quas po-

(a) Demoſthen. Olynth. I.

populus a principe flagitabat, vix Crœſi opes ſufficere videbantur, nedum ærarium tot Pompeji, Cæſaris, Bruti, Caſſii, Antonii, aliorumque turbulentorum civium rapinis exhauſtum. Et tamen cives, quorum animis atrox priſtinæ libertatis memoria inſederat, tributis & vectigalibus ad mendicitatem redigere, provincias exactionibus & rapinis vexare, ærarium calumniis, delationibus, & crimine eorum, qui crimine vacarent, locupletare, incivile, nec ſui ſæculi eſſe intelligebat. Aſt nec hic defeciſſe videmus Auguſti prudentiam. Vitiis in dedecus publicum gliſcentibus partim exemplo, partim legibus ſaluberrimis de judiciis publicis, medicinam parabat. Et ſane quum ipſe clementia, benignitate, diſciplina domus, temperantia omnibus præiret exemplum: quem civium fuiſſe exiſtimes tam improbum, ut non pudore ſaltim in officio contineretur? *Flexibiles in quamcumque partem*, inquit Plinius, (a) *ducimur a principe, atque, ut ita dicam, ſequaces ſumus. Huic enim cari, huic probati eſſe cupimus, quod fruſtra ſperaverint diſſimiles: eoque obſequii continuatione pervenimus, ut prope omnes homines unius moribus vivamus.* Quis deinde ſublata ſpe impunitatis, vitia non horreat, niſi ad omne ſcelus profligatus? Denique de ærario quid dicamus, quod bonis artibus ita explebat Auguſtus, ut jam non ſpolia-

(a) Plin. Paneg. Cap. XLV.

liarium eſſet, ſed ærarium, ſed templum, & immenſarum tamen opum receptaculum? Invenerat jam ante ſe inſtitutum vectigal centeſimarum rerum venalium; ipſe viceſimas hereditatum addiderat, *tributum*, UT PLINIUS (a) vocat, *tolerabile & facile heredibus, duntaxat extraneis*. Quæ antea magiſtratuum largitionibus interierant, prædas, agrorum publicorum penſiones, metalli fodinarum reditus, ipſe in publicum iſtum theſaurum conferebat. Legibus Ælia Sentia, & Fuſia Caninia libertatibus modum ponebat, ut eo locupletiores eſſent domini & patroni, tantoque plus viceſimarum nomine ærario penderent. Pleraque crimina quæ alioquin legiſlatores ultore ferro perſequuntur, ipſe ſaltim in opulentioribus deportatione in inſulam expiari juſſerat, ut eadem opera & clementiæ daret exemplum, & opes ſceleratorum hominum in ærarium influerent. (b) His artibus Auguſtus opes immenſas congeſſit, his & tot ſuffecit largitionibus, quæ fere fidem hodie ſuperant, & tot magnificis operibus extruendis, quibus marmoream ex lateritia Romam reddebat, & tot alendis legionibus, quæ pace belloque pro reip. ſalute excubarent, & iis demum gerendis rebus, quibus omnibus omnium gentium viris induceret caliginem.

Cum omnes autem Auguſti leges admiratio-

(a) Idem ibid. Cap. XXXVII.
(b) L. 1. pr. ff. de bon. damn.

ratione digniſſimæ ſunt, tum imprimis LEX PAPPIA POPPÆA, quam jam ſenior incitandis cælibum pœnis augendoque ærario poſt Julias rogationes ſanxit. Nihil illa lege Roma vidit prudentius ſcriptum, nihil, ut ita dicam, πολιτικώτερον, nec errare eum dixerim, qui eam rogationem præcipuum fuiſſe cenſeat principatus ab Auguſto inſtituti firmamentum. Cauſſa ferendæ legis honeſtiſſima, ut Romani adulteriis & vagæ Veneri adſueti præmiis & pœnis ad ducendas uxores & prole locupletandam rempublicam adducerentur. Et eo tamen obtentu & auctoritatis ſuæ edebat ſpecimen, & jus antiquum maximam partem ad ſtatum præſentem inflectebat, & ærarium, præcipuum illud dominatus ſubſidium, in immenſum locupletabat. Auctoritatis ſuæ nunquam dedit experimentum luculentius, quam quum legem ſemel antiquatam & vix auctis præmiis lenitaque parte pœnarum perlatam, (a) fremente necquidquam ordine equeſtri, (b) multo quam antea ſeveriorem ſuffragiis populi ſubmitteret. Non placuerat ea lex Senatui: (c) equites ejus abolitionem flagitantes parum a tumultu abfuerant: (d) ipſi conſules, legem adverſus cælibes & orbos rogaturi, nec mariti nec parentes erant, adeo-

(a) Suet. Aug. Cap. XXXIV.
(b) Dio Lib. LVI. p. 572.
(c) Dio Lib. LIV. p. 532.
(d) Dio Lib. LVI. p. 572.

(a) adeoque, quod facile eſt ad intelligendum, ita rogabant, ut diſſuadere malle viderentur, ſi per ſæculum licuiſſet. Et tamen ea omnia perrupit Auguſti conſtantia, & prudentia plane ſingularis, effecitque non vi, ſed auctoritate, ut lex omnibus exoſa omne tamen punctum ferret. Et quænam vero lex? Non ſane illis antiquis ſimilis, quæ civium Romanorum jura adaugeret, non tribunicia, quæ plebi adverſus magiſtratuum potentiam præſidia circumponeret: ſed juris antiqui expultrix, novi auctor, &, ut paucis dicam, vere *μοναρχική*. Arctiſſimis limitibus circumſcribebat matrimonia, ut eo plures dotes publicarentur. In petendis gerendiſque magiſtratibus eos, quibus plures liberi eſſent, præferri juſſerat, ut ſemper eſſet in manu principis, quos vellet magiſtratus creari. Si enim duos cælibes & unum maritum, vel duos orbos & unum parentem, vel duos pauciorum unumque plurium liberorum parentem commendaſſet populo: quis dubitet, quin jam præſcire potuerit, quem reliquis præferri oporteret? Dum porro hæc lex conjuges niſi certis caſibus inter ſe capere vetuit, dumque quoſdam nihil, alios ſolidum non capere paſſa eſt: permultum derogavit veteri illi civium Romanorum privilegio: PATERFAMILIAS UTI LEGASSIT DE PECUNIA TUTELAVE SUÆ REI, ITA JUS ESTO. Nec minus.

(a) Dio. Lib. LVI. p. 573.

nus veteri connubiorum juri multum deceſſit, circumſcripta divortiorum licentia; patriæ poteſtati, injuncta parentibus neceſſitate elocandi liberos: juri libertinorum, auctis patronatus juribus. Sic nulla fere lex per plures juris univerſi articulos ſe diffudit, nulla plura novavit & ad ſtatum monarchicum inflexit, quam PAPPIA POPPÆA. Quid dicam de ærario, in quod maximam privatarum facultatum partem migrare oportebat, tot publicatis dotibus, tot conſtitutis bonorum generibus, quaſi caducis, caducis, ereptitiis, vacantibus: tot denique præmiis curioſitati delatorum propoſitis. Et tamen nulli vis fiebat, nulli innoxio ſtruebantur inſidiæ, ſed laſcivis, qui vagam Venerem honeſtæ conjunctioni anteferrent, ſed ſtolidis & malis civibus, qui parere nollent legi ſaluberrimæ. Quæ tantum abeſt, ut iniqua viſa ſint viris bonis, ut hoc inter bonos maloſque principes diſcrimen ſtatuerit PLINIUS, (a) quod ſub illis *fiſcum & ærarium Voconiæ & Juliæ leges*; ſub his *ſingulare majeſtatis & unicum crimen eorum, qui crimine vacant, locupletare ſoleant*.

Talis eſt lex illa, quam illuſtrare conati ſumus, celeberrima. Et quamvis præſtantia ejus vel ſola me movere potuiſſet, ut in ea exercerem ingenium: fuere tamen & alia, quæ currenti calcar adderent. Obſervaveram, præter CELSUM qui obiter hanc legem

(a) Plin. Paneg. Cap. XLII.

gem ſeptem pandectarum libris expoſuerat, ſex jureconſultos, TER. CLEMENTEM, JUNIUM MAURICIANUM, MARCELLUM, CAJUM, ULPIANUM & PAULLUM juſtos ad illam commentarios ſcripſiſſe. Videram, ex iſtis operibus centum nonaginta novem in Digeſtis ſupereſſe fragmenta, per omnia fere juris capita diſperſa. Intelligebam, ante JACOBUM GOTHOFREDUM, qui primus legem hanc ordini integritatique ſuæ reſtituere conatus erat, pleroſque interpretes iſtos textus vel plane non intellexiſſe, vel ſaltim ad ſpecies genuinas fere nunquam retuliſſe, adeo ut aliquando, tribus quatuorve adhibitis in conſilium, repetere cogaris illud Demiphonis apud TERENTIUM: (a)

Feciſtis probe:
Incertior ſum multo, quam dudum.

Non ignorabam porro, potiſſimum interpretationis momentum in iis, quæ antecedunt, quæque conſequuntur, locisque ſimilibus, vel, uti HUGO GROTIUS adpellare ſolet, in conjunctis re & loco poſitum eſſe, nec accurate intelligi poſſe verba ex medio textu decerpta, niſi in ſuam quæque ſedem locumque reſtituantur. Poſtremo noveram equidem, virum eximium & hujus myſterii probe gnarum, JACOBUM GOTHOFREDUM, legi noſtræ hanc operam navaſſe, ut ſingulos

(a) Terent. Phorm. Act. II. Scen. IV. v. 18.

los juris textus ſuo quoſque capiti aptaret: ſed experiundo tamen deinde didiciſſe mihi videbar, eundem in multis haut leviter allucinatum. Dum enim varias leges Papias confudit: dum aliqua ex legibus Juliis de adulteriis & judiciorum publicorum Papiæ Poppææ adſuit: dum quædam maximi momenti capita prætermiſit, quædam in ſenſum plane alienum detorſit: dum SCa atque interpretamenta JCtorum veterum ab ipſa lege non ſatis accurate ſecrevit: dum denique ſibi omnia indulſit in emendandis, fingendis refingendiſque legum inſcriptionibus: fieri profecto non potuit, quin poſt meſſem ejus magnum aliis idem ſaxum voluturis ſpicilegium ſupereſſet. Quæ quum ita ſint, operæ pretium mihi videbar facturus, ſi pulcherrimæ legi aliquid temporis darem, & hunc commentarium conficerem, non verboſum illum quidem & diffuſum, ſed tamen non inutilem, uti ſpero, veræ juriſprudentiæ ſtudioſis futurum.

Ne autem, quid a me præſtitum ſit, ignores, primo non GOTHOFREDI hic repeto commentarium, aut eumdem obſervationibus quibuſdam ex adverſariis meis augeo: ſed primo LEGIS noſtræ hiſtoriam prioribus libri primi capitibus quam accuratiſſime expono, in eam ſemper ingreſſus ſententiam, eſſe hoc in univerſa juriſprudentia addiſcenda inprimis utile ac frugiferum, legum juriumque cauſſas & origines perſpectas habere, ut inde, quid reip. noſtræ rationibus conveniat, quidve extra uſum

ſit,

ſit, colligamus. Quod & laudatiſſimo Jac. Gothofredo ita viſum, qui in præfatione eruditiſſimæ diſſertationis ad L. Quiſquis C. ad L. Jul. majeſt. non abs re optat, *ut jurium politica & hiſtorica rationes ex imperii Romani ſtatu diligentius eruantur, unde judicium facile fieri poſſit, an & quatenus ea in uſus hodie derivari queant.*

Deinde oſſa hujus legis, ut ita dicam, cum cura legi, adhibitiſque veterum teſtimoniis omnibus, & maxime JCtorum fragmentis, nec non in parte poſteriore lege unica C. de caduc. tollend. capita illius ordini integritatique ſuæ reſtitui. Qua in re quam tædioſum devorarim laborem, ii demum intelligent, qui unquam ſimili in argumento exercuerunt ingenium. Nimirum quum juvenis, factis primis juriſprudentiæ ſtipendiis, legendo meditandoque me interiori & acroamaticæ artis noſtræ intelligentiæ præparare cœpiſſem: illico ſane deprehendi, fundos juriſprudentiæ noſtræ præcipuos eſſe EDICTUM PRÆTORIS & ÆDILITIUM, variaſque leges, veluti JULIAM ET PAPIAM POPPÆAM, ÆLIAM SENTIAM, FALCIDIAM, AQUILIAM, JUNIAM NORBANAM, JUNIAM VELLEJAM, CORNELIAS item, POMPEJAS, JULIAS & FABIAS de judiciis publicis, præterea SCa quædam celebriora, veluti MACEDONIANUM, VELLEJANUM, SILANIANUM, TREBELLIANUM, TERTULLIANUM, ORFITIANUM, & ſimilia: poſtremo libros quoſdam veterum JCtorum, puta SABINI, LA-

LABEONIS, ALFENI, PLAUTII, VITELLII, MINICII, JULIANI, CELSI, PAPINIANI. Hos inquam videbam juriſprudentiæ noſtræ fundos eſſe, quia veteres juris conditores ea ſcripta omnia certatim ſuis commentariis illuſtrarunt, ex iiſque maxima pars legum in Pandectis ſuperſtitum decerpta eſt. Cœpi itaque de reſtituendo eorum monimentorum ordine cogitare, conſiderataque textuum ex eodem libro ſuperſtitum ἀλληλυγία fragmenta ad ſuam quæque ſpeciem ſuumque locum & titulum referre. Quumque jampridem in ſcriniis meis latitarint Edictum perpetuum, Edictum Ædilitium, Leges Julia & Papia, Ælia Sentia, Julia de adulteriis, itemque libri Sabini, Alfeni, Plautii, Celſi, Juliani, Ulpiani, Marciani, ita diſpoſita, ut quæ ſingulis libris capitibuſque doctrinæ pertractatæ, quæque fragmenta inter ſe conjungenda coaſſandaque ſint, paucis notarim: ſpecimen hujus induſtriæ meæ jam dare decrevi LEGEM PAPIAM POPPÆAM, tum quod plura ad eam menda viderentur, tum quod eam paullo pleniorem fuiſſe exiſtimarem, quam a JAC. GOTHOFREDO datam memineram.

Hinc porro dedi operam, ut, ad quæ legis capita, quin & verba capitum, ſinguli veterum textus, ex eorum Commentariis ad hanc legem in Pandectis ſuperſtites pertinuerint, quæque ipſis ſpecies ſubjicienda ſit, breviter oſtenderem.

Præterea ſingula Legis capita ita expoſui, ut non modo jura traderem, ſed & iis, quæ alioquin obſcura eſſent, ex philo-

lo-

logia & Antiquitatibus Romanis lucis aliquid accenderem, imitatus magna in arte noſtra nomina, ALCIATOS, CUJACIOS, BRISSONIOS, BALDUINOS, HOTOMANNOS, MERILLIOS, GOTHOFREDOS, NOODIOS, & qui etiamnum maſculæ iſtius atque elegantioris juriſprudentiæ laudem in Belgio noſtro tuentur, BYNKERSHOEKIOS, HUBEROS, SCHULTINGHIOS, ECKIOS, OTTONES,

Nulla dies unquam memori quos eximet ævo.

Non ſolent hæc ad palatum eſſe iis, qui ſolius Bartoli deliciis paſcuntur: meminique, quum Antiquitatum Rom. Syntagma in uſum auditorum edidiſſem, cauſſidicum veteranum, καλαμοβόαντα, omniaque ſpecula ob faciem Silenianam, præter illud Durandi, peroſum, hunc libellum ferre non potuiſſe. Sed non invideo iſtis labellis ſuas lactucas, quibus recreatus ipſe ne Jovi quidem ambroſiam ſuam invidere ſolet. Abundare illum patior judicio ſuo, tam a reliquorum hominum ſenſu abhorrente, ut quum libellum, quem edidit, lepidiſſimum ad piper & thus damnarit ſæculum hoc faſtidioſiſſimum, meus, quem ad Garamantas relegandum putabat, emtorem ubique repererit, ut jure dicere poſſim cum MARTIALE: (a)

Sunt

(a) Lib. XIX. Epigr. 194.

Sunt quidam, qui me dicunt non eſſe poetam.
Sed, qui me vendit, bibliopola putat.

Denique tantum abeſt, ut belli iſtius Sabelli iræ ſuccenſeam, (nec enim ignoro, quantæ ſint animis cœleſtibus iræ,) ut potius ipſi apprecer bonam mentem, clienteſque multos, divites, quin & , ſi ita mereatur, tam ſtolidos & litigioſos, ut ei velint capita & fortunas credere, cui forte nemo calceandos commiſiſſet pedes.

Ad inſtitutum noſtrum ut redeamus, in legum interpretatione ita verſati ſumus, ut ab emendationibus, niſi res ipſa poſtulare videretur, abſtineremus, ſæpius eas ab aliorum vi majore defenderemus. Aliquando tamen & ipſi aliquid auſi ſumus, non criticum adfectantes acumen, ſed veniam ſperantes conjecturis, quos & modeſtia plerumque commendabit, & excuſabit neceſſitas.

Idem & in aliorum auctorum locis aliquando fecimus, parum veriti, ne falcem in alienam meſſem immitteremus. Publica enim ſunt hæc ſacra, non eorum propria, qui myſtarum in illis munere funguntur, injuriæ merito poſtulandi, ſi alios, qui ſplendidum criticorum nomen nec adfectant nec ferunt, abſtentos reddere, & ſibi ſolis hæc myſteria vindicare auderent.

Denique præter Indices, quos magno ſtudio confecimus, acceſſerunt pluſcula, quæ lu-

luſtratis plagellis, vel ADDENDA vel EMENDANDA duximus. Miraberis in priore parte tot ſphalmata leviſſima, & haut levia tamen, occurrere: idque & ego miror. Sed quemadmodum, viſis plagellis tam male habitis, curavi, ut reliqua ante impreſſionem mihi luſtranda mitterentur: ita ea, in quibus antea aberrarant operæ, quæque ſenſum turbare poſſe videbantur, in calce libelli enotare non piguit. Hæc ſunt, LECTOR CANDIDE, quæ te ſcire volui. Tu fave, ſis, adeſtoque animo, & rem cognoſce, ut pernoſcas, ecquid ſpei ſit reliquum, & poſthac, ſi quos fecero de integro commentarios, legendi an exigendi tibi ſint prius. VALE.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di reviſione ed approvazione del Padre Fra Paolo Tommaſo Manuelli Inquiſitore nel Libro intitolato: *Jo: Gottl. Heinecii ad Legem Juliam, & Papiam Poppæam Commentarius*, non eſſervi cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimenti per atteſtato del Segretario noſtro, niente contro Prencipi, e buoni coſtumi, concediamo Licenza che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gl'ordini in materia di ſtampe, e preſentando le ſolite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. 3. Luglio 1741.

(Gio: Emo Proc. Rif.
(
(Alviſe Mocenigo K. Rif.

Agoſtino Bianchi Segr.

Adi 5. Luglio 1741.

Regiſtrato nel Magiſtrato Eccellentiſſimo degli Eſecutori contro la Beſtemmia.

Antonio Paulucci Segr.

A D

AD LEGEM JULIAM ET PAPIAM POPPÆAM COMMENTARIUS.

LIBER PRIMUS.

DE LEGIS JULIÆ ET PAPIÆ HISTORIA.

CAPUT PRIMUM.

De variis Legibus Papiis, à Papia Poppæa diſcernendis.

INſtituti ratio. I. Lex PAPIA *de virginibus Veſtalibus. Mox capiendi virgines antiquiſſimus. Capiebantur initio a regibus, deinde a pontificibus max. Quid novi invectum ſit lege Papia? Olim virgines Veſtales e ſolis patriciis puel-*

lis lecta, poſt legem Papiam etiam e plebeiis. An Veſtale ſacerdotium ſemper manſerit in poſſeſſione patriciarum? Paullus Merula *notatus. Virginum electio & ſortitio a Papio inventa. An ejus lex ſit pars Papiæ Poppææ?* Paulli Merulæ, Jac. Gothofredi & Jani Vinc. Gravinæ *ſententia expenſa. Lex Papia anterior Auguſti imperio, & Lege Ogulnia de ſacerdotiis non multo poſterior eſt.* II. *Lex* PAPIA *de ſociis nominis Latini in ſuas civitates remittendis. Latini ſæpe irrepere conabantur in tabulas cenſuales. Latinorum magiſtratuum querela. Lex* CLAUDIA *ea de re lata, nec non Lex Licinia &* MUCIA. *Cauſſa belli Marſici & ſocialis. Lex hæc Papia perperam exploſa a* Steph. Vin. Pighio. *Ab aliis cum Lege Papia de peregrinis perperam confuſa. Quando illa lata ſit?* III. *Lex* PAPIA *de peregrinis. Ejus hiſtoria & cauſſa. Iniquum de illa Ciceronis judicium. Sæpe peregrini ob inteſtinos tumultus vel annonæ gravitatem urbe exceſſe juſſi. Lex* JUNIA *Penni.* IV. *Lex* PAPIA POPPÆA. *Varia ejus nomina.* Κατ' ἐξοχὴν *veteribus dicitur* LEX, ΝΟΜΟΣ, vel ΝΟΜΟΙ. *Ea per multa ſæcula recitata in ſponſalibus.* Terentius, Clemens, Cajus, Ulpianus, Marcellus, Mauricianus, Paullus, *eam commentariis illuſtrarunt. An &* Octavenus? Torrentii, Lipſii, Fr. Balduini, Jo. de Pareia, Ramez de Manzano, Jac. Gothofredi, M. Vertranii Mauri, Ferd. Paez, Jan. Vinc. Gravinæ *aliorumque commentarii ad illuſtrandam hanc Legem comparati. Hujus legis capita jus tantum non*

uni-

univerſum pervadunt. Tractationis ordo & partitio.

LEGEM PAPIAM POPPÆAM, quæ vix ulla in principe terrarum civitate celebrior exſtitit, paullo accuratius expendere, conſilium eſt. Ad id vero priuſquam accingar, facturum me arbitror operæ pretium, ſi hoc capite de aliis, quibus gens PAPIA nomen fecit, legibus, quædam præmittam, maxime quum diverſas illas Papiorum rogationes non ſatis ſegregare ac diſtinguere ſoleant viri ceteroquin eruditiſſimi, ſed eas aliquando cum ipſa lege PAPIA POPPÆA perperam confundant. Quare magnopere noſtra refert, leges, quarum veteres paſſim meminerunt, PAPIAS accurate ſecerni, expendique, quantum fieri poteſt, diligentiſſime.

I. Vetuſtiſſima omnium, ex mea quidem ſententia, eſt lex PAPIA DE VIRGINIBUS VESTALIBUS, de qua luculentum hoc exſtat A. GELLII (a) teſtimonium: *Sed* PAPIAM LEGEM *invenimus, qua cavetur, ut pontificis maximi arbitratu viginti e populo virgines legantur, ſortitioque in concione ex eo numero fiat, & cujus virgo ducta erit, ut eam pontifex maximus capiat, eaque Veſta fiat.* Quibus GELLII verbis ut aliquantulum lucis adfundamus, primum, quid ſancitum cautumque ea lege fuerit, ac deinde cujus illa ætatis ſit, paucis diſpiciemus.

(a) Lib. I. cap. xii.

Errore procul dubio graviſſimo ſeſe obſtringeret, qui ipſum Sacerdotes Veſtales

capiundi ritum ex hac demum lege Papia arceſſere non dubitaret. Morem enim illum ſaltim a Numæ temporibus conſtanter viguiſſe, inter omnes conſtat. Quemadmodum enim alii Sacerdotes in comitiis CREARI, alii ab ipſo collegio COOPTARI, alii PRODI ſolebant: ita flamines Diales, (a) augures (b), & virgines Veſtales, ex Numæ inſtituto, CAPI, id eſt, uti GELLIUS (c) interpretatur, *manu prehenſos prehenſasve*, *ab iis parentibus*, *quorum in poteſtate erant*, *veluti* BELLO CAPTOS CAPTASVE ABDUCI, oportebat. Quem ritum a Numa poſteris veluti per manus traditum eſſe, vel inde patet, quod illum religioſiſſimum principem quatuor puellas Veſtæ cepiſſe tradunt auctores graviſſimi, PLUTARCHUS (d) & DIONYSIUS HALICARNASSEUS (e)

(a) Liv. lib. XXVII. cap. VIII. (b) Gellius ibid. (c) ibid. (d) in Numa p. 66. (e) Lib. II. p. 127.

Neque exiſtimandum porro, jus iſtud capiundi Veſtales hac demum lege ad pontifices maximos fuiſſe devolutum. Tametſi enim Numa ipſe illam Sacrorum Veſtæ procurationem puellis mandabat, eodemque exemplo & ſucceſſoribus ſuis jus. virgines legendi eſſe cupiebat, & hinc diſerte ſcribit DIONYSIUS (f): *Αἱ δὲ θεραπεύουσαι τὴν θεὸν παρθένοι τέτταρες μὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς*, ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ *αὐτὰς* ΑΙΡΟΥΜΕΝΩΝ, *ἐν οἷς κατεστήσατο δίκαιον ὁ Νομᾶς*: *Virgines autem, quæ Veſtæ Deæ ſacris operabantur, quatuor erant ab initio, & jus eas* CAPIUNDI, (ita vertendum illud *αἱρουμένων*, non uti a FRID. SYLBURGIO factum, OPTANDI,) PENES REGES *eſſe Numa voluit*: abrogato tamen regibus imperio, hunc morem ipſa ſolvit

(f) ibid.

vit neceſſitas, eaque cura ſtatim penes pontificem maximum eſſe occœpit. Sane jam circa annum V. C. CCCXXXVI, nondum centum annis ab ejecto Tarquinio elapſis, pontificem maximum, tamquam Veſtalium antiſtitem, cauſſas earum cognoviſſe, animadvertiſſe in ſontes, innoxias abſolviſſe, eaſque ad digniores ſacerdotio mores cohortatum eſſe, vel Poſtumiæ, Sacerdotis Veſtæ, exemplum apud LIVIUM (a), ſatis ſuperque evincit.

(a) Lib. iv. c. xliv.

Quæ quum ita ſint, duo in primis ſuperſunt, quæ antiquo juri ſurrogavit lex Papia, quorum alterum ad virginum capiendarum perſonam; alterum ad ipſum capiundi ritum videtur pertinuiſſe. De illa permulta veteri jure pontificio, GELLIO (b) teſte, prodita fuerant, veluti ne caperetur minor annis ſex, major annis decem, nec quæ non ſit patrima & matrima, vel quæ lingua debilis, vel ſenſu aurium deminuta, aliave quavis corporis labe inſignita, vel quæ denique ipſa, cujuſve pater emancipatus eſſet, vel cujus parentes ambo alterve ſerviiſſent, aut in ſordidis verſati eſſent negotiis. Enimvero & hæc omnia e Numæ regis commentariis videntur promanaſse. Hunc enim creato a ſe pontifici maximo talia exſcripta exſignataque attribuiſse, tradit LIVIUS, (c) additque DIONYSIUS HALICARNASSEUS, (d) multa in his ſacris Numæ commentariis *πρὸς τοὺς ἐπιμελησομένους, ἱερῶν ἱερεῖς, ἁγνείας τε καὶ θρησκείας, καὶ καθαρμοὺς, καὶ τὰς ἄλλας θεραπείας καὶ τιμὰς, ad ſacerdotes, qui ſacra curarent, eorum ſanctimoniam,*

(b) Lib. i. cap. xii.

(c) Lib. i. cap. xx.

(d) Lib. ii. pag. 125.

cærimonias, *luſtrationes*, *aliosque Deorum cultus* pertinuiſse. Nihil itaque hactenus novi ex lege Papia manavit. Id vero initio dubium atque ambiguum videbatur Romanis, poſsetne ſalvo jure pontificio & plebeii ſanguinis puella Veſtæ capi? quandoquidem in univerſum voluerat Romulus apud Dionysium, (a) ΙΕΡΑΣΘΑΙ τὺς εὐπατρίδας, ϗ ἀρχεῖν, *ut* sacra curarent *magiſtratusque gererent patritii*. Quare nec ſacra Veſtæ obibant puellæ, niſi patricia nobilitate inſignes. Anno ſane ab V. C. CCCCLIII. Q. Appulejo Panſa & M. Valerio Corvo coſs. diſcorde ſecum ipſa civitate, & inteſtino inter patres plebemque flagrante odio, P. Decius Mus, tribunus plebis, ſacerdotia communicaturus cum plebe, gravi oratione urget, *plebem jam in poſſeſſione eſſe* unius *ampliſſimi* Sacerdotii, *decemviroſque ſacris faciundis carminum Sibillæ, & fatorum populi Romani interpretes, antiſtites Apollinaris ſacri, cærimoniarumque aliarum etiam e plebe legi* (b). De ſacerdotio Veſtæ nihil addit Decius, tanto minus illud, ſi jam promiſcuum fuiſset, omiſsurus, quanto illud Romæ erat honorificentius. Itaque ſaltim ad illum annum CCCCLIII. nondum ſibi plebeiæ viam in Veſtæ atrium emuniverant. Nec deinde lege Ogulnia, quæ eodem tempore perferebatur, aliud cum plebe ſacerdotium communicatum legimus, quam pontificatum & auguratum (c). De virginibus Veſtæ tum e plebe captis, nec Livius nec quiſquam veterum aliquid memoriæ prodidit. Fortaſſis nec ea de re magnopere labo-

(a) Lib. II. p. 83.

(b) Liv. lib. X. cap. VIII.

(c) Ibid. cap. IX.

borabant plebeii, quum ſplendidum iſtud Veſtæ ſacerdotium cum maximo puellarum tædio, & cum incredibili parentum dolore conjunctum videretur.

Verum operoſa illa ignis perpetui cuſtodia, qua defungendum erat Veſtalibus, plebeiis demum cum patriciis communis eſſe cœpit per hanc ipſam LEGEM PAPIAM, qua cautum fuiſſe ait GELLIUS, *ut pontificis maximi arbitratu viginti virgines* E POPULO *legerentur*. Populi autem adpellatione *univerſos cives ſignificari*, CONNUMERATIS *etiam* PLEBEIIS, nec dupondii ignorant (a). Quæ quum ita ſint, halucinari merito dixero PAULLUM MERULAM, (b) &, qui illum ſequuti ſunt, alios, dum ex plebe umquam aut Potitos, aut Pinarios, aut Lupercos, aut fratres arvales, aut curiones, aut virgines Veſtales fuiſſe negant, eaque ſacerdotia ſemper in poſſeſſione patriciarum gentium permanſiſſe, magna adſeveratione contendunt. Quos ſane vel lapides in viam potuiſſent reducere, in quibus laudantur FL. MANILIA, V. V. MAX. (c) TERENTIA RUFILLA, V. V. MAX. (d) COELIA CLAUDIA V. V. MAX. (e) Gentes autem *Maniliam*, *Terentiam*, *Cœliam* plebeias fuiſſe, inter omnes conſtat, & pluribus probatum eſt a V. C. FULVIO URSINO (f). Accedit, quod circa Auguſti tempora ſancitum fuiſſe refert DIO CASSIUS, (g) ὥςτ' ἐξ ἀπελευθέρων γεγενημένας ἱερᾶσθαι, *ut eo Veſtæ ſacerdotio & ex* LIBERTINIS *nati fungi liceret*. Quis vero non gradu, ſed præcipiti curſu ad hunc infimum ordinem itum eſſe, ac Romanos prius li-

(a) §. 4. Inſt. de jur. nat. gent. & civ.

(b) Lib. II. de leg. Rom. cap. XI.

(c) Grut. p. cccx. 5.

(d) Ib. p. cccxII. 3.

(e) Ib. p. cccx. 2.

(f) De famil. Rom. p. 79. & 273

(g) Lib. LV. p. 643.

bertinas, quam plebeias ingenuas & honeſtiore loco natas ad focum urbis vigilemque pro imperio flammam cuſtodiendam admiſiſſe, ſibi perſuaſerit?

Primum hoc eſt, quod de perſona Veſtalium ſanxerat lex PAPIA: alterum ad ipſum capiundi modum pertinuiſſe diximus. Jam inde ab urbis incunabulis virgines impuberes, etiam invitæ, capi, & e parentum ſinu atque amplexibus in Veſtæ atrium, tamquam ad ſupplicium, abripi conſueverant. Flebile hoc ſpectaculum parentibus, quibus chariſſima pignora religionis obtentu invitis extorquebantur: multoque flebilius ipſis puellis, quibus intercepta propemodum nuptiarum ſpe, Veſtæ delubrum vivis loco ſepulcri erat futurum, quibuſque graviſſimus imminebat diri ſupplicii horror, ſi ulla in re defuiſſent officio, vel cum viro, tam lubrica & proclivi ad peccandum ætate, conſueſſent. Quare procul dubio ipſi parentes ſolliciti de ſuarum ſalute quam maxime abhorrebant ab hoc ſacerdotio, manibuſque & pedibus obnixe omnia faciebant, ne qua filiarum ſuarum Veſtæ caperetur a pontifice. Diſerte ſane ſcribit DIO; (a) *Οὐ ῥᾳδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς τὰς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς Ἑστίας ἱερατείαν ἐπεδίδωσαν*. *Ingenui*, (male XYLANDER, jam a LIPSIO notatus, vertit *nobiles*,) ÆGRE *ſuas filias ad ſacerdotium Veſtæ dabant*. Et SUETONIUS (b) refert, quum Auguſti temporibus in demortuæ Veſtalis locum alia capienda eſſet, AMBIISSE *multos*, NE *filias in ſortem darent*. Ne itaque Veſtæ ſacra deſtituerentur, ipſaque Veſtalium electio

(a) Lib. iv. p. 563.

(b) Aug. cap. xxxi.

ctio paullo moleſtior parentibus accideret: prudenter hac lege ſanxerat Papius, primum, ut viginti e Populo Virgines legerentur, quo ſors ita per plures ſparſa eo levior accideret: deinde ut ea electio Pontificis Max. arbitratu fieret, ne forte virgo, cui per jus pontificium Veſtæ ſacra facere flammamque pervigilem nutrire haut liberet, iſtud contaminaret ſacerdotium: tum porro, ut ex viginti illis sortitio in concione fieret, quo virgo, cui Sacerdotium ſorte eveniſset, quaſi divinitus lecta crederetur: denique, ut cujus virgo sorte ducta esset, ea caperetur a Pontifice, et Vestæ fieret, ne quid antiqui moris & inſtitutorum ab ipſo Numa rituum temere omitteretur. Ita fere legis Papiæ rationes acute expoſuit Justus Lipsius (a), cujus obſervationibus hoc addo, ob hanc ipſam ſortitionem Cœliam Claudianam, virginem Veſtalem maximam, in marmore Romano apud Gruterum (b) vocari a diis electam, et quam merito sibi talem Antistitem Numen Vestæ reservare voluerit.

Hæc de ipſa lege. Aſt obſcurior craſſiſſimiſque involuta tenebris eſt quæſtio, quo tempore, & a quonam Papio ea perlata fuerit? Paulus Merula (c) inter primos conjeciſse videtur, eam non tam ſingularem quamdam legem, quam celeberrimæ illius legis Papiæ Poppææ caput fuiſse, idemque poſtea, quod mireris, in mentem venit juriſconſulto eximio, Jacobo Gothofredo, (d) & elegantiſſimi ingenii viro, Jano Vincentio Gravinæ. (e) Qui ſi rem acu tetigiſ-

(a) De Veſta & Veſtal. cap. vi.

(b) p. cccx. 2.

(c) De leg. Rom. p. 279.

(d) Leg. Pap. Popp. cap. iii.

(e) De legib.&ſc. §. xliv. p. 572.

ſent, nemini profecto obſcura videri poſset hujus rogationis ætas. Sed ſubvereor, ne quid humani paſſi ſint viri doctiſſimi, neque poſsum ego a me impetrare, ut iis ea in re adſentiar. Nam primo Gellius non de celebri aliqua lege, & quæ tum omnium oculis uſurpabatur, qualis Papia Poppæa erat, ſed de antiqua, obſcura & pleriſque ignota loquitur, quumque paullo ante de ritu capiendi virgines Veſtales litteras quaſdam antiquiores exſtare negaſset, mox veluti exceptionem additurus: *ſed* Papiam *legem*, inquit, *invenimus*. Itane vero ſcribunt, qui monimentum aliquod celeberrimum & in vulgus notum excitant? Deinde ipſa legis Papiæ ſanctio evincit, eam a Papia Poppæa eſse diverſiſſimam. Præterquam enim, quod modus capiundi virgines Veſtales nihil facit ad amplificandam civium Romanorum multitudinem, ærariumque augendum, ad quem duplicem finem legem Papiam Poppæam comparatam fuiſse, paullo poſt demonſtrabimus: etiam hac lege noſtra cavetur, ut Veſtalis e numero viginti virginum a pontifice maximo e populo lectarum ſorte ducatur. Atqui multo ante ea tempora, quibus legem Papiam Poppæam perlatam conſtat, Veſtales e plebe & patriciis promiſcue legebantur, multoque ante adhibita fuit ſortitio. Utrumque ex laudato Dionis teſtimonio diſcimus, qui quum legem de ſacerdotio cum ipſis libertinis communicando retuliſset, addit, facta ſortitione (καὶ ὁ μὲν κλῆρος αὐτῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐγένετο,) nullam tunc libertinam ex-

iiſse

iiſse. Accedit, quod Gellius, laudata lege Papia, pergit: (a) *ſed ea ſortitio ex lege Papia non neceſſaria nunc videri ſolet. Nam ſi quis, honeſto loco natus, adeat pontificem maximum, atque* OFFERAT *ad ſacerdotium filiam ſuam, cujus dumtaxat, ſalvis religionum obſervationibus, ratio haberi poſſit, gratia Papiæ legis per ſenatum fit*. Lex itaque Papia ſenſim obſolevit, invecto more offerendi filias. Aſt multo ante, quam lex Papia Poppæa lata eſt, rationem habitam fuiſſe Virginum, a parentibus Veſtæ oblatarum, cum e Dione (b) pateat, qui libertinas vel ideo ad hoc admiſsas ſacerdotium teſtatur, ὅτι οὐ ῥαδίως οἱ πάνυ δ' εὐγενεῖς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς ἑστίας ἱερατείαν ΕΔΙΔΩΣΑΝ, *quod ingenui filias haut prompte ad hoc ſacerdotium* OFFERRENT: tum ex loco Suetonii, (c) apud quem adfirmat Auguſtus, *ſi neptium ſuarum competeret ætas*, OBLATURUM *ſe fuiſſe eas*. Quum ergo tum nondum neptium competeret ætas, eæque vel ſex annis minores vel decennibus non multo majores, ſaltim adhuc innuptæ, eſsent: conſequens eſt, ut hæc diu ante latam legem Poppæam acta ſint, adeoque jam ineunte Auguſti imperio ratio habita fuerit virginum, quas parentes Veſtæ obtuliſsent.

(a) Lib. 1. cap. xii.

(b) Ibid. p. 103.

(c) Aug. cap. xxxi.

Quamvis itaque certiſſimum videatur, legem hanc de virginibus Veſtalibus a Papia Poppæa diverſam, eaque multo antiquiorem eſse: non auſim tamen de anno, quo lata eſt, quidquam pro certo adfirmare. Steph. Vin. Pighius, (d) qui Papium quemdam tribunum plebis ad annum V. C. DIIII.

(d) Annal. T. II. p. 51.

in faſtos ſuos retulit, eodem anno & legem hanc conditam eſſe, ſuſpicatur. Sed mallem, ille auctorem, cui Papii iſtius notitiam debeat, laudaſſet. Si enim tunc vere tribunus fuerit Papius; vel ideo veroſimile eſt, hac de lege tunc eſſe cogitatum, quod eo ipſo tempore de communicandis cum plebe ſacerdotiis magno animorum motu ageretur. Quemadmodum ergo quadriennio ante ipſum pontificatum maximum, turbata patrum poſſeſſione, primus e plebe geſſerat Tiberius Coruncanus: ita non mirum eſſet, nova rogatione tribunicia paullo poſt & Veſtæ ſacerdotium eſſe plebi vindicatum. Sed hæc, quantumvis ſpecioſa, nemini ego pro certis temere obtruſerim, niſi Papii tribunatus hujus anni e veteris ævi monimentis liquido a viris doctis demonſtretur.

II. Altera lex, cui eadem gens plebeia nomen indidit, eſt Papia de ſociis & nomine Latino. Meminit illius Cicero (a): meminit & Valerius Maximus, (b) quorum ille M. Craſſum a Mamertinis; hic M. Perpernam a Sabellis judicio publico ex hac lege repetitum eſſe, memoriæ prodidit. Ex utroque loco, quid hac lege cautum fuerit, ſatis adparet, puta, ut ne ſocii & nominis Latini jura civium Romanorum furtim uſurparent, & ut urbibus in Latio jus eſſet, cives, qui Romam commigrantes in cenſum irrepſerant, tamquam fugitivos, & patriæ deſertores, publico judicio repetere. Origo rei paullo altius repetenda. Jam antiquitus miro civitatis Romanæ deſiderio flagrabant Latini. Hinc ſi quorum paullo lautior erat for-

(a) Orat. pro L. Cornel. cap. xxiii.

(b) Lib. iii. cap. iv. §. v.

fortuna, ii ſcenam ita inſtruere ſolebant, ut largitionibus aliiſque artibus in cenſuales Romanorum tabulas irreperent, civitatiſque juribus quocumque modo potirentur. Quo facto, commigrare Romam, gerere ſe pro civibus, quin & honores petere conabantur. Verum cum ipſorum Romanorum intererat, jura Quiritium non promiſcue ab omnibus invadi, tum maxime ipſarum per Latium civitatum, quippe quæ delibato civium ſuorum flore orbatæ, vix neceſſarium militem, quem ex fœdere debebant Romanis, inveniebant. Hinc jam anno v. c. IↃLXIV. M. Æmilio & C. Flaminio coſſ. legatis ſociorum Latini nominis, qui toto undique frequentes ex Latio convenerant, ſenatus datus eſt, his Livio (a) teſte querentibus, *magnam multitudinem civium ſuorum Romam commigraſſe, & ibi cenſos eſſe. Q. ergo Terentio Culleoni pratori, tum negotium datum, ut eos conquireret, & quem C. Claudio & M. Livio cenſoribus, poſtve eos cenſores, ipſum parentemve ejus, apud ſe cenſum eſſe probaſſent, ut redire eo cogeret, ubi cenſi eſſent.* Qua conquiſitione tum duodecim millia Latinorum domos redierunt. Verum id non abſterruit Latinos, quo minus Romanæ civitatis jura invaderent. Idem enim auctor eſt Livius, (b) anno ab v. c. IↃLXXVI. iterum auditas Romæ eſſe legationes ſociorum & Latini nominis, conquerentium, *cives ſuos,* ROMÆ CENSOS, *pleroſque eo demigrare: quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum, ut deſerta oppida, deſerti agri, nullum militem dare poſſent.* Addit, paucis interjectis, Li-

(a) Lib. xxxix. cap. iii.

(b) Lib. xli. cap. xii.

(a) Ibid. cap. xiii.

vius, (a) re expenſa accuratius, a C. Claudio Pulchro latam eſſe legem CLAUDIAM, *qui ſocii ac Latini nominis ipſi, majoreſque ipſorum, M. Claudio, T. Quinctio Cenſoribus, poſteaque apud ſocios ac nominis Latini cenſi eſſent, ut omnes in ſuam quiſque civitatem ante Kalendas Novembres redirent*. Genera nimirum fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex ſociis ac nomini Latino qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent. Ea lege male utendo, alii ſociis, alii populo Romano, injuriam faciebant. Nam & ne ſtirpem domi relinquerent, liberos ſuos, quibuſquibus Romanis, in eam conditionem, ut manumitterentur; libertinique cives eſſent, mancipio dabant, & quibus ſtirps ita deeſſet, quam relinquerent, ii cives Romani fiebant. Poſtea his quoque imaginibus juris ſpretis, promiſcue ſine lege, ſine ſtirpe in civitatem Romanam per migrationem & cenſum tranſibant (b). Hiſce ergo fraudibus objecta lex CLAUDIA, & ne, ſi pœna haut ſequeretur, contemtui eſſet Latinis, quæſtio de iis, qui ex lege non rediiſſent in patriam, L. Mummio, prætori, decreta eſt, & ad legem ex SC. additum conſulis edictum, *ut dictator, conſul, interrex, cenſor, prætor, qui tunc eſſet apud forum, quem manumitterent, in libertatem vindicaret, ſi jusjurandum daret, qui eum manumitteret, civitatis mutandæ cauſſa manu non mittere: qui id non juraret, eum manumittendum non cenſuerunt*. Ea lex aliquamdiu viguit, adeo ut proximo luſtro, anno V.C. IↃLXXX. paullo

(b) Ibid. cap. xii.

minus

minus capitum cenſeretur, quia L. Poſtumius Cos. teſte eodem Livio (a) *pro contione edixerat, ut qui ſocium Latini nominis ex edicto C. Claudii conſulis redire in civitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romæ, ſed omnes in civitatibus ſuis, cenſerentur*. Tantum vero abeſt, ut lex illa Claudia ſitim deſideriumque civitatis Romanæ in Latinis exſtingueret, ut potius ex eo tempore, Gracchorum, Apuleji, & Druſi furoribus tribuniciis inſtincti, tanto obnixius omnia agerent, ne exſortes eſſent tam luculenti Quiritium juris. Novis itaque ſubinde opus erat rogationibus, qualis præter PAPIAM, etiam fuit celeberrima illa lex LICINIA & MUCIA, a duobus ſapientiſſimis conſulibus, L. Licinio Craſſo & Q. Mucio Scævola, lata anno ab v.c. IↃCLVIII. (b) Utraque actum de regundis civibus, cautumque, ut quotquot ſocium Latini nominis ſe pro civibus Romanis gererent, in ſuas quique civitates remitterentur. Ita enim hujus legis ſanctionem deſcribit ASCONIUS PÆDIANUS, (c) qui & obſervat, legem hanc, quamvis juſtam & ſapienter ſcriptam, admodum tamen perniciosam fuiſſe reipublicæ, & vel præcipue conflaſſe funeſtiſſimum iſtud bellum ſociale vel Marſicum, quod univerſam pæne Italiam una veluti ruina involvit, nec prius extingui potuit, quam anno v.c. IↃCLXV. lege Julia cum ſociis, qui in fide manſerant; & proxime inſequente lege Plautia cum reliquis Latinis ac Italis jus civitatis Romanæ, uti ex CICERONIS, (d) VELLEJI PATERCULI (e) & APPIA-

(a) Lib. xlii. cap. x.

(b) Cic. pro L. Cor. cap. xxi. de offic. lib. iii. cap. xi.

(c) Ad orat. pro L. Cornel. p. 1309.

(d) pro Archia cap. vii.

(e) Lib. ii. c. xvi.

NI (a) teſtimoniis conſtat, communicaretur.

(a) de bello civ. Lib. I. p. 179.

Ejuſdem generis cum *Claudia* & *Licinia Mucia* etiam lex PAPIA fuit, ex qua M. Perpernam Sabelli; M. Craſſum Mamertini judicio publico repetierunt. De ejus ætate, ut fit, in diverſa ire videas viros doctiſſimos, quum tamen res quodammodo expediri poſſe videatur. STEPH. VIN. PIGHIUS (b) eam legem Papiam plane explodit, nullamque umquam legem de ſociis Latini nominis, cui gens Papia fecerit nomen, exſtitiſſe exiſtimat. Contra FRANC. SYLVIUS, (c) cujus non pœnitendi in CICERONIS orationes exſtant commentarii, eamdem legem Papiam de ſociis Latinoque nomine cum altera de peregrinis confundit. Nec deſunt denique, qui hanc & ab altera de peregrinis ſejungendam, & eamdem lege Claudia non multum poſteriorem eſſe, cum CAROLO SIGONIO (d) contendunt.

(b) ad Valer. Max. Lib. iii. cap. iv. & Annal. Tom. iii. p. 18. 35.

(c) ad orat. pro L. Corn. p. 1264.

(d) De antiqu. jur. Ital. Lib. iii. cap. I.

Prima illa PIGHII ſententia nullum, niſi in fingentis auctoritate, reperit præſidium. Conjicit enim vir doctus, apud VALERIUM MAX. lituram inducendam eſſe *legi Papiæ*, ſubſtituendamque *legem Penni*. Sed nec codices addicunt, nec ipſum legis Juniæ Penni argumentum ei emendationi favet. Neque enim ex hac lege ſocii ac Latini nominis judicio publico a civitatum ſuarum magiſtratibus repetiti, ſed peregrini omnes, etſi jura civitatis haut affectabant, urbe exceſſe juſſi ſunt, uti paullo poſt erit dicendi locus. Multo minus FR. SYLVIUS videtur rem tetigiſſe. Præterquam enim, quod lex Pa-

Papia de peregrinis, anno v. c. IↃCLXXXVIII. lata, ad ſocios Latini nominis viginti tribus annis ante civitate donatos pertinere non potuit: ei ſententiæ quam maxime etiam adverſatur VALERII MAXIMI auctoritas, qui M. Perpernæ coſ. patrem, mortuo filio, ex hac lege a Sabellis repetitum eſse, memoriæ prodidit. Jam certum eſt, M. Perpernam in ipſo conſulatu obiiſſe anno v. c. IↃCXXXIII. victo Ariſtonico, decedentem provincia. Certum quoque, legem Papiam de peregrinis latam eſſe anno v. c. IↃCLXXVIII. Jam ſi per leges annales M. Perperna conſulatum ante annum ætatis XLIII. petere non potuit: patrem ejus anno IↃCXXIII quo filius, turbato naturæ ordine, deceſſit, ſaltim annorum LX. fuiſse oportet, ſi vel plena tantum pubertate filium anteceſserit. Anno itaque IↃCLXXXVIII. quo lex Papia de peregrinis lata eſt, habuiſse eum oporteret annos CXXVI. An vero credibile videtur, tum demum iſtud ſilicernium ſtatus controverſiam a Sabellis paſsum eſse?

Quæ quum ita ſint, Jove profecto æquo judicavit CAR. SIGONIUS, dum hanc legem Papiam CLAUDIA paullo poſteriorem eſse cenſuit. Nos addimus, eamdem anteriorem eſse lege LICINIA MUCIA. Quum enim biennio poſt hanc bellum ſociale conflagrarit: nemo ſibi temere perſuaſerit, eo adhuc fervente, Romanos lege lata Latinos urbe expellere, eaque multitudine hoſtium vires firmare voluiſſe. Nec exſtincto eo bello locus fuit legi Papiæ, quum communicata cum Latinis ac Italis civitate, ipſum fere ſo-

ſociorum ac Latinum nomen obſoleviſſet. Quamvis enim STRABO (a) Nemauſenſibus; APPIANUS (b) Novocomenſibus; ASCONIUS (c) Gallis tranſpadanis; alii aliis populis civitatibuſque jus Latii etiam poſt legem illam Juliam conceſſum eſſe ſcribant: ii tamen novi Latini non magis *ſocii & Latinum nomen* dicti ſunt, ac iſtud libertinorum genus, quod lex Junia Norbana civitate Romana excluſos ad Latinorum coloniariorum conditionem depreſſit. Ex quibus omnibus conſequitur, ut lex PAPIA lata ſit inter annum ab V. C. IↃLXXVI. quo Claudia condita, & annum IↃCLVIII. quo lata Licinia Mucia. Quum vero poſt annum IↃCXXIII. non ex Claudia, ſed ex hac lege judicio publico a Sabellis repetitus ſit pater M. Perpernæ Conſulis: veroſimile eſt, non multo ante hoc tempus legem Papiam a plebe ſcitam eſſe, quamvis ipſe annus, ob faſtorum de Papio tribuno plebis ſilentium, non tam facile ab ullo definiri poſſe videatur.

(a) Lib. iv. p. 157.
(b) Lib. ii. p. 443.
(c) ad orat. in Piſon. p. 2062.

III. Proxima eſt lex PAPIA de peregrinis, cujus multo certior, quam ſuperiorum, eſt hiſtoria. Tulit enim illam C. PAPIUS CELSUS, tribunus plebis, anno V. C. IↃCLXXXVIII. L. Cotta & L. Torquato coſſ. eaque cavit, ut omnes peregrini, illis tantum, qui Italiam incolebant, nec non Glaucippo, neſcio quo, exceptis, urbe expellerentur. De Glaucippo teſtis eſt CICERO, (d) idque ſingulare fuit privilegii exemplum, ſimillimum illis, quod Menandro (e) & Hoſtilio Mancino (f) legibus latis conceſſum eſſe, in jure

(d) De lege Agrar. orat. I. cap. iv.
(e) l. 5. §. ult. ff. de capt & poſtl.
(f) l. ult. ff. de legation.

jure noſtro legimus. Reliqua ita narrat Dio Cassius: (a) Καὶ τούτῳ πάντες οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ διατρίβοντες, πλὴν τῶν τὴν νῦν Ἰταλίαν οἰκούντων ἐξέπεσον, Γαΐου τινὸς Παπίου δημάρχου γνώμῃ, ἐπειδὴ ἐπεπόλαζον, καὶ οὐκ ἐδόκουν ἐπιτήδειοι σφίσιν εἶναι συνοικεῖν. *Interim omnes, qui Romæ commorabantur, peregrini, exceptis iis, qui eam, quæ nunc vocatur Italia, incolunt, civitate expulſi ſunt, lata lege a* C. Papio, *tribuno plebis, qui eos per urbem vagari cernens, non idoneos eſſe judicavit, qui cum Romanis habitarent.* Ejuſdem legis inſigne ſupereſt monimentum, denarius gentis Papiæ antiquus, a Fulvio Ursino (b) & Ez. Spannemio (c) delineatus, cujus in antica parte Juno Siſpita cum tabella, cui inſcriptum papi; in poſtica L. Papius Celsus, ex eadem, qua Cajus ille Papius, legis auctor, familia prognatus, exhibetur. Tabella iſta ipſam deſignat legem Papiam de peregrinis. Legum enim a majoribus latarum memoriam a gentibus Romanis in numis conſervari ſolitam, vel Caſſiorum & Porciorum denarii evincunt.

Ceterum graviter in hanc legem invectus Cicero: (d) *Male etiam*, inquit, *qui peregrinos urbibus uti prohibent, eoſque exterminant, uti* Pennus *apud patres noſtros, &* Papius *nuper*. Sed profecto nec nova atque inuſitata fuit illa Papii rogatio, nec ei ratio idonea defuit, plebem ea de re mittendi in ſuffragia. Quotieſcumque cœtus occulti conjurationeſque imminebant, vel periculum erat, ne arctior annona plebem ad ſeditionem conſternaret, toties peregrinos urbe

(a) Lib. xxxvii. p. 33.

(b) De famil. Rom. p. cxcvi.

(c) De uſu numiſm. Diſſ. x. p. 100. Tom. ii.

(d) De offic. lib. iii. cap. xi.

urbe ſummoveri, e republica videbatur. Sic quum Sp. Caſſius, legem agrariam laturus ea largitione libertati inſidias ſtruere videretur: Proculus Virginius, Caſſii collega, ipſos Latinos urbe excedere, edicto conſulari juſſit. (a) Id vero & poſtea factum eſſe, teſtatur Cicero, (b) *nihil*, inquiens, *acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam id, quod perraro accidit, a conſulibus juberi* EX URBE EXIRE. In primis celebratur lex Junia Penni, qua anno v. c. IↃCXXVII peregrinos ideo urbe ejectos conſtat, quod tum inter tribunicios C. Cornelii Gracchi furores periclitaretur reſpublica, iſque in illa peregrinorum turba collocaſſe videretur fiduciam. Qua de re Cicero, (c) qui alibi hanc legem inhumanam judicaverat, veluti ſui oblitus: *Tuus etiam gentilis*, inquit, *Brute* M. Pennus *facete agitavit in tribunatu C. Gracchum, paullum ætate antecedens*. Quo ipſo Cicero turbulenta Gracchi conſilia a Junio Penno illa arte prudenter disjecta eſſe, fatetur. Sed & extremis reipublicæ temporibus ſæpe principes urbis uſu prohibuere peregrinos. Ipſe Auguſtus, qui natura ad humanitatem ferebatur, nihilque faciebat reliqui, ne quem Romæ novi ſtatus pœniteret, *magna* tamen *ſterilitate, ac difficili remedio, venalitias & laniſtarum familias*, PEREGRINOSQUE OMNES, *exceptis medicis & præceptoribus, partemque ſervitiorum*, teſte Svetonio, (d) *urbe expulit*. Idem & ſua ætate ob annonæ caritatem difficultatemque commeatuum factum eſſe, refert Ambroſius, (e) ut alia hujus generis exempla prætermittam. Ita

(a) Dionyſ. Halic. lib. viii. p. 540.

(b) pro P. Sext. c. xiii.

(c) in Bruto cap. xxviii.

(d) Auguſt. cap. xlii.

(e) de offic. lib. iii. c. vii.

Ita nec Papio defuere rationes, quamobrem ab urbe tunc faceſſere juberet peregrinos. C. Julius Cæſar eo tempore non cuniculis, ſed machinis petere cœperat rempublicam. Eo ipſo anno tam ſplendida ædilitate fungebatur, ut, Svetonio (a) teſte, præter comitium ac forum, baſilicaſque, etiam Capitolium porticibus ad tempus exſtructis ornaret, in quibus, abundante rerum copia, pars adparatus exponeretur. Venationes ludoſque & cum collega, & ſeparatim inuſitata munificentia edebat. Trophæa C. Marii de Jugurtha, deque Cimbris & Teutonis, olim a Sulla disjecta, reſtituebat. In primis multiplici comparata familia, adeo exterruerat inimicos, ut ſenatuſconſultum de finiendo gladiatorum numero fieret. Præter hæc omnia teſte Dione tot peregrini per urbem oberrabant, ut non poſſent non vereri cives, ne Cæſaris factio eorum opera ad res novas moliendas abuteretur (b). Quare nihil profecto novum aut iniquum molitum eſſe dixeris Papium, dum fluctuante inter optimatium diſcordias republica, turbam peregrinam, qua fortuna rem daret, vires inclinaturam, urbe exeſſe more majorum juſſit.

(a) Jul. cap. x.

(b) Lib. xxxvii. p. 33.

IV. Omnium denique celeberrima eſt lex papia poppæa, in qua enucleanda illuſtrandaque præcipue jam exercere juvabit ingenium. Multis ea nominibus adpellatur a veteribus. Papiæ Poppææ nomen ab utroque conſule, qui populum rogavit, (c) papiæ *legis*, (d) πανδωτικῶς papiarum legum, (e) a conſule majore, quem penes tunc faſces erant,

(c) Tacit. Annal. lib. iii. cap xxv.

(d) Suet. Ner. cap. x. L. 55. ff. de legat. 1.

(e) Tertull Apol. cap. iv.

erant, traxit. Frequens etiam in jure noſtro LEGUM JULIARUM, necnon LEGIS JULIÆ & PAPIÆ vocabulum, quia *lex Julia de maritandis ordinibus*, quamvis a Papia Poppæa diverſa, maximam tamen partem in hanc migravit. Ob inſignem celebritatem ſæpe illi ἁπλῶς LEGUM nomen inditum eſſe, comperio, non ſolum in indice vetere pandectis Florentinis præmiſſo, qui MAURICIANI, TERENTII CLEMENTIS, aliorumque veterum jureconſultorum *βιβλία ad* LEGES recenſens, obſervante jam LIPSIO, (a) de lege Papia Poppæa loquitur: verum etiam in ipſis juris noſtri libris. Nam in §. 1. Inſtit. de nupt. ait Imperator: *Qui ſecundum præcepta* LEGUM *coeunt*, id eſt legum Juliæ & Papiæ. Similiter POMPONIUS: (b) *Nemo poteſt in teſtamento ſuo cavere, ne* LEGES *in teſtamento ſuo locum habeant*. Et PROCULUS: (c) *Itaque ſi cautum eſt, ut propiore tempore, quam* LEGIBUS *conſtitutum eſt, reddatur, ſtari eo debere exiſtimo*. Plura hujus generis loca jam collegit vir eximius EMUNDUS MERILLIUS, (d) quæ hic accumulare nolumus.

Eo quoque haut parum celebritatis hæc lex conſequuta eſt, quod auctoritatem ſuam & ſeneſcente jam imperio, quum abundantes voluptates libidinem pereundi perdendique omnia invexiſſent, diutiſſime retinuit. Quamvis enim principes Auguſtum inſequuti, ut fit, ei variis Senatuſconſultis ac conſtitutionibus vel obrogarent vel derogarent: ipſa tamen lex fere ad Juſtiniani tempora inter Romanos viguit, ut non temere ſignarentur tabulæ, quin ſimul lex iſta nuptia-

(a) Excurſ. ad Tacit. Ann. l. iii.

(b) l. ff. de legat. 1.

(c) l. 17. ff. de pact. dotal.

(d) Obſ. lib. v. c. x.

ptialis recitaretur. Ad quem ritum adludens MARCIANUS CAPELLA: (a) *Tunc*, inquit, *mater popoſcit de Jove, Superiſque cunctis, uti ſub conſpectu omnium, quidquid ſponſalium nomine præparaverat Majugena, traderetur, ac demum dos a virgine non deeſſet, tumque tabulas ac* PAPIAM POPPÆAMQUE *legem ſinerent* RECITARI.

(a) De philolog. & Merc. nupt. lib. ii extremo.

Quamobrem nemini videbitur mirum, tam multos eruditiſſimoſque viros, & olim & poſt felicem illam temporum reparationem, de lege PAPIA POPPÆA bene mereri conatos eſſe. Sub Hadriano & Antonino Pio, Auguſtis, in eam libros xx. ſcripſit TERENTIUS CLEMENS, libros ſex JUNIUS MAURICIANUS, & ULPIUS MARCELLUS, libros quindecim CAJUS. Sub Severo & ſequentibus DOMITIUS ULPIANUS & JULIUS PAULLUS, ille libris xx. hic decem eamdem interpretatus eſt, e quibus omnibus fragmenta ſatis multa exſtant in pandectis. Addidit his GUIL. GROTIUS (b), OCTAVENUM, Trajano fere æqualem, cujus quædam in hanc legem exſtitiſſe, ex TERENTII CLEMENTIS fragmento (c) colligi poſſe videtur. Verum quum hujus jureconſulti ſcripta non modo interciderint omnia, verum etiam ea in pandectis nonniſi obiter laudentur, de commentariis ejus in legem Papiam Poppæam res non adeo expedita videtur.

(b) De vet. Jureconſ. Lib. ii. cap. v.

(c) l. 31. ff. qui & a quib. manum.

Renatis litteris, tenebriſque, quæ diutiſſime orbi litterario incubuerant, felici ſidere diſcuſſis, haut pauci de reſtituenda explicandaque hac lege cogitârunt. LÆV. TORRENTII excurſus inter ejus lucubrationes ad

Ho-

HORATIUM; JUSTI LIPSII commentatio, quam MURETUS numeris omnibus abſolutam cenſet, inter excurſus ad TACITI annales comparet. Exſtat & FRANC. BALDUINI liber ſingularis, quo non modo de lege PAPIA POPPÆA, verum etiam de *Fulcidia*, *Voconia* & *Rhodia* ſuo more erudite egit, excuſus Baſileæ, anno æræ Chriſtianæ cIↃ IↃLIX. Similes ſunt commentarii JOANNIS DE PAREJA & RAMEZ DEL MANZANO, quorum illius lucubrationes anno cIↃ IↃXCI. Salmurii, una cum ejuſdem auctoris *Otio quadrimeſtri* prodierunt, hujus vero opus in tabernis librariis æque ac bibliothecis harum regionum pæne diſparuit, ſaltim a me, omni adhibita induſtria, nuſquam potuit inveſtigari. Sed procul dubio reliquorum omnium luminibus offecit jureconſultus facile princeps JAC. GOTHOFREDUS, qui omnia hujus legis capita & fragmenta non ſolum colligere, brevique, ſed luculento, illuſtrare commentario, verum etiam, quoad ejus fieri potuit, ad priſtinum revocare ordinem primus omnium auſus eſt. Quod quantivis pretii opuſculum una cum reſtitutis ab eo XII. tabulis, Edicti perpetui ordine, & fragmentis librorum SABINI ſub titulo QUATUOR FONTIUM JURIS CIVILIS prælo exiit Coloniæ Allobrogum anno ſuperioris ſæculi LIII. Obiter hujus legis capita quædam illuſtrarunt BARN. BRISSONIUS, doctiſſimo *de jure connubiorum* opere, FERDINANDUS PAEZ Ulyſſiponenſis, libello *de numero liberorum excuſante a muneribus publicis*, & hoc multo doctior M. VERTRANIUS MAURUS eleganti

com-

commentatione *de jure liberorum*, qui poſteriores libri in tomo octavo Tractatus tractatuum locum invenerunt, ut mirum ſit, V. C. FRID. BRUMMERUM, (a) de inſigni libelli raritate tam graviter eſſe conqueſtum. Non jam his addo KIRCHMAYERI, MULLERI, FICHTNERI, aliorumque de hac lege & præmiis πολυπαιδίας diſſertationes, ita quippe comparatas, ut ex iis parum ad rei ſummam proficias.

(a) De lege Cinc. cap. xiv.

Tot ergo eruditiſſimi viri ad reſtituendam & illuſtrandam legem PAPIAM POPPÆAM omnem operam induſtriamque contulerunt, idque non immerito, quum, uti recte judicat JAN. VINC. GRAVINA, (b) *tam multa huic legi jureconſultorum reſponſa & fragmenta veterum ſint implicata, ut, qui hac luce careat, eum in curſu juris paſſim offendere oporteat, & prolabi.*

(b) De leg. & SC. §. xxxvi. p. 157.

Quare & nos huic nobiliſſimo argumento, quod felix fauſtumque ſit, animum calamumque adjicere decrevimus, parum veriti, ne cui Iliada poſt tot Homeros ſcribere videamur. Sæpe enim, qui id argumentum occuparunt, humani quid paſſi ſunt: ſæpe ſeveriore uſi critica intelligendo fecerunt, ut intelligamus nihil. Sæpe, quæ maxime ad rem faciunt, prætervideruut, aliaque, haut germana, pro legis noſtræ capitibus obtruſerunt, adeoque poſt tantam meſſem maximum aliis reliquerunt ſpicilegium. Otium fortaſſis nobis feciſſet ὁ πάνυ GOTHOFREDUS, ſi incredibilem illam, quam procedente ætate ſibi pepererat, variæ eruditionis copiam in illuſtranda hac lege vo-

luiſſet expromere. Sed ei adhuc juveni, ſub ipſa ſtudii juridici tirocinia, hoc opuſculum exciderat, uti ipſe refert in commentario ad regulas juris: (a) *Nos dudum* PRIMIS JURIS STIPENDIIS, *fragmenta legis Juliæ & Papiæ collegimus, ſuoque ordini reſtituimus, veterum jureconſultorum illorum notas ad ſingula capita verbaque aptavimus, notis tandem & ipſi illuſtravimus.* Accedit, quòd non ipſe vivus ei libello in lucem ituro obſtetricatus eſt, ſed vaſa conclamans & ad æternitatem ſe componens eam curam demandavit ESAIÆ COLLADO, viro quidem doctiſſimo, ſed qui merito a deformando alieno fœtu abſtinuit manus. Quare & GOTHOFREDI libello non acceſſit auctoris lima, multique hinc in eo hæſerunt nævi, quos facile deprehendet, qui noſtra hæc contulerit.

(a) Comment. ad regul. jur. collect. xviii. p. 734.

Cæterum induſtriæ noſtræ eam ipſi legem volimus, ut præmiſſa accuratiore legis hiſtoria, (b) capita ejuſdem, quorum memoria ſupereſt, omnia de novo cum cura colligamus, eaque, quantum pote, ad priſtinum revocemus ordinem, (c) ac denique ſingula, & ſecundo quidem libro ea, quæ ad partem capitis de nuptiis & liberorum procreatione; (d) poſtremo, quæ ad bona caduca atque ereptitia pertinent, (e) ſeorſum expendamus, mutationibus, quas ſubierunt, fraudibuſque, quibus legem reipublicæ utiliſſimam ingenioſa civium improbitas eluſit, ſimul diligenter obſervatis. His enim omnibus rite pertractatis, nihil, quod ad hujus legis intelligentiam pertinere ullo modo videatur, deſiderari poſſe arbitramur.

(b) Cap. ii. iii. iv.

(c) C. v. Lib. ii. c. i. ſeq.

(d) L. i. cap. vi. & ſeq. L. iii. toto.

(e) Lib. ii. toto.

CA-

CAPUT II.

De variis variarum gentium, in primis Romanorum inſtitutis, quibus ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΝ promotum ivere.

PRior legis Papiæ Poppææ *pars ad πολυτεκνίαν fuit comparata.* I. *Ejus ſtudioſiſſimi fuere populi plerique, in primis Hebræi. Qua ratione illi exponant præceptum divinum Gen.* 1, 28? *Cælibum & orborum apud eos ignominia.* II. *Perſæ numeroſæ proli præmia conſtituerunt.* III. *Græcorum, quæ huc pertinent, inſtituta, in primis Athenienſium.* IV. *Lacedæmonii fœcunditatem ornabant præmiis. Pœna ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, & κακογαμίου. Langlæus notatus.* V. *Thebanis ignominioſum videbatur, ſine prole mori.* VI. *Germani abſque ſpe præmiorum numeroſæ proli ſtudebant. Locus* Taciti *explicatus. Quid Germanis medii ævi* das hageſtoltzen Recht? VII. *Romani jam ab origine urbis civitatem quam numeroſiſſimam eſſe cupiebant. Cur Romulus tam amplum poteſtatem maritis & parentibus conceſſerit?* VIII. *An Numa Pompilius vel Tullus Hoſtilius auctor juris trium liberorum? Locus* Plutarchi *una mutata littera emendatus. Ejuſdem Numæ lex de pellicatu, necnon de filio, qui uxorem duxerit, non venumdando.* IX. *An libera republica leges de cælibatu latæ? Cenſorum circa cælibes & orbos officium. Æs uxorium. Præmia parentibus a cenſoribus decreta. Adoptiones veterum*

fraudulenta. Præmia cenſorum qualia? Metelli oratio cenſoria ab Auguſto repetita. X. *Julii Cæſaris liberalitas erga parentes.* XI. *Romani & extra ordinem benefici in eos, qui liberos ſuſtulerant. Servi ob numerum liberorum manumiſſi. Bona ob liberorum numerum haut publicata. Status liberorum ex inceſtis nuptiis editorum confirmatus ob parentum fœcunditatem. Ad προεδρίαν in ordine decurionum profuit numeroſa proles.* XII. *Cur Romani tot præmia πολυτεκνίας & pœnas cælibatus & orbitatis invenerint? Expediatne reip. civitates eſſe quam numeroſiſſimas? Romana reſp. ad bellicam potentiam comparata. Eadem utebatur milite lecto. Romani a nuptiis abhorrebant, partim ob mores feminarum perditiſſimos, partim ob vagas, quibus delectabantur, libidines, partim ob pinguiſſima orbitatis præmia. Hac cauſſa lata etiam legis* PAPIÆ POPPÆÆ.

FInis legis PAPIÆ POPPÆÆ de maritandis ordinibus is præcipue fuit, ut fæcunda eſſent civium Romanorum matrimonia, & urbs tot bellis exhauſta civilibus maxima civium multitudine in poſterum adflueret. Id conſilium non ſolum Auguſtus præ ſe tulit, ſed & complura veterum teſtimonia produnt. CELSUS (a) ſane noſter *hanc legem* SOBOLIS PROCREANDÆ CAUSSA *inſtitutam, atque hinc utilem eſſe* ait *reipublicæ*. Eumdem finem indicat HORATIUS, (b) dum de lege Julia, paullo poſt in Papiam Poppæam transfuſa, canit:

Diva, producas ſobolem, patrumque
Proſ-

(a) l. 64. de condi. & dem.

(b) Epod. ſſ. xviii. v. 17.

> *Proſperes decreta ſuper jugandis*
> *Feminis*, PROLISQUE NOVÆ FERACI
> *Lege marita.*

Et paucis interjectis: (a)

(a) Ibid. v 45.

> *Di probos mores docili juventa,*
> *Di ſenectuti placidam quietem,*
> *Romula genti date rem* PROLEMQUE,
> *Et decus omne.*

Denique SOZOMENUS, (b) incidens in legem Papiam Poppæam: Ἔθεντο, inquit, τοῦτον τὸν νόμον οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι, ΠΟΛΥΑΝΘΡΩΠΟΝ ἔσεσθαι τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ὑπήκοον οἰόμενοι. *Tulerant iſtam legem veteres Romani* POPULOSAM *&* HOMINIBUS ADFLUENTEM *eſſe cupientes urbem, ſubjectaſque provincias.* Quæ quum ita ſint, paullo altius repetendæ ſunt prolificæ hujus legis rationes, & cur cum aliæ reſpublicæ florentiſſimæ, tum Romana in primis de amplificando civium numero tam ſollicitæ ſemper fuerint, accuratius hoc capite explicandum.

(b) Hiſt. eccl. lib. I, cap. ix.

I. Gentibus tantum non omnibus, quarum civitates vel ad bellum ac militiæ gloriam, vel ad proferendos imperii fines, vel ad opes quam maximas accumulandas erant comparatæ antiquiſſimum fuiſſe animadverto, ut urbes ac provincias quam populoſiſſimas haberent. Quin & Hebræi, ab his olim ſtudiis alieniſſimi, nihil reliqui faciebant, ut gens ſua aliis vicinis multitudine antecelleret, exituſque comprobaret divinum oraculum, quod Abrahami poſteros & ſtel-

las & arenam maris numero ſuperaturos prædixerat (a). Eum in finem multa ſanxerunt, ab aliarum gentium inſtitutis alieniſſima. Primo enim quum ipſa recta ratio doceat, obligari quidem homines ad ineundum matrimonium, ſed per modum præcepti ajentis, quod nec ſingulos neceſſario, nec quovis tempore, ſed eos, quibus commodæ conditionis ſit copia, obſtringat: Hebræi, teſte Joanne Seldeno, (b) longe aliter compoſuere rationes, ſuiſque ſerio inculcarunt, præcepto illo divino: (c) פרו ורבו *Creſcite ac multiplicamini*, omnes maſculos teneri, nec quemquam, qui ante annum vigeſimum uxorem non duxerit, excuſari, niſi aut aſſiduo rerum divinarum ſtudio acrioris libidinis ſtimulos retundat, aut naturæ errore impar ſit procreationi liberorum. Addebant, qui uxori ſuperſtes, prolem utriuſque ſexus, ejuſque integri, (ſiquidem ſpado aut filia ſterilis non proderant,) nondum ſuſtuliſſet, eum divino iſti præcepto non videri ſatisfeciſſe. Quin ſemper, nondum effœta ætate, unumquemque hac lege teneri exiſtimabant, quamdiu in prole ſexus alteruter deeſſet, neque excuſari, qui vetulam, aut ſterilem, eamve, quæ per ætatem muliebris patientiæ legem accipere non poſſet, domum duxerit, niſi ſuperinducat fœcundam. Alii Hebræorum magiſtri, uti refert Leo Mutinensis, (d) tam late interpretabantur divinam iſtam ſanctionem, ut nec ei, cui utriuſque ſexus proles domi erat, vacationem concederent, ſi per ætatem corporiſque vires cum femina conſueſce-

(a) Gen. xiii, 16. xv, 5.

(b) Jur. nat. & gen. ſecundum diſcipl. Ebr. Lib. v. cap. vi.

(c) Gen. i, 28.

(d) De ritib. Hebr. Part. iv, cap. ii.

ſcere poſſet. Quare & hoc in veterum ſcitis eſſe ait R. Eliezer: (a) כל ארם שאין לו אשה אינו ארם *Quemlibet hominem, cui non ſit uxor, non eſſe hominem*: itemque: (b) כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים *Quicumque negligat praeceptum de multiplicando humano genere, habendum eſſe veluti homicidam.* His ergo doctrinis imbuebant docilem juventutem, has illi inculcabant regulas, non alio profecto conſilio, quam ut civibus ad matrimonium incitatis, quam populoſiſſimam haberent rempublicam.

(a) Gemara Bab. ad tit. Jabimoth. col. 6. f. 63.
(b) Bereſch. rabba par. xxxiv.

Ne vero id officium ſoli cujuſque virtuti ac pudori relictum videretur: illis quamdam veluti ignominiae notam inurere haut dubitabant, qui vel a nuptiis abhorrebant, vel numquam prole locupletaverant rempublicam. Caelibes ſane & ἀγάμυς omnes illis ex magiſtrorum ſcitis homicidarum loco fuiſſe, modo vidimus. Ex ipſis vero ſacris litteris conſtat, maximum e ſterilitate ſua dolorem cepiſſe feminas ſanctiſſimas, Saram, (c) Rebeccam, (d) Rachelem, (e) Hannam; (f) laetas autem laetitiis omnibus veluti triumphaſſe, quum enixae eſſent liberos. Ipſa Eliſabeth, quum jam grandis natu uterum ſingulari atque inuſitato Dei beneficio intumeſcere ſentiret, quandam inde capiebat voluptatem, quam laetabunda exclamabat venerabilis canitie puerpera: (g) Οὕτωμοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις, αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μυ ἐν ἀνθρώποις. *Ita mihi fecit Dominus hoc tempore, quo ad me reſpexit, ad tollendam ignominiam meam* in-

(c) Gen. xvi. 1. 2.
(d) Gen. xxv, 21.
(e) Gen. xxx. 1. 23.
(f) 1. Sam. 1, 6. 10. 11.
(g) Luc. 1, 25.

inter homines. Tanta videlicet erat ſterilium, orborum, cælibum ignominia, ut ipſe Deus maximam Iſraelitis minatus temporum calamitatem, futurum tunc eſſe prædicat, ut ſeptenæ feminæ viri unius ambientes nuptias, nec alimenta ſibi; nec veſtes ſtipulentur, tantum ne maximam illam cælibum ſteriliumque ignominiam ſuſtineant diutius (a).

Quemadmodum ergo hæc omnia eo comparata erant, ut eo magis a cælibatu ac orbitate abhorrerent Hebræi: ita & præmia quædam novellis maritis propoſuerat ſummus legislator, annuam nimirum munerum militarium vacationem. (b) Accedebat, quòd magno in honore eſſent numeroſæ prolis parentes, laudibuſque ornarentur a popularibus ſuis, quibus ſubinde in ore erat vetus, quod Moses Maimonides (c) ſervavit, adagium: המוסיף נפש אחד בישראל כאילו בנה עולם: *Quicumque adjecerit animam unam Iſraeli, quaſi mundum ædificat*.

II. Sed & aliis per orientem gentibus curæ cordique fuit πολυτεκνία: in primis autem Perſis, qui quum de amplificando regno, proferendiſque imperii finibus aſſidue cogitarent, ſatis animadvertebant, numquam ſe potituros Oriente, niſi quam numeroſiſſimos educerent exercitus. Hinc & omnes, qui prole locupletaverant rempublicam multis luculentiſque præmiis ornabant. Teſtis eſt Nicolaus Damascenus: (d) Ἆθλα, inquiens, λαμβάνουσι παρὰ βασιλέως ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ. *Quibus* NUMEROSA PROLES *eſt*, *ii* PRÆMIUM *eo nomine a rege ferunt*. Et paulo plenius

(a) Jeſ. IV, 1.

(b) Deut. XX. 7. XXV. 5.

(c) Halach. Iſchoth cap. XV.

(d) Excerpta Peireſc. p. 522.

nius Strabo: (a) *Γαμοῦσι δὲ πολλὰς καὶ ἅμα παλλακὰς τρέφουσι πλείους*, ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ *χάριν. Τιθέασι δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς* ΑΘΛΑ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ *κατ' ἔτος. Ducunt uxores complures, & multas pellices alunt,* MULTIPLICANDÆ SOBOLIS *gratia. Reges quotannis* PRÆMIA *proponunt iis, qui plures filios progenuerint.* Similia jam obſervavit Herodotus, (b) quæ, utpote prolixiora, non adſcribo. (a) Lib. xv. p. 733. (b) L. 1. cap. cxxxv

III. Haut abſimile Græcorum inſtitutum fuit, de quibus Musonius apud Stobæum: (c) *Νομοθέται* ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ *ἔταξαν γέρα καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ, καὶ τὴν ἀπαιδίαν* ΕΠΙΖΗΜΙΟΝ *κατέστησαν. Legumlatores utrique ſexui numeroſæ prolis* PRÆMIA, POENAM*que ſterilitatis ſtatuerunt.* Saltim Athenienſes, quantum fuerint *πολυπαιδίας* ſtudioſi, vel inde patet, quòd ſi quando ob cladem bello acceptam luemne peſtiferam juſto minor videretur civium numerus, *πολυγαμίαν* imperare civibus non dubitarint. Quamvis enim a Cecropis temporibus invaluiſſet, ut nemo Athenis binas eodem tempore uxores haberet: non tamen ignotum eſt pſephiſma extra ordinem factum: *διὰ τὸ λειπανδρεῖν συναυξῆσαι τὸ πλῆθος, γαμεῖν μὲν τὴν ἀστὴν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας. Ne homines deficerent, atque ut multitudo ſuccreſceret, unam quidem & legitimam uxorem ducendam, liberos vero etiam ex alia ſuſcipiendos.* (d) Hinc fama tenet, ipſum Socratem, virum continentiſſimum, præter Xanthippen, & cum Myrthu conſueſſe, *ὅτι συγκεχωρημένον κατὰ ψήφισμα τοῦτο ἐγένετο τότε, διὰ σπάνιν ἀνθρώπων, quod plebiſcito id tum* (c) Serm. lxxiii. (d) Petit. Leg. Att. l. vi. tit. 1.

(a) Ath. lib. xiii. p. 556.

(b) Gell. lib. xv. cap. xx.

(c) Invectiv. in Demosthen.

conceſſum fuerit ob civium raritatem. (a) Idem memoriæ proditum de Euripide, quod quamvis muliebre genus omne peroſus, duas tamen ſimul uxores duxerit, *quia id decreto, ab Athenienſibus facto, jus eſſet*. (b) Iidem Athenienſes & pœnis coercebant cælibatus orbitatiſque ſtudium, & Dinarcho (c) teſte, nec oratores, nec belli duces capeſſere patiebantur rempublicam, niſi liberos ſuſtuliſſent. Quin & ſingularem adverſus cælibes invenerant *γραφὴν*, vel accuſationem publicam, quam τῆς *ἀγαμίου γραφὴν* adpellatam eſſe, tradit in onomaſtico Julius Pollux. (d)

(d) Lib. viii. c. vi.

(e) Var. hiſt. lib. vi. cap. vi.

(f) Lib. ii. Polit. cap. ix.

IV. Lacedæmonii quoque, bellicæ virtutis ſtudioſiſſimi, & præmia numeroſæ prolis, & pœnas cælibatus invenerant. De illis Ælianus: (e) Νόμος ἐστὶ τοῖς Σπαρτιάταις, τὸν παρασχόμενον υἱοὺς τρεῖς, ἀτέλειαν ἔχειν φρουρᾶς, τὸν δὲ πέντε, πασῶν τῶν λειτουργιῶν ἀφεῖσθαι. *Lex eſt Spartanis, ut qui tres filios ſuppeditarit reipublicæ, ab excubiis liber eſſet; qui vero quinque, ab omnibus muneribus publicis vacationem haberet*. Idem fere refert Ariſtoteles, (f) niſi quòd hic immunitatem etiam quatuor liberorum parentibus conceſſam eſſe ſcribit. En ejus verba. Ἔστι αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ. *Lex illis eſt, ut qui tres genuerit liberos, ab excubiis; qui* quatuor, *penitus immunis ſit*. Aſt tanto gravius animadvertebant in eos, qui vel numquam duxiſſent uxorem, vel juſto tardius, vel indignam eo vitæ conſortio duxiſſent.

(g) Onomaſt. ibid.

Hinc quum Jul. Pollux (g) paulo ante lau-

laudatus, inter reliquas Athenienſium accuſationes etiam *τῆς ἀγαμίου γραφῆς* meminiſſet: ſtatim ſubjicit: *Παρὰ δὲ Λακεδαιμονίοις* καὶ ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, καὶ ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ. *Apud Lacedamonios autem & ſerotini matrimonii, & male conciliati*, accuſationes proditæ ſunt. Et Ariston apud Stobæum: (a) *Σπαρτιατῶν νόμος τάττει ζημίας, τὴν μὲν πρώτην* ΑΓΑΜΙΟΥ, *τὴν δευτέραν* ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, *τὴν τρίτην καὶ μεγίστην* ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ. *Spartanorum lex pœnam ſtatuit, primam* NON DUCENTI *uxorem alteram* SERO DUCENTI, *tertiam denique ac graviſſimam* MALE DUCENTI. Qualia fere & apud Plutarchum (b) legimus.

Aſt quales illæ *ἀγαμίου*, *ὀψιγαμίου* & *κακογαμίου* pœnæ? & quo jure animadverti potuit in eos, qui malis avibus inierant matrimonia? *Heccine cuiquam vitio dabitur*, inquit vir ampliſſimus Zach. Huberus, (c) *quod a fato pendet, & prudentiſſimum quemque fallit? cujus lege immobilis rerum humanarum ordo ſeritur?* Quare conjicit cum Plutarcho, *κακογαμίου* pœnam viguiſſe potiſſimum adverſus illos, quibus in conditione quærenda virtus poſtponeretur nummis, quique mallent beatam, hoc eſt, bene dotatam & nummatam ducere uxorem, quam ingenuam, liberalem, ſine mala fama, bonam, bonis prognatam: idque vir doctiſſimus illuſtrat egregio ſeveritatis publicæ exemplo, quod eodem loco, quo *κακογαμίου* pœnæ meminit, refert Plutarchus. Lyſandri filiæ, patre ſuperſtite, multorum fuerant ſpes invidioſa procorum. Sed hi, quum Lyſander decedens pauperes reliquiſſet, tur-

(a) Serm. lxxiii.

(b) Plutarch. in Lyſandro ſub fin.

(c) Diſſert. Jurid. philol. Part. ii. diſſ. iv. cap. 1.

piter eluſerant ſperatas virginum nuptias; pecunia ideo mulctati a Lacedæmoniis, quòd dotem virtuti prætuliſſent, & quem divitem rati coluerant, eum virum bonum, paupertatis argumento compertum, deſeruiſſent. Enimvero ſi mulctam his dixerunt Lacedæmonii, egregie falſi ſunt Ariston & Plutarchus ipſe, dum pœnam κακογαμίου, μεγίστην, id eſt, maximam & pœnis ἀγαμίου & ὀψιγαμίου acerbiorem fuiſſe, tradiderunt. Cælibes enim Plutarchus (a) refert, in gymnicis ludis ſpectaculo excluſos, per hiemen vero nudos circumire juſſos forum, carmenque in ſe compoſitum canere. De iis vero qui ſerius animum adjecerant nuptiis, Athenæo (b) teſte, ita decreverant Lacedæmonii, ut feſto quodam die a mulieribus circa aram tracti verberibus cæderentur. Quem locum Athenæi, quod obiter moneo, perperam cum Plutarchi teſtimonio committit vir doctiſſimus, Jan. Langlæus, (c) quaſi iis auctoribus parum inter ſe conveniret, quum tamen alter de ἀγαμίου; alter de ὀψιγαμίου pœna manifeſtò loquatur, & hinc rationem ſubnectat Athenæus, ἵνα τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ὕβριν φεύγοντες, φιλοστοργῶσί τε καὶ ἘΝ ὭΡΑ͂ προσίωσι τοῖς γάμοις. *Ut indignitatem ejus contumelia peroſi liberos ac prolem tollere cuperent, &* tempestive *ſeſe adjungerent uxoribus.* Quis vèro non quantamcumque maluiſſet exſolvere multam, quam tantam ignominiam ſubire! Quare κακογαμίου pœna locum videtur habuiſſe, non ſolum ſi quis dotem prætuliſſet virtuti, ſed quotieſcumque quis contra leges

(a) in Lycurgo extr.

(b) Lib. XIII. p. 555.

(c) Ot. Semeſtr. Lib. X. c. I.

leges nuptiales Lycurgi, quem curioſiſſime *περὶ τεκνοποιΐας* egiſſe Xenophon (a) obſervat, uxorem duxiſſet, nec corpore robuſtam, nec ætate florentem, nec indole generoſam. Harum enim in primis rationem haberi voluit ab iis, qui Spartæ uxores eſſent ducturi, uti latius expoſuit laudatus Xenophon. Quicumque ergo vel puſillas & tenues, vel vetulas, vel vitiis omnibus contaminatas ſibi junxerant, *κακογαμίου* incurrebant pœnas, quæ quales fuerint, veteres quantum memini, non referunt.

(a) De republ. Lacedæm. cap. I.

V. Thebanorum inſtituta non admodum nota ſunt. Apud eos tamen non minus, ac apud reliquos Græcos ignominioſum fuiſſe, nullos ex ſe relinquere liberos, argumento eſt dictum Pelopidæ, objurgantis Epaminondam, *tamquam male in ea conſulentem patriæ, quod liberos non relinqueret*. (b) Quin quum idem vir fortiſſimus apud Mantineam ex vulnere occumberet, lacrymabundus adſtans amicus, teſte Diodoro Siculo, (c) dixit: *ὅτι τελευτᾷς ἄτεκνος*; *Itane ſine liberis decedis*? Quamvis autem & Pelopidæ & amico reſponderet Epaminondas: *Μὰ Δία μὲν, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τήν τε ἐν Λεύκτροις νίκην, καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ. Non per Jovem, ſed filias duas, victoriam Leuctricam & Mantinenſem poſt me relinquo*: ſatis tamen vel inde adparet, parum honorificam Thebis fuiſſe orbitatem, maleque illum conſulere viſum eſſe reipublicæ, qui liberis ex ſe natis civitatem non reddidiſſet frequentiorem. Obiter moneo, Pythagoram quoque videri poſſe cælibatum damnaſſe, ſiquidem

(b) Nep. Epamin. cap. X.

(c) Lib. XV. cap. LXXXVII.

dem ei inter alia ab adverſariis objectum eſſe ait JAMBLICUS, (a) ſtatuiſſe illum τοῖς ἀγάμοις πολεμεῖν, *cælibes eſſe odio proſequendos*. Sed verba: ὡς ἀρχηγοῖς γεγονόσι τοῦ κλήρου, ſatis oſtendunt, legendum eſſe τοῖς κυάμοις πολεμεῖν, *cum fabis bellum gerendum eſſe*, uti acutius ARCERIO vidit doctiſſimus KUSTERUS.

(a) De vit. Pyth. ſeg. cclx.

VI. Germanis quoque curæ fuit numeroſa proles, quamvis nulla ſpe præmiorum ad faciendas nuptias procreandamque ſobolem pellectis. Et ita intelligendus TACITI (b) locus, quem vulgo non ſatis capiunt interpretes: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. pluſque ibi* BONI MORES *valent, quam alibi* BONÆ LEGES. Contendit inter ſe auctor præſtantiſſimus Germanorum Romanorumque mores, & uti toto fere illo libello ea potiſſimum, in quibus a perditiſſimis Romanorum moribus Germanici diſcrepabant, eleganter exponit: ita & hic ſimilis plane occurrit σύγκρισις. Solebant Romani liberorum numerum finire. Vel uno ſuſcepto filio, repudiabant uxorem, ne plures naſcerentur. Si ob rem domi anguſtam incommodum videretur, plures tollere: vel recens natos exponere, vel antequam naſcerentur, ipſum fœtum, propinata uxori potione, nefarie elidere, nulli erat religio. Quum porro maximum Romæ eſſet orbitatis pretium: etiam *ſingulos* ſæpe *filios*, uti PLINIUS (c) conqueritur, *graves faciebant illa orbitatis præmia*; nec dubitabant quidam, odia filiorum ſimulare, ejurare liberos, & orbitatem ma-

(b) De morib. Germ. cap. xix.

(c) Lib. iv. Ep. xv.

nu-

nuſacere, (a) tantum ut multa ſecuritate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta & obvia haberent. (b) Sic Romani: an & apud Germanos hujuſmodi quid auditum? Minime vero, *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare flagitium habebatur.* Liberos quærebant ſolis incitati naturæ ſtimulis, non quot volebant, ſed quot ex juſto ſequebantur matrimonio. Quo numeroſior ſoboles, quo plus propinquorum, & affinium: eo gratior ſenectus, nec ulla ibi orbitatis pretia. (c) Tantum ergo abeſt, ut eos liberorum tæduerit frequentiæ, aut ſolitudinem domi facere voluerint, ut potius præclarum pulcrumque viſum ſit, cives, ſui ſimiles atque ex ſe natos, quamplurimos, relinquere reipublicæ. Primum hoc inter Romanorum Germanorumque mores diſcrimen: jam & alterum ſequitur. Labente paulatim Romanorum diſciplina, ipſi mores deſidentes primo, deinde magis magiſque lapſi, poſtremo ita ire cœperant præcipites, ut nec vitia ſua, nec remedia pati poſſent. Quare & Lege Julia & Papia, totque propoſitis pœnis & præmiis vix eo poterant adduci, ut uxores liberorum quærendorum cauſſa ducerent. Contra Germani, non peregrinis artibus, ſed tetrica ac triſti majorum diſciplina inſtructi, ſuopte ingenio animum temperabant virtutibus, ſuaque ſponte liberis procreandis operam dabant. Ita *plus apud eos valebant* BONI MORES, nulla libidine ac luxu polluti, *quam alibi*, puta Romæ, BONÆ LEGES, id eſt, Julia & Papia, quantumvis ſapienter ſcriptæ, quan-

(a) Seneca conſolat. ad Marc. cap. xix.

(b) Tacit. Annal. lib. xv. c. xix.

(c) Id. de moribus Germ. cap. xx.

quantumvis neceſſariæ reipublicæ. Vere ergo Tacitus, quod ab aliis non video ſatis obſervatum, Legem Papiam Poppæam in mente habuit, oſtenditque, Germanos, quamvis nulla lege novæ feraci prolis inſtinctos, numeroſæ tamen ſobolis ſtudioſiſſimos fuiſſe.

Medio tamen ævo & de cælibatus pœnis cogitare cœperunt Germani, invaluitque conſuetudo, ut maſculis qui cælibes vel ad ſexageſimum, vel ad quinquageſimum ætatis annum, (neque enim ea in re provinciæ omnes iiſdem moribus utuntur,) perveniſſent, vel amiſſa uxore vota ſecunda per triginta annos diſtuliſſent, nec non feminis, quæ quaſvis nubendi conditiones adſpernatæ, virgines vel viduæ permanſiſſent ad ſenilem ætatem, nec teſtamentum condere, nec bona a ſe adquiſita inter vivos mortiſve cauſſa donare, jus eſſet, ſed ea poſt eorum exceſſum caduca fierent, & a fiſco occuparentur. Quod jus in provinciis Brunſvicenſibus, Palatinis, aliiſque quibuſdam etiamnum viget, vocaturque Germanis *das hageſtoltzen Recht*. (a) Sed quum de ejus juris origine atque indole copioſius egerimus in ANTIQUITATIBUS JURIS GERMANICI: plura hic addere nihil attinet.

(a) Schottel. de var. jur. Germ. cap. 1. Beſold. Theſaur.pract. p. 352.

VII. Ut ergo demum ad ipſos Romanos progrediamur, etiam hi, quum ſibi nulla re magis, quam exuberante civium multitudine, opus eſſe intelligerent, nihil fecerunt reliqui, ut cives ad ducendas uxores procreandoſque liberos præmiis pœniſque propoſi-

poſitis adducerent. Ipſi Romulo, conditori urbis, eam rem curæ fuiſſe, his verbis indicare videtur apud Dionem (a) Auguſtus: Ἦν μὲν γὰρ οὐδὲ πρόσθεν ἐξὸν ἀμελεῖν τισὶ παιδοποιίας καὶ γάμων· καὶ γὰρ ἈΠ' ἈΡΧΗΣ εὐθὺς ἅμα τῇ πρώτῃ τῆς πολιτείας καταστάσει ἀκριβῶς περὶ αὐτῶν ΕΝΟΜΟΘΕΤΗΘΗ. *Et quidem neque ante me cuiquam permiſſum erat, conjugium ac ſobolem negligere, quum* INITIO, *ſub primam reipublicæ conſtitutionem, ea de re diligenter ſit* LEGIBUS CAUTUM.

(a) Lib. iii. p. 570

Sed quum ſingularis cujuſdam legis, qua Romulus aut præmia conſtituerit parentibus, aut pœnis cœlibatum orbitatemque coercuerit, nec vola nec veſtigium apud veteres exſtet: procul omni dubio Auguſtus reliquas Romuli leges, quibus veluti aliud agens cives ab orbitatis ſtudio avertit, in animo habuit. Dum enim iſte urbis conditor maritis omnem in uxores poteſtatem conceſſit, haſque in eorum manu ac mancipio eſſe juſſit, (b) dum penes viros non ſolum imperium domeſticum, ſed & ipſum jus vitæ ac necis eſſe voluit, (c) dum denique & patrum Romanorum poteſtatem in liberos majorem quam uſquam terrarum, eſſe permiſit: (d) procul dubio id egit præcipue, ut civibus ſuis, tanto cum imperio præfuturis familiæ, eo minus moleſtum videretur, ducere uxores, liberoſque quamplurimos procreare. Nec alium ſibi propoſuerat urbis æternæ parens, quum teſte Dionisio Halic. Lib. II. neceſſitatem civibus imponeret educandi omnem virilem prolem, & e filiabus primogenitas,

(b) Gell. lib. xvii. cap. vi.

(c) Dionyſ. Halic. lib. ii. p. 96.

(d) §. 2. Inſt. de patr. poteſt.

nitas, vetaretque ullum fœtum trienni majorem necare, niſi ſi quis infans mutilus, aut prodigioſus ſtatim in ipſo partu adparuiſſet. Hunc enim ſolum exponere licebat per legem Romuli, dummodo eum inſignitum & monſtroſum judicaſſent quinque vicini proximi. Quumque Romulus reliquas femellas exponi concederet, & contra mulctam, immo & dimidiæ bonorum partis publicationem interminaretur iis, qui maſculum expoſuiſſent: quis dubitet quæſo, quin ea lex ad locupletandam civibus urbem cum maxime fuerit comparata?

VIII. Succeſſores Romuli, quemadmodum non unum ſibi omnes eumdemque imperii finem propoſuerant: ita nec eodem ſtudio de amplificando civium numero laborabant. Ad Numam Pompilium juris trium liberorum originem referre videtur Plutarchus: (a) ſed videtur tantum. Ait equidem: *Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἆλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διαγούσας, ὥσπερ* ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ *Tribuit virginibus Veſtalibus ingentes honores, inter quos teſtamenta vel ſuperſtite patre nuncupandi jus, & ſine tutore liberum ſuarum rerum arbitrium, ut quibus* TRES SUNT LIBERI. Sed cave credas, hæc omnia a Numa eſſe. Multa, quæ ibi privilegiis virginum Veſtalium accenſet Plutarchus, iis poſtremis demum reipublicæ temporibus conceſſa ſunt, veluti jus lictore utendi ſub triumviris, (b) jus ſine tutoribus res ſuas adminiſtrandi, vel, uti Plutarchus vocat, jus trium liberorum ſub

An-

(a) Plutarch. in Numa p. 66.

(b) Dio. lib. xlvii. p. 338.

Auguſto. (a) Quare aut Jo. Rualdo (b) credendum, Plutarchum in re, tunc omnibus notiſſima erraſſe, aut, quod creditu facilius locum illum in mendo cubare oportet, vel una mutata littera, facile integritati ſuæ reſtituendum, ſi pro *ἀπέδωκεν* legas *ἀπέδωκαν*, ut ſenſus ſit: *τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκαν ἱεραῖς παρθένοις tribuerunt vero* (Romani) *multos honores virginibus ſacris*. Solenne enim eſt Plutarcho, hoc modo narrationibus ſuis ſubjungere, quæ poſteri circa eam rem inſtituerint. Sic quum retuliſſet, (c) Camillo vadimonium deſerenti irrogatam eſſe mulctam quindenum millium æris, ſtatim addit: *ὁ γὰρ πρὸς ἀργύριον λόγος χίλιαι δραχμαὶ καὶ πεντακόσιαι Ἀσσαρίων γὰρ ί ἦν τὸ ἀργύριον, καὶ τὸ δεκάχαλκον οὕτως ἐκαλεῖτο δηνάριον*. *Quæ ſumma* (nunc, poſteris temporibus) *nummi argentei facit denarios ſeſquimillenos. Aſſes enim x. efficiebant argenteum, & deni æris denarius vocabantur*. Camilli enim ætate nummum argenteum nondum ſignatum fuiſſe, non ignoraſſe videtur Plutarchus. Immo & in ipſa Numæ vita, (d) enarrata pontificis maximi origine, *ἦν δὲ*, inquit, *καὶ τῶν ἱερῶν παρθένων ἐπίσκοπος*. *Inſuper virginum Veſtalium cuſtos erat*, non tempore regum videlicet, ſed iis jam exactis, uti jam capite primo docuimus. Quibus obſervatis, multorum profecto errorum abſolves Plutarchum, quorum paſſim eum coarguunt viri docti. Quemadmodum ergo, ut e diverticulo in viam redeamus, jus trium liberorum Numæ tribui non poteſt: ita & illos ſua opinione falli dixeris, qui ejuſdem origi-

(a) idem lib. lvi. p. 578.

(b) Animadv. in Plutarch. v. p. 74.

(c) in Camillo p. 135.

(d) in Numa p. 66.

ginem a Tulli Hoſtilii lege, de tergeminis lata, cum KIRCHMAYERO (a) & JANO VINC. GRAVINA (b) repetunt. Quamvis enim auctor ſit DIONYSIUS HALICARNASSENSIS, (c) regem illum ob memorabile Horatiorum tergeminorum facinus ad populum tuliſſe, *οἷς γίνωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς παίδων χορηγεῖσθαι μέχρις ἥβης, ut nati tergemini, donicum puberes ſunt, de publico alerentur*: jus tamen liberorum non ad tergeminos, ſed ad trium liberorum parentes pertinuit, nec facultatem his dedit, alimenta e publico petendi, ſed cum aliis privilegiis ac commodis, quæ infra recenſebimus, fuit conjunctum. Denique illa Tulli Hoſtilii lex necquidquam ſancit, quod ad amplificandum civium numerum ullo modo pertinere videatur.

Potius huc referenda videntur, quæ NUMA de pellicibus ab ara Junonis arcendis, deque filiis, qui juſſu patrum uxores duxerant, non vendundis ſanxiſſe dicitur. Prior lex, quam FESTUS (d) ſervavit, talis fuit: PELLEX ASAM JUNONIS NE TAGITO, SEI TAGIT JUNONEI CRENEBIS DEMI-SEIS ACNOM FEMINAM CÆDITO. De poſteriore agunt PLUTARCHUS (e) & DIONYSIUS HALICARNASSEUS, (f) quorum hic verba ipſa legitima ita Græce expreſſit: *Ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσει γυναῖκα ἀγάγεσθαι, κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ, ΠΩΛΕΙΝ τὸν υἱόν. Si pater filio conceſſerit uxorem ducere, quacum ſacra & bona ſecundum leges communicet, patri poſthac filium* VENUMDANDI *jus ne eſto*. Utraque lex ad commendandas nu-

(a) Diſſ. de lege Papia Popp. §. xix. ſeq.

(b) De leg. & SC. §. xlviii. p. 579.

(c) Lib. iii. p. 160.

(d) Feſt. voce *pellex*.

(e) in Numa p. 71.

(f) Lib. ii. p. 98.

nuptias injiciendumque civibus liberos quærendi ſtudium comparata fuiſſe videtur. Quod enim ad priorem attinet, ea pellices aram Junonis tangere vetuit, eidemque, ſi tetigiſſet, impoſuit neceſſitatem, ſacrificium *διαλλακτικὸν* Junoni offerendi, quo & leves mulierculæ iſtius ignominiæ periculo a maritorum alienorum amplexibus cohiberentur, & feminæ honeſtæ, hoc pellicum metu liberatæ, tanto lubentius nuberent, vitamque cum viris eo jucundiorem tranſigerent. Juno nuptiis præeſſe credebatur, eoque DOMIDUCÆ, ITERDUCY, JUGÆ, ΖΥΓΙΑΣ, CINXIÆ, LUCINÆ PATULCÆ & aliis hujuſmodi cognominibus celebrata, de quibus erudite THOM. REINESIUS. (a) Cui quum rem divinam facere novæ nuptæ, interque ſacrificandum, more majorum, aram tangere ſolerent: *tangere aram Junonis*, idem eſt, ac nubere vel convenire in manum. Itaque Numa nuptiarum ſpem omnem incidit feminis, quæ ſemel viro alieno ſuccubuerant, niſi Junoni loco læti iſtius ac nuptialis ſacrificii, *crinibus demiſſis*, & compoſito ad luctum habitu, *διαλλακτικὸν* offerrent, a quo forſan feminæ, quibus adhuc pudoris quidquam inerat non minus abhorrebant, quam ab alia quacumque ignominia.

(a) Inſcript. Claſſ. I. 33. 34.

Eum ſibi finem Numa, quum alteram legem ferret, propoſuerat. Solebant adoleſcentes vel ideo abhorrere a nuptiis, ut, dum ferret ætas, vaga Venere animum oblectarent. Quam in rem notum illud TERENTII: (b)

(b) Andr. Act. I. Scen. ii. v. 20.

Omnes

Omnes, qui AMANT, *graviter ſibi dari uxorem ferunt.*

Ut ergo filiifamilias ex meretricum depulſi amplexibus, eo lubentius uxores ducerent: hoc privilegio eos pellexit Numa, certo perſuaſus, eos libidini antelaturos honeſtas nuptias, quibus magno illo ſervitutis periculo, in quod eos tetrica lex Romuli conjecerat, liberatum iri intelligerent.

IX. Abrogato regibus imperio, idem egiſſe ſenatum populumque Romanum, ut matrimonia quam fæcundiſſima eſſent, teſtis iterum eſt apud DIONEM (a) Auguſtus. Commendaturus enim ordini equeſtri nuptias: Καὶ μετὰ τοῦτο, inquit πολλὰ καὶ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἔδοξεν, ἃ περιττὸν ἂν εἴη καταλέγειν. *Multa deinde eadem de re Senatus populuſque ſtatuit, quæ recenſere ſupervacuum eſſet.* Utinam vero ea majorum inſtituta retuliſſet. Omnium enim illorum legum & ſenatuſconſultorum ipſa quoque memoria evanuit. Niſi quod earumdem legum meminiſſe etiam videtur DIONYSIUS HALIC. Lib. IX. pag. 580. Dum enim fabulam de tot Fabiis ſemel occiſis erudite refellit, hoc inter alia argumento utitur: Ὁ γὰρ ἀρχαῖος αὐτῶν νόμος γαμεῖν τε ἠνάγκαζε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ καὶ τὰ γινόμενα ἅπαντα ἐπαναγκες τρέφειν· ὃν οὐκ ἂν δή που κατέλυσαν οἱ Φάβιοι μόνοι, πεφυλαγμένον ἄχρι τῆς ἑαυτῶν ἡλικίας ὑπὸ τῶν πατέρων. *Nam priſca lex cogebat eos, qui per ætatem poſſent uxores ducere, &, ut omnes liberos ſuſceptos, educarent, neceſſe erat. Quam legem diligenter uſque ad ætatem ſuam a majoribus ſer-*

(a) Lib. lvi. p. 576.

ſervatam, haudquaquam ſoli Fabii contempſiſſent. Livius (a) inter reliqua blandimenta, quibus, imminente cum Porſenna bello, patres plebem in officio continuerint, & hoc refert: *Portoriis quoque & tributis plebe liberata, ut divites conferrent, qui oneri ferendo eſſent: pauperes ſatis ſtipendii pendere, ſi* LIBEROS EDUCARENT. Ex quo loco colligas iis immunitatem a cenſu datam, qui prole rempublicam locupletaſſent, adeoque errare qui verbis Plutarchi (b) idem referentis in contrarium ſenſum deflexis, illo patrum decreto orbos & viduos tributi onere levatos, ſcribunt. Ipſe enim Plutarchus de pupillis & viduis feminis loquitur. Ὀρφανοῖς παισὶ καὶ χήραις γυναιξὶν ἀτέλειαν τῆς εἰσφορᾶς. *Pupillis feminiſque viduis gratia facta tributi pendendi*. Quæ quidem non pugnant cum verbis Livii.

(a) Lib. ii. cap. ix.

(b) in Poplicol. p. 103.

Poſtea cenſoribus id datum negotii, ne cælibes eſſe paterentur: eoque pertinet ſolemnis illa cenſorum quæſtio: EX ANIMI TUI SENTENTIA, TU UXOREM HABES? cujus Cicero (c) & Gellius (d) meminerunt. Si quem ergo a nuptiis abhorrere animadverterent, eum notabant, mulctamque inferre jubebant ærario, quam ÆS UXORIUM dictam fuiſſe, Festus (e) obſervat. Jam anno ab v. c. cccc. M. Furius Camillus & M. Poſthumius Albinus, cenſores, Plutarcho (f) teſte, partim blande adpellando, partim Ζημίαις ἀπειλοῦντες, MULCTAM *denunciando*, viduis, quarum plurimas bella cum Volſcis geſta fecerant, copularunt. Et Valerius Maximus (g) addit, cenſores *illos omnes*, *qui*

(c) De oratore Lib ii. cap. cclix.

(d) Lib. x. cap. xx.

(e) Voce *Uxorium*.

(f) in Camillo p. 129.

(g) Lib. ii. cap. ix.

qui ad ſenectutem cælibes pervenerant, ÆRA, *pœnæ nomine in ærarium deferre juſſiſſe.* Iſtam ſeveritatem, quam καλὸν ἔργον *eximium facinus* vocat PLUTARCHUS, quin & alii cenſores imitati ſint, vix dubitandum videtur, maxime quum eam illis veluti primam legem ex veteri Romanorum diſciplina ſcripſerit TULLIUS: (a) CÆLIBES ESSE PROHIBENTO: & PLUTARCHUS (b) ex inſtituto deſcribens cenſorum officia diſerte & hoc adjiciat: οὔτε γὰρ ΓΑΜΟΝ οὔτε ΠΑΙΛΟΠΟΙΙΑΝ τινὸς, οὔτε δίαιταν, οὔτε συμπόσιον ᾤοντο δεῖν ἄκριτον καὶ ἀνεξέταστον, ὡς ἕκαστος ἐπιθυμίας ἔχοι, καὶ προαιρέσεως. *Neque enim vel* MATRIMONIUM, *vel* SOBOLIS PROCREATIONEM, *vel quotidianum victum, vel convivium, ſolutum ac liberum indagine, quæ cujuſque libido & inſtitutum ſit, arbitrabantur pretermittendum.*

(a) De legib. lib. iii. cap. iii.

(b) in M. Porcio Cat. p. 345.

Nec pœnis modo, verum etiam præmiis propoſitis civibus liberorum quærendorum ſtudium injicere ſtudebant Cenſores. Id enim clariſſime adparet ex P. Scipionis Africani, cenſoris habita ad populum oratione, ex qua hoc fragmentum ſervavit GELLIUS: (c) *Animadvertimus, in oratione P. Scipionis, quam cenſor habuit ad populum, inter ea, quæ reprehendebat, quod contra majorum inſtituta fierent, id etiam eum culpaſſe, quod filius adoptivus patri adoptatori* INTER PRÆMIA PATRUM *prodeſſet.* Fuere ergo tum quædam fæcunditatis præmia, quæ & orbi ac ſteriles captantes aliorum liberos, in fraudem legum adoptabant. Quod quamvis & iniquiſſimum eſſet, & majorum inſtitutis ad-

(c) Lib. v. cap. xix.

adverſaretur, eo tempore tamen lege aliqua haut videtur emendatum, ſiquidem ex Tacito (a) diſcimus, demum Nerone imperante, cautum eſſe sco, ne ſimulata adoptio in ulla parte muneris publici juvaret. Quare ex eo demum ſc eſt, quod tradit Ulpianus: (b) *Adoptivi filii in numerum non proficiunt eorum liberorum, qui excuſare parentes ſolent.* Ceterum qualia fuerint illa parentum præmia, hodie vix licet expiſcari, niſi quod veroſimile eſt, ſicuti notare dicebantur cenſores, quum ſenatorem ordine moverent, equiti adimerent equum publicum, plebejos vel in Cæritum tabulas referrent, vel eoſdem facerent ærarios: ita præmia, ab iis decreta parentibus, in eo conſtitiſſe, quod alios honoratiori tribui adſcriberent, alios donarent equo publico, alios in ſenatum adlegerent. Id enim colligere mihi videor ex Livio, (c) qui L. Æmilium Paullum & Q. Marcium Philippum: cenſores, libertinos *in quatuor urbanas tribus deſcripſiſſe*, ait, *præter eos, quibus* filius quinquenni major *ex ſenatuſconſulto eſſet*. Inde enim palam eſt, cenſores in ſupplendis tribubus ruſticis, utpote honoratioribus, eorum potiſſimum, qui, procreatis liberis, bene de republica meruerant, rationem habuiſſe.

Magna ac vere cenſoria fuit Q. Metelli ſeveritas. Is enim anno ab v. c. IↃCXXII, uti eſt apud epitomatorem Livii, (d) *cenſuit, ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum quærendorum cauſſa, exſtititque oratio ejus, quam Auguſtus Cæſar, quum de mari-*

(a) Lib. xv. Annal. cap. xix.

(b) L. 2. §. 2. ff. de vacat. & excus. mun.

(c) Lib. xlv. c. xv.

(d) Lib. lix.

tandis ordinibus ageret, velut in hac tempora ſcriptam, in ſenatu recitavit. CENSERE alioquin eſt vocabulum ſenatorium. Rogati enim a conſule utebantur formula: QUOD C. PANSA VERBA FECIT DE - - DE EA RE ITA CENSEO, uti pluribus exemplis demonſtravit BARN. BRISSONIUS. (a) Neque tamen ea Metelli oratio in ſenatu, ſed ad populum habita eſt, ſiquidem in fragmento elegante, quod extat apud GELLIUM (b) non *patres ſcriptos*, ſed *Quirites* adloquitur. Conſueviſſe autem cenſores ſub auſpicium magiſtratus ad populum de moribus concionari, paulo ante P. Scipionis exemplum oſtendit. Ecquid vero profecerit Metellus, prævalido jam tum orbitatis ſtudio, non liquet ex eorum temporum monimentis.

X. Hactenus cenſoribus ea res curæ fuit. At C. Julius Cæſar, & conſul, de ea cogitavit. Auctor enim eſt SVETONIUS (c) cum *agrum Campanum diviſiſſe extra ſortem* XX. *millibus civium, quibus* TERNI PLURESVE LIBERI *eſſent*. Poſtea jam Dictator, quum ſolitudinem urbis, civiumque raritatem ex ultimo cenſu intellexiſſet, denuo, teſte DIONE, (d) πολυπαιδίας ΑΘΛΑ ἐπέθηκεν, *iis, qui plures liberos ſuſtuliſſent*, PRÆMIA *conſtituit*. Sed de iis Julii Cæſaris atque Auguſti conſiliis, proximo capite commodior erit dicendi occaſio.

XI. Jam id obſervare juvabit, adeo fæcunditati faviſſe Romanos, ut iis, quibus numeroſa proles obtigerat, præmia quædam tametſi nulla lege conſtituta, extra ordinem decernerent. Primo enim, quum nulla lex ſer-

(a) Lib. ii. de Form. ul. p. 196.

(b) Lib. i. cap. vi.

(c) Jul. cap. xx. Appian. lib. ii. de bell. civil. p. 433.

(d) Lib. xliii. p. 226.

ſervos, quantumvis bene de Dominis meritos, his invitis, liberaret, invaluiſſe tamen uſu videtur, ut ancillæ, ſæpius enixæ, in præmium fæcunditatis manumitterentur. Saltim Columella (a) id inter præcepta rei (a) Lib. I. cap. viii. ruſticæ inculcat, loco hoc elegante, cujus mihi indicium a collega junctiſſimo, Petro Vvesselingio, V. C. factum eſſe, gratus profiteor: *Nos quidem aliquando juſte dolentes, tam vindicamus, quam animadvertimus in eos, qui ſeditionibus familiam concitant, qui calumniantur magiſtros ſuos: ac rurſus præmio proſequimur eos, qui ſtrenue atque induſtrie ſe gerunt. Feminis quoque* FOECUNDIORIBUS, *quarum in ſobole* CERTUS NUMERUS *honorari debet, otium nonnumquam & libertatem dedimus, quum complures natos educaſſent. Nam cui* TRES *erant* FILII, *vacatio; cui* PLURES, *libertas quoque contingebat. Hæc enim juſtitia & cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio.* Et hinc fortaſſis tam frequenter libertatem ancillis datam legimus ſub conditione, ſi ter peperiſſent. Exemplum Arethuſæ eſt in L. 15. & L. 16. ff. de ſtatu hom. necnon in L. 3. §. 16. ff. de ſtatu lib.

Deinde boni principes, ſi quando in facinoroſos paulo ſeverius animadverterent, liberorum tamen numero inflexi ad miſericordiam, vel mitiorem irrogabant pœnam, vel pupillis certe partem ſubſtantiæ paternæ, more majorum publicandæ, condonabant. De Hadriano ſane refert Dio: (a) (b) Excerpt. Peiresc. p. 715. Εἴ τέ τινα τῶν τέκνα ἐχόντων ὀφλῆσαι πάντως τι ἔδει, ἀλλ' ἕν πρός γε τὸν ἀριθμὸν τῶν παί-

ἰῶν κἂ τὰς τιμωρίας αὐτῶν ἐπεκούφιζεν. At ſi forte ii, quibus plures liberi ſuppeterent, condemnati erant: pœnas eorum PRO FILIORUM NUMERO *mitigabat.* Quæ DIONIS verba egregie illuſtrat dignum Hadriano reſcriptum, quod ſervavit PAULLUS: (a) *Si* PLURES FILIOS *damnatus habeat, feruntur exempla, per quæ pluribus liberis omnia bona damnati conceſſa ſunt. Sed & D.* HADRIANUS *in hanc ſententiam reſcripſit: Favorabilem apud me cauſſam liberorum Albini* FILIORUM NUMERUS *facit, quum ampliari imperium hominum adjectione potius, quam pecuniarum copia malim. Ideoque illis paterna ſua concedi volo, quæ manifeſtabunt tot poſſeſſores, etiamſi acceperint univerſa.* Quare dum SPARTIANUS (b) ſcribit: *Liberis proſcriptorum duodecimas bonorum conceſſit*: id de ſingulis liberis intelligendum erit. Plus uncia enim, immo aliquando univerſum bonorum aſſem πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν παίδων cum liberis reliquiſſe, vel exemplum liberorum Albini evincit. Ceterum ad belliſſimam hanc L. 7. §. 3. ff. de bon. damn. duo adhuc obſervaſſe juvabit. Alterum, quod jam a viro ſummo, Corn. van Bynkershoek Obſ. Lib. II. Cap. XVI. animadverſum eſt, hanc benignitatem Hadriani adſcribendam non eſſe Legi Juliæ & Papiæ, cui illam Lipſius Exc. ad Tacit. Lib. III. cap. XXV. adſcripſerat, nec ulli alii juri ordinario, quod ſemper & ubique viguerit, ſed privilegio principis humaniſſimi, quod ad exemplum trahi non ſolet. Alterum ad poſtrema iſtius legis verba, haut parum obſcura, pertinet. Quid enim ſibi vo-

(a) Lib. 7. §. 3. ff. de bon. damn.

(b) Hadr. cap. VIII.

volunt illa: *Quæ manifeſtabunt tot poſſeſſores etiamſi acceperint univerſa?* Vir ſummus, quem laudavi, illa emendat, ſed, quæ eſt ejus modeſtia, timidiuſcule: *quæ manifeſte dabunt tot poſſeſſores, etiamſi acceperint univerſa*. Quid vero ſi retineamus lectionem & notionem verbi *manifeſtare* vulgarem? Quid ſi ponamus, fiſcum jam Albini bona occupaſſe, eaque vendidiſſe ſub haſta: liberorum autem miſertum Hadrianum ea reſtitui juſſiſſe? Videtur tunc ſane reſcribere potuiſſe: *Ideoque illis* (liberis Albini damnati;) *paterna ſua*, (ſub haſta vendita,) *concedi volo: quæ manifeſtabunt*, (id eſt, fiſco indicabunt) *tot poſſeſſores*, (qui a fiſco illa emerunt,) *etiamſi acceperint univerſa*, (id eſt, licet illa univerſa per modum ſectionis emerint, traditaque jam diſtraxerint.) Atqui durum eſt, eas a fiſco ſemel venditas, retrahi, atque emtoribus iterum extorqueri. Durum omnino, ſed quod facile favor liberorum excuſabat, maxime quum emtores pretium reciperent. Neque hujus generis decreta principum inſolita eſſe, vel pax, quæ nuper inter Carolum, Auguſtiſſimum Imperatorem & Regem Hiſpaniæ coaluit, ſatis ſuperque evincit. Ceterum & aliam Hadriani liberalitatem memorat Spartianus in Vit. Hadr. cap. VII. ad quam ipſam quoque numero liberorum provocatus eſt: ſiquidem *ſenatoribus, qui non vicio ſuo decoxerant, patrimonium pro* LIBERORUM MODO *explevit*, Sed & ad excitandam principum liberalitatem proderat numeroſa proles. Autor enim eſt PLINIUS, (a) *adventante congia-*

(a) Panegyr. cap. XXVI.

giarii die laborem parentibus fuiſſe, oſtentare parvulos, impoſitoſque cervicibus adulantia verba blandaſque voces edocere. Quod eo fine factitatum, ut princeps numeroſæ ſobolis conſpectu admonitus rationem haberet parentum, eorumque nomina in tabulas referri juberet.

Quum porro ſiberi ex inceſtu nati ne ex recentioribus quidem Conſtantini M. Theodoſii junioris & Juſtiniani legibus legitimari poſſint, Marci autem Imperatoris temporibus plane ignota eſſet legitimatio: optimus tamen ille princeps cum fratre liberos Flaviæ Tertullæ, quæ avunculo nupſerat, lege ſolvit, eoſque legitimorum juribus perfrui juſſit, motus præcipue numero liberorum. Reſcriptum, a Marciano (a) ſervatum, tale eſt: *Movemur & temporis diuturnitate, quo ignara juris in matrimonio avunculi tui fuiſti, & quod ab avia tua collocata es, &* NUMERO LIBERORUM VESTRORUM. *Idcircoque, quum hæc omnia in unum concurrant: confirmamus ſtatum liberorum veſtrorum, in eo matrimonio quæſitorum, quod ante annos quadraginta contractum eſt, perinde atque ſi legitime concepti fuiſſent.* Quod exemplum imitatus Justinianus Imperator (b) incolis Syndios pagi, & Hebræis Tyri inſulam incolentibus, qui illicitis nuptiis ſeſe polluerant, ideo potiſſimum gratiam facit publicationis bonorum, *quia jam* FILIORUM PATRES *eſſent*. Sæpe & vacationem extra ordinem merebantur liberi. Claudius ſane Imp. quum eſſedario, pro quo quatuor filii deprecabantur, magno omnium favore induliſſet,

(a) L. 57. §. 1. ff. de ritu nupt.

(b) Novell. cxxxix. præf.

ſiſſet, rudem tabulam, teſte SVETONIO (a) illico miſit, admonens populum, *quantopere liberos ſuſcipere deberet, quos videret &* *gladiatori præſidio gratiaque eſſe*. (a) Claud. cap. xxi.

Denique & in deferendis honoribus plurium liberorum parentes innuptis atque orbis anteferri ſolebant, non ſolum Romæ, ubi id privilegium ex lege Papia Poppæa valuit, verum etiam in coloniis & municipiis, in quibus parentibus & in decurionum albo, (b) & in dicendis ſententiis (c) prærogativa concedebatur. (b) L. 6. §. 5. ff. de decurion. (c) L. 9. C. eod.

XII. Tantum ſua intereſſe exiſtimabant Romani, fæcunda eſſe civium ſuorum matrimonia. Tot præmiis pœniſque efficere ſtudebant, ut numeroſa *procrearetur ſoboles, civitaſque* LIBERIS REPLERETUR, ceu alicubi loquitur POMPONIUS. (d) Cujus conſilii cauſſæ partim e fine ſtatuque Romanæ reipublicæ, partim e moribus Romanorum paulatim in deterius prolapſis arceſſendæ ſunt. (d) L. 1. ff. ſolut. matr.

Diu multumque diſceptatum eſt inter civilis prudentiæ doctores, expediatne reipublicæ, ut in immenſum civium numerus excreſcat? ARISTOTELES, (e) expenſis, quæ huc facere videbantur, univerſis, rationibuſque ſubductis, hanc facit cogitationum ſuarum ſummam, eum demum populum beatum eſſe, qui ſit juſtæ magnitudinis: talem vero videri, qui ſibi ipſi ſufficiat, qui ſit cognitu facilis, adeoque commode poſſit regi, ubi denique cives ipſi ſibi invicem noti ſint ad colendam amicitiam. Quare tantum abeſt, ut rebus publicis omnibus expeten- (e) Lib. vii. Polit. cap. iv.

da ſit numeroſa civitas, ut ſæpe prævalentis populi vires ſe ipſæ paulatim confecerint. Quare non defuerunt reſpublicæ, quæ vel ob inſolentiam plebis, vel agri anguſtiam aut ſterilitatem, de regundo potius coercendoque, quam amplificando civium numero cogitarunt. Saltim ea cauſſa Germanis ad tot migrationes, aliiſque civitatibus ad deducendas tot colonias incitamento fuit, ut hoc modo vel urbium ſentinam exhaurirent, vel domi manentibus annonam redderent leviorem.

Enimvero aliter multo Romani componebant rationes. Ab ipſa urbis origine omne illis conſilium in armis poſitum fuerat, eumque ſolum ſibi finem propoſuerant in conſtituenda republica, ut virtute ſibi imperium quærerent ampliſſimum, limiteſque quam poſſent, latiſſime proferrent. Hunc reipublicæ finem illis commendaverat Romulus, quem ideo Dionysius Halicarnasseus (a) ita fingit ad populum de inſtituenda republica concionantem, ut civibus præter juſtitiam unice commendaret *ἐν τοῖς ὀθνείοις πολέμοις τὸ διὰ τῶν ὅπλων κράτος*, *armorum in extraneis bellis potentiam*. Quum ergo civitas Romana plane eſſet ad potentiam bellicam comparata, & tamen adverſus hoſtes non legiones undequaque mercede conſcriptas, ſed lectum e civibus militem educeret: nulla profecto re ei magis opus erat, quam cive numeroſiſſimo, qui & deligendo novo militi, & ſupplendis legionibus, & firmandæ præſidiis in re trepida urbi ſufficeret.

(a) Lib. ii. p. 79.

Con-

Contra nullus fere populus magis a nuptiis procreandiſque liberis abhorrebat, quam Romanus, partim, quod Italorum ingenia ad omnem profligata libidinem alia ex aliis adpetunt, amata contemnunt, contemta amant, adeoque vagas libidines matrimonio anteferendas facile exiſtimant, partim quod ob luxum feminarum incredibilem, nollent Romani domi alere reginas, patrimonii voragines, certiſſimaſque fundi calamitates futuras. Prioris cauſſæ ipſe meminit apud Dionem (a) Auguſtus, ita alloquutus equites, legi noſtræ adverſantes: Οὐ γὰρ δή που μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν᾽ ἄνδ. γυναικῶν διάγητε· οὔτε ἐστιν ὅστις ἡμῶν ἢ σιτεῖται μόνος, ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ᾽ ΕΞΟΥΣΙΑΝ ΚΑΙ ΥΒΡΙΖΕΙΝ ΚΑΙ ΑΣΕΛΓΑΙΝΕΙΝ ἔχειν ἐθέλετε. *Neque enim adeo ſolitudo vos capit, ut abſque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſæ ac lecti ſociam habeat: ſed* LICENTIAM LIBIDINIS AC LASCIVIÆ *veſtræ exercendæ quæritis*. Et paulo ante idem imperator, τὸν ΕΥΖΩΝΟΝ καὶ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΙΟΝ, τὸν ἄγυνον, καὶ ἄτεκνον, EXPEDITAM *illam ac* LIBERRIMAM VITAM *extra matrimonium & ſine ſobole* præcipue corrumpere ait Romanos, ut legi ſaluberrimæ parere nolint.

(a) Lib. lvi. p. 576.

Nec altera cauſſa pauciores abſterrebat a matrimonio. Non enim, uti olim quum dos eſſet

- - - Magna parentium
Virtus, & metuens alterius viri
Certo fœdere caſtitas,

mulieres id agebant, ut viris ſuis placerent, ſed ut tanto tutius ſuccumberent vi-

tis, eorumque impenſis auro gemmiſque fulgentes mœchos in ſui amorem pellicerent. Hæc tropica inſtituerat abrogatio legis Oppiæ. Quam vero moleſtum erat Romano civi domi alere uxorem, otio deditam, &, PLUTARCHO (a) teſte, nec molere, nec coquere doctam, ſed ad ſolum luxum ac voluptatem veluti a natura factam? Quam moleſtum, reginam illam inſtruere ſervis, eunuchis, ancillis, ornatricibus, veſtiplicis, ciniflonibus, picatricibus, pſecadibus, textricibus, unctricibus, præterea auro, purpura, gemmis, unionibus, & mille luxuriæ inſtrumentis? Quam moleſtum denique viris ſuſpicaciſſimis, domi tantis ſumtibus habere adulteras, ſexcentis artibus litterarumque ſecretis viros pellicientes, quæque carpento feſtis profeſtiſque diebus, veluti triumphantes de virorum patientia, vectarentur, & nec libidini, nec luxuriæ facerent modum? Malebant ergo Romanorum plerique, inſigni rei familiaris compendio, vel meretricum frui amplexibus, vel cum concubina frugali & modeſta ætatem agere, quam quotidianam illam devorare ægritudinem. Hinc DIO (b) obſervat, Auguſto de lege maritali primum ad Senatum referente, patres graviter conqueſtos eſſe de mulierum juvenumque immodeſtia, hancque prius emendandam, non ſine convicio cenſuiſſe. Rem ſane acu tetigerat ſenatus, ſiquidem ea ipſa cauſſa jam a belli Punici II. temporibus permultos a nuptiis cohibuerat, quam ita eleganter expreſſit apud PLAUTUM (c) Periplectomenes ſenex:

(a) Qu. Rom. p. 284.

(b) Lib. lv. p. 531.

(c) Milit. glorioſ. Act. iii. Scen. 1. v. 92. ſequ.

Ve-

- - - Verum egone eam ducam domum,
Quæ mihi numquam hoc dicat: eme, mi vir, lanam, unde tibi pallium
Malacum & calidum conficiatur, tunicæque hibernæ bonæ,
Ne algeas hac hieme? Hoc numquam verbum ex uxore audias,
Verum priuſquam galli cantent, quæ me ſomno ſuſcitet,
Dicat: da mihi, vir, calendis meam quod matrem juverit,
Da, qui farciat, da, qui condiat, da, quod dem Quinquatribus
Præcantatrici, conjectrici, hariolæ atque aruſpicæ:
Flagitium eſt, ſi nihil mittetur, quo ſupercilio ſpicit!
Tum piatricem clementer, non poteſt, quin munerem.
Jampridem, quia nihil abſtulerit, ſuccenſet gerariæ.
Tum obſtetrix expoſtulavit mecum, parum miſſum ſibi.
Quid nutrici non miſſura quidquam, quæ vernas alit?
Hæc atque hujus ſimilia alia damna multa mulierum
Me UXORE PROHIBENT, *mihi quæ hujus ſimiles ſermones ferat.*

Adhæc Romæ & conjugii ſuavitatem, & voluptatem, quæ e liberis capi ſolet, omnem maxima illa orbitatis præmia longiſſime ſuperabant. Colebantur cælibes & orbi ab omnibus, non ſecus ac idem apud co-

micum Periplectomenes, qui iſta orbitatis (a) Ibid. v. iii. ſeqq. præmia deſcripturus: (a)

> *Quando*, inquit, *habeo multos cognatos, quid opus mihi ſit liberis?*
> *Nunc bene vivo, & fortunate, atque ut volo, atque animo ut lubet.*
> *Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.*
> *Illi apud me edunt, me curant, viſunt, quid agam? ecquid velim?*
> *Priuſquam lucet, adſunt, rogitant noctu ut ſomnum ceperim?*
> *Eos pro liberis habeo: quin mihi mittunt munera,*
> *Sacrificant: dant inde partem majorem mihi, quam ſibi.*
> *Adducunt ad exta, me ad ſe adprandium, ad cœnam vocant,*
> *Ille miſerrimum ſe retur, minimum qui miſit mihi.*
> *Illi inter ſe certant donis; ego hoc muſſito mecum:*
> *Bona mea inhiant, certatim mittunt dona & munera.*

Nec privatim tantum unusquiſque obſervabat cælibem orbamque ſenectam, ſed & (b) Lib. xv. Ann. cap. xix. PUBLICE, ut verbis TACITI (b) utar, *multa ſecuritate, nullis oneribus, gratiam, honores, illa cuncta, prompta & obvia habebat*, nemine quippe orbis negante ſuffragium, ob hereditatem, quam jam unuſquiſque ſpe ſua devoraverat, pinguiſſimam. Hi mores & poſtremis reipublicæ temporibus obtinebant,

bant, adeo ut & de ſua ætate ſcribat Ammianus, (a) *vile nunc Romæ exiſtimatum, quidquid extra urbis pomæria natum fuiſſet, præter* ORBOS *&* CÆLIBES, *nec credi poſſe, qua obſequiorum diverſitate culti ſint homines ſine liberis, ut his, qui patres fuerint, tamquam in capita mendicorum,* CÆLIBES *dominarentur.* His publicis moribus, tantum profecto abeſt, ut liberos libenter quærerent Romani, ut quidam inducti præmiis orbitatis filiorum odia ſimularent, & liberos ejurarent, & orbitatem manu facerent. Fuerunt denique, quos ſapientiæ ſtudium & vitæ perfectioris amor ad cælibatum incitaret. Mature enim & inter philoſophos invaluit perſuaſio, *μήτ' ἂν γῆμαι, μήτ' ἂν εἰς ὁμιλίαν ἀφικέσθαι ποτε ἀφροδισίων*, uti de Apollonio Tyanenſi refert Philostratus. (b) Hinc uti olim Thales, Pythagoras, Democritus, Plato, Zeno Cittieus, Epicurus cælibatum ſapientiæ ſtudio amiciſſimum judicabant: ita eamdem ſententiam, lata lege Julia, mordicus tenuere Epictetus, Apollonius Tyanenſis, Plotinus, Porphyrius, Proclus, cujus in virtutibus & hoc refert Marinus: (c) quod fuerit *γάμων τε ἢ παίδων οὐδέποτε πεῖραν λαβὼν, διὰ τὸ μηδὲ αὐτὸς ἐλέσθαι inexpertus conjugii, & liberorum, nec hæc deſideraris.* Quamobrem nec mirum eſt, Romanos tot pœnis cælibatui atque orbitati, totque præmia nuptis ac parentibus conſtituiſſe. Quod quum præcipue legibus Julia & Papia Poppæa factum eſſe, nemo ignoret: de harum legum occaſione hiſtoriaque capite proxime inſequente, agemus accuratius.

(a) Lib. xiv. c. xix.

(b) Vit. Apollon. Lib. i. c. x.

(c) Vit. Procli cap. xvii. p. 39.

Digitized by Google

CAPUT III.

De occaſione Legum Juliæ & Papiæ, totiuſque illius legislationis Hiſtoria.

I. CÆſar *Dictator fecunditatis præmia conſtituit. Cenſus a Cæſare non actus, ſed recenſio. Ea recenſione paucitas civium adparuit. Qualia fuerint parentibus propoſita præmia.* II. *Auguſtus legem de maritandis ordinibus pœniſque cælibatus ac orbitatis nondum tertio conſulatu rogavit. Primum anno* IↃCCXXXVI. *id egit. Quid apud Dionem ſit* ἔμπαλιν ἔθηκεν; *Auguſti acta in ſenatu.* SC. *de ferenda hac lege factum. Marmor in quo legis de maritandis ord. mentio fit, illuſtratum. Lex tum non perlata. Locus* Svetonii *leviter emendatus. Locus* Propertii *explicatus: Auguſtus emendata lege detractaque parte pœnarum legem pertulit anno* IↃCCXXXV. *Vacatio initio biennii, poſtea triennium additum. Equites anno* v. c. IↃCCLXI. *legem abrogatam volebant. Auguſti orationes tunc habitæ.* III. *Denique anno* v. c. IↃCCLXII. *lata lex Papia Poppæa. Ea rogata a conſulibus ſuffectis. Non fuit hæc lex Senatuſconſultum. Lipſii hallucinatio. Principium legis a Gothofredo fictum.* IV. *Quomodo differant lex Julia de maritandis ordinibus & lex Papia Poppæa?*

LIbera adhuc republica, nihil reliqui feciſſe Romanos, ut pertinax illa tam-

que

que perniciosa reipublicæ nuptiarum fuga variis præmiis ac pœnis ſiſteretur, ſuperiore capite oſtendimus. Quum vero Auguſtus in his majorum inſtitutis haut adquieverit, ſed tot rogationibus novas ſeverioreſque pœnas orbitati, novaque præmia τῇ πολυπαιδίᾳ propoſuerit: hujus conſilii rationes, ſequutoſque illud uſque ad Legem PAPIAM POPPÆAM eventus varios capite hoc exponere viſum eſt.

I. Jam ante Auguſtum C. Julium Cæſarem nova parentibus præmia conſtituiſſe, ſuperiore capite monuimus. Id vero tum factum eſt, quum Dictator jam perpetuus, acta recenſione civium inſignem urbis infrequentiam deprehendiſſet. Ita enim rem refert DIO: (a) Ἐπειδή τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὥς ἔκ τε τῶν ἀπογραφῶν, (καὶ γὰρ ἐκείνας, τά τε ἄλλα ὥσπερ τις τιμητὴς, ἐποίησε,) καὶ ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἆθλα ἐπέθηκεν. *Et quoniam infrequens admodum urbs erat propter cæſorum multitudinem, quod ex recenſu, (eum enim & reliqua perinde, ac ſi cenſor eſſet, faciebat,) & ex ipſo adſpectu adparebat: iis qui multos liberos haberent,* PRÆMIA *propoſuit.* Verba ὥσπερ τις τιμητὴς Latine reddidi *perinde ac ſi cenſor eſſet*, ut ὥσπερ ſit pro ὥσπερεί: quemadmodum apud ZOSIMUM l. 35. (b) παραμυθούμενος ὩΣΠΕΡ αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος κακῷ τὸ κακὸν ἰάσατο μείζονι. *Conſtantinus, perinde ac ſi eam conſolari vellet, malum malo majore ſanavit.* Cenſum ſane hunc Cæſar anno v. c. IↃCCVIII. poſt bellum Africanum egit, non tamquam

(a) Lib. xliii. p. 226.

(b) Lib. ii. c. xxix.

cenſor, ſed uti Dictator. Unde & Svetonius (a) non *cenſum* vocat, ſed *recenſum* eumque *nec more*, *nec loco ſolito*, *ſed vicatim, per dominos inſularum, actum eſſe*, obſervat. Quum vero bella civilia per Hiſpaniam, Italiam, Græciam, Ægyptum, ipſamque Africam diffuſa multa hominum millia abſumſiſſent, & octoginta præterea millia ipſe Cæſar, teſte Svetonio, (b) in colonias transmarinas diſtribuiſſet: in tantum deminutus fuerat civium numerus, ut Appianus (c) ſcribat: Τὸ δὲ τοῦ δήμου πλῆθος *ἀναγραφόμενον ἐς* ΗΜΙΣΥ *λέγεται τῶν πρὸ τοῦδε τοῦ πολέμου γενομένων ἐλθεῖν*. *Cenſu deinde acto, fermo* DIMIDIO MINUS *capitum cenſum eſt, quam ante hujus belli civilis initium.* Non male autem rationes ſubduxit Appianus. Quum enim anno V. C. IↃCLXXXII. quadringenta quinquaginta civium millia, (d) & anno IↃCCIII. dein CCCXX. capitum millia cenſa eſſent: (e) Cæſare Dictatore non ultra CXXV. millia, uti numerum iniit Plutarchus, (f) vel, uti Livii epitomator, (g) CL millia civium reperta ſunt. In tantum rempublicam exhauſerat duorum civium, quorum alter parem, alter ſuperiorem ferre non poterat, æmulatio.

Animadverſa hac patriæ ſolitudine raritateque civium, varia conſtituit Cæſar, ut exhauſtam urbem nova ſobole expleret, velut, *ne quis civis major viginti annis, minorve* XL. *qui ſacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abeſſet: neu quis Senatorum, niſi contubernalis aut comes magiſtratus, peregre proficiſceretur, neve hi, qui pecuariam*

(a) Jul. cap. xlii.

(b) Ibid. cap. xliii.

(c) Lib. ii. de bell. civ. p. 492.

(d) Epit. Livii Lib. xxcviii.

(e) Plutarch. in Cæſ. p. 733.

(f) In Cæſare p. 733.

(g) Lib. cxv.

face-

facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter paſtores haberent. (a) Verum hæc vix retuleris ad præmia πολυπαιδίας, quæ conſtituta ab eo fuiſſe, Dio ait. Quare qualia ea fuerint, ignoramus, niſi dixeris, cum peregrinos quoſdam Romæ commorantes ob numeroſam prolem civitate donaſſe. Eo enim refero, quod ſtatim ſequitur apud Suetonium: *Omnes, medicinam Romæ profeſſos, & liberalium artium doctores, quo libentius & ipſi urbem incolerent, & ceteri adpeterent,* civitate donavit. Nam hæc omnia ideo ſanxiſſe Cæſarem, ut exhauſtæ urbi frequentia ſuppeteret, ipſe Tranquillus adfirmat.

(a) Sueton. Jul. cap. xlii.

II. Interfecto Cæſare, iſta frequentandæ amplificandæque civitatis conſilia etiam Auguſtus cura multo majore exſequutus eſt. Quum enim Cæſar, tanquam Dictator, edictis tantum rem videatur egiſſe: Auguſtus parum ſe ad ſummam rei profeciſſe arbitratus eſt, niſi & ſeveriore lege cælibatum pœnis damnaſſet, & fæcunditatem parentum luculentioribus extuliſſet præmiis. Sed, prævalido cælibatus orbitatiſque ſtudio, fruſtra aliquamdiu fuit, legemque, ſubinde relatam, vix pertulit. Id enim innuit Tacitus, (b) dum *legem Papiam Poppæam, poſt* Julias rogationes, *latam eſſe*, ſcribit. Quare operæ pretium facturi videbimur, ſi Julias iſtas rogationes contemplemur paulo diſtinctius.

(b) Lib. iii. Annal. cap. xxv.

Justo Lipsio, viro eximio, (c) primum Auguſtus ea de re cogitaſſe videtur anno v. c. Iↄccxxv. ſexto conſulatu. Quam in ſententiam adductus eſt primo auctoritate Taciti, (d) qui, sexto *demum* consulatu Ca-

(c) Exc. ad Tacit.; Lib. iii. Annal. Lic. C.

(d) Ibid. cap. xxviii.

Cæſarem, potentiæ ſecurum, quæ triumviratu juſſerat, aboleviſſe, & dediſſe jura ait, *queis pace & principe uterentur: arctiora ex eo tempore vincula, inditos cuſtodes, &* Lege Papia Poppæa *præmiis inductos*. Sane quum lex Papia Poppæa multo ſerius lata ſit: colligi inde poſſe exiſtimabat Lipsius, eo ſexto Auguſti conſulatu veluti fundamenta jacta eſſe rogationis iſtius celeberrimæ. Deinde idem conſequi videbatur ex loco Dionis, (a) qui, anno v. c. IↃCCXXXVI. Auguſtum ΕΜΠΑΛΙΝ *iterum* nuptis ac parentibus præmia conſtituiſſe, memoriæ prodidit. Quare ſimile quid jam ante ab Auguſto eſſe tentatum, veroſimillimum videri poſſet. Enimvero non ait Tacitus, ſexto illo conſulatu legem aliquam, Juliæ vel Papiæ ſimilem, eſſe latam, ſed ab illo conſulatu Cæſarem, remotis æmulis, potentiæ ſecurum, varia, quæ e republica viderentur, inſtituiſſe: adeoque ex Taciti teſtimonio nihil intuleris aliud, quam rogationem Papiam Poppæam æque, ac alias leges Julias, ab Auguſto latas, ſexto illo conſulatu eſſe poſteriores. Deinde Dio quidem anno IↃCCXXXVI. Auguſtum dicit ΕΜΠΑΛΙΝ τȢ τε γάμȢ ϗ τῆς παιδοποιίας ἆϑλα τεϑηκέναι, denuo *nuptiis liberorumque procreationi præmia propoſuiſſe*: verum nec ipſe Dio, libro LIII. quo acta Auguſti, ſextum conſulis, exſequutus eſt, nec ullus veterum legis cujuſdam, qua præmia parentibus ac nuptis tum conſtituerit, vel verbo meminit. Quare cum potius illa, quæ a Cæſare dictatore facta, libro XLIII. retulerat, in animo habuiſſe, crediderim, ut,

(a) Lib. liv. p. 531.

Digitized by Google

ut, quum ille prior præmia *πολυτεκνίας* propoſuerit, recte de Auguſto dixerit Dio; illum ΕΜΠΑΛΙΝ *τȣ̃ τε γάμȣ ϗ τῆς παιδοποιίας ἆθλα τεθηκέναι.*

Primum ergo anno v. c. IↃCCXXXVI. Auguſtus legis de maritandis ordinibus ferendæ curam ſuſcepiſſe videtur. Tunc demum enim, duobus Lentulis coſſ. teſte eodem Dione, (a) *τοῖς τε ἀγάμοις ϗ ταῖς ἀνάνδροις βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια ἐπέταξε, ϗ ἔμπαλιν τȣ̃ τε γάμȣ ϗ τῆς παιδοποιίας ἆθλα ἔθηκεν*: *graviorem pœnam innuptis utriuſque ſexus impoſuit, contraque nuptiarum & multitudinis liberorum præmia iterum conſtituit.* Neque tamen exiſtimandum, illum eodem anno legem pertuliſſe, ceu ſibi perſuaſiſſe videtur vir doctus, Tillemontius, (b) ſiquidem hoc anno tantum rem ad Senatum retulit. Nam, quum more majorum hanc legem perferre cuperet princeps quam maxime popularis: primo omnium operam dedit, ut ſenatus fieret auctor, idque, quod mireris, ægre impetravit. Dio enim, paulo ante laudatus, narrat prolixius, referenti ea de re ad ſenatum principi, non ſine convicio occlamatum eſſe a patribus, multa de juvenum mulierumque immodeſtia conqueſtis, qua fieri ajebant, ut ægre cives contrahant matrimonium. Quæ *καταβόησις* uti ait Dio, (c) tanta fuit, ut non obſcure viderentur id omne agere *χλευασμῷ, ὅτι πολλαῖς γυναιξὶν ἐχρῆτο.* *Subſannantes* Auguſtum, *qui cum multis mulieribus rem haberet.* Reſpondebat tum Auguſtus, ea, quæ maxime neceſſaria, & e re civitatis eſsent, ſe conſtituiſse: reliqua

(a) Lib. liv. p. 531.

(b) Hiſtoire des Empereurs. Tom. I. p. 34.

(c) ibid. p. 532.

liqua non æque facile ſanari; ipſorum maritorum officium eſse, regere uxorum mores, eoſque præceptis, admonitionibuſque ad modeſtiam componere, quod ſe quoque domi ſuæ facere ſolere. Tum vero multo magis obniti patres, & quærere, quales ſint, quibus Liviam ſuam regat, admonitiones? Quamobrem Auguſtus, etſi perinvitus, quædam de veſtitu mundoque muliebri, de progreſsu in publicum, mulierumque modeſtia dixit, parum ſollicitus, an ea apud gnaros fidem eſsent habitura. Sæpius tunc eamdem rem videtur egiſse in ſenatu, eaque potiſſimum occaſione recitaſse egregiam illam Metelli cenſoris orationem, cujus hoc fragmentum exſtat apud GELLIUM; (a) *Si ſine uxore*, QUIRITES, *poſſemus eſſe; omnes ea moleſtia careremus. Sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis ſatis commode, nec ſine illis ullo modo vivi poſſit: ſaluti perpetuæ potius, quàm brevi voluptati, conſulendum.* Hanc enim orationem, perinde ac ſi in illa tempora ſcripta eſset, in ſenatu recitaſse Auguſtum, cum LIVII EPITOMATOR, (b) tum SUETONIUS (c) teſtantur. Atque ita demum poſt tot molimina SC. de lege Julia ferenda prodiit, de quo HORATIUS (d) in carmine ſæculari, anno inſequente IↃCCXXXVII. C. Furnio & C. Silano Coſs. ante meſsem ſcripto: (e)

> *Diva, producas ſobolem, PATRUMque*
> *Proſperes decreta, ſuper jugandis*
> *Feminis, proliſque novæ feraci*
> *Lege marita.*

(a) Lib. I. cap. VI.
(b) Lib. LIX.
(c) Aug. c. lxxxix.
(d) Epod. xviii. v. 17.
(e) Ant. Pagi Crit. Baron. Adpar. §. cxxiv. p. 29

Lau-

Laudat ergo Horatius non ipſam legem de maritandis ordinibus, tum quippe nondum latam, ſed *decreta patrum ſuper illa lege*, id eſt (uti recte a ſcholiaſta Crucquiano & in MSCis ad Horatium ſcholiis, quæ bibliotheca Franequerana ſervat, explicatur) ſenatuſconſultum, de illa ad populum ferenda confectum, cui proſperos ſucceſſus precatur a Diana, tamquam ſingularem civitati adlaturæ utilitatem.

Quantam ſpem perferendæ legis ex hoc SC conceperit Auguſtus, vel inde patet, quod ejus, jam ante ludos ſæculares, perinde ac ſi lata eſſet, meminerit in veteri inſcriptione apud GRUTERUM, (a) quæ quum adhuc nonniſi mutila legatur, licebit facere periculum, an incomparabile iſtud monimentum ex ingenio quodammodo poſſit ſuppleri. Et quidem eam nobis diximus legem, ut & hiſtoriæ, & lacunarum ſpatii haberemus rationem, nec ulla linea altera eſſet prolixior

(a) In ſcr. p. cccxxviii. 1.

SC. auctoritas. a. d. — — — — in. æde — — — — ſcribundo adfuer. — — — — — — — —
— — — — S. L. CESTIVS. L. PETRONIVS RVfus — — —
— — — — — — — — — — — —

Quod coſſ. V. F. (*) LVDOS. SECVLARIS. POST. COMPLVRA. luſtra. more. majorum. curantibus. Cæſare. &
M. Vipſ. agriPPA. TRIBVNIC. POTESTATE. FVTVROS. QVomodo illos. rite. fieri oporteat. d. e. r. i. c. (**)
quoniam. antiQVI. ETIAM. QVOD. TALE. SPECTACVLVM. tribus. noctibus. fieri. debeat. inſtituerunt.
ne. cui. ex his. QVI. NONDVM. SVNT. MARITALI. (***) ſpectaculo. niſi. arbitrio. propinqui. maioris. natu.
cuſtodiſve. ieis. conSTITVTI. NEQVE. VLTRA. QVAM. SEMEL. VLLI. MOre. majorum. ſ. f. ſ. (****) intereſſe. liceat.
utiq. innuptis. SENIb. S F. S. SPECTARE. LICEAT. IEIS. QVI. LEGE. DE. MARITAnd. ord. vacation. habent.

(*) *Verba fecerunt.* (**) *De ea re ita cenſuerunt.*
(***) *Lege maritari,* (****) *ſine fraude ſua.*

a. d. - - - - - ſcrib. iidEM. ADFVER. ET. SENATVSCONSVLTVM. FACTVM.
EST. QVOD. coſ. V. F. videri e republ.
hæc. omnia. maNERE. AD. CONSERVANDAM MEMORIAM. TANTAE.
REI. &. ſc. de. ludis. ſæcularib. facta.
publ. in columnAM. AENEAM. ET. MARMOREAM. INSCRIBI. Scripta.
ptaq. in foro. comitio. alioue. loco.
publico. propoNI. Q. D. E. RE. V. D. E. R. I. C. (*) VTI. COS. A. A.
VE. (**) ADHibitis prætorib. qui. ærario. præſunt.
column. æn. & mARMOREAM IN. QVIBVS. COMMENTARII. diurni.
ni. ſenatus decretaque. de. ludis. ſæcul.
inſcribantur. P. (***) INPERENT VTIq. REDEMPTORIBVS. EAS.
columnas quam primum. faciundas. locent.
a. d. - - - - - quum ediCTVM PROPOSITVM ESSet xv. VIr. ludis. ſæcularibus faciundis - - - - - - - -
S. EXISTVMAVIMVS. VT OMNES. LIB.
EI. CONIVGESQVE.

Interjectis multis, quæ vetuſtas detrivit, hæc paulo integriora ſequuntur:

Quod. c. Silanus. &. c. Furnius. COS. V. F. DE LVCARI. LVDORVM.
SAEcularium. unde. id. ſumi. placeat.
quo. hi. ludi. ſæcular. rite. FIERENT. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI.
QVONIAM. ANTIquitus lucorum.
reditus. ad. faciundos. ludos. SAECVLARES XV. VIR. SACR. FACIVND.
IN. SVMMA. CONSTITVTI ſunt. uoſq.
ieis. &. ad. ludos. QVOS. PRO. SALVTE. CAESARIS. FECERVNT. LVCARIS. NOMINE. CONStituit. ſenatus.
coſſ. ſimiLIT INPERENT. VTI. EAM. PECVNIAM. DANDAM. AD
TRIBVENDAM poſſeſſores lucorum conferant.
Eodem. (a) INNO. (****) C. SILANO. C. FVRNIO. COS. A. D. XIII. K.
MART. SENATVS. cenſuit. uti. ereis. aræ.
ad. ſaCREFICIVM SAECVLARE. LOCARENTVR. IN. EA. VERBA. QVibus. id pontificibus. facere. jus. eſt.
in. curia. IVLLA. (*****) SCRIBVNDO. ADFVER. M. IVNIVS. M. F. Silanus.
c. furnius. c. f. coſſ.
C. Sentius. SaturnINVS. C. ASINIVS. CN. F. pollio.
- - - - - - - - - - - - - - -

Ita ego reſtituendum cenſeo monimentum egregium. Unuſquiſque intelligit, illud complexum eſſe SCa complura de ludis ſæcularibus proxime imminentibus facta anno v. c. IↃCCXXXVII. C. Furnio & C. Silano Coſſ. Primum Senatum cenſuiſſe arbitror, ne

---

(*) *Quid de ea re videatur, de ea re ita cenſuerunt.*
(**) *Ambo, alter-ve* (***) *poni.*
(****) lego *anno.* (*****) Lego *Julia.*

ne cælibes pueri puellæve ſpectaculis nocturnis niſi ſemel & comite propinquo majore natu intereſſent. Ludorum enim *παννυχίδων*, ſeu *nocturnorum*, ſeu, tribus noctibus factorum ZOSIMUS (a) meminit: & de Auguſto diſerte refert SVETONIUS, (b) *cum ſæcularibus ludis juvenes utriuſque ſexus prohibuiſſe, ullum nocturnum ſpectaculum frequentare, niſi cum aliquo majore natu propinquorum*. Deinde ne quis & ad ſenes cælibes jam legem pertinere exiſtimaret: additum videtur, iis ſine fraude ſua ludos nocturnos ſpectare licere, *ſi lege de maritandis ordinibus vacationem habeant*, id eſt, uti infra libri II. capite III. patebit, maſculis ſexagenariis, feminis quinquagenariis. Hinc porro litterarum reliquiæ clariſſime indicant, cenſuiſſe ſenatum, ut in rei tantæ, quam nemo mortalium, niſi ſemel videre ſoleat, memoriam binæ columnæ, ænea & marmorea ponerentur, quibus inſcriberentur SC. decretaque patrum de cærimoniis iſtis ſæcularibus, ne & poſteri, quo ritu iſti ludi facti ſint, ignorarent. Et forſan hæc ipſa tabula, Romæ ſuperſtes, cui iſtud epigramma inſculptum, ex alterutra columna detracta eſt. Quæ ſequuntur verba, a me haut ſuppleta, vix ſenſum idoneum fundunt: attamen iis, niſi me omnia fallunt, cautum eſt, ut ſoli liberi & conjuges ſpectaculis intereſſent. Nam de ludis ſæcularibus ZOZIMUS (c) diſerte ſcribit: *Δῦλοι δὲ τύτων ὐ μετέχυσιν, ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι. Nec participes horum ſervi ſunt, ſed* LIBERI *duntaxat homines*. Alio SC. cautum eſt de lucari, id-

(a) Lib. ii. cap. v.

(b) Aug. cap. xxxi.

(c) ibid.

idque ego ſupplevi FESTI (a) auctoritate : *Lucar vocatur as, quod ex lucis capeatur*. Quumque mentio fiat PECUNIÆ IMPERATÆ, DANDÆ, ATTRIBUENDÆ, ea omnia de nulla re commodius explicari poſſe viſa ſunt, quam de pecunia collatitia, quam poſſeſſores lucorum contribuere tenebantur. Denique quæ de aris ponendis adjecimus, partim optime quadrant ruderibus vocabuli REFICIUM SÆCULARE, id eſt, *ſacrificium ſæculare*, partim teſtimonio ZOZIMI, (b) qui in deſcribendo ludorum ſæcularium adparatu mentionem etiam facit τριῶν παρασκευασθέντων βωμῶν ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, *trium* ARARUM *in ripa fluminis conſtitutarum*. Nomen Sentii Saturnini repoſuimus, non ſolum quod ultimæ litteræ INUS hujuſmodi quid poſtularent; ſed &, quod illum his ludis tamquam MAGISTRUM XV. VIR. præfediſſe, ex alio marmore docuit vir eminentiſſimus, HENR. NORISIUS. (c)

Hæc de ipſo marmore. Ad legem noſtram ut revertamur, de ea, uti ex hoc marmore diſcimus, ſpem certiſſimam conceperat Auguſtus, fore, ut tribuum ſuffragia ferret maxime quod eam jam ſenatus SCo probaſſet.

Sed non reſpondit votis eventus. Neque enim ea lex tum populi ſuffragia tulit, cupidiſſime legem antiquantis, ob multitudinem periclitantium, pœnarumque gravitatem. Quo pertinent illa SUETONII : (d) *Legem de maritandis ordinibus, quum aliquanto, quam ceteras, ſeverius emendaſſet, præ tumultu recuſantium* PERFERRE NON POTUIT.

Ita

(a) Voce lucar.

(b) ibid.

(c) Cenotaph. Piſan. Diſſ. II. p. 305.

(d) Auguſt. cap. XXXIV.

Digitized by Google

Ita editiones omnes. Sed quo modo lex dici potuit *ſeverius emendata*, quam tum primum rogabat Auguſtus? Videre hoc Is. Casavbonus & Matth. Berneggerus: ſed ſcrupulum ſibi injectum eximere aliter non potuere, quam aliquid negando, quod nemo unquam negare auſus eſt. Ita enim ſcribunt ad hunc Svetonii locum: *Auguſtus igitur legem de maritandis ordinibus* EMENDAVIT, *non autem* PRIMUS TVLIT, *quod video doctos viros adfirmare*. Sed recte viri docti adfirmant, quod negant viri clariſſimi, nec quidquam ad legem aliquam de maritandis ordinibus, ante Auguſtum latam, pertinent locus Dionysii, (a) de prohibito cælibatu, & Metelli cenſoris oratio: ceu ex iis, quæ de utroque hoc argumento ſuperiore capite diſſeruimus, ſatis adparet. Et cur Romani tam pertinaciter recuſaſſent legem, ſeverius ceteris emendatam? Videtur mihi una extrita litterula, alteraque leviter inflexa legendum: *Quum aliquanto, quam ceteras*, SEVERIUS MANDASSET. ROGARE alias dicebantur, qui leges ferebant ad populum, ob formulam: VELITIS JUBEATIS QVIRITES, qua magiſtratus in comitiis utebantur. Auguſtus vero, potentiæ ſecurus, tanta procul dubio animi contentione hanc legem tulit, tamque graviter in cælibes atque orbos invectus eſt, ut non tam *rogare*, quam *mandare* videretur, ſecus ac alias conſueverat: adeoque tunc *eam legem, quam aliquanto, quam ceteras, ſeverius mandaſſet, præ tumultu recuſantium perferre non potuit*.

(a) Lib. ix. Antiqu. Rom. p. 580

Quidquid ſit de genuina Svetonii lectio-

ne : (vulgata enim an noſtra præferenda videatur, haut equidem magno in diſcrimine poſuerim,) illud certum, tum quidem re infecta populum diffluxiſſe. Quantum inde voluptatis ceperint, quotquot adhuc vagæ libidini fuerant adſueti, vel ex his PROPERTII (a) verbis patet, quæ ad hanc legem pertinere, jam JUSTUS LIPSIUS vidit:

(a) Lib. ii. Eleg. vii.

Gaviſa eſt certe, SUBLATAM, *Cynthia*, LEGEM,
Qua quondam EDICTA, *flemus uterque diu*,
Ne nos DIVIDERET.

Furtivi erant poetæ ac Cynthiæ amores, eoſque uterque juſtis præferebat nuptiis. *Edicta* ergo *lege*, id eſt, more majorum per trinundinum promulgata, graviter dolebant, veriti, ne divellerentur, ſi Propertio ſecundum legem ineundum eſſet matrimonium. Tanto magis vero gaudebant, quum eam intelligerent *ſublatam*. Quantum enim abhorruerit poeta a nuptiis, vel hæc, quæ ſtatim ſequuntur, docent:

Nam citius paterer caput hoc diſcedere collo,
Quam poſſem nupta perdere amore faces.

Rationem tanti odii, paucis interjectis ita peracute reddit:

Tu mihi ſola places, placeam tibi, Cynthia, ſolus.
Hic erit & patrio ſanguine pluris amor.

Uxor

Uxor me numquam, numquam me DUCET *amica:*
Semper amica mihi, ſemper & uxor eris.

DUCERE alioquin virorum eſt: lepide vero PROPERTIUS id uxoribus attribuit, innuens eo ipſo, id eſſe ſæculum, quo non uxores a maritis, ſed mariti ab uxoribus DUCANTUR, non tamquam mariti, qui non ducuntur, ſed ducunt, ſed tamquam nexi, & quamvis ſubituri ſervitutis triſtiſſimæ legem. Quare non ſatis hæc verba capere videntur, qui cum LIVINEIO (a) ea non ad legem Juliam de maritandis ordinibus, ſed ad alteram de adulteriis pertinere arbitrantur, quum tamen hanc aliquando edictam ſublatamque eſſe, nullo veterum teſtimonio poſſit demonſtrari.

(a) Ad Propert. ibid.

Sed ut ad legem JULIAM veluti e diverticulo in viam redeamus, quamvis tum ea rogatio non procederet, eoque potiſſimum pertinere videantur, quæ per παρέλλειψιν narrat DIO CASSIUS, (b) quod permulti Auguſto, πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῶν αὐτοῦ νομοθετημάτων, *ob rigorem latarum ab eo legum*, ſuccenſuerint: denuo tamen rem adgreſſus, emendata lege, lenitave parte pœnarum, obtinuit, ut perferretur. Ait enim SVETONIUS, (c) eum *legem præ tumultu recuſantium perferre non potuiſſe, niſi ademta demum lenitave parte pœnarum, & vacatione triennii data, auctiſque præmiis*. Perlatam ergo ait legem: ſed tribus a principe obſervatis cautionibus. Primo enim acriores cælibatus orbitatiſque pœnas partim ſuſtulit, partim ali-

(b) Lib. liiii. p. 533.

(c) Aug. cap. xxxiv

aliquantulum mitigavit : deinde vacationem trienſnii conceſſit civibus, id eſt, ſpatium tot annorum, intra quod ſe ad obſequium componere, & uxores ducendo ſanctiones pœnales effugere poſſent : denique præmia parentibus conjugibuſque promiſſa auxit, ut vel iſtis pellecti cives eo minus Auguſto negarent ſuffragia. De vacatione ipſe etiam apud DIONEM (a) teſtatur Auguſtus, addens, triennio illo circumacto, novam biennii vacationem datam eſſe civibus. Ita enim Imperator loquutus fertur : *Καὶ οὐδὲ ἐς ταῦτα μέντοι κατήπειξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον* ΤΡΙΑ ΕΤΗ *ὅλα πρὸς παρασκευὴν ὑμῖν ἔδωκα, τὸ δὲ δεύτερον* ΔΥΟ. *Neque feſtinare vos quidquam coegi, primum* TRIENNIO, *deinde* BIENNIO *ad parandam rem dato*. Hi anni vacationis nos ad veram legis perlatæ epocham deducunt. Quinquennium enim iſtud elapſum eſt anno v. c. IↃCCLXII. Q. Sulpicio Camerino & C. Poppæo Sab. coſſ. quo equites nihil faciebant reliqui, ut lex utiliſſima aboleretur : ex eoque conſequitur ut lex Julia de maritandis ordinibus demum anno IↃCCLVII. Sex. Ælio Cato & C. Sentio Saturnino coſſ. populi ſuffragiis probata fuerit, eodem fere tempore, quo altera lex non multo minoris momenti, Ælia Sentia populi ſuffragia tulit.

(a) Lib. lvi. p. 577.

Enimvero ne ſic quidem res in vado erat. Tam exoſa enim pleriſque illa lex etiam perlata manſit, ut Auguſto non plus laboris in ferenda, quam tuenda illa, fuerit ſubeundum. Inprimis illo anno v. c. IↃCCLXII. Q. Sulpicio Camerino & C. Poppæo

Pæo Sabino coſſ. ludos ob reportatam a Pannoniis & Dalmatis victoriam magnifice edente Cæſare, enixe petebant equites, ut lex illa tolleretur. Aſt Auguſtus, ceu prolixe narrat Dio, (a) vetere illa imperantium arte uſus, equites, legem inſectantes, primum diviſit: deinde cælibes ſeorſum, ſeorſumque maritos in forum ac concionem evocavit, quumque illorum numerum etiamnum ſuperiorem eſſe animadverteret, graviter commotus, converſuſque ad eos, qui legi paruiſſent, ornata ac compoſita oratione eorum obſequium collaudavit, mactoſque virtute eſſe juſſit, qui majores, quin ipſos Deos imitati immortales, conjugii ſuavitate, quam impudicis amoribus, perfrui mallent, & reipublicæ cives ex ſe natos, ſuique ſimiles quamplurimos relinquere induxiſſent animum: quibus ſub finem blanda hac adloquutione digna iſto obſequio præmia pollicitus: (b) Ὑμᾶς μὲν οὖν, inquit, ὦ ἄνδρες· (μόνοι γὰρ ἄνδρες δικαίως ὀνομάζεσθε,) καὶ ὦ πατέρες, (καὶ γὰρ ταύτην ἄξιοι τὴν ἐπωνυμίαν ὁμοίως ἐμοὶ ἔχειν ἐστέ) καὶ φιλῶ διὰ ταῦτα, καὶ ἐπαινῶ, καὶ τούτοις, οἷς τέθηκα ἄθλοις ἀγάλλω καὶ προσέτι, καὶ ἄλλαις καὶ τιμαῖς καὶ ἀρχαῖς ἐπιγαυρώσω, ὥς αὐτούς τε μεγάλα καρπώσασθαι, καὶ τοῖς παισὶ μὴ ἐλάττω καταλιπεῖν. *Vos itaque ego, o viri, (ſoli enim hoc nomen meremini,) & o patres, (nam & hæc vobis mecum merito communis eſt adpellatio,) hac de cauſſa & amo, & laudo, præmiiſque, quæ conſtitui, vos orno, ac aliis præterea honoribus magiſtratibuſque decorabo, ut & vos magnos inde fructus percipiatis, & non mino-*

(a) ibid. p. 572. ſequ.

(b) ibid. p. 574.

ra bona veſtris liberis relinquatis. Quæ loquutus, eorum nonnullis certa præmia confeſtim elargitus, reliqua liberaliter promiſit. Inde vero converſus ad cælibes, dubitare ſe ait, quo eos potiſſimum nomine compellari oporteat: nam nec virorum in eos, quibus nihil virile inſit, nec Romanorum adpellationem in illos, per quos, quantum in ipſis ſit, civitas pereat, ullo modo videri cadere. Graviter deinde eoſdem objurgat, quod genus ſuum abolere, Romanumque nomen funditus perdere non erubeſcant. Addit, tam abominandum hoc cælibatus ſtudium eſſe, ut ſingula flagitia complectatur, univerſa ſuperet. Sicarios eſſe, qui eos ne gignant quidem, quos naſci oportebat; impios, qui gentes a diis immortalibus ortas extinguant; ſacrilegos, qui imagines ac nomina majorum perire patiantur; proditores, qui patriæ inferant ſolitudinem, eamque incolis orbent. Dignosne ſe credant iis majoribus, qui poſteritatis numeroſæ cupidi matrimonia manu ceperint, qui ab origine æternæ urbis orbitatis ſtudio leges oppoſuerint ſaluberrimas, quum ipſi belluarum ritu vaga libidine ſe polluant, & ne partis quidem majorum virtute bonis frui velint? Quam diu ſuperfuturam rempublicam, ſi tot civibus bellis, aut lue peſtifera abſumtis ipſis quorum tantus ſit numerus, ſine prole decedentibus, urbs veteri Romana gente vacua extraneis Græcis barbariſve tradenda ſit? Cujus patriæ ſe futurum patrem, ſi quibus conſulat, defuturi ſint? Quamobrem poſtremo addit: (a) Ἐπ-

περ

(a) ibid. p. 578.

περ ὄντως τά τε ἀγαπᾶτέ με, καὶ ταύτην μοι προσηγορίαν οὐχ ὡς κολακεύοντες, ἀλλ' ὡς τιμῶντες, ἐδώκατε ἐπιθυμήσατε καὶ ἄνδρες καὶ πατέρες γενέσθαι· ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης μεταλάβητε, καὶ ἐμὲ φερώνυμον αὐτῆς ποιήσητε. Si vere me diligitis, ac nomen mihi patris non adulationis, ſed honoris gratia dediſtis, date, quaſo operam, ut mariti patreſque ſitis, quo & ipſi participes ejus reddamini, & ego id merito gerere videar. Quin non verbis ſolum lectiſſimis tum uſus, ſed & ipſis geſtibus equites, cælibatus amore inſanientes, in ruborem dedit. Qua de re SVETONIUS: (a) *Sic quoque abolitionem legis de maritandis ordinibus publico ſpectaculo pertinaciter poſtulante equite, accitos Germanici liberos, receptoſque partim ad ſe, partim in patris gremium, oſtentavit, manu vultuque ſignificans, ne gravarentur imitari juvenis exemplum.* Quem locum præclare illuſtrare videtur nummus argenteus a LÆV. TORRENTIO exhibitus, in quo Auguſto ſedenti in ſella curuli ab alio puer offertur, additis infra litteris: IMP. XIIII.

(a) Auguſt. cap. XXXV.

III. His dictis, quemadmodum parentes præmiis ornavit, ita cælibes & orbos pœnis affecit, annuaque tertium vacatione conceſſa, *ἐς τὸ τοὺς πειθαρχήσαντας ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀναιτίους γενέσθαι*, ut *intra hoc tempus lege parituri culpa vacarent.* Adulto denique jam anno IↃCCLXII. partim legem Juliam tanto magis firmaturus, partim ærarium tot bellis ac largitionibus exhauſtum caducis, vacantibus atque ereptitiis privatorum bonis expleturus, legem Papiam Poppæam fer-

re juſſit conſules ſuffectos M. Papium Mutilum & Q. Poppæum ſecundum. (a) Hos enim conſules a Kalendis demum Juliis faſces ſumſiſſe conſtat. Lata itaque ea lex eſt vetere ritu, conſulibus populum jure rogantibus, populoque ſive per centurias, ſive per tribus, (qualia enim comitia illius legis cauſſa indicta ſint, non conſtat,) jure ſciſcente. Nam quamvis Auguſtus, tum potentiæ ſecurus, *munia ſenatus, magiſtratuum, legum, in ſe traxiſſet nullo*, ut loquitur Tacitus, (b) *adverſante*: callide tamen ei ſuaſerat Mœcenas, ut cives in perſuaſionem libertatis veteriſque ſuperſtititis reipublicæ adduceret. (c) Quod conſilium ſequutus Auguſtus, veterem leges ferendi morem retinuit, &, ut Zonaras (d) loquitur *οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνωμόνως ἐνομοθέτει, ἀλλ᾽, ἢ ἃ καὶ ἐς τὸ ΔΗΜΟΣΙΟΝ προετίθει, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ, καὶ προετρέπετο πάντα συμβουλεύειν αὐτῷ, εἴ τι ἄμεινον γνοίη αὐτοῦ·* *Non omnia ſuo arbitrio ſanxit, ſed plura etiam* POPULO PROMULGAVIT, *ut is, ſi quid minus placeret, emendaret, hortatuſque eſt omnes, ut ſi quid haberent, id conſulerent in medium.*

Procul dubio ergo & hanc legem anteceſſit SCtum de rogando populo. Nec tamen ideo cum Lipsio (e) exiſtimandum, ipſam rogationem Juliam & Papiam non legem a populo, rogante ſenatorio magiſtratu, latam, ſed SC. eſſe: neque id inferendum ex verbis Ter. Clementis, (f) quippe quem non de ipſa lege Papia Poppæa, ſed de SC. ad illam legem facto agere, infra

(a) Dio Lib. lvi. pag. 578.

(b) Annal. Lib. I. cap. 2.

(c) Dio Lib. liii. p. 477.

(d) Annal. Tom. i. Lib. x. p. 133. edit. Cangii.

(e) Exc. ad Tacit. lib. iii. Annal. lit. C.

(f) L. 48. ff. de ritu nupt.

infra adparebit. Similis itaque error Lipsio illuſit, ac Jo. Bertrando, (a) qui & ipſe non modo legem *Cinciam* muneralem, ſed & legem *Æliam Sentiam* SCa fuiſſe, ex Taciti (b) & jureconſultorum veterum (c) locis, quibus SCa ad has leges facta laudantur, perperam & ſatis inepte colligit. Leges hæ omnes ſunt, non sca, quippe non ſenatorum ſententiis, ſed vel tribuum vel centuriarum ſuffragiis firmatæ. Idem de lege Papia Poppæa dicendum, cujus hiſtoriam hactenus explicatam hoc ſchemate chronologico complectimur.

(a) De Juriſperit. Lib. I. cap.
(b) Annal. Lib. xiii. cap. xlii.
(c) L. I. ff. de offic. coſ.

A. v. c. IↃccxxxvi. Cn. Cornelio & P. Cornelio Lentulo coſſ. Auguſtus de lege Julia ferenda ad ſenatum retulit, & ægre obtinuit SC.

A. v. c. IↃccxxxvii. C. Furnio & C. Silano coſſ. ante meſſem ludi ſæculares facti, quo tempore nondum perlata fuerat lex Julia, ſed jam tum, uti videtur, promulgata.

Sub finem hujus anni rogata lex, ſed antiquata.

A. v. c. IↃccLvii. Sexto Ælio Cato & C. Sentio Saturnino coſſ. perfertur lex Julia, ſed detracta parte pœnarum, auctis præmiis, & vacatione data triennii.

A. v. c. dccLx. Q. Cæcilio Metello Cretico Silano, & A. Licinio Nerva Siliano coſſ. nova biennii vacatio data eſt, circumacto priore triennio.

A. v. c. IↃccLxii. Q. Sulpitio Camerino & C. Poppæo Sabino coſſ. equites

Digitized by Google

abrogationem legis, ineunte anno, fruſtra urgent, Auguſtus denuo anni vacationem concedit.

Sub finem anni M. Papio Mutilo Q. Poppæo Secundo coſſ. ſuffectis, fertur lex Papia Poppæa.

Quare recte hujus legis principium ex ingenio reſtituit Jac. Gothofredus, (a) niſi quod, uti dixi, non adeo certum ſit, per tribuſne an per centurias ſuffragia tulerit populus. Quare illud ita ſupplendum duximus, ut quædam, quæ vel addenda, vel incerta videbantur, per modum *παρενθέσεως* insereremus:

(a) Leg. Pap. Popp. p. 269.

M. PAPIVS (M. F. M. N.) MVTILVS. ET. Q. POPPAEUS. (Q. F. Q. N.) SECVNDVS, COSS, POPVLVM. IVRE. ROGAVERVNT. POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. (vel IN. CAMPO. MARTIO.)--- TRIBVS. (vel CENTVRIA.) PRINCIPIVM FVIT. --- PRO. TRIBV. (vel CENTVRIA.) PRIMVS. SCIVIT.

IV. Ceterum quamvis Juliæ rogationes in legem Papiam Poppæam pleræque immigrarint: non unum tamen inter Juliamque Papiamque leges diſcrimen fuiſſe, fatendum eſt: non illud quidem, quod ſibi ex Tertulliani (b) loco eruiſſe videtur vir ſummus, Jac. Cujacius, (c) quaſi Julia ad contrahendum matrimonium; Papia Poppæa ad liberorum procreationem pertinuerit: (id enim ex loco Tertulliani, infra explicando, non adparet,) ſed quod alias plures utriuſ-

(b) Apolog. c. iv.
(c) Ad Ulpian. fragm. tit. xvi. §. iii.

utriuſque legis ſanctiones diſcreparent. Pœnas orbis & innuptis in lege Julia decretas, lege Papia Auguſtus partim auxiſſe, partim minuiſſe videtur. Ætatem ineundo matrimonio procreandiſque liberis longe minorem definivit lex Papia Poppæa, quam Julia de maritandis ordinibus. Denique poſterior legis Papiæ Poppææ pars de caducis fere de novo acceſſiſſe, nec e lege Julia de maritandis ordinibus tranſlata videtur, niſi dicere malis, aliam ante Papiam Poppæam extitiſſe legem, caducariam, eamque & Ulpiano (a) *legis Juliæ caducariæ*, & Juliano (b) *legis Juliæ de bonis vacantibus, ad fiſcum pertinentibus* nomine venire: quod tamen pro certo adfirmare ego non auſim. Reliquas, quæ ſe offerent, utriuſque legis differentias infra ſuo quamque loco exponemus.

(a) Fragm. tit. xxviii. §. vii.

(b) L. 96. §. 1. ff. de legat. 1.

CAPUT IV.

De M. Papio Mutilo, & Q. Poppæo Secundo Coſſ. & utriuſque gentibus & familiis.

I. C*oſſ. anni* IↃCCLXII. *ab* U. C. *varie in faſtis ſignati. Tum ordinariorum, tum ſuffectorum nomina reſtituta ex tabula Capitolina. Uterque coſ. cælebs adverſus calibes & orbos legem tulit. Ipſis, qui ferebant leges, illa aliquando diſplicebant.* II. *Papii Propratura ex nummo Golzii. Ingenium ejus ad adulationem proclive.* III. *Poppæus Secundinus dicitur in nummo Golzii. Ejus*

duumviratus. IV. *Papia gens plebeja. Variæ ejus familiæ. Index Patini, qui Papiis Milonum & Triumporum cognomina tribuit, notatus. Papii Celſi origine Lanuvini. Juno Siſpita, aquila cum lupa, Draco a virgine paſtus in denariis gentis Papiæ. Papios Mutilos gente Samnites fuiſſe oſtenditur. C. Papius Mutilus dux Samnitum in bello ſociali. Locus Livii tentatus, in quo pro Brutulus Papius legendum videtur Mutilus Papius. Papiorum, qui a veteribus recenſentur; ſeries.* V. *Gens Poppæa, Sabina origine. Anno eodem duo Poppæi conſules, alter Sabinus ordinarius; alter Secundus ſuffectus. Sabini ædilitas, præſidatus Macedoniæ & Moeſiæ, triumphalia ornamenta. Stemma Poppæorum. Poppæa Sabina & Sabina Poppæa, Rufino Criſpino, Othoni & Neroni nupta. Aliorum Poppæorum ſylloge. Pro Poppæo Sylvano apud Tacitum legendum Pompejus Sylvanus.*

I. QUum legi noſtræ nomen inditum fuerit a M. PAPIO MUTILO & Q. POPPÆO SECUNDO coſſ. de iis eorumque familiis quædam hoc capite diſſerere juvabit. In pleriſque faſtis præterquam apud DIONEM conſules illi plane omittuntur, & ordinarii anno IↃCCLXII. occurrunt apud DIONEM (a) Κυΐντος Σουλπίκιος ϗ Γάϊος Σαβῖνος, apud CASSIODORUM & MARIANUM SCOTUM *Q. Sulpicius & C. Pompejus*, apud PLINIUM (b) in editionibus pleriſque præter illam HARDUINI *Cn. Pompejus* & *Q. Sulpicius*, in FASTIS OXONIENSIBUS a PETRO RELANDO (c) editis

(a) Lib. lvi. p. 572.
(b) Lib. vii. Hiſt. nat. cap. xlviii.
(c) Faſt. coſſ. ad-pend. p. 772.

tis *Sulpitius* & *Poppaus*, in VINDEBONENSIBUS apud HENR. NORISIUM (a) *Camerinus* & *Sabinus*. Alibi aliter. Suffectorum quum ab his faſtorum ſcriptoribus ratio haberi non ſoleat: nec Papii & Poppæi noſtri in illis mentionem fieri animadvertimus. Verum rem expedit fragmentum faſtorum Capitolinorum apud GRUTERUM (b) & STEPH. VIN. PIGHIUM, (c) in quo ita ſignantur ejus anni conſules:

(a) Adpend. Epoch. Syromaced. pag. 18.

(b) pag. ccxcv.

(c) Annal. p. xix.

C. POPPÆUS. Q. F. Q. N. SABINUS.	Q. SULPICIUS. Q. F. Q. N. CAMERINUS.
EX K. JUL. M. PAPIUS M. F. M. N.	MUTILUS.
Q. POPPÆUS. Q. F. Q. N.	SECUNDUS.

Habes hic ergo M. Papium Mutilum & Q. Poppæum Secundum, conſules, ſuffectos ex Kalendis Juliis, anni ab v. c. IↃCCLXII. Et quidem quum uterque Auguſti auctoritate legem ſeveriſſimam contra cælibatum orbitatemque tulerit: id omnino notatu videtur digniſſimum, quod neuter horum vixerit in matrimonio. Id enim DIO (d) obſervat, diſerte ſcribens: Κἀκ τούτου ὅ τε Πάππιος καὶ ὁ Ποππαῖος νόμος ὑπό τε Μάρκου Παππίου Μουτίλου, καὶ ὑπὸ Κυΐντου Ποππαίου Σεκούνδου, τῶν τότε ἐν μέρει τοῦ ἔτους ὑπατευόντων ἐτέθησαν, καὶ συνέβη γὰρ ἀμφοτέρους σφᾶς μὴ ὅτε παῖδας, ἀλλὰ μηδὲ γυναῖκας ἔχειν· καὶ ἀπ' αὐτοῦ τούτου ἡ ἀνάγκη τοῦ νόμου κατεφωράθη. *Inde lex quoque Papia Poppaa a M. Papio Mutilo & Q. Poppao ſecundo lata eſt, qui parte ejus anni conſules, uterque* NEC UXORES, NEC LIBEROS *habebant. Quo ipſo deprehendi potuit a* quam

(d) Lib. vi. p. 573.

quam ea lex fuerit neceſſaria. Unde facile eſt ad intelligendum, ipſis his conſulibus, more majorum rogantibus populum, parum ad palatum fuiſſe legem, quam adverſus cælibes & orbos ferebant, acerbiſſimam. Enimvero id ſæpe Romæ contigiſſe animadvertimus, ut legem haut probarent ipſi, a quibus populus rogabatur, magiſtratus, quin immo ut, qui ex ſenatus ſententia ſolemne carmen: VELITIS JUBEATIS, QUIRITES recitabant, iidem legem compoſita oratione diſſuaderent. Quale quid de Piſone coſ. referens CICERO: (a) *Piſo*, inquit, *conſul, lator rogationis, idem erat* DISSUASOR. Eodem exemplo & conſules noſtri, ἑαυτὸς τιμωρύμενοι, cælibes rogationem tulerunt adverſus cælibes, orbi adverſus orbos: non quod legem probarent, ſed quod hanc illis provinciam impoſuiſſet Auguſti ac ſenatus Auctoritas.

(a) ad Attic. Lib. I. Ep. xiv.

II. M. PAPIUS MUTILUS non ſolum conſul ea parte anni fuit, verum etiam paulo poſt Proprætor. Id enim diſcimus ex nummo vetere apud GOLZIUM, (b) cujus in altera parte elephas conſpicitur cum litteris: C. APRONI. IMP. & infra M. MUTILUS PR. P. in altera caput Herculis, cum litteris S. C. Quum Tiberius, teſte TACITO (c) Imperatoris vocabulum privato poſtremum conceſſerit Junio Blæſo, idque anno ab U. C. IↃCCLXXIV. C. Sulpicio, D. Haterio coſſ. facile patet, eum nummum, in quo C. APRONIUS IMP. occurrit iis temporibus eſſe anteriorem. Deinde quum & elephas & Hercules Africæ ſymbola eſſe ſoleant: non dubitandum videtur, hunc nummum ad Afri-

(b) Faſt. conſul. & triumph. p. ccxxix.

(c) Lib. iii. Annal. cap. lxxiv.

canum

canum bellum pertinere. Jam L. Apronii quidem res adverſus Tacfarinatem in Africa geſtæ latius deſcribuntur a TACITO: (a) ſed nec Lucius in nummo vocatur ille Apronius, nec procos. Quare veroſimile eſt C. Apronium Imp. non alium eſſe quam Apronium Cæſianum, L. filium, de quo idem TACITUS: *Miſſu patris* APRONIUS CÆSIANUS *cum equite & cohortibus auxiliariis, queis velociſſimos legionum addiderat, proſperam adverſum Numidas pugnam facit, pellitque in deſerta*. Fortaſſis ille demum Imperatoria ornamenta obtinuit, & parti provinciæ Numidicæ legatus pro Prætore tum præfuit M. Papius Mutilus. Mauritaniam enim tum adhuc Jubæ regi paruiſſe, ſatis conſtat.

(a) ibid. cap. xxi.

Ingenio hunc Papium fuiſſe ad fœdam adulationem & ſervile plane obſequium demiſſo, vel dicta adverſus Libonem Druſum ſententia oſtendit. Quum enim miſer iſte, oppreſſus ab accuſatoribus, manus ſibi ipſe intuliſſet: M. Mutilus, teſte TACITO, (b) cenſuit, ut dona decernerentur Jovi, Marti, Concordiæ, utque dies Iduum Septembrium, quo ſe Libo interfecerat, feſtus haberetur. Qua de ſententia ipſe TACITUS: *Horum auctoritates adulationeſque retuli, ut ſciretur, vetus id in republica malum*.

(b) Lib. ii. Annal. cap. xxxii.

III. Q. POPPÆUS SECUNDUS in nummo elegante apud eumdem GOLZIUM (c) SECUNDINUS cognominatur, ex eoque adparet, illum cum Sex. Cethego fuiſſe duumvirum coloniæ. In altera enim nummi parte Auguſti caput conſpicitur cum verbis: AUGUSTUS C. VI. CELSO, in altera taurus cum inſcri-

(c) Faſt. conſul. & triumph. p. ccxxx.

Digitized by Google

ſcriptione : SEX. CETHEGO Q. POPPÆO SECUNDINO IIVIR. Nummus videri poſſet pertinere ad urbem Vibonam in Brutiis, quo coloniam ab Auguſto deductam fuiſſe APPIANUS teſtatur. (a) Quamobrem & anteriorem epigraphen interpretari liceret *Colonia VIbona*. Eamdem & *Valentiam*, ſeu *Vibonem Valentiam*, & olim *Hipponem* dictam tradit PLINIUS. (b) Quo vero illud CELSO referendum ſit, & an ipſi Vibonæ hujuſmodi cognomen fuerit, tunc plane obſcurum erit. Sed vere nummus referendus eſt ad *coloniam vilillam* in Hiſpania, ad Iberum, cujus & alio in nummo apud GOLZIUM (c) ita ſit mentio : COL. VI. JUL. CELS. Dicta ergo & *Vililla* & *Julia Celſa*, & ita procul dubio & in nummo noſtro erit legendum: *Colonia* VI*lilla* CELSA.

(a) Lib. iv. de bell. civ. p. 591.

(b) Lib. iii. Hiſt. nat. cap. x.

(c) Ib. p. cxxlii.

IV. Verum nec ipſæ gentes PAPIA & POPPÆA, ex quibus hi conſules prodierunt, hic videntur prætereundæ. PAPIA gens plebeja fuit, idque vel inde patet, quod ex ea tot tribuni plebis memorantur. Diviſam illam fuiſſe comperio in plures familias, quarum celebriores CELSI & MUTILI, quibus neſcio an addam POLLIONES. Is, qui indicem ad FULV. URSINI præſtantiſſimum opus de familiis Romanorum, a CAR. PATINO recognitum confecit, Papiis etiam MILONUM & TRIUMPORUM cognomina tribuit: Sequutus, uti videtur indicem Annalium STEPH. VIN. PIGHII, ubi idem cognomen tribuitur Papiis. Sed uti Papio unico ideo *Milonis* cognomen hæſit, quia per adoptionem in gentem Anniam tranſierat : ita alterum

terum *Triumpi* plane fictitium eſt, & ex male intellecto L. PAPII CELSI triumviri nummo, cujus in poſtica parte capiti laureato ſubſcriptum: TRIUMPUS, abſurde exſculptum. (a) Verum ita ineptire ſolemne eſt indocto iſti, quiſquis ſit, indicis Patiniani conſarcinatori: uti jampridem oſtendit vir doctiſſimus, JAC. PERIZONIUS. (b) Sane qui Vipſanios PLATORINOS; Calpurnios & Pompejos NUMMAS; Domitios OSCAS cognominatos fuiſſe, ſcribere potuit, eum non mirum eſt, Papiis adfingere potuiſſe cognomen TRIUMPORUM.

(a) Patin. de famil. Rom. p. cxcvi.

(b) Diſſ. de var. antiqu. num. p. 256. a.

Duplex autem Papiorum origo fuiſſe videtur. Celſos enim domo Lanuvinos; Mutilos Samnites fuiſſe arbitror. Lanuvinam Celſorum originem produnt Papiorum Celſorum denarii apud URSINUM & VAILLANTIUM, in quibus modo Juno Siſpita, modo lupa cum aquila, modo draco a virgine paſtus conſpicitur. Ea vero omnia ad Lanuvium pertinere, jam viri illi docti qui gentium Rom. denarios explicant, obſervarunt. Junonem *Soſpitam*, vel uti in marmoribus & apud FESTUM (c) vocatur, *Siſpitam*, præcipue colebant Lanuvini, adeo ut OVIDIUS (d) a Junone Lanuvium *ſuum* vocari finxerit, cecineritque:

(c) Voce *ſiſpita*.

(d) Faſtor. Lib. vi. v. 59.

Inſpice quos habeat nemoralis Aricia faſtos,
Et populus Laurens, LANUVIUM*que* MEUM.

Similiter Juno Siſpita LANUMUJANA cognominatur in marmore hoc apud REINESIUM: (e)

(e) Inſc. p. ccc lxxxiii.

M. AM-

M. AMPIVS M. F. PAL. BALBVS.
SACERDOS. IVNONIS. REG. SISPI
TAE. LANVMVIANAE. FECIT.
VIVENS. ET. AMPIO. IVNIO. FI
LIO. SACERDOTE IOVI. SISP.
ET. AMPIAE. MATRI. PIIssIM.
IN. FR. P. XIIX. IN. AGR. PED. XXVI.

Templum tamen iſtud ſacraque Junonis & lucum conſecratum populo Romano cum municipibus Lanuvinis communia fuiſſe, LIVIUS (a) docet, qui & alibi paſſim horum ſacrorum facit mentionem. Quemadmodum ergo eamdem Junonem Siſpitam in denariis ſuis exhibent gentes CORNUFICIA, METTIA, PROCILIA, ROSCIA, THORIA, ut ſe ejuſdem municipii traduces oſtenderent, quemadmodum eadem de cauſſa de Annii Milonis origine canit SILIUS ITALICUS: (b)

(a) Lib. viii. cap. xiv.

(b) Lib. xiii. v. 364.

LANUVIO *generate, inquit, quem* SISPITA JUNO
Dat nobis, Milo, Gradivi cape victor honorem
Tempora murali cinctus turrita corona.

(Ubi perperam veteres editiones præferunt *Lavino generate.*) Ita ejuſdem originis indicem Junonem Siſpitam in denariis ſuis extare voluerunt PAPII CELSI, ut ſe Lanuvio oriundos eſſe oſtenderent.

Nec minus lupa cum aquila proprium huic municipio δεῖγμα, fuit. Fama enim tenebat, Trojanis, hoc municipium conditu-

Digitized by Google

turis, oblatum fuiſſe prodigium, dum, orto ſua ſponte in proximo nemore incendio lupam viderint ſuo ore adgerentem fomitem aridum, aquilam flammas alarum agitatione excitantem, vulpem denique demerſa in proximum flumen cauda ignem conatam exſtinguere: ferturque Æneas, quum ancipiti aliquamdiu certaminis eventu, demum lupa & aquila victrices abiiſſent, augurium inde cepiſſe, quod illuſtris & admiranda futura ſit ea colonia, ſed exoſa vicinis, exterisque moleſta, quos tamen demum favore Deum ſit ſuperatura. Addit, qui fuſius hæc refert, DIONYSIUS HALICARNASSEUS: (a) *Καὶ ἔστιν αὐτῶν μνημεῖον ἐν τῇ Λαουϊατῶν ἀγορᾷ χάλκεα εἴδωλα τῶν ζώων ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνω διατηρούμενα. Exſtantque rei monimenta in foro Lanuvienſium,* EFFIGIES ÆNEÆ *horum animalium, a longiſſimo tempore ſuperſtites.* Denique & in vulgus notum, Lanuvii nutritum annoſum draconem, cui quotannis prodeunti e ſpecu, a virgine porrigendum erat pabulum. Rem fuſe refert PROPERTIUS, (b) cujus verba paulo prolixiora hic non adſcribimus.

(a) Lib. I. p. 48.

(b) Lib. IV. Eleg. XVIII. v. 1. ſequ.

Certiſſima ergo e tot denariis eſt Lanuvina Papiorum Celſorum origo, quam præter præclaros de familiis Romanorum ſcriptores etiam vir incomparabilis, Ez. SPANHEMIUS (c) agnoſcit. Mutilos autem Samnio fuiſſe oriundos, non perinde ab aliis animadverſum eſt. Et tamen res videtur extra omnem dubitationis aleam poſita. Circa annum enim IↃCLXXXVIII. Samnitibus ſociali bello, ducem ſe præbuit C. PAPIUS Mu-

(c) De uſu & præſt. num. Diſſ. X. p. 14. Tomo II.

Mutilus, quem Appianus, (a) capta Nola, aliiſque Italiæ civitatibus ad belli ſocietatem pellectis, per totam Campaniam arma victricia circumtuliſſe, Acerras gravi obſidione preſſiſſe, victumque aliquoties a L. Julio Cæſare & a L. Sulla multis vulneribus confoſſum ægre Æſerniam cum paucis perveniſſe, ſcribit. Quin ab antiquiſſimis temporibus apud Samnites floruiſſe Papiorum familiam, ex Livio (b) colligas, a quo circa annum v. c. ccccxxxii. celebratur Brutulus Papius, *vir nobilis, potenſque inter Samnites, haut dubie factarum cum Romanis induciarum ruptor*. Unde & victi Samnites corpus Brutuli exanime, (ipſe enim ſe ignominiæ ac ſupplicio morte voluntaria ſubtraxerat) ejuſque bona Romanis per fæciales obtulerunt. Nemo veterum, quantum memini, hunc *Brutulum* laudat, præter Livium. Quare, ſi quid ingenio indulgere liceret, non dubitarem pro *Brutulus* reſcribere *Mutilus*, quod cognomen Papiis inter Samnites diutiſſime hæſiſſe, modo demonſtravimus.

(a) Lib. i. de bello civ. p. 375.

(b) Lib. viii. cap. xxxix.

Ceterum e Mutilorum familia præter illum, ſive Brutulum ſive Mutilum papium, quem Samnites mortuum dedebant, & C. Papium Mutilum, quem Samnitum exercitui adverſus Romanos præfuiſſe diximus, inclaruerunt etiam C. Papius Caji filius, Mutilus, quem Pighius (c) ædilem plebis fuiſſe anno v.c.IↃcxci. tradit, M. Papius m. f. Duumvir juri dicundo circa annum IↃccxiii. Ejus enim eo anno mentio fit in marmore hoc Caſinate apud Gruterum: (d)

(c) Annal. Tom. iii. p. 330.

(d) Inſcr. p. C. 8.

M. PA-

Digitized by Google

M. PAPIVS M. F. L. MATRIVS. L. F.
DVO. VIRI. I. D.
SIGNVM. CONCORDIAE. EX. SC. RESTITVENDVM
COERAVERVNR. EIDEMQ. DEDICARVNT.
ET. BASIM. GRADVM. ARAM. SVA. PECVNIA.
FACIVNDA COER. EIDEMQ. PROBAVER.
A. D. IIII. EID. OCT. CN. DOMIT. C. ASINIO COS.

Porro, qui primus faſces conſulares ex ea gente tenuiſſe videtur M. Papius M. F. M. N. Mutilus, de quo ſupra actum eſt accuratius.

E Celsorum familia fuiſſe arbitror Papium Cnæi Nepotem, legis Papiæ de virginibus Veſtalibus auctorem, quem anno v. c. DIIII. tribunum plebis fuiſſe refert Pighius; (a) Papium alterum, itidem tribunum plebis, auctorem legis Papiæ de ſociis & Latini nominis: C. Papium Celsum, tribunum plebis lata lege Papia de peregrinis celebrem: C. Papium C. F. quem in gentem Anniam tranſiſſe, nomenque T. Annii Milonis adſumſiſſe, tradit Glandorpius. (b) Papiam, quam Oppianico nuptam fuiſſe docet Cicero, (c) & aliam cujus in epiſtolis meminit. (d) L. Papium Celsum, qui temporibus Auguſti floruit, cujuſque tot denarii exſtant apud Fulv. Ursinum. (e)

E pollionum ſtirpe mihi innotuit L. Papius L. F. Ter. Pollio, cujus mentio fit in marmore vetere apud Gruterum. (f) Niſi dicere malis, Terentium Pollionem à L. Papio diverſum eſſe. Confuſis ſub inſequentibus principibus gentium nominibus, paſſim qui-

(a) Annal. Tom. ii. p. 51.

(b) Onomaſt. p. 57. 656.

(c) pro Cluent. cap. ix.

(d) Lib. xvi. Ep. xxiv.

(e) Urſin. ibid. edit. Patini.

(f) Inſcr. pag. ccccxlviii 4.

quidam Papii occurrunt, ſed quos incertæ fere originis dixeris: veluti Papius Faustus, vir nobilis, ac ſummus, quem cum aliis, indicta cauſſa, occiſum a Severo ait Æl. Spartianus: (a) Papia, cui Alexander Imperator; (b) Papius, cui Diocletianus & Maximianus Auguſti (c) & Papius denique cui Justinianus (d) reſcripſerunt.

(a) in Severo c. xiii.
(b) L. 4. C. ſi ſerv. exp. ven.
(c) L. 10. C. mandati.
(d) Nov. clx.

V. Provehimur ad gentem Poppæam, origine, uti ex cognomine iſli cum gentibus Claudia, Minatia, Tituria & Calvisia communi, adparet, Sabinam. (e) Ea libera adhuc republica, ſatis obſcura, nullis majorum imaginibus inclaruit, ante Auguſti ætatem, qua duo Poppæi ad honores maximos adſpirare cœperunt. Alter C. Poppæus Sabinus, modicus originis, qui principum amicitia conſulatum alioſque honores, quos Tacitus (f) memorat, obtinuit. Alter Q. Poppæus Secundus, ſub quo conſule lata eſt lex Poppæa. Ædilitatem illius prodit nummus apud Golzium. (g) Conſul idem ordinarius fuit cum Sulpicio Camerino anno V. C. IↃCCLXII. Hinc contra Thracas miſſus, triumphale decus obtinuit. Maximis ex eo provinciis, Moeſiæ, Achajæ, Macedoniæ per quatuor & viginti annos, nullam ob eximiam artem, ſed quod par negotiis, nec ſupra eſſet, impoſitus, ſenex admodum, teſtibus Tacito (h) & Dione, (i) voluntaria morte deceſſit. Alter Q. Poppæus Secundus non modò conſulatum geſſit, ſed & coloniam cum Sex. Cethego, tamquam duumvir, deduxit, nulla præterea re memorabi-

(e) Ez. Spanh. Diſſ. p. 48. Tom. ii.
(f) Lib. iv. Annal. cap. xlvi.
(g) Faſt. conſ. p. cccxix.
(h) Lib. vi. Annal. cap. xxxix
(i) Lib. lviii. 637.

rabilis. Eum Sabini ex eodem avo patruelem fuiſſe inde arguit Glandorpius, (a) quod uterque Q. F. Q. N. dicatur: ſed id vel ideo a veri ſpecie abludit, quòd non ſit veroſimile, duos fratres eodem prænomine Quinti uſos eſſe. Unde eos fratres fuiſſe ſuſpicor, neque enim inauditum fuit iis temporibus, fratres diverſis cognominibus uti. Poppæo Sabino filia fuit Poppea Sabina, laſciva mulier, omnique probro infamis, nupta demum T. Ollio, viro quæſtorio, (b) nulliſque præterea functo honoribus, quod eum Sejani amicitia perverterat. (c) Huic Ollio Sabina enixa eſt filiam quæ adſpernata paternum nomen, ab avo materno, conſulari & triumphali, pro Ollia Sabina Poppæa dici maluit. (d) Nihil hæc matri libidine conceſſit, quin eamdem uti pulchritudine eximia, ita omni laſciviæ ac probrorum genere facile ſuperavit. Nupſerat primum Rufo Criſpino, initio præfecto prætorio ſub Claudio, (e) deinde ab eodem principe præturæ inſignibus ornato, (f) mox ab Agrippina ſubverſo, (g) ac demum ob ſolam matrimonii cum Poppæa memoriam a Nerone ejecto in exilium, (h) cui etiam filium pepererat Rufinum Crispinum. (i) Hinc ab Othone ad ſtuprum pellecta, ejus amplexus Criſpini nuptiis prætulit. Demum ipſum Neronem ita inflammavit, uti eam adpeteret, duceretque uxorem, & aliquamdiu unice amaret, pater ex ea factus filiæ, quam æque ac matrem Augustam vocavit. (k)

Omnia, quæ diximus, veterumque demon-

ſtra-

(a) Onomaſt. p. 714

(b) Suet. Ner. cap. xxxv.

(c) Tacit. Ann. Lib. xiii. cap. xlvi.

(d) ibid.

(e) Id. Lib. xi. cap. i.

(f) ibid. cap. iv.

(g) Id. Lib. xii. cap. xlii.

(h) Id. Lib. xv. cap. lxxi.

(i) Suet. ibid.

(k) Tacit. Lib. xv. Ann. cap. xxiii.

Digitized by Google

ſtravimus teſtimoniis, hoc ſtemma illuſtrabit:

Q. Poppaevs Sabinvs.

||

Q. Poppaevs Sabinvs.

C. Poppaevs Q. F. Q. N. Sabinvs, conſularis & triumphalis, Moeſiæ Achajæ, Macedoniæ Præſes.

Q. Poppaevs Q. F. Q. N. Secvndvs, coſ. ſuffectus anno v. c. Iↄcclxii.

||

Sabina Poppaea adulteriis infamis nupta = = T. Ollio, viro Quæſtorio.

||

Ollia quæ dici maluit Poppaea Sabina tribus nupta maritis.

I. Rvfo Crispino, præfecto prætorio ſub Claudio, cui peperit

||

Rvfinvm Crispinvm.

II. Othoni, mox relegando in Luſitaniam

III. Neroni, Imperatori, cui peperit

||

Augustam filiam.

Præter hos & aliorum quorumdam ex hac gente ſupereſt memoria. Sic C. Poppæus Januarius & Poppæa C. F. Procla in mar-

Digitized by Google

marmoribus apud REINESIUM (a) memorantur. In GRUTERIANIS (b) paſſim occurrunt POPPÆA DEMETRIA, POPPÆA FAUSTA, POPPÆA VENERIA, C. POPPÆUS APTOR, C. POPPÆUS PARAMON, & C. POPPÆUS CLAMBYSSUS, nullis tamen honoribus inſignes. Non vero eo pertinet, qui ſæpe apud TACITUM (c) laudatur, POPPÆUS SYLVANUS, vir conſularis, & Dalmatiæ præſes. Quamvis enim ita virum adpellent optimi TACITI codices, & in his Mediceus vetuſtiſſimus: certiſſimum tamen eſt, illum qui tot locis a TACITO vocatur POPPÆUS SYLVANUS, alio loco ab eodem adpellari POPPÆUM VOPISCUM. (d) Atqui verum ejus nomen fuit VOPISCUS POMPEJUS SILVANUS; quem adhuc ſub Veſpaſiano aquæ ductibus præfuiſſe, FRONTINUS notat. (e) Quare eum genti POPPÆÆ inſerere vix auſim, quum tam frequenter confundi ſoleant Pompeji & Poppæi, ut non ſolum C. Poppæus Sabinus apud PLINIUM (f) & MARIANUM (g) *Pompejus*, ſed & ipſa lex noſtra ISIDORO (h) & GRATIANO (i) *Papia* & *Pompeja* perperam adpelletur.

(a) Inſcr. p. 580. & 844.
(b) Inſcr. p. Iↄclix. 1. Iↄcccl xxxv. 10. Iↄcc lxxxiii. 5. Iↄcccli. 4. clxxix. 6. Iↄccc lxxxv. 10.
(c) Lib. ii. Hiſtor. cap. lxxxvi. Lib. iii. cap. l. Lib. ix. c. xlvii.
(d) Hiſt. Lib. i. cap. lxxvii.
(e) De aquæduct. p. 119. edit. Plantin.
(f) Lib. vii. Hiſt. nat. cap. xlviii.
(g) Chron. ad ann. Chr. Iↄcclxii.
(h) Orig. Lib. v. c. xv.
(i) c. quædam Diſt. 2.

C A P U T V.

De Legis Papiæ Poppææ partibus & capitibus, & quomodo ea ordini ſuo reſtituenda ſint.

I. DUplex legis PAPIÆ POPPÆÆ *finis*, *totidemque partes*. *Altera de maritandis ordinibus*; *præmiis nuptorum & paren-*

tum, pœniſque cælibum & orborum; alterâ de caducis, vacantibus & ereptitiis bonis egit. II. *Utraque pars pluribus conſtitit capitibus. Marcianus in l. 19. ff. de ritu nupt. caput* XXXV. *allegat. Textum illum de lege Julia & Papia videri loqui. Idem a Jac. Gothofredi emendatione vindicatus. An lex Papia Poppæa Satura fuerit?* III. *Quomodo ordini ſuo reſtitui poſſint legis Papiæ Poppæa capita? Gothofredus facilis in emendatione inſcriptionum, quæ in pandectis legibus præmiſſa. Idem capita quædam commentus eſt, quæ ad hanc legem non pertinent. Aliquando & SCa ad hanc legem facta vel interpretationes JCtorum cum ipſa lege confudit.* IV. *Quid obſervatum ſit in nova legis reſtitutione?* V. FRAGMENTA EX COMMENTARIIS VETERUM JCTORUM AD PRIOREM PARTEM LEGIS PAPIÆ POPPÆÆ, SECUNDUM LIBRORUM ORDINEM DISPOSITA. VI. *Ipſa pars prior legis Papiæ Poppææ, allegationibus, & notis illuſtrata & cum Gothofredi textu collata.*

EXpoſita LEGIS JULIÆ & PAPIÆ hiſtoria, proximum eſt, ut, quibus illa capitibus conſtiterit, quoque ordine ſingula capita collocata fuiſſe videantur, eadem induſtria inveſtigemus. Tametſi enim idem jam egerit vir ſummus JAC. GOTHOFREDUS, iſque ea in re aliis omnibus ingenii atque induſtriæ palmam præripuerit: non tamen ubique rem acu ita tetigiſſe videtur vir acutiſſimus, ut nomini ejus officere velle cenſendus ſit, qui & poſt illius induſtriam bene ea de lege mereri conetur.

I. Pri-

I. Primo ergo cum JAC. GOTHOFREDO ponimus, duas fuiſſe hujus legis partes, quarum altera ad amplificandum civium numerum; altera ad lucra quædam privatis præripienda, locupletandumque ærarium, pertinuerit. Utrumque enim finem ſibi propoſuerat Auguſtus, de quo CORNELIUS TACITUS: (a) PAPIAM POPPÆAM *ſenior Auguſtus poſt Julias rogationes* INCITANDIS CÆLIBUM POENIS AUGENDO ÆRARIO *ſanxerat*.

Prior itaque legis pars agebat de maritandis ordinibus, de præmiis conjugum & parentum, & de cælibum atque orborum pœnis. Unde paſſim vocatur LEX MARITA, (b) LEX NUPTIALIS, (c) LEX DE MARITANDIS ORDINIBUS, (d) LEX SOBOLIS PROCREANDÆ CAUSSA LATA. (e) Poſterior de caducis tractabat, atque hinc lex CADUCARIA dicitur ab ULPIANO. (f) Illa a veteribus laudatur, tamquam utiliſſima reipublicæ: nec quidquam eſt magnificentius elogio veteris PANEGYRISTÆ: (g) *Leges hæ, quæ mulcta cælibes notaverunt, parentes præmiis honorarunt, vere dicuntur eſſe* FUNDAMENTA REIP. *quia ſeminarium juventutis, & quaſi fontem humani corporis ſemper Romanis exercitibus miniſtrarunt*. Hæc reprehenditur a pleriſque, & ab ipſo JUSTINIANO (h) exagitatur, qui *& nomen & materiam caducorum ex bellis civilibus, quæ in ſe populus Romanus moverat, ortum auctumque*, INVIDIOSUM *habuiſſe* VIGOREM, *multiſque prudentiſſimis viris* DISPLICUISSE, ait. Illam plerumque veteres interpretatione adjuvant, explicantque quam latiſſime: hujus tamquam exoſæ vires ſæpe

(a) Lib. iii. Ann. cap. xxvii.

(b) Horat. Epod. xviii.

(c) Schol. ad Horat. ibid.

(d) L. 6. C. de op. lib.

(e) L. 64. ff de condit. & dem.

(f) Fragm. tit. xxxviii. §. vit.

(g) Paneg. Maxim. & Conſtant. dict. cap. II.

(h) L. un. pr. C. de caduc. toll.

Digitized by Google

interpretatione frangunt atque incidunt, ne omnes privatorum fortunæ, publici egregio obtentu, in ærarium aut fiſcum principis paulatim defluerent.

II. Utraque legis pars complura denuo capita complexa eſt. *Septimum* enim allegat Gellius. (a) *trigeſimum quintum* Marcianus. (b) Sed de poſteriore loco nondum res extra omnem poſita eſt dubitationis aleam. Lipsius & Ant. Augustinus (c) in eo trigeſimum quintum legis Juliæ & Papiæ caput vere ſibi reperiſſe viſi ſunt. Jac. Gothofredus (d) contra pro xxxv. reſcribi juſſit xv. Vir denique ſummus, & juriſprudentiæ bono natus non modo Gothofredum, ſed & Lipſium aliquid humani paſſum, & nec caput legis Papiæ Poppææ in illo Marciani textu exſtare, nec ipſum illud fragmentum ex capite xxxv. legis Juliæ, ſed ex *capite* xxxv. *libri* xii. inſtitutionum Marciani, ubi *ad legem* quamdam *Juliam* ſcripſerit, deſumtum eſſe acute ſtatuit, idque vel inde colligi poſſe cenſet, quod in eodem fragmento diſerte mentio fiat conſtitutionis Severi & Antonini, ut ex hac potius, quam ex lege Julia & Papia aliquid ibi decerpſerit Marcianus, & hinc ſupervacua ac pæne temeraria ſit a Gothofredo tentata circa numerum capitis emendatio. Enimvero, quemadmodum nec mihi ſe probat Gothofredi κρίσις, atque idcirco, utcumque illa accipiatur, haut in magno equidem diſcrimine pono: ita vix negare auſim, caput aliquod legis Juliæ & Papiæ in iſto Marciani fragmento latere. Lex enim

(a) Lib. ii cap. xv.
(b) L. 19. ff. de ritu nupt.
(c) De Legib. & SC. p. 1214. Tom. ii. Theſaur. Græv.
(d) Leg. Pap. Popp. cap. xv.

Digitized by Google

enim illa xix. de ritu nuptiarum talis eſt: CAPITE TRIGESIMO QUINTO LEGIS JULIÆ; *Qui liberos, quos habent in poteſtate, injuria prohibuerint ducere uxores, vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, ex conſtitutione divorum* SEVERI *&* ANTONINI *per proconſules præſideſque provinciarum coguntur in matrimonium collocare & dotare.* Hic primo manifeſtum videtur non a pandectarum collectoribus titulum vel caput xxxv. ex libro xii. Inſtitutionum MARCIANI, ſed ab ipſo MARCIANO *caput* xxxv. *legis Juliæ* allegari, ſiquidem priore caſu non ſcribendum fuiſſet CAPITE XXXV. LEGIS JULIÆ, ſed *capite* xxxv. *de lege Julia* vel *ad legem Juliam.* Deinde ſolemne eſt MARCIANO, allegare in inſtitutionibus non ſolum aliorum libros, ſed & librorum ſegmenta & capita addito eorum numero, quem ſæpius alii veteres jureconſulti omittere ſolent. Nam modo Chryſippi librum *περὶ νόμου* (a) modo Papiniani *librum* II. *de adulteriis*, (b) modo Juliani *librum* XXVII. *digeſtorum*, (c) modo alios aliorum libros laudat, numero fere ſemper expreſſo. Quare nihil ſane fecit a more ſuo alienum, ſi *& caput* xxxv. *legis Juliæ* nominatim adduxerit. Legem vero Juliam, quum de nuptiis, removendiſque earum impedimentis, egerit, vix aliam accipere licebit, quam illam de maritandis ordinibus. De hac enim diſerte ſcripſit PAPINIANUS: (d) *Ea legis hujus ſententia fuit, ne quod omnino* NUPTIIS IMPEDIMENTUM *inferretur*. Quod ſi quis porro obvertat, fieri non potuiſſe, ut in lege Julia divorum Severi & Antoni-

(a) L. 2. ff. de legib.
(b) L. 7. §. 1. ff. ad leg. Jul. de adult.
(c) L. 22. de bon. libert.
(d) L. 72. §. 2. ff. de condit. & dem.

ni conſtitutio laudaretur, id quidem ego facile conceſſerim, ſed nec umquam id factum eſſe arbitror. Auguſtus in lege Julia nihil ſanxiſſe videtur amplius, *quam ut parentes, qui liberos* INJURIA *prohibuerint uxores ducere vel nubere, a prætore cogerentur eos in matrimonium collocare*. Quum vero & dotis denegatio multis nuptiis impedimento eſſet, quandoquidem puellæ Romanæ dote caſſæ, fere inelocabiles videbantur, & conditionem non facile reperiebant: quæſtio incidebat, an & ii parentes videantur injuria prohibere, qui dotem negent? idque vel ideo dici non poſſe videbatur, quod jure veteri filiabus non abſciſſe dos deberetur, ſed ea neceſſitas demum novis legibus, de quibus JUSTINIANUS (a) loqui videtur, impoſita eſſet parentibus. Aſt SEVERUS & ANTONINUS, intelligentes, & hoc modo multos liberos prohiberi a nuptiis, legem Juliam ita interpretati ſunt, ut parentes & dotare filias cogerentur, *quia prohibere videatur, & qui conditionem non quærit*, uti ſtatim legi noſtræ ſubjicit MARCIANUS. Deinde quum lex Julia in primis ad frequentandam urbem eſſet comparata, adeoque ea magiſtratibus tantum urbanis poteſtatem feciſſet, parentes dotem negantes in ordinem cogendi: principes etiam præſidibus provinciarum id dederunt negotii, ut parentes elocare & dotare cogerent liberos. Omnia hæc, ſuo more, jungit MARCIANUS, ita ut legitimis verbis per μεταξυλογίαν ſtatim interſerat, quid legi acceſſerit ex celebri SEVERI atque ANTONINI con-

(a) L. 7. C. de dote prom.

conſtitutione. Totum ergo textum, ſola interpunctione parentheſibuſque rite adpoſitis, & vocabulo PROCONSULIS, quod ex litteris PR. male intellectis irrepere potuit, in alterum *Prætoris* mutato: ita clariſſimum futurum arbitror: CAPITE TRIGESIMO QUINTO LEGIS JULIÆ (ſcilicet cautum eſt:) QUI LIBEROS QUOS HABENT IN POTESTATE, INJURIA PROHIBUERINT DUCERE UXORES VEL NUBERE, (*vel qui dotem dare non volunt, ex conſtitutione divorum Severi & Antonini*) PER PRÆTOREM, (*præſideſque provinciarum*,) COGUNTUR IN MATRIMONIUM COLLOCARE, (*& dotare.*) Sic certe ſolet MARCIANUS in inſtitutionibus ſuis una manu duos dealbare parietes, & jus recentius per modum παρενθέσεως inſerere veteri, ceu vel ex hoc ejus fragmento (a) patet: *Si quis dicat, ſe ſuis nummis emtum, poteſt conſiſtere cum domino ſuo, cujus in fidem confugit, & quæri, quod ab eo non manumittatur, Romæ quidem apud præfectum urbi, (in provinciis vero apud præſides ex ſacris conſtitutionibus divorum fratrum) ſub ea tamen denunciatione, ut is ſervus, qui hoc intenderit, nec impleverit, in opus metalli detur.* Eodem ergo modo & hic MARCIANUS caput legis JULIÆ XXXV. intermixta tamen ex jure novo conſtitutione Severi & Antonini, propoſuiſſe videtur. Ipſa ſane verba & legitima, & ita comparata videntur, ut nulli legi magis, quam Juliæ & Papiæ convenire videantur.

(a) L. 5. pr. ff. de manumiſſ.

Quum ergo ex tam multis & diverſis capitibus conflata fuerit lex Papia Poppæa, eam ego LEGEM SATURAM jure vocari arbitror.

Digitized by Google

tror. Quamvis enim id negare videatur vir in his litteris incomparabilis, Jo. Fridr. Gronovius, (a) dum ſcribit: *Lex Julia de maritandis ordinibus plura quidem capita continet, nec tamen* satura *eſt*: attamen vix dubito, quin eam ſententiam ſua definitione ipſe evertat vir doctiſſimus. Ait enim: lex satyra *vel* satura, *erat quæ una rogatione multa & varia complectebatur*, νόμος πολλὰ περιέχων, *uti eſt in gloſſis, non quæcumque plura capita continet, ut fallitur vir candidus & optime de ſtudiis communibus meritus in obſervationibus humanis. Variarum rerum capita dixiſſet, rem attigiſſet*. Et paucis interjectis: *Lex Satura res diverſiſſimas miſcet, quarum alia capita plurima habent, alia non: prout exigunt res ipſæ, aut voluntas latoris*. Quæ ſi vera ſunt, (ſunt autem veriſſima,) non poteſt non lex noſtra satura fuiſſe, quandoquidem non ſolum ex multis, ſed & ex variis diverſiſſimiſque capitibus erat conflata. Alia enim capita ad nuptias, alia ad jura patronatus, alia ad bona caduca, vacantia, ereptitia pertinebant, nec ad eumdem omnia finem, uti jam diximus, fuere comparata. Capita ſane, quibus jura patronatus ſine diſcrimine, cælibes, an mariti ſint patroni, augentur, necnon ea, quibus quædam bona pro non ſcriptis haberi, quædam tanquam caduca, quædam ut ereptitia fiſco vindicari jubentur, nihil faciunt ad nuptias & maritandos ordines, nec ad maritorum parentumque præmia. Unde V. C. And. Dacerius (b) legem noſtram, tanquam Saturæ exemplum proponit. Equidem ſi cui mi-

(a) Diatrib. ad Papin. Statium p. 64.

(b) Ad Horat. Præf. T. vi. p. 5.

mirum videatur, Auguſtum contra legem Cæciliam Didiam (a) pluribus de rebus uno ſortitu retuliſſe: eum meminiſſe velim, facile ſub principatu negligi potuiſſe legem, quæ & libera republica non raro negligebatur de ipſis tribunis plebis, rogationibus ſuis, tamquam veneno, agitantibus populum.

(a) Cic. pro domo cap. xx.

III. Quamvis autem tam multa diverſaque capita priſtino ordini reſtitui poſſe, neget JUST. LIPSIUS, (b) idque *a ſe homine neminem exacturum hominem*, ſcribat: ἐκ τῶν ἀδυνάτων tamen id non eſſe, experimento luculentiſſimo docuit JAC. GOTHOFREDUS. Et ſane homini, rem ſerio acturo, non pauca ſuppetere videntur adminicula. Nam primo capitum quorundam ipſa verba legitima ſuperſunt, non ſolum duobus illis locis, quæ BARN. BRISSONIUS, (c) nec quinque, quæ GOTHOFREDUS & JUST. LIPSIUS obſervarunt, verum etiam, ut mihi videtur, in tribus aliis, puta in L. 19. ff. de ritu nupt. L. 23. ff. eod. & L. 2. ff. de min. vig. quinq. ann. Deinde etſi reliquorum capitum verba legitima interciderunt: eorum tamen argumenta maximam partem ſervarunt DIO CASSIUS, SVETONIUS, aliique auctores fide digni, & in primis ſex illi, qui hanc legem noſtram commentariis illuſtrarunt, jureconſulti celeberrimi, ULPIANUS, TER. CLEMENS, CAJUS, PAULUS, MARCELLUS & JUN. MAURICIANUS. Iis addimus P. JUVENTIUM CELSUM, his omnibus antiquiorem, quippe qui Hadriani temporibus legem Juliam & Papiam Poppæam utramque interpretatus eſt ſeptem libris Digeſtorum ſuorum, nempe libris xxx. xxxi. xxxii. xxxiii. xxxiv. xxxv. xxxvi. ceu re-

(b) Exc. ad Tacit. Annal Lib. iii. litt. C.

(c) De Form. Rom. Lib. ii. p. 160.

Digitized by Google

ſte vidit Jac. Gothofredus, (a) quamvis ille ex egregia hac obſervatione fructum nullum ceperit, dum Celſi fragmenta in reſtituenda ordini ſuo hac lege, præter pauca, inſuper habuit. Denique hi ſeptem auctores filum veluti Ariadneum nobis ſuppeditant, quo prehenſo exitum in iſto labyrintho reperire liceat, atque intelligere, quo quodque caput ordine, quoque loco fuerit collocatum.

Et hac quidem via primus inceſſit vir eximius, Jac. Gothofredus, ſed tum quidem adhuc juvenis. Quo factum etiam arbitror, ut ætatis æſtu abreptus, plus juſto indulſiſſe ingenio videatur. Primo enim pro lubitu fingit refingitque numeros librorum, in pandectis noſtris occurrentes, nulla licet auctoritate codicum adjutus. Sic quamvis & Ulpiano & Ter. Clementi index Florentinus *commentariorum ad leges βιβλία ὕκοσι* tribuat; quamvis ex libro Ulpiani xix. (b) & xx. (c) fragmenta duo ſuperſint: ab utroque tamen xviii. tantum libros conſcriptos eſſe contendit, & hinc utrumque fragmentum ex libro iii. decerptum eſſe conjicit. Multo facilius vir eximius alias legum inſcriptiones mutat. Nam pro Ulpiani libro i. reſcribi aliquando jubet *librum* iii. (d) pro ejuſdem libro ii. *librum* iii. (e) pro libro ix. librum iii. (f) pro libro denique xv. librum xvi. (g) Eadem ſeveritate numeros librorum Ter. Clementis refingit, pro cujus libro ii. ſuo periculo reponi jubet *librum* iii. (h) pro libro iii. *librum* xiii. (i) pro libro v. *librum* iv. (k) pro libro viii. *librum* iii. (l) Nec magis Paullo parcit, pro libro ejus iii. reponens *librum* ii. (m)

Enim-

(a) Comm. ad Reg. jur. L. 191. p. 748.

(b) L. 2. de min.

(c) L. 18. ff. de exc. L. 14 ff. de poſt procoſ.

(d) L. 62. ff. ad L. Falc.

(e) L. 1. ff de concubin.

(f) L. 4. ff. de tut. dat.

(g) L. 37. ff. de mort. cauſſ. don.

(h) L. 146. ff. de v. ſ.

(i) L. 52. de leg. 2.

(k) L. 25. ff. de don. inter vir. & ux.

(l) L. 47. ff. de R. N. L. ſ. de op. ſerv. L. 14. de op. lib.

(m) L. 132. ff. de V. S.

Enimvero in his codicum optimorum auctoritatem inſuper habere, numeroſque, Florentiæ non notis ſed integris vocabulis expreſſos, pro lubitu immutare, religioni nobis duximus, niſi emendationem ſumma urgeat atque excuſet neceſſitas.

Deinde idem vir eximius, dum omnia, quæ materiam ædificio ſuo præbitura videbantur, diligenter undique congerit, quædam etiam tigna aliena arripuiſſe ac bona fide ſuis junxiſſe ædibus videtur. Saltim, quæ capite III. de virginibus Veſtalibus proponit, ea ex alia lege Papia eſſe, capite primo demonſtravimus. Quæ capite VI. de teſtimonio generi & ſoceri tractat, ea manifeſto deprompta ſunt ex *lege Julia judiciorum publicorum*. Caput XX. de fundo dotali Italico legi Juliæ de adulteriis, non legi Papiæ Poppææ debetur. Caput nonum de Latinis, uti a JAC. GOTHOFREDO explicatur, partim ex lege Junia Norbana, partim ex SCo quodam eſſe, ſuo loco docebimus. Contra ea quædam, quæ ad legem hanc referunt veteres, prætermiſiſſe videtur vir doctiſſimus. Nam nec de cogendis puberibus, ut nuptias liberorum quærendorum cauſſa contrahant, quidquam habet, nec de concubinatu, nec de adfinitatis jure, nec de die legatorum ab apertis tabulis cedente, eorumque tranſmiſſione, de quibus omnibus legem noſtram egiſſe argumentis haut obſcuris liquet.

Denique & in eo humani quid paſſus videtur vir eximius, quod vel SCa poſteris temporibus ad hanc legem facta, vel JCtorum interpretationes ab ipſa lege non ſatis accu-

rate diſtinxit, & hinc quædam plane alio ſenſu extulit, quam in lege noſtra poſita fuerant, quædam etiam ex ingenio confinxit, de quibus dubito an unquam cogitaverint legis auctores.

IV. Quæ quum ita ſint, poſt GOTHOFREDI induſtriam oſſa legis celeberrimæ lecturis, ipſi nobis eas diximus leges, quas ad evitanda hæc præcipitia judicavimus fore utiliſſimas. Primum enim non ſolum ULPIANUM & TER. CLEMENTEM, ſed & reliquos legis noſtræ interpretes, immo & CELSUM e veſtigio ſequemur, priorum tamen vel ideo præcipue habituri rationem, quod non ſolum plurima eorum fragmenta in pandectis allegantur, ſed & major fuit librorum ab iis conſcriptorum numerus. Viginti nimirum libros uterque elucubraverat: quamvis poſtremi duo nonniſi quædam hypomnemata & obſervationes miſcellas complexi videantur. Id quod etiam de PAULLI commentariorum libris tribus poſtremis ſuſpicor, qui uti ex fragmentis L. 15. ff. de jur. patr. L. 5. ff. de jur. aur. an. L. 13. ſi quid in fraud. patr. & L. 144. ff. de V. S. colligere mihi videor, complexi ſunt unum tractatum jam ante a PAULLO editum, *de jure patronatus, quod ex lege Julia & Papia venit*, ex quo etiam ideo nullam legem in Pandectis noſtris allegari animadvertimus.

Deinde cavendum duximus, ne inſcriptiones legum, librorumque, ex quibus deſumtæ ſunt, numerum temere mutaremus. Temere, inquam Nam aliquando emendationem ipſa excuſat neceſſitas, ſi vel codices editioneſque diſſentiunt, vel numerus manifeſto in men-

mendo cubat. Sic Caji (a) occurrit fragmentum, quod in aliis editionibus *ex libro* XVI. in aliis, notante Julio Pacio, *ex libro* XII. in aliis ex lib. XIII. deſumtum dicitur. Quum vero Cajus quindecim tantum libros ad leges ſcripſerit: primum numerum mendoſum eſſe, nemo facile negaverit. Aliud ejuſdem (b) fragmentum in aliis editionibus *ex libro* XII. in aliis *ex libro* X. citatur. Immo & Paulli (c) aliquando allegatur *liber* XII. *ad legem Juliam & Papiam*, quum index Florentinus decem tantum commentariorum libros Paullo tribuat. In his aliquid indulgere ingenio, nemini exiſtimavimus non licere.

(a) L. 73 ff. de hær. inſt.

(b) L. 55. ff. legat. 2.

(c) L. 2. ff. de conc.

Tertio operam dedimus, ut & numeris capitum, a Gellio & Marciano allegatorum ſuus conſtaret locus, adeoque & caput a priore laudatum ſeptimum; & a poſteriore XXXV. locum occuparet, quod in ſua œconomia haut præſtitit, nec præſtare potuit vir eximius Jac. Goth.

Denique quantum fieri potuit, id egimus diligenter, ut vetera SCa & jureconſultorum interpretationes ab ipſis legis ſanctionibus, quam accuratiſſime ſejungeremus, nihilque temere admitteremus in textum, quod non veterum niteretur teſtimonio. Quæ quomodo a nobis præſtita ſint, ita intellectum iri quam facillime arbitramur, ſi, quæ ad partem legis priorem pertinent veterum fragmenta, in jure noſtro obvia, per laterculos diſpoſita, ſecundum librorum numerum ſiſtamus, iiſque deinde ipſum ſubjiciamus textum legis, a nobis de novo reſtitutum, allegatis auctorum, quibus nitimur, teſtimoniis, & iis, in quibus a Jac. Gothofredo diſſentiamus, diligenter notatis.

FRAG-

FRAGMENTA EX VET. JCT. COMMENTARIIS ſecundùm Librorum ordinem diſpoſita.

CAPITA LEGIS, & Fragm. CELSI.	VLPIANVS LIB. I.	TER. CLEM. LIB. I. Ex quo nullæ leges deſumtæ ſunt.
CAP. I. de ſenatorum, eorumque liberorum, nuptiis. CELSUS LIB. XXX.	L. 62. ad L. Falc. L. 5. & 7. de Senat. L. 25. de ſtat. hom. L. 207. de R. I. L. 4. de colluſ. det. L. 6. de jure aur. ann.	
CAP. II. de reliquorum ingenuorum nuptiis. CELS. LIB. XXX. L. 23. de R. N.	L. 43. ff. de R. N. L. 4. ff. de colluſ. deteg.	—
CAP. III. de ſexagenariis, quinquagenariis, ſpadonibus. CELS. IB. L. 13. de probat.	L. 128. de V. S.	—
	LIB. II.	LIB. II.

Digitized by Google

CAIVS LIB. I.	PAVLLVS LIB. I.	MARCELL. LIB. I.	MAVRICIANI fragmentum ex libro I nullum exſtat, quod ad priorem hanc legis partem pertineat.
———	L. 44. de R. N. L. 129. de V. S. LIB. II. L. 47. de R. N. L. 6. de Senat.	L. 32. & 49. de R. N. L. 8. de agn. & alend. lib.	
———	———	———	
———	———	———	

CAP. LEG.	ULPIAN.	TER. CLEM.
CAP. IV. de concubinis. CELS. IB.	L. 1. de concubin.	——
CAP. V. de ſpóſalibus. CELS. IB.	——	——
CAP. VI. de pœnis injuſtarum nuptiarum. CELS. IB.	L. 130. de v. s. L. 79. de adqu. her.	L. s. de jur. & facti ignor. L. 146. de v. s.
	LIB. III.	LIB. III.
CAP. VII. de privilegiis maritorum & parentum in gerendis honoribus. Ex CELSI libro XXXI. nihil ſupereſt.	L. 16. de Sponſ.	——

Digitized by Google

CAIVS	PAVLLVS	MARCELL.
L. 17. de ſponſal. L.29. de pœn.	—	—
—	L. 4. de teſt. L. 37. de op. libert.	L. 38. ff. de mort. cauſſ. don.
LIB. II. L. 30. de R. N.	—	—

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.
CAP. VIII. de eorundem privilegiis in petendis honoribus. CELS IB.	L. 131. de V. S.	———
CAP. IX. de immunitate ob liberorum numerum. CELS. IB.	———	L. 16. de prob. L. 147. de V. S. L. 21. de R. N.
CAP. X. de jure Quiritium ob liberos conſequendo. CELS. IB.	———	L. 52. de legat. 2.
CAP. XI. De liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum. CELS. IB.	———	———

Digitized by Google

CAIVS	PAVLLVS	MARCELL.
—	LIB. II.	LIB. II.
—	—	ex quo nullæ leges deſumtæ ſunt.
—	—	—
—	L. 134. de v. s.	—
—	L. 35. de op. lib.	—

Digitized by Google

Capita legis.	Ulpian. lib. III.	Ter. Clem. lib. III.
Cap. XII. De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum. Cels. IB.	—	—
Cap. XIII. De divortio libertæ prohibito. Cels. IB.	L. ult. de divort. L. 45. L. 29. L. 27. de rit. nupt. L. 4. de jur. aur. ann.	—
Cap. XIV. De tutore mulieri dotis cauſſa dando. Cels. IB.	—	L. 61. de jure dot.
	Lib. IV.	Lib. IV.
Cap. XV. De jure decimam matrimonii nomine capiundi. Cels. IB.	L. 23. quando dies legat. ced.	L. 67. ad L. Falc.

Digitized by Google

CAIVS LIB. II.	PAVLL. LIB. II.	MARCELL. LIB. II.
———	L. 137. de V. S.	———
		LIB. III.
———	L. 2. de concubin. L. *63.* ſolut. matr.	L. 50. de R. N.
———	———	———
———	L. *63.* ad L. Falc.	———

Digitized by Google

CAPITA LEGIS.	ULPIAN. LIB. IV.	TER. CLEM. LIB. IV.
CAP. XVI. De decimis pro liberorum numero adjiciendis. CELS. IB.	———	L. 62. de condit. & demonſtr.
CAP. XVII. De decimæ capacitate ob communem filium. CELS. IB.	L. 135. de v. s. L. 9. de capt. & poſtlim. L. 209. de R. I. L. 10. de his qui ſui vel al. jur. L. ult. ff. de adopt.	———
CAP. XVIII. De uſufructu & parte proprietatis legalis. CELS. LIB. XXXII. L. 29. de uſufr.	———	———

Digitized by Google

CAIVS LIB. II.	PAVLL. LIB. II.	MARCELL. LIB. III.
—	—	—
	LIB. III.	
—	L. 208. de R. I.	—
—	—	—

Capita Legis.	Ulpian. Lib. IV.	Ter. Clem. Lib. IV.
Cap. xix. De prælegato dotis. Cels. ib.	——	L. 53. ff. de legat. 2.
Cap. xx. De ſolidi capacitate inter conjuges ob ætatem. Cels. ib.	——	——
Cap. xxi. De ſolidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii. Cels. ib.	——	——
Cap. xxii. De ſolidi capacitate ob cognationem. Cels. ib.	——	——

Digitized by Google

CAIUS LIB. II.	PAULL. LIB. II.	MARCELL. LIB. III.

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IV.	TER. CLEM. LIB. IV.
CAP. XXIII. De ſolidi capacitate ob abſentiam reip. cauſſa. CELS. IB.	—	—
CAP. XXIV. De ſolidi capacitate ob liberos. CELS. IB.	—	L. 6. de vulg. & pupill. ſubſtit.
CAP. XXV. De ſolidi capacitate ob poſthumum. CELS. IB.	L. 133. de v. s.	—
CAP. XXVI. De ſolidi capacitate ob jus liberorum. CELS. IB.	—	—

Digitized by Google

CAIVS LIB. II.	PAVLLVS LIB. III.	MARCELL. LIB. III.
—	—	—
LIB. III.		
L. 5. ff. de vulg. & pupill. ſubſt.	L. 132. de v. s.	—
—	—	—
—	—	—

Digitized by Google

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IV.	TER. CLEM. LIB. IV.
CAP. XXVII. De ſolidi capacitate patris ſolitarii ex aliorum teſtamentis. CELS. IB.	————	L. 72. de her. inſt.
CAP. XXVIII. De ſolidi capacitate feminæ ob tres liberos. CELS. IB.	————	————
	LIB. V.	LIB. V.
CAP. XXIX. De legato ſub conditione cælibatus relicto. CELS. IB.	————	L. 151. de v. s. L. 64. de cond. & dem. L. 25. de donat. inter vir. & uxor.

Digitized by Google

CAIVS LIB. III.	PAVLLVS LIB. III.	MARCELL. LIB. III.
—	—	
—	—	—
L. 63. de cond. & dem.	—	—

Digitized by Google

CAPITA LEGIS.	ULPIAN. LIB. IV.	TER. CLEM. LIB. IV.
CAP. XXX. De jurejurando libertis remittendo. CELS. IB.	L. 14. de jure patr.	L. 51. qui & a quib. manum.
CAP. XXXI. De jure adfin. inter vitricum & novercam & privignos necnon ſoceros & generum vel nurum. CELS. IB.	L. 5. de grad. & adfin. L. 136. de v. s.	——
CAP. XXXII. de privilegiis abſentium reip. cauſſa. CELS. IB.	L. 36. L. 38. ff. ex quib. cauſſ. major.	ex quibus nullæ leges deſumtæ ſunt.

Digitized by Google

CAIUS	PAULL.	MARCELL.
LIB. III.	LIB. III.	LIB. III.
—	— —	—
LIB. IV.		
L. 5. de teſt.	—	—
de reb. dub. L. 8. de ann. legat.	L. 35. & 37. ex quibus cauſ. maj. in integr. reſtit.	—

Digitized by Google

Cap. Leg.	Ulpian. Lib. VI.	Ter. Clem. Lib. VI. & VII.
Cap. xxxiii. de indulgentia ſenatus. Cels. ib.	L. 31. de R. N.	—
	Lib. VII.	Lib. VIII.
Cap. xxxiv. de divortii modo & pœna. Cels. ib. L. 97. ff. de v. s.	L. 64. ſolut. matr. dos quemadm. pet. L. 139. de v. s.	L. 48. de Ritu nupt.
Cap. xxxv. de cogendis parentibus ut liberos elocent. Cels. ib.	—	—
	Lib. VIII.	
Cap. xxxvi. de pœnis cælibatus. Cels. ib.	L. 3. ff. de caſt. pecul. L. 15. ff. ad L. Corn. de ſic.	—

Digitized by Google

CAIVS LIB. V.	PAVLL. LIB. III.	MARCELL. LIB. III.
—	—	—
LIB. VI.		
L. 7. de cenſ.	L. 8. de captiv. & poſtlim.	L. 33. de R. N.
—	L. 45. de adoption.	—
LIB. VII.	LIB. IV.	LIB. IV.
ex quo leges nullæ deſumtæ ſunt.	L. 138. de V. S. L. 87. de legat. 3.	ex quo & reliquis nullum fragmentum ſupereſt.

CAPITA LEGIS.	ULPIAN. LIB. VIII.	TER. CLEM. LIB. VI.
CAP. XXXVII. de pœnis orbitatis. CELS. IX.	L. 51. de legat. L. 141. de v. s. L. 36. de mort. cauſſ. don. L. 61. de cond. & dem.	—
CAP. XXXVIII. de liberta ob nuptias ab operis liberanda. CELS. IX.	—	L. 32. qui & a quib. manumiſſ. L. 14. de op. libert.
	LIB. IX.	LIB. IX.
CAP. XXXIX. de liberto centenario minore. CELS. IX.	L. 143. de v. s. L. 4. de tut. & curat. dat. L. 5. de jur. aur. ann.	L. 24. qui & a quib. manum. L. 38. de bon. libert. L. 10. de jure patr.
	LIB. X.	LIB. X.
CAP. XL. de liberto centenario. CELS. IX.	L. 16. de jure patr. L. 11. eod. L. 145. de v. s.	—

Digitized by Google

CAIVS LIB. VII.	PAVLLVS LIB. IV.	MARCELL. LIB. IV.
———	——— ———	———
——— ———	——— ———	——— ———
LIB. VIII.		
L. 4. de bon. poſſ. L. 148. de V. S.	——— ———	———
LIB. VIII.		
———	———	———

CAPITA LEGIS.	ULPIAN. LIB. VIII.	TER. CLEM. LIB. VI.
CAP. XLI. filia patroni.	——	L. 49. de bon. libert.
CELS. IB.	LIB. XI.	LIB. XI.
CAP. XLII. de libertæ bonis. CELS. IB.	L. 37. de bon. libert. L. 36. de op. libert. L. 17. de jure patron.	L. 153. de v. s.
CAP. XLIII. de patronæ ſucceſſione. CELS. IB.	LIB. XII. ex quo nullæ leges exſtant.	LIB. IX.
CAP. XLIV. de patronæ liberis. CELS. IB.	——	——

Digitized by Google

Caius LIB. VII.	Paull. LIB. IV.	Marcell. LIB. IV.
—	—	—
L. 146. de R. N.	—	—
—	LIB. IX.	—
L. 150. de verb. ſign.		
—	—	—

Ex Tabula ſuprapoſita adparet, Ulpianum priori legis parti interpretandæ libros xli. Terentium Clementem undecim, Cajum novem, Paullum quatuor, Mauricianum unum, ex quo nihil ſupereſt, deſtinaſſe. De Marcello res vel ideo videtur dubia, quòd ex libris poſtremis nullum fragmentum commune naufragium evaſit.

Re-

Digitized by Google

Reliquum eſt ut horum fragmentorum, aliorumque bonorum auctorum ductu ipſa prioris partis capita reſtituere conemur, quod ita faciemus, ut ex quo quidque fonte fluat, ſubjectis textui annotationibus, GOTHOFREDI exemplo, oſtendamus.

* CAPUT I.

De Senatorum eorumque liberorum nuptiis.

(a) QUI (b) SENATOR EST, (c) QUIVE FILIUS (d) NEPOSVE (e) EX FILIO

(*) CAPUT hoc primum fuiſſe inde colligendum, quòd tota lex ab eo dicta eſt *lex Julia de maritandis ordinibus*. Pro capite hæc venditat PAULL. LIB. I. *L.* 44. *de ritu nupt.* Unde non auſi ſumus ei caput ſequens cum *Jac. Gothofredo* annectere.

(a) Capitis legitima verba exſtant apud PAUL. LIB. I. *L.* 44. *ff. de R. N.* de ſententia teſtatur Dio *Lib.* LIV. *p.* 531.

(b) SENATOR eſſe poteſt, cui eſt cenſus ſenatorius, ad cujus computationem facit ULP. LIB. I. *L.* 62. *ad L. Falcid.*

(c) *Filius ſenatoris* eſt cum naturalis tum adoptivus. ULP. LIB. I. *L.* 5. *de ſenat.* PAULL. LIB. II. *L.* 6. *eod.* Emancipatus a ſenatore naturalis, *quaſi ſenatoris filius* eſt. IB. *L.* 7. *pr. ff. de ſenat.* quemadmodum eſt poſthumus. ULP. LIB. I. *L.* 7. §. 1. *eod.*

(d) Licet ex filio, Senatu moto, conceptus. ULP. LIB. I. *L.* 7. §. *ult. ff. de ſenat.*

(e) Non ex filia. Eoque referri poteſt fragmentum MARCELLI LIB. I. *L.* 8. *de agn. lib.*

LIO (f) PRONEPOSVE EX FILIO NATO, CUJUS EORUM EST, ERIT, NE QUIS EORUM SPONSAM UXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO (g) LIBERTINAM, AUT EAM, QUÆ IPSA (h), CUJUSVE PATER (i) MATERVE (l) ARTEM LUDICRAM FECIT, FECERIT, (Gothofr. addit. (m) *Item eam quæ palam corpore quæſtum facit, fecerit.*)

(n) NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FI-

(f) Diſputaſſe hac occaſione videtur PAULLUS LIB. I. *L.* 129. *de V. S.* an iis qui mortui utero exierunt, tanquam liberis ſenatorum funus ſenatorium ducendum ſit?

(g) Libertina non eſt, quæ judicata ingenua. ULP. LIB. I. *l.* 25. *ff. de ſtatu hom. l.* 207. *de R. I.* nec quæ jus aureorum annulorum conſecuta. ULP. LIB. I. *l.* 6. *ff. de jur. ann.*

(h) Etiamſi in hujuſmodi patris poteſtate non ſit. PAULL. LIB. I. *l.* 44. §. *ff. de R. N.* etſi pater eſt adoptivus. IB. *l.* 44. §. 4. non autem ſi avus. IB. *l.* 44. §. 2. *eod.*

(i) Etiam quæ vulgo concepit. PAULL. LIB. I. *l.* 44. §. 3. *eod.*

(l) Non autem fraudi erat filiæ, parentes, vel eorum alterutrum poſt nuptias artem ludicram facere cœpiſſe. PAULL. LIB. I. *l.* 44. §. 6. Aliud ſi ipſa uxor hunc quæſtum inſtituerit. IB. *l.* 44. §. 7.

(m) Hanc laciniam jure rejecimus, quia L. 43. pertinet ad caput ſequens. Nec opus erat, monere, has ducere non poſſe ſenatores ob ea quæ notat MARCELL. LIB. I. *l.* 49. *de R. N.* & PAULL. LIB. I. *l.* 44. §. 8. *ff. eod.*

(n) Eadem verba legitima ſervavit PAULL. LIB. I. *l.* 44. *ff. eod.*

Digitized by Google

FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA, (o) LIBERTINO, EIVE, QUI IPSE, CUJUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NUPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO, NEVE QUIS EORUM DOLO MALO SCIENS (p) SPONSAM UXOREMVE EAM HAPETO.

* CAPUT II. (Gothofr. *cap.* I.)

De ingenuorum nuptiis.

(a) OMNIBUS reliquis INGENUIS, PRÆTER SENATORES EORUMQUE LIBEROS LIBERTINAM UXOREM HABERE LICETO, (b) neve quid eis qui duxerint (c) liberiſve ex eo matrimonio natis, fraudi ignominiæve eſto.

(Go-

(o) Quamvis adrogatus ſit ab ingenuo. MARCELL. LIB. I. *l.* 32. *ff. de R. N.*

(p) Niſi & ipſa quæſtum corpore, vel artem ludicram fecerit. PAULL. LIB. II. *l.* 47. *ff. de R. N.*

(*) Quum caput primum conſtituerit illud, quod integrum extulit Paull. *l.* 44. *ff. de R. N.* hoc alterum a primo ſejungendum duximus, ut fuerit ſecundum.

(a) De capitis hujus ſententia teſtatur Dio LIB. LIV. p. 531. Quin verba legitima maximam partem ſervaſſe videtur CELSUS LIB. XXX. *l.* 23. *ff. de R. N.*

(b) Formulam hanc, tanquam ſolemnem, cum Gothofredo retinuimus ex Liv. *Lib.* XXXIX. *cap.* XIX.

(c) Diſerte hoc lege noſtra cautum fuiſſe docet Dio Caſſ. *Lib.* LIV. *p.* 531.

(Gothófr. *Cæteris ingenuis libertinas uxores ducere jus eſto, neve quid eis, qui eos duxerint fraudi ignominiæve eſto, liberive eorum legitimi ſunto.*)

(d) Aſt ne quis ingenuus EAM QUÆ (e) PALAM QUÆSTUM CORPORE FACIT, FECERIT. (Gothofredus (f) *hæc ſuperiori capiti intexuit.*) LENAM, A LENONE MANUMISSAM, AUT (g) JUDICIO PUBLICO DAMNATAM, AUT (h) IN ADULTERIO DEPREHENSAM, ET QUÆVE ARTEM LU-

---

(d) Hujus periochæ legitima verba maxima ex parte ſervavit VLPIANVS LIB. I. *l.* 43. *ff.* de *R.* *N.* Ingenuus vero quis? VLP. LIB. I. *l.* 4. *de colluſ. deteg.*

(e) Quid vero *palam quæſtum corpore facere?* Exponit id VLP. LIB. I. *l.* 43. *pr.* & §. I. *ff.* *de R. N.*

(f) Verba hæc ad ſuperius caput ideo retulit Gothofredus, quod Ulpianus *Fragm. Tit.* XIII. §. I. Senatorem eam, quæ quæſtum corpore fecerit, uxorem habere poſſe negat. Sed quamvis recte id neget Ulpianus: non tamen inde ſequitur, ut hoc κατὰ τὸ ῥητὸν prohibitum fuerit capite primo. Paulus ſane *l.* 44. de *R.* *N.* id caput omittit. Ulpianus L. 43. agit de nuptiis ingenuorum. Et ratio ipſa jam docebat, quam ingenuus ducere non poteſt, eam nec ducere poſſe ſenatorem. *l.* 44. §. 8. *l.* 49. *ff.* *de R. N.*

(g) ULP. LIB. I. *l.* 43. §. 10. *ff.* *de R. N.*

(h) A quocumque deprehenſam. Qua in re differunt lex Julia de adulteriis & lex noſtra. Immo ſi deprehenſa: parum ei prodeſt fuiſſe abſolutam, aut ne in jus quidem vocatam. ULP. LIB. I. *l.* 43. §. 12. *eod.*

LUDICRAM FACIT FECERIT, ſponſam uxoremve ſciens dolo malo habeto.

CAPUT III. (Gothofr. *cap.* 12.)

De Sexagenariis, quinquagenariis, ſpadonibus.

(a) OMnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum cauſſa inire tenentor. (Gothofr. *hæc omiſit* (b) *ſe-*

(a) Teſtis eſt Commentator vetus a Crucquio editus ad Horat. *Epod.* XVIII. Hinc etiam eſt quod lex Papia certis annis nuptias, aliis liberos exigere dicitur Ulpiano *Fragm. Tit.* XVI. §. 1. & Tertulliano Apol. *cap.* IV.

(b) Hanc legis ſententiam ſuggerit Ulpian. *Fragm. tit.* XVI. §. 1. Poſtea huic capiti aliquid addidit Tiberius, teſte Svet. *Claud. cap.* XXIII. idque eſt ipſum SC. Perſicianum, quo cautum, *ut ſexagenarii & quinquagenariæ licet inierint matrimonium, pœnis tamen cælibatus ſubſint perpetuo.* Hinc & Claudius ei capiti obrogavit cavitque, *ut qui major* LX. *annis minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac ſi minor ſexagenario uxorem duxiſſet.* Denique & SC. Calviſianum prodiit, quo cautum, *ut quæ quinquagenaria major minori ſexagenario nupſerit, quive minor ſexagenario majorem quinquagenaria duxerit, ois impar illud matrimonium ne prodeſſet, ſed dos caduca fieret.* Omnia hæc narrat Ulp. *tit.* XVI. §. 1. quem locum primus in lucem poſuit V. C. Jac. Perizonius de *Lege Vocon. p.* 153. Ex quibus patet, male id caput extuliſſe Lipſium, Briſſonium, &, qui eos ſequutus eſt, Jac. Gothofredum. Ceterum illud unà cum SC. ad illud factis ſuſtulit Juſtinianus *l.* 27. *C. de nupt.*

Digitized by Google

ſexagenarii maſculi, (c) quinquagenariæ feminæ & (d) SPADONES a pœnis hujus legis liberi ſunto. (Gothofredus: *Sexagenario maſculo, quinquagenariæ feminæ nuptias contrahere jus ne eſto: Poſt eos tantum annos conjuges pœnis hujus legis ſolvuntor.* SPADONIBUS *item nuptias contrahere jus ne eſto.*)

CAPUT IV. (Gothofr. omiſit.)

* *De concubinatu.*

(a) QUas perſonas per hanc legem uxores habere non licet, eas concubinas habere jus eſto: (b) ingenuam honeſtam in concubinatu habere jus ne eſto.

C A-

(c) Ætas quomodo probanda. CELS. LIB. XXX. *l.* 13. *ff. de probat.*

(d) Vocem hanc explicat ULP. LIB. I. *l.* 128. *ff. de V. S.*

(*) Caput de concubinatu in lege Papia Poppæa fuiſſe adparet ex *l.* 3. *ff. de concub.* ubi Marcianus *concubinatum per leges nomen adſumſiſſe* ait, id eſt, per leges Juliam & Papiam. Merill. *l.* V. *Obſ. cap.* X.

(a) Quænam illæ perſonæ? In quas ſtuprum non committitur? Vid. ULP. LIB. II. *l.* 1. §. 1. 2. *ff. de concub.* Modo nec in his vel adfinitatis ratio vel ætas obſtet. IB. *l.* 1. §. 3. 4. *eod.*

(b) Quia cum ea ſtuprum committeretur. Atilicinus apud ULP. LIB. I. *l.* 1. §. 1. *ff. de concub.* Stuprum vero committitur in ingenuam virginem vel viduam, honeſte viventem,

Digitized by Google

CAPUT V. (Gothofr. *cap.* III.)

De ſponſalibus.

(a) Sponſam poſt H. L. decenni minorem nemo habeto, deſponſam (b) intra biennium domum ducito: ni duxerit, præmiis maritorum ne fruitor. (Gothofr. *Quicumque ſponſam habebit, ultra biennium eam ne habeto, qui ultra biennium habuerit, præmiis maritorum ne fruitor. Decenni minorem ſponſam ne habeto.* (c) Feminis a morte viri biennii, a repudio anni & ſex menſium vacatio eſto. Addit Gothofredus:) (d) *Pon-*

---

l. 34. *pr. ff. ad L. Jul. de adult.* nòn in eam quæ obſcuro loco nata, aut quæſtum corpore fecit. *l.* 3. *pr. ff. de concub.* Ingenuam honeſtæ vitæ atque originis neceſſe erat vel uxorem habere, vel recuſantem ſtuprum cum ea committere *d. l.* 3. cui legi non adverſantur *l.* 24. *ff. de ritu nupt.* & *l.* 31. *pr. ff. de don.*

(a) Caput hoc ſuppeditat Dio *Lib.* LIV. Sueton. *Octav cap.* XXXIV.

(b) Niſi juſtæ cauſſæ impediant. Eas deſcribit CAJUS LIB. I. *l.* 17. *ff. de ſponſal.*

(c) Hanc ſententiam legis ſervavit ULPIANUS Fragm. tit. XIV. §. I. Eodemque referendum fragmentum CAJI LIB. I. *l.* 29. *ff. de pæn.* uti recte vidit Jac. Gothofredus.

(d) Sunt quidem hæc apud Gellium *Lib.* I. *cap.* XII. Sed nihil illa ad ſponſalia, nihil ad finem legis Papiæ Poppææ. Aliam & noſtra multo antiquiorem legem Papiam ob oculos

Pontifex Max. arbitratu ſuo virgines XX. *non majores quam* X. *annos natas e populo legat, ſortitioque in concione ex eo numero fiat, & cujus virgo ducta erit, eam pontifex max. capiat, eaque Veſta fiat.*

CAPUT VI. (Gothofr. *cap.* IV.)

De pœnis injuſtarum nuptiarum.

(a) SI qui (b) ſcientes dolo malo adverſus hanc legem cojerint (Gothofr. *ſi qui ſciens* D. M. *contra hanc legem* (c) *impares uti ſupradictum, nuptias contraxerit,*) (d) nec vir, nec uxor, nec (e) ſocer ſocruſve nec gener nuruſve intelligun-

habuiſſe Gellium, ſupra demonſtravimus. *Lib.* I. *Commentarii noſtri cap* I.

(a) Caput hoc expreſſiſſe Juſtinianum §. 12. *Inſt. de nupt.* obſervant Merill. *Lib.* V. *Obſ. cap.* XI. & Gothofr. *ad Leg. Pap. cap.* IV. *p.* 275.

(b) Non ſi bona fide vel per errorem alteruter nuptias fecerit. TER. CLEM. LIB. II. *L. S. ff. de jur. & fact. ign.*

(c) Impares nuptiæ dictæ tantum, quas quis contra SC. Calviſianum inierat, Juſtin. *l.* 12. *C. de legit. her.* Conf. V. C. Schulting. *Juriſp. antejuſtin. p.* 615. Hoc vero caput ad omnes reliquas prohibitiones pertinuit.

(d) Hæc ſunt ex §. 12. *Inſt. nupt.*

(e) Itaque nec privilegio, ex quo ſoceri, generi & nurus ex lege Julia publicorum judiciorum teſtimonium inter ſe non dicebant, fruebantur. Et huc pertinent fragmenta PAULLI

Digitized by Google

liguntor : (Gothofredus *hæc omittit*:) liberi quæſiti native legitime & (f) heredes ſui ne ſunto, neve parentibus (g) proſunto : neque (h) HEREDITATEM, QUÆ EIS LEGE OBVENERIT, legatumve ipſi conjuges neque inter ſe quidquam (i) capiunto : (l) mortuaque muliere dos caduca eſto.

LIB. II. *l.* 4. *ff. de teſt.* & TER. CLEM. LIB. II. *l.* 146. *ff. de V. S.* ex quibus Gothofredus perperam deſumſit verba capiti ſuo ſexto adſuta ; GENER, SOCERUS *inviti in reos teſtimonium ne dicunto*.

(f) Collat. LL. Moſ. & Rom. *tit.* XVI. §. III.

(g) PAULL. LIB. II. *l.* 37. §. 7. *ff. de op. libert.*

(h) Erant enim veluti cælibes, qui nihil capiebant. Ulp. Fragm. *tit.* XVII. §. I. *tit.* XXII. §. III. Hereditas vero cum ex teſtamento, tum ab inteſtato delata, lege dicebatur obvenire. ULP. LIB. II. *l.* 130. *ff. de V. S.* Hic agitur de ea, quæ teſtamento delata.

(i) Neque per ſe, nec per alium in poteſtate ſua conſtitutum, ULP. LIB. II. *l.* 79. *ff. de adqu. her.* immo ne mortis quidem cauſſa. MARCELL. LIB I. *l.* 38. *ff. de mort. cauſſa don.*

(l) Ita Ulpian. *tit.* XVI. §. *ult.* Non ergo reſcindebatur hujuſmodi matrimonium, ſed non erant juſtæ nuptiæ. Unde nec dotem intelligi ait Juſtinianus §. 12. *de nupt.*

Digitized by Google

(*) CAPUT VII.

De privilegiis maritorum & parentum in gerendis honoribus.

QUi (Gothofr. *hic præmittit caput ſequens & illud huic ſeptimo jungit.*) plures liberos, quam collega aut in ſua poteſtate habebit, aut bello amiſit, ei priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſto: ſi par utrique numerus liberorum erit, (a) maritus, aut (b) qui in numero maritorum eſt, præfertor: ſin omnes & (c) mariti & patres erunt, tum, qui major natu erit, faſces prior capito.

C A-

(*) Caput hoc ſeptimum legis Pap. Poppææ fuiſſe, teſtatur Gellius *Lib.* II. *cap.* XV. cui & capitis ſententiam debemus.

(a) Modo ne ſimulatæ ſint nuptiæ, quas nullius momenti eſſe tradit CAJUS LIB. I. *l.* 30. *ff. de rit. nupt.*

(b) Veluti ſponſus, nondum elapſo a ſponſalibus biennio: modo ne quis cum perſona, quæ per leges ſenatori nubere non poterat, feciſſet ſponſalia. ULP. LIB. III. *l.* 16 *ff. de ſponſ.* Sed & ii maritorum numero erant, qui obtinuerant τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα, *jura maritorum*, de quibus Dio lib. LX. p. 681.

(c) De caſibus, ſi ambo ſint mariti, ſed improles, vel cælibes, ſed totidem liberorum patres, nihil in hac lege ſcriptum fuiſſe ait Gellius *Lib.* II. *cap.* XV. Iis caſibus tamen ætatis habitam eſſe rationem, exiſtimat.

Digitized by Google

CAPUT VIII. (Gothofr. *cap.* VII.)

De eorundem privilegiis in petendis honoribus.

(a) QUi candidatorum plures liberos ſecundum H. L. habebit, præfertor: petentibusque honores (b) SINGULI ANNI PER SINGULOS LIBEROS DEMITTUNTOR, eiſque honores citius, quam per leges annarias licet, petere ſine (c) FRAUDE SUA liceto. (Gothofr. *hoc poſtremum comma omiſit.*)

C A-

(a) Hanc de candidatis ſententiam ſuppeditant Tacit. *Lib.* XV. *Annal. cap.* XIX. qui & adoptionibus huic legi fraudem factam eſſe memorat. Conſ. Dio. *Lib.* LIII. & Plin. *Lib.* VII. *Epiſt.* XVI.

(b) Verba hæc ſervavit ULPIANUS LIB. XIX. *l.* 2. *ff. de min.* quæ ad honorum petitionem non ad majorennitatem citius finiendam pertinere reſcripto principis declaratum eſt.

(c) Ad hæc verba differentiam FRAUDIS & POENAE expoſuiſſe videtur ULPIANUS LIB. III. *l.* 131. *ff. de V. S.*

Digitized by Google

CAPUT IX. (Gothofred. *cap.* 8.)

De immunitate ob liberorum numerum.

(a) QUi ſecundum H. L. (b) liberos tres (c) ROMÆ NATOS (d) INCOLUMES, (Gothofr. *ſuperſtites*) qui quatuor, in Italia, quinque in provinciis habebit, omnium munerum perſonalium immunitatem habeto.

CA-

(a) De hoc capite *pr. Inſt. de excuſ. tut. L.* 1. 2. *ff. de vacat. & excuſ. mun. l.* 1. *& ult. C. qui num. liber. l. un. C. Th. eod.* Proderant vero liberi utrique parenti. *l.* 5. *C. eod.*

(b) Naturales utriuſque ſexus *l. un. C. Theod. eod.* non adoptivos. *l.* 2. §. 7. *ff. de vac. & excuſ. mun.*

(c) Legitima hæc verba exponit TER. CLEM. LIB. III. *l.* 147. *de V. S.* Probanda verò erat nativitas liberorum tabulis ex ærario petitis, ad quod parentes liberos recens natos profitebantur, quod facere & matres & avos potuiſſe ad hanc legem docet TER. CLEM. LIB. III. *l.* 16. *ff. de probat.*

(d) *L.* 1. §. *ult. L.* 5. §. 5. *ff. de vacat. mun. L.* 1. *C. qui num. liberorum.* Per gloriam vivere intelligebantur etiam bello amiſſi. *l. ult. ff. de vacat. & excuſ. mun.* §. 2. *Inſt. de excuſ. tut. l.* 18. *ff. eod.* eoque caſu & avo nepotes imprimis bello amiſſo filio proderant, *l.* 3. *C. de his qui num. lib.* Quid vero ſi pater filium coegiſſet ad ducendam uxorem procreandoſque liberos, an & tunc proderant

Digitized by Google

CAPUT X. (Gothofred. *cap.* IX.)

De jure Quiritium ob liberos conſequendo.

(a) LAtinus, cui ex Latina filius filiave natus natave & (b) ANNICULUS ANNICULAVE factus factave erit, (Goth. addit: (c) *At Latina, ſi* TER ENIXA FUERIT.) (d) jura Quiritium conſequitor.

CA-

---

avo nepotes? Profuerunt, niſi fallor, eumque caſum tractaſſe videtur TER. CLEM. LIB. III. *l.* 21. *ff. de R. N.*

(a) Non Latinus Junianus; cui demum lex Junia Norbana hoc beneficium tribuit, Ulp. *Fragm. tit.* III. §. 1. & III. ſed Latinus colonarius. Latini etiam nominis ſociis ſimile fere privilegium olim conceſſum eſſe, obſervat Liv. *Lib.* XLI. *cap.* VIII.

(b) Explicat hæc verba legitima PAULLUS LIB. II. *l.* 134. *ff. de V. S.*

(c) Atqui hoc jus non ex lege noſtra, ſed e SC. eſſe, diſerte docet Ulpian. Fragm. *tit* III. §. 1.

(d) Hinc jura connubii, contractuum & teſtamenti factionis conſequebatur, adeoque & teſtari & heres eſſe poterat. Quid ſi de Latini inſtituti ſtatu dubitaretur? Vid. TER. CLEM. LIB. III. *l.* 52. *ff. de Legat.* 2.

CAPUT XI. (Gothofr. *cap.* X.)

De liberatione liberti ab operis ob liberos.

(a) QUI (b) LIBERTINUS DUOS PLURESVE LIBEROS A SE GENITOS NATOSVE IN SUA POTESTATE HABEBIT, PRÆTER EUM, QUI ARTEM LUDICRAM FECERIT, QUIVE OPERAS SUAS, UT CUM BESTIIS PUGNARET, LOCAVERIT, NE QUIS EORUM OPERAS, (Gothofr. omittit *operas*) DONI, MUNERIS, ALIUDVE QUIDQUAM LIBERTATIS CAUSSA PATRONO, PATRONÆ, LIBERISVE EORUM, DE QUIBUS JURAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATUSVE ERIT, DARE, FACERE, PRÆSTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DUO IN POTESTATE HABEBIT, VEL UNUM QUINQUENNEM, OPERARUM OBLIGATIONE LIBERATOR.

(a) Integrum hoc caput, ipſaque ejus legitima verba ſervavit PAULLUS LIB. 11. *l.* 37. *ff. de operis libert.* Conf. *l.* 6. *C. de op. libert.* ubi ejuſdem mentio fit privilegii.

(b) An & liberta? Immo ea, per nuptias, etiamſi liberos non haberet, operarum obligatione liberabatur, quia in officio mariti eſſe debebat. Vide infra caput legis noſtræ XXXVIII. Quid ſi nupta haut eſſet? Tunc vero debebat operas, nec iis liberabatur, niſi ob ætatem, ſi major eſſet quinquaginta annis. Et huc pertinet fragmentum PAULLI LIB. 11. *l.* 35. *de op. libert.*

Digitized by Google

CAPUT XII. (Gothofr. *cap.* XI.)

De mulierum liberatione a tutela ob numerum liberorum.

(a) INgenua (b) TER ENIXA vel jus trium liberorum conſequuta, (c) libertina quatuor liberorum jure tutela liberator. Eidem ſine patroni auctoritate, (d) dum pro numero liberorum ſibi ſuperſtitum virilem partem ei relinquant, teſtari fas eſto. (Paulo aliter Gothofredus: *Ingenua trium liberorum jure legitima tutela; libertina quatuor liberorum jure tutela patroni liberantor, ideoque jam abſque tutorum auctoritate teſtari eis, reſque ſuas adminiſtrare liceto, eiſque quibus quid ita datum legatumve, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto.*

C A-

(a) Capitis hujus meminere Plutarchus *in Numa p. 66.* Dio *Lib.* LVI. *p.* 578. *Frag. regularum ex vetere JCto* §. VI. & in primis Ulp. *Fragm. tit.* XXIX. §. II. III. quem ſequuti ſumus.

(b) Hæc verba, quæ Gothofredus ad caput ſuperius perperam retulerat, huc potius pertinent, eaque interpretatur PAULLUS LIB. XI. *l.* 137. *ff. de V. S.*

(c) Ulpian. *Fragm. tit.* XXIX. §. II. III.

(d) Eam limitationem, ab Ulpiano diſertis adjectam verbis, omiſit vir eximius Jac. Gothofredus.

Digitized by Google

CAPUT XIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De divortio libertæ prohibito.

(a) NE DIVORTII FACIUNDI POTESTAS (b) LIBERTÆ QUÆ (c) NUPTA EST PATRONO, QUAMDIU IS EAM (d) UXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NUBENDI POTESTAS ESTO. (Longe aliter Jac. Gothofredus: *ſi ſecundum H. L. Nuptiæ contractæ fuerint*, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTÆ, QUÆ PATRONO NUPTA EST INVITO PATRONO *cumque altero connubii jus*, QUAMDIU PATRONUS

(a) Caput hoc, ejuſque legitima verba ſervavit ULP. LIB. III. *l.* 11. *ff. de ea divort.* & *l.* 45. *ff. de R. N.*

(b) An & ea, quæ contra legem nupſerat ſenatori ſi is poſtea ſenator eſſe deſierat? vid. ULP. LIB. III. *l.* 27. *ff. de R. N.* Quid ſi jus aureorum annulorum conſequuta? Vid. ULP. LIB. III. *l.* 4. *ff. de jur. aur. ann.* Quid ſi ex fideicommiſſo manumiſſa? MARCELL. LIB. III. *l.* 50. *ff. de rit. nupt.*

(c) Non vero nubere ei cogitur, niſi ea de cauſſa manumiſſa ſit. ULP. LIB. III. *l.* 29. *ff. de R. N.* Nec repudium mittere prohibetur ſponſa. ULP. IB. *l.* 45. §. 4. immo nec concubina. PAULL. LIB. II. *l.* 2. *ff. de concub.*

(d) Si velle eum, vel ex ſignis quibuſdam conſtat, recte liberta nubit, & tunc dos quoque ei reſtituenda. Eo pertinet fragmentum PAULI LIB. II. *l.* 63. *ſoluto matr. dos quemadm.*

Digitized by Google

NUS UXOREM EAM ESSE VOLET, NE ESTO. (e) GENER SOCERVE *inviti in reos teſtimonium ne dicunto.* (f) *Liberta, quæ patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quæ in concubinatu patroni erit, ab invito eo diſcedere, alterique ſe in matrimonium vel concubinatum dare jus eſto.*

CAPUT XIV. (Gothofr. v.)

De tutore mulieri dotis cauſſa dando.

(a) EI mulieri virginive, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE, (b) ſi legitimum tutorem pupillum habeat (Gothe-

---

(e) Id jus ex lege Julia publicorum judiciorum eſſe, nec huc pertinere, jam monuimus ad caput hujus legis ſextum.

(f) Hæc non ex lege, ſed ex interpretatione prudentum ſunt. Nec lex ULP. LIB. II. *l.* I. *de concub.* cujus inſcriptionem ſuo more refingit Gothofredus, huc pertinet, ſed ad caput de concubinatu, quod ille omiſit. Quin perperam vir eximius expreſſit Ulpiani ſententiam. Neque enim is dicit, concubinam alteri nubere, ſed tantum, illam ſe alii in concubinatum dare poſſe.

(a) Caput hoc ſuppeditat Ulpian. *Fragm. tit.* XI. §. XX. & ad illud pertinet fragmentum TER. CLEM. LIB. III. *l.* 61. *ff. de jure dot.*

(b) Ita Ulpianus *tit.* XI. §. XX.

Digitized by Google

thofredus : *ſi legitimum tutorem non habeat*) (c) a prætore urbano dator.

(*) CAPUT XV. (Gothofr. XII.)

De jure decimam capiundi nomine matrimonii.

VIro & uxori inter ſe matrimonii nomine (d) decimam capere jus eſto.

(c) Itaque hoc caput ad ſolas urbanas virgines viduaſque pertinuit. Poſtea, ut & in provinciis tutores darent Præſides, SCo cautum eſt. Ulpian. *ibid.* ſæpe enim, quod ad urbem pertinuit, etiam ad provincias prolatum eſt. Vid. *l. 5. pr. ff. de manumiſſ.*

(*) Vocantur hæ leges *decimariæ. l. 2. C. Theod. de jur. lib.* Unde eas cum Gothofredo non putavimus in unum caput compingendas. Servavit eas Ulpianus *Fragm. tit. XV.*

(d) Ea decima computanda erat, deducta quarta Falcidia, ſi deberetur. TER. CLEM. LIB. IV. *l. 67. ff. ad L. Falcid.* neque habebatur ratio pretii affectionis, PAULL. LIB. II. *l. 63. ff. eod.* Si in annos ſingulos relictum fuerat legatum, per annos ſingulos inſpiciendum erat, quantum ſuperſtes poſſet capere. ULP. LIB. IV. *l. 23. ff. quando dies leg. ced.*

CAPUT V. (Gothofr. *cap.* III.)

De ſponſalibus.

(a) SPonſam poſt H. L. decenni minorem nemo habeto, deſponſam (b) intra biennium domum ducito: ni duxerit, præmiis maritorum ne fruitor. (Gothofr. *Quicumque ſponſam habebit, ultra biennium eam ne habeto, qui ultra biennium habuerit, præmiis maritorum ne fruitor. Decenni minorem ſponſam ne habeto.* (c) Feminis a morte viri biennii, a repudio anni & ſex menſium vacatio eſto. Addit Gothofredus:) (d) *Pon-*

l. 34. *pr. ff. ad L. Jul. de adult.* non in eam quæ obſcuro loco nata, aut quæſtum corpore fecit. *l.* 3. *pr. ff. de concub.* Ingenuam honeſtæ vitæ atque originis neceſſe erat vel uxorem habere, vel recuſantem ſtuprum cum ea committere *d. l.* 3. cui legi non adverſantur *l.* 24. *ff. de ritu nupt.* & *l.* 31. *pr. ff. de don.*

(a) Caput hoc ſuppeditat Dio *Lib.* LIV. Sueton. *Octav cap.* XXXIV.

(b) Niſi juſtæ cauſſæ impediant. Eas deſcribit CAJUS LIB. I. *l.* 17. *ff. de ſponſal.*

(c) Hanc ſententiam legis ſervavit ULPIANUS Fragm. tit. XIV. §. I. Eodemque referendum fragmentum CAJI LIB. I. *l.* 29. *ff. de pæn.* uti recte vidit Jac. Gothofredus.

(d) Sunt quidem hæc apud Gellium *Lib.* I. *cap.* XII. Sed nihil illa ad ſponſalia, nihil ad finem legis Papiæ Poppææ. Aliam & noſtra multo antiquiorem legem Papiam ob oculos

Digitized by Google

Pontifex Max. arbitratu ſuo virgines XX. *non majores quam* X. *annos natas e populo legat, ſortitioque in concione ex eo numero fiat, & cujus virgo ducta erit, eam pontifex max. capiat, eaque Veſtæ fiat.*

CAPUT VI. (Gothofr. *cap.* IV.)

De pœnis injuſtarum nuptiarum.

(a) SI qui (b) ſcientes dolo malo adverſus hanc legem cojerint (Gothofr. *ſi qui ſciens* D. M. *contra hanc legem* (c) *impares uti ſupradictum, nuptias contraxerit,*) (d) nec vir, nec uxor, nec (e) ſocer ſocruſve nec gener nuruſve intelligun-

habuiſſe Gellium, ſupra demonſtravimus. *Lib.* I. *Commentarii noſtri cap* I.

(a) Caput hoc expreſſiſſe Juſtinianum §. 12. *Inſt. de nupt.* obſervant Merill. *Lib.* V. *Obſ. cap.* XI. & Gothofr. *ad Leg. Pap. cap.* IV. *p.* 275.

(b) Non ſi bona fide vel per errorem alteruter nuptias fecerit. TER. CLEM. LIB. II. *L. S. ff. de jur. & fact. ign.*

(c) Impares nuptiæ dictæ tantum, quas quis contra SC. Calviſianum inierat, Juſtin. *l.* 12. *C. de legit. her.* Conf. V. C. Schulting. *Juriſp. antejuſtin. p.* 615. Hoc vero caput ad omnes reliquas prohibitiones pertinuit.

(d) Hæc ſunt ex §. 12. *Inſt. nupt.*

(e) Itaque nec privilegio, ex quo ſoceri, generi & nurus ex lege Julia publicorum judiciorum teſtimonium inter ſe non dicebant, fruebantur. Et huc pertinent fragmenta PAULLI

Digitized by Google

liguntor : (Gothofredus *hæc omittit*.) liberi quæſiti native legitime & (f) heredes ſui ne ſunto, neve parentibus (g) profunto : neque (h) HEREDITATEM, QUÆ EIS LEGE OBVENERIT, legatumve ipſi conjuges neque inter ſe quidquam (i) capiunto : (l) mortuaque muliere dos caduca eſto.

C A-

LIB. II. *l.* 4. *ff. de teſt.* & TER. CLEM. LIB. II. *l.* 146. *ff. de V. S.* ex quibus Gothofredus perperam deſumſit verba capiti ſuo ſexto adſuta; GENER, SOCERUS *inviti in reos teſtimonium ne dicunto*.

(f) Collat. LL. Moſ. & Rom. *tit.* XVI. §. III.

(g) PAULL. LIB. II. *l.* 37. §. 7. *ff. de op. libert.*

(h) Erant enim veluti cælibes, qui nihil capiebant. Ulp. Fragm. *tit.* XVII. §. I. *tit.* XXII. §. III. Hereditas vero cum ex teſtamento, tum ab inteſtato delata, lege dicebatur obvenire. ULP. LIB. II. *l.* 130. *ff. de V. S.* Hic agitur de ea, quæ teſtamento delata.

(i) Neque per ſe, nec per alium in poteſtate ſua conſtitutum, ULP. LIB. II. *l.* 79. *ff. de adqu. her.* immo ne mortis quidem cauſſa. MARCELL. LIB I. *l.* 38. *ff. de mort. cauſſa don.*

(l) Ita Ulpian. *tit.* XVI. §. *ult.* Non ergo reſcindebatur hujuſmodi matrimonium, ſed non erant juſtæ nuptiæ. Unde nec dotem intelligi ait Juſtinianus §. 12. *de nupt.*

Digitized by Google

(*) CAPUT VII.

De privilegiis maritorum & parentum in gerendis honoribus.

QUi (Gothofr. *hic præmittit caput ſequens & illud huic ſeptimo jungit.*) plures liberos, quam collega aut in ſua poteſtate habebit, aut bello amiſit, ei priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſto: ſi par utrique numerus liberorum erit, (a) maritus, aut (b) qui in numero maritorum eſt, præfertor: ſin omnes & (c) mariti & patres erunt, tum, qui major natu erit, faſces prior capito.

C A-

(*) Caput hoc ſeptimum legis Pap. Poppææ fuiſſe, teſtatur Gellius *Lib.* II. *cap.* XV. cui & capitis ſententiam debemus.

(a) Modo ne ſimulatæ ſint nuptiæ, quas nullius momenti eſſe tradit CAJUS LIB. I. *l.* 30. *ff. de rit. nupt.*

(b) Veluti ſponſus, nondum elapſo a ſponſalibus biennio: modo ne quis cum perſona, quæ per leges ſenatori nubere non poterat, feciſſet ſponſalia. ULP. LIB. III. *l.* 16 *ff. de ſponſ.* Sed & ii maritorum numero erant, qui obtinuerant τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα, *jura maritorum*, de quibus Dio lib. LX. p. 681.

(c) De caſibus, ſi ambo ſint mariti, ſed improles, vel cælibes, ſed totidem liberorum patres, nihil in hac lege ſcriptum fuiſſe ait Gellius *Lib.* II. *cap.* XV. Iis caſibus tamen ætatis habitam eſſe rationem, exiſtimat.

Digitized by Google

CAPUT VIII. (Gothofr. *cap.* VII.)

De eorumdem privilegiis in petendis honoribus.

(a) QUi candidatorum plures liberos ſecundum H. L. habebit, præfertor: petentibusque honores (b) SINGULI ANNI PER SINGULOS LIBEROS DEMITTUNTOR, eiſque honores citius, quam per leges annarias licet, petere ſine (c) FRAUDE SUA liceto. (Gothofr. *hoc poſtremum comma omiſit.*)

C A-

(a) Hanc de candidatis ſententiam ſuppeditant Tacit. *Lib.* XV. *Annal. cap.* XIX. qui & adoptionibus huic legi fraudem factam eſſe memorat. Conf. Dio. *Lib.* LIII. & Plin. *Lib.* VII. *Epiſt.* XVI.

(b) Verba hæc ſervavit ULPIANUS LIB. XIX. *l.* 2. *ff. de min.* quæ ad honorum petitionem non ad majorennitatem citius finiendam pertinere reſcripto principis declaratum eſt.

(c) Ad hæc verba differentiam FRAUDIS & POENAE expoſuiſſe videtur ULPIANUS LIB. III. *l.*131. *ff. de V. S.*

Digitized by Google

CAPUT IX. (Gothofred. *cap.* 8.)

De immunitate ob liberorum numerum.

(a) Qui ſecundum H. L. (b) liberos tres (c) ROMÆ NATOS (d) INCOLUMES, (Gothofr. *ſuperſtites*) qui quatuor, in Italia, quinque in provinciis habebit, omnium munerum perſonalium immunitatem habeto.

C A-

(a) De hoc capite *pr. Inſt. de excuſ. tut. L. 1. 2. ff. de vacat. & excuſ. mun. l. 1. & ult. C. qui num. liber. l. un. C. Th. eod.* Proderant vero liberi utrique parenti. *l. 5. C. eod.*

(b) Naturales utriuſque ſexus *l. un. C. Theod. eod.* non adoptivos. *l. 2. §. 7. ff. de vac. & excuſ. mun.*

(c) Legitima hæc verba exponit TER. CLEM. LIB. III. *l. 147. de V. S.* Probanda verò erat nativitas liberorum tabulis ex ærario petitis, ad quod parentes liberos recens natos profitebantur, quod facere & matres & avos potuiſſe ad hanc legem docet TER. CLEM. LIB. III. *l. 16. ff. de probat.*

(d) *L. 1. §. ult. L. 5. §. 5. ff. de vacat. mun. L. 1. C. qui num. liberorum.* Per gloriam vivere intelligebantur etiam bello amiſſi. *l. ult. ff. de vacat. & excuſ. mun. §. 2. Inſt. de excuſ. tut. l. 18. ff. eod.* eoque caſu & avo nepotes imprimis bello amiſſo filio proderant, *l. 3. C. de his qui num. lib.* Quid vero ſi pater filium coegiſſet ad ducendam uxorem procreandoſque liberos, an & tunc proderant

CAPUT X. (Gothofred. *cap.* IX.)

De jure Quiritium ob liberos conſequendo.

(a) LAtinus, cui ex Latina filius filiave natus natave & (b) ANNICULUS ANNICULAVE factus factave erit, (Goth. addit: (c) *At Latina, ſi* TER ENIXA FUERIT.) (d) jura Quiritium conſequitor.

CA-

---

avo nepotes? Profuerunt, niſi fallor, eumque caſum tractaſſe videtur TER. CLEM. LIB. III. *l.* 21. *ff. de R. N.*

(a) Non Latinus Junianus; cui demum lex Junia Norbana hoc beneficium tribuit, Ulp. *Fragm. tit.* III. §. 1. & III. ſed Latinus colonarius. Latini etiam nominis ſociis ſimile fere privilegium olim conceſſum eſſe, obſervat Liv. *Lib.* XLI. *cap.* VIII.

(b) Explicat hæc verba legitima PAULLUS LIB. II. *l.* 134. *ff. de V. S.*

(c) Atqui hoc jus non ex lege noſtra, ſed e SC. eſſe, diſerte docet Ulpian. Fragm. *ti* III. §. I.

(d) Hinc jura connubii, contractuum & teſtamenti factionis conſequebatur, adeoque teſtari & heres eſſe poterat. Quid ſi de Latini inſtituti ſtatu dubitaretur? Vid. TER CLEM. LIB. III. *l.* 52. *ff. de Legat.* 2.

Digitized by Google

CAPUT XI. (Gothofr. *cap.* X.)

De liberatione liberti ab operis ob liberos.

(a) QUI (b) LIBERTINUS DUOS PLURESVE LIBEROS A SE GENITOS NATOSVE IN SUA POTESTATE HABEBIT, PRÆTER EUM, QUI ARTEM LUDICRAM FECERIT, QUIVE OPERAS SUAS, UT CUM BESTIIS PUGNARET, LOCAVERIT, NE QUIS EORUM OPERAS, (Gothofr. omittit *operas*) DONI, MUNERIS, ALIUDVE QUIDQUAM LIBERTATIS CAUSSA PATRONO, PATRONÆ, LIBERISVE EORUM, DE QUIBUS JURAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATUSVE ERIT, DARE, FACERE, PRÆSTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DUO IN POTESTATE HABEBIT, VEL UNUM QUINQUENNEM, OPERARUM OBLIGATIONE LIBERATOR.

CA-

(a) Integrum hoc caput, ipſaque ejus legitima verba ſervavit PAULLUS LIB. II. *l.* 37. *ff. de operis libert.* Conf. *l.* 6. *C. de op. libert.* ubi ejuſdem mentio fit privilegii.

(b) An & liberta? Immo ea, per nuptias, etiamſi liberos non haberet, operarum obligatione liberabatur, quia in officio mariti eſſe debebat. Vide infra caput legis noſtræ XXXVIII. Quid ſi nupta haut eſſet? Tunc vero debebat operas, nec iis liberabatur, niſi ob ætatem, ſi major eſſet quinquaginta annis. Et huc pertinet fragmentum PAULLI LIB. II. *l.* 35. *de op. libert.*

Digitized by Google

CAPUT XII. (Gothofr. *cap.* XI.)

De mulierum liberatione a tutela ob numerum liberorum.

(a) INgenua (b) TER ENIXA vel jus trium liberorum conſequuta, (c) libertina quatuor liberorum jure tutela liberator. Eidem ſine patroni auctoritate, (d) dum pro numero liberorum ſibi ſuperſtitum virilem partem ei relinquant, teſtari fas eſto. (Paulo aliter Gothofredus: *Ingenua trium liberorum jure legitima tutela; libertina quatuor liberorum jure tutela patroni liberantor, ideoque jam abſque tutorum auctoritate teſtari eis, reſque ſuas adminiſtrare liceto, eiſque quibus quid ita datum legatumve, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto.*

CA-

(a) Capitis hujus meminere Plutarchus *in Numa p. 66.* Dio *Lib.* LVI. *p.* 578. *Frag. regularum ex vetere JCto* §. VI. & in primis Ulp. *Fragm. tit.* XXIX. §. II. III. quem ſequuti ſumus.

(b) Hæc verba, quæ Gothofredus ad caput ſuperius perperam retulerat, huc potius pertinent, eaque interpretatur PAULLUS LIB. II. *l.* 137. *ff. de V. S.*

(c) Ulpian. *Fragm. tit.* XXIX. §. II. III.

(d) Eam limitationem, ab Ulpiano diſertis adjectam verbis, omiſit vir eximius Jac. Gothofredus.

Digitized by Google

CAPUT XIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De divortio liberta prohibito.

(a) NE DIVORTII FACIUNDI POTESTAS (b) LIBERTÆ QUÆ (c) NUPTA EST PATRONO, QUAMDIU IS EAM (d) UXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NUBENDI POTESTAS ESTO. (Longe aliter Jac. Gothofredus: *ſi ſecundum H. L. Nuptiæ contractæ fuerint*, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTÆ, QUÆ PATRONO NUPTA EST INVITO PATRONO *cumque altero connubii jus*, QUAMDIU PATRONUS

(a) Caput hoc, ejuſque legitima verba ſervavit ULP. LIB. III. *l.* 11. *ff. de ea divort.* & *l.* 45. *ff. de R. N.*

(b) An & ea, quæ contra legem nupſerat ſenatori ſi is poſtea ſenator eſſe deſierat? vid. ULP. LIB. III. *l.* 27. *ff. de R. N.* Quid ſi jus aureorum annulorum conſequuta? Vid. ULP. LIB. III. *l.* 4. *ff. de jur. aur. ann.* Quid ſi ex fideicommiſſo manumiſſa? MARCELL. LIB. III. *l.* 50. *ff. de rit. nupt.*

(c) Non vero nubere ei cogitur, niſi ea de cauſſa manumiſſa ſit. ULP. LIB. III. *l.* 29. *ff. de R. N.* Nec repudium mittere prohibetur ſponſa. ULP. IB. *l.* 45. §. 4. immo nec concubina. PAULL. LIB. II. *l.* 2. *ff. de concub.*

(d) Si velle eum, vel ex ſignis quibuſdam conſtat, recte liberta nubit, & tunc dos quoque ei reſtituenda. Eo pertinet fragmentum PAULI LIB. II. *l.* 63. *ſoluto matr. dos quemadm.*

Digitized by Google

NUS UXOREM EAM ESSE VOLET, NE ESTO. (e) GENER SOCERVE *inviti in reos teſtimonium ne dicunto.* (f) *Liberta, quæ patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quæ in concubinatu patroni erit, ab invito eo diſcedere, alterique ſe in matrimonium vel concubinatum dare jus eſto.*

CAPUT XIV. (Gothofr. v.)

De tutore mulieri dotis cauſſa dando.

(a) EI mulieri virginive, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE, (b) ſi legitimum tutorem pupillum habeat (Gothe-

---

(e) Id jus ex lege Julia publicorum judiciorum eſſe, nec huc pertinere, jam monuimus ad caput hujus legis ſextum.

(f) Hæc non ex lege, ſed ex interpretatione prudentum ſunt. Nec lex ULP. LIB. II. *l.* I. *de concub.* cujus inſcriptionem ſuo more refingit Gothofredus, huc pertinet, ſed ad caput de concubinatu, quod ille omiſit. Quin perperam vir eximius expreſſit Ulpiani ſententiam. Neque enim is dicit, concubinam alteri nubere, ſed tantum, illam ſe alii in concubinatum dare poſſe.

(a) Caput hoc ſuppeditat Ulpian. *Fragm. tit.* XI. §. XX. & ad illud pertinet fragmentum TER. CLEM. LIB. III. *l.* 61. *ff. de jure dot.*

(b) Ita Ulpianus *tit.* XI. §. XX.

thofredus : *ſi legitimum tutorem non habeat*) (c) a prætore urbano dator.

(*) CAPUT XV. (Gothofr. XII.)

De jure decimam capiundi nomine matrimonii.

VIro & uxori inter ſe matrimonii nomine (d) decimam capere jus eſto.

(c) Itaque hoc caput ad ſolas urbanas virgines viduaſque pertinuit. Poſtea, ut & in provinciis tutores darent Præſides, SCo cautum eſt. Ulpian. *ibid.* ſæpe enim, quod ad urbem pertinuit, etiam ad provincias prolatum eſt. Vid. *l. 5. pr. ff. de manumiſſ.*

(*) Vocantur hæ leges *decimariæ. L. 2. C. Theod. de jur. lib.* Unde eas cum Gothofredo non putavimus in unum caput compingendas. Servavit eas Ulpianus *Fragm. tit. XV.*

(d) Ea decima computanda erat, deducta quarta Falcidia, ſi deberetur. TER. CLEM. LIB. IV. *l. 67. ff. ad L. Falcid.* neque habebatur ratio pretii affectionis, PAULL. LIB. II. *l. 63. ff. eod.* Si in annos ſingulos relictum fuerat legatum, per annos ſingulos inſpiciendum erat, quantum ſuperſtes poſſet capere. ULP. LIB. IV. *l. 23. ff. quando dies leg. ced.*

Digitized by Google

CAPUT XVI. (Gothofr. XII.)

De decimis pro liberorum numero adjiciendis.

(a) SI ex (b) alio matrimonio liberos ſuperſtites habebunt, præter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, (*Omittit hoc comma* Jac. Gothofredus,) (c) totidem decimas pro numero liberorum capiunto.

CAPUT XVII. (Gothofr. XII.)

De decima capacitate ob communem filium amiſſum.

(d) IDem (e) communis filius filiave poſt (f) nominum diem, (Gothofredus no-

---

(a) Ulpian. *tit.* XV.

(b) An etiam poſt mortem teſtatoris procreatos? TER. CLEM. LIB. IV. *l. 62. pr. ff. de cond. & dem.* Quid ſi conjux conjugem inſtituerit cum conditione: *Si a liberis non nupſerit* vel *ſi a liberis impuberibus non nupſerit?* Id. Ibid. *l. 62.* §. 2.

(c) Non plus, ſi amplius relictum fuerat addere ſolebant, *ut heredi aliquid daret*, de qua conditione vid. TER. CLEM. *ibid.* §. 1.

(d) Ulp. Fragm. *tit.* XV.

(e) Non tamen qui ali juſſus. ULP. LIB. IV. *l. 10. ff. de his qui ſui vel al. jur.* Proderat autem portentoſus. ULP. LIB. IV. *l. 135. ff. de V. S.* apud hoſtes ſuſceptus & reverſus. ULP. LIB. IV. *l. 4. ff. de capt.* in ſervitute quæſitus & dein arrogatus. ULP. LIB. IV. *l. ult. ff. de adopt.*

(f) Conf. Merill. Obſ. *Lib.* II. *cap.* XXXIII.

num diem) (g) amiſſus amiſſave decimam adjicito, duo poſt nominum (Gothofr. *nonum*) diem amiſſi duas decimas adjiciunto.

CAPUT XVIII. (Goth. *cap.* XII.)

De uſufructu & parte proprietatis legatis.

(h) PRæter decimam etiam uſumfructum tertiæ partis bonorum (i) conjugis præmortui (Gothofr. *partis bonorum eis*) & quotcumque liberos habuerint, ejuſdem partis proprietatem capere jus eſto.

CAPUT XIX. (Gothofr. XII.)

De prælegato dotis.

(l) HOc amplius mulieri, præter decimam, (m) dotem legatam ſibi petere, jus eſto.

C A-

(g) Amiſſus verò quis? ULP. LIB. IV. *l.* 209. *ff. de* R. *I.* PAULL. *l.* 208. *ff. de R. I.*

(h) Ulpian. Fragm. *tit.* XV. Aliàs uſusfructus bonorum omnium legari poteſt. CELS. LIB. XXXII. *l.* 29. *ff. de uſufr.*

(i) Apud Ulpianum eſt *bonorum ejus*, id eſt, conjugis præmortui, non *bonorum eis*, uti extulit Gothofredus.

(l) Ulpian. *ibid.*

(m) Dos prælegata extra rationem legis Papiæ decimariæ eſt, immo & vice dotis legatum. TER. CLEM. LIB. IV. *Lib.* IV. *l.* 53. *ff. de legat.* 2.

Digitized by Google

CAPUT XX. (Gothofr. *cap.* XIII.)

De ſolidi capacitate inter conjuges ob ætatem.

(a) VIro & (b) uxori ſolidum inter ſe capiundi jus eſto, ſi uterque vel alteruter nondum ejus ætatis ſit, qua liberi ex hac lege exiguntur.

CAPUT XXI. (Gothofr. *cap.* XIII.)

De ſolidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii.

(c) ITem ſi utrique finitos H. L. annos in matrimonio exceſſerint, ſolidum inter ſe capiundi jus eſto.

CA-

(a) Solidum vel inter ſe capiebant conjuges, vel alius ex alterius teſtamento. De priore caſu agunt *capita* XX. uſque ad XXVI. De poſteriore *capita* XXVII. & XXVIII. Servavit capita priora Ulpianus *Fragm. tit.* XVI.

(b) Etiamſi breviſſimum fuerit matrimonium. *l.* 19. *C. de legat.* Cujac. *Obſ. Lib.* XVIII. *c.* IX.

(c) Annum ſexageſimum maritus, quinquageſimum uxor. Vide ſupra caput legis III.

Digitized by Google

CAPUT XXII. (Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob cognationem.

(a) **I**Tem ſi cognati inter ſe coierint, uſque ad ſextum gradum, eis ſolidum inter ſe capiundi jus eſto.

CAPUT XXIII. (Gothofr. XVIII.)

De ſolidi capacitate ob abſentiam reip. cauſſa.

(b) **S**I vir abeſt reip. cauſſa, donec abeſt, & intra annum, poſtquam abeſſe deſiit, libera inter eum & uxorem teſtamenti factio eſto. (Gothofred. *Si vir commodi ſui cauſſa abſit, ex bonis uxoris ſuæ ſolidum ne capito. At ſi ſine detrectatione reip. cauſſa aberit,* κ. τ. λ.)

C A-

(a) Ulpian. *tit.* XVI. §. 1.
(b) Ulpian. *tit.* XVI. §. 1. Gothofredus hæc ſejungit a legibus de ſolidi capacitate, & inde novum caput exſtruit, quod ipſi eſt XVIII. Sed quo pertineant illa fragmenta de abſentia reip. cauſſa *l.* 35. *l.* 36. *l.* 37. *l.* 38. *ff. de quib. ex cauſſ. maj.* infra docebimus ad caput noſtrum XXXII.

Digitized by Google

CAPUT XXIV. (Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob liberos.

(a) Item qui filium filiamve communem ſuperſtitem habebunt, aut quatuordecim annorum filium vel filiam duodecim, vel qui duos trimos, vel tres poſt nominum diem, aut qui (b) intra annum & ſex menſes etiam unum cujuſcumque ætatis impuberem amiſerint: eis (c) ſolidum inter ſe capiundi jus eſto. (Gothofredus alio plane ſenſu: (d) *Vel ſi tres poſt nonum diem amiſerint, intra annum tamen & ſex menſes. Etiam unus cujuſcumque ætatis impuber amiſſus ſolidi capiundi jus præſtato.*)

C A-

(a) Ulpian. *tit.* XVI. §. 1. *l.* 7. *C. Theod. de navicul.*

(b) Annus quomodo computandus? Vid. PAULL. LIB. II. *l.* 134. *ff. de V.S.*

(c) Aliàs quod ultra relictum erat, ærarium vel fiſcus occupabat: niſi ſubſtitutione id jus eluderetur. TER. CLEM. LIB. IV. *l.* 6. *ff. de vulg. & pupill. ſubſtit.* CAJUS LIB. III. *l.* 5. *ff. eod.* Has enim ſubſtitutiones ad caducariam legem excludendam valuiſſe, teſtatur Juſtinianus *l. un. pr. ff. de caduc. toll.*

(d) Conf. Ulpian. *ibid.* & ibi virorum doctorum ſcholia.

Digitized by Google

CAPUT XXV. (Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob poſthumum.

(a) Item uxori, quæ poſt mortem viri intra (b) decem menſes ex eo peperit, ſolidum ex bonis ejus capiundi jus eſto.

CAPUT XXVI. (Gothofr. XIII.)

De ſolidi capacitate ob jus liberorum.

(c) Item qui quæve jus liberorum (Gothofr. *communium liberorum*) (d) a ſenatu (Gothofr. *a populo*) impetraverint, ſolidum inter ſe capiunto.

CA-

(a) Ulpian. *tit.* XVI. §. 1.
(b) Hi verò quomodo computandi? Vid. Ulp. Lib. IV. *l.* 133. *ff. de V. S.*
(c) Ulpian. *ibid.*
(d) Senatum, non populum, hoc jus tribuiſſe, vel ex Dionis *Lib.* LV. p. 549. quem ipſe Gothofredus allegat, diſcimus.

Digitized by Google

CAPUT XXVII. (Gothofr. XIV.)

De ſolidi capacitate patris ſolitarii ex alterius teſtamento.

(a) Ex aliorum teſtamentis (b) Pater solitarius (c) ſolidum capito.

CAPUT XXVIII. (Gothofr. XIV.)

(d) Item femina ingenua, ſi tres liberos habebit, & libertina, (e) ſi quatuor, ſolidum ex aliorum teſtamentis capiunto.

CA-

(a) Juvenal. *Sat.* IX. v. 86.

(b) Servavit hæc verba legitima Ulpianus in rubrica tituli XIII. *De cælibe, orbo & ſolitario patre.*

(c) Si quis ſolitarius pater non erat, eique tamen quod per legem capere non poſſet, id eſt, ſolidum relictum fuerat: id occupabat fiſcus, tanquam caducum, niſi ex aſſe inſtitutus eſſet ab eo, qui ſolvendo non erat. Ter. Clem. lib. IV. *l.* 72. *ff. de hered. inſt.*

(d) Hoc caput ſuggerunt Dio *Lib.* LV. & LVI. & *l.* 8. & 9. *C. Theod. de bon. proſcr.*

(e) Plerumque ubi tres liberi ſufficiebant ingenuæ, ibi libertinæ opus erat liberis quatuor.

Digitized by Google

CAPUT XXIX. (Goth. *cap.* XVII.)

De legato ſub conditione cælibatus relicto.

(a) SI quis cælibatus aut (b) viduitatis conditionem heredi legatariove injunxerit: heres legatariuſve ea conditione liberi ſunto, neque eo minus (c) DELATAM HEREDITATEM legatumve ex H. L. conſequuntor.

CAPUT XXX. (Gothofred. XVI.)

De jurejurando libertis remittendo.

(d) SI (e) patronus jusjurandum liberto in hoc impoſuerit, ne uxorem ducat,

---

(a) De hoc capite *l. 92. l. 74. l. 79. ff. de cond. & dem.* Paull. *Sent. Rec. Lib.* III. *tit.* IV. & in primis TER. CLEMENS LIB. V. *l. 64. ff. de cond. & dem.* & CAJUS LIB. *l. 63. ff. eod.*

(b) Id vero, quod ad viduas, mutatum SCo. Unde jus ex hoc capite legis Papiæ, SCo & cautione Muciana conflatum dici conſuevit LEX JULIA MISCELLA. Vid. *tit. C. de indict. vid.* & *Nov.* XXII. *cap.* XLIII.

(c) Explicat hæc verba legitima TER. CLEM. LIB. V. *l. 151. ff. de V. S.*

(d) Agitur de hoc capite *l. 6. in fin. ff. de jure patr.* & TER. CLEM. LIB. V. *l. 31. ff. qui & a quibus manum.*

(e) Quis verò patronus? Vid. ULP. LIB. V. *l. 14. ff. de jure patron.*

cat, vel libertæ, ne nubat: jusjurandum illud (f) permittitor, nuptiaſque ex H. L. contrahendi, liberto libertæve jus (Goth. *& poteſtas*) eſto.

CAPUT XXXI. (Gothofr. omiſit.)

De jure adfinitatis inter vitricum &c.

(a) ADfinitas, præterquam inter (b) novercam & privignum, vitricum & privignum, necnon (c) SOCERUM SOCRUMVE

(f) Ita legitur apud Paullum *l.* 6. §. 4. *ff. de jur. patr.* neque opus eſt, ut vocabulum antiquum, & fortaſſis legitimum mutemus in *remittitor*. Probum illud eſſe, docebimus infra, ubi & oſtendemus, quomodo hac in re differant leges Ælia Sentia, & Papia Poppæa. Illa enim patronum liberto hoc jusjurandum injungentem juribus patronatus privavit; hæc liberto jurisjurandi gratiam fecit.

(a) *Licitum veteres credidiſſe, nuptiis fratris ſolutis, viduam ejus a fratre uxorem duci*, ajunt Conſtantinus, Conſtans & Julianus *l.* 2. *C. Theod. de inc. nupt.* Id jus *Romanis legibus* tribuunt Diocletianus & Maximianus A A. *Coll. Leg. Moſ. & Rom. tit.* VI. §. IV. Aſt quibus legibus? Ab Auguſto latis. *l.* 14. §. *ult. ff. de R. N.* Procul dubio ergo legi Papiæ Poppææ.

(b) Ulpian. *tit.* XI. §. VI. Paull. *Rec. Sent. Lib.* II. *tit.* XIX. §. V.

(c) Qui ſoceri, generi, nurus? Vid. ULP. LIB. V. *l.* 136. *ff. de V. S. l.* 6. *ff. de grad.* CAJ. LIB. IV. *l.* 5. *ff. de teſt.*

VE & GENERUM NURUMVE, (d) morte divortioque ſolvitor.

CAPUT XXXII. (Gothofr. *cap.* XVIII.)

De privilegiis abſentium reip. cauſſa.

(e) QUI REIP. CAUSSA ſine detrectatione abſunt, donec abſunt, & intra annum, poſtquam abeſſe deſierunt, vacationem legis habento: Reliqui, qui ſui commodi cauſſa abſunt, (f) pœnis ex hac lege tenentor. (Gothofredus *hic demum locum fuiſſe putat capiti quod ſupra dedimus,* XXIV.)

CA-

(d) Morte olim ſolutam eſſe adfinitatem, recte docuere Vinn. ad §. 6. *Inſt. de nupt.* Reinold. *Var. cap.* XVI. Sed ſublatum id jus *l.* 2. *C. Th. de inceſt. nuptiis.*

(e) Huc pertinent ULPIANUS LIB. VI. *l.* 36. & *l.* 38. *ff. quib. ex cauſſ. major.*

(f) Ideoque nec ſolidum, ut ſupra diximus, inter ſe capere poterant. Quid ſi annuum legatum ſibi reliquerint? CAJUS LIB. V. *l.* 8. *ff. de ann. legat.* Quid ſi mulier cum viro abſens cum filio impubere perierit? Ita CAJUS *l.* 23. *ff. de reb. dub.*

CAPUT XXXIII. (Gothofr. *cap.* XIX.)

De indulgentia ſenatus.

SI cui (a) Senatus (b) gratiam hujus legis faciet, ei nuptiæ juſtæ, liberique legitimi ſunto, & omnia præmia ex H. L. capere jus eſto. (Gothofr. *Si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiſeris: nuptiæ legitimæ ſunto, neve quid ei, qui hujuſcemodi nuptias contraxerit, fraudi ignominiæve eſto.*)

CAPUT XXXIV. (Gothofr. *cap.* XX. XXI. XXII.)

De divortii modo & pœna.

(c) SOlvo (d) citra culpam uxoris matrimonio, ſi mulier ob mores viri di-

---

(a) Non populus. Liv. *Lib.* XXXIX. *cap.* XIX. Dio *Lib.* LIX. *p.* 747.

(b) Veluti Senatori concedendo nuptias cum libertina. Quod exemplum habet ULP. LIB. VI. *l.* 31. *ff. de R. N.*

(c) *Auguſtus divortiis modum impoſuit.* Sueton. *Aug. cap.* XXIV. Id eſt, *pœnas diſſidii* ſanxit. PAULL. LIB. III. *l.* 8. *ff. de capt. & poſtlim.* Eas pœnas in modo reddendi dotem conſtituiſſe, patet ex ULP. LIB. VII. *l.* 64. §. 6. 10. *ff. ſolut. matr.* Hunc vero modum dotem reddendi, ſi vel vir, vel uxor cauſſam divortio dederit, deſcribit accurate Ulpian. *Fragm. tit.* VI. §. X. & XIII. Unde veroſimillimum, hæc ex ipſa lege Papia Poppæa eſſe.

(d) Ut pateret, quem penes culpa ſit, opus

divortit, vir eam dotem, quæ annua bima trima die reddi debet, ob majores mores præſentem; propter minores ſenum menſium die reddito. Quod ad eam dotem, quæ præſens reddi ſolet, & (e) dotale prædium Italicum, & (f) QUIDQUID EX BONIS UXORIS vel libertorum ejus AD EUM PERVENIT, UT ID, SI DOLO MALO FACTUM ERIT, QUO MINUS PERVENIRET, QUANTA PECUNIA ERIT, TANTAM ipſe ejuſve heredes (g) PECUNIAM DATO, & vir ſimul fructum quadriennii præſtato. (h) Sin mulieris culpa diſcidium factum: morum quidem nomine maritus graviorum quidem ſextam; leviorum octavam dotis partem retineto. (Gothofredus plane aliter: Cap.

erat cauſſæ cognitione. Eoque comparatum erat judicium malæ tractationis, de quo V.C. Ant. Schulting. *ad* Ulp. *tit.* VI. §. XIII.

(e) Tale non ſolum quod Romæ erat, ULP. LIB. VII. *l.* 139. *ff. de V. S.* & in Italia: verum etiam in coloniis juris Italici, de quibus CAJUS LIB. VI. *l. ult. ff. de cenſ.*

(f) Verba hæc legitima ſunt apud ULP. LIB. VII. *l.* 64. *ff. ſol. matr.* Eodem pertinet fragm. CELSI LIB. XXXII. *l.* 97. *ff. de V. S.*

(g) Exceptus videtur patronus, a quo invito, uti ſupra cap. XIII. docuimus, liberta divertere non poterat. Eoque pertinet fragmentum TER. CLEMENTIS LIB. VIII. *l.* 48. *ff. de R. N.* Nec minus id jus ceſſavit, ſi mulier ad eumdem virum redibat. MARCELL. LIB. III. *l.* 33. *ff. de R. N.*

(h) Quid ſi mulier capta? An & tunc culpa penes eam? Vid. PAULL. LIB. IV. *l.* 8. *ff. de capt. & poſtl.*

Cap. XX. (i) *Fundum dotalem Italicum maritus invita uxore ne alienato, neve, conſentiente ea, obligato.* Cap. XXI. (l) *ſoluto citra culpam uxoris matrimonio, vir quidquid ex uxoris ejuſve libertorum bonis ad* EUM PERVENIT, AUT DOLO MALO EJUS FACTUM ERIT, QUO MINUS PERVENIRET *tam ipſe, quam heres ejus*, QUANTA PECUNIA ERIT TANTAM PECUNIAM *uxori* DATO. Cap. XII. *De dotis repetitione & retentionibus, ut exiſtimo.*

CA-

(i) Atqui hoc non ex lege Julia & Papia, ſed ex Julia de adulteriis eſſe, diſerte docet Paull. *Rec. Sent. Lib.* I. *tit.* XXI. & ipſe *in Notis p.* 335. agnoſcit vir eximius, ubi fragmenta Ulpiani & Caji, quæ allegavimus, ad morem ſeptem teſtes divortiis adhibendi refert. Sed & hic ritus non lege Papia Poppæa, verum lege Julia de adulteriis invectus eſt, idque patet ex *l.* 9. *ff. de divort.* & *l. un. ff. unde vir & ux.*

(l) Si ita conceptum fuit hoc caput, nihil in eo fuit novi, nihil, quodad pœnam diſcidii pertineret. Hac lege ſaltim vix dixeris modum divortiis impoſuiſſe Auguſtum.

* CAPUT XXXV. (Gothofred. xv.)

De cogendis parentibus, ut liberos elocent.

QUI (a) LIBEROS (b) QUOS HABENT IN POTESTATE INJURIA PROHIBEBUNT, DUCERE UXORES VEL NUBERE, (Gothofred. (c) *vel qui dotem dare nolunt*) in matrimonium EOS (Gothofr. addit GENERO NURUIVE) COLLOCARE, (d) PER PRÆTOREM URBANUM COGUNTOR.

C A-

(*) Caput hoc fuiſſe xxxv. teſtatur Marcianus *l.* 19. *ff. de R. N.* qui & ipſa verba legitima, intermixtis quibuſdam, quæ ex conſtitutionibus Severi & Antonini acceſſerunt, ſervavit.

(a) Adoptivos æque ac naturales. Onus enim hoc ad adoptantem devolvitur. PAULL. LIB. III. *l.* 45. *ff. de adopt.*

(b) Non ergo tenentur avi materni. *l.* 8. *ff. de agn. & alend. lib.*

(c) Hæc non ex lege, ſed ex conſtitutione Severi & Antonini ſunt. *l.* 19. *ff. de R. N.* eamque conſtitutionem in animo habuiſſe videtur Juſtinianus. *l.* 7. *C. de dot. promiſſ.*

(d) Quod conſtitutione Severi & Antonini etiam ad præſides prolatum. *l.* 19. *ff. de R. N.* ſimile exemplum vidimus *Capite* XIV. ubi vide NOTAS.

CAPUT XXXVI. (Gothofr. XXIII.)

De pœnis cælibatus.

(a) CÆlibes niſi intra centum dies huic legi paruerint, neque (b) HEREDITATEM, neque (c) LEGATUM ex teſtamento (d) niſi proximorum genere (e) capiunto. (Gothofred. *legatum teſtamento relictum capiunto.*)

CAPUT XXXVII. (Gothofr. *cap.* XXIII.)

De pœnis orbitatis.

(f) SI qui conjugum maſculus (ultra XXV. annum,) femina (ultra viceſimum,

---

(a) De pœnis cælibatus vid. Tertull. *de Monogam. p.* 583. Ulp. *Fragm. tit.* XVII. §. 1. Sozom. *H. E. Lib.* 1. *cap.* IX.

(b) Qua adpellatione & bonorum poſſeſſio continetur, PAULL. LIB. IV. *l.* 138. *ff. de V. S.*

(c Immo nec fideicommiſſum, nec mortis cauſſa donationem. IDEM LIB. IV. *l.* 87. *ff. de legat.* 3.

(d) Ulp. *tit.* XVI. §. 1. niſi cauſſam morti teſtatoris dediſſent. ULP. LIB. VIII. *l.* 15. *ff. ad l. Corn. de ſicar.*

(e) Nec per ſe, nec per eum, quem quis in poteſtate habet. Id enim omne fiſcus eripiebat, niſi filiofamilias aliquid donatum eſſet ad militiam. ULP. LIB. VIII. *l.* 3. *ff. de caſtr. pecul.*

(f) Lex Papia citius liberos exegerat, quam

ſimum, (g) orbi erunt, ſemiſſem (h) relictorum tantum capiunto. (i) Qui genere proximi erunt, uſque ad gradum ſextum, quod relictum eſt, jure antiquo capiunto. (Gothofr. *At quo minus qui genere proximi erunt uſque ad ſextum gradum relictum jure antiquo capere poſſint*, * E. H. L. N. R.)

(*) *ex hac lege nihil rogatur.*

C A-

Julia matrimonium. Quare laxiore tempore orbis dato, huic legis capiti derogavit Severus. Tertull. *Apologet. cap.* IV. Videtur ergo id tempus, cujus & Ulpian. *tit.* XVI. §. I. meminit, non ex lege Papia Poppæa, ſed ex Julia de maritandis ordinibus eſſe, idque in uſum fortaſſis revocatum a Severo.

(g) Orbi qui liberos non ſuſceperant. Non enim proderant adoptivi. ULPIAN. LIB. VIII. *l.* 51. §. 1. *ff. de legat.* 2. aſt proderant tamen exciſi utero, & filii ab hoſtibus reverſi. ULP. LIB. VIII. *l.* 141. *ff. de V. S.*

(h) Quid ſi in tempus liberorum aliquid relictum? ULP. LIB. VIII. *l.* 51. §. 1. *ff. de legat.* 2. *l.* 61. *ff. de cond. & dem. l.* 36. *ff. de mort. cauſſ. donat.*

(i) Sozom. *Hiſt. Eccl. Lib.* I. *cap.* IX. Conf. Ulpian. *tit.* XVI. §. I.

CAPUT XXXVIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De liberta ob nuptias ab operis liberanda.

(a) Liberta, quæ patroni voluntate (b) nupta erit, operarum obligatione liberator.

CAPUT XXXIX. (Gothofr. *cap.* XXIV.)

De liberto centenario minore.

IN bonis (c) liberti (d) centenario minoris patronus patronique liberi maſculi, ſi li-

---

(a) Meminit hujus capitis Alexander Imperator. *l.* 2. *C. de obſequ. par. & patr.* & Hermogenianus *l.* 48. *ff. de op. lib.* Quales operas liberti libertæque debuerint, explicaſſe videtur TER. CLEM. LIB. VIII. *l.* 32. §. 1. 2. *ff. qui. & a quib. manum.*

(b) Non ergo ſi nuptiæ non eſſent ſequutæ. *d. l.* 48 §. 1. Hinc & reviviſcebat obligatio, quum liberta nupta eſſe deſierat. TER. CLEM. LIB. VIII. *l.* 14. *ff. eod.*

(c) Etiamſi jus aureorum annulorum impetrarit. ULP. LIB. IX. *l.* 5. *de jur. aur. ann.*

(d) Rem centum habentis. *l.* 16. *ff. de bon. libert.* id eſt patrimonium centum ſeſtertium millium, pro qua ſumma Juſtinianus centum aureos poſuit. §. 2. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* Centenarius vero intelligebatur deducto ære alieno. TER. CLEM. LIB. IX. *l.* 24. *ff. qui & a quib. manum.* computatoque eo, quod in actionibus erat. ULPIANUS LIB. IX. *l.* 143. *ff. de V. S.*

ſi libertus (e) liberos non habebit, (f) jus antiquum habento. Sin (g) liberos habebit, (h) jus nullum in bonis liberti habento.

CAPUT XL. (Gothofr. *cap.* XXV.)

De liberto centenario.

(i) IN centenarii liberti bonis, qui unum duoſve liberos habebit, ſive is teſtamento facto, ſive inteſtatus decedat, patrono patronive liberis maſculis (l) VIRILIS PARS (m) ſervator: ſin tres liberos habebit, pa-

(e) Non eſt autem ſine liberis, qui vel unum habet. CAJUS LIB. VIII. *l.* 148. *ff. de V.* S. Conf. TER. CLEM. LIB. IX. *l.* 38. *ff. de bon. lib.*

(f) Niſi libertum capitis accuſarit. TER. CLEM. LIB. IX. *l.* 10. *ff. de jur. patron.*

(g) Niſi filius liberti hæreditatem paternam repudiaverit. CAJUS LIB. VIII. *l.* 4. *ff. de bon. poſſ.*

(h) Attamen tutores eſſe cogebantur ejus liberorum: ſi excuſabantur, tunc prætor tutorem dabat: non vero ſe ipſum. ULPIAN. LIB. IX. *l.* 4. *ff. de tut. & curat. dat.*

(i) Quid ſi in fraudem vel patroni vel legis libertus alienaverit? ULP. LIB. X. *l.* 16. *ff. de jur. patr.*

(l) Sed ea non nunquam totam hæreditatem continebat. ULPIAN. LIB. X. *l.* 145. *ff. de Verb. ſignif.*

(m) Niſi capitis libertum accuſaſſet ULP. LIB. X. *l.* 11. *ff. de jure patr.*

patronus, patronive liberi maſculi nihil juris in bonis liberti habento.

CAPUT XLI. (Gothofr. XXVI.)

De filia patroni.

(a) PAtroni (b) filia ſi jus trium liberorum habebit, eadem jura, (c) quæ & ipſe patronus patronique filii edicto Prætoris habent, habento.

CAPUT XLII. (Gothofr. XXVII.)

De libertæ bonis.

(d) IN bonis libertæ etiam quatuor liberorum jure ſubnixæ, (e) pro nume-

(a) Caput hoc ſuggerit Ulp. *Fragm. tit.* XXIX. §. IV.

(b) Quamvis in adoptiva familia eſſet, tamen & ipſa ad bona libertorum paternorum admittebatur. TER. CLEM. LIB. X. *l.* 39. *ff. de bon. libert.*

(c) Ut dimidiæ bonorum partis poſſeſſionem impetrarent, ſi vel teſtatus deceſſiſſet libertus, iiſque minus parte dimidia reliquiſſet, vel inteſtatus heredem ſuum, ſed adoptivum, haberet ſuperſtitem. §. 1. *Inſt. de ſucceſſ. libertat.*

(d) Ulp. *Fragm. tit.* XXIX. §. III. TER. CLEM.

(e) Numerabantur liberi omnes, etiam in utero relicti, quia & ii tempore mortis libertæ fuiſſe intelligebantur. TER. CLEM. LIB. XI. *l.* 153. *ff. de V. S.*

mero liberorum libertæ mortis ejus tempore ſuperſtitum (f) VIRILIS PARS (g) patrono patronique liberis maſculis debetor.

CAPUT XLIII. (Gothofr. XXVIII.)

De patronæ ſucceſſione.

(h) PAtrona ingenua duobus liberis honorata, libertina tribus, (i) idem jus, quod patronus ex edicto prætoris habet, habento.

C A-

(f) Eo tamen beneficio privantur, qui libertam capitis accuſarunt, non vero accuſatoris patroni liberi. ULP. LIB. XI. *l.* 17. *ff. de jur. patr.* Eodem privantur, qui libertatis cauſſa impoſita liberto revendiderunt. ULPIAN. LIB. XI. *l.* 37. *ff. de bon. libert.* quamvis libertatis cauſſa ſocietatem cum liberta inierint. ULP. LIB. XI. *l.* 36. *ff. de operis libert.*

(g) An & patrono, cujus libertà communis alteri patrono nupſerat? Hanc ſpeciem tractaſſe videtur CAJUS LIB. VIII. *l.* 46. *ff. de R. N.*

(h) Caput hoc ſuppeditat Ulpian. *Fragm. tit. ult. §. 6.*

(i) Videntur itaque patronæ liberorum jure haut ſubnixæ partem ſibi bonorum a libertis ſtipulatæ, eoque nomine fidejuſſores accepiſſe. Quo pertinere arbitramur fragmentum CAJI LIB. IX. *l.* 150. *de V. S.*

CAPUT XLIV. (Gothofr. xxviii.)

De patrona liberis.

(a) LIberi quoque ingenuæ patronæ trium liberorum jure honoratæ, idem jus habento.

(a) Eſt hoc caput apud Ulpian. *Fragm. tit. ult.* §. *ult.*

Hæc ſunt, quorum memoria ſupereſt, legis Juliæ & Papiæ de maritandis ordinibus capita. Jam nihil ſupereſt, quam ut ſingula interpretemur paullo accuratius. Id quod capitibus proxime inſequentibus exſequemur.

by Google

LIBER SECUNDUS.

AD LEGEM DE MARITANDIS ORDINIBUS.

CAPUT PRIMUM.

AD CAPITA LEGIS PRIMUM ET SECUNDUM.

De Senatorum eorumque liberorum & reliquorum ingenuorum Nuptiis.

I. P*Rima legis capita qualia fuerint. Leges aque ac alia ſcripta a primis capitibus nomen acceperunt. Lex Cornelia de ſicariis etiam de parricidiis egit. L.* 1. *pr. ff. ad L. Corn. de ſicar. explicata & ab emendatione vindicata.* II. *Senatorum primus in ref. ordo. Cenſus ſenatorius. Senatorum prarogativa. An & eas, qua quaſtum corpore faciebant, uxores ducere, ſenatoribus nominatim prohibitum fuerit. L.* 43. *ff. de Senat. ad reliquos ingenuos pertinet. Quas hi ducere prohibebantur, eas nec Senatores ducere poterant. L.* 16. *ff. de his qua ut indign. explicata.* III. *Explicatio verborum:* QUI SENATOR EST. IV. *Senatorum quoque libri inſignibus ſenatoriis uſi. Quaſi Senatorum filii. Patricia nobilitas adoptione adquiri &*

amitti poterat: ſenatoria dignitas adquiri, ſed non amitti. An & poſthumus ſenatoris filius? L. 7. §. 1. ff. de Senat. expoſita. Senatorum nepotes & pronepotes. IV. *Nuptiæ putativæ nemini fraudi erant.* V. *Hiſtoria juris connubii cum libertinis. Quænam libertina? L. 25. ff. de ſtat. hom. & L. 207. ff. de Reg. jur. explicata.* VI. *Ars ludicra. Qualem artem ludicram infamia notarint Romani? Cur ludiones Romanis tam viles?* VII. *Nuptiæ ſenatorum filiabus & neptibus prohibitæ. Dignitas clariſſimatus & feminis competebat. Ornamenta conjugii ſenatorii, conſularis vel principalis a principe impetrata.* VIII. *Perſonæ a quarum nuptiis ſenatoris filiabus, neptibus, proneptibus erat abſtinendum.* IX. *Caput* II. *de reliquorum ingenuorum nuptiis. Manumiſſiones matrimonii cauſſa non ſunt ex lege Ælia Centia, ſed ex Senatuſconſulto. Libertus ducere non poterat patronam, niſi tenuioris conditionis. Exemplum hujuſmodi nuptiarum ex Fabretto. Scaligeri conjectura expenſa.* X. *Quæſtum corpore facientes ingenuo nubere non poterant. Meretricum profeſſio, toga ab iis ſumta, nomina mutata.* XI. *Nec ingenuus jure ducebat lenam vel a lenone manumiſſam.* XII. *Nec damnatam judicio publico.* XIII. *Nec in adulterio deprehenſam.* XIV. *Nec eam, quæ artem ludicram fecerat.*

I. PRimis legis Papiæ Poppææ capitibus de Senatorum atque ingenuorum reliquorum nuptiis actum fuiſſe, partim inde colligimus, quod ULPIANUS, PAULLUS, & MAR-

MARCELLUS primo ſtatim libro de iis diſputarunt: partim quod lex JULIA, Papiæ Poppææ mater, cognomen adepta eſt *de maritandis ordinibus*. Titulos autem libris ac ſcriptionibus ſuis a primis tractationis capitibus arceſſere, ſolemne erat veteribus tantum, non omnibus. Sic libris Moſis a primo cujuſque capite nomina Γενέσεως, Ἐξόδου, Λευϊτικοῦ, Ἀριθμῶν καὶ Δευτερονομίου indita eſſe, nemo ignorat: nec pauci ſunt, qui Matthæum Evangeliſtam evangelium inſcripſiſſe putant βίβλον γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. (a) quamvis ego cum his non faciam, exiſtimemque potius βίβλον γενέσεως ſignificare *genealogiam*, (b) adeoque hanc eſſe inſcriptionem primæ partis capitis primi, non totius operis evangelici. Idem a Græcis æque ac Romanis factitatum. Terentius ſane comœdiam, Græcorum more, inſcripſit HEAUTONTIMORUMENON a ſcena prima, in qua ſe ipſum reprehendere & laboribus duriſſimis ruri excruciare fingitur Menedemus, quamvis poſtea nihil ſimile ampliùs in tota illa comœdia occurrat. Ne autem ad alia delabamur, in ipſis legibus cognominandis id frequenter videmus obſervatum. Lex Julia, quæ præter adulterium reliqua etiam probra nefandaſque commixtiones perſequebatur, a primis tamen capitibus dicitur *lex Julia de adulteriis*. Lex Cincia non ſolum ad munera & dona, quibus clientes patronos locupletabant, ſed & ad alias donationes pertinuit: & tamen illam *muneralem* a primo capite adpellat apud FESTUM (c) PLAUTUS, qui & alibi legem Lætoriam; procul

(a) Matth. I. 1.

(b) Gen. V. 1.

(c) Voce *muneralis*.

dubio a primo capite vocat *quinamvicennariam*, quum tamen non ſolum majorennitatis anni, *anni legis Lætoriæ* dicti CONSTANTINO, (a) ea lege finirentur: verum etiam alia, quæ ad contractus, & curationem minorum pertinent, accurate cauta ſancitaque fuerint. Præcipue id liquet ex lege Cornelia de ſicariis, quæ non ſolum ſicarios & veneficos, verum etiam parricidas, teſte MARCIANO (b) ultore ferro perſequuta eſt, quemadmodum Jul. Cæſar lata lege *de parricidiis*, cujus SVETONIUS (c) meminit, etiam veneficia coercuit, uti ex eodem SVETONIO (d) collegit, & erudite demonſtravit vir ampliſſimus ZACH. HUBERUS. (e) Et tamen utraque lex a prioribus capitibus, illa *legis Corneliæ de ſicariis & veneficis*: hæc *legis Juliæ de parricidiis* nomen accepit. Quibus obſervatis, quod obiter moneo, facile carebimus doctorum virorum emendatione, in L. 1. pr. ff. ad L. Pompej. de parric. pro *lege Cornelia de ſicariis* reſcribentium *L. Cornelia de parricidis*. Quæ quum ita ſint: veroſimillimum profecto videtur, prima legis Papiæ Poppææ capita de ordinum nuptiis egiſſe, atque inde totam illam legem cognomen tuliſſe *de maritandis ordinibus*.

II. Primus in civitate ordo erat Senatorius, reliquis honoratior, quippe ad publicum conſilium admiſſus, magnamque ab ipſa urbis origine adeptus auctoritatem, quam & ſub prioribus Imperatoribus aliquamdiu tenuit. Initio natales, deinde prudentia & ſpectata rebus in omnibus virtus, poſtremo & cen-

(a) L. 2. Theod. de donat. & ibi Jac. Gothofr. p. 615. Tomo ii.

(b) L. 1. pr. ff. ad L. Pomp. de parric.

(c) Jul. cap xlii.

(d) Ner. cap. xxxiii

(e) Diſſ. Philol. jurid. Lib. ii. Diſſ. 1. cap. 1.

& cenſus ſenatores fecit, quod maxime deplorant Plinius (a) & M. Seneca. (b) Cenſus vero iſte Senatorius principio erat octingentorum millium; poſtea Auguſtus, teſte Svetonio (c) *cenſum Senatorium ampliavit, & pro octingentorum millium ſumma duodecies HS. taxavit; ſupplevitque non habentibus.* Quin inſequente ſæculo, ſub Trajano haut paulo ampliorem fuiſſe oportet cenſum Senatorium, ſi recte cum V. C. Jo. Fr. Gronovio (d) apud Plinium (e) legimus, *quaterdecies* H S. a matre Voconii filio collocatum fuiſſe, ut in ampliſſimum ordinem, beneficio Principis promoveretur. Hæc jam ab aliis expoſita, vel ideo hìc tangere viſum eſt, ut adpareat, cur primo ſtatim commentariorum libro Ulpianus (f) agat de æſtimatione bonorum, deducendaque quarta Falcidia. Quum enim ab eo, qui latum clavum ambibat, exigeretur cenſus duodecies vel quaterdecies HS; omnino incidere poterat quæſtio, quid in bona computari, quidque ex iis deduci oporteat, antequam adpareret, an filio Senatoris ſuperſit cenſus Senatorius, vel *an res ejus*, ut Juvenalis *Sat.* III. *p.* 155. loquitur, *ſufficere legi* videatur? Hinc ſi qui rei ſtipulandi erant, veluti ſenatoris filius & alius: dividebatur inter eos obligatio, ſi ſocii eſſent: aliàs in pendenti erat, in utrius bonis computari oporteret, id quod deberetur, quia alterutri debebatur ſolidum. Idem obtinebat, ſi ſenatoris filius & alius erant correi promittendi. Tunc enim ſi inter eos ſocietas eſſet, ita dividebatur ſtipulatio, ac

(a) Hiſt. Nat. Lib. xiv. cap. I.

(b) Declam. xi.

(c) Auguſt. c. xli.

(d) De pecun. vet. Lib. ii. c. iii. p. 69.

(e) Lib. ix. Ep. iii.

(f) Ulp. Lib. I. L. 62. ff. ad L. Falc.

H 5 ſi ſin-

ſi ſinguli partem promiſiſſent : aliàs in pendenti erat, cujus ex bonis id detrahi oporteret. Ita & corpora, ſi qua eſſent in bonis defuncti, ſecundum rei veritatem & præſens pretium erant æſtimanda. Quæ omnia Tribonianus interpolata ad quartam Falcidiam retulit uti alia permulta, quæ ad æſtimationem bonorum pertinebant. Ita commode ea lex referri poteſt ad caput legis primum, nec opus eſt, ut cum Jac. Gothofredo mutata inſcriptione, in locum *libri primi ad legem Juliam & Papiam*, ſubſtituamus *tertium*.

Ceterum non ſolum libera republica, ſed & ſub bonis principibus, magnæ erant hujus ordinis prærogativæ. Sententiam Senatores dicebant de ſumma reipublicæ: penes illos ſolos erat jus comitiorum eorumque decreta ſatis diu pro legibus erant: Quin & hoſtes reip. renunciabant, bella decernebant: (a) judicia majoris momenti, veluti majeſtatis, vis publicæ & privatæ, veneficii, exercebant: (b) quin & honores, ornamenta triumphalia, provincias decernebant, legibus ſolvebant, omniaque agebant quæ olim poterat populus: niſi quod plerumque vel principum dominandi libido eorum infringeret potentiam, vel adulatio, vetus in rep. malum, has partes reip. principis arbitrio ſubjiceret. Hinc & maximus honor ſenatorii ordinis viris haberi ſolebat. Adſurgebatur iis a viris maximis, adeo, ut & Cæſari, jam perpetuum Dictatori, vitio verteretur, quod adeuntes ſe cum plurimis decretis univerſos patres, SEDENS *pro æde Veneris*

(a) Gothofr. ad L. Quiſquis cap. xii. p. 55. (b) Tacit. Ann. Lib. iv. cap. xv.

neris Genitricis excepiſſet: (a) laudaretur contra Hadrianus, qui ad convivium venientes ſtans excipiebat. (b) Porro iidem lato clavo incincti, & titulo VIRORUM CLARISSIMORUM honorati diſcernebantur ab ordinibus reliquis. Gaudebant privilegio fori, (c) & nec diris quæſtionibus, nec iiſdem, quibus alii e plebe, ſuppliciis ſubjiciebantur (d). Unde & Antoninus Pius Senatorem parricidam non auſus eſt occidere, (e) & extremis reip. temporibus, nihil majorem invidiam conflaſſe animadvertimus Imperatoribus, quam ſi ſenatorii ordinis virum etiam criminis reum, occidiſſent. Nihil jam dicam de immunitate a muneribus ſordidis, & maxime a neceſſitate temonaria; id eſt auro tironico, qua eorum patrimonia gaudebant, (f) nihil de aliis iſtius ordinis privilegiis atque ornamentis quamplurimis. Id modo addam, quod maxime ad illuſtrandam Senatoriam dignitatem facit, eam ipſos Imperatores abs ſe haut exiſtimaſſe alienam. Hinc JULIANUS Imp. reſcribit: (g) *Jus Senatorum & auctoritatem ejus ordinis*, IN QUO NOS QUOQUE IPSOS NUMERAMUS, *neceſſe eſt ab omni injuria defendere*. Similiter ARCADIUS & HONORIUS, (h) Senatores PARTEM CORPORIS SUI vocant, tanquam cujus ipſi capita habeantur. Quo ſenſu & CORRIPUS (i) Juſtinum Imperatorem ita loquentem inducit:

- - - Vos, o mihi proxima membra,
Conſcripti patres, noſtri ſpes maxima regni:
Vos eſtis, PECTUS, *vos* BRACHIA VERTICIS HUJUS.

(a) Sveton. Jul. cap. xxii.
(b) Spart. Hadr. cap. xxii.
(c) L. 1. L. 2. C. ubi Senat. vel clar.
(d) L. ii. C. de quæſt. L. 16 C. de Dign.
(e) Jul. Capitol. vid Anton. cap. viii.
(f) L. 4. L. 5. L. 14. C. de dign.
(g) L. 8. C. de dign.
(h) L. 5. pr. C. ad L. Jul. majeſt.
(i) L. ii.

Quæ quum ita ſint, indignas merito ordine tam ſplendido Auguſtus judicabat nuptias cum libertinis aliiſque vilioris conditionis mulieribus. Atque hinc ita ſanxerat capite hujus legis primo:

QVI SENATOR EST, QVIVE FILIVS NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT, NEQVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM, QVAE IPSA CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT.

NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA LIBERTINO EIVE, QVI IPSE CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, SPONSA NVPTAVE, SCIENS D. M. ESTO. NEVE QVIS EORVM D. M. SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

Hæc enim verba hujus capitis legitima nobis ſervavit PAULLUS. (a) Equidem vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS, utrimque interſerit verba: ITEM EAM QUÆ PALAM CORPORE QUÆSTUM FACIT FECERIT, quæ ex ULPIANI (b) fragmento mutuaverat. Verum nos illa ejicienda putavimus, partim quod PAULLUS, qui legitima hujus capitis verba extulit, ea omiſit: partim quod ille ULPIANI textus non ad ſenatorum, ſed reliquorum ingenuorum nuptias pertinet, utpote in quo & cum lena, judicio publico damnata, deprehenſaque in adulterio connubium prohibetur. Feſelliſſe virum celeberrimum videtur alius ULPIANI (c) locus, ubi iſte

(a) Paul. L. 1. L. 44. pr. ff. de R. N.

(b) Ulp. Lib. 1. L. 43 ff. eod.

(c) Frag. tit. xiii. §. 1.

iſte Senatores etiam cum mulieribus quæſtum corpore facientibus nuptias contrahere poſſe negat. Sed inde non ſequitur, ut ea verba in capite primo expreſſa fuerint. Potius, quæ cauta fuerant de ingenuis, ea vel Senatus vel JCti etiam ad Senatores proferebant, abſurdum eſſe rati, Senatorium ſanguinem iis commixtionibus, quibus ipſi plebi eſſet interdictum, impune contaminari. Hinc MARCELLUS: (a) *Obſervandum eſt*, inquit, *ut inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis ſunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur: ac contra antecedentis gradus homines non poſſunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis ſunt, ducere non licet*: ubi res ipſa docet, pro *ac contra* cum vetuſtis editionibus legendum eſſe *at contra*, ut reſpondeat particulæ conceſſivæ *ut*, quæ in priore colo occurrit: forſan etiam pro *poſſunt*, *poſſe*, ut rotundior ſit oratio. Sed id non urgeo. Simili ſenſu PAULLUS: (b) *Eas, quas ingenui ceteri prohibentur ducere uxores*, SENATORES *non ducunt*.

Omnia itaque, quæ ingenuis adempta fuerant connubia, multo magis etiam ſenatoribus indigna videbantur. Sic quum reliquis ingenuis interdictum eſſet nuptiis earum, quæ judicio publico fuerant damnatæ; sco id etiam ad ſenatores prolatum eſt. (c) Unde facile patet, cur nec eas, quæ quæſtum corpore feciſſent, domum ducere poſſent Senatores, quamvis earum lex propalam non meminiſſet. Elegans eam in rem ſpecies eſt apud PAPINIANUM, (d) cujus hæc ver-

(a) Marcell. Lib. i. L. 49. ff. de R. N.

(b) Paull. Lib. i. L. 44. §. 8. ff. eod.

(c) Ulp. Lib i. L. 43. §. 10. ff. eod

(d) L. 16. ff. de his quæ ut indign.

verba ſunt : *Quoniam ſtuprum in ea contrahi non placuit , quæ ſe non patroni concubinam eſſe patitur , ejus , qui concubinam habuit , quod teſtamento relictum eſt , actio non denegabitur , idque in teſtamento Coccei Caſſiani , clariſſimi viri , qui Rufinam , ingenuam pleno honore dilexerat , optimi maximique principes noſtri judicaverunt , cujus filiam , quam alumnam teſtamento Caſſianus nepti coheredem datam adpellaverat , vulgo quæſitam adparuit .* Multi hic hærent, nec ſe expedire poſſunt. Ant. Faber (a) verba ultima tranſponit , legitque : Quam alumnam teſtamento Caſſianus nepti coheredem datam adpellaverat, cujus filiam vulgo quæſitam adparuit. Sed hæc conjectura paulo audacior non multum extricat. Similiter vir ſummus Jac. Cujacius , (b) hanc legem & paulo audentius emendaſſe, & ipſam ſpeciem non ſatis perv idiſſe videtur. Nam primo verba ultima ita mutat : *vulgo quæſtum feciſſe adparuit .* Deinde Coccejum Caſſianum fingit primum Rufinam habuiſſe in matrimonio , ac deinde, ea mortua, ejus filiam, privignam ſuam, concubinam adſciviſſe. Quum vero liberta patrono , non vero ingenua extraneo, concubina eſſe potuerit ; niſi vel obſcuro loco nata , vel quæſtu meretricio infamis eſſet : dubitatum ait Cujacius, an concubinam Coccejus habere potuerit ingenuam , Rufinæ, uxoris ſuæ filiam , & an hæc coheres eſſe potuerit nepti ex Caſſiani teſtamento ? Principes tamen judicaſſe , eam admittendam ad hereditatem, quia adparuerit, eam quæſtum feciſſe corpore, ac proinde , licet in-

(a) Conject. lib. iii. cap. xiv.

(b) Obſ. lib. v. c. vi.

ingenua eſſet, tamen in concubinatu eſſe potuiſſe. Hæc laudatiſſimus Jac. Cujacius, cujus nec emendationi, nec interpretationi videtur ſuffragandum. Quis enim credat, licuiſſe Caſſiano privignam concubinam habere? Omnino id licuiſſe adſeverat Cujacius, quia, quæ uxores eſſe non potuerint, concubinæ tamen eſſe quiverint. Verum ea regula fruſtra adplicatur conjunctionibus nefariis, quas Romanos juris & pudoris naturalis ſtudioſiſſimos, & in concubinatu damnaſſe, teſtes ſunt Ulpianus, (a) Paullus (b) & Scævola. (c) Deinde nec emendationi Cujacii favent editiones, in quibus omnibus quas conſului, verba poſtrema ita ſiſtuntur: *vulgo quæſitum adparuit*, vel *vulgo quæſitam adparuit*, qua poſteriore lectione nihil profecto eſt ſincerius. Sic enim tota res clara eſt, legique egregie quadrat ſpecies non quidem illa ab Accursio, ſed altera ab Em. Merillio (d) conſtituta. Cocceius Caſſianus erat *vir clariſſimus*, id eſt Senatorio ordini adſcriptus. Duxerat is *Rufinam ingenuam*, eamque *pleno honore dilexerat*, adeoque uxoris loco habuerat. Moriens Caſſianus, Rufinæ filiam, vulgo quæſitam, quam ipſe alumnam adpellabat, teſtamento nepti coheredem dederat. Aſt ei controverſiam movebat fiſcus, tanquam indignæ, & cui non magis a Caſſiano aliquid relinqui potuerit, quam ipſi Rufinæ. Hanc enim, quod quæſtum corpore fecerit, non poſſe Senatoris uxorem eſſe: filiam vero in fraudem legis videri inſtitutam, ut quod mater non poſſet, filia, tacito fortaſſis fideicommiſſo

(a) L. 1. §. 1. ff. de concubin.
(b) L. 14. §. 1. ff. de rit. nupt.
(c) L. 14. ff. eod.
(d) Obſ. Lib. iii. cap. xviii.

miſſo obſtricta, caperet. Sed admittebatur tamen filia a principibus, quia non erat ex Caſſiano & Rufina nata, (unde & ille *alumnam* eam, non filiam in teſtamento adpellaverat) ſed *vulgo quæſita*, antequam mater cum Caſſiano habuiſſet conſuetudinem. Non itaque Rufina erat Caſſiani uxor, quamvis pleno ab eo honore dilecta, quia inter ſenatorem & mulierem vulgarem non erat connubium. Nec tamen Caſſianus in eam ſtuprum commiſerat, quia in ingenuam, quæ corpus vulgaverat, ſtuprum haut committebatur. (a) Erat itaque concubina Caſſiano, ſiquidem & ingenua, in quam ſtuprum non committebatur, concubina haberi poterat. (b) Concubinæ autem quum per leges & fideicommiſſa, (c) & donationem capere poſſent, (d) nihil videbatur cauſſæ, cur tamquam indigna repellenda eſſet ingenuæ concubinæ filia, ante eum concubinatum vulgo quæſita. Hinc principes actionem illi denegandam haut cenſebant, eorum ratio decidendi in hoc uno ſita erat, quod *Rufina vulgo quæſiſſet filiam*, ac proinde tamquam quæſtuaria mulier, ſalvo jure, in concubinatu Caſſiani eſſe potuiſſet. Sed hæc de lege paulo obſcuriore. Quibus fere gemina ſunt, quæ ad illam diſſerunt viri docti, Detlev. Langebek Annot. cap. XXXI. p. 569. & Petr. Perrenon. Animadv. Lib. II. cap. XXV. p. 665. Tom. I. Theſaur. jur. quamvis hic, dum in eadem lege verba quædam ita mutat: *qui Rufinam ingenuam non honore pleno dilexerat*, textum præter neceſſitatem ſollicitare videatur. Non enim ideo Rufina

uxor

(a) L. 1. ff. de concub.

(b) L. 3. §. 1. ff. de don. inter vir. & ux.

(c) L. 29. pr. ff. de Legat. 2.

(d) L. 31. pr. ff. de donat.

uxor erat, quia eam pleno honore dilexerat Caſſianus: ſed ideo erat concubina, quia quæſtum corpore fecerat, quamvis pleno honore eam Caſſianus dilexiſſet. Nec enim per Legem noſtram Senatoris uxor eſſe poterat mulier quæſtuaria, quantumvis pleno honore dilecta; poterat tamen concubina eſſe, quia in quæſtuariam ingenuam ſtuprum non committebatur. Sed hæc hactenus. Jam ad ipſa capitis verba interpretanda progredimur.

III. Ait lex: QUI SENATOR EST. Tales vero erant, qui olim a cenſoribus, ac deinde a principibus, (a) immo aliquando ab ipſo Senatu (b) legebantur, quibuſque ea dignitas adhuc ſalva erat atque illibata. Unde lex non pertinet ad eos, qui propter vitæ turpitudinem Senatu moti, nec umquam reſtituti fuerant. His enim vix integra erat exiſtimatio, etiamſi Romæ manendi jus eſſet. (c) *Quid enim*, inquit PLINIUS, (d) *miſerius, quam exutum & exemtum honoribus ſenatoriis, labore & moleſtia non carere? Quid gravius, quam tanta* IGNOMINIA *adfectum, non in ſolitudine, ſed in hac altiſſima ſpecula conſpiciendum ſe monſtrandumque prabere?* Quemadmodum ergo hi dignitate omni ſpoliati, nec judicare, nec teſtimonium dicere poterant per legem Juliam repetundarum: (e) ita tantum abeſt, ut a perſonarum viliorum nuptiis illis eſſet abſtinendum, ut potius, ſi quis ante ſenatoriam dignitatem hujuſmodi uxorem duxiſſet, eaque ob ſupervenientem mariti dignitatem uxor eſſe deſiiſſet, illa poſtea iterum uxor eſſe in-

(a) P. in Lib. x. Epiſt. iii.

(b) L. 4. C. Theod. de infirm. his quæ ſub tyr.

(c) L. 4. ff. de Senat.

(d) Lib. ii. Epiſt. xii.

(e) L. 2. ff. eod.

inciperet, ſimulac maritus amiſiſſet ſenatoriam dignitatem. (a) Ex eadem ratione hujuſmodi nuptiæ illi tantum fraudi erant, qui jam in Senatum adlectus, in libertinæ vel ſcenicæ mulieris amplexus ruebat. Quare ſi quis, antequam eam dignitatem eſſet conſequutus, ancillam matrimonii cauſſa manumiſiſſet, repudio erat locus, quin ipſo jure irrita erant ſponſalia, quæ exitum habere non poterant. De qua ſpecie THEOPHILUS, (b) unum e veteribus procul dubio ſequutus: *Is autem*, inquit, *qui matrimonii cauſſa manumittit, intra ſex menſes uxorem eam debet ducere, niſi juſta cauſſa impedierit: veluti, quia manumiſſor* SENATOR *factus eſt. Nam ſenator libertinam uxorem ducere non poteſt*. Sed quid, ſi quis ducta jam libertina in ſenatum cooptaretur? Ne tunc quidem ſubſiſtebat matrimonium, quia in eum caſum res ceciderat, unde incipere non poſſet, adeoque lex PAPIA, ut ait JUSTINIANUS, (c) *inter ſenatores & libertas ſtare connubia non patiebatur*. Aut legi illi derogans idem laudatiſſimus imperator *firmum manere hujuſmodi matrimonium, uxoremque marito concreſcere, & ejus fulgorem ſentire juſſit*.

(a) L. 27. ff. de ritu nupt.

(b) §. 5. Inſt. qui & ex quib. cauſſ. manum. non poſſ.

(c) L. 28. C. de nupt.

IV. Nec ſenatores tantum, verum etiam eorum poſteros lex PAPIA POPPÆA tenuit. Sequuntur enim verba: QUIVE FILIUS SENATORIS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CUJUS EORUM EST ERIT. Quamvis enim ſenatorum poſteri non eſſent in ordine ſenatorum: Spes tamen erat, eos participes fore paternæ dignitatis, atque hinc nefas arbitrabatur Auguſtus, Senatoriam gentem

tem indecoris hujuſmodi nuptiis contaminari. Auctor ſane eſt SVETONIUS, (a) Auguſtum *liberis ſenatorum, quo celerius reipublicæ adſueſcerent, protinus virilem togam LATUM CLAVUM inducere, & curiæ intereſſe permiſiſſe*. Ab eo tempore & *filii ſenatorum* antequam in hunc ordinem promoverentur inſignibus ſenatoriis utebantur, quum antea, teſte ISIDORO, (b) & rem latius explicante HENR. NORISIO, (c) tantum equites eſſent, uſque ad legitimos quibus honores paterent, annos. Ex quo ſimul intelligas, quodnam diſcrimen ſit inter ſenatores JUVENES & HONORIBUS PERFUNCTOS, de quibus quædam IS. CASAUBONUS ad laudatum SVETONII locum. Participes autem hujus decoris erant non ſolum naturales ſenatorum filii, verum etiam adoptivi, (d) ſed hi, quamdiu in familia manebant: emancipati enim nomen filiorum Senatoris emancipatione amittebant. (e) Neque intererat, judice ULPIANO, (f) in adoptivo *a quo*, (id eſt, uti eam phraſin recte interpretatur V. C. JAC. PERIZONIUS, (g) ex qua familia, quantumvis humili,) *vel qualiter adoptatus quis eſſet*, neque in naturali, *utrum, eum pater, jam in ſenatoria dignitate conſtitutus, ſuſceperit, an ante dignitatem ſenatoriam*. Quamvis enim haut raro, olim controverſia inter filios regum ante hanc fortunam & poſtea demum ſuſceptos inciderat, ætatiſne privilegium, an naſcendi felicitas in ſucceſſore ſpectari debeat: qualem litem apud Perſas inter Xerxem & Arthemenem, Darii filios, (h) necnon Artaxerxem Mnemonem & Cyrum

(a) Aug. c. xxxviii.

(b) Lib. ix. Orig. cap. iv.

(c) Cenotaph. Piſan. Diſſ ii. c. iii. p. 106.

(d) Ulp. Lib. I. L. 5. ff. de ſenator.

(e) L. 6. ff. de ſenator.

(f) Ulp. Lib. I. l. 5. ff. eod.

(g) Diſſ. de lege Vocon. p. 87.

(h) Juſtin. Lib. ii. c. x.

rum (a) in ipſa denique Germania inter Ottonem M. & Henricum (b) agitatam eſſe, jam a GROTIO (c) obſervatum eſt: æquius tamen eſt, & ante dignitatem natos ad paternam ſortem adſpirare. Quod principium ſequuti JCti noſtri etiam ante Senatoriam dignitatem ſuſceptos Senatorum filios eſſe judicant. Refragari quidem videtur VALENTIS & GRATIANI conſtitutio, (d) quæ mire torſit interpretes acutiſſimos: ſed rem jam expedivit vir eximius JAC. GOTHOFREDUS, (e) docuitque, legem ULPIANI de honore cum ſenatorum liberis communicando; conſtitutionem autem Valent. & Gratiani de oneribus quæ Senatorio ordini incumbebant, agere. Quum enim ſumtuoſus haberetur ordo Senatorius, (f) & glebæ collatione vel folle, itemque auri oblatitii obligatione premeretur: noluerunt Principes hiſce oneribus teneri filios ſenatorum ante dignitatem ſuſceptos, eoque pertinet vexatiſſima iſta lex II. C. de dignitatibus. Aſt honores clariſſimatus iis non magis inviderunt, quam ULPIANUS, cujus ſententiam poſterior pars conſtitutionis diſerte confirmat. Unde nec FR. DUARENUS, (g) nec alii, qui hanc legem interjecta parentheſi interpretati ſunt, rem acu tetigiſſe videntur. Quamvis vero adoptivi ſenatorum filii per emancipationem, uti diximus ea patris dignitate exciderent: ſecus tamen ſe res habebat, quod ad naturales attinet, qui ſive emancipati, ſive aliis in adoptionem dati, id decus retinebant, & ſaltim QUASI SENATORUM FILII cenſebantur. De emancipatis ULPIANUS (h) *Emanci-*

(a) Plutarch. in Artax. c. ii.

(b) Vita Mathild. cap. ii.

(c) De jure B. & P. Lib. ii. c. vii. §. xxviii.

(d) L. ii. C. de dign.

(e) Ad C. Theod. Tom. II. p. 9.

(f) L. 58. C. Theod. de decurion.

(g) Diſp. Anniverſ. Lib. ii. cap. xxix.

(h) Ulp. Lib. i. l. 7. pr. ff. de ſenat.

pa-

patum a patre ſenatore, QUASI SENATORIS FILIUM, *haberi placet*. Similiter de filio in adoptionem alteri dato PAULLUS: (a) *A ſenatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis eſt*, QUASI SENATORIS FILIUS *videtur, quia non amittitur ſenatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis, non magis, quam ut conſularis deſinat eſſe*. Hujus autem diſcriminis inter filios ſenatoris naturales & adoptivos emancipatos conſultiſſimam hanc habebant rationem, quod civile vinculum contrario actu civili & legitimo facilius, quam naturale illud jus natalium, diſſolvitur. Vere tamen & *κυρίως* ſenatoris filium dici haut potuiſſe naturalem emancipatum, ſubinnuit ULPIANUS, dum addit ſolemne illud jureconſultis QUASI, Stoicis etiam frequentiſſimum, qui ubi rei cuidam definitionem nominis vere haut competere intelligebant, illud ΩΣΑΝΕΙ QUASI ſolebant adjicere. Quemadmodum ergo Stoici bruta animantia *ὡσανεὶ θυμῦσθαι, ὡσανεὶ φοβεῖσθαι, ὡσανεὶ βλέπειν, ὡσανεὶ ἀκύειν, ὡσανεὶ φωνεῖν*, quin & *ὡσανεὶ ζῆν*, QUASI *iraſci*, QUASI *metuere*, QUASI *videre*, QUASI *audire*, QUASI *vocem edere*, & QUASI *vivere* dicebant, uti eſt apud PLUTARCHUM: (b) ita apud jureconſultos, Stoæ fere addictos, frequentiſſima ſunt *obligationes* QUASI *ex contractu*, vel QUASI *ex delicto*: QUASI *poſſeſſio*, (c) QUASI *publica accuſationes*, (d) *interdicta* VELUTI *poſſeſſoria*, (e) res QUASI *conſecrata*, (f) QUASI SENATORIS FILIUS, FILIA, NEPOS aliaque hujus generis quamplurima.

Ceterum quamvis ex loco PAULLI non mul-

(a) L. 6. §. 2. ff. de ſenat.

(b) De ſolert. animal.

(c) L. 10. pr. ff. ſi ſerv. vindic.

(d) L. 1. §. 6. ff. de ſuſp. tut.

(e) L. 20. ff. de ſervit.

(f) Cic. ad Attic. Lib. xii. Epiſt. xxx. xxxv.

multo ante allegato ſatis adpareat, ſenatorio decori, quod tribuebant natales, non offeciſſe adoptionem: inde tamen colligere non debuerunt Jo. Corasius (a) & Barn. Brissonius, (b) nec nobilitatem patriciam adoptione fuiſſe peremptam. Alia enim erat ordinis ac dignitatis prærogativa, etiam in adoptionem datis ſalva, aliud jus gentis atque originis, quod uti expirabat, ubi patricius a plebeis adoptabatur, ita & in plebejos tranſibat, adoptatos a patriciis. Luculenter id exemplis Cn. Cornelii Coſſi & P. Clodii demonſtravit laudatiſſimus Perizonius. (c) Nam ut ille per adoptionem ad patres tranſiit, ſummumque Romæ magiſtratum eo tempore, quo ad illum plebeji ſibi viam nondum emunivissent, obtinuit: ita hic e gente patricia prognatus, & a plebejo adrogatus, tribunus plebis evaſit, quem magiſtratum per legem ſacratam nemini patrum capere licebat. (d) Idem evincunt exempla Liviæ & Dolabellæ, quorum illa per adoptionem duplicis nobilitatis facta eſt particeps: hic per eamdem, teſte Dione (e) ad plebem tranſiit. De Livia eleganter Tacitus: (f) *Julia Auguſta mortem obiit, ætate extrema,* nobilitatis per *Claudiam familiam, &* adoptione *in* liviorum juliorumque *clariſſima.* Erat Livia ex gente Claudia, & quidem patricia, nec tamen ipſa amplius patricia, ſed plebeja, quia pater Claudius per adoptionem in gentem Liviam plebejam tranſierat, Vellejo ideo dictus *Livius Druſus Claudianus*. Quum vero hæc Liviorum familia, quamvis plebeja,

(a) Ad l. 35 ff. de ſenat.

(b) De jure connub. p. 245.

(c) Diſſ. de conſt. divina p. 84.

(d) Liv. Lib. ii. c. xxxiii.

(e) Lib. xlii p. 198.

(f) Lib. v. Annal. cap. 1.

beja, tamen & ipſa, uti SUETONIUS, (a) ſcribit, *admodum floreret, octo quippe conſulatibus, cenſuris duabus, triumphis tribus, dictatura etiam & magiſterio & equitum honorata*: hac adoptione patris ei nobilitatem acceſſiſſe ait TACITUS, nobilitatem puta imaginum, ob quas *κυρίως* Romani dicebantur nobiles. Denique & altera adoptione, qua eam genti Juliæ inſevit Auguſtus, ejus nobilitati veluti apicem acceſſiſſe innuit TACITUS, dum jam non ſolum veteres Juliorum imagines & fumoſas per atria ceras oſtentare poſſet, verum etiam patriciam nobilitatem veluti poſtliminio recuperaret. Similiter & OVIDIUS (b) ad Auguſtum:

(a) Tib. cap. iii.

(b) Faſt. lib. iv. v. 21.

Hic ad te magna deſcendit origine menſis,
Et fit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus:*

Per adoptionem enim Auguſtus inſertus erat familiæ Juliæ & patriciæ & nobiliſſimæ. Hæc occaſione legis 6. §. 1. de ſenatoribus, quorum ſumma eo redit, quod quidem ſanguinis æque ac imaginum nobilitas per adoptionem & adquiſita ſit & exſpiratit: non autem dignitas ſenatoria, ſiquidem ſenatoris filius inferioris dignitatis viro in adoptionem datus, non quidem vere, ſed QUASI ſenatoris filius manere intelligebatur.

An & poſthumus ſit Senatoris filius? quæſtio pœne Domitiana erat. Adfirmabant omnes, ſi diſceſſeris a LABEONE, (c) qui & hunc QUASI *ſenatoris filium* adpellare malebat, quippe natum, quum pater, mortalitate interceptus, jam ſenator eſſe deſiiſſet.

(c) Ulp. Lib. 1. l. 7. §. 1. ff. de ſenatu.

Ne-

Neque uti jam dixi dubitabatur, quin natus ante Senatoriam dignitatem, Senatoris filius ſit, & ſuperveniens patri dignitas etiam in liberos jam ante procreatos transfundatur. (a) Magis vero videbatur ambiguum, an & illi ea dignitas ſalva ſit, qui ex patre ſenatore conceptus, eodem jam de ſenatu moto, in lucem prodiiſſet? Reſpondet ULPIANUS: (b) *Sed eum, qui poſteaquam pater ejus de ſenatu motus eſt, concipitur & naſcitur, Proculus & Pegaſus opinantur,* NON ESSE QUASI *ſenatoris filium: quorum ſententia vera eſt. Nec enim* PROPRIE *ſenatoris filius dicetur is, cujus pater ſenatu motus eſt, antequam iſte naſceretur. Si quis conceptus quidem ſit, antequam pater ejus ſenatu moveatur, natus autem poſt patris amiſſam dignitatem, magis eſt, ut* QUASI *ſenatoris filius intelligatur. Tempus enim conceptionis ſpectandum, pleriſque placuit.* Paulo frigidior, & fere indigna ULPIANI judicio videri poſſet ratio, qua Proculi & Pegaſi ſententiam confirmat. Negarunt illi, filium, poſt amiſsam dignitatem conceptum & natum, quaſi ſenatoris filium eſse. ULPIANUS iis adſentitur, addita ratione: *Nec enim proprie ſenatoris filius dicetur is, cujus pater ſenatu motus eſt antequam naſceretur.* Siccine ergo ideo non eſt quaſi ſenatoris filius, quia non proprie ſenatoris filius eſt? Sed nihil mutandum, & ratio ULPIANI rectiſſime ſe habet. Argumento enim a majore ad minus ducto, infert: Si nec is proprie eſt ſenatoris filius, qui poſt amiſsam patris dignitatem natus eſt, tametſi ex ſenatore conceptus, ſed ob con-

(a) L. 2. §. 2. ff. de decur.

(b) Ulp. ib. L. 7. §. 1. ff. de ſenat.

conceptionis tempus ille tantum *quaſi ſenatoris filius* intelligitur: quanto minus ulla, vel imaginaria dignitas, concedi poteſt illi, qui, patre jam ſenatu moto, & conceptus & in lucem editus eſt? Ceterum eamdem deciſionem ULPIANUS (a) etiam ad decurionum filios protulit, & hos quoque decurionum filios intelligi exiſtimavit, quorum patres dignitatem poſt conceptionem demum amiſiſſent, quamvis extremis reip. temporibus adeo non ægre ferrent filii decurionum ſi ea conditione excidiſſe judicarentur, ut parentes potius ipſi ob curiarum onera ea lege ſeſe offerrent ſæpiuſcule, *ut a ſe deſcendentes tali fortuna liberi permanerent*. (b)

Additur in capite noſtro: QUIVE NEPOS EX FILIO PRONEPOSVE EX FILIO NATO CUJUS EORUM EST ERIT. Quamvis enim & alioquin in jure *filiorum* adpellatione omnes liberi, (c) & ſpeciatim nepotes ex filiis, (d) comprehendantur: id tamen juſtam rationem tantum habet, ubi de eorum commodo quæritur, veluti in tutelis teſtamentariis, ultimiſque voluntatibus, non in legibus prohibitivis ac pœnalibus, qualis eſt PAPIA POPPÆA. Quare eorum diſerte mentionem fecere legiſlatores. Omittunt autem nepotes ex filia, pronepteſque ex nepte ſenatoris natos, quia feminis per nuptias in aliam tranſeuntibus familiam, liberi earum non avitam, ſed paternam dignitatem ſortiebantur. Idque innuit ULPIANUS, (e) dum ſcribit: *Sed ſi* EX FILIA *ſenatoris natus ſit, ſpectare debemus* PATRIS *ejus conditionem*. Multo minus

(a) L. 2. c. 3. ff. de decurion.

(b) L. ult. C. de his qui ſponte mun.

(c) L. 84. ff. de V. S.

(d) L. 220 §. 1. & 3. ff. eod.

(e) L. 10. ff. de ſen.

ea prohibitio ad ſenatorum matres, ſorores, ex ſororibus neptes, aliaſque neceſſitudines pertinuit. Quamvis enim Auguſtorum matres, ſorores, aliaſque cognatas, Auguſtarum nomine condecoratas fuiſſe, præter PAULLUM ALEX. MAFFEUM (a) ex nummis obſervarit vir ſummus, EZ. SPANHEMIUS, (b) & ſimile quid de Imperatorum uxoribus repudiatis demonſtrarit PHIL. A TURRE: (c) id tamen fieri non ſolebat in ſenatorum neceſſitudinibus, de quibus contra Saturninum diſerte ſcribit ULPIANUS. (d) *Conſulares autem feminas dicimus conſularium uxores: adjicit Saturninus etiam matres: quod nec uſquam relatum eſt*, NEC UNQUAM RECEPTUM. Si quis & patrem & avum habuerat ſenatores: ſimul & *quaſi* filius, & *quaſi nepos* ſenatoris cenſebatur, atque hinc ſi pater amiſiſſet dignitatem, ante conceptionem filii, non *quaſi filius* quidem, ſed tamen *quaſi nepos* intelligebatur ſenatoris, uti idem tradit ULPIANUS (e).

(a) Gemm. Antiqu. p. 23.
(b) De uſu & præſt. num. Diſſ. xi. p. 270. Tom. ii.
(c) De annis Imper. M. Aur. Ant.
(d) L. 1. §. 1. ff. de ſenat.
(e) Ulp. Lib. 1. L. 7. §. 2. eod.

V. Hæc de perſonis, ad quas lex noſtra pertinebat. Sequuntur jam verba: NE QUIS EORUM SPONSAM UXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO. Non ſolum ergo nuptias, ſed & ſponſalia cum mulieribus vilioris conditionis facere nefas videbatur. Regulam enim illam juris omnes probabant, quod quibuſcum nullum ſit connubium, eas nec ſponſas habere liceat. (f) Hinc MODESTINUS: (g) *Scias tamen, quod de nuptiis tractamus & ad* SPONSALIA *pertinere*. Et ULPIANUS (h) fere ſimilia monet de SC. ad legem Papiam Poppæam facto, quod licet de nuptiis

(f) L. 60. §. 5. ff. de rit. nupt.
(g) L. 15. ff. de ſponſ.
(h) L. 16. ff. eod.

ptiis tantum loquatur, tamen & ad ſponſalia ſit proferendum.

Nec ſine ratione additur SCIENS DOLO MALO. Si quis enim Senator bona fide ac per errorem ſeſe hujuſmodi nuptiis polluiſſet, nihil admiſiſſe videbatur contra legem, ſed ex tali matrimonio, quod putativum vocant Doctores, juſti naſcebantur liberi. Quam in rem eleganter ULPIANUS: (a) *In poteſtate parentum ſunt etiam ii liberi, quorum cauſſa probata eſt*, PER ERROREM *contracto matrimonio, inter* DISPARES *conditione perſonas*. Quo & alii pertinent juris noſtri textus, (b) ex quibus recte colligunt prudentes, veniam hujuſmodi nuptias per errorem contractas mereri: quamvis, detecto errore, nuncium mitti oportuiſſe mulieri, quam per hanc legem ſenatori uxor eſſe non poterat, facile eſt ad intelligendum. Quin ab Antonino Pio, teſte MARCIANO (c) reſcriptum fuerat, *ſi libertina ſenatorem deceperit, quaſi ingenua & ei nupta ſit, ad exemplum prætoris edicti, dandam in eam actionem, quia ex dote nullum lucrum habeat, quæ nulla eſt*.

VI. Ut vero ipſas feminas, quarum a nuptiis abſtinendum erat Senatoribus, ſenatorumque filiis & nepotibus, paulo adcuratius contemplemur: lex primo nominatim ab eorum thalamis arcet LIBERTINAS, idque & a CELSO (d) & DIONE CASSIO (e) eſt obſervatum. Rei origo paulo altius repetenda. Antiquiſſimis temporibus in ſenatum nonniſi patricii generis viri adlegebantur, & his nefas videbatur, uxores ducere plebejas, vel filias civibus plebeiis nuptum col-

(a) Fragm. tit. VII. §. 4.

(b) L. 21. §. 13. ff. ſol. matr. L. 3. C. eod.

(c) L. 58. ff. de R. N.

(d) L. 23. ff. de ritu nupt.

(e) Lib. LIV. p. 531.

locare, quamvis honeſtiſſimis. Unde & in undecimam tabulam decemviralem lex immigraverat, *μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι ne connubii patribus cum plebe jus eſſet.* (a) Et eo jure utebantur Romani, quamdiu inter patres & plebejos fluctuabat reſpublica, & quamvis ea lex, uti obſervat Dionysius, eum in finem potiſſimum lata eſſet, *ne familiis conjugii atque adfinitatis vinculo conſociatis, ordines in concordiam coirent*: cauſſam tamen interferebant patricii, nefas eſſe ac ſacrilegio proximum, ſacra gentium, quorum *κοινωνὺς*, ex Romuli inſtituto, uxores, in manum convenientes, fieri oportebat, plebeiis evulgari, & fieri promiſcua. Hinc apud Livium (b) Canulejo, abrogaturo illam legem decemviralem, occlamant patres: *Quas quantaſque res Canulejum adgreſſum? colluvionem gentium*, PERTURBATIONEM AUSPICIORUM *publicorum privatorumque adferre. Quam enim aliam vim connubia promiſcua habere, niſi ut ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis patrumque? ut qui natus ſit, ignoret, cujus ſanguinis*, QUORUM SACRORUM *ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis, nec ſecum quidem ipſe concors.* Nec ignotum eſt factum Virginiæ, quam, licet mutato iſto jure, matronæ tamen arcebant ſacris, quòd, patricia quum eſſet, gente enupta in manum conveniſſet plebejo conſuli, Volumnio. (c) Sic aliquamdiu nulla erant inter patres plebemque connubia, donec hæc, pertæſa hujus contemtus, &, tribuniciis inſtincta furoribus, fremere, & legem

(a) Dionyſ. Hal. lib. x. extr. p. 683.

(b) Lib. iv. cap. i.

(c) Lib. x Liv. xvii. cap. xxiii.

gem illam abrogatam velle cœpit. Et pervicit demum anno v. c. cccx. Canulejus, Tribunus plebis, qui non prius miſcere omnia ac turbare deſiit, quam patribus hanc extorſiſſet victoriam, legemque de promiſcuis patrum plebejorumque nuptiis, illis nec quidquam frendentibus, pertuliſſet (a).

(a) Lib. iv. cap. v.

Ex eo ergo tempore nec patricii plebejarum, nec plebeii patriciarum nuptias adſpernabantur, idque utroſque poſtea minus piguit, quum paulatim etiam conſulatus, prætura, ſenatoria dignitas, ipſaque ſacerdotia cum plebe communicarentur. Hinc quamvis ex eo tempore novum naſceretur diſcrimen inter ordines, ſenatorium, equeſtrem & plebejum: nullum tamen inter hos certamen ob connubia umquam coortum eſt. Omnes tamen ordines ultro & veluti ex compacto a libertinarum nuptiis abſtinebant, neque eas dignas civium Romanorum amplexibus judicabant, quæ vix e ſervili conditione, ad quam eas vel belli vel natalium fortuna depreſſerat, emerſiſſent. Hinc anno v. c. IↃLXVI. Hiſpalæ Fecenniæ, libertinæ, id extra ordinem, & per modum privilegii, SCo conceſſum eſſe, refert Livius, (b) *uti ei* INGENUO NUBERE *liceret, neu quid ei, qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiæve eſſet*. Libertinæ autem non intelligebantur ex manumiſſis natæ, ſed ipſæ manumiſſæ. Illæ enim tamquam ingenuæ ingenuis impune nubebant, nec, qui eas duxerant, aliquid admiſiſſe videbantur contra bonos mores. Quod adeo verum eſt, ut M. Porcius Cato, vir recti exempli, *coloni ſui filiam, ſed ingenuam,*

(b) Lib. xxxix. cap. xix.

nuam, ducere non dubitarit, ſi fides eſt M. Senecæ (a). Quare adfectui, ut ſolebat indulſiſſe dixeris Ciceronem (b) dum M. Antonio tam graviter exprobrat matrimonium cum libertini filia contractum. *Sed hoc*, inquit, *idcirco a te commemoratum puto, ut te infimo ordini commendares, quum te omnes recordentur* LIBERTINI GENERUM, *& liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuiſſe.* Quaſi enim turpius fuerit Antonio, quam Catoni, libertino natam in thorum adſciſcere: aut quaſi ignominia ulla comitata ſit nuptias, quas Antonius exemplo tam illuſtri tueri potuiſſet.

(a) Controv. lib. iii. c. xxi. p. 214.
(b) Philipp. II. cap. ii.

Ad extrema ergo liberæ reip. tempora nec ſenatores, nec reliqui ingenui, libertinarum commixtione contaminare auſi fuerant ingenuum ſanguinem. Auguſtus vero primus plebeiis quidem eas nuptias, uti paulo poſt dicemus, permiſit, *ἐπειδὴ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν*, *quoniam maſculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum antelbant*, uti ait Dio Caſſius: (c) non autem ſenatoribus, ſenatorumque liberis, ne ampliſſimus iſte ordo infimæ hujus colluviei conſortio vileſceret. Quod adeo verum eſt, ut Nero, (d) quem nullius probri pudebat, non putaret tamen, ſe Acten libertam ſine infamia ducere poſſe, niſi aliquot conſulares viros ſummitteret, qui eam regio genere ortam pejerarent.

(c) Lib. Liv. p. 531.
(d) Sveton. Ner. c. xxviii.

Neque tamen libertina videbatur, quæ vel natalium reſtitutionem, vel jus ſaltim aureorum annulorum beneficio principis fue-

rat conſequuta : (a) ſiquidem tunc cenſebatur ingenua, adeo ut reſtitutio natalium etiam jura patronatus exſtingueret, παλιγγενεσία ideo dicta imperatori noſtro JUSTINIANO. (b) Sed & ea judice ULPIANO, (c) *accipiebatur ingenua, de qua ſententia lata fuerat, quamvis eſſet libertina, quia res judicata pro veritate accipitur*. Quod tamen cave ita intelligas, ac ſi, etiam pellucente dolo, in perpetuum valuerit ſententia, conſtiteritque ſenatoris cum libertina, quam ingenuam autumaverat, matrimonium. Alia omnia enim ex iis legibus diſcimus, in quibus *libertus, judicatus ingenuus, colluſione detecta, conditioni ſuæ reddi, & beneficium aureorum annulorum* AMITTERE, (d) *colluſio poſt ſententiam intra quinquennium* RETRACTARI, (e) *quin decretum, quo, non juſto contradictore, quis ingenuus pronunciatus eſt, perinde* INEFFICAX *eſſe*, dicitur, *ac ſi nulla judicata res interveniſſet*. (f) Rem ergo omnem alio loco ita explicat ULPIANUS : (g) *Si libertinus per colluſionem fuerit pronunciatus ingenuus, colluſione detecta, in quibuſdam cauſſis, quaſi libertinus incipit eſſe*. MEDIO *tamen* TEMPORE, *antequam colluſio detegatur, & poſt ſententiam de ingenuitate latam, utique* QUASI INGENUUS *accipitur*. Itaque & libertina, pronunciata ingenua, a tempore latæ ſententiæ uſque dum colluſio detegeretur, habebatur quaſi ingenua, adeoque nuptiæ cum ea contractæ eatenus ratæ erant, ut nec ſenatori qui eam duxerat, nec liberis, ante detectam colluſionem eo ex matrimonio natis id fraudi eſſet : attamen non ſubſiſtebat

(a) L. 4. ff. de jur. aur. ann.

(b) Nov. lxxviii. cap. 1.

(c) Ulp. L. 1. l. 25. ff de ſtat. hom. l. 207. ff. de R. J.

(d) L. 1. §. 1. ff. de jur. aur. ann.

(e) L. 2. pr. & §. 2. ff. de coll. det.

(f) L. 3. ff. eod.

(g) Ulp. Lib. 1. L. 4. ff. eod.

matrimonium in poſterum, ſed ſtatim, tamquam illegitimum, erat reſcindendum, ſimulac de vera mulieris conditione conſtaret. Accurate hoc modo rem expoſuit vir eximius, Jac. Gothofredus, (a) quum vulgus interpretum ad has leges longiſſimum tractatum inſtituere ſoleat, de perpetua rei judicatæ auctoritate, ad quam tamen, tametſi nemo rem ipſam vocet in dubium, non pertinet illud ex Ulpiani commentariis ſuperſtes fragmentum.

VII. Præter libertinam nec eam ſponſam uxoremve habere poterat ſenator, QUÆ IPSA, CUJUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACERET FECERIT. Nefas ergo erat, ſenatoris thorum inſcendere mulierem, quæ mercede conducta in ſcenam iverat, parumque intereſſe videbatur, ſive ante iſtud matrimonium, ſive jam ſponſa uxorve ſenatoris, artem illam ludicram feciſſet. Nam & hoc caſu eam dimittendam eſſe, docet Paullus. (b) Quod ita procul dubio intelligendum, ſi in ſcenam vere prodiiſſet, aliàs enim ſola locatio operarum non perimebat famam, (c) præterquam ſi quis ad beſtias depugnandas animam locaſſet, quo caſu & voluntas ſine facto adprehendebatur. (d) Nec ipſius tantum mulieris quæſtus haſce nuptias impediebat, verum etiam parentum turpitudo fraudi erat filiabus, ſi pater, materve, eam artem feciſſet, ſive naturalis pater, ſive adoptivus, (e) ſive filia adhuc in ejus poteſtate eſſet, ſive emancipata, dummodo pater eſſet legitimus, quod non exigebatur in matre, cujus ars ludicra filiæ, etiam vulgo con-

(a) Ad L. 207. ff. de reg. jur.

(b) Paull. Lib. 1. L. 44. §. 7. ff. de R. N.

(c) L. 3. ff. de his qui not. inf.

(d) L. 1. §. 6. ff. de poſtulando.

(e) Ibid. L. 44. §. 4. ff. eod.

conceptæ, oberat ex ſententia OCTAVENI. (a) Quin ſi vel maxime pater materve artem illam, olim factam, facere jam dudum deſiiſſent: tamen & priſtinæ turpitudinis memoria fraudi erat filiæ, nupturæ ſenatori vel ſenatoris filio. Neque enim aboleri videbatur turpitudo, poſtea intermiſſa, (b) idque ſibi volunt verba: FACIT FECERIT. Contraria tamen eſſe videbatur legis ſententia de ea, cujus pater adoptivus ante adoptionem, vel cujus pater naturalis ante filiæ nativitatem artem ludicram feciſſet, vel quæ ab ejuſmodi ludione adoptata, per emancipationem deinde ejus familia exceſſiſſet. (c) Tam rigida enim ſanctio interpretatione adjuvanda haut videbatur. Unde jureconſulti nec nepti id fraudi eſſe judicabant, ſi avus mercede conductus prodiiſſet in ſcenam, (d) quamvis alioquin in iis, quæ benigne conſtituuntur, patris nomine etiam avum demonſtrari, recte JULIANUS (e) obſervet. Quin ob eamdem rationem iniquiſſimum putabant, ſenatorem cogi dimittere uxorem ingenuam, cujus pater materve, contracto jam inter filiam & Senatorem matrimonio, populo ſpectaculo eſſe cœpiſſent, quum nuptiæ honeſte contractæ, & jam fortaſſe liberi eſſent procreati. Ita hæc legis verba interpretantur veteres jureconſulti. (f)

(a) Ib. §. 3.

(b) Ulp. Lib. 1. arg. L. 43. ff. 4. ff. eod.

(c) Paull. d. l. 44. §. 5. eodem.

(d) Ib. §. 4. eod.

(e) L. 201. ff. de V. S.

(f) Paulſ. d. l. 44. §. 8. de R. N.

Aſt quænam eſt illa ARS LUDICRA, quam tanta cum ignominia conjunctam eſſe Romani exiſtimabant? Id patet ex edicto Prætoris, quo jampridem de hujuſmodi ludionibus ita cautum fuerat: (g) INFAMIA NOTATUR, QUI ARTIS LUDICRÆ PRONUNCIANDIVE

(g) L. 1. ff. de his qui not. inf.

CAUSSA IN SCENAM PRODIERIT. Infamiæ ergo nota hærebat omnibus, quicumque ſaltandi, geſticulandi pronunciandive cauſſa operas ſuas in ſcenam locaverant. Scena vero, definiente LABEONE (a) eſt, *qua ludorum faciendorum cauſſa, quolibet loco, uti quis conſiſtat, moveaturque ſpectaculum ſui præbiturus, poſita ſit in publico privatove, vel in vico, quo tamen paſſim homines ſpectaculi cauſſa admittantur*. Nec ſine ratione additur: QUI OPERAS LOCASSENT. Nam hos demum qui quæſtus cauſſa in certamina deſcendebant, quique propter præmium in ſcenam prodibant famoſos eſſe, non ſolum PROCULUS & NERVA reſponderunt, (b) ſed & jam olim obſervavit CORNELIUS NEPOS, (c) dum diverſos Græcorum Romanorumque mores miratus: *Nulla*, inquit, *Lacedæmoni tam eſt nobilis vidua, quæ non in ſcenam eat, mercede conducta. Magnis in laudibus fuit tota Græcia, victorem Olympiæ citari: in ſcenam vero prodire, & populo eſſe ſpectaculo, nemini in iiſdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos, partim* INFAMIA, *partim humilia atque ab honeſtate remota ponuntur*. Mercenarii hujuſmodi ludiones erant *mimi*, *pantomimi*, *hiſtriones*, ὀρχηςαὶ, omniumque viliſſimi *gladiatores*, & *beſtiarii* vel *arenarii*, qui levi auctoramento animam gladio vel beſtiis addixerant, non autem *athletæ*, qui virtutis cauſſa exercebantur, nec *thymelici* qui muſicæ ſcenicæ præfecti lyris tibiiſve præcinebant, nec *xyſtici*, qui in xyſto, id eſt, in porticu, per hiemem, tectis ſpatiis, exercebantur, (d) nec *agitatores*, id eſt, aurigæ, qui ſe in ludis

(a) L. 1. §. 9. ff. eod.

(b) d. L. 1. §. 5.

(c) Praeoem. §. iv. 5.

(d) Cœl. Rhod. Lib. xi. Ant. Lect. cap. lii.

dis circenſibus curuli certamine exercebant, quique equis aquam, non refocillandorum ſed luſtrandorum eorum cauſſa, ſpargebant, uti ex CHARISIO & HIERONYMO præclare docuerunt VV. CC. PHIL. RUBENIUS (a) & GER. NOODT (b) nec *deſignatores*, qui ludis funebribus præerant, ne *βραβδταὶ*, nec ulli denique, qui *certaminibus ſacris* deſerviebant. (c) Omnia hæc jam ab aliis explicata ſunt ſatis. Nos jam id monemus tantum, *certamina ſacra* vel *ἱερὺς ἀγῶνας* adpellari, teſte JULIO POLLUCE, (d) *ὧν τὰ ἆθλα ἐν ϛεφάνῳ μόνῳ*, *quorum præmium in ſola corona conſiſtit*, qualia apud Græcos erant Olympica, Pythia, Nemea, Iſthmia; Neapoli *ὁ πεντετηρικὸς ἱερὸς ἀγὼν*, in honorem Auguſti inſtitutus: (e) quod certamen deinde & Romæ ſub nomine certaminis quinquennalis inſtituit Nero, (f) a Gordiano deinde, teſte AURELIO VICTORE (g) inſtauratum. Quum ergo his certaminibus & ingenui cives intereſſent, iiſque pantomimi, aliique famoſi ludiones prohiberentur, (h) nec denique, ea homines mercede conducti, ſed corona contenti, virtutis cauſſa, & in honorem Deorum, ſubirent: factum eſt, ut eos, qui certaminibus his interfuiſſent, ab infamiæ nota immunes eſse ſtatuerent jurecunſulti: quamvis poſtea, quum ob Chriſtianam doctrinam eviluiſset illa ludorum ac certaminum religio, (i) etiam thymelici, & agitatores infamia notari cœperint (l). Sed & Atellanorum actores artem ludicram facere non videbantur, ſiquidem & id ludorum genus, ab Oſcis acceptum, juventus ingenua tenuerat, non

(a) Elect. Lib. ii. c. xviii.
(b) Comment ad ff. Lib. iii. tit. II. p. 76.
(c) L. 4. pr. & §. 1. ff. de his qui not. infam.
(d) Lib. iii. Onom. cap. xxx. n. 8.
(e) Suet. Aug. cap. xcviii Claud. c. xi
(f) Tac. lib. xv. Ann. c. xx.
(g) In Gordian.
(h) Tacit. ib. c. xxi.
(i) Salv. de gubern. Dei Lib. vi. p. 105.
(l) L. 4. de ſpectac.

paſſa illud ab hiſtrionibus pollui. (a) Hinc notæ vacui eorum actores, nec tribu movebantur, neque repellebantur a ſtipendiis militaribus: quum alioquin omnes hiſtriones, teſtibus TERTULLIANO (b) & AUGUSTINO, (c) tribu exeſse juberentur, & milites plane capitis ſubirent diſcrimen, qui operas in ſcenam locaſsent. (d)

Tantus artis ludicræ contemtus ab ipſa ejus origine repetendus eſt. Non Romanum hoc erat inſtitutum, ſed peregrinum, & ſemper initio in urbe ludis locare operas ſolebant Græculi, Oſci, Thuſci, aliique advenæ. Primum illud ſcenicum ludicrum ex Hetruria accitum fuerat Romam anno U. C. CCCXL. quum peſtilentia urbem populante, inter cœleſtis iræ placamenta illud voviſſent magiſtratus (e): obſervatque LIVIUS, (f) *novam tunc rem bellicoſo populo viſam, quia* CIRCI *modo ſpectaculum antehac fuerit.* Omnia vero peregrina inſtituta, quantumvis in urbem accita, vilia ſemper viſa ſunt genti togatæ, veluti Gallorum matris Deum, quos Mamercus Æmilius Lepidus Conſul vix jure communi frui patiebatur, item ſacrorum Iſidis, Anubis, fanatici Bellonæ cultus (g) & ſimilium. Eadem de cauſsa Romani ita adſpernabantur peregrinos iſtos ludiones, ut nemo civium tam vili arte quæſtum facere auderet, ad tempora uſque Neronis, quibus ſenatores apud TACITUM: (h) *Majores quoque non abhorruiſſe ſpectaculorum oblectamentis, pro fortuna, qua tum erat: eoque a Tuſcis accitos hiſtriones, a Thuriis equorum certamina, & poſſeſſa Achaja Aſiaque,* lu-

(a) Liv. lib. VII. cap. II. Val. Max. lib. II. c. I.
(b) De ſpectac. p. 699.
(c) Lib. II. de civ. Dei cap. XXVII.
(d) L. 14. ff. de pœn.
(e) Valer. Maxim. Lib. VII. cap. VII. §. VI.
(f) Lamprid. Commod. cap. IX.
(g) Lib. VII. c. II.
(h) Lib. XV. Ann. cap. XXI.

ludos curatius editos, nec quemquam Romæ, honeſto loco ortum, ad THEATRALES ARTES DEGENERAVISSE. Hinc quamvis his ſpectaculis, inſtructius exhibitis, oculos paſcere ſolerent Romani: tamen, quia vix aliorum, quam peregrinorum, libertinorum, quin & ſervorum, (a) & meretricum (b) opera ad ea exhibenda utebantur, ipſos actores contemnebant, quin & infamia notabant conductitiam illam, quæ ſui ſpectaculum præbebat, colluviem. Cicero ſane laudans Roſcium hiſtrionem, eum teſte AUGUSTINO (c) *tam peritum* dicit, *ut ſolus eſſet dignus, qui in ſcenam deberet intrare, ita virum bonum, ut ſolus eſſet dignus, qui* EO NON DEBERET ACCEDERE: oſtendens ſane hoc ipſo, ſcenam eſse tam turpem, *ut tanto minus ibi eſſe homo debeat, quanto magis ſit vir bonus.* Quum paulatim ita degenerare cœpiſſet Romanorum virtus, ut hiſtriones, trigarios, pantomimos, etiam principes in republica viri domi ſalutare, exeunteſque comitari ac deducere non dubitarent: decretum ſub Tiberio a ſenatu eſt, *ne domos pantomimorum ſenator introiret, neve egredientes in publicum equites Romani cingerent.* (d) Nondum enim eo licentiæ delapſus fuerat princeps terrarum populus, ut & equites Romani, quin ipſi ſenatores ſenatorumque filii operas non ſcenæ tantum, verum & arenæ promitterent, quod ſub Nerone factum eſſe refert TACITUS. (e) Quum ergo leges ipſo congreſſu ludionum ſenatores arcerent: nemini profecto videbitur mirum, multominus Auguſtum dignos illos habere potuiſſe Sena-

(a) L. 34. ff. ad edit. ædilit.
(b) Lipſ. Electos. lib. 1. c. ii.
(c) De conſenſu evang. Lib. 1. c. xxxiii.
(d) Tac. Annal. Lib. 1. c. lxxvii.
(e) Lib. xiv. Ann. c. xiv. & Lib. xv. c. xxxii.

torum adfinitate: maxime quum in eo cum lenis & proſtibulis pari conditione uterentur ludicram artem facientes feminæ, quod cum iis ſtuprum non committeretur, multæque vel ideo operas in ſcenam locarent, ut ne adulterii accuſari poſsent: quarum tamen fraudem SCo repreſsam eſse teſtatur PAPINIANUS (a).

(a) L. 10. §. 2. ff. ad L. Jul. de adult.

VIII. Hactenus de Senatorum, filiorum nepotumque, Senatorii ordinis parentibus vel avis prognatorum, nuptiis. Jam ad eorumdem filias, neptes proneptesque progrediuntur legislatores, eodemque primo capite, (totam enim hanc periocham CAPUT legis Juliæ vocat PAULLUS,) ita pergunt: NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO NATA. Ita filiarum quoque ſenatorum ordinis virorum rationem habebat lex PAPIA POPPÆA. Liberos enim ſenatorum auctores noſtri non tantum accipiebant ſenatorum filios, verum etiam omnes, qui geniti ex ipſis, exque liberis eorum dicebantur, ſive naturales eſſent, ſive adoptivi liberi ſenatorum, ex quibus nati dicerentur. (b) Unde & ſenatorum filiæ, neptes ac proneptes feminæ clariſſimæ erant dignitateque paterna ac avita perfruebantur, ſed nonniſi innuptæ. Qua de re ULPIANUS: (c) *Clariſſimarum feminarum nomine ſenatorum filiæ, niſi quæ viros clariſſimos ſortitæ ſunt, non habentur. Feminis enim dignitatem clariſſimam mariti tribuunt: parentes vero, donec plebei nuptiis fuerint copulatæ. Tamdiu igitur clariſſima femina erit, quamdiu ſenatori nupta eſt, vel clariſſimo: aut ſeparata*

(b) L. 10 ff. de Sen.

(c) L. 8. ff. eod.

ab

ab eo, alii inferioris dignitatis non nupſerit. Nonnumquam tamen & e plebejo natæ, vel & ſenatoris filiæ, plebeiis nuptæ, vel denique primum nuptæ viris clariſſimis, ſed, iis mortuis, plebeiis in manum convenientes, conſularis vel ſenatorii conjugii ornamenta a principe impetrabant. Quemadmodum enim ſub imperatoribus ii etiam, qui numquam faſces tenuerant, CONSULARIBUS vel PRÆTORIIS ORNAMENTIS, qui numquam triumpharant, TRIUMPHALIBUS INSIGNIBUS condecorari, immo & ornamenta ÆDILITIA, DUUMVIRALIA, QUATUORVIRALIA DECURIONALIA, uti ex marmoribus liquet, permultis tribui cœperant: ita demum invaluit, ut & feminæ, quæ ob imparem mariti dignitatem ſenatorii decoris exſortes per leges erant, CONJUGII SENATORII, immo & conſularis & principalis ORNAMENTA conſequerentur. Quæ LAMPRIDIUS (a) etiam obſervat ab antiquis Imp. adfinibus data. Unde ULPIANUS (b) *ſpecioſas perſonas* non ſolum vocat *clariſſimas* UTRIUSQUE SEXUS, *verum & eos, qui* ORNAMENTIS SENATORIIS *utuntur*. Ea nonnumquam & viliſſimis perſonis dediſſe Elagabalum, LAMPRIDIUS, (c) & in EXCERPTIS PEIRESCIANIS (d) DIO CASSIUS teſtantur. Sed & ULPIANUS: (e) *Nupta prius*, inquit, *conſulari viro, impetrare ſolent a principe, quamvis perraro, ut nupta iterum minoris dignitatis viro, nihilominus* IN CONSULARI MANEANT DIGNITATE: *ut ſcio Antoninum, Auguſtum, Juliæ Mammææ, conſobrinæ ſuæ indulſiſſe.* Quo & Lucillæ, L. Veri viduæ, pertinet exemplum, quæ, HERODIANO (f), referente, amiſ-

(a) Elagab. cap. iv.
(b) L. 101. ff. de V. S.
(c) Elagab. cap. iv.
(d) p. 766.
(e) L. 12. ff. de ſen.
(f) Lib. I. cap. xx.

amiſſo viro principe, Pomponio, privato, nupta ſellam imperatoriam, alioſque honores, Commodi Imperatoris indulgentia, retinuit.

Contra lex non pertinebat ad eas ſenatorum filias, quæ ipſæ corpore quæſtum fecerant, aut judicio publico fuerant damnatæ. Hæ enim impune nubebant libertinis, *nec honos*, ut ait PAULLUS, (a) *ſervatur ei, qua ſe in tantum fœdus deduxerat*. Quæ alii de his verbis diſputent, jam notavit V. C. CAR. ANDR. DUKERUS. (b) Ego aliquando legendum putavi: *qua ſe in tantum fœde* (vel ut in CHARONDÆ codice quodam fuit: *fœdius*) *deduxit*. *In tantum* enim ſcriptoribus horum temporum eſt frequentiſſimum pro *adeo*, uti exemplis docuit V. C. PET. BURMANNUS. (c) nec jureconſultis noſtris hanc loquutionem ignotam eſſe, jam ERASMUS UNGEPAUR (d) obſervavit. *Deducere* vero hic idem, quod demittere, ut ſenſus ſit non ſervari honorem filiæ ſenatoris, quæ ſe ad tantum probrum demiſerit, ut quæſtum corpore faceret vel adulterio ſeſe pollueret. Et quid facilius, quam ut librarius geminatione deceptus pro *fœDEduxit* ſcriberet *in tantum fœde deduxit*, & corrector ineptus pro *fœde* reponeret *fœdus*, quod antecedens *in tantum* poſtulare videbatur? Similes ſane correctiones in ipſo Florentino codice haut paucas obſervavit vir eximius, HENR. BRENCMANNUS. (e) neptes e filia ſenatoris, nec ad proneptes e nepte ſenatoris natas, ſed ad NEPTES E FILIO PRONEPTESVE EX NEPOTE FILIO NATO NATAS. Quum enim di-

(a) Paull. Lib. II. L. 47. ff. de R. N.

(b) De Lat. nit. JCt. p. 345.

(c) Ad Vellei. Lib. I. cap. xiii. n. 5.

(d) Exerc. Juſt. iii. quæſt. vi.

(e) Hiſt. Pand. Flor. Lib. ii. c. xi. § 164.

dignitas illa filiarum per nuptias, cum inferioris dignitatis viris contractas, exſpiraret: (a) non poterat ſane ea ad natas ex filiabus neptes proneptesque propagari. Unde contra morem majorum egit T. Ollii filia, dum, ut ſupra narravimus, pertæſa paternæ conditionis, conſulare ac triumphale avi materni decus adfectavit; & Poppæa Sabina, quam Ollia, dici maluit, (b) ut conſulare ac triumphale avi decus ad ſe raperet.

(a) Marcell. Lib. 1. L. 8. ff. de agn. liber.

(b) Tacit. Annal. Lib. xiii c. xlv.

IX. Primo ergo non poterat harum ulla LIBERTINO SPONSA NUPTAVE DOLO MALO ESSE. *Libertinos* vero lex vocat, non ſenſu vetere quem SVETONIUS (c) notavit, ingenuos ex libertis procreatos, ſed ipſos manumiſſos. Hos enim indignos ſenatorum adfinitate vel ipſa reddebat priſtinæ ſervitutis memoria. Unde nec adrogatio ipſis proderat, qua in familiam ingenui tranſiiſſent, (d) quia & ita non extinguebatur memoria priſtinæ conditionis. Quin nec facile permittendas ejuſmodi adrogationes cenſebat MASURIUS SABINUS apud GELLIUM, (e) quibus libertini ordinis homines jura ingenuorum invaderent. Quare & Claudium Imp. non effugiſſe reprehenſionem, SVETONIUS refert, (f) *quum libertini filio latum clavum tribuiſſet, quamvis ab* EQUITE ROMANO *prius* ADOPTATO. Quod ſi tamen libertus vel jus aureorum annulorum, (g) vel reſtitutionem natalium impetraſſet, vel de ejus ingenuitate lata fuiſſet ſententia: tunc vero idem obtinebat, quod ſupra de libertinis feminis obſervavimus, quæque hic repeti, nihil attinet. Neque

(c) Claud. cap. xxiv.

(d) Marcell. Lib. 1. L. 32. ff. de ritu nupt.

(e) Lib. v. cap. xix.

(f) Claud. cap. xxiv.

(g) Ulp. Lib 1. L. 6. ff. de jur. aur.

quæ opus eſt interpretatione verborum : ELIVE, QUI IPSE, CUJUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT FECERIT, quum eadem jam ad priorem capitis partem fuerint explicata. Illud vero novum huic periochæ accedit, quod mutua ac reciproca eſt hæc prohibitio, & hinc poſtremo additur: NEVE QUIS EORUM DOLO MALO SCIENS SPONSAM UXOREMVE EAM HABETO. Nimirum dignus animadverſione erat ſenator; ſenatoriſve filius vel nepos pronepoſve, quem in libertinæ aut alterius viliſſimæ feminæ amplexus ruere non puduiſſet: aſt ignoſcendum quodammodo videbatur feminæ, quæ ſpe melioris conditionis pellecta, tam honorificas ſibi nuptias conditionemque pinguiſſimam haut repudiaſſet. Contra ubi libertinus duxerat filiam ſenatoris, utriuſque dolus atque impudentia pœnam merebatur: illius, quod, quum contractus hic a ſponſo incipere ſoleat, hujuſmodi nuptias adfectaſſet, hujus, quod, immemor natalium, ſenatorium ſanguinem libertini conſortio non dubitaſſet polluere.

X. Periocham hactenus explicatam CAPUT legis Juliæ vocat PAULLUS: (a) atque inde colligo, de reliquis ingenuis non eodem capite, uti GOTHOFREDO viſum, ſed ſecundo fuiſſe actum. Et quidem ita de iis ſanxerat Auguſtus, ut primum de nuptiis ingenuo permiſſis, ac deinde de matrimonio, eidem prohibito, caveret. Prior ergo capitis ſecundi pars talis fuiſſe videtur:

(a) Paull. Lib. 1. L. 24 pr. ff. de R. N.

OMNIBUS *reliquis* INGENUIS PRAETER SENATO-

TORES, EORUMVE LIBEROS, LIBERTINAM UXOREM HABERE LICETO, *neve quid eis, qui duxerint, liberiſve ex eo matrimonio natis fraudi ignominiave eſto.*

Ita ſane hujus ſanctionis argumentum Dio expreſſit: (a) Ἐπειδὴ δὲ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ΕΞΕΛΕΥΘΕΡΑΣ τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων ἌΓΕΣΘΑΙ, ἔννομον τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας. *Ac quoniam maſculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum ſuperabant; liberum fecit, ut qui vellent, modo ſenatores non eſſent,* LIBERTINAS DUCERE *poſſent eorumque liberos legitimos eſſe juſſit.* Et brevius Celsus noſter: (b) LEGE PAPIA *cavetur, omnibus ingenuis, præter ſenatores, eorumque liberos,* LIBERTINAM *uxorem habere licere.* Libertinas olim uxores ne quidem a plebeiis ingenuis duci potuiſſe, jam ſupra oſtendimus. Aſt ab Auguſti temporibus licita hæc matrimonia fuere, non modo inter ingenuum & libertam alienam, (hanc enim, ſi honeſte viveret, uxorem quidem, ſed non concubinam quis habere poterat, niſi teſtatione ea de re diſerte interpoſita, (c) modo patronus, tamquam tutor legitimus auctor fieret: verum etiam inter patronum & libertam, ab eo manumiſſam. Quamvis enim honeſtius Ulpiano (d) videatur, libertam concubinam, quam matrem familias habere: id tamen non ita intelligendum eſt uti vulgo interpretantur, ac ſi infamiæ vel ignominiæ quid habuiſſent patroni cum liberta nuptiæ, ſed ſenſus eſt, ſi li-

(a) Lib. liv. p. 531.

(b) Celſ. Lib. xxx. L. 23. ff. de ritu nupt.

(c) L. 3. pr. ff de concub.

(d) L. 1. pr. ff. eod.

ſi liberta, divortens a patrono, alteri eſſet nuptura, & alteram conditionem prælatura patroni nuptiis: id non eſſe concedendum, quum honeſtius ſit patrono, ejus libertam alteri ſe in concubinatum dare, quam invito illo nubere. Quare nec illegitimum nec indecorum erat patroni cum liberta connubium, poſtquam id ratum eſſe juſſerat lex Papia Poppæa. Et hinc tot exſtant marmora, in quibus laudantur LIBERTÆ ET CONJUGES OPTIMÆ BENEQUE MERENTES, (a) CONJUGES ET LIBERTÆ RARISSIMÆ, (b) FIDELISSIMÆ ET BENE MERENTES, (c) DULCISSIMÆ, (d) AMANTISSIMÆ, (e) INCOMPARABILES (f).

Equidem exiſtimare quis poſſet, jus hoc libertas ducendi uxores, non ex lege Papia, eſſe, ſed jam anno v. c. IↃCCLV. quo & legem Juliam perlatam diximus, per legem ÆLIAM SENTIAM patronis conceſſum. Eo enim referri poſſe videntur verba JUSTINIANI: (g) *Eadem lege* ÆLIA SENTIA *domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam ſi vindicta, apud conſilium, juſta cauſſa manumiſſionis adprobata, fuerint manumiſſi. Juſta autem manumiſſionis cauſſa hæ ſunt, veluti ſi quis ancillam* MATRIMONII CAUSSA *manumittat, dum tamen intra ſex menſes in uxorem ducat, niſi juſta cauſſa impediat.* Enimvero nec dicit JUSTINIANUS, hanc juſtam manumiſſionis cauſſam e lege Ælia Sentia eſſe, & SCo ad legem Æliam Sentiam facto: illa diſerte tribuit ULPIANUS, (h) cujus verba ſis audi: *Item ſi matrimonii cauſſa virgo vel mulier manumittatur, exacto prius jurejurando, ut intra ſex men-*

(a) Reineſ. p. 759.
(b) Id. p. 760. Grut. p. 567. 8.
(c) Grut. p. 943. 11.
(d) Id. p. 935. 4.
(e) Id. p. 940. 3.
(f) Id. p. 957. 7.
(g) §. 4. & 5. Inſt. qui & ex quib. cauſſ. manum.
(h) L. 13. ff. de manum. vind.

menſes eam ducere oportent. Ita enim SENATUS CENSUIT.

Quamvis autem poſt hanc legem haut amplius illicitæ judicarentur patronorum cum libertabus nuptiæ : non tamen contra licebat liberto, patronæ, patronive uxoris vel filiæ nuptias adfectare. Turbari enim videbantur reſpectus juris patronatus & officii conjugalis, neque conveniens erat, eam in liberti tanquam viri, officio atque obſequio eſſe, quam ille, teſte GELLIO (a) parentis loco habere tenebatur. Qua de re PAULLUS : (b) *Libertum, qui* NUPTIAS PATRONÆ *vel* UXORIS FILIÆVE PATRONI *adfectaverit, pro dignitate perſonæ, metalli pœna, vel operis publici, coerceri placuit.* Pro perſonæ dignitate, ait. Multum enim intererat, honeſtiorisne conditionis eſſet patrona, an vilioris & abjectæ. Nam *ſi tam* IGNOBILIS *eſſet, ut ei honeſtæ viderentur liberti ſui nuptiæ : officio judicis, ſuper hoc cognoſcentis, illæ prohiberi non debebant*, ex ſententia ULPIANI. (c) Ex iiſdem principiis ne liberta quidem, olim patrono nupta, ejuſdem poſtea liberto, ſoluto priore matrimonio, conjungi poterat, quia & ſic libertus adfectaſſet nuptias uxoris patroni. (d) Quare rariſſima eſt inſcriptio apud FABRETTUM : (e)

(a) Lib. v. cap. xiii.

(b) Lib. ii. recept. ſent. cap. xix. §. ix.

(c) L. 13. ff. de ritu nupt.

(d) L. 45. ff. de rit. nupt. L. pen. & ult. ff de div.

(e) p. ccl xxxix.

IVNIAE. FESTIVAE.
PATRONAE. ET. VXORI. KARISS.
C. IVNIVS. MERCVRIVS.

Inſcriptionem eſſe e ſæculo Chriſtiano ſecundo, ex alio marmore apud REINESIUM

(a) p. ccclxxi. SIUM (a) liquet, in quo idem C. JUNIUS MERCURIUS occurrit Macrio & Omollo Veriano coſſ. anno v. c. Ioccccv. Ex eodem vero lapide diſcimus, eum interfuiſſe collegio DENDROPHORORUM EX SC. CREATORUM, QUI ERANT SUB CURA XV. VIR. S. F. CC. V.V. id eſt *Quindecimvirorum ſacris faciundis, clariſſimorum virorum*. Quum vero ſub Antoninis adhuc magna ſeveritate lex Papia Poppæa exerceretur: veroſimile eſt, Juniam iſtam Feſtivam infimæ conditionis mulierem fuiſſe, quum nec ejus liberto, nuptias illius adfectare fraudi, nec hæc conditio ignominiæ eſſet. Aliud exemplum hujuſmodi nuptiarum in hoc marmore Mediolanenſi (b) invenire ſibi viſus eſt vir maximus, JUST. JOS. SCALIGER:

(b) Grut. p. Iolxxxii 10.

D. M.
SECVNDI. NVNDINI.
PRIMITIVI,
CELLIONIS.
POMP. PRIMITIVA. LIB.
ET CONI. OBSEQV.

Poſtrema enim verba in *Indice nominum adpellativorum, affectuum, cognationum* &c. ita interpretatur: LIBERTO ET CONJUGI OBSEQUENTISSIMO. Sed res ipſa docet, ipſam potius uxorem Pomponiam vocari LIBERTAM Secundi Nundini Primitivi, & ejuſdem CONJUGEM OBSEQUENTISSIMAM: unde & patroni nomen geſſit, vocataque eſt Pomponia PRIMITIVA. Ut adeo hoc vetus epigramma huc non videatur referendum.

Alio-

Alioquin non ſolum patroni cum libertina nuptiæ ratæ erant, ſed & liberis ex eo matrimonio natis nulla hærebat macula. Auguſtus enim, teſte DIONE, (a) ἜΝΝΟΜΟΝ τὴν *τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι*, *liberos ex his nuptiis procreatos* LEGITIMOS *eſſe*, juſſerat. Idque deinde repetierant DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS Auguſti, (b) Tatiano hunc in modum reſcribentes: *Uxorem libertam ſuam manumiſſori, ſi non ſit ex his perſonis, quæ ſpecialiter prohibentur, ducere, non eſt interdictum, & ex eo matrimonio* JUSTOS PATRI FILIOS NASCI, *certiſſimum eſt*. Et hinc eſt, quod huic capiti cum GOTHOFREDO inſeruimus formulam: NEVE QUID EIS, QUI ILLAS DUXERINT, LIBERISQUE EX EO MATRIMONIO NATIS, FRAUDI IGNOMINIÆVE ESTO. Eadem enim in ſimili ſpecie, quum Hiſpalæ Fecenniæ, libertinæ, nuptiæ cum viro ingenuo permitterentur, adhibitam a ſenatu fuiſſe, jam laudatus GOTHOFREDUS ex LIVIO (c) docuit.

(a) Lib. liv. p. 531.

(b) L. 15. C. de nupt.

(c) Lib. xxxix. cap. xix.

XI. Sequitur pars hujus capitis poſterior, cujus legitima verba maximam partem ſervavit ULPIANUS: (d).

(d) Ulp. Lib. 1. L. 43. §. 1. ff. de R. N.

At ne quis ingenuus EAM QVAE PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT FECERIT, LENAM, A LENONE MANVMISSAM, AVT IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ET QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, *ſponſam uxoremve ſciens, dolo malo, habeto*.

Indigna ergo ingenui civis Romani, utut ple-

plebeii, connubio judicatur ET, QUÆ PALAM QUÆSTUM CORPORE FACIT FECERIT. Quæſtum autem palam corpore facere dicebantur meretrices, ſive ſe in lupanari proſtituerent, ſive in taberna cauponaria paſſim & ſine delectu adulteris vel ſtupratoribus ſe committerent, ſive gratis id palam facerent, ſive pactæ ſibi turpiſſimam mercedem. Sufficere enim videbatur ad mulierculatum hujuſmodi infamiam, quod vulgaſſent corpus, ſeque ipſæ ad lupanaria tamquam ad harenam, damnaſſent. Neque abſtergebatur turpitudo, quæſtu illo intermiſſo: Multoque minus videbatur ferenda: quæ paupertatis obtentu ſe pudicitiam proſtraſſe cauſſaretur, licet poſtea rediiſſet ad frugem. Ita enim hæc verba latiſſime interpretatur jureconſultus caſtiſſimus, ULPIANUS. (a)

Ut autem quæſtus illius ratio inter Romanos eo rectius intelligatur: id quidem neminem ignorare exiſtimo, Romæ extra legum civilium pœnam fuiſſe id crimen, modo, quæ id facturæ erant, mulierculæ quæſtus illius turpitudinem profiterentur apud ædiles, quorum curæ & fornices, popinas, cauponas, aliaſque Bacchi ac Veneris palæſtras commendatas fuiſſe, jampridem obſervavit LIPSIUS. (b) Hinc TACITUS (c) memoriæ prodidit, *Viſtiliam, prætoria familia genitam, licentiam ſtupri apud ædiles vulgaſſe*, MORE INTER VETERES RECEPTO, *qui ſatis pœnarum adverſus impudicas, in ipſa* PROFESSIONE *flagitii credebant*. Et ita quoque intelligendus PAPINIANUS, (d) dum meminit *mulieris, qua evitanda pœna adulterii gratia leno-*

(a) Ulp. Lib. 1. L. 43. pr. §. 1. ſeq. ff. de R. N.

(b) Exc. ad Tacit. Ann. Lib. 11. litt. C.

(c) Lib. ii. Ann. cap. lxxxv.

(d) L. 10. ff. ad L. Jul. de adult.

lenocinium fecit. Si qua ergo Romæ corpus venale haberet, cujus nomen in albo ædilium non legeretur: horum erat, iſtas mulcta, immo & exſilio aliiſque gravioribus pœnis coercere: cujus ædilitiæ ſeveritatis exemplum, jam ab aliis adlatum video ex LIVIO. (a) Quamvis vero ſtupri profeſsæ licentiam, quæſtum impune facerent: non tamen evitabant, graviſſimam, quæ eas apud bonos omnes manebat, ignominiam. Hinc *jure & dignitate matronali exſolutæ*, uti eleganter loquitur SUETONIUS, (b) togam loco tunicæ ſumebant, (quam & ULPIANUS (c) noſter *veſtem meretriciam* vocat,) omnium, quibus aliquis honeſtatis ſenſus erat, expoſitæ ludibrio, & tributo turpi jam a Caligulæ temporibus obnoxiæ. (d) Quæ quum a LIPSIO, BRISSONIO aliiſque latius exponantur, hic repetere nolumus. Vel hæc pauca enim ſatis oſtendunt rationem, cur Auguſtus indignum ſuorum temporum felicitate exiſtimarit, ingenuum ſanguinem iſtorum proſtibulorum contagione impune contaminari.

(a) Lib. x. cap. xxxi.

(b) Tiber. cap. xxxii.

(c) L. 15. §. 1. ff. de injur.

(d) Suet. Calig. cap. xl.

XII. Nefas porro erat, ingenuo ſponſam nuptamve eſse LENAM vel A LENONE MANUMISSAM, quod in fragmentis teſtatur ULPIANUS. (e) Lenarum enim non magis integra erat fama atque exiſtimatio, quam ipſarum meretricum, ſiquidem, ULPIANO (f) judice, *lenocinium facere* NON MINUS EST, *quam corpore quæſtum facere*. Sunt autem lenones & lenæ, qui quæve mulieres quæſtuarias proſtituunt, ſive ſuo id nomine faciant, ſive alterius. Quin & ſi cauponam exer-

(e) Tit. xiii. §. ii.

(f) Ulp. Lib i. L 43. §. 6. ff. de rit. nupt.

exercens, in ea corpora quæſtuaria habeat; (uti multæ adſolent ſub prætextu inſtrumenti cauponii proſtitutas mulieres habere,) dicendum videtur, hanc quoque lenæ adpellatione continere. (a)

Quid vero his mulieribus turpius? quid ad omne ſcelus proclivius? quæ comicis jure meritoque *perjuræ*, *peſtes*, *pellecebræ*, *pernicies*, *adoleſcentium exitium*, *legirupæ*, *dicuntur*? quas infamia notabant leges, & accuſandi dicendique teſtimonii jure privabant? (b) quibus prætores Romani, uti ex notabili exemplo apud VALERIUM MAXIMUM (c) conſtat, ferre jura communia negabant? a quibus denique ita abhorrebant omnes, quibus quid honeſti ſanguinis erat, ut PLAUTUS (d), ſcribere non dubitet:

> *Idem genus eſt lenonium inter homines, meo quidem animo,*
> *Uti muſcaque, culiceſque, pedeſque, puliceſque,*
> *Odio, & malo, & moleſtiæ; bono uſui eſtis nulli.*
> *Nec vobiſcum quiſquam in foro frugi conſiſtere audet.*
> *Qui conſtitit, culpant eum, conſpuitur, vituperatur,*
> EUM REM FIDEMQUE PERDERE, *tametſi nihil fecit, ajunt.*

An ergo Auguſtus, monſtra hujuſmodi in ullius civis ingenui thorum admitti paſſus eſſet?

Junguntur lenis A LENONE MANUMISSE, quia

(a) Idem d. l. 43. §. 7. 8. 9. ff. eod.

(b) L. 1. L. 4. §. 2. ff. de his qui not. inf. L. 4. ff. de accuſ.

(c) Lib. vii. c. vii. §. 7.

(d) Curcul. Act. iv. Scen. ii. v. 13. ſeq.

quia & hæ ſuſpectæ erant proſtratæ pudicitiæ. Solebant enim lenones ac lenæ furtim emere virgines ingenuas, eaſque vel proſtituere in lupanari, vel aliis in concubinatum vendere pretio. Unde denuo apud PLAUTUM (a) Curculio:

(a) Ib. v. 10.

- - - - - Alienas mancupatis,
Alienas manumittitis, alieniſque imperatis,
Nec vobis auctor ullus eſt, nec voſmet eſtis ulli.

Ita enim *alienas* lego pro *alienos*, quam ſcripturam ipſa reſpicit orationis ſeries. Quin videtur Auguſtus hac lege ſimul obicem ponere voluiſſe inveterato mori adoleſcentum, etiam a lenonibus abducentium amicas, quas vel manumittebant deinde vel ſubornatis teſtibus plane pro ingenuis venditabant, ut eas uxores ducere ſine fraude ſua poſſent. Multæ ſane hujuſmodi fraudes deſcribuntur a comicis, quos publica, quæ in civitate gliſcebant, probra in ſcena exagitaſſe, nemo ignorat. Quin eo adoleſcentum facinora tam ſæpe audiebantur in comœdiis, ut PLAUTUS (b) aliquando ita adloquatur ſpectatores:

(b) Captivis extr.

Spectatores, ad pudicos mores facta hæc fabula eſt.
Neque in hac ſubagitationes ſunt, ullave amatio.
Nec pueri ſuppoſitio, nec argenti circumductio,
Neque ubi amans adoleſcens SCORTUM LIBERAT *clam ſuum patrem.*

K 2 *Hu-*

Hujuſmodi paucas poeta reperiunt comœdias.

His vero dolis non rectius vires omnes incidiſſe potuiſſet Auguſtus, quam dum & a lenone lenave manumiſſas cum ingenuis in matrimonio vivere vetuit.

XIII. Porro & JUDICIO PUBLICO DAMNATAM aut IN ADULTERIO DEPREHENSAM ingenuorum lecto geniali excluſit, ceu ULPIANUS binis locis teſtatur. (a) Præcipue ea verba pertinent ad adulterii damnatas, quas duci jam prohibuerat lex Julia de adulteriis, ipſam adulterii pœnam interminata iis, qui eos ſcientes dolo malo duxiſſent. (b) Attamen nec alia hic excipiuntur judicia publica, talia, puta, *quibus unicuique e populo experiri licebat, niſi ſi cui lege accuſandi non eſſet poteſtas*. (c) Quare ea lex non officiebat damnatis ob calumniam vel prævaricationem ex cauſſa publici judicii, quia non publico judicio fuerant damnatæ. (d) Denique quum ſub Tiberio & ſucceſſoribus, has cognitiones, uti ex TACITO (e) patet, frequenter ſibi vindicaret ſenatus: etiam ad eas, quæ a ſenatu damnatæ fuerant, id prolatum eſſe, ULPIANUS (f) ſcribit.

(a) Lib. I. l. 43. §. 10. ff. de ritu nupt. & Fragm. tit. xiii. §. 11.
(b) L. 29. §. 1. ff. de adult.
(c) Ulp. Lib. I. d. l. 43. §. 10. eod.
(d) Ib. l. 43. §. 11. eod.
(e) Lib. ii. Ann. cap. lxxxv. & Lib. iii. cap. x.
(f) Tit. xiii. §. ii.

Damnatis IN ADULTERIO DEPREHENSAS lex ſubjungit. Quamvis enim & ea de re quædam cauta fuiſſent lege Julia de adulteriis: hæc tamen ſpeciatim notabat eas, quæ vel a marito domi ſuæ, vel a patre domi ſive ſuæ, ſive generi fuiſſent deprehenſæ. Quo caſu & utrique fas erat vindictam ſumere privatim, ita, ut patri filiam cum adulte-

ro,

ro, marito adulterum, in tam nefando facinore oppreſſum, occidere liceret. (a) Verum in lege Papia Poppæa, ubi non de occidenda, ſed ducenda adultera agebatur, nihil intererat, a quo, vel ubi eſſet deprehenſa. Proinde ſive maritus, ſive quis alius ſive domi ſuæ, ſive alibi eam deprehendiſſe proponeretur: notata videbatur ejuſmodi mulier, indignaque civis ingenui connubio. (b) Illud quoque obſervandum, ſolam ſuffeciſſe deprehenſionem, quamvis nec accuſata poſtea mulier fuiſſet, nec judicium damnata ſententiis, vel accuſata quidem, poſtquam deprehenſa fuerat, ſed abſoluta tamen: *quia verum eſt*, inquit Ulpianus, (c) *eam in adulterio deprehenſam, & factum lex, non ſententiam notaverit*. Quemadmodum itaque in ſenſu diviſo, uti in ſcholis loquuntur, accipienda ſunt verba: JUDICIO PUBLICO DAMNATAM AUT IN ADULTERIO DEPREHENSAM, ita veteres juris interpretes legis verba & ad eam ſpeciem protulerunt, ſi quis in adulterio Semproniæ damnatus eam adulteram non damnatam uxorem duxiſſet. Nam & hæc duci non poterat, quamvis par eſſet utriuſque turpitudo. Sane hujuſmodi quæſtio incidebat de Mævio, cujus nomine Claudius quidam Seleucus ita conſuluerat PAPINIANUM: (d) *Claudius Seleucus Papiniano S. ſalutem. Mævius in adulterio Semproniæ damnatus, eamdem Semproniam,* NON DAMNATAM, *duxit uxorem, qui moriens heredem eam reliquit: quæro an juſtum matrimonium fuerit, & an mulier ad hereditatem admittatur?* Cui PAPINIANUS reſpondit, *neque tale matri-*

(a) Paull. recept. Sent. Lib. ii. Tit. xxvi. §. i.

(b) Ulp. Lib. i. l. 41. §. 13. ff. de rit. nupt.

(c) Ibid. d. l. 43. §. 12. eod.

(d) L. 13. ff. de his quæ ut indign.

monium ſtare, neque hereditatis lucrum ad mulierem, ſed quod relictum eſt, ad fiſcum pervenire. Sed etſi talis mulier virum inſtituiſſet, & ab eo, quaſi ab indigno, hereditatem eſſe auferendam.

XIV. Denique & cum ea prohibentur nuptiæ, QUÆ ARTEM LUDICRAM FACIT FECERIT. (a) Hæc vero quum jam ad primum caput fuerint explicata: nihil eſt, quod hic addendum arbitremur, præter id unum, quod lex circa ingenuorum nuptias aliquantulum remiſerit a rigore ſuo, nihilque addiderit de patre matreve, artem ludicram facientibus, quorum tamen opera in ſcenam vel arenam locata ſenatorum nuptias non minus turbabat, ac ſi ipſa femina in ſcenam prodiiſſet. Ingenuis tantum ab ipſis mulieribus ſcenicis abſtinendum, neque filiabus fraudi erat quæſtus, quem parentes in ſcena vel fecerant olim, vel tum adhuc quum filiæ ingenuis nuberent, faciebant.

(a) Ulp. Fragm. tit. xiii. §. ii.

CAPUT II.

PRima illa capita variis mutationibus obnoxia. I. Lex illa minus quam perfecta. Ex imperfecta perfectam reddidere Antoninus & Commodus Imperatores. SC hoc cur ſoli Antonino tribuatur? Quale illud fuerit? II. Conſtantinus M. legem etiam ad alias perſonas perfectiſſimas protulit. Ejus conſtitutio L. 1. C. de natur. lib. explicata. Qualis dignitas τελειότητος vel perfectiſſimatus? Duumviri etiam nonnulli viri perfectiſſimi dicti. Phœniciarcha & Syriarcha:

Con-

Conſtantinus etiam libertinarum filias nuptiis virorum perfectiſſimorum prohibuit. Ut & tabernarias, tabernariarumque filias & eas, quæ mercibus publice præfuerint. Pœnam quoque auxit Conſtantinus. III. *Valentiniani & Marciani Auguſtorum conſtitutio Conſtantiniana ſimilis.* IV. *Juſtinus totum caput de ſenatorum nuptiis abrogavit. Cauſſa fuere Juſtiniani cum Theodora nuptiæ. L. 23. C. de nuptiis non Juſtiniani ſed Juſtini eſt. Abſonæ ratiocinationes Juſtini.* V. *Poſtea & Juſtinianus ſæpe hoc caput exploſit, primum anno* IↃXXVII. *ut ex L. 33. pr. C. de epiſc. aud. colligitur, deinde anno* IↃXXXIV. *L. 33. §. 1. C. de epiſc. aud. poſtea anno* IↃXXXIX. *Nov.* LXXXIX. *cap.* XV. *ac denique anno* IↃXLI. *Nov.* CXVII.

PRima illa, quæ conjunximus, Legis Papiæ Poppææ capita tot obnoxia fuere mutationibus, quot neſcio, an ullum. Quare operæ pretium fuerit, quid poſt Auguſti tempora ei legi vel obrogatum, vel ſurrogatum, vel derogatum ſit, quibus denique gradibus illa capita de maritandis ordinibus plane fuerint antiquata, paullo accuratius enarrare.

I. Capita illa minus, quam perfectis legibus fuiſſe accenſenda, recte vidit Jac. Gothofredus. (a) Prohibuerant enim Senatorum atque ingenuorum cum perſonis vilioribus nuptias: verum contractas non reſciderant, pœnam iis, qui contra legem uxores duxiſſent, irrogaſſe contenta. Quæ ipſa eſt *legis minus quam perfectæ* definitio apud

(a) Not. ad Leg. Pap. popp. c. 1. p. 315.

apud Ulpianum. (a) Non reſcidiſſe vero legem Papiam nuptias illegitimas, vel inde colligas, quod *mortua* demum *uxore dos caduca fieret*, (b) & matrimonio licet contra leges contracto, uxor tamen a marito adulterii poſſet accuſari. (c) Unde non potuit non inferre vir eximius, hujuſmodi nuptias, quamvis injuſtas atque illegitimas, tamen non irritas feciſſe Auguſtum, adeoque nec per legem Papiam illas fuiſſe reſciſſas.

(a) Fragm. tit. I. §. 21.

(b) Ibid. tit. XVI. §. 14.

(c) L. 13. §. 1. ff. ad L. Jul. de adult.

Enimvero perfectam ex imperfecta hanc legem fecerunt Marcus & Commodus Imperatores, de quibus Ulpianus: (d) *Oratio Imperatorum* Antonini & Commodi, *quæ quaſdam nuptias in perſonam ſenatorum inhibuit, de ſponſalibus nihil loquuta eſt*. Orationis *Imperatorum* meminit. Solebant enim principes, quæ a ſenatu decerni vellent, antequam patres rogarent ſententias, oratione complecti, eamque vel ipſi in ſenatu habere, vel recitandam dare Quæſtoribus candidatis, quorum præcipue erat, *orationibus, epiſtolis, libriſque principum in ſenatu legendis vacare*. (e) Quare ſi quid oratione principis vel cautum dicitur, vel prohibitum, perinde eſt, ac ſi SC conſtitutum fuiſſe diceretur, non quod ſola principis oratio jus faceret, (nondum enim legislatoriam illam poteſtatem ſibi arrogarant boni principes,) ſed quod deinde pedibus plerumque iri ſoleret in principis ſententiam, fieretque in eam ſenatuſconſultum, quod ſaltim a Tiberii temporibus ita pro lege erat, ut ſcribere non dubitet Ulpianus;

(d) L. 16. ff. de ſponſal.

(e) L. un. §. 2. & 4. ff. de off. Quæſt.

NUS: (a) *Non ambigitur, ſenatum* JUS FACERE *poſſe*. (a) L. 9 ff. de legib.

Tale SC etiam hanc principum orationem inſequutum eſſe, ſimulque, quid eo cautum fuerit, perſpicue his verbis docet PAULLUS: (b) *Oratione* D. MARCI *cavetur, ut, ſi ſenatoris filia libertino nupſiſſet*, NEC NUPTIÆ *eſſent. Quam & SENATUSCONSULTUM ſequutum eſt*. D. Marco eam orationem tribuit Paullus, quam ei & Commodo communem fuiſſe Ulpianus ſcripſerat, quia ſolemne eſt juris auctoribus, uni ac præcipuo collegarum tribuere, quod ab iis communiter fuerat conſtitutum. Id quod præcipue faciebant, ſi pater cum filio communicaverat imperium, aut ſi tanta collegæ unius præ altero erat auctoritas, ut contingeret, quod, teſte SVETONIO (c) de Cæſaris & Bibuli conſulatu ferebatur: (b) L. 16. pr. ff. de nupt. (c) Jul. cap. XX.

Non Bibulo quidquam nuper, ſed Cæſare factum eſt,
Nam Bibulo, fieri, Conſule, nil memini.

Qua de cauſſa & ſoli Marco Antonino tribui animadvertimus SC. Orphitianum, (d) quod Marci & Commodi Imperatorum orationi originem debere, idem ULPIANUS (e) tradit. (d) pr. inſt. de SC. Orphit. (e) Fragm. tit. XXVI. §. VII.

Deinde, quod ad ipſum attinet hujus SC. argumentum: cautum illo ait PAULLUS, *ut ſi ſenatoris filia libertino nupſiſſet*, NEC NUPTIÆ *eſſent*: idque etiam teſtatur ULPIANUS. (f) Sed cave tamen exiſtimes, id ſolum tunc principes ſanxiſſe. Neque enim (f) L. 3. §. 1. ff. de don. inter vir. & ux.

de ſenatorum tantum filiabus, ſed de ipſis etiam ſenatoribus eo SC. actum, in eorumque perſonam nuptias quaſdam fuiſſe inhibitas, paullo ante vidimus ex fragmento ULPIANI, qui & alibi (a) videtur hoc SC in animo habuiſſe, dum ſcribit: SENATUS *cenſuit, non conveniens eſſe ulli ſenatori, uxorem ducere aut retinere, damnatam publico judicio.* Quumque eadem ratio, quæ in ſenatorum liberorumque eorum perſonas nuptias inhibere ſuaſit, etiam in ingenuorum perſonam cadere videatur: perquam profecto veroſimile eſt, de his quoque egiſſe illud SCtum, adeoque illud utrumque caput integrum repetiiſse, eique addidiſſe ſanctionem: SI QUI ERUNT, QUI ADVERSUM EA FECERINT, QUAM SUPRA SCRIPTUM EST, INTER EOS NEC NUPTIAS ESSE CENSUERE. Generatim enim nuptias contra legem Juliam & Papiam contractas poſt iſtud SC. irritas fuiſſe, ſatis adparet ex tot legibus, quæ *nec ſponſalia*, (ad quæ interpretando hoc SC. protulerunt veteres,) *hujuſmodi ullius eſſe momenti*, (b) *nec ſtare tale matrimonium*, (c) *nec nuptias eſſe*, (d) *nec eam*, quæ contra hanc legem nubat, *uxorem fieri*, (e) adeoque *nec retineri poſſe*, (f) ſed *ſtatim eſſe dimittendam*, (g) dicunt. Quæ omnia non, uti EM. MERILLIO (h) viſum, ex ipſa lege PAPIA POPPÆA, ſed ex hoc SC. eſse, ſatis conſtat.

II. De revocando horum capitum uſu cogitavit etiam CONSTANTINUS M. Imperator, ante cujus tempora illa videntur ſenſim eviluiſſe, poſtquam & e turba viliſſimorum ho-

(a) Ulp. Lib. 1 L. 43. §. 10. ff. de R.N.

(b) L. 16. ff. de ſponſ.

(c) L. 18. ff. de his quæ ut indign.

(d) L. 16. ff. de rit. nupt.

(e) L. 34. §. ver. ff. eod.

(f) L. 43. §. 10. ff. eod.

(g) L. 44. §. 7. ff. eod.

(h) Lib. V. Obſ. cap. XI.

hominum haut pauci ſibi viam in ſenatum emuniverant. Jam ſub Marco Antonino, bono principe, honores petere ſuſtinebat Vetraſinus quidam, qui monitus ab Imperatore, ut ſe ab opinioribus populi vindicaret, reſpondit, *multos, qui ſecum* IN ARENA *pugnaſſent, ſe prætores videre.* (a) Commodus Imp. uti refert LAMPRIDIUS, (b) libertinos in Senatum & inter patricios legi paſsus erat. Poſtea Elagabalus ad præfecturam prætorii ſaltatorem, qui hiſtrioniam Romæ fecerat, adſcivit, præfectum vigilum Gordium aurigam fecit, ad reliquos honores promovit, *commendatos ſibi*, ut LAMPRIDIUS (c) ait, *pudibilium enormitate membrorum*. Sed & Carinus, teſte VOPISCO (d) *Præfectum urbi fecit cancellarium ſuum, quo nihil fœdius nec cogitari potuit aliquando, nec dici, Præfectumque Prætorii, quem habebat, occidit, in ejus locum Matronianum, veterem conciliatorem, fecit. Unum ex his notarium, quem ſtuprorum & libidinum conſcium ſemper atque adjutorem habuerat, invito patre conſulem fecit.* Nec ignotum eſt, ipſis Conſtantini M. temporibus, Licinium multos Senatores ad naviculariorum conditionem detruſiſse, (e) non ob aliam procul dubio cauſsam, quam quod eos indignos ampliſſimo ordine exiſtimaret, quamvis ejus factum Conſtantinus, ut ſolet, verbis ſatis invidioſis exagitet. Monſtra hujuſmodi quum irruerent in Senatum, qualia eorum credamus fuiſse matrimonia? Ne ergo iſta nuptiarum licentia in ſæculi dedecus vergeret, CONSTANTINUS Flavio Popilio Nepotiano & Facundo coſs. id eſt, anno æræ

(a) Jul. Capito in M. Ant. cap. xii.

(b) Vit. Commodi cap. vi.

(c) Elagab. c. xii.

(d) Vit. Carin. cap. xvi.

(e) L. 4. C. Theod. de infirm. his quæ a tyrann.

Chriſtianæ cccxxxvi. xii. Kal. Aug. conſti-tutionem hanc (a) Carthaginem miſit ad Gregorium, Præfectum Prætorio: *Senatores, ſeu præfectos, ſeu quos in civitatibus duumviralitas, vel ſacerdotii, id eſt Phœniciarchæ, vel Syriarchiæ ornamenta condecorant, placet maculam ſubire infamiæ, & alienos a Romanis legibus fieri, ſi ex ancillis vel ancillæ filia, vel liberta vel libertæ filia, vel ſcenica vel ſcenicæ filia, vel tabernaria vel tabernariæ filia, vel humili vel abjecta perſona, vel lenonis aut arenarii filia, vel quæ mercimoniis publice præfuit, ſuſceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, aut proprio judicio, aut noſtri prærogativa reſcripti, ita, ut, quidquid talibus liberis pater donaverit, (ſeu illos legitimos, ſeu naturales dixerit,) totum retractum legitimæ ſoboli reddatur, aut fratri, aut ſorori, aut patri, aut matri. Sed & ſi uxori tali quodcumque datum quolibet genere fuerit, vel emtione collatum, etiam hoc retractum reddi præcipimus. Ipſas etiam, quarum venenis inficiuntur animi perditorum, (ſi quid quæritur, vel commendatum dicitur, quod his reddendum eſt, quibus juſſimus, aut fiſco noſtro,) tormentis ſubjici jubemus. Sive itaque per ipſum datum eſt, qui pater dicitur, vel per alium, ſive per interpoſitam perſonam, ſive ab eo emtum, ſive ab alio, ſive ipſorum nomine comparatum: ſtatim retractum reddatur, quibus juſſimus, aut, ſi non exſiſtant, fiſci juribus vindicetur. Quibus tacentibus & diſſimulantibus ad defenſionem fiſcalem duorum menſium tempora limitentur: intra quæ ſi non retraxerint, vel propter retrahendum rectorem*

(a) L. 1. C. de natural. lib.

pro-

provinciarum interpellaverint, quidquid talibus filiis vel uxoribus liberalitas impura contulerit, fiſcus noſter invadat, donatas vel commodatas res ſub pœna quadrupli ſevera quaſtione perquirens.

Hac ergo conſtitutione admodum ſevera tripliciter primum legis noſtræ caput mutavit Conſtantinus. Nam primo nuptias olim ſenatoribus eorumque filiis, nepotibus pronepotibuſque prohibitas, etiam in minoris dignitatis perſonas quaſdam inhibuit: deinde & mulierculas ab ejuſmodi virorum nuptiis cohibuit, quarum haut meminerat lex Papia Poppæa. Denique & pœnas quaſdam multo ſeveriores adverſus eos, qui ſe hujuſmodi nuptiis commaculaverant, ſtatuit.

Ad eos quod attinet, quorum in perſonam nuptias cum quibuſdam feminis inhibuit, quaſdam quidem, quarum lex Papia Poppæa rationem habuerat, omiſit, alias autem, quarum non habuerat, adjecit. Lex non ſolum de ſenatoribus agit, verum etiam de eorum filiis & filiabus, nepotibus neptibuſque ex filio, pronepotibus ac pronepribus ex nepote, filio nato natis. Conſtantinus nihil de his omnibus ſancit, forſan quod ita ſenſim eviluerat dignitas liberorum e ſenatoribus genitorum, ut eorum vix habenda videretur ratio. Sane jam ſub Alexandro Severo cœpiſſe dubitari, an filia & neptis ſenatoris claritatum generis retineat, ſatis ex hujus principis reſcripto ad Severinam adparet. (a) Nec opus fuiſſet nova illa Valentis, Gratiani, & Valentiniani Imperatorum conſtitutione, (b) qua liberis ſe-

(a) L. [illegible] C. de dign.
(b) L. 12. C. [illegible]

ſenatorum dignitas clariſſimatus confirmaretur, ſi ea ab Auguſti temporibus illis ſalva ac illibata ſemper manſiſſet. Quemadmodum ergo horum rationem nominatim non habuit CONSTANTINUS, niſi eos κτ' διάνοιαν inter viros perfectos latere dixeris: ita contra eam legem producit ad alios, quorum haut meminit lex PAPIA POPPÆA. Primo enim ſenatoribus jungit PRÆFECTOS. Sed quoſnam? Præfectoſne prætorio aut urbi? Hos nominari non erat opus, quum & hi non ſolum jampridem virorum clariſſimorum (a) & amicorum Imperatoris titulum, (b) immo & ſenatoriam dignitatem, teſte LAMPRIDIO (c) obtinuiſſent, verum etiam ſenatores poſtremis temporibus longe anteirent, in ipſo ILLUSTRIUM virorum ordine conſtituti. (d) An præfectos Auguſtales aut ærario? Id vero addendum fuiſſet omnino, quia non unius generis erant præfecti, iique dignitate magnopere differrent. Sed textum hic in mendo cubare conſtat: & facilis error ex nota. Præfecti urbi litteris P.V. notari ſolebant, iiſdemque litteris deſignabantur, *viri perfectiſſimi*. Hinc tam ſæpe confunduntur *perfecti* & *præfecti*, ut exempla ejus erroris hic convaſare tædioſum futurum ſit, maxime quum nobis otium fecerit V. C. JURETUS. (e) Quamobrem nihil verius eſt, quam quod ſuſpicati ſunt HALOANDER, ANT. AUGUSTINUS, & JAC. CUJACIUS, pro *præfectos* reſcribendum eſſe *perfectos*, quippe quam lectionem & Marciani (f) & ipſius JUSTINIANI (g) Novella confirmat: ſiquidem in hac *inſignes*, non alii ſunt, quam

(a) Cod. Greg. Lib. ii. tit. ii.
(b) L. 1. §. 3. ff. ad pell. L. 1. C. ſi mancip L. ult. ff. de offic. præt. vigil. L. 1. ff. de ſent. paſſis.
(c) Alex cap. xxi.
(d) L. 4. C. de mod. mulct.
(e) Ad Symmach. Epiſt. xl.
(f) Nov. Marcian. tit. iv.
(g) Nov. lxxxix. cap. xv.

quam *διασημότατοι*, id eſt, *perfecti*, uti alias vocantur. (a) Sunt vero viri *perfectiſſimi*, vel *τελειότατοι* proximi a *clariſſimis*, vel ſenatoribus, ipſis equitibus prælati, quippe non proximum, ſed ſecundum a ſenatoribus gradum obtinentibus. (b) Conſtantini ſæculo *perfectiſſimatus* honor adhuc tribuebatur *ducibus*, (c) poſtea in ſpectabilium ordinem evectis, (d) *Præſidibus* item Arabiæ, Dalmatiæ, Hiſpaniæ Tarraconenſis, *Correctoribus*, (inter quos tamen unum *virum clariſſimum atque amicum ſuum* jam vocant Diocletianus & Maximianus, (e) *præfectis annonæ*, *præfectis vigilum*, *magiſtro curſus*, *Nationali ſummæ rei* ſeu *καθολικῷ Magiſtris & primiceriis ſcriniorum*, *Tribunis notariorum*, aliiſque, quorum recenſum ex utriuſque codicis legibus ipſiſque marmoribus vetuſtis inſtituerunt Jac. Gutherius, (f) Jac. Gothofredus, (g) & Thom. Reineſius. (h) Quorum obſervationibus jam id adjicimus, quod ſub eadem tempora, uti paullo poſt demonſtrabimus, & duumviri *perfectiſſimatus* vel *τελειότητος* dignitatem affectare cœperint, quæ demum ita eviluit, ut Justiniani beneficio illa fruerentur promiſcue, quicumque ea de re principis codicillos impetraſſent, dum non eſſent ſervilis conditionis, vel fiſco aut curiæ obnoxii, vel piſtores, vel inſtitores, vel procuratores, vel denique illum ſibi honorem venali ſuffragio non emiſſent. (i) Eos itaque omnes, qui ſuo tempore inter viros *perfectiſſimos τελειοτάτους* vel *διασημοτάτους* referebantur, a nuptiis indecoris abſtinere juſſit Con-

Stan-

(a) Greg. Naz. Epiſt. cxxviii.

(b) L. 1. C. de equeſtr. dign.

(c) Ammian. Lib. xxi. p. 216.

(d) L. 30. C. Theod. de erog. milit. ann.

(e) L. 4. C. de jur. & facti ign.

(f) de Offic. dom. Aug. Lib. 1. cap. iv.

(g) Ad C. Theod. Tom. II. p. 248. ſequ.

(h) Inſcript. claſſ. vi. n. xxxviii.

(i) L. 1. C. de perfectiſſ. dign.

STANTINUS, legem Papiam Poppæam, de ſolis ſenatoribus eorumque liberis ſcriptas, ad eos quoque proferens, qui proximum a ſenatoria dignitate gradum obtinebant.

Jungit his CONSTANTINUS eos, *quos in civitatibus Duumviralitas condecorabat*. Nam & hi, uti jam diximus, olim in egregiorum conſtituti ordine, iis temporibus ad perfectiſſimatus vel τελειότητος gradum, ſaltim ſi celebrioribus civitatibus præeſſent, adſpirare cœperant. Sane qui circa ea tempora ſcripſit, LACTANTIUS, vel quiſquis libelli de mortibus perſequutorum auctor eſt, (a) ubi de Chriſtianorum laniena ſub Maximiano agit: *Torquebantur*, inquit, *ab eo non modo decuriones, ſed primores etiam civitatum, egregii* AC PERFECTISSIMI VIRI. Ubi manifeſto decuriones *viri egregii*; primores civitatum vel duumviri *perfectiſſimi* adpellantur. Ita & in vetuſto marmore ſæculi Chriſtiani quarti apud GRUTERUM (b) L. Aradio Valerio Proculo V. C. plurimiſque functo dignitatibus monimentum exigunt

(a) De mort. perſequ. cap. xxi.

(b) Inſcr. p. cccLxiii. 2.

VIRI, PERFECTISSIMI. ET. PRINCIPALES. ET. SPLENDIDISSIMVS. ORDO. ET. POPVLVS. PVTEOLANORVM.

Quare non mirum, & in horum perſonam eaſdem nuptias inhibuiſſe Conſtantinum, a quibus reliquos viros perfectiſſimos abſtinere juſſerat.

Sed & *Sacerdotii, id eſt* PHOENICIARCHIÆ & SYRIARCHIÆ *ornamentis decoratos*, ab iiſdem nuptiis prohibuit. In ſingulis enim per orien-

orientem provinciis Sacris provincialium communibus præerant Pontifices, qui Sacra, templa, certamina, ludos feſtoſque dies curarent. (a) Hinc paſſim apud veteres occurrunt Aſiarchæ, (b) Galatarchæ, (c) Bithyniarchæ, (d) Cappadociarchæ, (e) Lyſiarchæ, (f) qui omnes æque ac Syriarchæ in communi cujuſque provinciæ concilio creati, (uti ex Strabone, (g) qui Lyciarcham ἐν τῷ συνεδρίῳ electum ſcribit, contra Harduinum accurate demonſtrat Norisius, (h) tanta plerumque profuſione ludos edebant, ut in jure noſtro proditæ ſint excuſationes, quibus moleſtiſſima iſta ſacerdotia declinarentur. (i) Etiam hos ergo Constantinus, tamquam ſacerdotalibus decoratos ornamentis, a vilioris conditionis feminarum nuptiis cohibuit, idque adeo in principe Chriſtiano miratus eſt Justinianus, (l) ut ideo exagitare eum videatur. Sed non defuiſſe videntur Constantino rationes, quamobrem & ad hos legem Papiam Poppæam proferret. Magna iſti homines in univerſa provincia dignitate eminebant. Forum enim erat, ἄρχειν τῶν περὶ γῆν ἱερῶν ἁπάντων, ἄρχειν τῆς χώρας καὶ τῶν πόλεων ἱερέων, καὶ ἀπονέμειν, τί τὸ πρέπον ἑκάστῳ, *praeſſe omnibus per provinciam ſacris, imperare omnibus & regionis & urbium ſacerdotibus, & unicuique, quod convenit, injungere*: (m) quin & Deorum cultui parum deditos τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας ἀποστῆσαι, *ſacerdotali functione alienare*, quippe quam poteſtatem iis veluti jure poſtliminii deinde reſtituit Julianus. (n) Hinc paſſim dicuntur ἱερεῖς, ἀρχιερεῖς, ἀρχιερεῖς πρω-

(a) Valeſ. ad Euſeb. H. E. Lib. iv. c. xv.
(b) Act. xix. 31 35.
(c) Montfauc. Palæogr. Gr. p. 161.
(d) L. 6. §. 14. ff. de excuſ.
(e) d. l. 6. §. 14 eod.
(f) L. 1. C. de offic. com. orient.
(g) Strabo Lib. xiv. p. 665.
(h) Diſſ. iii. de Epoch. Syro Maced. cap. vii. p. 157.
(i) L. 8. pr. ff. de vac. & excuſ. mun.
(l) Nov. lxxxix. cap. xv.
(m) Jul. Epiſt. lxiii. p. 452.
(n) Epiſt. xlix. p. 431

πρῶτοι, ἀρχιερεῖς μεγάλοι ἢ μέγιστοι, (a) quemadmodum ipſum illud ſplendidiſſimum ſacerdotium *ἔθνους ἱερωσύνη*, *præſidatus gentis* (b) & *ſacerdotium provinciæ* (c) in ipſo jure noſtro adpellatur. Quare & nihil eſt honoris, quod non hiſce ſacerdotibus fuerit habitum. Maximianus Imperator, teſte Eusebio, (d) illis honoris cauſſa dederat militare ſatellitium: ipſi provinciales annos ſæpe non conſulum, ſed horum ſacerdotum nominibus ſignabant, ceu & ex epiſtola Smyrnenſium de martyrio Polycarpi, (e) & ipſis nummis antiquis apud Ez. Spanhemium (f) patet. Sæpe etiam maximas ſimul urbium ac provinciarum dignitates cum iſto ſacerdotio conjunctas fuiſſe animadvertimus. Sic *χαριδήμου, ἀρχιερέως στρατηγοῦντος* mentio fit in marmore Arundelliano: (g) *ἀρχιερέως τῆς Ἀσίας ναῶν ἐν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τῆς πατρίδος διὰ βίου βουλάρχου* in alio marmore apud Sponium: (h) *ἀρχιερέως καὶ δικαστοῦ* apud Thom. Smithium. (i) Quin ipſa ſacerdotalis iſta dignitas in ſe tanti viſa eſt eorum temporum hominibus, ut eam ΣΤΕΦΑΝΟΝ *ὑπὲρ πολλῶν χρημάτων*, coronam *omnibus cariorem opibus* vocare non dubitet Philostratus. (l) Quæ quum ita ſint, facile eſt ad exiſtimandum, non in ſpectabilium, clariſſimorum, perfectiſſimorum aut egregiorum ordinibus ſubſtitiſſe illos provinciarum pontifices, ſed ad ipſam adſpiraſſe *illuſtrium* dignitatem. Saltim id indicat marmor, quod Sardibus deſcripſit Tho. Smithius: (m)

ΕΞΟΡΙΣΘΕΝΤΩΝ ΑΝΟΣΙΩΝ
ΚΑΜΥΣΑΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΡΑ

ΥΠΕ-

(a) Ez. Spanhem. de uſu nummiſm. Diſſ xii. p. 418. Tom. ii.
(b) L. 6. §. 14. ff. de excuſ.
(c) L. 17. ff. de mun. L. 8. pr. ff. de vacat. & exc. mun.
(d) Lib. viii. H. E. cap. xiv.
(e) Euſeb. Lib. iv. H. E. cap. xv.
(f) Ibid. p. 417.
(g) Marm. Ox. p. 294. P. ii.
(h) Miſc. Tom. iii. p. 114.
(i) Notit. ſept. eccl. Aſ. p. 30.
(l) De vit. ſophiſt. Lib. ii. ſegm. xxi.
(m) Not. ſept. eccleſ. Aſ. p. 30.

ΥΠΕΡΕΧΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΟΥ.

Ubi *ὑπερέχιος καὶ ἐνδοξότατος*, *ſublimis & glorioſiſſimus* adpellatur pontifex provinciæ. Eos vero titulos nonniſi illuſtribus attributos eſſe, vel inde patet, quod præfecti prætorio in novellis paſſim vocantur *ἐνδοξόταται* vel in abſtracto, *ἡ σὴ ἐνδοξότης*, *tua gloria* (a) item *tua ſublimitas* (b) *tua celſitudo*, (c) *amplitudo tua*, (d) & ſic porro. Quæ quum ita ſint, fuere omnino CONSTANTINO rationes, cur & Phœniciarchas & Syriarchas (reliquorum enim nomina fortaſſis cum ipſa religione evanuerant,) a viliſſimarum feminarum nuptiis abſtinere vellet. Quia enim ab illuſtribus, in quibus & hi pontifices cenſebantur, ad perfectiſſimos uſque legem Papiam Poppæam valere ſemel voluerat: non poterat ſane, quin & horum ſacerdotum haberet rationem. Neque id ſacerdotii vel religionis honori tribuit: ſed quia lex in ſe viris eximiis exoſa erat, ideo nec iſtos ſibi exoſos homines, qui fortaſſis quam maxime hujuſmodi nuptiis ſeſe polluerant, exſortes ejus oneris eſſe patiebatur.

(a) Nov. xciii. c. 1.
(b) L. 7. C. de numer. rar. L. ult. C. de fabric.
(c) L. ult. C. de numer.
(d) L. 3. C. de divers. offic.

Ut & ad feminas, quarum a nuptiis viros perfectiſſimos abſtinere juſſit imperator, progrediamur: fruſtra meminiſse videri poterat *ancillarum*, *earumque filiarum*, quum per legem Papiam Poppæam ne libertinas quidem ducere poſsent ſenatores. Sed quum non ſolum a nuptiis, verum etiam a concubinatu vilium perſonarum cohibuerit ſena-

tores & perfectiſſimos, nec rarum iis temporibus fuerit, viros in republica principes etiam in ancillarum ruere amplexus: (a) non abs re fore exiſtimavit, & earum meminiſse diſerte. Sed & in eo ipſo Auguſto ſeverior fuit CONSTANTINUS, quod non ſolum *libertinis*, ſed etiam *libertinarum filiabus* ingenuis, ſpem omnem ſenatorii matrimonii incidit. Quæ de *ſcenicis ſcenicarumque filiabus*, itemque *lenonum* & *arenariorum filiabus*, præcipit, ſatis congruunt legis Papiæ Poppææ rationibus. Scenicæ enim & arenarii artem ludicram faciebant. Hos autem æque ac eorum filias lex Papia Poppæa ſenatoribus ſenatorumque filiis ſponſas nepteſque eſse vetuerat. In lenonum filias autem non minus ac in eas, quæ manumiſsæ a lenone fuerant, proſtratæ pudicitiæ cadebat ſuſpicio. De novo vero Conſtantinus addit *tabernarias*, *earumque filias*, id eſt, mulierculas, quæ exercentes cauponariam, eſculenta potulentaque vendebant pretio minimo. Hinc NONIO MARCELLO (b) *taberna* præcipue dicitur ἀ'νὼν vel *vinaria*, quo fæx civitatis potandi cauſsa confluebat. Has vero perſonas ipſa vilitas quæſtus indignas reddebat ſenatorum & perfectiſſimorum virorum nuptiis. Semper enim tam abjecta viſa eſt tabernariorum conditio, ut ſi cui ſordidum quid ac vile oſtendere vellent, eum veteres cum HORATIO (c) remitterent ad

> - - - - - - *Forum Appi,*
> *Differtum nautis*, CAUPONIBUS *atque*
> *malignis.*

(a) L. un. C. Theod. de concub. L. 1. C. Th. de mul. quæ ſe ſerv.

(b) cap. xii. §. lv.

(c) Serm. lib. 1. Sat. v. v. 4.

Unde & alibi idem poeta Venuſinus: (a)

> *Nulla* TABERNA *meos habeat neque pila libellos.*

Accedit, quod, ut ſupra ex ULPIANO (b) notavimus, plerumque *exercentes cauponariam, ſub prætextu inſtrumenti cauponii, proſtitutas mulieres habere ſolerent*, & hinc CATULLO taberna dicatur *ſalax*, dum ſcribit:

> SALAX TABERNA *voſque contubernales*
> *A pileatis nona fratribus pila.*

Quum itaque lenis non multo meliores eſſent tabernariæ: cum iis quoque earumque filiabus Senatores ex rationibus legis Papiæ Poppææ rem habere nolebat Conſtantinus. Poſtremo & vitari jubet, *quæ mercibus publice præfuerunt*. Quamvis enim mercatura nihil habeat, quod vituperes: Romanis tamen ſemper ſorduerat tabernaria illa eorum negotiatio, *qui mercabantur a mercatoribus, quod ſtatim venderent, quoſque nihil proficere exiſtimabant, niſi admodum mentirentur*. (c) Hinc & alibi CONSTANTINUS (d) edixit, *ne quis* EX ULTIMIS NEGOTIATORIBUS *aliqua frui dignitate pertentaret*. Et JUSTINIANUS (e) iis, *qui in* ALIQUO NEGOTIO *conſtiterint*, omnem ſpem ademit *fruendi codicillis perfectiſſimatus*. Unde facile reddi poterit ratio, cur & perfectiſſimorum connubio eas indignas habuerit CONSTANTINUS.

Denique &, quod ad pœnas attinet, quædam in lege Papia Poppæa Princeps iſte inno-

(a) Serm. lib. I. Sat. iv. v. 71.

(b) L. 43. §. 9. ff. de R. N.

(c) Cic. lib. I. de offic. cap. xlii.

(d) L. 6. C. de dign.

(e) L. un. C. de perfect. dign.

innovavit. Lex Papia Poppæa nuptias has non reſcindebat, ſed pœnis quibuſdam coercebat, qui adverſus legem iniiſſent Matrimonium. Ex oratione quidem Marci & Commodi, Imperatorum, inter perſonas, in quas lex illa nuptias inhibuerat, *nec nuptiæ erant*: nec tamen, qui ejuſmodi matrimonium contrahere conſtituerant, infames habebantur, multo minus ea ignominia notabantur Senatores, qui libertinam aliamque perſonam vilem non uxorem, ſed concubinam habuiſſent. Qualia exempla Romæ non defuiſſe, vel ex ULPIANO (a) patet, qui Severum Imp. in liberta Pontii Paulini ſenatoris ſtatuiſſe ait; ut donationes ei factæ ratæ eſſent: *quia non fuerit adfectione uxoris habita, ſed magis* CONCUBINÆ. Quamvis etiam lex Papia Poppæa liberos, ex hujuſmodi matrimonio ſuſceptos, teſte PAULLO, (b) exſortes eſſe juberet paternæ hereditatis: poterat tamen pater naturalis iis donare inter vivos & mortis cauſſa, poterat iiſdem legare & vendere, immo & ipſam hoc modo locupletare concubinam. Aſt multo ſeverior CONSTANTINUS primo ſenatores & perfectiſſimos, qui ex his perſonis liberos ſuſceperint, infamia notat, quin indignos judicat Romana civitate, ſi recte capio verba: *Placet maculam ſubire infamiæ, &* ALIENOS A ROMANIS LEGIBUS *fieri*. Deinde non ſolum, qui nuptias cum his mulierculis contraxerint, notat, ſed &, qui eaſdem in concubinatu habuerint. Neque enim diſtingui patitur imperator, *legitimoſne* pater *hos liberos dixerit, an naturales*. Præterea non

(a) L. 3. §. 1 ff. de Don. inter vir. & ux.

(b) Lib. iv. recept. ſent. tit. viii. §. iv.

non ſolum cum Marco Imp. has nuptias nullas eſſe jubet, verum etiam omnia, quæ vel hujuſmodi uxori, vel concubinæ, vel liberis ex eo matrimonio natis, a viro patreve vivo donata vel dicis cauſſa & in fraudem legis vendita fuerint, legitimæ ſoboli vel propinquis reſtitui, aut his deficientibus, vel intra bimeſtre ſpatium non retrahentibus, a fiſco occupari jubet. Hæc Constantinus adverſus eos, qui latum clavum & perfectiſſimatus ornamenta tam abjectarum perſonarum conſortio contaminaſſent, conſtituit. Cujus rei quas cauſſas ille habuerit, infra, ubi de concubinatu agemus, dicendi erit occaſio.

III. Eamdem viam ingreſſi ſunt Valent. & Marcianus Augusti, qui prid. non. Apriles Altio & Aſterio coſſ. id eſt anno æræ vulgaris ccccliv. ſingulari novella, (a) ex qua quædam in codice noſtro repetuntur, (b) eaſdem nuptias *ſenatorum perfectiſſimorum, duumvirorum, flaminum municipalium, & ſacerdotum provinciæ* cum ancillis, ancillarum filiabus, libertabus, earumque filiabus ſive civibus ſive Latinis, ſcenicis, earumque filiabus, tabernariis, earumque filiabus aliiſque abjectis perſonis denuo prohibent, addita interpretatione, *humilem vel abjectam perſonam minime eam intelligi, quæ licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata ſit.* Id quod ideo monendum putabant Imperatores, quod Conſtantinus M. in ſua conſtitutione addiderat: *Vel tabernariæ, vel tabernariæ filiæ, vel humili, vel abjectæ perſonæ.* Quæ verba juſto latiorem admittere po-

(a) Nov. Marcian. tit. iv.

(b) L. 7. C. de inceſt. nupt.

potuiſſent interpretationem, niſi eam ſuis limitibus circumſcripſiſſent Valent. & Marcianus. Manſit ergo lex Conſtantini, uſque ad tempora Juſtini ſenioris, idque liquet ex CASSIODORI (a) formula, qua matrimonium hujuſmodi confirmatur, & liberi inde nati legitimi eſſe jubentur. Ad quod CASSIODORI caput recte obſervavit GUIL. FORNERIUS, (b) eatenus tantum ab uſu receſſiſſe conſtitutionem Conſtantini, quod confirmatio hujuſmodi nuptiarum peti poſſet a principibus, quod tamen fieri vetuerat Conſtantinus.

(a) Lib. vii. Var. cap. xl.

(b) Not. ad Caſſiod. l. c. p. 318.

IV. Sed illi capiti de ſenatorum nuptiis primum derogavit JUSTINUS; poſtea JUSTINIANUS Imper. illud penitus abolevit. Et ille quidem hujus jam nobiliſſimi Cæſaris inſtigationibus ad id commotus, viris ſummis nuptias cum ſcenicis mulieribus permiſit. Quum enim JUSTINIANUS, a Juſtino adoptatus, deperiret Theodoram, ſcenicam & parum integræ exiſtimationis feminam, quippe *embolariam*, uti demonſtravit ALEMANNUS: (c) neque cum ea ſine dedecore, ſalva lege Papia Poppæa & Conſtantini M. conſtitutione, nuptiæ fieri poſſent: facile perſuaſit JUSTINO, ſeni decrepito, ut edita conſtitutione illud Conſtantini M. edictum tolleret, & non modo clariſſimis ac perfectiſſimis viris ſed illuſtribus etiam indecoras cum mulieribus ſcenicis nuptias concederet. Rem ita refert PROCOPIUS: (d) Τότε δὴ τὴν ἐγγύην πρὸς τὴν Θεοδώραν ἐνεχείρει ποιεῖν ἀδύνατον δὲ ὂν, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, νόμοις ἄνωθεν τοῖς παλαιοτά-

(c) Ad Procop. p. 33.

(d) Anecdot. p. 45.

τοις

τοῖς ἀπορρηθὲν, λῦσαί τε τοὺς νόμους τὸν βασιλέα νόμῳ ἑτέρῳ ἠνάγκασε· καὶ τοὐνθένδε ἅτε γαμετῇ τῇ Θεοδώρᾳ ξυνῴκησε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι βάσιμον κατεστήσατο τὴν πρὸς ἑταίρας ἐγγύην. *Tum* JUSTINIANUS *cum Theodora moliri nuptias adgreditur. Nam quum viris ſenatoriis, (quod priſca lege cautum eſt,) uxorem ducere meretricem non liceat : ille principem, (* JUSTINUM, *) adigit ad legem nova conſtitutione evertendam. Et exinde Theodora matrimonio jungitur, aditu reliquis ad meretricia connubia facto.*

Exſtat etiamnum hæc JUSTINI conſtitutio in codice noſtro. (a) Quamvis enim illa JUSTINIANO tribui ſoleat, neque adnotati ſint conſules, quibus illa prodierit in lucem : non JUSTINIANI tamen, ſed JUSTINI illam eſſe, partim inde inferri poteſt, quod NIC. ALEMANNUS (b) in vetere codice MSC. reperit JUST. quibus quatuor litteris Juſtinum *ἀναλφάβητον* nomen ſuum exprimere ſolitum eſſe, tradit PROCOPIUS : (c) partim quod illa ſcripta ſit ad DEMOSTHENEM *præfectum prætorio*, quem ſub JUSTINO ſeniore annis æræ Chriſtianæ IↃXXI. IↃXXII. & IↃXXIII. ſplendidiſſimo illo munere perfunctum eſſe, ex alia conſtitutione ejuſdem Juſtini diſcimus. Et quid ſæpius contigit, quam ut JUSTINI conſtitutiones viri etiam eruditi, nominum ſimilitudine decepti, Juſtiniano tribuant? Exemplis ſane compluribus id evicerunt NIC. ALEMANNUS (d) & PETR. RELANDUS, (e) quos conſuluiſſe non pœnitebit.

(a) L. 23. C. de nupt.

(b) Ad Procop. anecd. p. 38. ſeq.

(c) Anecdot. p. 28.

(d) Ad Procop. p. 116.

(e) Faſt. conſular. p. 691.

Ipſa JUSTINI conſtitutio perquam lepida

 eſt,

eſt, & de qua vere uſurpaveris illud Senecæ : (a) *Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam* lex cum prologo. Primo enim Imperator, rationem redditurus novæ legis : *Imperialis benevolentiæ proprium hoc eſſe*, ait, *ut omni tempore ſubditorum commoda tam inveſtigare, quam eis mederi procuret*. Recte & ſapienter. Sed dum ſtatim ad curam illam imperialem & providentiam etiam id pertinere arbitratur, *ut lapſus mulierum, per quos indignam honore converſationem elegerint, competente moderatione ſubleventur*, id eſt, ut viliſſimis ſcortis, & mulieribus ſcenicis via ad virorum perfectiſſimorum, ſenatorum, quin ipſorum principum lectos geniales emuniatur : id ſane ille non tam facile perſuadebit prudentioribus. Intereſt enim reipublicæ, ut iſta proſtibula, quæ verecundia ſexus a turpiſſimo vitæ genere non cohibuit, pœnis potius coerceantur, quam ut eorum lapſus competente moderatione ſubleventur. Multo minus publici ſaporis eſt illa Juſtini philoſophia : *Non debere iis ſpem melioris conditionis adimi, ut ad eam reſpicientes improvidam & minus honeſtam electionem facilius derelinquant*. Quaſi vero propoſita ſpes impunitatis magis a libidine revocet mulierculas, turpiſſimo quæſtui deditas, quam metus infamiæ ac publicæ animadverſionis. Quaſi non tanto procliviores futuræ ſint ad quævis probra, ſi ad ſpem hujuſmodi altioris fortunæ erigantur. Quanto rectius de vulgi ingenio Aristoteles? (b) *Οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ*

(a) Epiſt. xciv.

(b) Ethic. Lib. x. cap. ult.

διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. *Non enim nati ſunt homines, ut pudori obſequantur, ſed ut* METUI : *nec ut abſtineant a pravis ob turpitudinem, ſed ob* SUPPLICIA *&* POENAS. Quare neſcio, an non pæne improba ſint, quæ ſequuntur : *Nam ita credimus, Dei benevolentiam, & circa genus humanum nimiam clementiam, quantum noſtra natura poſſibile eſt, imitari, qui quotidianis hominum peccatis ſemper ignoſcere dignatur, & pænitentiam ſuſcipere noſtram, & ad meliorem eam ſtatum deducere.* Id ſcilicet erat Deum imitari, impuros Juſtiniani amores lege juvare, & mulieri ſcenicæ & ſtupris infami viam pandere ad ſupremum inter homines faſtigium. Ipſa porro lex prologo non admodum diſſimilis eſt. Porro enim rethoricatur JUSTINUS : *Itaque quum injuſtum ſit, ſervos quidem libertate donatos poſſe per divinam indulgentiam natalibus ſuis reſtitui, poſtque hujuſmodi principale beneficium ita degere, quaſi numquam ſerviſſent, ſed ingenui nati eſſent; mulieres autem, quæ ſcenicis quidem ludis ſeſe antea immiſcuerunt, poſtea vero ſpreta mala conditione, ad meliorem migrarunt ſententiam, & inhoneſtam profeſſionem effugerunt, nullam ſpem habere principalis beneficii, quod eos ad illum ſtatum reduceret, in quo ſi nihil inhoneſti peccatum,* (fortaſſe *patratum,*) *eſſet, commorari potuerunt : præſente ſanctione clementiſſima principale beneficium eis ſub hac lege condonamus.* Sed vide tu mihi ratiocinandi acumen. Libertini poſſunt natalibus reſtitui : proinde & ſcenicæ mulieres & corpora quæſtuaria a ſenatoriis

nuptiis non ſunt arcenda. Servilis conditio in ſe non turpis, ſed miſerrima eſt, & hinc, quum in eam invitos plerumque fortuna demergat, commiſeratione digna: at mulieres iſtæ ſua ſponte in vitæ genus turpiſſimum ruunt, odio hinc & pœnis, quam commiſeratione, digniores. Justinus tamen & his permittit, *ut, ſi derelicta mala & inhoneſta converſatione, commodiorem vitam amplexa fuerint, honeſtatique ſe dederint: liceat eis ſupplicare Numini*, (Justino) *ut divinos adflatus*, (reſcriptum principale,) *ſine dubio mereantur, & tunc ad matrimonium venire* poſſint *legitimum, his, qui eis jungendi ſint, nullo timore tenendis, ne ſcitis præteritarum legum infirmum eſſe videatur tale conjugium, ſed ita validum permanere tale matrimonium confidentibus, quaſi nulla præcedente inhoneſta vita, uxores eas duxerint, ſive dignitate præditi ſint, ſive alio modo ſcenicas in matrimonium ducere prohibeantur, dum tamen dotalibus omnino inſtrumentis non ſine ſcriptis tale probetur conjugium.* Accedunt & alia, quæ ad deſtruendam legem Papiam Poppæam & Conſtantini M. conſtitutionem pertinent: veluti, quod & *liberos ex tali matrimonio procreandos, ſuos & legitimos patri eſſe, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat*, jubet, quodque mulieribus hujuſmodi, etiamſi poſt divinum reſcriptum, ad matrimonium venire diſtulerint, *ſalva nihilominus eſſe debeat exiſtimatio, tam in aliis omnibus, quam ad tranſmittendam, quibus voluerint, ſuam ſubſtantiam, & ſuſcipiendam competentem ſibi legibus ab aliis relictam, vel ab in-*

inteſtato delatam hereditatem. Talis eſt Justini conſtitutio, in qua & id notatu dignum videtur, quod quum Conſtantinus etiam ancillas, libertas, tabernarias, earumque & lenonum ac arenariorum filias, nec non, quæ mercimoniis publice præfuerint, conſtitutione ſua notaſſet: Justinus nonniſi mulierum ſcenicarum meminerit, ut eo minus poſſet dubitari, in ſolius Theodoræ gratiam, quæ ex illa falce hominum erat, totam hanc legem conditam fuiſſe.

V. Neque tamen hic ſubſtitit Justiniani in evertenda hac lege induſtria. Ducta enim Theodora, paullo poſt rerum potitus, ab hac inſigni cura auſpicatus eſt imperium, novamque *ad omnes magiſtratus* conſtitutionem miſit, qua denuo ratas eſſe juſſit ſenatorum cum ſcenicis mulieribus nuptias, addiditque, ad ejuſmodi matrimonium ne divino quidem illo adflatu, ſeu reſcripto principali, quod Justinus exegerat, in poſterum opus fore mulierculis, ſed ſuffecturas ipſis dotales tabulas. Non exſtat integra illa conſtitutio, ſed ipſe tamen eam collaudat & fuſius recenſet Justinianus, (a) cujus ex verbis ſimul quodammodo tempus, quo edita eſt, divinare licet. Ait enim, *conſtitutionem hanc poſitam eſſe in quinto libro omnium conſtitutionum, ſua pietati cognominis libri*. Manifeſto vero loquitur de codice Juſtinianeo, quem ſcribi cœptum anno IↃxxviii. idibus Februariis, palam eſt, (b) Ipſe vero Juſtinianus quum imperare cœperit menſe Auguſto anni IↃxxvii. inter quos temporis characteres nonniſi ſemeſtre inter-

(a) L. 33. pr. C. de epiſc. aud. L. 29 C. de nupt.

(b) Conſt. *Hac quæ neceſſaria* de novo cod. fac.

cedit ſpatium : conſequens eſt, ut primo ſtatim imperii anno conſtitutionem illam ediderit, quum recentiſſima adhuc eſſet nuptiarum cum ſcenica muliere contractarum memoria.

Sexennio poſt, anno IↃCCXXXIV. ſimilem iterum promulgavit conſtitutionem, eamque *ad omnes ubique terrarum epiſcopos* miſit, quaſi & eccleſiæ intereſſet, ſcenicas mulieres nubere ſenatoribus, & quaſi immineret periculum, ne ſi eorum thalamis excluderentur, aliquid detrimenti caperet Chriſtiana reſpublica. Ita enim fere Imperator in illa conſtitutione, (a) quam & Græce edidit ALEMANNUS, (b) loquitur : *Quoniam enim oportebat, per præſentem ſanctionem, & vobis ubique terrarum poſitis religioſiſſimis epiſcopis hæc facere manifeſta : quare congregantes, quæ ad ipſam pertinent, expoſitione latiore ſancita, etiam eamdem divinam conſtitutionem fecimus ad vos*, ὅπως τὴν ἱερατικὴν διασώζοντες σεμνότητα καὶ ΣΩΦΡΟΣΥΝΗΣ ἀντεχόμενοι ταῦτα φυλάττοιτε τότε ἐκ τοῦ μεγάλου θεοῦ δέος καὶ βασιλικὴν ἀγανάκτησιν εἴτι τούτων παραβαίοιτε λογιζόμενοι· *ut ſacerdotalem conſervantes reverentiam, & CONTINENTIÆ ſtudioſi, hæc cuſtodiatis, tam MAGNI DEI METUM, quam imperialem indignationem, ſi quid horum prætermiſeritis, conſiderantes*. Ceterum hac conſtitutione non ſolum vetuit invitam mulierem, aut ancillam aut libertam in ſcenam vel orcheſtram protrahi, iis, qui eam converti volentem prohibuerint, ejuſve fidejuſſores ad certum auri modum redigerent, publicationem bonorum & relegationem inter-

(a) L. 33. §. 1. C. de epiſc. aud.

(b) Not. ad Procop. anecdot. p. 41.

terminatus: verum etiam *licentiam dedit, converſis hujuſmodi mulieribus, liberis & ingenuis exſiſtentibus, ad matrimonium tranſire legitimum, etiamſi contigerint honeſtiſſimis dignitatibus, qui illas duxerint, decorati, non amplius indigentibus imperialibus reſcriptis, ſed ſua poteſtate nuptias celebrantibus, nuptialibus inſtrumentis omnimodo inter ipſos factis.* Quæ eadem & de filiabus ſcenicarum intelligi jubet.

Hucuſque ſcenicis tantum mulieribus conſuluerant JUSTINUS, & JUSTINIANUS, nec dum ejus privilegii participes erant ancillæ, ancillarumque filiæ, libertinæ aliæque, quas Conſtantinus indignas judicaverat ſenatorum connubio. Aſt quinquennio poſt, anno IↃXXXIX. totam illam Conſtantini M. conſtitutionem una veluti litura inducens: (a) *Etſi*, inquit, *certa a Conſtantino piæ memoriæ, in conſtitutione ad Gregorium ſcripta, quædam de talibus dicta ſunt filiis, hæc non recipimus: quoniam & non utendo peremta eſt. Phœniciarcharum enim & Syriarcharum, & magiſtratuum, & inſignium meminit, & clariſſimorum, & neque naturales eſſe vult ex his procedentes, amovens eis etiam imperialis munificentiæ manſuetudinem. Quam videlicet conſtitutionem* OMNINO PERIMIMUS. Ita evanuit hoc primum, multoque magis ſecundum legis Papiæ Poppææ caput: quamvis cauſſa, quam interſerit imperator, ac ſi non utendo peremta eſſet Conſtantini conſtitutio, plane falſa ſit. Præterquam enim, quod non ſequitur, ut, ſi Phœniciarcharum & Syriarcharum nomina Juſtiniani temporibus non

(a) Nov. lxxxix. cap. xv.

amplius audiebantur, conſtitutio illa, quæ etiam de viris perfectiſſimis & ſenatoribus agit, ab uſu receſſerit: ipſe etiam PROCOPIUS (a) teſtatur, conſtitutionem illam ante JUSTINIANI tempora tam religioſe fuiſſe obſervatam, ut ἀδυνατον viſum fuerit, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, quandoquidem id fuerit *virum ad ſenatoriam dignitatem evectum meretricem uxorem ducere*: νόμοις τοῖς παλαιοτάτοις ἀπορρηθὲν, *legibus antiquiſſimis prohibitum*.

(a) Anecdot. p. 45.

Vix biennio circumacto denuo hanc Conſtantini conſtitutionem, ſibi tam exoſam, tollit JUSTINIANUS, (b) qui & alibi (c) toties eamdem rem agit, ut nihil enixius voluiſſe videatur, quam ut ſublata e republica legis Papiæ Poppææ, & Conſtantinianæ conſtitutionis memoria matrimonii, cum Theodora contracti ignominia minueretur, aliorumque ſaltim imitatione ei exemplo color aliquis paullatim accederet.

(b) Nov. cxvii. cap. vi.

(c) Nov. lxxviii. cap. iii. & Nov. ii.

CAPUT III.

Ad Caput III. Legis Papiæ Poppææ.

De ſexagenariis, quinquagenariis & ſpadonibus.

I. P*Roximum fuiſſe videtur caput de ſexagenariis, quinquagenariis, & ſpadonibus*. II. *An Lex Papia Poppæa inter ſexagenarios, & quinquagenarias necnon cum ſpadonibus nuptias eſſe vetuerit?* Jac. Perizonius *laudatus*. *Sexagenarios & quinqua-*

quagenarias Lex Papia Poppæa pœnis potius ſolvit. Argumenta, quibus vulgo probant ſententiam priorem. Locus Svetonii *&* Ulpiani *explicatus. Diſtincte proponuntur caput legis tertium & SC. ſub Tiberio &, Claudio facta.* III. *Legis caput expoſitum. Homines quamdiu generare & parere poſſint?* IV. *Spadones quinam? Locus Nonii emendatus. Lex Mænia quando lata?* V. *SC. non Pernicianum, ſed Perſicianum dicendum.* Jac. Perizonius *laudatus. Ex eo ſenatuſconſulto ſenum nuptiæ haut reſcindebantur. Spadonibus ſæpe nuptæ mulieres. L. 39. ff. de jure dotium L. 10. C. de repudiis explicata.* VI. *SC. Claudianum.* VII. *SC. Calviſianum. An dicendum Calvitianum? An idem cum Claudiano? Impar matrimonium.* VIII. *Quando hoc caput una cum Scis illis abrogatum. Spadonum nuptias primus inhibuit Leo.* Petrus Gregorius *defenſus.*

I. PRoximum procul dubio fuit caput de SEXAGENARIIS, QUINQUAGENARIIS & SPADONIBUS. Eodem enim libro primo commentariorum, quo de ſenatoriis nuptiis egerat, etiam quis SPADO ſit, explicavit ULPIANUS. (a) Unde acute colligit JAC. GOTHOFREDUS, de *ſpadonibus*, & aliis fortaſſe, qui procreandis liberis ſufficere haut videbantur, capite ſtatim proximo legis Papiæ Poppææ ſancitum aliquid fuiſſe.

(a) Ulp. Lib. 1. L. 128. ff. de V. S.

II. Quamvis autem id vero videatur ſimillimum: quale tamen illud caput fuerit, paullo videtur obſcurius. Plerique Augu-

ſtum nuptias ſexagenariorum & quinquagenariarum prohibuiſſe exiſtimant, quippe quæ nupturientium ætas fini legis Papiæ Poppææ quam maxime adverſetur. Et ita veluti ex compacto ſcripſerunt ANT. AUGUSTINUS (a) JUSTUS LIPSIUS, (b) BARN. BRISSONIUS, (c) FR. HOTOMANNUS, (d) JANUS VINC. GRAVINA, (e) & JAC. GOTHOFREDUS, (f) qui hoc legis caput tale fuiſſe ſuſpicatur: *Sexagenario maſculo, quinquagenariæ feminæ nuptias contrahere, jus ne eſto; poſt eos tantum annos conjuges pœnis hujus legis ſolvuntor: Spadonibus item nuptias contrahere jus ne eſto.*

Et non deſunt quidem, quæ hanc ſententiam ſtabilire videntur, teſtimonia. Primo enim SENECA in inſigni apud LACTANTIUM (g) fragmento: *Quare*, inquit, *apud poetas ſalaciſſimus Jupiter deſierit liberos tollere? utrum* SEXAGENARIUS *factus eſt, & illi* LEX PAPIA *fibulam impoſuit? an impetravit jus trium liberorum?* Decerptus hic locus eſt ex SENECÆ libris philoſophiæ moralis, in quibus poetarum θεογονίας exagitaſſe videtur philoſophus. Quærit igitur, ſi veræ ſint illæ a poetis celebratæ deorum generationes: cur deſierit jam Jupiter liberos tollere, quum fingatur ſalaciſſimus, quique ſe olim in omnes pæne formas compoſuerit, ut amoribus furtivis potiretur? *An* inquit, *ſexagenarius factus eſt*, quo ætatis anno non amplius licet uxorem ducere, liberorum quærendorum cauſſa? *An* LEX PAPIA *fibulam impoſuit?* Fibula vero, teſte CORNELIO CELSO, (h) erat circulus, quo verenda conſtringebant comœdi & cantores, qui vocem ſervare,

(a) De Legib. & SC. p. 1113. Tom. II. Theſaur. Græv.
(b) Exc. ad Tacit. Ann. Lib. iii. C.
(c) De jure connub. p. 160.
(d) De legib. p. 87
(e) De leg. & SC. §. xxxvii.
(f) Leg. Pap. Popp. cap. ii.
(g) Lib. I. Inſt. div. cap. xvi.
(h) Lib. vii. c. xxv.

vare, acutioremque reddere cuperent. Qua de re JUVENALIS: (a)

(a) Sat. vi. v. 73.

Solvitur his magno comœdi FIBULA, *ſunt quæ*
Chryſogonum cantare vetent.

Et MARTIALIS: (b)

(b) Lib. xi. Epigr. xvii.

Dic mihi ſimpliciter, comœdis & citharœdis
FIBULA, *quid præſtas?*

Quum ergo infibulati iſti nebulones non poſſent non ad Venerem tardiores eſſe: facile patet, quid ſibi velit SENECA, dum Jovi lege PAPIA fibulam impoſitam eſſe, acute ſcribit.

Eodem quibuſdam pertinere videtur locus ULPIANI: (c) *Aliquando vir & uxor ſolidum inter ſe capere poſſunt, ſi utrique lege Papia Poppæa* FINITOS ANNOS *in matrimonio exceſſerint.* Eo enim confirmari videtur, quod viſum eſt GOTHOFREDO ad ſexageſimum uſque annum viris; ad quinquageſimum feminis permiſſas fuiſſe nuptias, eoſque conjuges, qui illam ætatem in matrimonio exceſſerint, immunes fuiſſe a pœnis orbitatis. Clariſſimus porro videtur locus JUSTINIANI: (d) *Nuptiæ, quæ inter maſculos & feminas majores vel minores ſexagenariis vel quinquagenariis* LEGE JULIA & PAPIA *prohibitæ ſunt, homines volentes contrahere, ex nullo modo vel ex nulla parte prohibeantur.*

(c) Fragm. tit. xvi. §. 1

(d) L. 27 C. de nupt.

Denique & ſpadonibus non magis, quam

ſenibus licuiſſe per hanc legem nuptias contrahere, non ſolum ex lege 128. ff. de V. S. colligi poſſe videtur, verum etiam ex hoc loco MARTIALIS: (a)

(a) Lib. V. Epigr. XLII.

Spadone quum ſis eviratior fluxo,
Sedere in equitum an liceat tibi ſcamnis,
Videbo, Didyme: NON LICET MARITORUM.

Lege ergo aliqua ſpadonibus interdictum fuiſſe oportet, ne ducerent uxores, eaque non alia eſſe potuit, ac Papia Poppæa *de maritandis ordinibus*.

Sed quantumvis hæc ſpecioſa videantur, luculenter tamen, rem aliter ſe habere, docuit V. C. JAC. PERIZONIUS. (b) Nam qui hujus capitis mentionem facit, SVETONIUS, (c) tres ejuſdem veluti periodos diſtinguit, dum de Claudio refert, *eum* CAPITI PAPIÆ LEGIS, *a Tiberio Cæſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſint*, ADDITO, OBROGASSE. Ex hoc vero quantivis pretii loco, quem a vi privata criticorum, & ipſius JAC. GOTHOFREDI jam vindicavit JAC. PERIZONIUS, clariſſime patet, primo nihil de ſexagenariorum & quinquagenariarum nuptiis prohibendis lege Papia Poppæa cautum fuiſſe: deinde illud caput ADDITUM fuiſſe a Tiberio Imperatore: ac denique ei capiti a Tiberio addito obrogaſſe Claudium. *Obrogare* autem *eſt aliquid mutare ex prima lege*, uti id vocabulum interpretatur ULPIANUS. (d)

(b) Diſſ. de lege Vocon. p. 153. ſeq.

(c) Claud. cap. XXIII.

(d) Frag. tit. I. §. III.

Quæ ita paullo obſcurius notavit SVETONIUS, ea diſtinctius exponit ULPIANUS, (e) cujus ipſa verba ut ut paullo prolixiora adſcri-

(e) Ibid. tit. XVI. §. III.

ſcribere juvabit: *Qui intra ſexageſimum, vel quæ intra quinquageſimum annum neutri legi paruerit, licet* IPSIS LEGIBUS *poſt hanc ætatem liberatus eſſet, perpetuis tamen pœnis tenebitur* EX SC. PERNICIANO. *Sed* CLAUDIANO SC. *major ſexagenario, ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac ſi minor ſexaginta annorum duxiſſet uxorem. - - Quod ſi major quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit, impar matrimonium adpellatur, &* SC. CALVITIANO *cavetur, non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.*

Ex hoc demum loco intelligimus, primo quale fuerit illud legis Papiæ Poppææ caput, cui SC. novum quid adjecerit Tiberius. Auguſtus nimirum pœnis cælibatus exemerat ſexagenarios & quinquagenarias, quibus ipſa effæta ſenectute natura vacationem dediſſe videbatur præſtandæ reipublicæ prolis. Idemque credere par eſt de ſpadonibus, qui, ne ſi vellent quidem, liberis locupletare poterant rempublicam. Unde tale fuiſſe crediderim legis Papiæ Poppææ caput tertium:

Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum cauſſa inire tenentor. Sexagenarii maſculi & quinquagenariæ feminæ, necnon SPADONES *a pœnis hujus legis liberi ſunto.*

Deinde idem ULPIANI locus argumento eſt, Tiberium, quum animadverteret, multos, qui neutri legi paruiſſent, ad eam ætatem

tem pervenire, auctorem fuiſſe ſenatuſconſulti, quod *Pernicianum* vocat Ulpianus, quo patres conſcripti ſexagenariis maſculis & quinquagenariis feminis nuptias ad evitandas cælibatus pœnas prodeſſe vetarent. Quare tale procul dubio fuit hoc SC.

Uti ſexagenariorum & quinquagenariarum necnon Spadonum, nuptiæ ne ſient: ſive ſient, vir & uxor pœnis cælibatus perpetuo teneantur.

Tertio & qua in re Claudius Imperator capiti iſti, a Tiberio addito, obrogarit, ex eodem Ulpiani loco adparet. Perpetuis enim cælibatus pœnis exemit ſexagenarios, dummodo non effœtas, & quibus uterus jam exaruiſſet, ſed quinquagenaria minores uxores duxiſſent, ſiquidem ex eo matrimonio adhuc proles quodammodo ſperari poſſe videbatur. Senatuſconſultum ergo Claudianum ita ſe procul omni dubio habuit.

Uti qui major ſexagenario minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac ſi minor ſexaginta annorum uxorem duxiſſet.

Hæc omnia & Svetonius obſervaverat: Ulpianus vero & id poſtremo addit, prodiiſſe demum SC. quod Calvitianum vocat, quo cautum, ut, quod ſeni maſculo, ducenti juvenculam indulſiſſet Claudius, non procederet in nuptiis vetulæ cum viro juvene, ex quibus nulla ſpes eſſet proditura ſobo-

ſobolis. Quamobrem tale fuiſſe oportet SC. Calvitianum:

> *Uti quæ quinquagenaria major minori ſexagenario nupſerit, quive minor ſexagenario majorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ad capiendas hereditates doteſve legatas ne proficiat; ſed dos, mortua muliere, caduca fiet.*

Hoc ergo eſt tertium legis Papiæ Poppææ caput: hæ mutationes, quas illud paullatim ſubiit. Quibus obſervatis, facile patet, quid de argumentis ſupra allatis ſentiendum ſit. Senecæ & Justiniani teſtimonia, quamvis legis Juliæ & Papiæ faciant mentionem, non tamen de ipſa lege, ſed de SCis ad illam factis agunt. *Quæ vero SC. ad leges ſequuta, ea ipſis legibus ſæpe tribui ſolent*, uti ipſe obſervat vir eximius, Jac. Gothofredus, (a) qui, quum id fateatur circa legem Juſtiniani, idem facile procul dubio ſubolfeciſſet de loco Senecæ, ſi illum cum Ulpiano contendere voluiſſet paullo attentius. Quod vero ex ejuſdem Ulpiani fragmento ducitur argumentum, plane eſt ἀπροσδιόνυσον, quippe quo non demonſtratur, legem Papiam Poppæam inter ſexagenarios & quinquagenarias nuptias prohibuiſſe, ſed ſolidum inter ſe capere potuiſſe conjuges, tametſi orbos, dummodo illos annos in matrimonio exceſſiſſent. Qua de re infra, ubi de ſolidi capacitate erit agendum, plura monebimus.

(a) Not. ad Leg. Pap. Popp. p. 331.

III. Quum ergo quale fuerit tertium legis

gis Papiæ Poppææ caput, quæque illi ſubinde SCa acceſſerint, ſatis adhuc fuerit demonſtratum: proximum eſt, ut de ſingulis jam uberius agamus.

Diximus Auguſtum pœnis cælibatus ſolviſſe eos eaſque, qui quæve cælibes ad ſenectutem perveniſſent. Ita enim diſerte Ulpianus: *Qui intra ſexageſimum, vel quæ intra quinquageſimum annum neutri legi paruerit*, ipsis legibus *poſt hanc legem liberatus erat*. Itaque hæc procul dubio exceptio fuit a regula, quam lex præſcripſerat, ut omnes puberes ac viri potentes inirent matrimonium, ſi pœnas effugere cœlibatus vellent. Hinc caput iſtud ita reſtituimus. *Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum cauſſa inire tenentor. Sexagenarii maſculi, quinquagenariæ feminæ, a pœnis hujus legis liberi ſunto.*

Juſſit ergo Auguſtus, ut omnes puberes virique potentes liberorum quærundorum caussa inirent matrimonium. Nam hujuſmodi quid hac lege cautum fuiſse, non ipſe tantum finis, qui Auguſto obverſabatur, indicat, ſed & ex veterum teſtimoniis idem clariſſime intelligitur. Saltim Tertullianus (a) auctor eſt leges Papiam & Juliam, quas ideo *vaniſſimas* vocat, coegisse *matrimonium contrahi & liberos ſuſcipi*. Et scoliastes Horatii a Crucquio editus: (b) *Lex marita*, inquit *dicitur, quæ de maritandis ordinibus lata erat, quæ & Julia dicta eſt. Cæſar enim poſt bellum legem tulit, ne quis aut* cælebs *eſſet, aut vidua* nubilis, *quo poſſet jactura juvenum reparari, quæ bellis*

(a) Apologet. cap. iv.

(b) Schol. ad Horat. Epod. xviii

civi-

civilibus contigerat. Hinc etiam ii qui uxores duxerant, *liberorum quærendorum cauſſa*, dicebantur paruiſse legi Juliæ & Papiæ veluti apud JUVENALEM (a) Urſidius, de quo Poeta:

Sed placet Urſidio LEX JULIA, TOLLERE *dulcem*
Cogitat HEREDEM, *cariturus turture magno*
Mulorumque jubis & captatore Macello.

(a) Sat. VI. v. 38.

Et hinc legis juſsu nubere dicebantur, qui juſtum inibant matrimonium. Martialis L. V. Epigr. LXXVI.

Quæ LEGIS JUSSU *nupſit tibi, Lælia, Quinte,*
Uxorem potes hanc dicere legitimam.

Et Ovid. Lib. II. de Arte amandi v. 157.

Non LEGIS JUSSU *lectum veniſtis in unum,*
Fungitur in vobis munere legis amor.

Apulejus Apol. II. ſub finem: *Uxorem ducis: leges jubent*. Quæ omnia docent, legem Papiam, (etenim de hac loca iſta loquuntur,) præceptum hoc complexam eſse, ut omnes ingenui puberes uxores ducerent, ceu & vir doctiſſimus, Petr. Perren. Animadv. Lib. I. cap. IX. obſervavit.

Voluerat igitur Auguſtus omnes puberes & nubiles contrahere matrimonium: eique capiti commode ſubjunxit exceptionem: SEXAGENARII MASCULI, QUINQUAGENARIÆ FEMI-

NÆ

NÆ A POENIS HUJUS LEGIS LIBERI SUNTO. Vulgo ſexagenaria ætas credebatur generandi vires exſtinguere. Quamvis enim, ARISTOTELE (a) judice, ad ſeptuageſimum annum veneri ſufficiant maſculi: neque deſint eorum exempla, qui multo provectiore ætate liberos dicuntur procreaſſe: (b) tamen, quum, uti recte apud PAULLUM (c) noſtrum THEOPHRASTUS docet, *τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται*: Sexagenarios procreandis liberis haut ſufficere lex noſtra ſtatuit, qua ætate & arrogare demum licebat Romanis, quia antea magis liberorum creationi ſtudere debent patresfamilias. (d) De femina vero inter omnes conſtabat, eam poſt quinquageſimum ætatis annum haut parere, idque & PAULLUS (e) agnoſcit, dum ad edictum ſcribit: *Si ſterilis ancilla ſit, cujus partus venit, vel* MAJOR ANNIS QUINQUAGINTA, *quum id emtor ignoraverit, ex emto tenetur venditor*: necnon ipſe JUSTINIANUS, (f) qui conſultus ab advocatione Cæſariana, *an ſi major quinquagenaria partum ediderit, hujuſmodi ſoboles patri ſuccedere debeat?* reſpondet, *licet mirabilis hujuſmodi partus inveniatur, & raro contingat: nihil tamen eorum, quæ probabiliter a natura noſcuntur eſſe producta, reſpui.* Quum ergo hos ſenes vel ad matrimonium adigere, vel eo tempore quo generare & parere haut poterant, pœnis cælibatus ac orbitatis adficere, abſonum videretur: Auguſtus eos ab illo tempore immunes eſſe juſſit a pœnis cælibatus eatenus, ut poſt ſexageſimum annum maſculi; poſt quinquageſimum feminæ, qui quæve legi

(a) Lib. v. Hiſt. Animal.

(b) Plin. Lib. vii. Hiſt. nat. cap. xiv.

(c) L. 6. ff. de legib.

(d) L. 15. §. 2. ff. de adopt. & emancip.

(e) L. 21. pr. ff. de act. emt.

(f) L. 12. C. de legit. her.

legi haut paruerant, pœnis his non amplius ſubjicerentur, eæque ab iis annis ceſsarent, quibus ipſa natura ſenibus vacationem hujus muneris dediſset.

IV. Eadem benignitate & SPADONIBUS gratiam legis Papiæ Poppææ fecit. Quum vero & alias ſpeciatim ſpadones dicantur, *οἱ βάκηλοι*, qui valetudine præpediti, aut vitio corporali, liberis operam dare nequeunt, & ita opponantur caſtratis & eunuchis, quibus neceſsaria ad generandum pars corporis deeſt: (a) hic tamen tam *generalis eſt ſpadonum adpellatio: ut eo nomine & hi, qui natura ſpadones ſunt, item thlibiæ & thlaſiæ & ſi quod aliud ſpadonum genus eſt, contineantur*. (b) Sive enim natura quis ad Venerem inhabilis, ſive hominum aliorum ſcelere exſectus, eviratuſque eſſet: nulla ejus culpa erat, quæ mereri videretur animadverſionem: nec magis exſectus liberorum procreationi ſtudere poterat, quam quos morbus aut valetudo impediebat. (c) Aliud ſtatuendum de eo, qui ſe ipſum exſciderat. *Qui enim*, uti apud NONIUM (d) ait VARRO, *patriam, majorem parentem, exſtinguit, in eo eſt culpa: quod facit pro ſua parte is, qui ſe* EUNUCAT *ut ne aliquando liberos producat*. Ita enim reſtituenda exiſtimo verba extrema, *aut aliqua liberos producit*. Ubi & obiter moneo, legem *Maniam* dictam fuiſſe ad quam hæc ſcripſit VARRO, non uti alii vocant, *Maniam*, vel *Miniam*. Nota enim eſt gens MAENIA vel MAINIA, PATINO (e) etiam MAJANIA, cujus permulti denarii exſtant apud VAILLANTIUM. Legem illam Jo. FREIN-

SHE-

(a) L. 6. l. 7. ff. de ædil. edict. L. 14 ff. de manum. vind. L. 6. ff de lib. & poſtum.

(b) Ulp. Lib. 1. L. 128. ff. de V. S.

(c) L. 15. §. 2. ff. de adopt.

(d) De verb. ſign. cap. ii. n. 289.

(e) De famil. Rom. p. 163.

(a) Suppl. Liv. Lib. xi. c xxvii ſequ. SHEMIUS (a) latam exiſtimat anno V. C. CCCCLXVI. M. Valerio Potito & C. Ælio Pæto coſſ. Sed compertum mihi eſt, rogationi iſti nomen eſſe inditum a C. Mænio Nepote, qui una cum L. Furio Camillo conſul fuit anno V. C. CCCCXVI. Anno enim præcedente lex, teſte LIVIO, (b) lata eſt, *ut legum, quæ centuriatis comitiis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent*. Et quamvis eam legem tribuere videatur Q. Publilio, Dictatori; facile tamen fieri potuit, ut Publilius C. Mænium, conſulem ex plebe deſignatum rogationem plebi ſecundiſſimam ad populum ferre juſſerit, ab eoque lex dicta ſit Mænia, quemadmodum eam binis locis NONIUS, (c) & CICERO (d) ita vocant.

(b) Lib. viii. cap. xii.

(c) Ibid. & num. 785.

(d) Brut. cap. xiv.

Tale fuit caput tertium legis PAPIÆ POPPÆÆ. Cave itaque credas, Auguſtum viris ſexagenariis & mulieribus quinquagenariis nuptiis interdixiſſe. Sæpe ejuſmodi nuptias contrahebant Romani, non tantum ante legem Papiam, verum & illa jam lata. Notus eſt Ciceronis jocus, cujus meminit QUINCTILIANUS. (e) Objurgatus enim ab amicis quod annos LXII. natus Publiliam puellam duceret, reſpondiſſe fertur: *Cras mulier erit*. Nec ignotum eſt Apuleji matrimonium cum Pudentilla, de quo mox plura dicemus. Equidem non videbatur id matrimonium honeſtum, quia LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA non contrahebatur, & hinc Auguſtus Septiciæ, quæ filiis irata cum jam parere non poſſet, Publicio ſeni admodum nupſerat, & nuptias & ſuprema judicia teſte VAL. MA-

(e) Lib. vi. Inſt. cap. iv

XI-

XIMO (a) improbavit, quin & dotem virum retinere vetuit, non autem ideo prohibitum erat inter ſenes matrimonium, eaque extraordinaria fuit Auguſti ſeveritas, non tam nuptiis ſenilibus, quam defraudatione liberorum provocata. Maneat itaque, primum hoc caput legi Papiæ Poppææ, addidiſſe Tiberium, perſuaſum, generare non poſſe ſexagenarios, uti jam e Svetonio vidimus.

(a) Val. Max. Lib. vii. cap. vii. §. 4.

V. Factum id eſt Senatuſconſulto, quod PERNICIANUM vocat ULPIANUS, ſed perperam, quum Pernicius, qui illi SC. nomen facere potuerit, nullus in faſtis monimentiſque vetuſtis occurrat. Hinc ingenioſe laudatiſſimus PERIZONIUS (b) conditum illud eſſe ſuſpicatur ſub conſulatu PAULLI FABII PERSICI, qui una cum L. Vitellio faſces conſulares tenuit, tertio ante exceſſum Tiberii anno. Fabios enim illos a ſolo plerumque cognomine Perſicos adpellatos fuiſſe, cum e SENECA (c) tum ex illa Claudii Imp. oratione apud GRUTERUM, (d) ubi PERSICUS, NOB. VIR AMICUS CÆS. memoratur, diſcimus. Unde vix dubitandum, quin iſtud SC. non *Pernicianum*, ſed *Perſicianum* dicendum ſit, ejuſque natalis incidat in annum ab v. c. IↃCCLXXXVI.

(b) De leg. Vocon. p. 156.

(c) Lib. ii. de benef. cap. xxi.

(d) Inſcr. p. Iↄii.

Ceterum eo cautum fuiſſe diximus, UTI SEXAGENARIORUM ET QUINQUAGENARIARUM NEC NON SPADONUM NUPTIÆ NE SIENT. Opus itaque ſæpe numero erat probatione ætatis, quæ ex tabulariis publicis petebatur, ita tamen ut ſi diverſæ profeſſiones proferrentur, non *ea potiſſimum ſtaretur, quæ noceret,*

ſed

ſed cauſſa cognita veritas excuteretur, & ex eo potiſſimum anni computarentur, ex quo præcipuam fidem ea in re conſtare credibilius videretur, uti eleganter reſcripſit Trajanus vel Hadrianus apud Celsum. (a) Ceterum plerique, qui vel in hoc SC. incidunt, vel iſtud jus ipſa lege Papia Poppæa ſtabilitum eſſe contendunt, illud parum recte videntur intellexiſſe. Irritas enim ac reſcindendas fuiſſe hujuſmodi nuptias, tantum non omnes putant, perperam intelligentes Jac. Gothofredum, (b) qui *eas nuptias* ait *in totum fuiſſe prohibitas: item poſt hos annos contrahere nuptias nulli licuiſſe: ſenibus ademtam nuptiarum contrahendarum poteſtatem, & veluti fibulam fuiſſe impoſitam: denique nuptias has, veluti vero conjugii fine deſtitutas, prohibitas hac lege indefinite fuiſſe*: & quæ ſunt hujus generis alia. Sed non magis has nuptias SC. Perſicianum reſcindebat, quam lex Papia Poppæa matrimonium ſenatoris cum libertina. Injuſtæ erant iſtæ ſenum nuptiæ, quia contra SC. fuerant contractæ, unde & a pœnis cælibatus haut amplius liberabant: attamen ideo non erant reſcindendæ. Injuſtæ enim nuptiæ conſtabant, quamvis civili effectu deſtitutæ, adeo, ut vir accuſare hujuſmodi uxorem poſſet adulterii, (c) quod non poterat, ſi nullum eſſet inter virum & adulteram matrimonium. (d) Hinc quum Pudentillam, quam ſexagenariam ferebant accuſatores, uxorem duxiſſet Apulejus: non id agebant tamen ejus adverſarii, ut reſcinderetur matrimonium, ſed pœnam irrogatam volebant marito, quod ſe-

(a) Celſ. Lib. XXX. L. 13. ff. de probat.

(b) Not. Leg. pap. Popp. p. 318.

(c) L. 13. §. 1. ff. ad Leg. Jul. de adult.

(d) L. 13. §. 4. eod.

feminam carminibus ac veneficio ad has nuptias pellexiſſet. (a) Immo, quis ſibi perſuaſerit, ſenum nuptias reſciſſas fuiſſe poſt illud SC. quum ne ſpadonum quidem matrimonia reſcinderentur? Vulgo equidem docent, matrimonium eos contrahere non potuiſſe, L. 39. ff. de jure dot. adeoque nec ancillam matrimonii cauſſa manumittere, l. 14. fin. ff. de manum. vind. neque illis dotem fuiſse, neque dotis actionem, d. l. 39. ſed vinculum illud oportuiſse diſsolvi l. 60. ſeq. de donat. inter vir. & ux. l. 10. C. de repud. Novell. XXXII. cap. VI. Enimvero conſtitiſse etiam cum ſpadonibus matrimonium, facile demonſtrabitur. Ulpianus (b) diſputans, an dotis actio locum habeat, ſi mulier ſpadoni nupſerit? Diſtinguendum arbitratur, caſtratus fuerit, nec ne, & in caſtrato quidem dotem eſse negat, at in eo, qui non ſit caſtratus, quia ſit matrimonium, & dotem & dotis actionem eſse adfirmat. Si caſtratorum nuptias ſtare non paſsæ ſunt leges; qui potuit quæſtio naſci de dote? Sic & alibi quærit jureconſultus, poſſitne ſpado poſthumum heredem ſcribere? Eamque quæſtionem ſimili diſtinctione expedit. (c) Qui potuiſset hujuſmodi quæſtio incidere, ſi non conſtitiſsent ſpadonum matrimonia? Subſiſtebant ergo eatenus, ut non reſcinderentur, quamvis jura maritorum ipſis negarent leges. Quin Romæ hujuſmodi nuptiæ erant frequentiſſimæ, poſtquam a virtute deſcitum, & ad vitia tranſcurſum fuerat. Notat hujuſmodi conjunctionem Juvenalis: (d)

(a) Apulej. Apol. ii. p. 317.

(b) L. 39. ff. de jure dot.

(c) L. 6. pr. & §. 1. ff. de lib. & poſtum.

(d) Sat. 2. v. 12.

Quum

Quum tener UXOREM DUCAT SPADO: *Mævia Tuſcum*
Figat aprum, - - -
Difficile eſt Satyram non ſcribere.

(a) Satyr. vi. v. 367.

(b) Adverſ. Eutrop. L. ii. v. 88.

Idemque alio loco (a) hanc ejuſmodi impurorum complexuum rationem reddit, quod ſic *abortivo non ſit opus*: quæ ratio facile etiam inducere potuit feminas, ut tabulas cum ſpadonibus ſignarent: quemadmodum ſæculo adhuc quarto nuptias celebravit Eutropius ſpado, de quo CLAUDIANUS: (b)

At ſoror, & ſi quid portentis creditur, UXOR
Mulcebat matres epulis, & more pudica
Conjugis EUNUCHI *celebrabat vota* MARITI.

Non ergo hujuſmodi nuptiæ a Romanis reſcindebantur, quamvis ipſi rectæ rationi adverſarentur. Neque id probant leges, quas vulgo eam in rem allegant. De l. 39. ff. de jure dot. jam egimus, vidimuſque, vix potuiſse incidere quæſtionem de dote dotiſque actione, ſi leges non paſsæ eſsent ſtare hujuſmodi matrimonium. Neque CAJUS & HERMOGENIANUS in l. 60. & ſequ. de donat. inter vir. & uxor. de diſsolutione hujus matrimonii loquuntur, ſed de iis, qui bona gratia ob ſacerdotium vel ſterilitatem, vel ſenectutem, vel valetudinem, vel militiam diſcedunt. Denique L. 10. C. de repud. mulieri quidem JUSTINIANUS concedit, ut viro mittat repudium, ſi intra biennium virum

ſe

ſe haut præſtitiſſet, idque repetit in Novella XXII. cap. VI. & Nov. CXVII. cap. XII. niſi quod in priore ad triennium id ſpatium extendit; ſed de matrimonio inter ſpadonem & mulierem, a magiſtratu reſciſſo, nihil vel in his, vel in aliis legibus memoratur.

Unde multo minus ſenum nuptias hoc SC. reſciſſas fuiſſe dixeris, quamvis eodem cautum eſſet, UT VIR ET UXOR POENIS CÆLIBATUS PERPETUO TENERENTUR. Quum itaque ex lege PAPIA POPPÆA & cælibes immunes ab his pœnis eſſent, ſi ad eam ætatem perveniſſent: Senatuſconſultum ne iis quidem pepercit, qui ſenes demum legi parere & inire matrimonium induxerant animum. Et hæc quidem ratio eſt, cur ſenibus matrimonio interdixiſſe dicatur Tiberius.

VI. Sequitur SC. Claudianum, quo capiti illi a Tiberio addito obrogatum fuiſſe refert SVETONIUS. Neque enim Claudius id caput *abrogavit*, uti JAC. GOTHOFREDUS reſcribit, ſed illud mutavit paullulum & mitigavit, ſanciens, UT QUI MAJOR SEXAGENARIO MINOREM QUINQUAGENARIA DUXERIT, PERINDE HABEATUR; AC SI MINOR SEXAGINTA ANNORUM DUXISSET UXOREM. Multum referre putabat Claudius, utrum ſenex juvenculam, an æque ſenem vetulamque duxiſſet. Occurrebant Catonis & Maſiniſſæ exempla, qui grandes natu liberos e puellis ſuſtulerant. (a) Hinc SC. Perſicianum non quidem ſuſtulit: eidem tamen eatenus obrogavit, ut ſi ſexagenario major uxorem in viridi ætate conſtitutam duxiſſet, conjuges illi iiſdem juribus fruerentur, ac ſi ea utriuſque eſſet ætas

(a) Plin. Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap. XIII. & XIV.

quæ procreandis liberis ſufficere videretur; Et hinc apud PLINIUM (a) Domitii Tulli uxor, quamvis diu vidua parum decore ſequuta eſſet matrimonium divitis ſenis, & ita perditi morbo, ut eſſe tædio poſſet uxori, quam juvenis ſanuſque duxiſſet: tamen matrimonii nomine ampliſſimam bonorum partem ab eo jure capiebat, quia hujuſmodi matrimonium ex SC. Claudiano non erat irritum.

(a) Lib. viii. Epiſt. xviii.

VII. Quum vero id a quibuſdam ad eum caſum extenderetur, ſi quinquagenaria major juveni nupſiſſet: id occaſionem dedit novo SC. quod Calvitianum vocat ULPIANUS. Aſt idem vir eximius JAC. PERIZONIUS, (b) illud *Calviſianum* potius vocandum eſſe monet, quum Calviſiorum cognomen ſub Nerone & ejus ſucceſsoribus ſit frequentiſſimum: Calvitiorum autem nuſquam apud veteres fiat mentio. Quocumque tempore illud conditum ſit, ſaltim cum CUJACIO (c) non reſcribendum eſt *Claudianum*, a quo illud diſerte ULPIANUS diſtinguit. Claudianum enim ſexagenariis quinquagenaria minores ducentibus jura juſti connubii dedit: Calviſiano autem cautum, UT QUÆ QUINQUAGENARIA MAJOR MINORI SEXAGENARIO NUPSERIT, QUIQUE MINOR SEXAGENARIO MAJOREM QUINQUAGENARIA DUXISSET, EIS IMPAR ILLUD MATRIMONIUM AD CAPIENDAS HEREDITATES DOTESVE LEGATAS NE PROFICIAT, SED DOS, MORTUA MULIERE, CADUCA FIAT. Impar ergo dicitur matrimonium, quod cum imberbe contraxerat vetula, eamque adpellationem JUSTINIANUS (d) demum una cum hoc

(b) De lege Voc. p. 63.

(c) Ad Ulp. frag. tit. xvi. §. iv.

(d) L. 12. C. de legit. her.

hoc ipſo jure abolevit. Unde errare dixeris JAC. GOTHOFREDUM, qui omnes nuptias, contra legem PAPIAM POPPÆAM contractas, *impares* vocatas eſſe ſuſpicatur, notatus ideo a viro conſultiſſimo ANT. SCULTINGIO. (a) Verum nec impar iſtud matrimonium reſciſſum eſt, ſed dos, quæ conſtante illo fungebatur, mortua demum muliere, caduca fiebat, ſalvis tamen, uti credere par eſt, impenſis a marito in rem dotalem factis. Generatim enim PAPINIANUS: (b) *Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impenſis neceſſariis, quæ dotem ipſo jure minuere ſolent, quod judicio de dote redditurus eſſet, maritus ſolvere debet.*

(a) Juriſp. vet. antejuſt. p. 615.

(b) L. 61. ff. de ritu nupt.

VIII. Enimvero hæc omnia ſtatim ex eo tempore corruiſſe videntur, quo CONSTANTINUS M. omnes cælibatus orbitatiſque pœnas ſuſtulerat. (c) Nova tamen conſtitutione Perſicianum & Calviſianum SCa ſuſtulit JUSTINIANUS, (d) ita reſcribens ad Joannem, Præfectum prætorio: *Sancimus, nuptias, quæ inter maſculos & feminas majores vel minores ſexagenariis vel quinquagenariis, lege Julia vel Papia prohibita ſunt, homines volentes contrahere, & ex nullo modo, vel ex nulla parte tales nuptias impediri.* In qua lege FR. BALDUINUS (e) fruſtra expungi jubet verba: *vel minores.* Non tam enim de lege Papia Poppæa loquitur imperator, quam de SCis ad legem Papiam Poppæam factis, Perſiciano & Calviſiano, quæ inprimis ſublata volebat.

(c) L. un. C. Theod. de infirm. pœn. cælib.

(d) L. 27. C. de nupt.

(e) Juſtinian. Lib. iii.

Denique quod ad ſpadonum nuptias attinet, eas ne ſub Chriſtianis quidem prin-

M 2 ci-

cipibus reſcindi conſueviſſe, paullo ante Eutropii eunuchi exemplo ex Claudiano demonſtravimus. At primus eas, uti recte a Petro Gregorio (a) obſervatum eſt, ſuſtulit Leo Imperator, ſingulari eam in rem ſcripta conſtitutione, (b) cujus ſub finem ſancivit, *ut ſi quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, & ipſe ſtupri pœna obnoxius ſit, &, qui ſacerdos hujuſmodi conjunctionem profanato ſacrificio perficere auſus fuerit, ſacerdotali dignitate denudetur*. Quare qui Gregorium erroris arguunt, non ſatis accurate diſcernere videntur nuptias illicitas ab iis, quas ſtare leges haut patiebantur. Quamvis enim injuſtæ ſemper viſæ ſint ſpadonum nuptiæ: eas tamen non dirimtas fuiſſe, ſemel initas, jam ſupra demonſtravimus.

(a) Lib. vii. Syntagm. cap. ii.

(b) Novell. Leon. xcviii.

CAPUT IV.

Ad Cap. IV. Legis Pap. Popp. de Concubinatu.

I. IN *lege Papia Poppaa etiam de concubinatu actum, idque capite quarto factum videtur*. II. *Quale hoc caput fuerit?* III. *Ante legem Papiam Poppaam concubinatus parum honeſtus videbatur. Pellex, concubina, amica quæ dicta ſint ante & poſt hanc legem? Concubinatus ex hac lege honeſtus. An quis ſimul uxorem & concubinam habere potuerit?* IV. *Concubinæ eſſe poterant, quæ uxores per has leges eſſe non poterant. An & propinquæ & adfines? Con-*

cu-

cubina & uxoris differentia. L. 1. pr. ff. de concub. explicata. An conjunctio legitima dici poſſit concubinatus? Cur & viri nobiles concubinas adſumſerint? Ingenua, in quam ſtuprum committebatur, in concubinatu haberi non poterat. An ἀντινομία ſit inter L. 3. pr. ff. de concubin. L. 24. ff. de nupt. & L. 31. pr. ff. de donat. V. *Conſtantinus M. primus indirecte tollere voluit concubinatum. Legitimatio per ſubſequens matrimonium cur inventa?* VI. *Succeſſores Conſtantini legitimationem illam indulgentes, tanquam beneficium ordinarium, concubinatum firmarunt. Leo ſuſtulit concubinatum tantum in oriente. In occidente ille diutiſſime viguit.*

I. DE concubinatu caput exſtitiſſe in lege Papia Poppæa, nec JAC. GOTHOFREDUS, nec VINC. GRAVINA vidit: & tamen id videtur certiſſimum. Nam primo MARCIANUS (a) diſerte ſcribit, *concubinatum* PER LEGES *nomen adſumſiſſe*, id eſt per leges Juliam & Papiam, κατ᾽ ἐξοχὴν dictas νόμους vel *leges*, uti recte hæc verba interpretatur EM. MERILLIUS. (b) Deinde ULPIANUM (c) in commentario ad hanc legem etiam de concubinatu egiſſe, argumento eſt fragmentum bene longum ex libro II. ex quo numero inferimus, illud fragmentum non ad caput de divortio libertinæ, de quo ULPIANUS demum libro III. egerat, ſed ad hunc ipſum locum pertinere, adeoque de concubinatu præcepiſſe caput hujus legis quartum.

(a) L. 3. §. 1. ff. de concub.

(b) Lib. iii. Obſ. cap. xv. & Lib. i. Variant. Cujac. cap. xxxiv.

(c) Ulp. lib. ii. L. 1. ff. de concub.

dum marito *pellices* fuiſſe ſcribunt Plinius, (a) Diodorus Siculus, (b) & ex eo Curtius: (c) & apud Ovidium, (d) Deianira Herculis uxor, Omphalem pellicem vocat quæ marito ſuo ſuccumberet, ſe expulſa, dum canit:

(a) Hiſt. Nat. Lib. xxxv. c. x.
(b) Lib. xvii. cap. lxxvii.
(c) Lib. vi. cap. vi.
(d) Epiſt. ix. v. 121.

Forſitan expulſa me Ætolide Dejanira,
Nomine depoſito PELLICIS, *uxor erit.*

Ita æque promiſcue veteres accipiunt vocabulum concubinæ. Plauto (e) concubina eſt meretrix pecunia a cælibe emta, ubi ſcribit:

(e) Pœn. prolog. v. 102.

Illam minorem in CONCUBINATUM *ſibi*
Volt emere miles quidam, qui illam deperit.

Aſt Cicero (f) & eam concubinam vocat, quæ ducta fuerat a patre familias Romæ, uxorem habente in Hiſpania.

(f) Lib. 1. de oratore cap. xl.

Ita ante legem Papiam Poppæam pellices & concubinæ pari paſſu ambulabant, neque melior erat harum, quam illarum, conditio: quam in rem multa egregia diſſeruit V. C. Christfr. Waechtlerus, (g) dum magno adparatu docet, hujuſmodi concubinatum, qualem in jure noſtro deſcribi videmus, nec apud Græcos, nec apud veteres Romanos receptum fuiſſe: ſed improbitatem ſub Imperatoribus hoc augmentum accepiſſe. Poſteaquam vero concubinatus per leges nomen adſumſit, numquam concubina adpellata eſt *pellex*, ſed convi-

(g) Act. Erud. anni 1714. p 371

cirix,

CTRIX, (a) ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ ΣΥΜΒΙΟΣ, (b) UXOR GRATUITA, (c) id eſt, quæ per coemtionem haut convenerat in manum, uti eleganter ea vocabula exponit Em. Merillius, (d) item SODANITIARIA, (e) AMICA, (quod vocabulum etiam in jure noſtro concubinam notat in illis: (f) *Titia*, AMICÆ *mea*, *cum qua ſine mendacio* (id eſt ſine amoris diſſimulatione, *vixi*,) & quæ ſunt aliæ honeſtiores hujus generis adpellationes. Pellicatus autem non fuit honeſta licitaque conjunctio, quum eo tempore, quo quis uxorem vel concubinam habebat, aliam concubinam habere non poſſet. (g) Nec puto inſcriptiones, in quibus quidam profitentur, ſe monimentum fieri juſſiſſe SIBI ET UXORI CONCUBINÆ (h) ita interpretandas eſſe, ac ſi, qui monimentum fieri fecerant, eodem tempore & uxores & concubinas habuerint, (neque enim id flagitium palam profeſſi eſſent homines, niſi quos omni pudori decoxiſſe dixeris,) ſed intelligenda arbitror de concubinis a morte uxorum ductis. Sæpe enim Romanos uxoribus, vel uxores maritis, antea defunctis commune ſepulcrum fieri juſſiſſe, in vulgus notum eſt. Exemplo eſſe poterit inſcriptio apud Reinesium: (i)

AELIO ATHENA
M. AELIO CHRISER
M. AELIO POLIBIO
ET M. AEMILIO MARITO PRIMIGENIO.
ET AELIOPO LIBERTIS
LIBERTABVSQ. POSS.

(a) Gruter, p. Ↄcccxcv. 8.

(b) Id. p. 9.

(c) Id. p. Ↄccc. 21.

(d) Lib. ii Obſ. cap. xv.

(e) Grut. p. Ↄcii. 5.

(f) L. 35. ff. de aur. arg. &c. leg.

(g) Paull. Lib. ii. Sent. tit. xx §. 1. l. ult. §. 1. ff. de divort.

(h) Grut. p. Ↄcxxxi. 5. & p. Ↄcccc xxxviii. 1. Rein. claſſ. xiv. n. 183.

(i) Inſcr. claſſ. xiv. n. m.

(a) Suppl. Liv. Lib. xi. c xxvii ſequ.

SHEMIUS (a) latam exiſtimat anno V. C. CCCCLXVI. M. Valerio Potito & C. Ælio Pæto coſſ. Sed compertum mihi eſt, rogationi iſti nomen eſſe inditum a C. Mænio Nepote, qui una cum L. Furio Camillo conſul fuit anno V. C. CCCCXVI. Anno enim præcedente lex, teſte LIVIO, (b) lata eſt, *ut legum, quæ centuriatis comitiis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent*. Et quamvis eam legem tribuere videatur Q. Publilio, Dictatori; facile tamen fieri potuit, ut Publilius C. Mænium, conſulem ex plebe deſignatum rogationem plebi ſecundiſſimam ad populum ferre juſſerit, ab eoque lex dicta ſit Mænia, quemadmodum eam binis locis NONIUS, (c) & CICERO (d) ita vocant.

(b) Lib. viii. cap. xii.

(c) Ibid. & num. 785.

(d) Brut. cap. xiv.

Tale fuit caput tertium legis PAPIÆ POPPÆÆ. Cave itaque credas, Auguſtum viris ſexagenariis & mulieribus quinquagenariis nuptiis interdixiſſe. Sæpe ejuſmodi nuptias contrahebant Romani, non tantum ante legem Papiam, verum & illa jam lata. Notus eſt Ciceronis jocus, cujus meminit QUINCTILIANUS. (e) Objurgatus enim ab amicis quod annos LXII. natus Publiliam puellam duceret, reſpondiſſe fertur: *Cras mulier erit*. Nec ignotum eſt Apuleji matrimonium cum Pudentilla, de quo mox plura dicemus. Equidem non videbatur id matrimonium honeſtum, quia LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA non contrahebatur, & hinc Auguſtus Septiciæ, quæ filiis irata cum jam parere non poſſet, Publicio ſeni admodum nupſerat, & nuptias & ſuprema judicia teſte VAL. MA-

(e) Lib. vi. Inſt. cap. iv

XI-

xino (a) improbavit, quin & dotem virum retinere vetuit, non autem ideo prohibitum erat inter ſenes matrimonium, eaque extraordinaria fuit Auguſti ſeveritas, non tam nuptiis ſenilibus, quam defraudatione liberorum provocata. Maneat itaque, primum hoc caput legi Papiæ Poppææ, addidiſſe Tiberium, perſuaſum, generare non poſſe ſexagenarios, uti jam e Svetonio vidimus.

(a) Val. Max. Lib. vii. cap. vii. §. 4.

V. Factum id eſt Senatuſconſulto, quod Pernicianum vocat Ulpianus, ſed perperam, quum Pernicius, qui illi SC. nomen facere potuerit, nullus in faſtis monimentiſque vetuſtis occurrat. Hinc ingenioſe laudatiſſimus Perizonius (b) conditum illud eſſe ſuſpicatur ſub conſulatu Paulli Fabii Persici, qui una cum L. Vitellio faſces conſulares tenuit, tertio ante exceſſum Tiberii anno. Fabios enim illos a ſolo plerumque cognomine Perſicos adpellatos fuiſſe, cum e Seneca (c) tum ex illa Claudii Imp. oratione apud Gruterum, (d) ubi Persicus, nob. vir amicus cæs. memoratur, diſcimus. Unde vix dubitandum, quin iſtud SC. non *Pernicianum*, ſed *Perſicianum* dicendum ſit, ejuſque natalis incidat in annum ab v. c. IↃCCLXXXVI.

(b) De leg. Vocon. p. 156.

(c) Lib. ii. de benef. cap. xxi.

(d) Inſcr. p. Iↄii.

Ceterum eo cautum fuiſſe diximus, uti sexagenariorum et quinquagenariarum nec non spadonum nuptiæ ne sient. Opus itaque ſæpe numero erat probatione ætatis, quæ ex tabulariis publicis petebatur, ita tamen ut ſi diverſæ profeſſiones proferrentur, non *ea potiſſimum ſtaretur, quæ noceret,*

ſed

ſed cauſſa cognita veritas excuteretur, & ex eo potiſſimum anni computarentur, ex quo præcipuam fidem ea in re conſtare credibilius videretur, uti eleganter reſcripſit Trajanus vel Hadrianus apud CELSUM. (a) Ceterum plerique, qui vel in hoc SC. incidunt, vel iſtud jus ipſa lege Papia Poppæa ſtabilitum eſſe contendunt, illud parum recte videntur intellexiſſe. Irritas enim ac reſcindendas fuiſſe hujuſmodi nuptias, tantum non omnes putant, perperam intelligentes JAC. GOTHOFREDUM, (b) qui *eas nuptias* ait *in totum fuiſſe prohibitas: item poſt hos annos contrahere nuptias nulli licuiſſe: ſenibus ademtam nuptiarum contrahendarum poteſtatem, & veluti fibulam fuiſſe impoſitam: denique nuptias has, veluti vero conjugii fine deſtitutas, prohibitas hac lege indefinite fuiſſe:* & quæ ſunt hujus generis alia. Sed non magis has nuptias SC. Perſicianum reſcindebat, quam lex Papia Poppæa matrimonium ſenatoris cum libertina. Injuſtæ erant iſtæ ſenum nuptiæ, quia contra SC. fuerant contractæ, unde & a pœnis cælibatus haut amplius liberabant: attamen ideo non erant reſcindendæ. Injuſtæ enim nuptiæ conſtabant, quamvis civili effectu deſtitutæ, adeo, ut vir accuſare hujuſmodi uxorem poſſet adulterii, (c) quod non poterat, ſi nullum eſſet inter virum & adulteram matrimonium. (d) Hinc quum Pudentillam, quam ſexagenariam ferebant accuſatores, uxorem duxiſſet Apulejus: non id agebant tamen ejus adverſarii, ut reſcinderetur matrimonium, ſed pœnam irrogatam volebant marito, quod ſe-

(a) Celſ. Lib. XXX. L. 13. ff. de probat.

(b) Not. Leg. pap. Popp. p. 318.

(c) L. 13. §. 1. ff. ad Leg. Jul. de adult.

(d) L. 13. §. 4. eod.

feminam carminibus ac veneficio ad has nuptias pellexiſſet. (a) Immo, quis ſibi perſuaſerit, ſenum nuptias reſciſſas fuiſſe poſt illud SC. quum ne ſpadonum quidem matrimonia reſcinderentur? Vulgo equidem docent, matrimonium eos contrahere non potuiſſe, L. 39. ff. de jure dot. adeoque nec ancillam matrimonii cauſsa manumittere, l. 14. fin. ff. de manum. vind. neque illis dotem fuiſse, neque dotis actionem, d. l. 39. ſed vinculum illud oportuiſse diſsolvi l. 60. ſeq. de donat. inter vir. & ux. l. 10. C. de repud. Novell. XXXII. cap. VI. Enimvero conſtitiſse etiam cum ſpadonibus matrimonium, facile demonſtrabitur. ULPIANUS (b) diſputans, an dotis actio locum habeat, ſi mulier ſpadoni nupſerit? Diſtinguendum arbitratur, caſtratus fuerit, nec ne, & in caſtrato quidem dotem eſse negat, at in eo, qui non ſit caſtratus, quia ſit matrimonium, & dotem & dotis actionem eſse adfirmat. Si caſtratorum nuptias ſtare non paſsæ ſunt leges; qui potuit quæſtio naſci de dote? Sic & alibi quærit jureconſultus, poſſitne ſpado poſthumum heredem ſcribere? Eamque quæſtionem ſimili diſtinctione expedit. (c) Qui potuiſset hujuſmodi quæſtio incidere, ſi non conſtitiſsent ſpadonum matrimonia? Subſiſtebant ergo eatenus, ut non reſcinderentur, quamvis jura maritorum ipſis negarent leges. Quin Romæ hujuſmodi nuptiæ erant frequentiſſimæ, poſtquam a virtute deſcitum, & ad vitia tranſcurſum fuerat. Notat hujuſmodi conjunctionem JUVENALIS: (d)

(a) Apulej. Apol. ii. p. 317.

(b) L. 39. ff. de jure dot.

(c) L. 6. pr. & §. 1. ff. de lib. & poſtum.

(d) Sat. I. v. 22.

Quum

Quum tener UXOREM DUCAT SPADO: *Mævia Tuſcum*
Figat aprum, - - -
Difficile eſt Satyram non ſcribere.

(a) Satyr. vi. v. 367.

Idemque alio loco (a) hanc ejuſmodi impurorum complexuum rationem reddit, quod ſic *abortivo non ſit opus*: quæ ratio facile etiam inducere potuit feminas, ut tabulas cum ſpadonibus ſignarent: quemadmodum ſæculo adhuc quarto nuptias celebravit Eutropius ſpado, de quo CLAUDIANUS: (b)

(b) Adverſ. Eutrop. L. ii. v. 88.

At ſoror, & ſi quid portentis creditur, UXOR
Mulcebat matres epulis, & more pudicæ
Conjugis EUNUCHI *celebrabat vota* MARITI.

Non ergo hujuſmodi nuptiæ a Romanis reſcindebantur, quamvis ipſi rectæ rationi adverſarentur. Neque id probant leges, quas vulgo eam in rem allegant. De l. 39. ff. de jure dot. jam egimus, vidimuſque, vix potuiſse incidere quæſtionem de dote dotiſque actione, ſi leges non paſsæ eſsent ſtare hujuſmodi matrimonium. Neque CAJUS & HERMOGENIANUS in l. 60. & ſequ. de donat. inter vir. & uxor. de diſsolutione hujus matrimonii loquuntur, ſed de iis, qui bona gratia ob ſacerdotium vel ſterilitatem, vel ſenectutem, vel valetudinem, vel militiam diſcedunt. Denique L. 10. C. de repud. mulieri quidem JUSTINIANUS concedit, ut viro mittat repudium, ſi intra biennium virum

ſe

ſe haut præſtitiſſet, idque repetit in Novella XXII. cap. VI. & Nov. CXVII. cap. XII. niſi quod in priore ad triennium id ſpatium extendit; ſed de matrimonio inter ſpadonem & mulierem, a magiſtratu reſciſſo, nihil vel in his, vel in aliis legibus memoratur.

Unde multo minus ſenum nuptias hoc SC. reſciſſas fuiſſe dixeris, quamvis eodem cautum eſſet, UT VIR ET UXOR POENIS CÆLIBATUS PERPETUO TENERENTUR. Quum itaque ex lege PAPIA POPPÆA & cælibes immunes ab his pœnis eſſent, ſi ad eam ætatem perveniſſent: Senatuſconſultum ne iis quidem pepercit, qui ſenes demum legi parere & inire matrimonium induxerant animum. Et hæc quidem ratio eſt, cur ſenibus matrimonio interdixiſſe dicatur Tiberius.

VI. Sequitur SC. Claudianum, quo capiti illi a Tiberio addito obrogatum fuiſſe refert SVETONIUS. Neque enim Claudius id caput *abrogavit*, uti JAC. GOTHOFREDUS reſcribit, ſed illud mutavit paullulum & mitigavit, ſanciens, UT QUI MAJOR SEXAGENARIO MINOREM QUINQUAGENARIA DUXERIT, PERINDE HABEATUR; AC SI MINOR SEXAGINTA ANNORUM DUXISSET UXOREM. Multum referre putabat Claudius, utrum ſenex juvenculam, an æque ſenem vetulamque duxiſſet. Occurrebant Catonis & Maſiniſſæ exempla, qui grandes natu liberos e puellis ſuſtulerant. (a) Hinc SC. Perſicianum non quidem ſuſtulit: eidem tamen eatenus obrogavit, ut ſi ſexagenario major uxorem in viridi ætate conſtitutam duxiſſet, conjuges illi iiſdem juribus fruerentur, ac ſi ea utriuſque eſſet ætas

(a) Plin. Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap. XIII. & XIV.

quæ procreandis liberis ſufficere videretur: Et hinc apud PLINIUM (a) Domitii Tulli uxor, quamvis diu vidua parum decore ſequuta eſſet matrimonium divitis ſenis, & ita perditi morbo, ut eſſe tædio poſſet uxori, quam juvenis ſanuſque duxiſſet: tamen matrimonii nomine ampliſſimam bonorum partem ab eo jure capiebat, quia hujuſmodi matrimonium ex SC. Claudiano non erat irritum.

(a) Lib. VIII. Epiſt. XVIII.

VII. Quum vero id a quibuſdam ad eum caſum extenderetur, ſi quinquagenaria major juveni nupſiſſet: id occaſionem dedit novo SC. quod Calvitianum vocat ULPIANUS. Aſt idem vir eximius JAC. PERIZONIUS, (b) illud *Calviſianum* potius vocandum eſſe monet, quum Calviſiorum cognomen ſub Nerone & ejus ſucceſsoribus ſit frequentiſſimum: Calvitiorum autem nuſquam apud veteres fiat mentio. Quocumque tempore illud conditum ſit, ſaltim cum CUJACIO (c) non reſcribendum eſt *Claudianum*, a quo illud diſerte ULPIANUS diſtinguit. Claudianum enim ſexagenariis quinquagenaria minores ducentibus jura juſti connubii dedit: Calviſiano autem cautum, UT QUÆ QUINQUAGENARIA MAJOR MINORI SEXAGENARIO NUPSERIT, QUIQUE MINOR SEXAGENARIO MAJOREM QUINQUAGENARIA DUXISSET, EIS IMPAR ILLUD MATRIMONIUM AD CAPIENDAS HEREDITATES DOTESVE LEGATAS NE PROFICIAT, SED DOS, MORTUA MULIERE, CADUCA FIAT. Impar ergo dicitur matrimonium, quod cum imberbe contraxerat vetula, eamque adpellationem JUSTINIANUS (d) demum una cum

(b) De lege Voc. p. 63.

(c) Ad Ulp. frag. tit. XVI. §. IV.

(d) L. 12. C. de legit. her.

hoc

hoc ipſo jure abolevit. Unde errare dixeris Jac. Gothofredum, qui omnes nuptias, contra legem Papiam Poppæam contractas, *impares* vocatas eſſe ſuſpicatur, notatus ideo a viro conſultiſſimo Ant. Scultingio. (a) Verum nec impar iſtud matrimonium reſciſſum eſt, ſed dos, quæ conſtante illo fungebatur, mortua demum muliere, caduca fiebat, ſalvis tamen, uti credere par eſt, impenſis a marito in rem dotalem factis. Generatim enim Papinianus: (b) *Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impenſis neceſſariis, quæ dotem ipſo jure minuere ſolent, quod judicio de dote redditurus eſſet, maritus ſolvere debet.*

(a) Juriſp. vet. antejuſt. p. 615.

(b) L. 61. ff. de ritu nupt.

VIII. Enimvero hæc omnia ſtatim ex eo tempore corruiſſe videntur, quo Constantinus M. omnes cælibatus orbitatiſque pœnas ſuſtulerat. (c) Nova tamen conſtitutione Perſicianum & Calviſianum SCa ſuſtulit Justinianus, (d) ita reſcribens ad Joannem, Præfectum prætorio: *Sancimus, nuptias, quæ inter maſculos & feminas majores vel minores ſexagenariis vel quinquagenariis, lege Julia vel Papia prohibita ſunt, homines volentes contrahere, & ex nullo modo, vel ex nulla parte tales nuptias impediri.* In qua lege Fr. Balduinus (e) fruſtra expungi jubet verba: *vel minores*. Non tam enim de lege Papia Poppæa loquitur imperator, quam de SCis ad legem Papiam Poppæam factis, Perſiciano & Calviſiano, quæ inprimis ſublata volebat.

(c) L. un. C. Theod. de infirm. pœn. cælib.

(d) L. 27. C. de nupt.

(e) Juſtinian. Lib. iii.

Denique quod ad ſpadonum nuptias attinet, eas ne ſub Chriſtianis quidem prin-

cipibus reſcindi conſueviſſe, paullo ante Eutropii eunuchi exemplo ex Claudiano demonſtravimus. At primus eas, uti recte a Petro Gregorio (a) obſervatum eſt, ſuſtulit Leo Imperator, ſingulari eam in rem ſcripta conſtitutione, (b) cujus ſub finem ſancivit, *ut ſi quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, & ipſe ſtupri pœna obnoxius ſit, &, qui ſacerdos hujuſmodi conjunctionem profanato ſacrificio perficere auſus fuerit, ſacerdotali dignitate denudetur.* Quare qui Gregorium erroris arguunt, non ſatis accurate diſcernere videntur nuptias illicitas ab iis, quas ſtare leges haut patiebantur. Quamvis enim injuſtæ ſemper viſæ ſint ſpadonum nuptiæ: eas tamen non diremtas fuiſſe, ſemel initas, jam ſupra demonſtravimus.

(a) Lib. vii. Syntagm. cap. ii.

(b) Novell. Leon. xcviii.

C A P U T IV.

Ad Cap. IV. Legis Pap. Popp. de Concubinatu.

I. In *lege Papia Poppaa etiam de concubinatu actum, idque capite quarto factum videtur.* II. *Quale hoc caput fuerit?* III. *Ante legem Papiam Poppaam concubinatus parum honeſtus videbatur. Pellex, concubina, amica quæ dicta ſint ante & poſt hanc legem? Concubinatus ex hac lege honeſtus. An quis ſimul uxorem & concubinam habere potuerit?* IV. *Concubinæ eſſe poterant, quæ uxores per has leges eſſe non poterant. An & propinquæ & adfines? Concu-*

cubinæ & uxoris differentia. L. 1. pr. ff. de concub. explicata. An conjunctio legitima dici poſſit concubinatus? Cur & viri nobiles concubinas adſumſerint? Ingenua, in quam ſtuprum committebatur, in concubinatu haberi non poterat. An ἀντινομία ſit inter L. 3. pr. ff. de concubin. L. 24. ff. de nupt. & L. 31. pr. ff. de donat. V. *Conſtantinus M. primus indirecte tollere voluit concubinatum. Legitimatio per ſubſequens matrimonium cur inventa?* VI. *Succeſſores Conſtantini legitimationem illam indulgentes, tanquam beneficium ordinarium, concubinatum firmarunt. Leo ſuſtulit concubinatum tantum in oriente. In occidente ille diutiſſime viguit.*

I. DE concubinatu caput exſtitiſſe in lege Papia Poppæa, nec JAC. GOTHOFREDUS, nec VINC. GRAVINA vidit: & tamen id videtur certiſſimum. Nam primo MARCIANUS (a) diſerte ſcribit, *concubinatum* PER LEGES *nomen adſumſiſſe*, id eſt per leges Juliam & Papiam, *κατ' ἐξοχὴν* dictas *νόμους* vel *leges*, uti recte hæc verba interpretatur EM. MERILLIUS. (b) Deinde ULPIANUM (c) in commentario ad hanc legem etiam de concubinatu egiſſe, argumento eſt fragmentum bene longum ex libro II. ex quo numero inferimus, illud fragmentum non ad caput de divortio libertinæ, de quo ULPIANUS demum libro III. egerat, ſed ad hunc ipſum locum pertinere, adeoque de concubinatu præcepiſſe caput hujus legis quartum.

(a) L. 3. §. 1. ff. de concub.

(b) Lib. iii. Obſ. cap. xv. & Lib. I. Variant. Cujac. cap. xxxiv.

(c) Ulp. lib. ii. L. 1. ff. de concub.

II. Id vero, uti ex laudato ULPIANI fragmento liquet, tale fuiſſe videtur:

Quas perſonas per hanc legem uxores habere non licet, eas concubinas habere jus eſto. Ingenuam honeſtam in concubinatu habere jus ne eſto.

III. Quæ priuſquam more noſtro interpretemur, paucis obſervandum videtur, ante hanc legem parum honeſtum viſum fuiſſe concubinatum, nec quidquam inter *amicam*, *pellicem*, *concubinam*, interfuiſſe: poſtea vero hanc conjunctionem diſerte permiſſam eſſe lege Papia Poppæa, ex eoque tempore ſimul ipſum CONCUBINATUS & CONCUBINÆ vocabula ſenſu paullo honeſtiore accipi conſueviſſe, & id ipſum innuere MARCIANUM, dum *concubinatum* NOMEN *per leges adſumſiſſe*, ſcribit: nec non CLEMENTEM ALEXANDRINUM, (a) dum ſæpe conqueritur: καὶ τὸ λάγνον πᾶν ἐπικέχυται ταῖς πόλεσι, νόμος γινόμενον. *At nunc, quidquid eſt impudicum & libidinoſum, diffuſum eſt in civitatibus, & jam* PRO LEGE *habetur*: & paucis interjectis: Ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν. *Hæc ſapientes leges permittunt*. Hinc MASURIUS SABINUS apud PAULLUM (b) refert, PELLICEM *apud* ANTIQUOS *eam habitam, quæ quum uxor non eſſet, cum aliquo tamen vivebat; quam nunc vero nomine amicam*, PAULLO HONESTIORE *concubinam adpellari*. Addit PAULLUS, GRANIUM FLACCUM *in libro de jure Papiriano ſcribere, pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor ſit, corpus miſceat*,

(a) Pædagog. Lib. iii. cap. iii.

(b) L. 144. ff. de V. S.

ſcent, quondam, (ita enim reſcribendum puto pro *quoſdam*, addicentibus etiam quibuſdam codicibus,) *eam, quæ uxoris loco ſine nuptiis in domo ſit, quam* παλλακὴν *Græci vocant*. Ex hoc loco patet, vocabula *amica, concubina, pellex* ante legem Juliam promiſcue accepta fuiſſe, quia non magis cælibis, quam mariti, conſuetudo cum muliercula, aqua & igni non accepta, honeſta judicabatur. Tempore autem Maſurii Sabini, & Granii Flacci, (quem ſub Cæſare floruiſſe, & hinc in Auguſti tempora vitam producere potuiſſe, ex CENSORINO (a) docet V. C. CAR. ANDR. DUKERUS,) (b) ea dici cœpit *pellex*, quæ cum eo, cui uxor erat, miſcebat corpus, illa autem *concubina* vel *amica*, quæ uxoris loco ſine nuptiis in domo erat. Quum enim pellicis vocabulum, teſte GELLIO, (c) probroſum haberetur: non videbatur convenire conjunctioni, quæ per legem nomen adſumſerat: adeoque iſtud vocabulum tantum hæſit iis, quæ alieno marito ſuccubuerant, reliquæ concubinæ dici malebant. Hæc, ut paucis demonſtremus, palam eſt, veteres, qui ante Auguſtum floruerunt, auctores promiſcue uſurpaſſe *pellicis* & *concubinæ* vocabula. *Pellex* Junonis vocatur Alcumena apud PLAUTUM, (d) quia cum Jove, Junonis marito, corpus miſcuerat:

(a) De die natali cap. iii.

(b) De Latinit. JCt. p. 157.

(c) Lib. iv. cap. iii.

(d) Merc. act. iv. Scen. I. v. 23.

- - - I hac mecum, ut videas ſimul
Tuam Alcumenam, PELLICEM, *Juno mea*.

Et tamen Alexandro M. quoque, licet non-

dum marito *pellices* fuiſſe ſcribunt Plinius, (a) Diodorus Siculus, (b) & ex eo Curtius: (c) & apud Ovidium, (d) Deianira Herculis uxor, Omphalem pellicem vocat quæ marito ſuo ſuccumberet, ſe expulſa, dum canit:

(a) Hiſt. Nat. Lib. xxxv. c. x.
(b) Lib. xvii. cap. lxxvii.
(c) Lib. vi. cap. vi.
(d) Epiſt. ix. v. 121.

Forſitan expulſa me Ætolide Dejanira,
Nomine depoſito PELLICIS, *uxor erit.*

Ita æque promiſcue veteres accipiunt vocabulum concubinæ. Plauto (e) concubina eſt meretrix pecunia a cælibe emta, ubi ſcribit:

(e) Pœn. prolog. v. 102.

Illam minorem in CONCUBINATUM *ſibi*
Volt emere miles quidam, qui illam deperit.

Aſt Cicero (f) & eam concubinam vocat, quæ ducta fuerat a patre familias Romæ, uxorem habente in Hiſpania.

(f) Lib. I. de oratore cap. xl.

Ita ante legem Papiam Poppæam pellices & concubinæ pari paſſu ambulabant, neque melior erat harum, quam illarum, conditio: quam in rem multa egregia diſſeruit V. C. Christfr. VVæchtlerus, (g) dum magno adparatu docet, hujuſmodi concubinatum, qualem in jure noſtro deſcribi videmus, nec apud Græcos, nec apud veteres Romanos receptum fuiſſe: ſed improbitatem ſub Imperatoribus hoc augmentum accepiſſe. Poſteaquam vero concubinatus per leges nomen adſumſit, numquam concubina adpellata eſt *pellex*, ſed CONVI-

(g) Act. Erud. anni 1714. p. 371

CIRIX,

CTRIX, (a) ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ ΣΥΜΒΙΟΣ, (b) UXOR GRATUITA, (c) id eſt, quæ per coemtionem haut convenerat in manum, uti eleganter ea vocabula exponit Em. Merillius, (d) item SODANITIARIA, (e) AMICA, (quod vocabulum etiam in jure noſtro concubinam notat in illis: (f) *Titiæ*, AMICÆ *meæ*, *cum qua ſine mendacio* (id eſt ſine amoris diſſimulatione, *vixi*,) & quæ ſunt aliæ honeſtiores hujus generis adpellationes. Pellicatus autem non fuit honeſta licitaque conjunctio, quum eo tempore, quo quis uxorem vel concubinam habebat, aliam concubinam habere non poſſet. (g) Nec puto inſcriptiones, in quibus quidam profitentur, ſe monimentum fieri juſſiſſe SIBI ET UXORI CONCUBINÆ (h) ita interpretandas eſſe, ac ſi, qui monimentum fieri fecerant, eodem tempore & uxores & concubinas habuerint, (neque enim id flagitium palam profeſſi eſſent homines, niſi quos omni pudori decoxiſſe dixeris,) ſed intelligenda arbitror de concubinis a morte uxorum ductis. Sæpe enim Romanos uxoribus, vel uxores maritis, antea defunctis commune ſepulcrum fieri juſſiſſe, in vulgus notum eſt. Exemplo eſſe poterit inſcriptio apud Reinesium: (i)

AELIO ATHENA
M. AELIO CHRISER
M. AELIO POLIBIO
ET M. AEMILIO MARITO PRIMIGENIO.
ET AELIOPO LIBERTIS
LIBERTABVSQ. POSS.

(a) Gruter. p. Iↄccxcv. 8.
(b) Id. p. 9.
(c) Id. p. Iↄccc. 21.
(d) Lib. ii Obſ. cap. xv.
(e) Grut. p. Iↄcii. 5.
(f) L 35. ff. de aur. arg. &c. leg.
(g) Paul. Lib. ii. Sent. tit. xx §. 1. l. ult. §. 2. ff. de divort.
(h) Grut. p. Iↄcxxxi. 5. & p. Iↄcccc xxxviii. 2. Rein. claſſ. xiv. n. 183.
(i) Inſcr. claſſ. xiv. n. III.

Ex qua quis profecto fruſtra colligeret, Æliam Athenaidem uno tempore tot maritos habuiſſe.

IV. Ad ipſum legis caput, quod attinet, eas tantum concubinas habere jus erat, QUAS PER HANC LEGEM UXORES HABERE NON LICEBAT. Hinc & ingenuus per hanc legem concubinam poterat habere judicio publico damnatam, (a) quæſtu meretricio infamem, (b) obſcuro loco natam, (c) ancillam, (d) mulierem ex ea provincia, in qua quis officium adminiſtrabat, (e) quas omnes uxores duci non potuiſſe, jam ſupra obſervavimus. Quum etiam ex SC. Perſiciano, de quo antecedente capite egimus, non eſſet juſtum inter ſenes matrimonium: licebat contra cujuſcumque ætatis concubinam habere, dum ne minor eſſet annis duodecim. (f)

Non abs re autem addidimus: PER HANC LEGEM. De ſolis enim legibus civilibus id erat intelligendum. Quare ſi conjunctioni vel naturalis verecundia, vel ipſa honeſtas obſtabat: non magis concubinatui locus erat, quam nuptiis. Quemadmodum ergo nefas erat, duas ſimul habere uxores: ita & unica habenda concubina: (g) ſemperque turpis ac infamis viſa eſt vita, *inter ſtupra concubinarum, & oſcula*, vel *mollia concubinarum & ſpadonum agmina* tranſacta, qualem in Sophonio Tigellino & Fabio Valente TACITUS, (h) in Commodo ÆL. LAMPRIDIUS (i) reprehendit. Quin ipſe JUSTINIANUS (l) eas, quæ cum pluribus aliis uni viro corpora præbent, non concubinas, ſed

(a) L. 1. §. 2. ff. de concubin.
(b) L. 16. ff. de his quæ ut indign. L. 3. pr. ff. de concub.
(c) L. 3. pr. ff. eod.
(d) L. 38. pr. ff. de reb. auct. jud. poſſ.
(e) L. 5. ff. de concub.
(f) L. 4. §. 4. ff. eod.
(g) Nov. xviii. c. v.
(h) Lib. I. Hiſt. cap. lxxii. Lib. iii. cap. xi.
(i) Vit. Commod. cap. v.
(l) Nov. xviii. c. 5.

πορνδιορθέας *fornicantes* dicendas eſſe ait, nec eas aliarum concubinarum juribus frui patitur. Quemadmodum deinde inceſtæ erant nuptiæ inter proximos cognatos & adfines: ita & nefandus erat inter has perſonas concubinatus. Saltim Ulpiano (a) prope nefaria videtur conjunctio, *ſi qua in patroni fuit concubinatu, deinde in filii eſſe cœperit, vel in nepotis, vel contra*. Et alibi idem jureconſultus, (b) verecundiæ ſtudioſiſſimus, cum *inceſtum committere ait, qui concubinam habuerit, ſororis filiam*, licet libertinam. Ut adeo non injuria Cujacium (c) erroris coarguat Em. Merillius, (d) privignam a Coccejo Caſſiano in concubinatu haberi potuiſſe ex ea ratione exiſtimantem, quia, quæ uxores eſſe nequiverint, in concubinatu tamen haberi omnino potuerint.

(a) Ulp. Lib. ii. L. 1. §. 3. ff. de concub.

(b) L. 56. ff. de ritu nupt.

(c) Lib. v. obſ. c. vi.

(d) Lib. iii. obſ. cap. xvii.

Eas itaque mulieres concubinas habere jus erat. Nam non ſolum honeſtum erat concubinæ nomen, (e) verum etiam licita *cum ea conſuetudo*. (f) Quamvis enim effectibus nuptiarum, qui ex jure civili ſunt, privaretur, aut etiam effectus quoſdam naturales legum impedimento amitteret iſta conjunctio, atque hinc nec amica matronali ornamento fulgeret, nec liberi ex ea procreati in poteſtate patris eſſent: ab uxore tamen ſolo delectu & animi deſtinatione differebat, (g) nec quidquam inter eas, niſi dignitate, intererat. (h) Hinc uxoris loco eſſe dicebatur, (i) liberique ejus tametſi naturales vel nothi dicerentur, & nec heredes eſſent patri, nec ejus nomen ferrent, ſed vel maternum nomen retinerent,

(e) L. 144. ff. de V. S.

(f) L. 5. C. ad SC. Orphit.

(g) Paull. Lib. ii. ſent. tit. xx. §. 1.

(h) L. 49. §. 4. ff. de Legat. 3.

(i) L. 144. ff. de V. S.

vel ei adderent cognomen patris: non tamen erant ſpurii, nec infamia, aut levis notæ macula notati credebantur, uti vulgo quæſiti, quamvis non eſsent pars familiæ paternæ. Quæ omnia egregie illuſtrat marmor apud GRUTERUM: (a)

(a) Inſcr. p. cccxxx iv. 4.

C. MAMERCIO SP. F.
IANVARIO Q. AED. PRAET.
IIVIR. Q. ET.
P. PACCIVS IANVARIVS
FILIO NATVRALI ET
MAMERCIA GRAPTE
MATER INFELICISS. FILIO
ET COGNATAE PIISSIMIS
FECERVNT.

Poſitum eſt monimentum *C. Mamercio Januario*, & *Cognatæ*, piiſſimis. *Cognata* enim hic non adpellativum videtur, ſed nomen proprium feminæ, uxoris forſan *C. Mamerci Januarii*. Nam & alibi *L. Cognata* (b) & *Primigenii Cognati* (c) mentionem faciunt lapides. Is *C. Mamercius Januarius* erat filius naturalis *P. Paccii Januarii*, ex *Mamercia Grapta*. Unde illud SP. F. non eſt *ſpurius filius*, uti in indice interpretatur SCALIGER, ſed antiqua formula: SINE PATRE FILIUS, quam liberorum extra matrimonium quæſitorum nominibus ſubjici conſueviſse docet PLUTARCHUS. (d) Neque enim ſpuriorum nomen inditum naturalibus vel ex concubina natis, ſed *vulgo conceptis, qui patrem demonſtrare non poterant, vel poterant quidem ſed eum habebant, quem habere non licebat*, uti.

(b) Ib. p. loci. 4.
(c) Ib. p. cmlii. 3.
(d) Qu. Rom. p. 116.

uti ait Modestinus. (a) Nec credibile eſt, parentes filium, tot honoribus in colonia functum, ſpurium vocare voluiſse, quum nec vulgo, nec ex injuſtis nuptiis conceptus eſset, ſed ex concubinatu. Fuerat enim Q. ÆD. PRÆT. IIVIR Q. ΙΤ. id eſt, *Quæſtor, Ædilis prætor, & Duumvir quinquennalis iterum*, ita enim IT pro ΙΤ reſcribendum eſse monet MARQV. GUDIUS. Ex quo ſimul patet, ne ullam quidem notam hæſiſse liberis naturalibus, ſiquidem ad maximos aliquando honores adſpirabant, nec ſibi ignominiæ ducebant, nominibus ſuis adſcribere hanc natalium conditionem. Sic & qui lapidem Præneſtinum Fortunæ Jovis pueri primigeniæ dedicavit apud Gruterum, (b) adpellare ſe non dubitat NOTHUM RUFICANÆ L. F. PLOTILLÆ. Et *Epipodius* quidam, (c) qui patri naturali munimentum ponit, ſub finem addit

(a) L. 13. ff. de ſtatu hom.

(b) Grut. p. lxxvi. 7.

(c) Ib. p. Dxlvii. 8.

EPIPODIVS. FILIVS. NA.
PATRI PIENTISS.

In primis notandum, hunc *C. Mamercium* matris *Mamercia* nomen retinuiſse, quia ratione matris omnes liberi tam naturales, quam legitimi ejuſdem juris ſunt: (d) eidem vero addidiſse cognomen paternum *Januarii*: quemadmodum & *C. Modius Felix* apud Gruterum (e) quum ex Silvia & legitimum & naturalem filium habuiſset: illum ſuo, hunc matris nomine *Silvinum* vocat. Inſcriptio ita ſe habet:

(d) §. pen. Inſt. de SC. Orphit.

(e) Inſcr. p. Dcxciii. 9.

C. Ma-

C. MODIVS. FELIX.
ET. C. MODIO. FELICI. FIL.
ET. COCCEIO. SILVINO. FIL.
NATVR. ET. MODIO. RENATO.
LIB. ET. SATTIAE. SILVIAE.
VXORI. V. V. S. S. F.

(a) Ib. p. DCLXXXIV Apud eumdem (a) *L. Oppii Valeriani* filius naturalis non Oppius vocatur, ſed A. FULVIUS A. F. CELER, procul dubio ab A. FULVIA CELERE matre. Equidem *Q. Lollii Felicis* filia naturalis, *Lollia Jonis*, nomen gen-
(b) Ib. p. CMXLV. 3. tile patris naturalis fert in marmore, (b) ſed eadem & liberta erat patris naturalis. Libertos autem & libertas patroni nomen gentile adſumſiſſe, tralatitium eſt. Aliàs ſi vel maxime patres agnoſcerent liberos naturales vel extra matrimonium quæſitos: non tamen gentile nomen ſuum ab illis ferri patiebantur, ſed nonnunquam cognomen tantum. Quemadmodum quum Jul. Cæſar,
(c) Jul. cap. lii. teſte SVETONIO, (c) *filium ex Cleopatra natum ſuo nomine adpellari pateretur*, is tamen non Julius, ſed *Cæſario* dictus eſt, uti
(d) Aug. cap. xvii. ex SVETONIO (d) & DIONE (e) diſcimus.
(e) Lib. xl. Antonii vero liberorum ex Cleopatra natorum nemo Antonii nomen tulit, ſed omnibus nomina Ptolemæorum familiæ familiari indita ſunt. Unum enim *Ptolemæum Philadelphum*, alterum *Alexandrum*, filiam *Cleo-*
(f) Lib. xlix, p. 416. *patram* dictos eſſe, ſcribit DIO CASSIUS. (f)

Sed ut e diverticulo in viam redeamus, quamvis nec inhoneſtus, nec illicitus eſſet concubinatus, ſed veluti inæquale matrimonium:

nium: (a) non tamen, uti recte contra Cujacium docuit Merillius, *conjunctio legitima* dici poteſt. Id enim nomen ſoli matrimonio competit, non concubinatui, ob quem etiam nemo pœnas cælibatus orbitatiſque effugiebat. Quare & ii fere, qui jam e juſto matrimonio liberos procreaverant, patriæque & Priamo fecerant ſatis, concubinam poſtea ſolebant adſciſcere, ne liberis inducerent novercam, hereditatemque ſperatam iis intervertere. Sic Suetonius (b) refert, ipſum *Veſpaſianum Imperatorem, poſt uxoris exceſſum Canidem, Antoniæ libertam, & a manu, dilectam quondam ſibi, revocaſſe* in contubernium, *& habuiſſe, etiam Imperatorem*, pæne justæ uxoris loco, id eſt, tanquam concubinam, quam uxoris loco eſſe, & jureconſulti dicere ſolebant. (c) Sed & Antonius Pius amiſſa Fauſtina, concubinam habuit. (d) Et M. Aurelius Antoninus, recti exempli imperator, concubinam ſibi adſcivit, procuratoris uxoris ſuæ filiam, *ne tot liberis* novercam *ſuperduceret*. (e) Denique præſidibus, qui uxores non habebant, ſingulas concubinas, quod ſine his eſſe non poſſent, Alexander Imp. conceſſit: (f) proculdubio reſpiciens ad eos, qui uxores amiſerant. Idem & privati facere ſolebant frequenter: eaque fortaſſis ratio fuit, quam ob rem Auguſtus concubinatum Romanis primum conceſſerat.

Adjecimus denique: ingenuam honestam in concubinatu habere jus ne esto. Honeſta vero erat ingenua, in quam ſtuprum committebatur. Eam enim regulam probat

(a) L. 1. C. de natur. liber.

(b) Veſp. cap. iii.

(c) L. 144. ff. de V. S.

(d) Jul. Capit. vit. Anton. cap. viii.

(e) Jul. Capitol. in vita Marci cap. xxix.

(f) Lamprid. Alex. cap. xiii.

(a) Ulp. Lib. i. L. i. §. i. ff. de concubin. ULPIANUS, (a) quod *ſola illa in concubinatu haberi poſſint, ſine metu criminis, in quas ſtuprum non committatur*. Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam, & honeſte viventem. (b) Non itaque in obſcuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel eam, quæ quæſtum fecerit corpore. (c) In has, inquam, non committebatur ſtuprum, id eſt non erat is ſtupri ex lege Julia de adulteriis reus, qui cum hujuſmodi muliercula rem habuerat. Unde & OVIDIUS (d) hos amplexus vocat *Venerem tutam*, & *conceſſa furta*; dum canit:

(b) L. 34. pr. ff. ad L. Jul. de adult.

(c) L. 3. pr. ff. de concub.

(d) De arte amandi Lib. i. v. 30.

Eſte procul vittæ tenues, inſigne pudoris,
Quaque tegis medios, inſtita longa, pedes.
Nos VENEREM TUTAM, CONCESSAQUE FURTA *canemus:*
Inque meo nullum carmine crimen erit.

Senſus eſt, non ſe profiteri artem amandi ingenuas, vel inſidias pudicis ſtruendi, ſed iis, in quas non admittatur ſtuprum. Et HORATIUS: (e)

(e) Epod. xiv. v. 15.

- - Me libertina, neque uno
Contenta Phryne macerat.

Et has proinde etiam concubinas licebat habere. Alioquin, ſi quis honeſtæ vitæ & ingenuam mulierem in concubinatum habere mallet, *id ſine teſtatione, hoc manifeſtum faciente, non concedebatur*, uti eodem loco docet MARCIANUS. (f) qui etiam addit, *neceſſe*

(f) d. L. 3. pr.

teſſe eſſe viro vel uxorem ingenuam habere, vel recuſantem ſtuprum cum ea committere. Sunt, qui poſtrema hæc verba committunt cum iis, quæ alio loco MODESTINUS & PAPINIANUS inculcant, & *ἀντινομίαν* manifeſtam in his ſibi videntur deprehendere. Quum enim MARCIANUS eum, qui honeſtæ vitæ atque ingenuam mulierem in torum recepit, neque eam juſtam uxorem eſſe vult, ſtuprum committere dicat: MODESTINUS (a) contra ait: *In liberæ mulieris conſuetudine non concubinatus, ſed* NUPTIÆ *intelligendæ ſunt, ſi non corpore quæſtum fecerit*, & in eumdem ſenſum PAPINIANUS: (b) *An maritalis honor vel affectio pridem præceſſerit,* PERSONIS COMPARATIS, *vitæ conjunctione conſiderata, perpendendum eſſe, reſpondi: neque enim tabulas facere matrimonium.* Sed ſalva res eſt. In dubio omnino præſumebatur ingenuam, quæ cum viro miſcuerat corpus, non eſſe concubinam, ſed uxorem, niſi vel obſcuro loco nata, vel vulgaris, vel judicio publico damnata fuiſſet, vel teſtatio exſtaret, quæ mulierem ſeſe in concubinatum dediſſe faceret manifeſtum. Et ea eſt ſententia MODESTINI. Aſt ſi mulier, quantumvis ingenua, proſtraviſſet pudicitiam, vel artem ludicram feciſſet: non cenſebatur uxor, ſed concubina, etiamſi dotalia inſtrumenta exſtarent, & vir eam pleno honore dilexiſſet: quale exemplum ſupra in Cocceii Caſſiani V. C. concubina (c) vidimus. Tabulæ enim non faciunt matrimonium inter eas perſonas, inter quas per leges non eſt jus connubii. Et hæc eſt ſenten-

(a) L. 24. ff. de ritu nupt.

(b) L. 31. pr. ff. de donat.

(c) L. 16. ff. de his quæ ut indign.

tentia PAPINIANI. Denique ſi vir ingenuam honeſte viventem, quacum conſuetudinem habuerat, uxorem habere recuſaret, præſumtio quidem militabat pro muliere, quod non in concubinatu, ſed matrimonio vixerit, adeoque & illa uxoris juribus fruebatur: ſed maritus, qui eam uxorem habere recuſabat, & concubinam tamen habere non poterat, tamquam ſtuprator merito habebatur. Et hæc eſt ſententia MARCIANI, inter quam & reliquas nihil omnino pugnæ eſt.

V. Talis erat veterum Romanorum concubinatus, qui ex lege PAPIA POPPÆA nomen adſumſerat. Eum quis primus ſubruerit, nondum inter omnes conſtat. Alii enim a LEONE eum putant ſublatum, alii multo prius ab uſu receſſiſſe contendunt. Sed revera de eo profligando primus cogitavit CONSTANTINUS M. ita tamen ut quum imparem ſe fere eſſe intelligeret abolendæ conſuetudini tam inolitæ, obliqua quaſi via procederet, idque ageret potiſſimum, ut cives, quas hactenus concubinas habuerant, eas in poſterum uxores habere mallent. Primo itaque, quum obſervaret, & concubinis & liberis naturalibus donari legarique poſſe: non abs re ſuſpicabatur, facilius tabulas ſignaturos cives, ſi ſibi eam facultatem ereptam viderent. Id vero factum eſſe a CONSTANTINO, diſcimus ex conſtitutione VALENTINIANI, (a) qua Conſtantini legem temperaturus, liberis naturalibus, ſi legitimi liberi vel parentes exſtent, unciam; his vero non exſtantibus, tres uncias teſtamento relinqui poſſe ſtatuit, adeoque ſatis aperte in-

(a) L. 1. C. Theod. de natur. lib.

innuit, Conſtantinum M. multo minus relinqui paſſum eſſe liberis naturalibus. Prævidebat enim Imperator, parentes ægre laturos hanc liberorum conditionem, & cum concubina potius facturos juſtas nuptias, quam ut eam liberoſque ex ſe natos ſe mortuis in mendicitate vivere paterentur. Deinde eodem conſilio & legitimationem per ſubſequens matrimonium invexit, non ut ea perpetuus eſſet patriam poteſtatem conſequendi modus, ſed ut, quod recte obſervavit Des. Heraldus, (a) liberi, qui ante id tempus ex concubinis nati fuerant, hujus beneficii, in poſterum naſcituris haut profuturi, fierent participes, parentesque, eo invitati, tanto æquiore animo juſtas nuptias illegitimæ conſuetudini anteferrent. Equidem nec ea Constantini de legitimatione conſtitutio exſtat: ex Zenonis (b) tamen epiſtola, quæ illius mentionem facit, ſatis adparet, eum legitimationem nonniſi iis liberis, qui antehac ex concubinis editi fuerant, prodeſſe voluiſse. Unde & Zeno eam legitimationem quidem renovat, ſed itidem non in poſterum valituram. Idem poſtea fecerunt Anastasius (c) & Justinus, (d) quorum hic non minus, ac anteceſsores, conſtitutionem ſuam ad caſus poſtea exſtituros proferri vetuit. Poſtremo Justinianus, (e) vel ignarus ſcopi, quem ſibi in his conſtitutionibus propoſuerant anteriores principes, vel concubinatui non admodum infenſus, conſtituit, ut ſubſequens inter virum & concubinam matrimonium ordinarius ac perpetuus eſset legitimandi modus.

(a) Lib. 2. Rer. & Quæſt. quotid. c. iv. §. 11.

(b) L. 5. C. de natur. lib.

(c) L. 6. C. eod.

(d) L. 7. C. eod.

(e) L. 10. C. eod. Nov. xii. cap. iv. Nov. xviii. cap. xi. Nov. xix.

Ten-

Tertio ne viri in dignitatibus conſtituti, alios exemplo corrumperent: idem CONSTANTINUS (a) duriſſimam illam, quam capite II. hujus libri explicavimus, conſtitutionem edidit, & nec concubinas quidem viliores a viris perfectiſſimis haberi paſſus eſt. Quæ itidem ad evertendum concubinatum comparata fuiſse, facile eſt ad intellligendum, quum vix veroſimile eſſet, mulierem ingenuam quantumvis obſcuro loco natam viro etiam clariſſimo perfectiſſimove ſe daturam eſſe in concubinatum, quum nec ſibi, nec liberis inde quidquam ſperare poſſet emolumenti.

(a) L. 1. C. de nat. lib.

VI. Nec forſan effectu caritura fuiſſent illa CONSTANTINI conſilia, ſi eadem ſeveritate rem agere voluiſſent ſucceſſores. Sed his rem parum curæ fuiſse, vel inde patet, quod non ſolum nullam, quæ eo pertineat, conſtitutionem, præter unicam illam de pellicatu (b) codicibus inſeri juſſerint, verum etiam pleraque a CONSTANTINO ſancita novis legibus & conſtitutionibus ſuis ſubverterint. Nam jam obſervavimus, vel naturalibus liberis aliquid relinqui paſſum eſſe Valentinianum, & Juſtinianum legitimationem per ſubſequens matrimonium omnibus promiſcue indulſiſſe. Hinc adhuc JUSTINIANI temporibus concubinatus erat *licita conſuetudo*, (c) in qua quis caſte vivere poſſet; (d) nec prius ille publica lege ſublatus eſt, quam temporibus LEONIS, (e) cujus tamen conſtitutio non niſi in oriente valuit. In occidente concubinatu nihil erat frequentius, inter Francos,

(b) L. un. C. de concub.

(c) L. 5. C. ad SC. Orphit.

(d) Novell. XVIII. cap. V.

(e) Nov. Leon. XCI.

Lan-

Langobardos & Germanos reliquos: eumque ipſi clerici exemplo ſuo probabant, donec ſub purioris religionis exortum publica lege ubique inter Chriſtianos aboleretur. Qua de re in ANTIQUITATIBUS JURIS GERMANICI a nobis fuſius actum eſse meminimus, ut non opus ſit plura hic addere, vel noſtra ipſorummet expilare ſcrinia.

CAPUT V.

Ad Cap. Legis Pap. Popp. V. de Sponſalibus.

I. P*Roximum caput de ſponſalibus egit. Svetonii locus explicatus. Quid eo capite ſancitum? Ulpiani locus vindicatus & expoſitus.* II. *Verba capitis.* V. *Aliæ gentes ſeram Venerem laudabant. Romani puellas vix viri potentes ducebant. An irrita fuerint ſponſalia cum puella decenni minore? Intra biennium ſponſa erat domum ducenda. L. 17. ff. de ſponſal. a Cujacii & Gothofredi emendationibus vindicata. Quænam juſta cauſſa ſponſalia ultra biennium trahendi? L. 2. C. de ſponſalibus expoſita. Sponſæ ſæpe adhuc infantes. Auguſtus an Juſtinianus pubertatis terminum in feminis definiverit. Impubes domum ducta non erat uxor, niſi ab anno ætatis duodecimo. Nuptiæ aliquando inter pueros & puellas celebratæ.* III. *Vacatio a morte viri vel divortio data. Vacatio quid? An & viris vacatio hujuſmodi data?* IV. *A Gothofredo adſuta lacinia de virginibus Veſtalibus ad*

hanc

hanc legem non pertinet. V. Uſus legis hodiernus.

I. PRoximum legis PAPIÆ POPPÆÆ caput de ſponſalibus egiſse videtur. Inter prima ſaltim capita & hoc fuiſse, vel inde patet, quod primo ſtatim commentariorum libro de eo dixerit CAJUS, jureconſultus. (a)

(a) Cajus Lib. 1. L. 17. ff. de ſponſ.

Ut vero, quid hoc capite Auguſtus ſanxerit, paullo inquiramus accuratius: breviter illud, ſed eleganter, deſcribitur a SUETONIO, (b) qui, ubi de lege Julia de maritandis ordinibus loquitur: *Quum etiam*, inquit, *immaturitate ſponſarum & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi ſentiret*, TEMPUS *ſponſas habendi* COARCTAVIT, *divortiis modum impoſuit*. Nimirum, lata lege Julia, nullum inter maritos & ſponſos diſcrimen ſtatuerat Auguſtus, ſed hos æque ac illos a pœnis cælibatus immunes eſse juſserat. Quemadmodum vero ingenioſa adverſus leges eſse ſolet improbitas: ita inde occaſionem arripiebant Romani, vim legis Papiæ Poppææ immaturitate ſponſarum eludendi. Stipulabantur enim ſibi puellas, nondum viri potentes, eoque obtentu, nuptias diutiſſime trahebant, donec potiti maritorum præmiis, ſponſas repudiarent, fraudem hoc modo legi facientes impudentiſſime.

(b) Aug. cap. XXXIV

Quum itaque eo fieret, ut ex lege ſapienter ſcripta haut magna ad rempublicam utilitas redundaret: conſultum viſum eſt principi prudentiſſimo, tempus ſponſas habendi coarctari, certoſque definiri annos,

in-

intra quos eæ domum ducendæ eſsent, ſi quis ſponſalia ſibi prodeſse vellet ad evitandas cælibatus pœnas præmiaque nuptiarum capienda. Rem omnem accuratius exponit Dio Cassius, (a) cujus ipſa verba adſcribemus: *Ὡς δ' οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμενοι τὰς μὲν τιμὰς γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δ' ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν, μεθ' ἣν οὐ δ' ΔΥΟΙΝ ΕΤΟΙΝ διελθόντων γαμήσει τις· τοῦτ' ἔστι ΔΕΚΕΤΙΝ πάντως ἐγγυᾶσθαι τόν γέ τι ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσαντα· δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται. At quum quidam puellas deſponderent, & præmia nihilominus ferrent maritorum, rem opuſque mariti non præſtarent: ſtatuit, nulla ſponſalia firma eſſe, quæ,* biennio exacto, *nuptiæ non ſequerentur: hoc eſt, ut omnino* decennem *deſpondere opus eſſet, ſi quis ſponſionis ejus fructum vellet percipere. Puellis enim duodecimus annus plenus ad nuptias definita ætas cenſetur.* Ex eo autem loco diſcimus, primo, ſponſalia ultra biennium trahi non potuiſse per legem Papiam Poppæam: deinde deſponderi non potuiſse puellas decenni minores: poſtremo, duodecennes viris potentes jam eo tempore habitas eſse.

(a) Lib. liv. p. 531.

Nec tantum de tempore ſponſas habendi, hoc capite actum videtur, verum etiam de ſpatio, intra quod poſt conjugis mortem vel repudium ad ſecunda vota tranſeundum eſſet. Nam prioribus verbis ſtatim ſubjungit Suetonius: *Divortiis modum impoſuit.* Quod non modo ita intelligendum, quod Auguſtus ea lege licentiæ repudiandi uxores mo-

dum

dum impoſuerit, verum etiam, quod præcipue vitæ cælibi poſt divortium certos annos præfiniverit, intra quos nuptiæ rurſum fieri deberent. Quam legis Papiæ Poppææ ſanctionem ita deſcribit ULPIANUS: (a) *Feminis lex* JULIA *a* MORTE VIRI *anni tribuit vacationem*, *a* DIVORTIO *ſex menſium*: *lex autem Papia a morte viri* BIENNII, *a repudio* ANNI ET SEX MENSIUM. Equidem primus hunc locum ſollicitavit vir ſummus, JAC. CUJACIUS, qui pro *biennii* reſcribi juſſit *triennii*, quia ex SVETONIO (b), triennii vacationem ab Auguſto datam eſse, conſtat. Sed & τῷ πάνυ CUJACIO, & qui ejus emendationem probavit, Is. CASAUBONO fraudi fuit male intellectus SVETONII locus, qui non de vacatione feminæ a morte mariti, ſed de vacatione ipſius non quidem Papiæ ſed Juliæ legis, civibus conceſsa, loquitur. Neque enim prius lex Julia de maritandis ordinibus perlata eſt, quam vacatione triennii data, id eſt conceſso iis, qui nondum uxores duxerant, trium annorum ſpatio, πρὸς παρασκευὴν, uti loquitur DIO, (c) id eſt, ut interea ſe præpararent ad ducendas uxores, procreandoſque liberos. Quare & eximius vir JAC. GOTHOFREDUS, (d) & celeberrimus SCHULTINGIUS (e) recte negarunt, mutandum aliquid eſse in loco ULPIANI, quo, quid lege Julia ea de re cautum ſit, quidque poſtea mutaverit lex Papia Poppæa, tam diſtincte exponitur.

(a) Fragm. tit. xiv. §. 1.

(b) Aug. c. xxxii.

(c) Lib. lvi. p. 577.

(d) Not. ad leg. Pap. Popp. p. 310.

(e) Ad Ulpian. p. 609.

II. Ex his ergo adparet, tale fere fuiſse legis PAPIÆ POPPÆÆ caput quintum:

Spon-

Sponſam poſt hanc legem decenni minorem nemo habeto, deſponſam intra biennium domum ducito: ni duxerit, præmiis maritorum ne fruitor. Feminis a morte viri biennii; a repudio anni & ſex menſium vacatio eſto.

SPONSAM, ait lex, POST HANC LEGEM DECENNI MINOREM NEMO HABETO, Aliæ gentes laudandos exiſtimabant, qui ſero animum adpellerent ad nuptias, rati, id quod res eſt, properatam Venerem robori & maturitati liberorum æque ac ipſorum parentum officere. Hinc ARISTOTELES (a) expedire judicat reipublicæ, ſi mares circiter anno ætatis trigeſimo ſeptimo; feminæ duodeviceſimo inirent matrimonium. Lycurgus, teſte PLUTARCHO, (b) non quidem certos finivit annos, ſed tamen nonniſi robuſtas & grandes virgines elocari voluit. Eamdem ob cauſſam non abs re majores noſtros collaudavit TACITUS, (c) *quod* SERA *apud illos fuerit juvenum* VENUS, *& hinc inexauſta pubertas*. Eum enim morem patrium permultum contuliſſe ad inuſitatum illud corporum Germanorum robur, ſingulari eaque pereruдita diatriba eleganter ſuo more vir doctiſſimus HERM. CONRINGIUS demonſtravit. Denique, ut alia omittamus, de Africanis quibuſdam memoriæ prodidit NIC. DAMASCENUS, *ὅτι τῶν θυγατέρων ἀρίστας κρίνουσι τὰς πλεῖστον χρόνον μεμενηκυίας παρθένους, eas filias ab illis judicari optimas, quæ quam diutiſſime virgines manſerint.*

(a) Lib. vii. Polit. cap. xvi.

(b) Compar. Lycurgi & Numæ p. 76.

(c) De mor. Germ. cap. xx.

Aſt aliter rationes componebant Romani, quos PLUTARCHUS (a) teneras admodum puellas non modo deſpondere, verum etiam elocare & ducere conſueviſſe refert, ea hujus conſuetudinis reddita ratione, quòd magna ſit hujus ætatis ſimplicitas, & ſub inſtitutione mariti uxor tam tenera illius mores facilius imbibat, atque ita publicæ res privatæque eo tranquilliores eſſe ſoleant. Hinc factum, ut ſæpe puellæ adhuc infantes deſponderentur pueris, ceu vel exemplo Cæſaris patet, cui Coſſutia, teſte SUETONIO, (b) *adhuc tum prætextato deſponſa fuerat*.

(a) Ibid.

(b) Jul. cap. 1.

Quum vero ita legi Juliæ de maritandis ordinibus haut ſatisfieret, eaque ſponſalia repudiis & divortiis occaſionem frequentiſſime darent: lege demum Papia Poppæa cautum eſt, ne quis ſponſam decenni minorem in poſterum haberet. Quod vero non ita intelligendum, ac ſi ex eo tempore nefas viſum eſſet, ſtipulari ſibi puellam decenni minorem. Id enim & ſub Auguſto, & poſt ejus tempora frequentiſſime factum eſſe conſtat. Ipſe enim Auguſtus natam ex filia Attici Agrippæ filiam *vix* ANNICULAM *Tiberio Claudio Neroni*, *Druſilla nato*, *privigno ſuo* DESPONDIT, teſte CORNELIO NEPOTE. (c) Aliud exemplum marmor hoc apud GRUTERUM (d) memorat:

(c) Vit. Attic. cap. xix.

(d) Inſcr. p. DCCCXXXVII. 2.

DIIS.

DIIS. MANIBVS.
VALERIAE. M. F.
FORTVNATAE.
VIXIT. ANNOS. VIII.
MENSES. VIII. DIES. XVIII.
M. VALERIVS. ANICETVS.
VIX. ANN. XX. QVI. FVIT.
SPON.
EIVS.

Sed ſenſus legis eſt, ſponſalia cum decenni minore, non futura legitima. Subſiſtebant ergo, ſed ita, ut is, cui deſponſa eſſet, ſponſi jure non perfrueretur, quia eam ſecundum legem intra biennium domum ducere non poſſet. Hinc MODESTINUS, (a) quem poſt hanc legem vixiſſe, nemo dubitat: *In ſponſalibus*, inquit, *contrahendis*, ÆTAS *contrahentium* DEFINITA NON EST, *ut in matrimoniis*. (Eatenus nimirum, ut immatura ſponſalia nulla vel irrita ſint,) *Quapropter* A PRIMORDIO ÆTATIS *ſponſalia effici poſſunt, ſi modo id fieri ab utraque perſona intelligatur, id eſt, ſi non ſint minores ſeptem annis.*

(a) L. 14. ff. de ſponſal.

Hinc porro ſponſo lex injungit, UT DESPONSAM INTRA BIENNIUM DOMUM DUCAT, non quod lex invitum cogeret facere nuptias, ſed quod, ſi non duceret, præmiis maritorum non fruerêtur. Ea tamen neceſſitate ſponſos eximebant juſtæ cauſſæ, de quibus CAJUS (b): *Sæpe juſta ac neceſſaria cauſſa, non ſolum annum, vel biennium, ſed etiam biennium vel quadriennium, & ulterius trahunt ſponſalia, veluti valetudo ſponſi ſponſæ-*

(b) Caji. Lib. I. L. 17. ff. de ſponſ.

ve, vel mortes parentium, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quæ ex neceſſitate fiunt. In hoc textu JAC. CUJACIO (a) abundare videntur verba *annum vel. Nuſquam enim*, inquit, *huic rei annum fuiſſe præſcriptum legimus, ſed biennium, ut conſequens ſit, Cajum ſcripſiſſe: Sæpe juſta ac neceſſaria cauſſa non ſolum biennium, ſed etiam triennium, quadriennium & ulterius trahunt ſponſalia.* Poſtea tamen verba iſta retineri poſſe concedit, ſi dicamus, his, qui ſibi deſpondiſſent puellam XI. annorum, legibus fuiſſe præſcriptum annum, ad contrahendas nuptias. Enimvero nec de hac legis ſanctione vel apud DIONEM, vel apud quemquam veterum aut vola aut veſtigium occurrit. Unde JAC. GOTHOFREDUS (b) vel ſcriptum fuiſſe ſuſpicatur *annum VI.* id eſt *annum, menſes VI.* vel ſtatuendum eſſe, Cajum non de lege Papia Poppæa, ſed de Julia loqui, quæ per annum tantum trahi ſponſalia conceſſerit. Enimvero uti prius paullo argutius eſt: ita poſterius plane non videtur veroſimile. Diſerte enim DIO & SVETONIUS obſervant, legem Juliam ſponſis præmia maritorum indiſtincte indulſiſſe, & poſtea demum ob fraudem legi factam biennium, intra quod ſponſæ domum ducendæ eſſent, præfinitum eſſe lege Papia Poppæa. Quid vero opus fuiſſet nova illa legis Papiæ Poppææ ſanctione, ſi lex Julia jam tempus, & quidem multo brevius, præfiniviſſet, intra quod ſponſi nuptias facere tenerentur? Neutra virorum ſummorum conjectura opus videtur. Rectiſſime enim ſe habent

(a) Lib. XVI. obſ. cap. XXXV.

(b) Not. ad Leg. Pap. p. 310.

bent Caji verba, ſi ea de ſpatio temporis, ad quod ultra iſtud biennium ob juſtam & neceſſariam cauſſam ſponſalia trahi poſſint, intelligas, ut ſenſus ſit: *Sæpe juſta ac neceſſaria cauſſa* (ultra iſtud biennium, quod lex Papia Poppæa finivit,) *non ſolum annum vel biennium, ſed etiam triennium, & quadriennium, & ulterius trahunt ſponſalia.*

Ceterum juſtæ illæ ac neceſſariæ cauſſæ non omnes quidem, ſed quædam tantum, exempli cauſſa a Cajo adferuntur. In his eſt primo *valetudo ſponſi ſponſæve*, puta diuturna, & talis, quæ impedimento eſſe poſſit nuptiis. Deinde *mors parentium*, ob luctum, intra cujus tempus nuptias celebrare indecorum atque inauſpicatum videbatur, adeo, ut ne exacto quidem luctus tempore, nuptias celebrare liceret menſe Februario, quo Manibus parentum ſacra piacularia fiebant. Qua de re Ovidius: (a)

Dum tamen hæc fient, viduæ ceſſate puellæ,
Exſpectet puros pinea tæda dies.
Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri
Comat virgineas haſta recurva comas.
Conde tuas, Hymenæe, faces, & ab ignibus atris
Aufer: habent alias mæſta ſepulchra faces.

(a) Lib. ii. Faſt. v. 557.

Excuſabant porro *capitalia crimina*. Sive enim ſponſus, ſive ſponſa, ſive eorum parentes rei poſtulati eſſent criminis capitalis: induciæ merito poſcebantur nuptiis, ne ſi alteruter ſponſorum capitis damnaretur, al-

terum participem fieri oporteret iſtius calamitatis. Præterea in parentum periculo liberi in tanto luctu ac ſquallore erant, (a) ut non poſſent ſine ignominia de nuptiis cogitare. Denique & *longas peregrinationes, quæ ex neceſſitate fiunt*, juſtis illis cauſſis accenſet CAJUS: quod procul dubio de abſentia reipublicæ cauſſa intelligendum eſt, cujus ſolius rationem habuiſſe legem Papiam Poppæam, ex ULPIANI (b) & PAULLI (c) teſtimoniis, infra explicandis, patebit.

Quid vero ſi nulla urgente hujuſmodi cauſſa ſponſalia traherentur? Tunc ſponſus PRÆMIIS MARITORUM NON FRUEBATUR. Sed ea pœna non ſufficiebat poſteris. CONSTANTINUS (d) enim præterea ſponſæ militis, (paganum enim, qui reip. cauſſa non aberat, ſponſa, niſi duodecenni minor, exſpectare non tenebatur,) permiſit, ut circumacto a ſponſalibus biennio, impune ſibi aliam conditionem quæreret. Quin & idem facere licebat patri, tutori vel curatori puellæ, ſi culpa penes ſponſum eſset, per eumque ſtaret, quo minus puella domum duceretur. (e) Nam ſi propter ætatem duci non poſset: non licebat quidem ſponſæ, circumacto a ſponſalibus biennio, aliam conditionem quærere: at ſponſus interea præmiis mariti non fruebatur, quia contra legem immaturam & decenni minorem ſibi fuerat ſtipulatus. (f).

Quum itaque Auguſtus puellas anno ætatis duodecimo virilis patientiæ legem accipere poſse ſtatuerit: non abs re quæri poſſet, an non vana ſit JUSTINIANI (g) glo-

ria-

(a) Liv. lib. vi. cap. xx. lib. xliii. c. xvi

(b) Fragm. tit. xvi. §. 1 L. 36. & L. 38. ff ex. quib. cauſſ. major.

(c) L. 35. & L. 37. ff. eod.

(d) L. 2. C de ſponſal.

(e) L. 4. C. Theod. eod.

(f) L. 6. C. Theod. eod.

(g) L. ult. C. quando tut. eſſe deſ.

riatio, qua ſibi id tribuere videtur, quod pubertatis annos definiverit, quum ſaltim, quod ad feminas attinet, id pridem fecerit Auguſtus? Sed facile unuſquiſque animadvertet, nec Juſtinianum jure reprehendi, nec ad Auguſtum referri poſſe inventi pubertatis termini originem. Nuſquam id ſibi tribuit JUSTINIANUS, quod pubertatis annos primus definiverit, ſed quod quum Caſſiani habitu corporis; Proculejani annis; Priſcus Javolenus utriſque pubertatem æſtimarent, ipſe Proculejanorum ſententia firmata, liti iſti finem impoſuerit. Nec Auguſtus primus dici poteſt ſtatuiſſe, quo ætatis anno puberes cenſeantur feminæ. Nam, uti recte CONTIUS (a) & VULTEJUS (b) obſervarunt, de earum pubertate apud veteres non quærebatur, quia non ætate tutela liberabantur, ſed conventione in manum. Si vero nubere vellent, non de pubertate quæſtio erat, ſed de viri potentia, quæ, uti ampliſſimus BYNKERSHOEK (c) conjecit, ex eo judicari poterat, quod jam tributum menſtruum naturæ ſolvere cœpiſſent. Ex quo etiam patet, cur non uti in maribus, ita in feminis, inſpectione corporis opus eſſe crederent veteres. Vix enim matri vel nutrici poterat ignotum eſſe, quando id accidat puellæ, ex quo matura viro & plenis nubilis annis judicaretur. Quum vero id plerumque anno ætatis duodecimo contingat, legem Auguſtus tulit de eo, quod fit ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Poſtquam autem diſcrimen inter pupillarum & perpetuam feminarum tutelam invaluit & puellæ primum pupilla-

(a) Lib. ii. ſubceſ. cap. xiii. § v.

(b) Ad pr. Inſt. quib. mod. tut. fin.

(c) Lib. iii. obſ. cap. xxiv.

ri, ac ea ætate exacta, perpetuæ & legitimæ tutelæ ſubeſſe cœperunt, ac demum perpetua mulierum tutela ſenſim ab uſu receſſit: etiam de puellarum pubertate quæſitum, quam ipſam quoque anno duodecimo impleto incipere, e veteribus ULPIANUS (a) & MACROBIUS (b) obſervarunt.

Ut autem ad legem noſtram revertamur, diximus, ſponſam ſaltim duodecennem fuiſſe domum ducendam, quia tunc matura viro videbatur. Quid ergo, ſi quis eas inducias antevertiſſet, &, puellam nondum viri potentem deduxiſſet domum? Tunc vero non prius juſta uxor videbatur, quam legitimam illam ætatem attigiſſet. Hinc & dotem vir petere non poterat, antequam duodecimum ætatis annum impleſſet, quia nuptiæ nondum utiliter fuerant conſequutæ. (c) Ex eadem ratione ante eum annum, repudiata conditione diſcedens, rei uxoriæ actione experiri non poterat, quia pecunia in cauſſam dotis numerata dos facta non fuerat: quamvis eidem liceret pecuniam condicere, eique condictioni dotis privilegium daretur ex ſententia ULPIANI, (d) & HERMOGENIANI. (e) Sed & legatum cum conditione: *Filia mea*, QUUM NUPSERIT *do lego*, peti non poterat ab ea, quæ nondum nubilis in domum mariti deducta fuerat. (f) Denique & vitium puellæ immaturæ, licet domum ductæ, oblatum vir non tanquam maritus, ſed tanquam ſponſus ex reſcripto D. Severi perſequebatur: (g) modo ſponſalia anteceſſiſſent: ſi quidem alias immatura domum ducta, ne ſponſæ quidem loco erat. (h) Quæ em-

(a) Fragm. tit xi. § 1.
(b) Lib. vii. Saturn. cap. vii. & Lib. 1. ſomn. c. vi.
(c) L. 68. ff. de jure dot.
(d) L. 17. §. 1. ff. de reb. auctor jud. poſſ.
(e) L. 74 ff. de jur. dot.
(f) L. 10. pr. ff. de condit. & demonſtr.
(g) L. 13. §. 3. & §. 8. ff. ad L. Jul. de adult.
(h) L. 9. ff. de ſponſal.

omnia breviter complexus Pomponius: (a) *Minor*, inquit, *annis duodecim nupta tunc legitima uxor ſit, cum apud virum explevit duodecim annos.*

(a) L. 4. ff. de ritu nupt.

Non ergo ſi duodecenni minor nupſiſſet, nuptiæ reſcindebantur, nec in patrem, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dederat, dabatur actio in factum, *quia ignoſcendum videbatur ei, qui filiam ſuam maturius in familiam ſponſi perducere voluerit, quum id adfectu propenſiore magis, quam dolo malo crederetur feciſſe*: (b) ſed tamen hoc non cenſebatur matrimonium. Hinc & poſt legem Papiam Poppæam ſæpe vel impuberibus nupſiſſe, vel domum deductas videmus virgines immaturas: In marmore Romano apud Gruterum, (c) legimus:

(b) L. ii. §. 3. ff. quod falſo tut. auctore.

(c) Inſcr. p. 788. 8.

HERACLAE. QVI. VIX.
ANN. XI. MENS. V. AVR.
PATRONA CONIVGI.
BEN. MER. FEC.

En maritum impuberem annorum XI. & V. menſium, quum diem ſupremum obiret. Uxoris ipſo anno XII. defunctæ elogium hoc exſtat Baiis: (d)

(d) Ib. p. 815. 13.

DIS. MANIBVS.
POBLICIAE. ALBANAE.
C. CANVLEIVS. L. F.
CON. B. M. V.
A. XII.

Octennem uxorem reperies in marmore apud cumdem : (a)

(a) Ib. p. 824. 1.

SABINVS. REGVL.
V. F.
SIBI. ET.
FLORENTI. CONIVGI.
SEROTINAE
AN. VIII.

Septennem denique in epigrammate, quod poſt GRUTERUM (b) emendatius extulit FABRETTUS (c) in quo & hæc legimus:

(b) Ib. p. 1046. 6.
(c) Inſcr. c V. p. 421.

SEPTEM. ME. NATAM.
ANNORVM. GREMIO.
IPSE. RECEPIT. XXXX.
ANNOS. NATA. NECIS. POTIOR.

Adderem exemplum impuriſſimarum nuptiarum Gytonis cum puella immatura apud PETRONIUM, (d) niſi ibi laſciviam potius quam conſilium deprehenderem. Satis enim demonſtratum arbitror, deduci domum potuiſſe ſponſas etiam immaturas, quamvis tunc nec vir, nec uxor, nec dos, nec nuptiæ intelligerentur, priuſquam nupta duodecimum ætatis annum in domo mariti explevisſet.

(d) Satyr. p. 25.

III. Altera hujus capitis parte de vacatione feminis ſoluto matrimonio conceſſa agitur. Et huc pertinent verba : FEMINIS A MORTE VIRI BIENNII, A REPUDIO ANNI ET SEX MENSIUM VACATIO ESTO. *Vacatio*, uti a GOTHOFREDO obſervatur, modo pro ſpatio tem-

pe-

poris a lege πρὸς παρασκευὴν conceſſo accipitur, modo pro indulgentia ac lege ſolutione, quo ſenſu SVETONIUS (a) Claudium *civibus, naves mercatura cauſſa fabricantibus*, VACATIONEM *legis Papiæ Poppææ dediſſe*, refert. Hic vero *vacatio* eſt ſpatium, intra quod viduæ & repudiatæ, quamvis maritum non haberent, immunes tamen erant a pœnis cælibatus. Et viduis quidem a morte mariti biennii; repudiatis anni & ſex menſium, Auguſtus indulſerat, fortaſſis, quia viduis ob tempus luctus non tam cito liceret admittere procos, quam repudiatis, quæ plerumque jam de conditione tranſegerant cum aliis, quando a viris divertebant. Jureconſulti tamen & illis feminis biennii vacationem tribuiſſe videntur, quarum mariti non quidem naturalem, ſed civilem, mortem objerant, veluti qui ſervi pœnæ facti, vel quibus aqua & igni interdictum, vel qui deportati fuerant in inſulam. Hæc enim conjugis calamitas ſtatim ſolvebat nuptias, & hinc proculdubio illico tanquam cælibes vel viduæ habebantur uxores, quanquam hic caſus præoccuparet mortem, & nonnunquam longum tempus occuparet. Nec tamen ſtatim cælibatus pœnis ſuberant uxores deportatorum: ſed idem illis concedebatur ſpatium, quod viduis Auguſtus hac lege indulſerat. Id enim ex CAJI (b) fragmento colligo, quod huc pertinere recte vidit JAC. GOTHOFREDUS. (c)

Quando vero feminis tantum hujuſmodi vacationem datam eſſe teſtatur ULPIANUS: quid cauſſæ eſſe dixeris, cur lex non & vi-

(a) Claud. cap. xviii.

(b) Caj. Lib. I. L. 23. ff. de pœn.

(c) Ad leg. Pap. Popp. p. 270.

ris ſe æque benignam præbuerit? Jac. Cujacius, (a) in hanc quæſtionem incidens: *A die divortii*, inquit, *vel mortis uxoris, cujus temporis vacatio data ſit maribus lege Julia vel Papia, ignoro. Forſitan nulla: quoniam de feminis tantum Ulpianus ſcribit, in quos mitiores, quam in viros, leges fuere ſemper.* Recte ſuſpicatur Cujacius, nullam vacationem datam eſſe maribus; ſed cauſſam non videtur pervidiſſe. Neque enim de ſola legislatoris benignitate erga ſexum infirmiorem hic cogitandum videtur, ſed vel præcipue eum movit, quod maribus ſemper in proclivi ſit, novam quærere conditionem, non item feminis, quas & luctus & ipſa ſexus verecundia ad nova vota feſtinare, multoque magis ſibi novos maritos quærere vetat. Vidua ſaltim x. menſes, lugere tenebatur maritum (b), & ſi ſui juris facta, antequam eluxerat, nuberet, infamia notabatur, (c) eandemque ignominiam ſubibant pater & mater, qui eam nuptum collocaverant, maritus, qui eamdem duxerat, & qui filium ducere juſſerat, ſocer. (d) Unde haut parum mirati homines ſunt Marci Imp. filiam, Lucii Veri viduam nondum decurſo luctus tempore Claudio Pompejo nubentem. (e) Deinde quomodo repudiatæ ſtatim reperiſſent maritum, quum huic verendum eſſet, ne gravidam in torum reciperet, quod in ipſo Auguſto reprehenſum eſſe, docet Acron ad Horat. Carm. lib. III. Od. VI. Nihil horum imminebat maritis ad ſecunda vota tranſituris, quippe qui neque uxorem lugere, teſte Paullo, (f) neque a divortio ex-

(a) Lib. vi. obſer. cc xxxvii.

(b) Sen. Epiſt. lxv. Apulej. Metam. Lib. viii.

(c) L. 2. C. de ſecund. nupt.

(d) L. 1. L. 8. L. 11. ff. de his qui not. infam.

(e) Jul. Capitolin. Marc. cap. xx.

(f) L. 9. pr. ff. eod.

exſpectare aliquamdiu, antequam novas ſignarent tabulas, compellebantur. Quin tantum abeſt, ut eis ſpatium aliquod πρὸς παρασκευὴν videretur indulgendum, ut plerumque jam cum nova nupta fuerit tranſactum, quando uxori priori dabatur repudium. Et id ipſum eſt, quod notat JUVENALIS: (a)

(a) Satyra vi. v. 143.

Tres rugæ ſubeant, & ſe cutis arida laxet:
Fiant obſcuri dentes, oculique minores:
Collige ſarcinulas, dicit libertus, & exi:
Jam gravis es nobis, & ſæpe emungeris, exi
Ocyus, & PROPERA, ſicco VENIT ALTERA naſo.

Quæ ſi expendas paullo accuratius, non mirum videbitur, feminis, & marito orbatæ, & repudiatæ, vacationem aliquam conceſſam fuiſſe lege Papia Poppæa, quæ conceſſa non fuerat maritis, qui uxores vel inviti amiſerant, vel ultro repudiatant.

IV. Tale fuit quintum legis Papiæ Poppææ caput. Adſuit illi GOTHOFREDUS laciniam bene longam de virginibus Veſtalibus e populo legendis, ſorte ducendis, & more majorum capiendis a pontifice maximo. Sed ipſum GELLII locum, ex quo ſua hauſit, & capite primo hujus commentarii interpretati ſumus, & eum non ad legem PAPIAM POPPÆAM, ſed ad aliam, ab hac diverſam legem PAPIAM pertinuiſſe, fuſius demonſtravimus.

V. Ceterum quum hodie vix ulla ſint maritorum, multo minus ſponſorum præmia &

ſupervacua videri poſſet quæſtio an & noſtris temporibus id caput obtineat? Sed non inutiliter tamen quæri poteſt, an, quæ de viripotentiæ termino, necnon de vacatione a ſoluti matrimonii tempore conceſſa lex præcipit, noſtris temporibus obſerventur? Paucis ergo reſpondemus, quum pubertatem & viripotentiam in conjugibus ipſe exigat matrimonii finis, eam etiamnum merito requiri in iis, qui de nuptiis cogitant. Equidem jus pontificium, quod in quæſtionibus de matrimonio maximam ubique auctoritatem obtinuit, etiam impuberes duodecenni minoribus jungi patitur, ſi malitia, uti pontifex loquitur, ætatem ſuppleat; (a) (quamvis ne id quidem ob NICOLAI PAPÆ (b) prohibitionem ſine diſpenſatione fieri poſſe putet AUG. BARBOSA. (c)) Aſt vix tamen utiquam nuptiæ hujuſmodi conceduntur privatis. Quin & ante plenam pubertatem maſculis ægre indulgentur in Saxonia, quum parum prudentiæ ad regendam uxorem & familiam ineſſe credatur imberbi juveni, qui, ut ait HORATIUS, (d)

Gaudet equis, canibuſque & aprico gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus aſper,
Utilium tardus proviſor, prodigus æris,
Sublimis, cupiduſque & amata relinquere pernix.

Attamen ſi meliora ſuadentes audire nolint, vel ſi jam benedictio ſacerdotalis aut coitus acceſſerit: priore caſu non impediunt nu-

(a) Cap. impuberes 3. cap. de illis 9. & cap. ult. x. de ſponſal. imp.
(b) Can. 2. x. eod.
(c) Ad c. 24. x. de ſponſal.
(d) Art. poet. v. 162

nuptias, dummodo ſponſi non ſint impuberes: poſteriore ne quidem impuberes, inter ſe coeuntes disjungunt, dummodo ſint pubertati proximi. Quam in rem & CARPZOVIUS (a) quædam notavit. Ita & soluto morte matrimonio feminis ob periculum prægnationis ne conceditur quidem intra annum luctus nubere, tantumque abeſt, ut vacatio quædam denegetur, ut ei impune per omnem vitam in viduitate permanere liceat. Sin vero vir uxorve cauſſam divortio dedit, illi non intra quinquennium, quod THEODOSIUS & VALENTINIANUS (b) conſtituerunt, ſed aliquando in perpetuum nuptiis interdici ſolet. In hoc vero uſus hodiernus a jure antiquo facit divortium, quod & vir amiſſam uxorem elugere teneatur ſex menſibus. Qui mos quamvis & honeſtus ſit, & fere ubique, teſte CYPRÆO, (c) receptus, facilius tamen maſculis gratia legis ſit, quam feminis, quarum imprægnatio ſemper videtur metuenda.

(a) Lib. ii. Juriſp. Conſiſt. tit. i. definit. xii.

(b) L. 8. §. 4. C. de repud.

(c) Cap. xiii. de ſponſal. §. xcvi.

C A P U T VI.

AD CAPUT LEGIS VI.

De Poenis injuſtarum nuptiarum.

I. *Caput VI. legis Papiæ Poppææ de pœnis injuſtarum nuptiarum egit. Verba capitis.* II. *In pœnam incidebant, qui ſcientes dolo malo adverſus legem coibant.* III. *Liberi quaſiti contra legem non erant heredes ſui.* IV. *Iidem non proderant parentibus.*

bus. V. *Nihil hi capiebant ex teſtamento.* VI. *Nec inter ſe quidquam capiebant. Aliquando in fraudem legis liberis relinquebatur, quod parentibus relinqui non poterat. In fraudem ejuſdem legis fiebant fideicommiſſa tacita. SC. Plancianum.* VII. *Dos quomodo caduca facta?*

I. QUæ adhuc expoſuimus legis Papiæ Poppææ capita ab ULPIANO CLEM. TERENTIO & PAULLO duobus primis a CAJO & MARCELLO libro primo commentariorum explicata ſunt. Quum vero eodem libro II. ULPIANUS TER. CLEMENS & PAULL. necnon eodem libro primo MARCELLUS de pœnis injuſtarum nuptiarum agunt, ſeptimum autem legis caput, teſte GELLIO (a) jam ad præmia parentum & nuptorum pertinuerit: non poſſumus non exiſtimare, ſexto hoc capite de pœnis injuſtarum nuptiarum actum eſſe.

(a) Lib. iii. c. xv.

Et ſupra quidem oſtendimus, legem hanc fuiſſe minus quam perfectam, quippe quæ matrimonia in quaſdam perſonas inhibuit, ſed inita tamen & contracta non reſcidit: idque primum mutatum eſſe diximus SCo vel oratione Marci Aurelii & Commodi Imperatorum. Nec tamen ideo extra pœnas erant hujuſmodi nuptiæ: ſiquidem qui contra leges cojerant, conjugum vel nuptorum juribus haut perfruebantur, quamvis, uti diximus, non divellerentur conjuges tam male conciliati. Recte itaque EM. METILL. (b) obſervavit, ſanctionem pœnalem, quam titulo Inſtitutionum de nuptiis inſeruit JUSTI-

(b) Lib. v. obſ. cap. xi.

STIRIANUS, (a) maximam partem ex lege Papia Poppæa eſſe deſcriptam. Unde ex ea, aliiſque veterum Prudentum fragmentis ita reſtituendum erit hoc caput:

(a) §. 12. Inſt. de nupt.

Si qui ſcientes, dolo malo, adverſus hanc legem cojerint: nec vir, nec uxor, nec ſocer ſocruſve, nec gener nuruſve intelliguntor liberi quæſiti native legitimi & heredes ſui ne ſunto, neve parentibus proſunto: neve HEREDITATEM, QUÆ EIS LEGE OBVENERIT, *legatumve ipſi conjuges, neque inter ſe quidquam capiunto: mortuaque muliere dos caduca eſto.*

II. Pœna ergo proponebatur non omnibus, qui adverſus legem injerant matrimonium, ſed QUI SCIENTES DOLO MALO ADVERSUS LEGEM COJERANT. Oportebat nimirum eos, qui cojerant, ſciviſſe, cujus conditionis vel viro nubant, vel uxorem ducant. Sine ſcientia enim dolus vel improbum conſilium haut intelligitur. Per eam autem ſcientiam & hic legislatores non delatoriam curioſitatem, ſed talem notitiam, quæ ſupinam ignorantiam excludit, intelligunt. Id quod ita eleganter explicat ULPIAN. (b) *Nec* SUPINA IGNORANTIA *ferenda eſt, factum ignorantis, ut nec* SCRUPULOSA INQUISITIO *exigenda. Scientia enim hoc modo æſtimanda eſt, ut neque negligentia craſſa, aut nimia ſecuritas ſatis expedita ſit, neque delatoria curioſitas exigatur.* Hinc ſi forte ſenatoris filia nupſiſſet Barbario Philippo, quem ingenuum, civem, & ſenatorem eſſe credebat, quum de-

(b) L. 6. ff. de jur. & facti ign.

deinde ſervus adpareret : vel ſi ſenator bona fide duxiſſet libertinam, ab omnibus pro ingenua habitam : ii ſane a pœna fuiſſent immunes, quia nec ſcientes, nec dolo malo adverſus leges cojerant. Neque alteri conjugi alterius ſcientia fraudi erat. Quo pertinet fragmentum TERENTII CLEMENTIS : (a) *Iniquiſſimum videtur, cuique* SCIENTIAM ALTERIUS, *quam ſuam, nocere, vel* IGNORANTIAM ALTERIUS *alii profuturam*. Quo ipſo innuit, ſi Barbarius Philippus feminam ingenuam, conditionis mariti ignaram duxerit, tunc nec ſcientiam mariti uxori fraudi, nec uxoris ignorantiam illi emolumento futuram. Hanc enim ob illius ſcientiam non incurrere pœnas injuſti matrimonii, illum autem ob hujus ignorantiam non fieri juſtum maritum. Hæc eſt vera ac genuina harum legum ſententia, quam adſequuti non videntur interpretes, qui has leges de ſcientia vel ignorantia procuratorum accipiunt, de qua ſpecie non cogitaſſe jureconſultos, vel inſcriptio eos docere poterat.

(a) Ter. Clem. Lib. ii. L. 5. ff eod.

III. Ad pœnas ipſas illegitimi concubitus quod attinet, primo NEC VIR, NEC UXOR NEC SOCER SOCRUSVE, NEC GENER NURUSVE INTELLIGEBANTUR. Quamvis enim non reſcinderetur ejuſmodi matrimonium : effectibus tamen ejuſdem civilibus plane deſtituebatur. Hinc nec jura mariti viro, nec jura uxoris mulieri competebant, ſed uterque pœnis cælibatus & orbitatis ſuberat : qua de re jam ſupra quædam obſervare me memini, quum de oratione Marci & Commodi diſſererem. Quare nec inter ſocerum, vel

vel ſocrum & generum, vel nurum ea intercedebant jura mutua & reciproca, quæ alias ſecundum leges intercedebant. Sane quum lege Julia *judiciorum publicorum* cautum eſſet, *ne cui invito denuncietur teſtimonium adverſus ſocerum vel generum*: id procul dubio ceſſavit in matrimonio injuſto & contra leges Juliam & Papiam contracto. Eoque pertinet fragmentum PAULLI, (a) quo legem illam Juliam judiciorum publicorum recenſet, necnon TERENTII CLEMENTIS (b) quo *ſoceri* & *ſocrus* vocabula interpretatur: ex quibus vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS (c) perperam exſculpere voluit hoc legis noſtræ caput: *Gener ſocerve inviti in reos teſtimonium ne dicunto*. Hæc enim repetita fuiſſe lege Papia, quum jam Julia de judiciis publicis ea ſatis inculcaſſet, vix veroſimile, nec legis noſtræ ſcopo conſentaneum eſt. Ex eo vero porro conſequebatur, ut LIBERI QUÆSITI NATIVE LEGITIMI ET HEREDES SUI NON ESSENT. Pertinet huc locus JULII PAULLI: (d) *Sui heredes ſunt primo loco filius, filia, in poteſtate patris conſtituti, nec intereſt, adoptivi ſint, an naturales, &* SECUNDUM LEGEM JULIAM PAPIAMVE QUÆSITI, *modo maneant in poteſtate*. Servavit id PAULLI fragmentum Pariator legum Moſaicarum & Romanarum, (e) quod interpretaturus PETRUS PITHOEUS, ſpeciem ponit, quod mulier manumiſſa ea conditione, ne nuberet, intra annum præſtiterit jusjurandum, ſe liberorum quærendorum cauſſa nubere. Hos enim *liberos ſecundum legem Juliam Papiamve quæſitos* dici eo loco exiſtimat vir doctiſſimus.

(a) Paull. Lib. ii. L. 4. ff. de teſtib.

(b) Ter. Clem. Lib. ii. L. 146. ff. de V. S.

(c) Leg. Pap. Popp. cap. vi.

(d) Lib. iv. Sent. tit. viii. §. iv.

(e) Tit. xvi. §. iii.

ſimus. Sed vereor, ut recte PAULLUM intellexerit. Deſcribit ille heredes ſuos, taleſque eſſe ait primo loco filios filiaſve, in patria poteſtate conſtitutos: ſecundo loco nepotes, neptes, pronepotes proneptes, dummodo & ipſi in poteſtate avi proavive ſint, nec mortuo illo in alterius recidant poteſtatem. Addit jureconſultus, nihil intereſſe, naturales ſint, an adoptivi, modo ſi naturales, ſecundum legem Papiam Poppæam quæſiti adeoque ex juſtis nuptiis nati ſint. Ut adeo particulæ ET declarativa hic ſit ſignificatio, qualem in pluribus juris noſtri locis notant JUL. PACIUS (a) & JO. STRAUCHIUS, (b) adeoque ſenſus emergat naturales licet liberos non eſſe heredes ſuos, ſi contra præcepta legum quæſiti ſint. Hinc DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS AA. (c) quæſiti per epiſtolam, an liberi ex ingenua & liberta procreati juſti patri filii naſcantur? id adfirmabant, quia erant ſecundum legem Juliam & Papiam quæſiti. Contra ſi Coccejus Caſſianus V. C. de quo ſupra egimus ex Rufina vulgari muliere ſuſcepiſſet liberos, illi tanquam contra legem quæſiti, illegitimi procul dubio fuiſſent: quum non poſſint juſti liberi, niſi ex juſto naſci matrimonio.

(a) Ad §. 1. Inſt. de tutel. & §. 3. Inſt. de interdict.

(b) Lexic. partic. iur. p. 61.

(c) L. 15. C. de nupt.

IV. Addidimus in lege: NEVE PROSUNTO, quibus verbis tertia injuſtarum nuptiarum pœna continetur. Diſerte PAULLUS: (d) *Ex lege autem nati proſunt*. Ex lege nimirum Papia Poppæa, quam eo loco interpretatur jureconſultus, & quam κατ' ἐξοχὴν dictam eſſe legem, obſervavimus. Ita recte in-

(d) Paull. Lib. ii. L. 37. §. 7. ff. de op. libert.

inde colligas, adverſus legem natos quæſitoſque non profuiſſe parentibus ad capienda fœcunditatis præmia, quum abſurdum videretur, præmia a lege conſtituta illis attribui, qui contra legis præcepta cojerant.

V. Quarta pœna eſt: NEVE HEREDITATEM QUÆ EIS OBVENERIT, LEGATUMVE IPSI CONJUGES CAPIUNTO. Qui enim contra leges inierant matrimonium, non erant conjuges, adeoque ejuſdem conditionis habebantur ac ſi in cælibatu permanſiſſent. His vero quæ quavis ultima voluntate deſtinata fuerant, ea vel ærario populi, vel principis fiſco cedebant, niſi intra centum dies legi parerent. (a) Primo ergo non capiebant HEREDITATEM LEGE OBVENIENTEM. Verba enim hæc fuiſſe legitima, ex ULPIANI (b) fragmento, quo iſta interpretatur, adparet. Et quamvis alias ea loquutio ad hereditatem legitimam vel ſucceſſionem inteſtatorum pertineat: eo tamen ſenſu hic non accipitur in lege Papia Poppæa, quæ innuptis non hereditatem legitimam, ſed teſtamento relictam eripi juſſerat. Unde laudatus modo ULPIANUS: LEGE OBVENIRE *hereditatem non improprie quis dixerit & eam, quæ ex teſtamento defertur, quia lege* XII. *tabularum teſtamentariæ hereditates confirmantur*. Deinde nec legatum capiebant, immo nec mortis cauſſa donata, quia & mortis cauſſa donationem hereditati, quæ ex teſtamento venit, & legatis ſenatuſconſulto adſimilatam eſſe, PAULLUS (c) obſervat. Et hinc patet, cur quid inter mortis cauſſa donationem & omnia, quæ mortis cauſſa quis ceperit, inter-

(a) Ulp. tit. xvii. §. 1. tit. xxii. §. iii.

(b) Ulp. Lib. ii. L. 130. ff. de V. S.

(c) L. 35. ff. de mort. cauſſ. donat.

terſit, tam prolixe ad hoc caput explicet MARCELLUS. (a) Enimvero poſtquam & cælibes capere aliquid ex teſtamento potuerunt ob conſtitutionem Conſtantini M. a SOZOMENO (b) etiam memoratam: procul dubio etiam hæc pœna injuſtarum nuptiarum ab uſu receſſit.

(a) Marcell. Lib. 1. L. 38. ff. eod.
(b) Lib. I. Hiſt. Eccl. cap. ix.

VI. Præterea nec INTER SE QUIDQUAM CAPIEBANT. Cujus pœnæ teſtem locupletiſſimum habemus ULPIANUM, (c) diſerte ſcribentem: *Aliquando nihil inter ſe capiunt conjuges, id eſt, ſi* CONTRA LEGEM *Juliam Papiamque Poppæam contraxerint matrimonium verbi gratia, ſi famoſam quis uxorem duxerit, aut libertinam ſenator.* Nec intererat, per ſe, an per alios invicem capturi eſsent conjuges. Omnibus enim inſtitutionibus in fraudem legum inventis, jura obſtabant. Multa in fraudem legis excogitaverat improbitas, quæ, tamen ſi palam fiebant, irrita erant, ac fruſtranea. Primo enim aliquando injuſta uxor, quia maritus capere per leges non poterat, unum ex privignis ſuis in patria poteſtate mariti conſtitutum ſcribebat heredem, non ignorans, ſic hereditatem nihilominus adquiſitum iri patri, cujus juſſu filius eam aditurus eſset. Et huc pertinet fragmentum ULPIANI: (d) quo ea ſpecies tractata fuiſse videtur, quamvis Tribonianus, abolitis jam cælibatus pœnis, non integram legem, ſed rationem decidendi tantum, omiſsa ipſa deciſione, in pandectas retuliſse videatur. Deinde & fideicommittere ſolebant conjuges in fraudem legis. Conjux enim dicis cauſa ſcribebat he-

(c) Fragm. tit. XVI. §. 11.
(d) Ulp. Lib. ii. L. 79. ff. de adquir. vel omitt. her.

heredem extraneum, addito fideicommiſso tacito, ut hereditatem reſtitueret conjugi. Quam in rem & chirographum aliquando dabat heres ſcriptus, ut ſuperſtes conjux hereditatem quaſi creditum condicere poſſet. Cujuſmodi ſpecies eſt apud QUINCTILIANUM, (a) qui refert, uxorem, quæ per leges inſtitui non potuerit, teſtamentum ſubjeciſse marito, & ab inſtitutis heredibus exegiſse chirographum, quo bona, tacito fideicommiſso in fraudem legum obligata, ad ſe pervenirent. Similem fraudem refert CAJUS: (b) *In fraudem*, inquiens, *juris fidem accommodat, qui vel id, quod relinquitur, vel aliud tacite promittit reſtituturum ſe perſonæ, quæ legibus ex teſtamento capere prohibetur, ſive chirographum eo nomine dederit, ſive nuda pollicitatione repromiſerit*. Formulam taciti hujuſmodi fideicommiſſi reperies apud CALLISTRATUM, (c) apud quem teſtator ad heredes ſcripſerat: Vos ROGO, UT IN EO, QUOD A VOBIS PETII, FIDEM PRÆSTETIS, PERQUE DEUM, UT FACIATIS, ROGO. Quæſitus ergo CALLISTRATUS, an id fideicommiſsum ſubſiſtat? negat, additque, *fere eo jam decurſum eſſe, ut* FRAUS *legi fieri videatur, quoties quis neque teſtamento, neque codicillis rogaretur, ſed domeſtica cautione & chirographo obligaret ſe ad præſtandum ei, qui capere non poteſt*. Similis denique ſpecies eſt apud PAULLUM: (d) ut ſatis adpareat, nihil ea fraude, de qua infra capite libri III. ultimo erit dicendi locus, fuiſſe frequentius.

Et aliquamdiu quidem hæc fideicommiſsa uti-

(a) Lib. ix. Inſt. Orat. c. 11.

(b) L. 10. ff. de his quæ ut indign.

(c) L. 3. pr. ff. de jure fiſci

(d) L. 48. pr. ff. eod.

utilia fuiſse videntur. Diſerte enim Justinianus: (a) *Quibus*, inquit, *non poterant hereditatem vel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant*. Sed poſtea, non modò lex Papia Poppæa hæc fideicommiſsa, ſed &, ut auctor eſt Ulpianus, (b) ſenatus irrita eſse juſſit fideicommiſsa omnia in fraudem legum facta, adeo ut quidquid hujuſmodi fideicommiſso relictum eſset cederet fiſco, & ne quarta quidem maneret penes heredem fiduciarium, ſed & ea fiſco, ex reſcripto Antonini Pii occuparetur. Eſt id SC. Plancianum, de quo Modestinus: (c) *Præterea qui non capienti rogatus eſt reſtituere hereditatem, SC. Planciano non conceditur quartam retinere, ſed ea quarta, quam non retinuit, ad fiſcum pertinet, ex reſcripto D. Pii*. Quum ergo hoc SC. Antoninus Pius reſcripto ſuo illuſtraſse dicatur eatenus ut quarta heredi fiduciario erepta non in ærarium populi, ſed fiſcum principis deferretur: conſequens eſt, ut illud ante imperium Antonini factum ſit. Deinde quum ejuſdem nominis celebretur SC. de agnoſcendis liberis, & poſt id tempore Hadriani novum SC. factum eſse dicatur: (d) conſequens eſt, ut & Hadriani temporibus anterior ſit ille Plancius conſul, a quo iſta SC. adpellantur. Quare non dubito, quin utrumque SC. factum ſit temporibus Veſpaſiani, ſub cujus imperio M. Plancius Varus, Prætura functus laudatur a Tacito, (e) & in nummo Claudiopolitano apud Jac. Sponium (f) vocatur ΜΑΡΚΟΣ ΠΛΑΝΚΙΟΣ ΟΥΑ-

(a) §. 1. Inſt. de fideic. hered.

(b) Fragm. tit. xxv. §. xvii.

(c) L. 59. §. 1. ff. ad leg. Falc.

(d) L. 3. §. 1. ff. de agn. & al. lib.

(e) Lib. ii. Hiſt. cap. lxiii.

(f) Itinerar. extr.

ΟΥΑΡΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ. Is ergo procul dubio & conſul ſuffectus aliquamdiu fuit, ut facile potuerit auctor hujus SC. Planciani eſſe.

VII. Denique & ultima accedit pœna: Mortuaque muliere dos caduca esto. Ita enim loquitur Ulpianus, (a) ſed de nuptiis tantum quinquagenariis majorum. Verum & ad alia injuſta matrimonia pertinuiſſe hanc pœnam, Paulli (b) & Papiniani (c) loca perſuadent, quorum prior id etiam in matrimonio eorum, qui officium in provincia gerebant, cum muliere provinciali obtinuiſſe ait, alter generatim de quovis matrimonio illicito: *Dote*, inquit, *propter* illicitum matrimonium *caduca facta, exceptis impenſis neceſſariis, quæ dotem ipſo jure minuere ſolent, quod judicio de dote redditurus eſſet, maritus ſolvere debet.* Immo & ad nuptias contra mandata contractas id protulit Alexander Imp. in epiſtola ad Rationales, quæ etiamnum inter codicis Gregoriani (d) fragmenta exſtat. Caduca itaque dos non ſtatim fiebat, inito matrimonio, (id enim, uti ſæpe dictum, leges non reſcindebant,) nec diſsoluto ſtatim tali coitu, uti colligere quis poſset ex verbis Justiniani, (e) quæ tamen, obſervante eruditiſſimo Schultingio, (f) non ad quaſvis nuptias contra legem Papiam Poppæam initas, ſed ad eas, quas nullas eſse juſserat Marci Imperatoris oratio, pertinent: ſed demum mortua muliere, ſive viduum relinqueret ſuperſtitem, ſive ipſa vel ſoluto matrimonio vel vidua obiiſset. Tunc vero dos occupabatur

(a) Fragm. tit. xvi. §. iv.

(b) L. 38. §. 1. ff. de rit. nupt.

(c) L. 61. ff. de ritu nupt.

(d) Lib. 5. tit. 1. §. 1.

(e) § 12. Inſt. de nupt.

(f) Juriſp. antiqu. Ante Juſtin. p. 615.

(a) De jure conn. lib. 147. a fiſco: quod cur Barn. Brissonius (a) neget, & de ſola dote, quæ inceſtis nuptiis acceſſerit, accipiat, ego quidem rationem nullam video.

CAPUT VII.

Ad Capita legis VII. & VIII.

De Privilegiis Maritorum & Parentum in gerendis petendiſque honoribus.

I. *Caput ſeptimum & octavum de privilegiis maritorum & parentum in gerendis petendiſque honoribus egerunt.* II. *Verba capitis ſeptimi reſtituta ex Gellio. Faſces quomodo alternis vicibus habuerint coſſ. An ad obtinendam prærogativam hanc profuerint liberi adoptivi? An avo nepotes? An bello amiſſi? Simulatæ nuptiæ. Quibuſdam jura maritorum conceſſa.* III. *Candidati* πολύπαιδες *reliquis anteferebantur. Proderant etiam liberi, in poteſtate patria non conſtituti. Singuli anni per ſingulos liberos demiſſi. Leges annariæ. Locus Livii explicatus. Qui anni finiti ſingulis magiſtratibus?* IV. *SC. ſub Nerone factum de liberis adoptivis non profuturis.* V. *Ea privilegia etiam ad decuriones producta.*

I. HActenus de injuſtarum nuptiarum pœnis: proxima capita de præmiis parentum egiſſe videntur. Septimum certe, teſte Gellio, (b) ad privilegia maritorum & parentum in gerendis honoribus pertinuit. Ait enim

(b) Lib. ii. c. xv.

enim GELLIUS: *Poſtquam ſoboles civitati neceſſaria viſa eſt, & ad prolem populi frequentandam præmiis atque invitamentis uſus fuit: tum antelati in quibuſdam rebus, qui uxorem, quique liberos haberent, ſenioribus, neque liberos, neque uxores habentibus: ſic uti* CAPITE SEPTIMO LEGIS JULIÆ *priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas fit, non qui plures annos natus eſt, ſed, qui plures liberos, quam collega, aut in poteſtate habet, aut bello amiſit. Sed ſi par utrique numerus liberorum eſt; maritus, aut qui in numero maritorum eſt, præfertur. Si vero ambo & mariti & patres totidem liberorum ſunt: tum ille priſtinus honos inſtauratur, & qui major natu eſt, prior faſces ſumit. Super his autem, qui aut calibes ambo ſunt, aut parem numerum filiorum habent, aut* (lego &) *mariti ſunt, & liberos non habent, nihil ſcriptum in lege de ætate eſt. Solitos tamen audio, qui lege potiores eſſent, faſces primi menſis collegis concedere, aut longe ætate prioribus, aut nobilioribus multo, aut ſecundum conſulatum ineuntibus.*

II. Hæc GELLIUS, ex quo patet ſeptimum legis Juliæ & Papiæ Poppææ caput tale fuiſse:

Qui plures liberos, quam collega, aut in ſua poteſtate habet, aut bello amiſit: ei priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſto. Si par utrique numerus liberorum erit, maritus, aut, qui in numero maritorum eſt, præfertor. Sin omnes & mariti & patres totidem liberorum erunt, tum, qui major natu erit, faſces prior ſumito.

Quum itaque e duobus collegis ſemper priori faſces darentur illi, qui collegam liberorum numero ſuperaret: primo omnium diſpiciendum, quid ante legem Papiam Poppæam obtinuerit. Initio libertatis utrique conſuli faſces præferebantur. DIONYSIUS enim HALICARNASSEUS (a) diſerte: Ὡς δὲ κατεστήσαντο ταῦτα, δείσαντες, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μὴ δόξα τοῖς πολλοῖς ἐγγένηται περὶ τῆς καινῆς πολιτείας οὐκ ἀληθὴς, ὅτι δύο βασιλεῖς κύριοι γεγόνασι τῆς πόλεως ἀνθ᾽ ἑνὸς, ἑκατέρου τῶν ὑπάτων τοὺς δώδεκα πελέκεις ἔχοντος, ὥσπερ εἶχον οἱ βασιλεῖς, ἐκρίναντο τὸ δέος ἀφελέσθαι τῶν πολιτῶν. *His ita conſtitutis, veriti, ut mihi videtur, ne falſam vulgus de immutata republica conciperet opinionem, quaſi duos pro uno urbi reges præfeciſſent, quia* UTRIQUE CONSULI, *uti ante regibus*, DUODECIM SECURES PRÆFEREBANTUR, *decreverunt civibus terrorem eximere.* Brutus itaque & collega, a quibus libertatem auſpicata fuerat civitas, iiſdem, ac reges, inſignibus aliquamdiu utebantur, duodecim ſingulis faſcibus ac ſecuribus prælatis. Quum vero deinde animadverterent, hæc inſignia terrori eſſe civibus, ſeque in duplicatæ tyrannidis ſuſpicionem venire, minuere decreverunt poteſtatis invidiam, inſtituentes, τοῦ μὲν ἑτέρου ὑπάτων τοὺς δώδεκα ἡγεῖσθαι πελέκεις, τοῦ δ᾽ ἑτέρου δώδεκα ὑπηρέτας ῥάβδους ἔχοντας μόνον, ὡς δέ τινες ἱστοροῦσι, καὶ κορύνας. Γίνεσθαι δὲ τῶν πελεκέων τὴν παράληψιν ἐν περιτροπῇ, ἕνα μῆνα κατέχοντος αὐτοὺς παραλλὰξ ἑκατέρου. *Ut alterum conſulem* DUODECIM SECURES *præcederent, alterum duodecim lictores* CUM SOLIS FASCIBUS, *atque*

etiam

(a) Lib. V. init. p. 279.

etiam cum coronis, ut a quibuſdam eſt proditum: collegæque ſecures ſingulis menſibus ſibi invicem traderent. Ita nimirum vertendus locus; non *furcæ*, uti vulgo fit, in locum coronarum ſubſtituendæ. Latina enim voce hic uti DIONYSIUM, vel denarius Piſonis apud Ez. SPANHEMIUM (a) evincit, in quo faſces, coronis ornati exhibentur. Non ſatis diſtincte ergo rem retulit LIVIUS, (b) *id modo cautum eſſe*, ſcribens, a primis iſtis conſulibus, *ne ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror videretur*. Nam non tam faſces horrebant Romani, quam ſecures: ideoque & has non utrique, ſed ſingulis, alternis menſibus præferri volebant.

(a) Diſſ. x. de uſu & præſt. num. p.88. Tom. II.

(b) Lib. II. cap. I.

Poſtea P. Valerius Poplicola non ſolum numerum faſcium ad dimidiam partem minuit, ſed & ſecures iis plane exemit, inſtituitque, teſte DIONYSIO, (c) ut conſules ſecuribus non in urbe, ſed extra illam duntaxat, uterentur. Quem morem ad ſuam ætatem ſervatum eſſe, ſcribit DIONYSIUS. Ex eo tempore faſces alternis menſibus ſingulis præferebantur, alterum anteibat accenſus, lictores cum virgis & bacillis pone ſequebantur, eoque menſe, quo quiſque faſces tenebat, CONSUL MAJOR, uti a FESTO (d) traditum eſt, vocabatur. Sed nec id inſtitutum perpetuo valuit. Mos enim jam anno IↃLXXXV. invaluerat, ut alternis non menſibus, ſed diebus faſces mutarentur inter conſules: idque diſcimus ex antiquiſſimo actorum diurnorum fragmento a LUDOVICO VIVE deſcripto, & poſtea edito a STEPH. VIN. PIGHIO. (e)

(c) Lib. V. p. 292.

(d) Voce *majorem*.

(e) Annal. Rom. Tom. II. p. 376.

V. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. AEMILIVM.
\- - - - - - - -
IV. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. LICINIVM.
\- - - - - - - -
III. K. APRILEIS.
FASCES PENES AEMILIVM.
\- - - - - - - -
PRID. K. APRILEIS
FASCES PENES LICINIVM.

Antiquum denique morem retulit Jul. Cæſar, utpote quem SVETONIUS (a) inſtituiſſe tradit, *ut* QUO MENSE *faſces non haberet conſul, accenſus ante eum iret, lictores pone ſequerentur*. Sed uter tunc prior faſces ſumſit? Aut fallor ego, aut ætatis habita eſt ratio, vel rerum geſtarum. *M. Junius Brutus*, ut eſt apud LIVIUM, (b) *prior*, CONCEDENTE COLLEGA, *faſces habuit*. *Valerius Poplicola* ad Sp. Lucretium collegam adſumtum, *quia* MAJOR NATU *erat*, *priores faſces transferri juſſit*, uti ſcribit VALERIUS MAXIMUS. (c) Quin GELLIUS, loco ſupra laudato, & poſt legem Papiam Poppæam aliquando ætatis rationem habitam eſſe teſtatur, atque inde vix dubito, quin & ante illam ætas præcipue valuerit ad concedendam collegæ prærogativam.

(a) Jul. cap. xx.

(c) Lib. ii. cap. 1.

(b) Lib. iii. cap. 1. §. 1.

Eodem modo faſces jam ſub regno mutabant Decemviri, interregni cauſſa conſtituti. *Unus enim*, teſte LIVIO, (d) *cum inſignibus imperii & lictoribus erat*: *quinque dierum*

(d) Lib. i. c. xxvii.

rum ſpatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumque intervallum regni fuit. Nec aliter, libera jam republica, Decemviri, legum ferendarum cauſſa conſtituti: qui primo anno id ſervabant, ut unus faſces haberet, & hoc inſigne regium in orbem, ſuam cujuſque vicem, per omnes iret. (a) Quod quanto erat civilius, tanto major civitatem pavor occupabat, quum altero anno, primum honoris diem denunciatione ingentis terroris inſignem facerent, centumque & viginti lictores, ſecures faſcibus illigatas præferentes, forum implerent. Idem forſan de tribunis militum conſulari poteſtate obſervandum, quos lictoribus & faſcibus uſos eſſe, ex Livio; (b) eoſdem faſces alternis menſibus ſumſiſſe, vel ex eorum numero colligas. Quamvis enim *interdum viginti* creatos fuiſſe, *interdum plures, nonnunquam pauciores*, non temere credam Pomponio, (c) ſed ex vi factos a librariis eſſe *viginti*, & ipſe cum Budæo Cujacio & Mureto exiſtimem: octenos tamen aliquando creatos fuiſſe, ex Livio, (d) Diodoro Siculo, (e) ipſiſque marmoribus apud Gruterum (f) videtur certiſſimum, & jampridem demonſtratum eſt a V. C. Jacobo Perizonio (g).

(a) Liv. lib. iii. cap. xxxvi.

(b) Lib. iv. cap. l.

(c) L. 2. §. 25. ff. de O. 7.

(d) Lib. vi. cap. xxxvii.

(e) Lib. xv. p. 365.

(f) Inſcr. p. 1011.

(g) Animadv. Hiſt. cap. 11. p. 45.

Ita ſe res ante legem Papiam Poppæam habuit. Hac vero poſtea cautum, ut liberorum & conjugii haberetur ratio, iſque prior ſumeret faſces, qui plures liberos, quam collega, in potestate haberet. In poteſtate autem quum non modo naturales, ſed & adoptivi eſſent: hos quoque olim pa-

parentibus ad conſequendam illam prærogativam profuiſſe, vel inde facile adparet; quod id primum mutatum ſub Nerone, uti infra ad hoc caput notabimus. Quin etiamſi nepotes nepteſque ex filio una cum patre in avi poteſtate eſſent: tamen & hi patri petenti honores profuiſſe videntur. *Quod* enim AD HONORES *pertinet*, inquit ULPIANUS, (a) *creditur in poteſtate filium habere etiam is, qui in patris poteſtate eſt*. Denique quum BELLO AMISSI *in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur*; (b) etiam hi proderant parentibus, tum ad excuſationem munerum publicorum, tum ad capeſſendos honores & *προεδρίαν* ante collegas obtinendam. Quamvis quum alias ſecundum legem Papiam Poppæam bello amiſſos non omnes prodeſſe parentibus conſtet, ſed eos tantum, qui in acie ceciderint; (c) & hic eoſdem duntaxat intelligendos eſſe, non dubitem.

(a) L. 2. ff. de munerib.

(b) Princ. Inſt. de excuſ. tut.

(c) L. 18. ff. de excuſat.

Pergit lex: SI PAR UTRIQUE NUMERUS LIBERORUM ERIT, MARITUS, AUT QUI IN NUMERO MARITORUM ERIT, PRÆFERTOR. Pari ergo liberorum numero, maritus viduo, eive, qui uxorem repudiaverat, præferebatur. Neque enim conſuetudo cum concubina cuiquam proderat, neque ſimulatæ nuptiæ, de quibus CAJUS: (d) SIMULATÆ NUPTIÆ *nullius momenti ſunt*. Ubi *ſimulatæ nuptiæ* accipiuntur eo ſenſu, quo TERENTIANUS ille ſenex ait: (e)

> - - *Hoc primum in re hac prædico tibi,*
> *Quas credis eſſe has, non ſunt veræ nuptiæ.*
> SO. *Cur* SIMULAS *igitur?*

(d) Caj. Lib. i. L. 30 ff. de rit. nupt.

(e) Andr. act. 1. ſcen. 1. v. 19. ſeq.

Si-

Simulabantur autem ſæpe nuptiæ, quando dicis cauſſa tabulæ ſignabantur ab iis, quibus nunquam eſſet animus, ſponſas domum ducere, ſed eas ſtatim, ſi maritorum præmia abſtuliſſent, repudiare. Qualis eſt ſpecies, de qua Diocletianus & Maximianus Auguſti, (a) hunc in modum reſcribunt: *Neque ſine nuptiis* INSTRUMENTA FACTA *ad probationem matrimonii ſunt idonea*, DIVERSUM VERITATE CONTINENTE: *neque non interpoſitis inſtrumentis, jure contractum matrimonium irritum eſt, quum omiſſa quoque ſcriptura, cetera nuptiarum indicia non ſint irrita.* Neque ergo ad auferenda maritorum præmia proderant ſictæ ſimulatæque nuptiæ, ſi *fraus* pelluceret.

Nec maritus tantum, verum etiam, qui IN MARITORUM NUMERO ERAT, præferebatur collegæ. In maritorum vero numero erant partim ſponſi, nondum elapſo a ſponſalibus biennio, quippe quos præmiis maritorum gaviſos, jam ſupra diximus, dummodo feminas lege hac prohibitas ſibi non eſſent ſtipulati: (b) partim qui principum benignitate *τὰ τῶν Γεγαμηκότων δικαιώματα*, ut Dio Cassius (c) vocat, id eſt, *jura maritorum* impetraverant. Quemadmodum enim ſupra obſervavimus, mulieres maritis vilioribus nuptas aliquando *ornamenta conſularis vel ſenatorii matrimonii* ab Imperatoribus obtinuiſſe: ita & ipſi cælibes ſæpe ab iiſdem impetrabant *jura maritorum*, id eſt privilegium æque fruendi maritorum præmiis, ac ſi uxores liberorum quærendorum cauſſa duxiſſent. Maxim: militibus, uti Dio

(a) L. 13. C. de nupt.

(b) Ulp. Lib iii. L. 16. ff. de ſponſal.

(c) Lib. ix, p. 681.

obſervat, id beneficium conceſſum, quippe quibus vel uxores habere, vel eaſdem in caſtra & hiberna ſecum ducere nefas erat. Locum adfero, quia cum nuper male intellectum video a viro docto. Ait Dio: Τοῖς τε στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ ΤΩΝ ΓΕΓΑΜΗΚΟΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ἔδωκε. *Militibus, quia ex lege uxores habere non poſſent*, JURA MARITORUM *dedit*. Quæ verba non ita accipienda, uti accepit vir doctus, ac ſi Claudius primus militibus conceſſerit jus uxores ducendi, ſed quod & iis, qui non duxerant, nec per leges ducere poterant, *jura maritorum*, id eſt eadem jura, quibus mariti gaudebant, indulſerit. Ut adeo *jus maritorum* eodem ſenſu accipiatur, quo *jus liberorum*, orbis etiam, uti nemo ignorat, conceſſum. Eodem modo intelligenda, quæ de Nerone idem DIO (a) refert. Addit enim, eadem illum conceſſiſſe, ὅσα ὁ Κλαύδιος ἐδεδώκει, *quæ Claudius, conceſſerat*. Nondum enim eo tempore licuiſſe militibus uxores ducere, patet ex TACITO, (b) qui milites *neque conjugiis ſuſcipiendis neque alendis liberis ſuetos*, ORBAS *ſine poſteris* DOMOS *relinquere* ait: patet ex TERTULLIANO, (c) qui *perire* ſcribit *cælibum familias, ſpadonum, &* MILITUM: patet denique ex teſtimonis CAII noſtri. (d) qui & militiam accenſet cauſſis, *ob quas commode retineri matrimonium non poſſit*. Non quidem a Venere milites prohibebant leges veteres, ſed a Junone, uti eleganter alicubi ſcribit LIPSIUS. Quamvis enim iis concederentur *mulieres focariæ*, de quibus,

(a) Lib. lxi. p. 690.

(b) Lib. xiv. Ann. cap xxvii.

(c) Exhort. ad Caſtitatem p. 565. edit. B. Rhenani.

(d) L. 60. ff. de don. inter vir. & uxor.

bus Antoninus in L. 2. C. de don. inter vir. & uxor. non tamen concedebantur juſtæ uxores, ante tempora Severi, quem recte Herodianus (a) obſervat militibus primum permiſiſſe, γυναιξὶ τε συνοικεῖν, *cohabitare uxoribus*. A quibus temporibus & milites potuiſſe uxores ducere, ex Constantini (b) necnon Valentiniani, Valentis, & Gratiani (c) conſtitutionibus adparet. Aſt eas tamen uxores & liberos in ea loca, ubi militabant, deducere nefas erat, niſi Imperatoris auctoritate, uti non modo lex Constantis, (d) verum etiam exempla hujuſmodi conceſſionis apud Ammianum Marcellinum (e) & Libanium (f) ſatis evincunt. Quum itaque non dolo malo & vagæ libidinis cauſſa, ſed ob ſanctiones legum, militibus abſtinendum eſſet ab uxoribus: non adeo mirum eſt, iis Imperatores jura maritorum extra ordinem indulſiſſe, adeoque & eos ad dignitates evectos, collegis in cælibatu viventibus non ſecus fuiſse antelatos, ac ſi ipſi legi Papiæ Poppææ paruiſſent.

(a) Lib. iii. c. viii.

(b) L. 7. C. de rep.

(c) L. 6. 7. C. Th. de tiron. Lib. vii. tit. xiii.

(d) L. 10. C. de re milit. L. 3. C. Th. eod. Lib. vii. tit. 1.

(e) Lib. xx.

(f) Iaſt. Juliani Imp. necam. p. 284.

Quid vero ſi collegæ ambo & mariti & totidem liberorum parentes eſſent? Tunc, inquit lex, qui major natu, prior fasces sumito. Ætati ergo hoc caſu perinde, ac ante legem Papiam Poppæam, honor habebatur, ut natu major minorem anteiret. Quod & tunc obſervatum ſcribit Gellius, (g) *ſi ambo cælibes eſſent; & parem numerum filiorum haberent; aut ambo eſſent mariti, & liberos non haberent. Tunc enim audiviſſe ſe ait, qui lege potiores eſſent, faſces primi menſis collegis concedere ſolitos eſſe, aut*

(g) Lib. ii. cap. xv.

longe ætate prioribus, aut nobilioribus multo, aut ſecundum conſulatum ineuntibus. Audiviſse ſe hoc ſcribit GELLIUS, eoque ſatis aperte indicat, temporibus Antonini Pii, quibus vixit, eam legem jam ab uſu receſſiſse. Siquidem Imperatores fere ſuo lubitu conſulatum per inſequentium aliquot annorum menſes fere ſingulos quibuſcumque lubebat, decernere, nec ea in re vel ætatis, vel nobilitatis, vel conjugii aut liberorum habere rationem ſolebant.

(a) Lib. ii. Annal. cap. li. (b) L. 2. ff. de min.

III. Caput octavum, ex TACITO (a) & ULPIANO (b) reſtituendum, non minus, ac ſeptimum, ad privilegia circa honores, non capeſsendos quidem, ſed petendos, comparatum, tale fuiſse arbitramur:

> *Qui candidatorum plures liberos, ſecundum hanc legem, habebit, præfertor: petentibus honores* SINGULI ANNI PER SINGULOS LIBEROS REMITTUNTOR: *eiſque honores citius, quam per leges annarias licet, petere ſine* FRAUDE *ſua liceto.*

Vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS, hæc capiti ſeptimo jungit. Sed GELLIUS horum privilegiorum plane non meminit, nec illius in capite VII. legis Juliæ veſtigium deprehendit. Unde magis eſt, ut octavum, & a ſuperiore diſtinctum fuiſse hoc caput, exiſtimemus. Prioris partis meminit TACITUS. Quum enim de Prætore in locum Vipſanii Galli, quem mors abſtulerat, ſurrogando certamen inceſſiſset, & Germanicus ac Druſus Haterium Agrippam, propinquum ſuum, fo-

ſoverent: *contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candidatis prapolleret, quod* LEX *jubebat*. Lex ergo eos, quibus numeroſa proles eſſet, orbis vel paucioruin liberorum parentibus præferebat; & quænam vero, niſi Papia Poppæa, quæ ſola τῇ πολυπαιδίᾳ præmia conſtituit?

Ait vero lex: QUI CANDIDATORUM. Sive quis enim conſulatum, ſive præturam, ſive magiſtratum peteret, numerus liberorum prævalebat. De prætura jam vidimus exemplum ex TACITO. De tribunatu PLINIUS: (a) *Calestrium Tironem familiariſſime diligo. Ille me in tribunatu* LIBERORUM JURE PRÆCESSIT. Quin in Ipſis Imperatoribus deligendis aliquando liberorum non plane nullam habitam eſſe rationem, ex JOSEPHO (b) colligere licet, qui comparatis inter ſe Vitellio & Veſpaſiano: Οὐδὲ, inquit, ἀντὶ τῦ ἡγεμόνος ἀγαθῦ, τύραννον ὠμότατον, ΑΠΑΙΔΑ δ' ἀντὶ ΠΑΤΡΟΣ αἱρεῖσθαι πρὸς τούτῳ. *Neque enim pro bono Imperatore crudeliſſimum tyrannum*, NULLOS *autem habentem* LIBEROS *pra* PATRE *optaturos principem*. Qua in re quamvis falſus ſit JOSEPHUS, & Vitellio liberos fuiſſe, cum ex nummo vetere, tum ex SVETONII (c) TACITIQUE (d) teſtimoniis, ſatis demonſtrarit EZ. SPANHEMIUS: (e) ſaltim id tamen inde diſcimus, & in principibus optandis haut parum ponderis habuiſſe liberorum numerum. Ut autem ad magiſtratus redeamus, liberi candidatis proderant, ſive quis urbanum, ſive provincialem magiſtratum peteret: Nam quamvis præſides juſſu Auguſti ſorte legerentur: ea ta-

(a) Lib. vii. Epiſt. xvi.

(b) De Bell. Jud. Lib. v. c. xi

(c) Vitell. cap. vi. Veſp. cap. xiv.

(d) Hiſt. Lib. ii. cap. lix.

(e) Diſſ. xi. de Uſu & præſt. Num. p. 3[illegible].

(a) Lib. liii. men ſortitione, teſte DIONE (a) non erat opus, εἴτῳ πολυπαιδίας, ἢ γάμου προνομία προσείη, *ſi cui* MULTITUDINIS LIBERORUM *aut* NUPTIARUM *cauſſa faceret privilegium*. Unde *& propinqua ſorte provinciarum pleroſque orbos fictis adoptionibus* ADSCIVISSE FILIOS, *eoſque ſortitos provinciae ſtatim dimiſiſſe*, TACI-
(b) Lib. xv. Ann. cap. xix. TUS (b) refert. Sequitur in lege: PLURES LIBEROS HABEBIT. Ita enim potius reſtituenda verba viſa ſunt: quam, uti in ſuperiore capite: *qui plures liberos in poteſtate habuerit, aut bello amiſerit*: quia & ei liberi in petendis honoribus proderant, qui ipſe erat
(c) L. 2. ff. de mun. in patria poteſtate. (c) Sed & adoptivos profuiſſe, vel inde colligimus, quod vel ideo tot fictitiae adoptiones, teſte TACITO,
(d) Li. xv. Ann. cap. xix. (d) celebrarentur, ut, quibus natura liberi non eſſent, ii tamen adoptivorum ope illa parentum praemia auferrent.

(e) L. 2. ff. de min. Poſteriorem capitis partem ULPIANUS (e) ſervavit, qui obiter libro XIX. commentariorum ad hanc legem noſtram ſcribit: *Quod enim legibus cavetur*, UT SINGULI ANNI PER SINGULOS LIBEROS DEMITTANTUR, *ad honores pertinere D. Severus ait, non ad rem ſuam recipiendam*. Nimirum quum legibus Julia & Papia cautum eſſet, ut ſinguli anni per ſingulos liberos demitterentur: erant, ut fieri ſolet, qui eam regulam inepte traherent ad curationem minorum, exiſtimarentque, & hos rem ſuam maturius recipere a curatoribus, ſi liberos ſuſtuliſſent, ita, ut unius filii vel filiae parens anno aetatis XXIV. duorum, anno XXIII. trium, anno XXII. majorennes cenſendi ſint. Sed interceſſit Seve-

RUS

rus Imperator, idque privilegium ad honores tantum pertinere, reſcripſit.

Habebant Romani leges *annales*, vel uti Festus vocat, *annarias*, quibus certa ætas definiebatur eorum, qui magiſtratus eſſent petituri. Eæ uti eſt apud Livium (a) primum latæ a L. Villio, tribuno plebis, anno V. C. IↃLXXIII. unde & ille *Annalium* cognomen reliquit genti Villiæ. Ante hanc legem nullis annis adligata erat honorum petitio. Unde Cicero: (b) *Itaque majores noſtri, veteres illi admodum antiqui*, LEGES ANNALES NON HABEBANT: *quas multis poſt annis attulit ambitio, ut gradus eſſent petitionis inter æquales.* Et Tacitus: (c) *Apud majores virtutis id præmium fuerat, cunctiſque civium, ſi bonis artibus fiderent, licitum, petere magiſtratus: ac* NE ÆTAS QUIDEM DISTINGUEBATUR, *quin prima juventa conſulatum ac dictaturas inirent.* Quum vero legem annariam primum a L. Villio latam eſſe, ipſe Livius fateatur: mireris ſane, eumdem, quaſi ſui oblitum, alibi referre, (d) jam multo ante tribunos plebis P. Scipioni, petenti ædilitatem, obſtitiſſe, *quod nondum* LEGITIMA *ad petendum* ÆTAS *eſſet.* Sunt qui ideo ante L. Villium annalem legem exſtitiſſe, cum Jano Langlæo (e) exiſtimant, niſi teſtimonio Ciceronis, (f) legem ejuſmodi annalem etiam a Pinario Ruſca, diſſuadente Servilio, latam eſſe, tradentis. Enimvero, nec certum eſt, Ruſcam illum & Servilium ante Villium vixiſſe: & Livii locus alia ratione commode poteſt explicari. Nam quum P. Scipio tum vix

(a) Lib. xl. cap. xliv.

(b) Phil. v. cap. xvii.

(c) Lib. xi. Ann. cap. xxi.

(d) Lib. xxv. cap. ii.

(e) Otii Semeſtr. Lib. vii. cap. x. p. 377.

(f) De Orat. Lib. ii cap. lxvi.

xxiii.

XXII. annorum eſſet adoleſcens : per legitimam ad petendum ætatem tribuni plebis procul dubio intellexerunt majorennitatem, indignum fore exiſtimantes Romanorum prudentia, quod juveni rempublicam crederent, quem lex Lætoria, paullo ante a Mr. Lætorio Planciano lata, ne majorennem quidem habeat. Annos ætatis, quibus ſinguli magiſtratus peti poſſent ex lege Villia, nec Livius, nec quiſquam veterum, finivit. Quum tamen ſubinde glorietur Cicero, ſe magiſtratus, quos geſſerit, omnes anno ſuo, hoc eſt, per leges finito, obtinuiſſe : acute inde collegit Steph. Vin. Pighius, (a) quæſturæ annum legitimum fuiſſe *trigeſimum primum*; ædilitatis *trigeſimum ſeptimum*; præturæ *quadrageſimum*; conſulatus *quadrageſimum tertium*. His enim annis ætatis ſuæ ſingulos iſtos honores geſſiſſe Ciceronem, ex hiſtoria ejuſdem ſatis liquet. Confirmat eam conjecturam, quod ad conſulatum attinet, ipſe Cicero, (b) dum ſcribit : *Quid Macedo Alexander? Quum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpiſſet, nonne tertio triceſimo anno mortem obiit? Quæ eſt ætas, legibus noſtris, decem annis minor, quam conſularis.*

Ante hos annos nemini licebat petere magiſtratus, niſi ob præcox ingenium & edita maturæ virtutis ſpecimina lege ſolveretur a ſenatu. Ita ſane lege ſolutos reperio P. Scipionem Æmilianum, apud epitomatorem Livii, (c) & in primis Cn. Pompejum Magnum, quem Cicero (d) ait, *ſenatuſconſulto legibus ſolutum, conſulem ante factum, quam ullum alium magiſtratum per le-*

(a) Lib. ii. Annal. Rom. p. 334.

(b) Philipp. v. cap. xvii.

(c) Lib. I.

(d) Pro lege Manil. c. xxi.

leges capere licuiſſet. Poſtea & Imperatores eodem exemplo lege quoſdam ſolvebant, veluti Trajanus Plinium, qui ipſe ſe Caleſtrium Tironem in prætura conſequutum eſſe ſcribit, *quum ſibi Cæſar annum remiſiſſet*. (a)

Ab his itaque annariis legibus aliquid remiſerat lex Papia Poppæa ob numerum liberorum, quippe qua cautum fuerat, ut SINGULI ANNI PER SINGULOS LIBEROS DEMITTERENTUR. Hinc quum præturam petere nemo poſſet, quadragenario minor: legitima tamen ætatis videbatur annorum triginta quinque, ſi quis quinque liberorum parens eſſet. Ita enim intelligendum verbum *demittere*, quod hic nihil aliud ſignificat, ac gratiam facere aliquot annorum, ut non opus ſit mutare textum, & pro *demittere*, reſcribere *remittere*. Demiſſis ex lege annis honores CITIUS, QUAM PER ANNARIAS LEGES LICEBAT, PETI SINE FRAUDE *poterant*. Hanc enim formulam legislatoribus ſollemnem additam huic capiti fuiſſe, vel inde liquet, quod ULPIANUS (b) eodem libro III. quid inter *pœnam* & fraudem *interſit* diligenter explicet.

(a) Lib. vii. Epiſt. xvi.

(b) Ulp. Lib. iii. L. 131. ff. de V. S.

IV. Hactenus ipſa legis capita, ſed variis obnoxia fraudibus. Nam primo quum mariti in petendis honoribus & ſortitione provinciarum ἀγάμοις præferrentur: candidati adhuc cælibes, imminentibus comitiis, vel propinqua ſortitione, uxores ducebant, quas, honore vel provincia potiti, ſtatim repudiabant. Hujuſmodi ſane fraudem in quæſtore ultus eſt Tiberius, quem *quæſturæ*

re-

removit, *quod uxorem pridie ſortitionem ductam*, *poſtridie repudiaſſet*. (a) Deinde quum, uti diximus, olim & adoptivi liberi parentibus prodeſsent ad capiendos honores; occaſionem inde captabant cives, fictis adoptionibus legem in ludibrium vertendi, auferendique prolis numeroſæ præmia. Rem ita refert Tacitus: (b) *Percrebuerat ea tempeſtate praviſſimus mos, cum propinquis comitiis aut ſorte provinciarum, plerique orbi* FICTIS ADOPTIONIBUS *adſciſcerent filios, præturaſque & provincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu, quos adoptaverant*. Hæc quum manifeſto in fraudem legum Juliæ & Papiæ eſsent inventa, eo adegerunt patres, ut SCo caverent, NE SIMULATA ADOPTIO IN ULLA PARTE MUNERIS PUBLICI JUVARET, ET NE USURPANDIS QUIDEM HEREDITATIBUS PRODESSET. Quæ omnia acta ſunt, C. Memmio Regulo & Verginio Rufo Coſs. anno u. c. IↃCCCXV.

(a) Suet. Tiber. cap. XXXV.

(b) Lib. XV. Ann. cap. XIX.

Ex eo tempore in nulla parte muneris publici adjuvit adoptio: id eſt, nec in petendis honoribus, nec in amoliendis muneribus publicis, profuerunt liberi adoptivi. Quin nec ad alia capienda πολυπαιδίας præmia. Nam & is, cui *in tempus liberorum* tertia pars relicta erat, utique non poterat adoptando illam tertiam partem conſequi, judice Ulpiano. (c) Nec conditio fideicommiſſi, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, deficiebat liberis per adoptionem quæſitis, uti Papinianus (d) reſpondit.

(c) L. 51. §. 1. ff. de legat. 2.

(d) L. 76. ff. de cond. & dem.

V. Quemadmodum vero ſub Nerone hæc legis capita quodammodo reſtricta ſunt; ita

ita poſtea illa & ad magiſtratus municipales porrecta eſse animadvertimus. Nam & PAPINIANI (a) temporibus jam invaluerat, *ut, qui* PLURES LIBEROS *haberet in ſuo collegio, primus rogaretur ſententiam, ceteroſque honoris ordine praecelleret*. ET DIOCLETIANUS cum MAXIMIANO (b) reſcripſit: *In albo decurionum praſcriptis* PATREM *non habenti filios anteferri conſtat*. Eodem pertinet l. 2. ff. de munerib. quam paullo ante explicavimus, quamque hic non arbitramur repetendam.

(a) L. 2. §. 5. ff de decurion.

(b) L. 9. C. eod.

CAPUT VIII.

AD CAPUT LEGIS NONUM.

De Immunitate ob liberorum numerum.

I. PRoximum *caput de immunitate ob numerum liberorum egit. Capitis verba. Munera quid? Excuſationes tantum ad munera perſonalia pertinebant. Quid potiorem nominare? Liberi Romæ nati tres excuſabant. Quid Roma continentia? Pomœria ſubinde prolata. Procoſ. porta egreſſi, cum Imperio erant. Triumphaturis extra urbem ſenatus dabatur.* II. *In Italia nati quatuor excuſabant. Italiæ termini temporibus diverſis. Solum Italicum ab Italia diverſum. An Auguſtus imitatus ſit Spartanos?* III. *Quinque in provinciis nati excuſabant. Liberi excuſabant naturales, non adoptivi, legitimi, non illegitimi, ſuperſtites, non defuncti, niſi bello amiſſi. An & bello capti? Explicata L. 2. C. de his qui*

num.

num. lib, excuſ. Cur Romani captivos non redemerint? IV. *Munera intelliguntur perſonalia. Lex.* 5. §. 2. *ff. de jur. immunit. privilegium complectitur.* V. *Fraus legi facta per oblationem liberorum alienorum. Hinc profeſſio liberorum ad acta publica. Ejus moris vetuſtas. Locus Julii Capitolini explicatus.*

I. POſtquam lex noſtra de iis parentum privilegiis, quæ ad honores capeſſendos petendoſque pertinent, egit: ſequente capite proculdubio ſimile præmium, quod ad excuſationem a muneribus publicis pertineret, propoſuit. Argumento eſt non ſolum materiæ ſimilitudo, verum etiam, quod quum de prioribus capitibus omnibus ab Ulpiano & Ter. Clemente actum fuerit libris commentariorum primo ſecundo & tertio: poſterior hic de excuſatione a muneribus publicis eodem libro III. diſſerat. (a) Ex quo conſequitur, ut hoc loco quædam hujuſmodi privilegia a lege Papia Poppæa fuerint propoſita.

(a) Ter. Clem. Lib. iii. L. 147. ff. de V. S. L. 16. ff. de prob. L. 21. ff. de R. N.

Ceterum hujus privilegii tot exſtant in jure noſtro veſtigia, ut de ejus genuina ſententia parum laborare debeamus. Neque enim eſt dubium, quin tale fuerit hoc legis caput:

Qui ſecundum hanc legem liberos tres, ROMÆ NATOS, INCOLUMES, *qui quatuor in Italia, quinque in provinciis habebit, omnium munerum perſonalium immunitatem habeto.*

Munera quæ fuerint apud veteres, ſatis e ju-

e jure noſtro conſtat. Quemadmodum enim *honores* gerebant, qui cum dignitate adminiſtrabant rempublicam, ſive ſumtus eſſent faciendi, ſive ſine erogatione dignitate perfruerentur: (a) ita *munera* erant onera, ſejuncta a dignitate, ſubeunda ab omnibus, lege, more imperiove ejus, qui jubendi habebat poteſtatem: (b) & hæc prout vel animi corporiſve laboribus, vel patrimonii ſumtibus & damno, vel utriſque expediebantur, ita vel *perſonalia*, vel *patrimonialia*, vel *mixta* vocari ſolebant. (c) A patrimonialibus & mixtis nulla privilegia præſtabant vacationem. (d) Unde & excuſatio ob numerum liberorum ad ſola perſonalia pertinet, qualia erant tutela, curatio calendarii, (cujus ſæpe & in marmoribus & in ipſo jure noſtro mentio fit,) item productio tironum, equorumque, curſus vehicularis ſollicitudo, emendi frumenti atque olei cura, calefactio balnei publici, aliaque ab ARCADIO CHARISIO (e) prolixius recenſita.

Quum ergo hæc munera nulla cum dignitate, multiſque cum moleſtiis eſſent conjuncta: antiquitus proditæ erant quædam vacationum atque excuſationum cauſſæ, quibus munera non quidem patrimonialia & mixta, ſed perſonalia tamen averti poſſent. Nam aut *excuſare* ſe poterant vocati ad munera publica, aut *nominare potiorem*, id eſt, alium indicare, juſtamque exprimere cauſſam, cur is potius munus obire teneatur, verbi gratia, quia ſit locupletior. (f) Inter hæc magnum intererat diſcrimen. *Excuſati* enim omnino vacationem impetrabant. No-

(a) L. 14. pr. & §. 1. ff. de mun. & hon.
(b) L. 214. ff. de V. S.
(c) L. 18. §. 1. ſequ. L. 16. L. 26. L. 27. ff de mun. & hon.
(d) L. 10. L. 11. ff. de excuſ. L. 6. §. pen. L. ult. §. 22. ff. de mun. & hon.
(e) L. 18. §. 2. ff. de muner.
(f) Paull. Rec. ſent. lib. ii. tit. xxviii. §. 1. & 11. L. 1. C. de poi. ad mun.

Nominatores ab onere quidem ſuſcipiendi munus liberabantur, ſed periculo tamen ſuo, ſi alius ſuſcepiſſet, pro quo ipſi fidejuſſiſſe cenſebantur. (a) Illis vero excuſationum cauſſis antiquitus proditis, Auguſtus etiam numerum liberorum addidit, hac ipſa lege Papia Poppæa.

(a) L. 2. ff. de fidejuſſ.

Excuſabant vero liberi SECUNDUM HANC LEGEM SUSCEPTI, TRES ROMÆ NATI. Legitima fuiſſe verba illa poſtrema, patet ex fragmento TER. CLEMENTIS, (b) in quo illa hunc in modum explicantur: *Qui in continentibus urbis nati ſunt*, ROMÆ NATI *intelliguntur*. Quamvis enim alias urbis adpellatio muris finiretur, (c) & certa ejus eſſent pomœria, tam libera adhuc republica a L. Cornelio Sulla, quam ſub Imperatoribus a Julio Cæſare, (d) Auguſto, (e) Claudio, (f) Nerone, Trajano, non autem ab Aureliano (g) prolata: tam longe lateque tamen circa urbem omnia occupata erant ædificiis, ut jam DIONYSIUS HALICARNASSEUS (h) ſcribat, ſi quis velit Romæ magnitudinem exquirere, eum nullum habiturum ſignum certum, quo dignoſcatur, quouſque ſit hæc urbs progreſſa, aut ubi urbs eſse deſinat. Cum urbanis enim ædificiis ipſa ſuburbia nexu quodam perpetuo cohærere, eaque ſpectantibus urbis in infinitam longitudinem porrectæ ſpeciem præbere. Et ARISTIDES, (i) eamdem oſtendens Romæ magnitudinem: *Deſcendit*, inquit, uſque ad mare, ubi commune emporium, communiſque omnium, quæ è terra proveniunt, diſpenſatio. Quacunque in parte urbis conſtiterit quis, ni-

(b) Ter. Clem. Lib. iii. L. 147. ff. de V. S.

(c) L. 2. ff. eod.

(d) Gell. Lib. xiii. cap. xiv.

(e) Tac. Annal. Lib. xii c. xxiii

(f) Id ib.

(g) Vopiſc Aurelian. c. xxi.

(h) Lib. iv. p. 219.

(i) Orat. in Rom. Tom I. p. 345. ſequ.

nihil prohibet, quo minus ſit pariter & in medio. Quidquid nunc Italiæ reſtat, completum iri univerſa mihi videtur, unaque futura urbs perpetua in Jonium mare protenſa. Quidquid ergo in continentibus illis Romæ natum fuerat, Romæ intelligebatur natum: quia URBIS *adpellatio muris*; ROMÆ *autem continentibus ædificiis finiebatur*. (a) Quam diſtinctionem receptam fuiſse, etiam ex his MARCELLI verbis (b) patet: URBS *eſt Roma, quæ muro cingeretur*: ROMA *eſt etiam, quæ continenti* (lego continentia) *ædificia eſſent. Nam Romam non muro tenus æſtimari, ex conſuetudine quotidiana poteſt intelligi, quum dicamus, Romam nos ire, etiamſi extra urbem habitaremus*. Et ſane *urbem* ab *urbo* appellatam eſse, jam e veteribus obſervarunt VARRO (c) & POMPONIUS, (d) *Urbare* vero, iiſdem teſtibus, eſt aratro definire. Quum ergo deſignaturi mœnia aratro aptarent æneum vomerem, junctiſque bobus, mare & femina, circum lineamenta, quibus futura mœnia deſignaverant, ſulcum profundum ducerent, (e) idque illis *urbare* diceretur: facile eſt ad exiſtimandum, urbem mœnibus vel pomœriis fuiſse finitam. Hinc quando ex veteri jure publico negabatur, licere proconſuli in urbe cum imperio eſse: extra urbem is eſse intelligebatur, ſimul ac paludatus pedem porta extuliſset. (f) Ex eadem ratione triumphaturis extra portam in ſuburbiis, vel *ad urbem* ſenatus dabatur, ne portam ingreſſi privati fierent. (g) Aſt ubi non de urbe, ſed de Roma erat ſermo, id eſt, quoties de privile-

(a) L. 2. pr. ff. de V. S.

(b) L. 87. ff. de V. S.

(c) Lib. iv. de Ling. Lat. cap. xxxii.

(d) L. 239. ff. de V. S.

(e) Plut. Rom. Quæſt. xxiv. Dionyſ. Hal. Lib. I. p. 75.

(f) Liv. lib. xlii. cap. xlix.

(g) Sen. de Beneſ. cap. xiv.

vilegiis eorum, qui Romæ habitarent, quærebatur: Roma erat, qua continentia erant ædificia. Unde & in vetere lege apud Frontinum lib. II. de aquæductibus junguntur URBS ROMA, ET HÆC ÆDIFICIA QUÆ URBI CONTINENTIA SUNT. Quod ſpatium poſtremis temporibus centum ab urbe lapidibus definitum videtur. Hæc enim Romæ diœceſis ſæpe Italiæ & provinciis opponitur, veluti in conſtitutione Constantini, (a) aliiſque locis quamplurimis, jam a Jac. Gothofredo (b) collectis, qui & alio loco (c) *religiones ſuburbicarias*, toties memoratas Imperatoribus & ſcriptoribus medii ævi, de hoc ipſo ſpatio, intra centeſimum circa urbem lapidem concluſo, exponit, quod & facit vir ſummus, Cl. Salmasius. (d) Id ſaltim certum, has ſuburbicarias regiones, partes, vel provincias, vocari etiam *urbicarias*, (e) quaſi quæ ad ipſam urbem referrentur, itemque *vicinas* & *quatuor provincias*, (f) eaſque a reliqua Italia diſtinctas, (g) & præfecto Urbi, aliquando & conſulari, ſubfuiſse. (h) Unde ſane recte colligas, eaſdem fuiſse has regiones ſuburbicarias cum ſpatio illo centum ab urbe lapidum, quod ſæculis poſterioribus pro Roma habitum, eoſque ita ſentire, qui, ut Pontifici Romano, ex vetuſtis canonibus ſuburbicariarum regionum Epiſcopo, diœceſim ampliſſimam vindicent, complures provincias huic regioni ſuburbicariæ adjectas exiſtimant. Quod ſane facit Em. Schelstratenus, (i) qui illum canonem 6. concilii Nicæni non ſolum de Tuſcia, ſed & de Umbria & reliquis

(a) L. 2. C. Theod. de in integr. reſtit. Lib. ii. tit. xvi.

(b) Ad C. Theod. Tom. I. p. 162.

(c) Diſſ de ſuburb. region. cap. iv. & v

(d) Ad Trebell. Poll. de xxx. tyr. cap. xxiv.

(e) L. 9. C. Th. de extraord. cogn.

(f) L. 1. C. Th. de calc. coct.

(g) L. 9. C. Th. de extraord. cogn

(h) L. 9. C. Th. de annona

(i) Antiqu. eccl illuſtr. Tom. II. Diſſ. vi.

quis Italiæ regionibus ad Siciliam uſque exponere, eaſque regiones Pontifici, tanquam metropolitæ, totum occidentem, tanquam patriarchæ, univerſum orbem Chriſtianum, tanquam capiti & Chriſti vicario paruiſſe, contendit.

Romæ igitur, & qua continentia ædificia erant, immo, ut ſuſpicor, poſtea in ſuburbicariis quoque regionibus, tres liberi excuſabant. In hujuſmodi enim privilegiis, in quibus Roma ab Italia diſtinguitur, etiam ſuburbicarios melioris fuiſſe conditionis, quam reliquos Italos, quamplurimis exemplis conſtat. Ut vel uno rem illuſtrem: beneficium reſtitutionis in integrum in minori ætate læſis Romæ olim, & intra centeſimum urbis milliarium, ad expletum uſque annum trigeſimum; in Italia ad annum vigeſimum nonum, in ceteris provinciis ad annum viceſimum octavum dabatur. (a) An dubitemus, quin eodem modo & tres liberi ſuffecerint Romæ & in ſuburbicariis, quum plures in Italia & provinciis exigerentur?

(a) L. 2. C. Th. de in integr. reſt.

II. Nimirum, SI QUATUOR IN ITALIA quis ſuſtuliſſet, vacationem munerum impetrabat. Et Italia quidem diverſimode accipitur. Antiquiſſimis temporibus ea non ab Alpibus, ſed ab Audenna & Rubicone fluminibus & Apennino in Bruttios uſque & Lucanos porrigebatur. Reliquum enim tractum ultra & cis Padum ad Alpes uſque, Galli, Veneti, Hiſtri, Ligures inſederant. Quum vero Galli etiam, & reliqui populi inalpini, civitate donarentur: Italia ab Au-

guſti temporibus univerſa illa terra inter Alpes & utrumque mare interjecta dici cœpit. Et ea quidem vocis ſignificatio obtinet, quoties opponuntur ſibi invicem *Italici* & *provinciales*, quod ſæpe fit apud SVETONIUM, (a) PLINIUM (b) & JUL. CAPITOLINUM. (c) Quin & eundem tractum in animo habuit DIO CASSIUS, (d) ubi τῶν THN NTN ITAΛIAN οἰκούντων meminit. Denique quum univerſa Italia civitate donata, multis etiam colonis atque urbibus per provincias jus Italicum dari ſoleret ab imperatoribus: & illa loca omnia dici cœperunt *ſolum Italicum*, veluti apud ULPIANUM, (e) ad quem quædam egregia ſuo more notavit V. C. ANT. SCHULTINGIUS. (f) Quemadmodum vero prima capitis noſtri pars non de civibus Romanis ubique, ſed de Romæ habitantibus: ita nec altera de iis, qui Juris Italici erant, ſed qui Italiam incolebant, loquitur, adeoque altera vocis notio hìc locum invenit, & Italia ab Alpibus ad Siciliam uſque procurrit, excluſa tamen urbe, & poſtea etiam provinciis ſuburbicariis, uti paullo ante oſtendimus. Et in hoc tractu quatuor liberi a muneribus perſonalibus excuſabant. Qua in re quidem Spartanos imitatum eſſe Auguſtum, exiſtimat JAC. GOTHOFREDUS: (g) apud quos quatuor liberorum parentes ab omnibus muneribus publicis excuſatos fuiſſe, jam ſupra ex ARISTOTELE, (h) & ÆLIANO (i) obſervavimus. Sed vix eſt, ut ea in re viro eximio adſentiamur. Neque enim tum ea erant tempora, quibus Romani a Græcis

(a) Veſp. cap. ix.
(b) Lib. ix. Epiſt. xxii.
(c) Vit. Antonin. cap iv.
(d) Lib. xxxvii. p. 37.
(e) Fragm. tit. xix. §. 1
(f) Juriſp. antiqu. Ant jul. p. 619.
(g) Not. ad leg. Pap. Pop. p. 283.
(h) Lib. II. Polit. cap. ix.
(i) Lib. vi. Var. hiſt. c. vi.

tis peterent leges : & ipſi Spartani a Lycurgi diſciplina jampridem deſciverant, adeoque non veroſimilius eſt, Auguſtum ea in re Lacedæmonios, quam Perſas eſſe imitatum, apud quos itidem quædam πολυπαιδείας præmia obtinuiſſe, eodem loco monuimus.

III. Sequuntur provincialium privilegia. Hos QUINQUE LIBERI excuſabant. Æquum enim videbatur, Romam incolentibus plus indulgeri, quam habitantibus Italiam, & hos denique melioris eſſe conditionis, quam qui in provinciis degerent. Sicuti autem per Romam habitantes non cives; per Italos non, qui Italici juris erant, intelligi diximus: ita nec in provinciis quidquam intererat, utrum quis origine Romanus, an in Italia, vel provincia natus eſſet. Ad locum enim habitationis, non ad cujuſque originem attendebatur. Hinc e. gr. Romanum in Cilicia habitantem, nonniſi quinque liberi excuſabant, quum contra civi Romano, domo Cilici, ſed Romæ habitanti tres ibidem nati prodeſſent. Ex quo ſimul intelligitur, cum ſublato licet ab Antonino Caracalla per orbem Romanum inter cives & peregrinos diſcrimine (a), hoc tamen diſcrimen inter Romæ, Italiæ, & provinciarum incolas ad tempora uſque Juſtiniani obtinuerit, quibus tres Romæ natos, quatuor in Italia, quinque in provinciis ad excuſandos parentes profuiſſe vel ex inſtitutionum libello (b) notum eſt.

(a) L. 17. ff de ſtatu hom.

(b) pr. Inſt. de excuſ. tut.

IV. Excuſabant porro liberi utriuſque ſexus, tam naturales, quam adoptivi, ante-

quam hi ob SC. ſub Nerone factum prodeſſe deſierunt (a). Excuſabant deinde nati ex juſtis nuptiis vel ſecundùm legem Papiam Poppæam quæſiti, poſtea & legitimati, non autem illegitimi, (b) de quibus ſuperiore capite VI. actum, nec imperfecti. Quod adeo verum eſt, ut GELLIUS (c) referat, accurate ac ſollicite quæſitum eſſe Romæ, an octavo menſe ex utero vivus editus infans, & ſtatim mortuus, jus trium liberorum ſuppleſſet? Multa enim veteribus opinio erat, & tantum non ubique pro vera recepta, poſtquam mulieris uterus receperit ſemen, gigni hominem, menſe ſeptimo rarenter, nunquam octavo, ſæpe nono, ſæpius decimo. Et hinc *abortio quibuſdam, non partus videbatur menſis octavi intempeſtivitas*. Immo ne e legitimis quidem & perfectis omnes proderant, ſed SUPERSTITES tantum ET INCOLUMES. Sine liberis enim eſſe dicebantur, non ſolum qui nullos unquam procreaverant, ſed & qui amiſerant procreatos: quemadmodum & apud Græcos obſervante viro ſummo Ez. SPANHEMIO, liberis orbati ſæpe adpellantur ἄπαιδες vel ἄτεκνοι, veluti apud ÆSCHYLUM, a quo Perſæ (d) ob liberos in prælio Salaminio amiſſos πικῆες ἄπαιδες; *parentes* SINE LIBERIS dicuntur: qui & alibi ἀτέκνους πολεμάρχας deflet. (e) Eodem modo & Romani *orbos* vocabant promiſcue, & qui nunquam liberos ſuſtulerant, & qui iis erant ſuperſtites. Qui itaque liberi turbato naturæ ordine fata parentum præverterant, non excuſabant, niſi acie cecidiſſent pro republica. (f) Quo caſu

(a) L. 2. §. 7. ff. de vacat.

(b) L. 2. §. 3. ff. de excuſ.

(c) Lib. iii. c. xvi.

(d) Perſ. v. 581.

(e) Sept. Theb. p. 834.

(f) L. 1. §. ult. L. 2. §. 3. L. 5. §. 5. ff. de vacat.

caſu & nepotes ex filiis bello amiſſis ſuperſtites numerum liberorum ſupplere ſolere, Philippi Imperatores (a) ſtatuunt. Contra iidem filium ab hoſtibus captum parenti prodeſſe negant, dum Severo reſcribunt: (b) *Filium ab hoſtibus captum ac necdum reverſum ad excuſationem munerum perſonalium patri proficere non poſſe, magis placuit.* Formula, qua Imperatores utuntur, dubitatum ea de re eſse, indicio eſt. Sed ſane ex principiis Romanorum conſultiſſima ratione nititur Philipporum deciſio. Liberi enim ex lege noſtra proſunt tantum superstites atque incolumes. Capitis vero deminutio maxima & media morti æquiparanda videbatur Romanis. Unde, quam rationem vulgo allegant ex Tryphonino, (c) *ac ſi Romani cives bellica potius virtute, quam clementia hoſtium niti voluerint*, ea recte quidem ſe habet, ſi quæritur, cur Romani captivos non redemerint? Sed ad *legem illam* 2. *C. de his qui num. lib. vel paup. ſe excuſ.* explicandam, nihil omnino facit. Id potius monendum, ex filio bello amiſso, nepotes in locum patris ſui ſucceſſiſse, etiamſi hic invitus uxorem duxerit. (d) Quamvis enim pater filium jure cogere non poſset ad uxorem ducendam, uti ad hoc caput ſcribit Ter. Clemens; (e) inito tamen ſemel matrimonio, etiam ſi id invitus fecisset filius, nepotes avo proderant.

V. Verba poſtrema ab omnibus muneribus publicis excusantor, uti jam ſupra occupavimus, non ad munera *patrimonialia*, aut *mixta*, ſed ad *perſonalia*, tantum pertinent.

(a) L. 3. C. de his qui num. lib.

(b) L. 2. C. eod.

(c) L. 12. princ. ff. de capt. & poſtlim.

(d) pr. Inſt. de excuſ.

(e) Ter. Clem. Lib. iii. L. 21. ff. de R. N.

nent. A prioribus enim nec ætatem, nec numerum liberorum excuſare, notat ULPIANUS. (a) Privilegium ergo fuit, quando ad Silvium Candidum reſcribit Elvius Pertinax: (b) *Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμὸς ἀλλ᾽ οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἔστιν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀφεῖσθαί σε τῶν λειτουργιῶν. Etſi* NON AB OMNIBUS *muneribus excuſat patrem liberorum numerus: tamen, quia ſedecim filios habere te per libellum retuliſti, non eſt abſurdum, ut concedamus tibi vacare filiorum educationi, & hinc tibi remittamus munera.* Sed quamvis alioquin ad exemplum non trahantur hujuſmodi conſtitutiones: hanc tamen pro lege etiam poſt Juſtiniani tempora valuiſse, ex his CONSTANTINI HARMENOPULI (c) verbis diſcimus: Ὁ ἔχων ΔΕΚΑΕΞ ΠΑΙΔΑΣ, *πάντων λειτουργημάτων ἀπαλλάττεται. Qui* SEDECIM *habet* LIBEROS: *ab omnibus muneribus eximitur.*

VI. Quemadmodum vero nullum prope hujus legis caput a fraudibus immune fuit: ita & in hoc ingenioſa admodum fuit improbitas. Nam excuſationem merituri ſæpe liberos alienos pro ſuis offerebant: de qua fraude adhuc conqueritur CONSTANTINUS M. (d) Ne itaque improles etiam ea privilegia parentum invaderent, prudenter ſanxit Imperator, ut, ſi fraus pateficret, iſti immunitate privarentur. Quo itaque certo conſtaret liberos quemque ſuos, non alienos offerre principi: inſtitutum jam olim fuerat, ut parentes liberorum recens natorum nomina in tabu-

(a) L. 2. §. 4. ff. de vacat.

(b) L. 5. §. 2. de jur. immun.

(c) Lib. II. tit. 5. §. 7.

(d) L. un. C. Theod. de his qui num. lib. l. lib. xxii. tit. xvii.

tabulas publicas referenda curarent. Quæ dicitur *natalis profeſſio*, (a) & a *profeſſione cenſuali* in jure noſtro (b) diſcernitur, nec non *παιδογραφία*, vel *nativitatis ſcriptura*. (c) Hic mos vel paullo ante, vel ſtatim poſt legem noſtram invaluerat. Nam jam Caji Caligulæ nativitatem in acta relatam eſſe, SUETONIUS (d) refert. Eum autem Germanico patre & C. Fontejo Capitone coſſ. anno poſt legem Papiam Poppæam tertio natum eſſe, ſatis conſtat. Sed fortaſſis eo tempore filii tantum illuſtrium actis inſcribebantur. Poſtea vero omnibus parentibus impoſita neceſſitas, liberos recens natos profitendi. Saltim id neceſſarium viſum eſt tempore TERENTII CLEMENTIS: (e) qui in ſuis ad legem noſtram commentariis diſquirit, an & a matre vel avo facta profeſſio filiorum vel nepotum recipienda ſit, idque adfirmat. Quin ante TER. CLEM. ætatem ſub Domitiano vel Trajano ejus profeſſionis uſum vulgarem fuiſſe, docet JUVENALIS, (f) ita loquentem inducens adulterum:

Nullum ergo meritum eſt, ingrate ac perfide? nullum?
Quod tibi filiolus vel filia naſcitur ex me.
Tollis enim, & LIBRIS ACTORUM ſpargere gaudes
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas.
Jam pater es: dedimus, quod famæ opponere poſſis.
Jura parentis habes.

(a) L. 6. C. de fide inſtr.

(b) L. ult. C. ſine cenſu vel reliq.

(c) L. 2. §. 1. ff. de excuſat.

(d) Calig. cap. viii.

(e) Ter. Clem. Lib. iii L. 16. ff. de probat.

(f) Sat. ix. v. 82.

Falluntur itaque, qui Marcum Antoninum Imp. primum vel profeſſionem hanc inveniſſe, vel tabulariorum publicorum uſum ideo in provinciis inſtituiſſe, ſibi perſuadent, decepti verbis JULII CAPITOLINI: (a) *Inter hæc liberales cauſſas ita munivit, ut primus juberet apud præfectos ærarii Saturni unumquemque civium natos* LIBEROS *profiteri intra trigeſimum diem, nomine impoſito. Per provincias tabulariorum publicorum uſum inſtituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romæ apud præfectos ærarii: ut ſi forte aliquis in provincia natus cauſſam liberalem diceret, teſtationes inde faceret.* Sane non inveniſſe Marcum profeſſionem, ex Juvenalis teſtimonio patet. Nec tabulariorum uſum eum per provincias inſtituiſſe, diſcimus ex lapide vetere apud GRUTERUM: (b)

(a) In Vita Marci cap. ix.

(b) Inſcr. p. lxiii. 10.

SILVANO AVG.
SACRVM.
PRO. SALVTE. IMP.
CAES. HADOIANI
ANTONINI. AVG. PII. P.P.
ET. LIBERORVM. EIVS.

ATIMETVS. LIB.
TABVL. P. H. C.

Si itaque Antonini Pii temporibus tabulariis per provinciam Hiſpaniæ citerioris præfuit Atimetus, Cæſaris libertus, eodemque circiter tempore *patrem filiam Pudentillam ſibi natam* MORE CETERORUM *profeſſum eſſe*, APULEJUS (c) ſcribit: quo pacto id inſtitutum ejus

(c) Apol. II. p. 539.

ejus demum ſucceſſori tribui poſſet? Quid ergo? An erraſſe dicemus Julium Capitolinum? Neque id ego dixerim. Omnino M. Antoninus eam profeſſionem primus *liberalium cauſſarum gratia* fieri voluit: omnino tabulariorum provincialium uſum ad eas cauſſas primus produxit, quum antea ad id potiſſimum comparatum eſſet hoc inſtitutum, ut liberorum numerus & ætas inde probaretur, nec improles parentum jura ac privilegia invaderent. Ex his ergo actis conſtabat, quot cuique eſſent liberi, quæque eorum ſit conditio. Aſt quum & hic non raro fraudes admitterentur, & maxime quod ad liberales cauſſas attinet, aliquando parentes dominis, vel hi parentibus facerent præjudicium: nonniſi præſumtio ex tabulariis petebatur, quam probationibus excludere liquidis cuivis licere ſæpe reſcripſerunt Principes: (a) idemque jam olim ſenſerat Scævola, (b) quum mulier gravida repudiata, filium enixa, abſente marito, eum, ut ſpurium, in actis eſſet profeſſa. Quia enim quærebatur, utrum is in poteſtate patris ſit, & matre inteſtata mortua juſſu patris hereditatem matris adire poſſit, an obſit patri profeſſio a matre irata facta: veritati locum ſuperfore, Scævola reſpondit.

(a) L. 14. C. de probat. L. 15. L. 22. L. 24. L. 39. C. de liberali cauſa.

(b) L. 29. §. 1. ff. de probat.

P 5 CA-

CAPUT IX.

AD CAPUT LEGIS DECIMUM.

De jure Quiritium ob liberos conſequendo.

I. *DEcimum legis caput egit de jure Quiritium ob liberos conſequendo. Capitis ſententia. Verba* TER ENIXA *ex SC. ſunt. Legis Papiæ Poppææ capita necnon SCa a Jac.* Gothofredo *confuſa diſtinctè proponuntur.* II. *Legis caput non de Latinis Junianis ſed colonariis egit. Anniculus & anniícula quis quæve? Lex 132. ff. de V. S. expoſita. Henr. Noriſius laudatus. Jus Quiritium quale? An idem ac jus Latii? Buchnerus notatus. Jura Quiritium & civitatis non ſemper dicuntur promiſcue. Illa ad jura privata, hæc ad publica pertinent. Cur in Inſcriptionibus infantes etiam dicantur* BENEMERENTES. *Reineſii inſcriptio explicata.* III. *Lex Junia Norbana hoc privilegium etiam ad libertinos Latinæ conditionis protulit, ſed non ad omnes. Minor* XXX. *annis teſtamento manumiſſus an ex lege Ælia Sentia fuerit Latinus? Is civis fiebat, 1. ſi duxiſſet uxorem liberorum quærendorum cauſſa. An & cum cive Romana Latino fuerit matrimonium? Formula antiqua:* LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA. 2. *Si filium filiamve anniculum vel anniculam haberet. 3. Si cauſſam magiſtratui probaſſet. Hoc beneficium SC. etiam Latinis per epiſtolam vel inter amicos manumiſſis conceſſum.* IV. *SC. incer-*

ta.

ta ætatis de Latina. Ea ter enixa jura Quiritium conſequebatur. Hoc SC. non eſſe Tertullianum, contra Gothofredum demonſtratur. V. Sc. de liberis civis Romanæ Latino nuptæ, ut matris conditionem ſequerentur. Lex Menſia, cui hoc SCo derogatum. Latini an peregrini? Id demonſtratum contra M. Vertranium Maurum & alios. SC. hujus ætas. Lex Menſia incertæ ætatis atque originis.

I. QUum ſemel de parentum privilegiis agere cœpiſſet lex PAPIA POPPÆA: procul dubio & illud, quod ad conſequenda jura Quiritium pertinuit, reliquis, de quibus adhuc diximus, præmiis ſubjunxit: idque vel inde patet, quod de ea re libro commentariorum ſecundo PAULLUS; (a) tertio TER. CLEMENS (b) diſſeruerunt.

Caput illud, quod nobis decimum eſt, ita reſtituit JAC. GOTHOFREDUS: *Latinus, cui filius filiave natus natave, & anniculus anniculave factus factave erit, & Latina, ſi ter enixa fuerit, jus Quiritium conſequitor.* Sed vereor, ut rem acu tetigerit vir eximius. Scrupulum enim haut levem injicit ULPIANUS. (c) cujus ipſa verba adſcribo: *Latini,* inquit, *jus Quiritium conſequuntur his modis: beneficio principali,* LIBERIS, *iteratione, militia, nave, ædificio, piſtrino, præterea* EX SC. *veluti quæ ſit ter enixa.* Et paucis interjectis: LIBERIS *Latinus jus Quiritium conſequitur, qui minor triginta annorum manumiſſionis tempore fuit. Nam* LEGE JUNIA *cautum eſt, ut ſi civem Romanam vel Latinam uxorem duxerit,*

(a) Paull. Lib. ii. L. 134. de V. S.

(b) Ter. Clem. Lib. iii. L. 51. ff. de legat. 2.

(c) Ulp. Fragm. tit. iii. §. 1. & iii.

rit, teſtatione interpoſita, quod liberorum quærendorum cauſſa uxorem duxerit, poſtea filio filiave nato natave, & anniculo facto poſſit apud Prætorem vel Præſidem provinciæ cauſſam probare, & fieri civis Romanus, tam ipſe, quam filius filiave ejus, & uxor, ſcilicet, ſi & ipſa Latina ſit. Nam ſi uxor civis Romana ſit, partus quoque civis Romanus eſt EX SENATUSCONSULTO, *quod auctore D. Hadriano factum eſt.*

Ex his ergo ULPIANI fragmentis tria colligimus. Primum, quod Latina ter enixa jura Quiritium non ſit conſequuta ex lege Papia Poppæa, ſed ex SC. quodam, fortaſſis ad illuſtrandam legem Papiam Poppæam facto. Alterum, quod quidem Latinus, ducta ſollemniter uxore, interpoſitaque teſtatione, ſe id liberum quærundorum cauſſa facere, & ſibi, & liberis, & uxori meruerit jura Quiritium, ſimul ac anniculum anniculamve ex eo matrimonio habuerit: verum id jus non ſit ex lege Julia & Papia, ſed ex JUNIA NORBANA, quæ fere tota de libertinis Latinis egit, ut opus non ſit textum ſollicitare, & cum PETRO PITHOEO (a) reſcribere: *lege Julia*. Tertium, quod SC. aliquod factum ſit auctore Hadriano Imp. quo ex patre Latino & uxore cive Romana natus civis eſſe juberetur, quum antea res ſecus ſe haberet per LEGEM MENSIAM. Omnia tamen hæc legi Papiæ Poppææ adſcribere non dubitat JAC. GOTHOFREDUS, quum ſint originis diverſiſſimæ.

(a) Not. ad Pariator. Leg. Moſ. & Rom. tit. xvi. §. vi. p. 798.

Simile tamen quid etiam lege noſtra cautum eſſe, vel ex laudata L. 134. ff. de V. S.

col-

colligas, ubi PAULLUS in commentariis ad legem Juliam & Papiam, quid ANNICULUS ANNICULAVE ſit, latius interpretatur. Quid vero opus fuiſſet eo exceſſu, ſi nec in lege id occurriſſet vocabulum, nec SC. in quo illud exſtitiſſe novimus, ad legem noſtram pertinuiſſet? Res tamen ſatis clara videtur. ULPIANUS loquitur de Latinis per manumiſſionem ad hanc conditionem redactis. Tales vero non erant iis temporibus, quibus lex Julia & Papia ferebatur. Quamvis enim & ex lege ÆLIA SENTIA quidam videri poſſent Latini facti, quum ULPIANUS (a) ſcribat: *Teſtamento manumiſſum minorem triginta annis* LEX ÆLIA SENTIA *perinde haberi jubet, atque ſi domini voluntate in libertate eſſet, ideoque* LATINUS *ſit*, ſimiliaque etiam in fragmento veteris JCti a PETRO PITHOEO edito (b) legantur: nihil tamen certius eſt quam Latinos hos factos eſſe, non ex lege Ælia Sentia, ſed ex Junia Norbana, quæ omnes, non juſte manumiſſos, Latinæ conditionis eſſe jubebat. Ex lege Ælia Sentia illi domini voluntate *in libertate* erant, quod facti eſt: ſed non *erant liberi*, quod juris. Dubiæ itaque videbantur conditionis, donec lex Junia Norbana omnes Latinos fieri voluit, non juſte manumiſſos, ceu jam JAC. CUJACIUS, (c) & V. C. ANTONIUS SCHULTINGIUS (d) docuerunt. Quum itaque nulli ſub Auguſto eſſent Latini libertinæ conditionis, ſed ii demum a tempore latæ legis Juniæ Norbanæ, id eſt, ab anno V. C. IↃCCLXXI. innotuerint: de iis ſane agere non potuit legis noſtræ caput. At multæ

tunc

(a) Fragm. tit. I. § xii.

(b) § xvi apud Schulting. p. 807.

(c) Obſ. Lib. xvii. cap. xx.

(d) Not. ad Ulp. p. 560.

tunc paſſim erant coloniæ Latini juris, de quibus accurate vir ſummus Ez. Spanhemius. (a) His vero Latinis colonariis id privilegium indulſiſſe videtur lex Papia Poppæa, ut ſi anniculum anniculamve filium filiamve ſuſtuliſſent, jura Quiritium conſequerentur. Quum enim jam olim, teſte Livio, (b) lex fuiſſet ſociis ac Latini nominis, *qui* STIRPEM *ex ſe domi relinquerent, ut cives Romani fierent*: hoc privilegium & renovaſſe, & magis perpoliviſſe videtur Auguſtus, ſanciens primum, ut illud & ad Latinos colonarios pertineret: deinde, ut ii, filio vel filia ſuſcepto ſuſceptave, cives fierent, quamvis non migrarent Romam, ſed in coloniis ſuis manerent: denique, ut id beneficium conſequerentur, non qui ſtirpem domi reliquiſſent, ſed quibus anniculus anniculave eſſet. Quæ quum ita ſint, tale omnino fuiſſe videtur legis noſtræ caput:

(a) Orb. Rom. Exerc. I. cap. ix.

(b) Lib. xli. cap. viii.

Latinus, cui ex Latina filius filiave natus natave, & ANNICULUS ANNICULAVE, *factus factave erit, jura Quiritium conſequitor.*

Quum deinde ſub Tiberio ferretur lex Junia Norbana, eaque ſanciretur, ut non juſte manumiſſi jure Latinorum in colonias deductorum fruerentur: etiam ad hos libertinos vel Latinos Junianos prolatum eſt hoc privilegium, additis quibuſdam conditionibus. Caput itaque iſtud legis Juniæ Norbanæ ita reſtituimus ex Ulpiano:

Latinus, qui minor triginta annorum teſtamen-

mento manumiſſus, civem Romanam Latinamve duxerit, teſtatione interpoſita, quod liberorum quærendorum cauſſa uxorem duxerit, poſtea filio filiave nato natave & anniculo anniculave facto factave, apud Prætorem vel præſidem provinciæ cauſſam probato, & tum ipſe & filius filiave, tum & uxor, ſi Latina fuerit, jura Quiritium conſequitor.

Quum vero paullo liberalius hac lege actum videretur cum uxoribus Latinorum, quæ æque ac mariti, uno edito partu, jura Quiritium conſequebantur porro: SC. hoc novum accedit:

Uti Latina ter enixa jus Quiritium conſequeretur.

Denique quia frequentia eſſe coeperant Latinorum civiumque matrimonia, parumque dignum videbatur prærogativa civium, ut liberi ex eo nati matrimonio patri potius Latino, quam matri, civi Romanæ, jura Quiritium deberent: ſub Hadriano, eoque auctore, cenſuit Senatus,

Ut ſi civis Romana Latino nupſerit, liberi, qui ex ea naſcantur, matris ſequerentur conditionem, & jura Quiritium conſequerentur.

Ita diſcernendas exiſtimamus ſanctiones diverſiſſimas, quas eximius vir, Jac. Gothofredus, uti ex ejus commentario patet, per-

perperam confudit. Jam vero de ſingulis ſeorſum.

II. Ipſa Lex Papia Poppæa ait : LATINUS, CUI EX LATINA FILIUS FILIAVE NATUS NATAVE. Loquitur vero non de Latii incolis, vel ſociis nominis Latini, qui multo ante Auguſtum legibus Julia & Plotia civitatis jura conſequuti fuerant, uti ſupra capite I. demonſtravimus; nec de Latinis Junianis, quorum nomen demum ſub Tiberio audiri cœpit : ſed de iis, qui extra Latium juris Latini erant. Sic Nemauſienſibus jus Latii datum eſſe, STRABO (a) docet. Novocomenſibus idem jus conceſſerat vel Jul. Cæſar, vel Pompejus Strabo, (b) qui & omnes Gallos Tranſpadanos jure Latii donaverat. (c) Omitto alias ejus juris colonias, quarum nummos juſto opere explicavit Jo. Foy. VAILLANTIUS. His Latinis non erat cum cive Romana jus connubii, niſi id conceſſum eſſet a principe, uti teſtatur ULPIANUS. (d) Hinc ſi inconſulto principe, duxiſſent civem, liberi inde nati non erant patris, ſed tanquam extra nuptias quæſiti habebantur, adeoque nec ullo modo prodeſſe poterant parentibus. Hinc in lege noſtra ſcriptum fuiſſe videtur, LATINUS, CUI EX LATINA FILIUS FILIAVE NATUS NATAVE : quia, ut dixi, cum cive Romana Latino non erat jus connubii. Sequitur : ET ANNICULUS ANNICULAVE FACTUS FACTAVE ERIT. Talis, interprete PAULLO, (e) *non eſt infans, ſtatim ut natus eſt, ſed triceſimo ſexageſimo quinto die incipiente plane, non exacto, quia annum civiliter, non ad momenta tem-*

(a) Lib. iv. p. 157.

(b) Ez. Spanh. Orb. Rom. Exerc. I. §. ix. p. 19.

(c) Aſc. Pædian. ad Cic. in Piſon. p. 2062.

(d) Fragm. tit. v. §. iv.

(e) Paull. Lib. ii. L. 134. ff. de V. S.

temporum, ſed ad dies numeramus. Ergo dies ultimus cœptus habebatur pro completo, quia hic de commodo aliquo vel privilegio quærebatur: eodem modo, quo minorum annus XXV. cœptus pro expleto accipitur, in petendis honoribus. (a) Inde & amiſſus dicebatur anniculus, qui trecenteſimo ſexageſimo quinto die nondum elapſo deceſſerat. Idem enim PAULLUS ad aliud caput ſcribit: (b) ANNICULUS *amittitur, qui extremo anni die moritur. Et conſuetudo loquendi id ita eſſe declarat: Ante diem decimum Kalendarum: poſt diem decimum Kalendarum: neque utro enim ſermone undecim dies ſignificantur*. Vexavit hic locus interpretes etiam maximos, qui quum exiſtimarent, *Ante diem decimum Kal.* idem eſſe ac XI. Kal. deprehendere vix potuerunt, quomodo hæc loquendi formula quidquam faciat ad ejus juris, quod Paullus explicat, illuſtrationem. Hinc LAUR. VALLA (c) & ALCIATUS (d) reſcribi jubent: *Utroque ſermone undecima dies ſignificatur*. Rectius ANTONIUS AUGUSTINUS (e) legere mavult: *neutro ſermone*, & ita Florentiæ ſcriptum eſſe adſeverat. Sed eum hac in re omnino falſum eſſe exiſtimat eminentiſſimus vir HENR. NORISIUS. (f) Florentiæ enim, uti ſe αὐτόπτης obſervaſſe ait, non legi, *utroque ſermone*, nec *neutro ſermone*, ſed *neque utro enim ſermone*. Sed ampliſſimus BRENCMANNUS (g) utrumque Florentiæ eſſe teſtatur, alterum a prima, alterum a ſecunda manu, id eſt, a librario alterum, alterum a correctore; uti etiam exhibuit TAURELLIUS. Eaque lectione alterutra ni-

(a) L. 8. ff. de mun.

(b) L. 132. ff. de V. S.

(c) Elegant. Lib. IV. c. LXXX.

(d) Comment. ad L. 132. ff. de V. S.

(e) Emendat. Lib IV cap. VI.

(f) Cenotaph. Piſ. Diſſ. II. cap. XVII. p. 345.

(g) Hiſt. Pand. lib. IV. cap. IV. p. 345.

nihil eſt verius. Ait enim Paullus, anniculum dici die triceſimo quinto, incipiente plane, adeoque illo die ultimo amiſsum, anniculum deceſſiſse videri. Id vero non abſurdum eſse probat argumento a vulgari loquendi conſuetudine ducto, quæ ſi quid *ante* x. *Kal.* factum dicitur, ipſum diem termini, nempe primas ſequentes Kalendas computari jubet, non autem diem undecimum, qui Kalendas ſequitur, nempe diem menſis II. Vulgata enim formula ANTE DIEM DECIMUM KAL. vel POST DIEM DECIMUM KAL. non ſignificari undecimum diem, ſed decimum Kalendarum, tot exemplis veterum demonſtravit laudatus modo HENRICUS NORISIUS, (a) ut alia addere, idem videatur, ac actum agere.

(a) Ibid. p. 342.

Ipſum privilegium Latinis, anniculi parentibus, conceſsum, qua in re conſtiterit, patet ex verbis inſequentibus: JURA QUIRITIUM CONSEQUITOR. *Jura Quiritium* latius accepta omnia jura & privilegia, quibus cives Romani pollebant, complectuntur. Aſt ſtrictius intellecta opponuntur *civitati Romanæ*, vel ejuſdem juribus. Poſterioris notionis exemplum non unum eſt apud PLINIUM, (b) qui ſubinde aliis *jura Quiritium*; aliis *jura civitatis* petit a Trajano Imperatore. Ubi quidem AUG. BUCHNERUS per jus Quiritium intelligendum eſse monet jus Latii; contra V. C. JO. FR. GRONOVIUS *jura Quiritium* & *civitatem Romanam* promiſcue accipi exiſtimat, cui & CHRISTOPHORUS CELLARIUS V. C. ſuum adjungit ſuffragium. Enimvero, quamvis negari nequeat, jus Quiritium

(b) Lib. x. Epiſt. iv. & xxxii.

tium & jus civitatis aliquando promiſcue dici, tamen in illo Plinii loco, quod pace tantorum Manium dixerim, neuter mihi rem acu videtur tetigiſſe. *Jura* enim *Quiritium* Plinio ſunt jura civium Romanorum privata, quæ in jure libertatis, gentis, connubiorum, teſtamenti factionis, hereditatis atque uſucapionis conſiſtebant. *Civitas* vero *Romana* jura publica, veluti cenſus, militiæ, tributorum, honorum, ſuffragiorum, ſacrorum, ſimiliaque complectebantur, uti poſt Car. Sigonium (a) accuratius docuit vir ſummus, Ez. Spanhemius. (b) Sed legem noſtram latius accepiſſe arbitror jura Quiritium, ſiquidem Ulpianus, (c) cui ejus notitiam debemus, ubi *Latinos* jus quiritium *beneficio principis*, *liberis*, *iteratione*, *militia*, *nave*, *ædificio vel piſtrino ait conſequi*, ſtatim ſubjicit: *Beneficio principali Latinus* civitatem romanam *accipit*, *ſi ab Imperatore* jus quiritium *impetraverit*. Promiſcue ergo Ulpianus in hoc capite ſumit *jura Quiritium* & *civitatis*, atque inde effici arbitror, Latinum, anniculi anniculæve parentem, non modo jurium privatorum, ſed publicorum quoque factum eſſe participem. Inprimis vero Latinis gratiſſimum erat hoc jus Quiritium, quia jam & capere poterant ex aliorum teſtamentis, & ipſi teſtamenta condere. Idque jus ipſis erat, etiamſi dubia tempore conditi teſtamenti fuiſſet eorum conditio: quo pertinet locus Terentii Clementis: (d) *Non oportet* prius *de* conditione *cujuſquam quæri*, *quam hereditas legatumve ad eum pertineat*.

(a) De antiquo jure civ. Rom Lib. I cap. vi.

(b) Orb. Rom. Exerc. I. §. xii.

(c) Fragm. tit. iii. §. I. II.

(d) Ter. Clem. Lib. iii L. 52. ff de legat. 2.

Hæc

Hæc lucem adfundere arbitror tot marmoribus vetuſtis, in quibus parentes liberos, etiam infantes, *bene de ſe meritos*, eſſe profitentur. Sane apud Gruterum (a) legimus:

(a) Inſcr. p. Dclxxiii 5.

DIS. MAN.
BLOSSIA. ONOMASTE.
MATER.
FILIO. BENEMERENTI.
FECIT.
BLOSSIO. VALENTI.
VIXIT ANNIS. II.
MENSIBUS. VII.

Hic ſane mater puerum nondum triennem vocat filium *bene merentem*. Multo liberalius apud Reinesium (b) mater:

(b) Inſcr. Claſſ. xx. n. 123.

FILIO. MEGETHO. BENE.
MERENTI. DVLCISSIMO.
QVI. BIXIT. PLENOS. ANNO.

Ubi procul dubio lapicida pro PLENO ſculpſit PLENOS nullo ſenſu. Non alio enimvero beneficio parentes demereri potuerunt filii biennes & anniculi, niſi hoc unico, quod horum cauſſa illi jura Quiritium conſequuti ſunt, vel quod iiſdem infantes illis ad ſolidi capacitatem profuerunt. Unde *ἐμφατικῶς* in marmore poſteriore additur: QUI BIXIT PLENO ANNO, ut viator eum ſciret *anniculum* fuiſſe, & parentibus ad privilegia quædam legis Papiæ Poppææ conſequenda profuiſſe.

III.

III. Hæc de legis noſtræ capite. Illud vero ad libertos Latinos protulit lex JUNIA NORBANA, quam anno v. c. IↃCCLXXII. M. Junio Silano & L. Junio Norbano Coſſ. latam novimus. Hæc præter libertinos *cives*, quibus Ser. Tullius; & *dedititios*, quibus lex Ælia Sentia hanc conditionem impoſuerat, tertium reperit libertinorum genus, *Latinorum Junianorum*, quales fiebant omnes non juſte manumiſſi, præter tortos, vinctos, ſtigmate uſtos, alioque adfectos ſupplicio. (a) Eadem tamen lege prodita erant media quædam, quibus Latini Juniani ad juſtam libertatem civitatemque Romanam pervenirent: quo & illud caput, quod paullo ante protulimus, pertinet.

(a) Caj. Inſt. Lib. i. tit. i. §. 12.

LATINUS, lex inquit. Aſt non loquitur de Latinis colonariis, quibus jam lege Papia Poppæa abunde proſpectum fuerat, ſed de Juniano, EO QUI MINOR TRIGINTA ANNORUM ET TESTAMENTO MANUMISSUS. Cautum enim fuerat lege Ælia Sentia, ut minor triginta annorum ſervus ne manumitteretur, niſi cauſſa apud conſilium probata. Hinc ſine conſilio, licet *vindicta*, manumiſſus ſervus manebat: *Teſtamento* vero *manumiſſus*, inquit ULPIANUS, (b) *perinde habebatur, atque ſi domini voluntate in libertate eſſet*: id eſt, uti ſupra id expoſuimus, in libertate erat, quod facti eſt, non liber tamen, quod juris. Aſt quia lex Junia Norbana omnes non juſte manumiſſos & dominorum tamen voluntate in libertate commorantes, Latinos eſſe juſſerat, Ulpianus porro addit: *ideoque Latinus fiebat*, ex lege non Ælia Sen-

(b) Fragm. tit. i. §. xii.

tia,

tia, ſed uti dixi, ex Junia Norbana. Idcirco teſtatores cupientes ſervos ſuos ante juſtam ætatem manumiſſos ad civitatem perduci, in teſtamento ſuo datis libertatibus adſcribebant formulam: LIBERI SUNTO, QUUM ANNORUM ERUNT XXX. (a) item: QUUM PER LEGES LICEBIT, LIBERI SUNTO. (b) Uti jam ab aliis viris doctis poſt JAC. CUJAC. (c) obſervatum eſt. Ita vero manumiſſus interea, dum annum trigeſimum nondum expleverat, ex lege Ælia Sentia erat ſtatu liber: adeoque ſperare poterat libertatem plenam, juraque Quiritium, ſimulac illam ætatem legitimam attigiſſet. Contra ſi, conditione hac non adjecta, libertate eſſet donatus, liber quidem fiebat, ſed Latinæ conditionis, & licet juſtam ætatem ſuperaſſet, jurium tamen Quritium exſors manebat.

(a) L. 39. §. 2 ff. fam. erc. L. 46 ff. de manum. teſtam. L. ult. ff. de reb. dub. L. 13. §. vel ff. de ſtatu lib.

(b) L. 38. ff. de manumiſſ. teſt.

(c) Ad Ulp. tit. 2. §. xii.

Poterant autem & ſtatu liberi, & ſine conditione ante annum ætatis trigeſimum manumiſſi, ſi anniculum anniculamque ſuſcepiſſent, jura Quiritium conſequi, certis conditionibus, quarum primam præ ſe ferunt verba: QUI CIVEM ROMANAM LATINAMVE DUXERIT, TESTATIONE INTERPOSITA, QUOD LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA UXOREM DUXERIT. Requirebatur itaque matrimonium. Quamvis enim Latinis Junianis jus connubii neque cum civibus Romanis, neque cum Latinis eſſet, erat tamen jus matrimonii, id eſt, jus gentibus omnibus commune, cum muliere individuam vitæ conſuetudinem ineundi, ex eaque procreandi liberos, quod ſæpe *matrimonium*, (d) necnon *matrimonium ſine connubio* (e) vocant veteres, quem-

(d) L. 13. §. 1. ff. ad L. Jul. de adult.

(e) Collat. Leg. Moſ. & Rom. tit. iv. §. v.

quemadmodum contra iis, qui loquebantur accuratius, ſola conjunctio legitima civium NUPTIARUM & CONNUBII nomine veniebat. Quo autem adpareret, matrimonium inire libertinum, non in concubinatum feminam liberam adſumere, teſtatio initio ad acta publica, uti videtur, poſtea tabulis dotalibus interponenda erat, matrimonium iniri LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA. Antiqua formula, qua jam Cenſores uſos novimus, quibus teſte GELLIO, (a) jusjurandum præſtabant cives, ſe uxorem liberorum quæſundorum cauſſa habere. Hinc apud ENNIUM (b) matrona: *Duxit me*, inquit, *uxorem, liberorum ſibi quæſundum cauſſa*. Poſtremis vero temporibus ob caput legis noſtræ tertium hanc formulam tabulis matrimonialibus inſertam fuiſſe, binis locis teſtatur AUGUSTINUS, (c) cujus verba jam alii exſcripſerunt.

(a) Lib. iv. cap. iii.

(b) Feſt. in voce *quaſo*.

(c) Adv. Julian. Lib iii. & Serm. xliv.

Alteram conditionem exprimunt verba: POSTEA FILIO FILIAVE, NATO NATAVE ET ANNICULO ANNICULAVE FACTO FACTAVE. Exigebat enim lex non ſolum matrimonium liberorum quærendorum cauſſa initum, verum etiam prolem ex eo matrimonio ſuſceptam, nec hanc tantum, ſed ut filius filiave ex eo matrimonio natus natave annum plenum vixiſſet. Quod quo pacto intelligendum ſit; paullo ante explicavimus. Addit lex & tertiam conditionem: CAUSSA APUD PRÆTOREM VEL PRÆSIDEM PROVINCIÆ PROBATA. Unde non ipſo jure civis erat Latinus, anniculi pater, ſed cauſſa demum probata, id eſt productis tabulis, quibus, ſe matrimonium libe-

liberorum quærendorum cauſsa inire, teſtationem interpoſuerat, exhibito teſtimonio publico magiſtratus, apud quem infantis recens editi nomen profeſsus fuerat, teſtibus denique productis, qui infantem illum anniculum factum eſse, confirmarent. His factis, TUM IPSE ET FILIUS FILIAVE, TUM ET UXOR, SI LATINA ESSET, (civis enim eo legis beneficio non indigebat) JURA QUIRITIUM CONSEQUEBATUR.

Tale fuit legis Juniæ Norbanæ privilegium: quod tamen ad eos tantum qui teſtamento manumiſſi fuerant, pertinuiſse jam monuimus. Nam minores triginta annis inter vivos, ſed minus ſollemniter manumiſſi, iteratione aliiſque modis, ſupra explicatis jura Quiritium conſequebantur. Poſtea tamen prodiit SC. *ex quo & his*, teſte ULPIANO, (a) *conceſſum eſt, etiam* LIBERIS *jus Quiritium conſequi*. Sc. Largianum hic in animo habuiſse ULPIANUM, ſuſpicatur M. VERTRANIUS MAURUS, (b) ſed ſuſpicatur tantum. Nam tale quid eo SCo inductum fuiſse, nemo veterum prodidit memoriæ.

(a) Fragm. tit. iii. §. iv.

(b) De jure liber. cap. xxix.

IV. Hanc legem Juniam & aliud SC. ſequutum eſt, æque incertæ ætatis, quo cautum, UTI LATINA, SI TER ENIXA FUERIT, JURA QUIRITIUM CONSEQUERETUR. Eo ergo legi Juniæ Norbanæ eatenus derogatum eſt, ut Latinæ non amplius in poſterum anniculus anniculave ad jura Quiritium conſequenda ſufficeret, ſed SI TER ENIXA eſset, tunc demum ejus beneficii fieret particeps. Ter autem enixa videbatur, non ſolum, quæ ter peperiſset per intervalla, ſed & quæ intra

bre-

breviſſimum temporis ſpatium tergeminos fudiſſet, uti rem ad caput legis XII. exponit PAULLUS. (a) Neque enim exempla deſunt, quod mulieres & quaternos & quinos enixæ ſint, etiam poſt quadrageſimum a primo partu diem. (b) Quum vero idem PAULLUS (c) utero exſectos matri ad hoc beneficium conſequendum profuiſſe neget: multo minus credibile eſt, ei profuiſſe partum monſtroſum, quem alias profuiſſe in hac lege teſtatur ULPIAN. (d)

(a) L. 137 ff. de V. S.

(b) L. 3. ff. ſi pars her. pet. Plin. H. N. Lib. vii. cap. xi.

(c) L. 131. §. 1. ff. de V. S.

(d) L. 135 ff. de V. S.

Ætas hujus SC. uti aliorum plerorumque incerta eſt: nec magis expeditum, an de SC. Tertylliano loquatur Ulpianus, quod viro ſummo JAC. CUJACIO viſum eſt. Saltim ex hoc SC. noſtro profuiſſe videntur tres ex intervallo in lucem prodeuntes, uti paullo ante vidimus. In Tertulliano hi non profuerunt. (e) Senatus ita cenſuit: quo autem tempore id contigerit, nec Ulpianus addit, nec ullus veterum, quantum memini, prodidit memoriæ.

(e) Paull. Rec. Sent. Lib. iv. tit. ix. §. 11.

V. Idem denique ſenatus cenſuit, UT SI CIVIS ROMANA LATINO NUPSERIT, LIBERI, QUI EX EA NASCANTUR, MATRIS SEQUERENTUR CONDITIONEM, ET JURA QUIRITIUM CONSEQUERENTUR. Supervacuum hoc SC. videri poterat. Quum enim inter Latinum & civem non ſit jus connubii: exiſtimari poſſet, liberos non potuiſſe non conditionem matris ſequi, æque ac naturales & vulgo quæſitos, ſiquidem ULPIANO (f) *hæc* LEX NATURÆ videtur, *ut qui naſcitur ſine legitimo matrimonio*, MATREM SEQUATUR. Sed addit eodem loco ULPIANUS: *niſi* LEX SPECIALIS *aliud inducit*.

(f) L. 24. ff. de ſtatu hom.

Qualis autem circa jus Quiritium lex ſpecialis aliud induxerit, idem ULPIAN. (a) alibi ita oſtendit: *Excepto eo, qui ex peregrino & cive Romana peregrinus naſcitur, quoniam* LEX MENSIA *ex alterutro peregrino natum* DETERIORIS PARENTIS *conditionem ſequi jubet*. Non male ergo conjecit vir ſummus JAC. CUJACIUS, (b) SC. noſtro derogatum eſſe LEGI MENSIÆ. Et quamvis M. VERTRANIUS MAURUS intercedat, negetque legem Menſiam ad Latinos pertinuiſſe, quum peregrinorum tantum, non Latinorum, meminerit: nemo tamen ignorat, ratione ſtatus homines dividi in cives & peregrinos, adeoque omnes, qui cives non erant, peregrinos fuiſſe. Equidem *peregrinos* aliquando a *Latinis* ſejungi animadvertimus ab ULPIANO (c) & MARCIANO: (d) ſed accuratius qui loquuntur, & Latinos peregrinis accenſent. Refert APPIANUS (e) Novocomenſem, qui & magiſtratum in patria geſſerat & jura Quiritium fuerat conſequutus, virgis a Marcello cæſum eſſe in contumeliam Cæſaris, additque: καὶ τὸ νῦν ὑπὸ ὀργῆς ἀνεκάλυψε, τὰς ΞΕΝΙΑΣ σύμβολον καὶ φέρειν αὐτὰς ἐκέλευε, καὶ δεικνύναι τῷ Καίσαρι. *Sic ille mentem ſuam iratus aperuit, atque pro* PEREGRINO *tractatum, ire, & notas oſtendere Cæſari juſſit*. Non ſane hic Marcellus Novocomenſi ſtatus movit controverſiam, tanquam Latino, quod jus jam ante Cæſarem omnes tranſpadani acceperant: (f) ſed tanquam civi. Unde ipſe APPIANUS addit: οὐ παθόντων τοῦτο Ῥωμαίων, *quæ alias pati non ſolent cives Romani*. Latinum itaque pro peregrino tractavit

(a) Fragm. tit. v. §. viii.

(b) Not. ad Ulpian. Fragm. tit. iii. §. iii. & Obſ. Lib. xv. cap. xiii.

(c) Fragm. tit. v. §. iv. tit. xix. §. iv.

(d) L. 17. §. 1. ff. de pœn.

(e) De bello civ. Lib. ii. p. 443.

(f) Aſcon. Pædian. in Cic. adv. Piſon. p. 2062.

vit Marcellus, eumque virgis laceravit, ut ſe non civem, ſed Latinum, id eſt, peregrinum eſſe intelligeret. Latinos enim, uti alios peregrinos, virgis cædi potuiſse, docet Diodorus Siculus, (a) ubi de Clodio: *Τοὺς μὲν πολιτικοὺς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τοὺς δὲ συμμάχους ῥαβδίοις ἐμαστίγου. In Romanos quidem more majorum animadvertit citra ſpem veniæ* : SOCIOS *autem* NOMINIS LATINI VIRGIS CECIDIT. Sed & Sallustius (b) referens Turpillium præfectum Vaccæ oppido impoſitum a Metello VERBERATUM *capitis pœnas ſolviſſe* : ne cui id mirum videatur, ſtatim ſubjungit : *Nam is civis* EX LATIO *erat*. Peregrini itaque erant, quia civitatis exſortes, quamvis melioris, quam provinciales, conditionis. Quæ quum ita ſint, nihil omnino impedit, quo minus legi Menſiæ hoc SCo derogatum eſse cum Cujacio dicamus.

(a) Exc. Peireic. p. 273.

(b) Bell. Jugurth.

Ipſius SC. originem ad Hadrianum refert Ulpianus, & ita quidem, ut illud *eo auctore* factum eſse teſtetur: id eſt eo vel conſule, vel certe ad ſenatum referente. Quare, quum maximam partem imperii extra Romam fuerit: pæne adducor, ut illius epocham in conſulatum Hadriani II. & Salinatoris incidere exiſtimem. Sed exiſtimo tantum, ne quis ſibi id prædictum neget.

Aſt quando lata ſit LEX MENSIA tam obſcurum eſt, ut ne familia quidem Menſia apud veteres celebretur. Non ignoti ſunt METTII, MESTRII, quos & MENSTRIOS dictos eſse, Reinesius (c) obſervat, ac denique MESSII. Sed Menſiæ familiæ vix vola vel

(c) Inſcr. Claſſ. xv. n. xxiv.

veſtigium occurrit, idque permovit, ni fallor, Ant. Augustinum (a) ut hanc legem non *Menſiam*, ſed *Meſſiam* adpellandam exiſtimaret. Rem tamen utpote incertam ego aliorum indagini relinquere malim.

(a) De legibus & SC. p. 1239. Tom. II. Theſaur. Græv.

CAPUT X.

Ad Caput legis undecimum.

De liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.

Undecimum legis caput quale fuerit. Ejus legitima verba. I. *Ad quos libertinos hoc privilegium pertinuerit? Operarum locatio ad beſtias depugnandas. Ludus beſtiarius, venatorius, matutinus, ſpoliarius.* II. *Liberti patrono debebant operas, dona, munera. Dona, munera & opera fabriles quomodo promiſſa. Servi initio urbis opificiis pæne ſoli vacabant. Donorum & munerum diſcrimen. Merces manumiſſionis non poterat promitti, ſed dari. Alia, qua a libertis ſibi ſtipulabantur patroni.* III. *Liberatio ab his oneribus per duos liberos, vel unum quinquennem. Quinquennis filius jam olim libertinis aliquando profuit. Sc. apud Liv. Lib.* XLV. *cap.* XV.

Nihil veroſimilius eſt, quam privilegia, civibus & Latinis colonariis conceſsa ſequutum eſse multiplex illud πολυπαιδίας præmium, quod in liberatione ab operis conſtitit. Saltim eodem libro II. commenta-

tariorum Paullus (a) egit de liberatione libertorum ab operis, & ipſa nobis ſervavit legitima ejus capitis verba, quæ talia ſunt:

(a) Paull. Lib. II. L. 35. L. 37. pr. ff. de op. libert.

QVI LIBERTINVS DVO PLVRESVE A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO PATRONAE LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

I. Hoc itaque privilegium pertinet ad LIBERTINOS, ſed non ad *Latinos Junianos*, quales eo tempore nullos fuiſſe diximus, nec ad *dedititios*, quibus parum favebat, nullamque ſpem melioris conditionis reliquerat Auguſtus, verum ad eos, qui juſtam conſequuti libertatem cives Romani facti fuerant. Argumento eſt, quod in lege exſtant verba: QUI LIBERTINUS A SE GENITOS NATASVE IN SUA POTESTATE HABEBIT. In poteſtate vero liberos non habebant, niſi cives Romani. Ex quo etiam colligas, non id caput pertinuiſſe ad libertas. Eæ ſolis nuptiis operarum obligatione liberabantur, uti infra ad caput XXXVIII. demonſtrabimus. Innuptæ vero non liberabantur, niſi eſſent ma-

jores quinquaginta annis. (a) Quum vero lex non dicat, *qui libertinus duo pluresve* SIMUL *in poteſtate habebit*: non abs re PAULLUS, (b) liberos etiam amiſſos non ſolum ad operas quæ imponuntur poſtea, ſed & ad eas, quæ amiſſo uno & ſequente paullo poſt alterius nativitate, promittuntur, amolienda profuiſſe, docet. Quod ita breviter eloquitur ALEXANDER Imp. (c) *Qui autem duos filios in poteſtate vel* DIVERSIS TEMPORIBUS *habuit*, *lege Julia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur*. Proderant etiam hi liberi non ſolum parentibus, verum etiam fidejuſſoribus, quos libertus operarum cauſſa dederat, immo & expromiſſoribus. (d) Non autem heredes liberti liberabantur, ſi ex eo poſthumi fuiſſent nati, quippe quos defunctus numquam in poteſtate habuerat. (e)

Exceperat lex ab hoc beneficio EOS, QUI ARTEM LUDICRAM FECERANT, de quibus jam ad capita legis prima: necnon QUI OPERAS SUAS, UT CUM BESTIIS PUGNARENT, LOCAVERANT. Cur enim operis honeſtioribus liberarentur homines, qui ſe ipſi longe vilioribus addixerant, leviſſimoque pretio *ſua vendiderant funera*, uti eleganter ait JUVENALIS? (f) Equidem Romani non modo e gladiatorum pugnis voluptatem capiebant, ſed & cum beſtiis committebant homines, & immani iſto ſpectaculo oculos paſcebant. Unde gladiatores & beſtiarios conjungens SENECA, (g) dubitare ait homines iſtos viliſſimi pretii, *utrum ſe ad* GLADIUM *locent*, *an ad* CULTRUM. Vocantur hi alias *beſtiarii*, (h) *are-*

(a) Paull. Lib. 11. L. 35. ff. de op. libert.

(b) Paull. Lib. 11. L. 37. §. 1. 2. ff. eod.

(c) L. 6. §. 1. C. eod.

(d) Paull. Lib. 11. L. 37. §. ult. ff. eod.

(e) Paull. Ibid. L. 37. §. 7. ff. eod.

(f) Satyr. VIII. v. 192.

(g) Epiſt. LXXXVII.

(h) Suet. Claud. cap. XXXIV.

arenarii, (a) *κατακοπλόμαχοι*, (b) *venatores*, vel *familia venatoria*, (c) quemadmodum & ipſum immane ſpectaculum *venatio*, (d) *ludus venatorius*, (e) *κυνηγεσίας* vel *κυνηγεσία* (f) itemque *ludus beſtiarum* (g) dicebatur. Et olim quidem plerumque ſervi a dominis in pœnam addicebantur venationi: poſteaquam vero id vetuit lex non *Petinia*, uti PETRUS FABER (h) credit, ſed *Petronia*, lata A. V. C. IↃCCCXIII. C. Petronio Turpilliano & C. Cæſonio Pæto coſſ. (i) non defuerunt ex libertinis, ipſiſque ingenuis viliſſimæ animæ, qui operas ad id munus ultro locarent, quique aliquamdiu ſaginati in ſpoliario, poſtea cum beſtiis committebantur, & quidem mane, uti meridie gladiatores inter ſe conferebant manus, unde & hi *meridiani*: illi *matutini* vocantur. (l) LUDI ſane MATUTINI occurrunt in marmoribus (m) uti & LUDI SPOLIARII. (n) Quamvis vero genti togatæ, uti diximus, in deliciis eſſet immane iſtud ſpectaculum; infames tamen illis erant, qui mercede conducti, tam levi auctoramento ſe ad hanc feralem pugnam patiebantur ſaginari. Unde nec mirandum, eoſdem etiam eo beneficio indignos viſos eſſe Imperatori optimo, quod aliis honeſtioris vitæ libertinis, duorum liberorum parentibus hac lege noſtra indulſerat.

(a) Grut. p. 484. 6
(c) Xiphil. Lib lviii.
(c) Grut. p. 334. 11.
(d) Suet. Ner. cap. iv.
(e) L. 8 L. 11. ff. de pœn.
(f) Reineſ. Inſcr. claſſ. v. n. 65.
(g) Sen. Ep. cxxi. & libro III. de ira cap. ult.
(h) Semeſtr. Lib. II. cap. xi.
(i) L. 11. ff. ad L. Corn. de ſicar.
(l) Pet. Fab. Lib. I. Semeſtr. cap. vi.
(m) Grut. p. 41. 10. p. 335. 1. 2. p. 411. 1. Reineſ. Claſſ. I. n. 157.
(n) Grut. p. 489. 11.

II. Quanam vero in re conſtiterit illud privilegium, ex ſequentibus legis verbis adparet: NE QUIS EORUM OPERAS, DONI MUNERIS, ALIUDVE QUIDQUAM LIBERTATIS CAUSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORUM, DE

QUIBUS JURAVERIT VEL PROMISERIT, OBLIGATUSVE ERIT, DARE, FACERE, PRÆSTARE DEBETO.

Patronum juribus quibuſdam pinguiſſimis gaviſum eſſe in libertam, tralatitium eſt. Inter hæc etiam erant *opera*, *dona*, & *munera*, quæ patronis a liberto jure exigebat. *Opera* erant diurna officia, (a) & in *officiales*, & *fabriles* dividebantur. Illæ in officio perſonæ; hæ in artificio conſiſtebant. Illas libertus ipſo jure: (b) has tunc demum debebat, ſi promiſiſſet. (c) Illæ ſoli patrono; (d) hæ & aliis, quibus ille eas præſtitas vellet, (e) immo & heredibus patroni (f) erant præſtandæ. Promittebant vero operas fabriles non ſervi ante manumiſſionem: (hi enim nihil promittere poterant domino,) ſed jam manumiſſi, (g) & ita quidem, ut non ſolum ſtipulatio intercederet, ſed & liberti jurarent, ſe illas patrono præſtituros. Quod jusjurandum æque, ac alias verborum obligationes, ratum fuiſſe, Cajus (h) teſtatur, dum ſcribit: *Item & alio caſu, uno loquente, & ſine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id eſt, ſi libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas ſe daturum,* JURAVERIT. Ne autem fidem falleret libertus, & jurato promittere detrectaret manumiſſus, quod ſervus ſeſe juraturum pollicitus fuerat: ita ſibi proſpiciebant domini, ut aut fidejuſſores ſibi dari juberent, aut expromiſſores. (i) Immo etiamſi hac cautione non uſus eſset patronus: deprehenſo tamen dolo libertatem prætor negabat liberto, qui jurare nollet ſuper iis, quæ ſervus pollicitus fuerat. Eo pertinent illa

(a) L. 1. ff. de op. lib.

(b) L. 26. §. 12. ff. de condict. inde.

(c) L. 3. pr. L. 5. L. 7. pr. ff. de op. lib.

(d) L. 9. §. 1. ff. de op. libert.

(e) d. L. 9. §. 1.

(f) L. 6. ff. eod.

(g) L. 7 §. 2. ff. eod.

(h) Lib. II. Inſt. cap. IX. §. IV.

(i) Paull. Lib. II. L. 37. §. ult. ff. eod.

illa Ciceronis : (a) *Itaque uſurpavi vetus illud Druſi, ut ferunt, Prætoris, in eo, qui eadem liber non juraret, me iſtos* LIBEROS NON ADDIXISSE. Scilicet quamvis dominus circumacto in gyrum homine, illud ſolemne : HUNC EGO HOMINEM LIBERUM ESSE VOLO eſset proloquutus : nondum tamen erat liber, niſi lictor vindicta eum tetigiſset, & prætor addixiſset liberum. Non vero addicebat Prætor, niſi ſervus liberaſset fidem, & juraſset, quæ antea promiſerat. Ceterum operæ hæ fabriles ad lucrum pertinebant, eorumque præſtatio pecuniaria utilitate conſtabat. (b) Romulus enim, artes manuarias & ſellularias parum convenire novæ reip. ſuæ exiſtimans, iſtis operam dare vetuit cives, & *δούλοις τε καὶ ξένοις ἀπέδωκε μεθοδεύειν*, *ſervis ac peregrinis eas exercendas dedit*. Id quod diu Romæ obſervatum eſse teſtatur Dionysius Halicarnasseus. (c) Artes ergo manuarias & opificia plerumque exercebant ſervi, eaque ratio eſt, cur illas *illiberales* adpellarent, tanquam indignas homine ingenuo. Præterea & litteris imbuebantur ſervi, interque illos erant grammatici, litteratores, philoſophi, medici, anagnoſtæ, aliique ejus generis viri docti. Quantum ex utriſque operis lucri domini ceperint, facile eſt ad exiſtimandum, idque vel exemplum Craſſi illius divitis docet, quem integras fabrorum familias habuiſse, ex eorumque operis maximum lucrum feciſse, refert Plutarchus. (d) Ne vero tanto lucro plane exciderent domini; a ſervis quos manumiſsuri erant, certas ſibi operas

(a) Ad Attic. Lib. vii. Epiſt. 11.

(b) L. 6. ff. de op. libert.

(c) Lib. ii. p. 98.

(d) In vita Craſſi.

ras fabriles ſtipulabantur, quæ aliquando etiam pecunia vel penſione annua ſolebant æſtimari. (a) Id enim facere eis licebat, dummodo patronus operas liberti non locaret aliis, quibus ipſe uti poſſet. (d) Si plus exigeret patronus, quam promiſſum erat, ei non adſiſtebat Prætor, eoque pertinet elegans ſpecies apud DOSITHEUM. (c) Conquerebatur patronus ſe a libertis circumventum, qui tabernas ſuas exercentes, ſibi nihil darent. Reſpondebat advocatus a multo tempore libertos ſingulos patrono præſtitiſſe denarium, eumque illos in poſterum quoque præſtituros pollicebatur, ſi eos pateretur negotiari. Dixit itaque Hadrianus Auguſtus: *φροντίσατε οὖν, μὴ πάλιν μέμφηται· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς νοῦν κοινὸν ἔχῃ. Curate igitur, ne iterum queratur, ſed & ipſe* SENSUM COMMUNEM HABEAT.

Denique & DONA & MUNERA debebant liberti, ſi promiſiſſent. Clare enim ULPIANUS: (d) *Jurare autem debet, operas, donum, munus ſe præſtiturum*. Hinc libertus apud QUINCTILIANUM: (e) *Huic*, inquit, *debeo* MUNUS, *operas, teſtamentum*. Et CAJUS: (f) *Exponendum hic, quid ſit* DONUM, MUNUS *aut opera*. Quam particulam, a reliquo corpore avulſam ſervavit ANIANUS, ſed ita, ut per ejus induſtriam nihilo hodie ſimus inſtructiores, quam per alterum fragmentum PAULLI: (g) *Egentem patronum libertus, obligatione* DONI, MUNERIS, *& operarum ſolutus alere cogendus eſt, pro modo facultatum ſuarum*. Quantum autem ex aliis jureconſultorum fragmentis intelligimus, (h) iſtud

(a) L. 39. pr. & §. 1. ff. de op. lib.
(b) L. 25. §. 1. ſequ. ff. eod.
(c) Lib. iii. Sent. Hadr. §. viii. p. 866.
(d) L. 7. §. 3. ff. eod.
(e) Declam. ult.
(f) Inſt. Lib. ii. tit. ix. §. iv.
(g) Recept. Sent. Lib. ii. tit. xxxii. § 1.
( ) L. 214. ff. de V. S.

iſtud inter dona muneraque diſcrimen intererat, quod illa ſponte, hæc ob certam cauſsam præſtarentur. Hinc veteres GLOSSÆ NOMICÆ: *Μύνους τὸ μετ' αἰτίας δῶρον, ὡς τὸ γενεθλιακὸν ἢ γαμικόν.* MUNUS, *quod ob cauſſam donatur, veluti natalitium, vel nuptiale.* ET FRONTO: MUNUS, *quod amicus, vel cliens, vel libertus* OFFICII CAUSSA *mittunt.* *Ad dona* itaque referenda ſtrenæ, xeniola, miſſio partis extorum; ad *munera* donationes nuptiales, natalitiæ, luſtricæ, Saturnales, ac ſimiles, quas uti ex elegante TERENTII (a) loco conſtat, etiam a ſervis domini ad rem attentiores flagitabant.

(a) Phorm. Act. I. Scen. I. v. 5. ſequ.

Horum omnium gratia fiebat libertis, qui liberos ſuſtulerant. Quin & ſi ALIUD QUIDQUAM LIBERTATIS CAUSSA PATRONO, PATRONÆ, LIBERISVE EORUM ſe præſtituras, JURAVERINT vel PROMISERINT, eo omni ob liberos liberabantur ex lege noſtra. Solebant enim patroni ſibi mercedem manumiſſionis ſtipulari, idque inhibuerat lex Ælia Sentia, qua tamen non prohibebantur *patroni, a libertis mercedes capere, ſed obligare eos, itaque ſi ſponte ſua libertus patrono mercedem præſtitiſſet, nullum libertus legis præmium conſequebatur*, uti loquitur TER. CLEMENS. (b) Poterat ergo per legem Æliam Sentiam patronus mercedem ſponte oblatam capere, ſed non ſibi eandem ſtipulari. Sed & alia multa ſibi clam ſtipulabantur patroni ad rem attentiores, veluti, *ἵνα τὴν δημοσίαν διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἴ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγεμόνων γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευ-*

(b) L. 32. §. 1. ff. qui & a quib. manum.

διοῖαν. *Ut acceptum e publico frumentum menſtruum, & ſi qua alia liberalitate principum in egenos cives conferuntur, patronis relinquant*, qualia exempla *αὐτόπτης* refert DIONYSIUS HALICARNASSEUS. (a) Quin & liberis patronorum liberti aliquid promittebant, quo caſu *nihil intereſſe* cenſebatur, teſte PAULLO, (b) *utrum ipſi promiſerint patrono, an* EIS, *qui* IN POTESTATE EJUS *erant*.

(a) Lib. iv. p. 228.

(b) Paull. Lib. 11. L. 37. §. 3. ff. de op. libert.

Horum nihil præſtare cogebatur libertus, qui duos pluresve filios filiaſve ex ſe genitos nataſve in poteſtate ſua habuerat. Quo pertinent verba legis: NE QUIS EORUM DARE, FACERE, PRÆSTARE DEBETO. Liberabantur vero ab operis, muneribus, donis non ſolum futuris, ſed & præteritis, (c) quin etiamſi operæ jam petitæ eſſent, abſolutio videbatur facienda: niſi libertus operarum nomine condemnatus erat, quia jam pecuniam quaſi ex contractu debere cœperat. (d) Quid vero ſi creditori ſuo libertum delegaſſet patronus? Tunc operis præteritis non liberabatur libertus numero liberorum. Solutionis enim vicem continebat hæc delegatio. *Poteſt tamen dici*, inquit PAULLUS, (e) *ſi in id, quod patrono promiſit, alii poſtea delegatus ſit, poſſe eum liberari ex hac lege: nam verum eſt, eum patrono expromiſiſſe, quamvis patrono nunc non debeat. Quod ſi ab initio delegante patrono libertus promiſerit, non liberari eum*.

(c) Ib. L. 37. §. 5. ff. eod.

(d) Ib. d. L. 37. §. 6. eod.

(e) Ib. L. 37. §. 4. ff. eod.

III. Additur poſtremo: ET SI NON EODEM TEMPORE DUO IN POTESTATE HABUERIT, VEL UNUM QUINQUENNEM, OPERARUM OBLIGATIONE LI-

LIBERATOR. Quibus verbis duo indulgentur libertis. Alterum, ut liberarentur, quamvis non eodem tempore duos in poteſtate habuerint: alterum, ut & unus filius quinquennis ſufficeret ad liberandum ab operis libertum. Non additur *unus unave* quinquennis: uti alias lex accurate utrumque ſexum conjungit. Ex quo efficitur, filiam unam quinquennem patri libertino non profuiſſe. Nec, ut antea mentio fit donorum & munerum, ſed operarum tantum. Ex quo colligo, ab his quoque ſolis, non ab illis filium quinquennem liberaſſe. Quod vero quinque annorum ætatem exigit lex Papia Poppæa, id ad veteris juris rationem videtur pertinere. Jam olim enim, teſte LIVIO, (a) libertinis ex sco filius quinquenni major profuit, ut in tribus ruſticas deſcriberentur, quum alias omnes libertini in quatuor tribus urbanas, tanquam minus honorificas, referrentur.

(a) Lib. xlv. cap. xv.

CAPUT XI.

AD CAPUT LEGIS DUODECIMUM.

De liberatione Mulierum a tutela ob numerum liberorum.

I. LEgis noſtra caput XII. *de mulierum liberatione a tutela egit, eoque pertinent verba* TER ENIXA *ex L. 137. ff. de V. S.* II. *Teſtimoniis probatum, mulieres ingenuas trium, libertinas quatuor liberorum matres, a tu-*

a tutela liberatas. Caput noſtrum quale fuerit? III. *Ingenua ter enixa. Jus trium liberorum. Tutela mulierum perpetua. Horum tutorum poteſtas. Tutela hæc vel teſtamentaria vel legitima vel dativa. Tutores a maritis teſtamento dati, & a feminis libera optione electi. Quanam tutela ceſſitia? Cur conventione in manum finita? Poteſtas mariti in uxorem, accuratius demonſtrata. An & maritus uxoris tutor fuerit? Ingenua trium liberorum matres & inter vivos & per teſtamentum de rebus ſuis libere diſponebant. Contra Em. Merillium oſtenſum, mulieres & in ſcriptis teſtari potuiſſe. L. 77. §. 24. ff. de leg. 2. expoſita.* IV. *Libertina quatuor liberorum jure liberata tutela patronorum. Hinc & teſtamentum condere poterant, relicta patrono ſuperſtiti portione virili. Cur patrono in liberta bonis nihil juris ex edicto datum? Quamdiu tutela mulierum duraverit?*

I. DE præmiis patentum dum egit LEX PAPIA POPPÆA, veroſimile eſt, eodem loco de liberatione a tutela, quæ mulieribus ob numerum liberorum contingebat, actum eſſe. PAULLUS (a) ſane, dum eodem libro II. commentariorum explicavit verba TER ENIXA, non reſpexit ad caput x, uti viſum GOTHOFREDO, in quo illa locum habere non potuiſſe, jam ſupra demonſtravimus, ſed ad hoc ipſum caput duodecimum. Quod vero nullum præterea in toto pandectarum opere occurrit fragmentum, quocum iſta verba TER ENIXA coaſſari queant, id haud levi

(a) Paull. Lib. II. L. 137. ff. de V. S.

levi argumento eſſe poterit, verba hæc pertinuiſſe ad jus, temporibus Juſtiniani, pæne abolitum. Quale profecto eſt tutela, cui mulieres ſuberant, perpetua, cui etiam verba Paulli accurate convenire, paullo poſt res ipſa docebit.

II. Primo itaque veteres auctores veluti ex compacto teſtantur, feminas ingenuas, ter enixas, a tutela liberatas fuiſſe. Plutarchus, (a) ubi de virginibus Veſtalibus, earumque privilegiis ſcribit, inter alios honores indultum iis fuiſſe ait, *διατίθεσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, ϰαὶ τἆλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διάγουσας*, ὥσπερ ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ, *ut vel ſuperſtite patre iis teſtari liceret, & ſine tutore libere adminiſtrare res ſuas, non ſecus, ac ſi* TRES ESSENT LIBERI. Ex quo loco, quem jam ſupra capite II. libri primi expoſuimus, jam id duntaxat colligimus, trium liberorum matres non quidem tempore Nummæ, ſed ætate Plutarchi, de rebus ſuis potuiſſe diſponere *ἄνευ προστάτου*, ſine tutore. Id vero & Dio (b) confirmat, dum iiſdem Veſtalibus ab Auguſto conceſſa ait, ὅσαπερ ΑΙ ΤΕΧΟΥΣΟΙ εἶχον, vel, ut jam Scipio Gentilis (c) & V. C. Ant. Schultingius (d) legendum eſſe monuerunt, ὅσα περ ΑΙ ΤΡΙΣ ΤΕΧΟΥΣΑΙ εἶχον, *quacumque habebant, quæ* TER PEPERISSENT. Denique in fragmento regularum ex vetere juriſconſulto ſuperſtite, & cum Paritatore legum Moſaicarum & Romanarum edito a Petro Pithoeo (e) legimus: *Mulier ſine tutoris auctoritate libertatem dare non poteſt, niſi* LIBERORUM JUS HABEAT: *tunc enim*

(a) In Numma p. 66.

(b) Lib. lvi. p. 578.

(c) Ad Apulej. Apol. n. 1021.

(d) Juriſpr. vet. antejuſtin. p. 605.

(e) Fragm. Reg. ex vet. Cl. §. XV.

enim ex vindicta ſine tutore poteſt manumittere. Quæ omnia quin ex lege Papia Poppæa ſint, vel inde colligas, quod illa & libertinas quatuor liberorum jure a tutela patronorum liberas eſſe juſſit. En verba ULPIANI: (a) *In bonis liberta patrono nihil juris ex edicto datur, itaque, ſi inteſtata moritur liberta, ſemper ad eum hereditas pertinet. Licet liberi ſint libertæ, quoniam non ſunt ſui heredes matri, non obſtant patrono. Lex Papia Poppæa enim poſtea libertas* QUATUOR LIBERORUM JURE *tutela patronorum liberavit, & quum intulerit, jam poſſe eas ſine auctoritate patronorum teſtari, proſpexit, ut pro numero liberorum libertæ ſuperſtitum virilis pars patrono debeatur*. Quæ quum ita ſint, vix dubitandum videtur, quin tale fuerit duodecimum hoc legis PAPIÆ POPPÆÆ caput:

(a) Fragm. tit. XXIX. §. II. III.

Ingenua TER ENIXA, *vel jus trium liberorum conſequuta; libertina, quatuor liberorum jure, tutela liberator. Eidem ſine patroni auctoritate, dum pro numero liberorum ſibi ſuperſtitum virilem partem ei relinquit, teſtari fas eſto.*

III. Prior itaque hujus capitis pars ad mulieres ingenuas pertinet, & quidem TER ENIXAS, quæ verba quemadmodum in hac lege accipiantur, jam ſupra ex PAULLO (b) docuimus. Trium enim liberorum matres tantum a tutela liberabantur, niſi lege ſolutæ jus trium liberorum ſenatus, vel poſtea principis beneficio, conſequerentur. Unde

(b) Paull. Lib. ii. L. 137. ff. de V. S.

de additum fuiſſe videtur : VEL JUS TRIUM LIBERORUM CONSEQUUTA. Sic ipſa Livia Auguſti uxor, tametſi bis enixa, tutela tamen non liberabatur, niſi lege ſoluta. (a) Et Statia Irene apud GRUTERUM (b) monimentum donationis mancipationiſque cauſſa tradens, quoties nomen ſuum repetit, addit JUS LIBERORUM HABENS, vel per ſigla : I. L. H. ut intelligerent lectores, cur nulla adhibita tutoris auctoritate donare & mancipare res ſuas potuerit. Quo de jure trium liberorum plura infra adſpergemus. Jam ut caput univerſum rectius intelligatur, quædam de tutela mulierum delibanda ſunt.

(a) Dio Lib. xlix. p. 414.

(b) Inſcript. p. clɔlxxxi.

Romæ ab antiquiſſimis temporibus feminæ non modo impuberes, ſed & adultæ & nubiles & ad ſenectutem declives ſui juris ob ſexus lubricitatem in perpetua tutela erant, *Majores* enim, inquit Cato apud LIVIUM (c) *nullam, ne privatam quidem rem, agere feminas ſine* AUCTORE *voluerunt, in* MANU *eſſe parentum, fratrum, virorum*. Erant ergo mulieres *in manu parentum*, quamdiu durabat patria poteſtas : *in manu fratrum* aliorumque agnatorum, tamquam legitimorum tutorum, ſi eſſent ſui juris, ac denique *in manu virorum*, quibus cum in manum convenerant. Sic & CICERO : (d) *Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores noſtri in* TUTORUM POTESTATE *eſſe voluerunt. Mulieres omnes*, inquit, puta quæ nec in patria poteſtate, nec in maritorum manu erant.

(c) Lib. xxxiv. cap. iii.

(d) pro Muræna cap. xii.

Ceterum ea mulierum tutela vel *pupillaris* erat, vel *perpetua*. Illa finiebatur anno

no xii. hac & puberes vel viri potentes tenebantur. Tutor impuberis & gerebat, & interponebat auctoritatem: puberis auctor quidem fiebat, quoties mulier vel lege aut legitimo judicio agere, vel ſe obligare, vel civile negotium gerere, vel rem mancipi alienare, vel denique libertæ permittere vellet, ut in alieni ſervi contubernio moraretur: ſed non gerebat, uti obſervat ULPIANUS (a). Hinc & recte illi ſine tutoris auctoritate ſolvebatur: (b) recte illa alienabat res nec mancipi, (c) aliaque hujus generis negotia explicabat, quæ pupillæ non niſi tutore auctore peragunt. Porro tutela hæc vel TESTAMENTARIA erat vel *legitima*, vel *dativa*. *Teſtamentariam* plerumque omittunt. Unde de ea agendum paullo accuratius. Paullo poſt a nobis demonſtrabitur, uxores quæ in manum convenerant in poteſtate fuiſſe maritorum, tanquam filiasfamilias. Quemadmodum itaque paterfamilias liberis pupillis poterat tutores teſtamento dare: ita maritus morti proximus teſtamento tutorem dabat uxori, tamquam filiæfamilias. Quod eo frequentius fiebat, quo minus aliquando feminæ proximorum agnatorum tutelæ ſubeſſe vellent. Quin ſæpe factum novimus, ut mariti de tutela quidem uxorum teſtarentur, tantum ut excluderent legitimos, ſed ita ut plures nominarent, adjicerentque conditionem, ſi uxor hunc vel illum ſibi elegerit. Quamvis enim perſona incerta tutor dari jure non poſſit: (d) poteſt tamen tutor ſub conditione dari; (e) poſſunt & plures alternative teſtamento inſti-

(a) Fragm. tit. xi. §. xxv. xxvii

(b) Cic. Topp. cap. xi

(c) Ulp. ibid.

(d) L. 10. pr. L. 30. ff. qui teſt. tut.

(e) L. 28. §. 2. ff. eod.

ſtitui: Nam quod AFRICANUS (a) negat, ita recte tutorem dari: *illi aut illi filiis meis, utri eorum volet, Titius tutor eſto*: id tantum ideo fit, quod Titius forte conſtituere nolit, utri ex filiis tutor eſſe velit. Id vero non verendum erat de muliere, cui relicta fuerat optio, quæ facile conſtituebat, utri ex tutoribus ſibi teſtamento datis ſubeſſe mallet. Ne vero hanc teſtamentariam mulierum tutelam fingere videamur: vades dabimus locupletes, & primo quidem CICERONEM, (b) a nullo fere interpretum recte intellectum. De fictionibus enim & interpretationibus JCtorum agens: *Quum*, inquit, *permulta præclare legibus eſſent conſtituta, ea jureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt; hi invenerunt genera tutorum, quæ* POTESTATE MULIERUM *continentur*. Habemus tutores qui mulierum poteſtate continentur, qui non alii ſunt, quam hac lege teſtamento mariti dati ut optio penes mulieres eſſet. Multo dilucidior eſt locus LIVII, (c) qui inter præmia Hiſpalæ Fecenniæ ob prodita Bacchanalia a ſenatu decreta & hoc fuiſſe refert, *ut Fecenniæ Hiſpalæ datio, diminutio, gentis enuptio*, TUTORIS OPTIO *item eſſet, quaſi ei* VIR TESTAMENTO *dediſſet*. Sequitur tutela mulierum LEGITIMA, quæ ita continebatur poteſtate agnatorum, ut quodammodo in bonis eſſe videretur. Hine non ſolum de legitima hac tutela nihil ſine omnium tutorum auctoritate poterat deminui, (d) vel uſucapi, (e) verum etiam ipſa hæc tu-

(a) L. 12. pr. ff. eod.

(b) pro Muræna cap. xii.

(c) Lib. xxxix. c. xix.

(d) Cic. pro Flacco c. xxxiv.

(e) Id ad Attic. Lib. 1. Epiſt. v.

(a) Ulp. tit.xi.§ vi tutela recte in jure cedebatur aliis. (a) Agnati enim eam poterant tranſcribere in extraneum, tamdiu futurum tutorem, quamdiu illibatum eſſet jus cedentium. Hinc cedentibus mortuis vel capite minutis, jus ceſſionarii expirabat: & ceſſionario mortuo vel deportato, tutela ad cedentem redibat, cui ab ipſa lege vocato, alius non poterat anteferri (b). Ceterum tutelam hanc *ceſſitiam* lex Claudia quodammodo coarctavit, de qua idem ULPIANUS: (c) *Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia ſuſtinet, excepta tutela patronorum*. Ita enim lego cum V. C. ANT. SCHULTINGIO, & vocabulum SUSTINET interpretor *conſervat*, ut ſenſus ſit, legem Claudiam legitimas tutelas conſervare, dum eas non patiatur cedi extraneis, præterquam tutelas legitimas patronorum. Quare dum CONSTANTINUS (d) ſcribit: *In feminis* TUTELAM *legitimam conſanguineus vel patronus non recuſet*, non ille ſuſtulit legem Claudiam, uti viſum viro ſummo JAC. CUJACIO, ſed eam ad patronos quoque protulit, & ne ab his quidem tutelas libertarum legitimas extraneis cedi paſſus eſt. Denique & DATIVÆ tutelæ erat locus, ſi vel maritus, quod ad tutelam uxoris, inteſtatus deceſſiſſet, vel non eſſet; cui deberetur tutela legitima, vel agnatus tutor impubes eſſet. Tunc vero in urbe prætor cum majore parte tribunorum plebis ex lege Attilia: in provinciis Præſides ex lege Julia & Titia tutorem mulieri dabant, veluti ad dotem dandam dicendam promittendamve. Quod & exemplum Hiſpalæ Fecenniæ,

(b) Id. ibid. §. vii.

(c) Ibid. §. viii.

(d) L. 2. C. Th. de tut. & cur.

niæ, & caput legis noſtræ XIV. confirmat, de quo infra erit diſſerendi locus.

Talis erat mulierum tutela, quæ variis modis finiebatur, veluti ſacerdotio Veſtali, morte, & capitis deminutione, cujus & in manum conventio erat ſpecies. Uxores enim Romanorum, teſte Gellio (a) vel *in manum* conveniebant, vel *in matrimonium*. In manum conveniebant *confarreatione*, *coemtione* & *uſu*. In matrimonium ſolo conſenſu, cujus ſequiore ævo ſignum erant tabulæ vel inſtrumenta dotalia. Confarreatæ, coemtæ vel uſucaptæ erant in *manu maritorum*, (b) adeoque in eorundem poteſtate, quum *manum* in jure poteſtatem notare, tralatitium ſit. Eædem, teſte Gellio, (c) erant *in mancipio*, id eſt in dominio juris Quiritium, unde non ſolum coemi, & uſucapi, verum etiam remancipari (d) & interrumpi earum uſus poterat. Inde etiam eſt, quod in manum conventionem capitis deminutionem vocat Ulpianus, (e) quod intelligi non poteſt, niſi uxorem ſui juris eſſe deſiiſſe, fatearis. Redigebatur ergo uxor in manum conventione in poteſtatem mariti, adeo ut loco filiæ familias, & heredis ſui Dionys. Halicarnasseo (f) & Gellio (g) teſtibus, eſſet, nullusque ſit effectus patriæ poteſtatis, quin ſe hujuſmodi matrimonio exſereret. Hinc maritus animadvertebat in uxores vinoſas, adulteras, aliiſque vitiis pollutas, ceu alibi exemplis demonſtratur. Nec ignotum eſt judicium de moribus, ob quos maritus uxorem vel dote univerſa, vel ejus parte mulctatam domo expellere poterat,

(a) Lib. xviii. c. vi.

(b) Ulp. tit. ix. tralatitium. br. Liv. lib. xxxiv. cap. iii.

(c) Lib. iv. c. iii.

(d) Ræv. ad xii. tab. p. 98.

(e) Fragm. tit. xi. §. xiii.

(f) Lib. ii. p. 95.

(g) Gell. Lib. xviii. cap. vi.

erat, (a) tam libere, ut quidam data operâ uxores male moratas, ſed beatas dote, quærerent, tantum ut hanc dotem lucrarentur. Cujus rei exemplum eſt apud PLUTARCHUM (b) & VALER. MAXIMUM. (c) Uti porro pater adquirebat per filium: ita uxoris bona omnia dotis nomine marito eſſe adquiſita, docet CICERO. (d) Quin dum ULPIANUS (e) ſcribit: *Adquiritur nobis etiam per eas perſonas, quas in poteſtate, manu, mancipiove habemus*, procul dubio etiam de uxoribus loquitur, quas in manu mancipioque fuiſſe paullo ante vidimus. Sicuti porro patri liberos aliis venumdare, mancipare & in adoptionem dare jure licebat: ita & Romanos uxores aliis ceſſiſſe ac veluti vendidiſſe legimus. Nam Catonem Uticenſem uxorem Marciam præſentem deſpondiſſe Hortenſio: Auguſto vero Tiberium Neronem Liviam uxorem, etiam prægnantem ceſſiſſe, auctores locupletiſſimos PLUTARCHUM, (f) TACITUM, (g) DIONEM (h) habemus. Denique uti liberi patri erant heredes ſui, & pater contra liberis, ſi quod peculium haberent, jure ſuccedebat: ita idem obtinebat in uxoribus, quæ maritis, quibuſque mariti heredes legitimi erant. Hinc GELLIUS (i) eas in familiam maritorum & in ſui heredis locum veniſſe ait, & SERVIUS ad illa VIRGILII: (l)

> *Quæſitas ſanguine* DOTES
> *Abnegat, externuſque in regnum quæritur* HERES:

De JURE, inquit *traxit, ut non generum, ſed* HE-

(a) L. 1. C. Th. de Jure dot. & ibi Jac. Gothof.
(b) in Mario p. 2.7.
(c) Lib. viii. c. 11. §. iii.
(d) Top. cap. iii.
(e) Fragm. tit. xix. §. xviii.
(f) In Catone.
(g) Lib. v. Annal. cap. 1.
(h) Lib. xlviii. p. 384.
(i) Ibid.
(l) Æn. Lib. vii. v. 423.

HERÉDEM *diceret. Nam per coemtionem facto matrimonio conjuges ſibi invicem ſuccedebant.* Quæ quum ita ſint, manifeſtum profecto videtur, uxores convenientes in manum redactas eſſe in poteſtatem maritorum, adeoque tanquam capite minutas in tutorum poteſtate eſſe deſiiſse.

Ex eo vero etiam patet, maritum non fuiſse tutorem uxoris. Aut enim in manum convenerat, aut in matrimonium. Si prius: non magis ei tutore opus erat, quam filio familias, in patria conſtituto poteſtate. Sin poſterius: matrimonio nihil diminuebatur de tutela legitima, iidemque, qui antea, manebant tutores. Et ita intelligendum marmor apud GRUTERUM (a): ubi *Furfannia*, L. F. *Saturnina* monimentum ſe feciſse profitetur SIBI, CONJUGI ET TUTORI SUO. Furfannia enim iſta non convenerat in manum, nec tutorem habebat conjugem, ſed alium, qui ante matrimonium ejus tutor fuerat. Illum enim vocat M. VALERIUM [illegible]URUM; hunc L. ISTCHIUM: ut mirum videatur, quemquam eruditorum ex hoc marmore inferre potuiſse, maritos olim fuiſse uxorum ſuarum tutores.

(a) Inſcr. p. lclii. 2.

Hiſce modis, quibus mulieris finiebatur tutela, alium adjecit lex Papia Poppæa, jus trium liberorum. Et hinc facile intelliguntur legis verba: INGENUA, TER ENIXA, VEL JUS TRIUM LIBERORUM CONSEQUUTA, TUTELA LIBERATOR. Tutela, ait lex, adeoque non tantum *legitima*, de qua hæc capit JAC. GOTHOFREDUS, ſed omni, ſive teſtamentaria, ſive dativa, ut poſset libere res

ſuas

ſuas adminiſtrare, & de iiſdem vel inter vivos, vel mortis cauſsa diſponere.

Ex quo facem allucere licebit verbis PAPINIANI; (a) quæ JCtum eximium, EN. MERILLIUM (b) in ſententiam admodum paradoxam deduxerunt. Profert ibi PAPINIANUS elegantem hanc e teſtamento paterno formulam: *Mando filiæ meæ, pro ſalute ſollicitus ipſius, ut,* QUOAD LIBEROS TOLLAT, *teſtamentum non faciat. Ita enim poterit* SINE PERICULO *vivere.* Inde vir laudatus colligit, non licuiſse olim mulieribus teſtari niſi per nuncupationem, quia alioquin vix excogitari poſſit ratio, cur pater ſaluti filiæ teſtamentum conditur æ metuerit, niſi quod mulieres ſemper oportuerit teſtari per nuncupationem, adeoque nunquam occulta fuerit ſuprema earum voluntas. Addit teſtimonia Græcorum, HARMENOPULI (c) ATTALIOTÆ, (d) qui non magis mulieres ajunt teſtari poſse μυστικῶς, quam ἀναλφαβήτους. Denique multa diſserit de Zelotypia maritorum, ob quam non paſſi ſint Romani feminas ſcribere occulta, ne forte eo obtentu ad mœchos exararent

Arcana verba notata manu.

Sed falli hic virum eximium, vel inde patet, quod multa apud veteres commemorentur *ſcripta* feminarum teſtamenta. *Tabularum* Æbutiæ, *plenarum furoris* meminit VALER. MAXIM. (e) Galba quum e Liviæ Auguſtæ teſtamento HS quingenties præcipuum habuiſset, *quia* NOTATA *non* PERSCRIPTA *erat ſum-*

(a) L. 77. §. 24. ff. de leg. 2.

(b) Obſ. Lib. II. cap. I. & Lib. IV. c. XXXIX.

(c) Lib. V. tit. I. §. 32.

(d) Synopſ. tit. XXXII.

(e) Lib. VII. c. VIII. §. 11.

ſumma, Tiberio legatum ad quingenta revocante, ne hæc quidem accepit, ait SVETONIUS. (a) In ſcriptis ergo teſtata fuerat Livia; alias locus non fuiſſet errori circa notas numerorum. Ne vero, quod Liviæ licuit, aliis feminis haut licuiſſe exiſtimes, de Verania refert PLINIUS, (b) eam, ut in periculo credulam, *popoſciſſe codicillos, & legatum Regulo* SCRIPSISSE: & paucis interjectis de Aurelia, ornata femina: *Aurelia* SIGNATURA *teſtamentum ſumſerat pulcherrimas tunicas, Regulus quum veniſſet ad ſignandum: Rogo, inquit, has mihi leges. Aurelia ludere hominem putabat, ille ſerio inſtabat. Nec multa: coegit mulierem, aperire tabulas, & ſibi tunicas, quas erat induta, legare. Obſervavit* SCRIBENTEM, *inſpexit an* SCRIPSERIT. Ita & in ipſo jure noſtro mentio fit *filia a matre* SCRIPTÆ *heredis*, (c) *teſtamenti a Titia facti, in quo* MANU SUA *quadam caviſſet*, (d) *heredum a femina* SCRIPTORUM (e) TABULARUM *pupillarium, a matre factarum*, (f) & ſimilium: ubi fruſtra MERILLIUS intelligit teſtamenta nuncupativa, quum & in ſcripturam redacta nuncupatione, natura tamen teſtamenti haut mutetur, nec ideo heres eſſe incipiat *ſcriptus*, qui *nuncupatus* ante fuerat quum hic *ſcripto* in jure noſtro opponitur. (g) Quidquid ergo ſit de Græcorum ſequioris ævi moribus, quantamcumque curam adhibuerint Romani, ne occulta ſcriberent mulieres: certiſſimum ſaltim eſt, eas omnino in ſcriptis condere potuiſſe teſtamenta. Quid ergo de loco PAPINIANI? Is, ſi quid video, ad legem noſtram pertinet. Femina, ſive in

(a) Galb. cap. v.

(b) Lib. II. Ep. XX.

(c) L. 19. ff. de inoff. teſt.

(d) L. 37. §. 6. ff. de legat. 3.

(e) L. 2. C. de inoff. teſt.

(f) L. 33. ff. de vulg. & pupill. ſubſt.

(g) L. 21. pr. ff. qui teſt. fac. poſſ.

in ſcriptis teſtaretur, ſive per nuncupationem, nunquam poterat teſtari tam occulte, ut heredis nomen evulgatum non iri certo poſſet confidere. Teſtamentum enim condere haut poterat, niſi auctore tutore, quamdiu erat in tutela. (a) Sive ergo tutorem præteriiſſet, ſive eum inſtituiſſet heredem, ſive per eumdem heredes ſcripti legitimive præteriti reſciſcerent, ſibi vel deſtinatam, vel ademtam eſſe hereditatem: teſtamentum facile fiebat internecinum. Quare optimum pro filia conſilium capiebat pater, dum ei mandabat, ne teſtamentum faceret, *donec ſuſtuliſſet liberos*. Trium enim liberorum matres a tutela liberabantur, & ex eo tempore occulte iis teſtari licebat, adeoque ſine periculo vivere. Ita lex perſpicua videtur, & intellectu facillima.

(a) Ulp. tit. xx. §. xv.

IV. Hæc de ingenuarum tutela. Libertinæ eodem fruebantur privilegio, ſi quatuor enixæ eſſent liberos, vel jus quatuor liberorum impetraſſent. Hinc in lege noſtra porro ſequitur: LIBERTINA QUATUOR LIBERORUM JURE TUTELA LIBERATOR. Libertinæ, civitatem Romanam conſequutæ, id eſt manumiſſæ teſtamento, cenſu vel vindicta, æque ac ingenuæ, in tutela perpetua erant, vel patroni, ſi ſuperſtes eſſet, vel ejus filiorum, nepotumve, ſi ad plures abiiſſet. Ejus tutelæ ratio erat conſultiſſima. Patroni enim libertis quaſi agnati erant. Eorum hi adoptabant nomina, iis tanquam agnatis hereditatem inteſtati relinquebant, ſi ipſis non eſſent liberi & heredes ſui. Unde JUSTINIANUS in conſtitutione Græca, quam e baſi-

baſilicis exſcripſit Cujacius, (a) redditurus hujus ſucceſſionis rationem, ait: Ἐπειδὴ δὲ δοκοῦσι ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι τῶν ἐλευθερουμένων οἱ ἐλευθεροῦντες αὐτούς. *Siquidem* AGNATI *libertorum videntur, qui illos manumiſerunt*. Quum itaque libertis tanquam agnati ſuccedant patroni: credebant veteres, *voluiſſe legem, etiam tutelas ad eos pertinere, quum & agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eoſdem & tutores eſſe juſſiſſet: quia plerumque, ubi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutela onus eſſe debet*. (b) Ex quo conſequebatur, ut & libertæ in perpetua eſſent patronorum tutela, eæque nec omnino teſtari, nec alienare, nec quidquam agere poſſent ſine eorum auctoritate.

(a) Obſ. Lib. xx. cap. xxxiv

(b) §. un. Inſt. de legit. patr. tut.

Aſt ea tutela libertæ liberabantur quatuor liberorum jure, ſive totidem liberos eſſent enixæ, ſive id jus impetraſſent vel privilegio vel beneficio Principis. Beneficio ſane principis id jus nonnumquam datum eſſe exemplo Corneliæ Zoſimæ patet, cui dedicatum marmor apud Gruterum. (c) HABENT JUS QUATTUOR LIBER. BENEFICIO CÆSAR. Privilegio contra feminis naves mercaturæ cauſſa fabricantibus jus quatuor liberorum dederat Claudius Imp. teſte Svetonio. (d)

(c) Inſcr. p. Dcxxxi. 2.

(d) Claud. cap. xix.

Additum in lege noſtra fuerat: EIDEM SINE AUCTORITATE PATRONI TESTARI FAS ESTO, DUM PRO NUMERO LIBERORUM SIBI SUPERSTITUM VIRILEM PARTEM PATRONO RELINQUAT. Ita enim legem & *intuliſſe* & *patrono proſpexiſſe* ait Ulpianus, (e) ut mirum ſit, poſtrema hæc verba omiſſa eſſe a Jac. Gothofredo, & contra ex lege Falcidia huic

(e) Tit. xxix. §. iii.

capiti ab eo adſutam eſſe laciniam : *eique quibus quid ita datum legatumve ſit, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto*, ut huc referre poſſet *L.* 131. *pr. ff. de V. S.* ubi quid fraus ſit exponit ULPIANUS, cujus tamen alio pertinuiſſe fragmentum jam ſupra ad caput legis octavum oſtendimus. Quater ergo enixa, vel jus totidem liberorum conſequuta, libere teſtabatur. Videtur quidem liberta, & cum in tutela erat, teſtari potuiſſe, ſed eodem fere jure, ac prodigus, quia patrono hereditatem nullo modo poterat intervertere. Non ei erant liberi & heredes ſui, qui excluderent patronum. Si vel liberos vel alium quemcumque heredem inſtituere vellet liberta : patronus non fiebat auctor. Idem, ne tutela ſolveretur, & ipſe hereditate excideret, illam in manum convenire non patiebatur. Ergo non erat, quod patronus hereditatis jacturam metueret : & inde facile patet ratio, cur ULPIANUS (a) ſcribat : *In bonis libertæ patrono nihil juris ex edicto datur.* (Quid enim ei opus erat auxilio prætoris, quum ipſe ſibi poſſet conſulere?) *Itaque ſi inteſtata moriatur liberta, ſemper ad eum hereditas pertinet.* Teſtari itaque uti dixi, aliter non poterat, quam auctore tutore. Liberata vero tutela, heredem quemcumque jure inſtituebat. Ne tamen omni lucro excideret patronus, ei pro numero liberorum ſuperſtitum vel heredum relinquenda erat PORTIO VIRILIS. Melior ergo ex hac lege erat conditio libertorum, quam libertarum. Illi ſi non haberent C ſeſtertium libere teſtabantur, &

(a) Ibid. §. 11.

pa-

patronum jure excludebant : ſin centenarii, & vel ἄπαιδες, vel unius filii filiæve parentes eſſent : dimidiam, ſin duo eſſent liberi portionem virilem, ſin tres, nihil patronis relinquere cogebantur. (a) Hæ ſemper patrono debebant portionem virilem, ſive unum ſive plures liberos haberent ſuperſtites, donec JUSTINIANUS libertos libertaſque ad eamdem conditionem redegit (b).

Ceterum id privilegium tamdiu viguit, quamdiu ipſa feminarum tutela. Ea vero manſit ad tempora ſaltim LEONIS Magni, qui ad Erythrium Præfectum prætorio reſcripſit : (c) *Conſtitutione divæ memoriæ Conſtantini, lege Claudia ſublata, pro antiqui juris auctoritate, ſalvo manente agnationis jure, tam conſanguineus, id eſt frater, quam patruus, ceterique legitimi ad pupillarum feminarum tutelam vocantur.* Interpolatam eſſe hanc Leonis conſtitutionem, additumque epitheton *pupillarum*, vel inde patet, quod ad legem Claudiam provocaverat LEO, quam non ad pupillarem, ſed perpetuam feminarum tutelam pertinuiſſe jam ſupra monuimus. Poſt Leonem tamen paullatim ab uſu receſſiſſe videtur hæc tutela, idque vel inde colligas, quod Juſtinianus nullam ejus volam vel veſtigium in tota juris digeſtione exſtare paſſus eſt.

(a) §. 2. Inſt. de ſucceſſ. libert.

(b) §. 3. Inſt. eod.

(c) L. 3. C. de legit. tut.

no XII. hac & puberes vel viri potentes tenebantur. Tutor impuberis & gerebat, & interponebat auctoritatem: puberis auctor quidem fiebat, quoties mulier vel lege aut legitimo judicio agere, vel ſe obligare, vel civile negotium gerere, vel rem mancipi alienare, vel denique libertæ permittere vellet, ut in alieni ſervi contubernio moraretur: ſed non gerebat, uti obſervat ULPIANUS (a). Hinc & recte illi ſine tutoris auctoritate ſolvebatur: (b) recte illa alienabat res nec mancipi, (c) aliaque hujus generis negotia explicabat, quæ pupillæ non niſi tutore auctore peragunt. Porro tutela hæc vel TESTAMENTARIA erat vel *legitima*, vel *dativa*. *Teſtamentariam* plerumque omittunt. Unde de ea agendum paullo accuratius. Paullo poſt a nobis demonſtrabitur, uxores quæ in manum convenerant in poteſtate fuiſſe maritorum, tanquam filiasfamilias. Quemadmodum itaque paterfamilias liberis pupillis poterat tutores teſtamento dare: ita maritus morti proximus teſtamento tutorem dabat uxori, tamquam filiæfamilias. Quod eo frequentius fiebat, quo minus aliquando feminæ proximorum agnatorum tutelæ ſubeſſe vellent. Quin ſæpe factum novimus, ut mariti de tutela quidem uxorum teſtarentur, tantum ut excluderent legitimos, ſed ita ut plures nominarent, adjicerentque conditionem, ſi uxor hunc vel illum ſibi elegerit. Quamvis enim perſona incerta tutor dari jure non poſſit: (d) poteſt tamen tutor ſub conditione dari; (e) poſſunt & plures alternative teſtamento inſti-

(a) Fragm. tit. xi. §. xxv. xxvii

(b) Cic. Topp. cap. xi

(c) Ulp. ibid.

(d) L. 20. pr. L. 30. ff. qui teſt. tut.

(e) L. 28. §. 2. ff. eod.

ſtitui: Nam quod Africanus (a) negat, ita recte tutorem dari: *illi aut illi filiis meis, utri eorum volet, Titius tutor eſto*: id tantum ideo fit, quod Titius forte conſtituere nolit, utri ex filiis tutor eſſe velit. Id vero non verendum erat de muliere, cui relicta fuerat optio, quæ facile conſtituebat, utri ex tutoribus ſibi teſtamento datis ſubeſſe mallet. Ne vero hanc teſtamentariam mulierum tutelam fingere videamur: vades dabimus locupletes, & primo quidem Ciceronem, (b) a nullo fere interpretum recte intellectum. De fictionibus enim & interpretationibus JCtorum agens: *Quum*, inquit, *permulta præclare legibus eſſent conſtituta, ea jureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt; hi invenerunt genera tutorum, quæ* potestate mulierum *continentur*. Habemus tutores qui mulierum poteſtate continentur, qui non alii ſunt, quam hac lege teſtamento mariti dati ut optio penes mulieres eſſet. Multo dilucidior eſt locus Livii, (c) qui inter præmia Hiſpalæ Fecenniæ ob prodita Bacchanalia a ſenatu decreta & hoc fuiſſe refert, *ut Fecenniæ Hiſpalæ datio, diminutio, gentis enuptio*, tutoris optio *item eſſet, quaſi ei* vir testamento *dediſſet*. Sequitur tutela mulierum legitima, quæ ita continebatur poteſtate agnatorum, ut quodammodo in bonis eſſe videretur. Hinc non ſolum de legitima hac tutela nihil ſine omnium tutorum auctoritate poterat deminui, (d) vel uſucapi, (e) verum etiam ipſa hæc tu-

(a) L. 14. pr. ff. eod.

(b) pro Muræna cap. xii.

(c) Lib. xxxix. c. xix.

(d) Cic. pro Flacco c. xxxiv.

(e) Id ad Attic. Lib. i. Epiſt. v.

(a) Ulp. tit. xi. § vi

(b) Id. ibid. § vii.

(c) Ibid. §. viii.

(d) L. 2. C. Th. de tut. & cur.

tutela recte in jure cedebatur aliis. (a) Agnati enim eam poterant tranſcribere in extraneum, tamdiu futurum tutorem, quamdiu illibatum eſſet jus cedentium. Hinc cedentibus mortuis vel capite minutis, jus ceſſionarii expirabat: & ceſſionario mortuo vel deportato, tutela ad cedentem redibat, cui ab ipſa lege vocato, alius non poterat anteferri (b). Ceterum tutelam hanc *ceſſitiam* lex Claudia quodammodo coarctavit, de qua idem Ulpianus: (c) *Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia ſuſtinet, excepta tutela patronorum*. Ita enim lego cum V. C. Ant. Schultingio, & vocabulum sustinet interpretor *conſervat*, ut ſenſus ſit, legem Claudiam legitimas tutelas conſervare, dum eas non patiatur cedi extraneis, præterquam tutelas legitimas patronorum. Quare dum Constantinus (d) ſcribit: *In feminis* tutelam *legitimam conſanguineus vel patronus non recuſet*, non ille ſuſtulit legem Claudiam, uti viſum viro ſummo Jac. Cujacio, ſed eam ad patronos quoque protulit, & ne ab his quidem tutelas libertarum legitimas extraneis cedi paſſus eſt. Denique & dativæ tutelæ erat locus, ſi vel maritus, quod ad tutelam uxoris, inteſtatus deceſſiſſet, vel non eſſet; cui deberetur tutela legitima, vel agnatus tutor impubes eſſet. Tunc vero in urbe prætor cum majore parte tribunorum plebis ex lege Attilia: in provinciis Præſides ex lege Julia & Titia tutorem mulieri dabant, veluti ad dotem dandam dicendam promittendamve. Quod & exemplum Hiſpalæ Fecenniæ,

niæ, & caput legis noſtræ XIV. confirmat, de quo infra erit diſſerendi locus.

Talis erat mulierum tutela, quæ variis modis finiebatur, veluti ſacerdotio Veſtali, morte, & capitis deminutione, cujus & in manum conventio erat ſpecies. Uxores enim Romanorum, teſte GELLIO (a) vel *in manum* conveniebant, vel *in matrimonium*. In manum conveniebant *confarreatione*, *coemtione* & *uſu*. In matrimonium ſolo conſenſu, cujus ſequiore ævo ſignum erant tabulæ vel inſtrumenta dotalia. Confarreatæ, coemtæ vel uſucaptæ erant in *manu maritorum*, (b) adeoque in eorundem poteſtate, quum *manum* in jure poteſtatem notare, tralatitium ſit. Eædem, teſte GELLIO, (c) erant *in mancipio*, id eſt in dominio juris Quiritium, unde non ſolum coemi, & uſucapi, verum etiam remancipari (d) & interrumpi earum uſus poterat. Inde etiam eſt, quod in manum conventionem capitis deminutionem vocat ULPIANUS, (e) quod intelligi non poteſt, niſi uxorem ſui juris eſſe deſiiſſe, fatearis. Redigebatur ergo uxor in manum conventione in poteſtatem mariti, adeo ut loco filiæ familias, & heredis ſui DIONYS. HALICARNASSEO (f) & GELLIO (g) teſtibus, eſſet, nulluſque ſit effectus patriæ poteſtatis, quin ſe hujuſmodi matrimonio exſereret. Hinc maritus animadvertebat in uxores vinoſas, adulteras, aliiſque vitiis pollutas, ceu alibi exemplis demonſtratur. Nec ignotum eſt judicium de moribus, ob quos maritus uxorem vel dote univerſa, vel ejus parte mulctatam domo expellere poterat,

(a) Lib. XVIII. c. VI.

(b) Ulp. tit. IX. rubr. Liv. lib. XXXIV. cap. III.

(c) Lib. IV. c. III.

(d) Ravard. ad XII. tab. p. 98.

(e) Fragm. tit. XI. §. XIII.

(f) Lib. II. p. 95.

(g) Gell. Lib. XVIII. cap. VI.

(a) L. 1. C. Th. de jure dot. & ibi Jac. Gothof.
(b) in Mario p. 247.
(c) Lib. viii. c. 11. §. iii.
(d) Top. cap. iii.
(e) Fragm. tit. xix. §. xviii.

erat, (a) tam libere, ut quidam data opera uxores male moratas, ſed beatas dote, quærerent, tantum ut hanc dotem lucrarentur. Cujus rei exemplum eſt apud PLUTARCHUM (b) & VALER. MAXIMUM. (c) Uti porro pater adquirebat per filium: ita uxoris bona omnia dotis nomine marito eſſe adquiſita, docet CICERO. (d) Quin dum ULPIANUS (e) ſcribit: *Adquiritur nobis etiam per eas perſonas, quas in poteſtate, manu, mancipiove habemus*, procul dubio etiam de uxoribus loquitur, quas in manu mancipióque fuiſſe paullo ante vidimus. Sicuti porro patri liberos aliis venumdare, mancipare & in adoptionem dare jure licebat: ita & Romanos uxores aliis ceſſiſſe ac veluti vendidiſſe legimus. Nam Catonem Uticenſem uxorem Marciam præſentem deſpondiſſe Hortenſio: Auguſto vero Tiberium Neronem Liviam uxorem, etiam prægnantem ceſſiſſe, auctores locupletiſſimos PLUTARCHUM, (f) TACITUM, (g) DIONEM (h) habemus. Denique uti liberi patri erant heredes ſui, & pater contra liberis, ſi quod peculium haberent, jure ſuccedebat: ita idem obtinebat in uxoribus, quæ maritis, quibuſque mariti heredes legitimi erant. Hinc GELLIUS (i) eas in familiam maritorum & in ſui heredis locum veniſſe ait, & SERVIUS ad illa VIRGILII: (l)

(f) In Catone.
(g) Lib. v. Annal. cap. 1.
(h) Lib. xlviii. p. 384.
(i) Ibid.
(l) Æn. Lib. vii. v. 423.

Quæſitas ſanguine DOTES
Abnegat, externuſque in regnum quæritur HERES:

De DOTE, inquit *traxit, ut non generum, ſed* HE-

HEREDEM *diceret. Nam per coemtionem facto matrimonio conjuges ſibi invicem ſuccedebant.* Quæ quum ita ſint, manifeſtum profecto videtur, uxores convenientes in manum redactas eſſe in poteſtatem maritorum, adeoque tanquam capite minutas in tutorum poteſtate eſſe deſiiſse.

Ex eo vero etiam patet, maritum non fuiſse tutorem uxoris. Aut enim in manum convenerat, aut in matrimonium. Si prius: non magis ei tutore opus erat, quam filio familias, in patria conſtituto poteſtate. Sin poſterius: matrimonio nihil diminuebatur de tutela legitima, iidemque, qui antea, manebant tutores. Et ita intelligendum marmor apud GRUTERUM (a): ubi *Furfannia*, L. F. *Saturnina* monimentum ſe fecisse profitetur SIBI, CONJUGI ET TUTORI SUO. Furfannia enim iſta non convenerat in manum, nec tutorem habebat conjugem, ſed alium, qui ante matrimonium ejus tutor fuerat. Illum enim vocat M. VALERIUM MAURUM; hunc L. ISYCHIUM: ut mirum videatur, quemquam eruditorum ex hoc marmore inferre potuiſse, maritos olim fuiſse uxorum ſuarum tutores.

(a) Inſcr. p. Dlii. 2.

Hiſce modis, quibus mulieris finiebatur tutela, alium adjecit lex Papia Poppæa, jus trium liberorum. Et hinc facile intelliguntur legis verba: INGENUA, TER ENIXA, VEL JUS TRIUM LIBERORUM CONSEQUUTA, TUTELA LIBERATOR. Tutela, ait lex, adeoque non tantum *legitima*, de qua hæc capit JAC. GOTHOFREDUS, ſed omni, ſive teſtamentaria, ſive dativa, ut poſset libere res

ſuas

ſuas adminiſtrare, & de iiſdem vel inter vivos, vel mortis cauſsa diſponere.

Ex quo facem allucere licebit verbis PAPINIANI, (a) quæ JCtum eximium, EM. MERILLIUM (b) in ſententiam admodum paradoxam deduxerunt. Profert ibi PAPINIANUS elegantem hanc e teſtamento paterno formulam: *Mando filiæ meæ, pro ſalute ſollicitus ipſius, ut,* QUOAD LIBEROS TOLLAT, *teſtamentum non faciat. Ita enim poterit* SINE PERICULO *vivere.* Inde vir laudatus colligit, non licuiſse olim mulieribus teſtari niſi per nuncupationem, quia alioquin vix excogitari poſſit ratio, cur pater ſaluti filiæ teſtamentum conditurae metuerit, niſi quod mulieres ſemper oportuerit teſtari per nuncupationem, adeoque nunquam occulta fuerit ſuprema earum voluntas. Addit teſtimonia Græcorum, HARMENOPULI (c) ATTALIOTÆ, (d) qui non magis mulieres ajunt teſtari poſse μυςικῶς, quam ἀναλφαβήτως. Denique multa diſserit de Zelotypia maritorum, ob quam non paſſi ſint Romani feminas ſcribere occulta, ne forte eo obtentu ad moechos exararent

Arcana verba notata manu.

Sed falli hic virum eximium, vel inde patet, quod multa apud veteres commemorentur *ſcripta* feminarum teſtamenta. *Tabularum* Æbutiæ, *plenarum furoris* meminit VALER. MAXIM. (e) Galba quum e Liviæ Auguſtæ teſtamento HS quingenties præcipuum habuiſset, *quia* NOTATA NON PERSCRIPTA *erat* ſum-

(a) L. 77. §. 24. ff. de leg. 2.
(b) Obſ. Lib. II. cap. I. & Lib. IV. c. XXXIX.
(c) Lib. V. tit. 1. §. 32.
(d) Synopſ. tit. XXXII.
(e) Lib. VII. c. VIII. §. 11.

ſumma, Tiberio legatum ad quingenta revocante, ne hæc quidem accepit, ait SVETONIUS. (a) In ſcriptis ergo teſtata fuerat Livia; alias locus non fuiſſet errori circa notas numerorum. Ne vero, quod Liviæ licuit, aliis feminis haut licuiſſe exiſtimes, de Verania refert PLINIUS, (b) eam, ut in periculo credulam, *popoſciſſe codicillos, & legatum Regulo* SCRIPSISSE: & paucis interjectis de Aurelia, ornata femina: *Aurelia* SIGNATURA *teſtamentum ſumſerat pulcherrimas tunicas, Regulus quum veniſſet ad ſignandum: Rogo, inquit, has mihi leges. Aurelia ludere hominem putabat, ille ſerio inſtabat. Nec multa: coegit mulierem, aperire tabulas, & ſibi tunicas, quas erat induta, legare. Obſervavit* SCRIBENTEM, *inſpexit an* SCRIPSERIT. Ita & in ipſo jure noſtro mentio fit *filiæ a matre* SCRIPTÆ *heredis*, (c) *teſtamenti a Titia facti, in quo* MANU SUA *quadam caviſſet*, (d) *heredum a femina* SCRIPTORUM (e) TABULARUM *pupillarium, a matre factarum*, (f) & ſimilium: ubi fruſtra MERILLIUS intelligit teſtamenta nuncupativa, quum & in ſcripturam redacta nuncupatione, natura tamen teſtamenti haut mutetur, nec ideo heres eſſe incipiat *ſcriptus*, qui *nuncupatus* ante fuerat quum hic *ſcripto* in jure noſtro opponitur. (g) Quidquid ergo ſit de Græcorum ſequioris ævi moribus, quantamcumque curam adhibuerint Romani, ne occulta ſcriberent mulieres: certiſſimum ſaltim eſt, eas omnino in ſcriptis condere potuiſſe teſtamenta. Quid ergo de loco PAPINIANI? Is, ſi quid video, ad legem noſtram pertinet. Femina, ſive

(a) Galb. cap. v.

(b) Lib. II. Ep. xx.

(c) L. 19. ff. de inoff. teſt.

(d) L. 37. §. 6. ff. de legat. 3.

(e) L. 1. C. de inoff. teſt.

(f) L. 33. ff. de vulg. & pupill. ſubſt.

(g) L. 21. pr. ff. qui teſt. fac. poſſ.

in ſcriptis teſtaretur, ſive per nuncupationem, nunquam poterat teſtari tam occulte, ut heredis nomen evulgatum non iri certo poſſet confidere. Teſtamentum enim condere haut poterat, niſi auctore tutore, quamdiu erat in tutela. (a) Sive ergo tutorem præteriiſſet, ſive eum inſtituiſſet heredem, ſive per eumdem heredes ſcripti legitimive præteriti reſciſcerent, ſibi vel deſtinatam, vel ademtam eſſe hereditatem: teſtamentum facile fiebat internecinum. Quare optimum pro filia conſilium capiebat pater, dum ei mandabat, ne teſtamentum faceret, *donec ſuſtuliſſet liberos*. Trium enim liberorum matres a tutela liberabantur, & ex eo tempore occulte iis teſtari licebat, adeoque ſine periculo vivere. Ita lex perſpicua videtur, & intellectu facillima.

(a) Ulp. tit. xx. §. xv.

IV. Hæc de ingenuarum tutela. Libertinæ eodem fruebantur privilegio, ſi quatuor enixæ eſſent liberos, vel jus quatuor liberorum impetraſſent. Hinc in lege noſtra porro ſequitur: LIBERTINA QUATUOR LIBERORUM JURE TUTELA LIBERATOR. Libertinæ, civitatem Romanam conſequutæ, id eſt manumiſſæ teſtamento, cenſu vel vindicta, æque ac ingenuæ, in tutela perpetua erant, vel patroni, ſi ſuperſtes eſſet, vel ejus filiorum, nepotumve, ſi ad plures abiiſſet. Ejus tutelæ ratio erat conſultiſſima. Patroni enim libertis quaſi agnati erant. Eorum hi adoptabant nomina, iis tanquam agnatis hereditatem inteſtati relinquebant, ſi ipſis non eſſent liberi & heredes ſui. Unde JUSTINIANUS in conſtitutione Græca, quam e baſi-

baſilicis exſcripſit Cujacius, (a) redditurus hujus ſucceſſionis rationem, ait: Ἐπειδὴ γὰρ δοκοῦσι ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι τῶν ἐλευθερουμένων οἱ ἐλευθερώσαντες αὐτούς. *Siquidem* AGNATI *libertorum videntur, qui illos manumiſerunt.* Quum itaque libertis tanquam agnati ſuccedant patroni: credebant veteres, *voluiſſe legem, etiam tutelas ad eos pertinere, quum & agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eoſdem & tutores eſſe juſſiſſet: quia plerumque, ubi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet.* (b) Ex quo conſequebatur, ut & libertæ in perpetua eſſent patronorum tutela, eæque nec omnino teſtari, nec alienare, nec quidquam agere poſſent ſine eorum auctoritate.

Aſt ea tutela libertæ liberabantur quatuor liberorum jure, ſive totidem liberos eſſent enixæ, ſive id jus impetraſſent vel privilegio vel beneficio Principis. Beneficio ſane principis id jus nonnumquam datum eſſe exemplo Corneliæ Zozimæ patet, cui dedicatum marmor apud Gruterum. (c) HABENT JUS QUATTUOR LIBER. BENEFICIO CÆSAR. Privilegio contra feminis naves mercaturæ cauſſa fabricantibus jus quatuor liberorum dederat Claudius Imp. teſte Svetonio. (d)

Additum in lege noſtra fuerat: EIDEM SINE AUCTORITATE PATRONI TESTARI FAS ESTO, DUM PRO NUMERO LIBERORUM SIBI SUPERSTITUM VIRILEM PARTEM PATRONO RELINQUAT. Ita enim legem & *intuliſſe* & *patrono proſpexiſſe* ait Ulpianus, (e) ut mirum ſit, poſtrema hæc verba omiſſa eſſe a Jac. Gothofredo, & contra ex lege Falcidia huic ca-

(a) Obſ. Lib. xx. cap. xxxiv

(b) §. un. Inſt. de legit. patr. tut.

(c) Inſcr. p. DCXXXI. 2.

(d) Claud. cap. xix.

(e) Tit. xxix. §. iii.

capiti ab eo adſutam eſſe laciniam : *eique quibus quid ita datum legatumve ſit, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto*, ut huc referre poſſet *L.* 131. *pr. ff. de V. S.* ubi quid fraus ſit exponit ULPIANUS, cujus tamen alio pertinuiſſe fragmentum jam ſupra ad caput legis octavum oſtendimus. Quater ergo enixa, vel jus totidem liberorum conſequuta, libere teſtabatur. Videtur quidem liberta, & cum in tutela erat, teſtari potuiſſe, ſed eodem fere jure, ac prodigus, quia patrono hereditatem nullo modo poterat intervertere. Non ei erant liberi & heredes ſui, qui excluderent patronum. Si vel liberos vel alium quemcumque heredem inſtituere vellet liberta : patronus non fiebat auctor. Idem, ne tutela ſolveretur, & ipſe hereditate excideret, illam in manum convenire non patiebatur. Ergo non erat, quod patronus hereditatis jacturam metueret : & inde facile patet ratio, cur ULPIANUS (a) ſcribat : *In bonis libertæ patrono nihil juris ex edicto datur.* (Quid enim ei opus erat auxilio prætoris, quum ipſe ſibi poſſet conſulere?) *Itaque ſi inteſtata moriatur liberta, ſemper ad eum hereditas pertinet.* Teſtari itaque uti dixi, aliter non poterat, quam auctore tutore. Liberata vero tutela, heredem quemcumque jure inſtituebat. Ne tamen omni lucro excideret patronus, ei pro numero liberorum ſuperſtitum vel heredum relinquenda erat PORTIO VIRILIS. Melior ergo ex hac lege erat conditio libertorum, quam libertarum. Illi ſi non haberent C ſeſtertium libere teſtabantur, & pa-

(a) Ibid. §. 11.

patronum jure excludebant: ſin centenarii, & vel ἄπαιδες, vel unius filii filiæve parentes eſſent: dimidiam, ſin duo eſſent liberi portionem virilem, ſin tres, nihil patronis relinquere cogebantur. (a) Hæ ſemper patrono debebant portionem virilem, ſive unum ſive plures liberos haberent ſuperſtites, donec JUSTINIANUS libertos libertaſque ad eamdem conditionem redegit (b).

(a) §. 2. Inſt. de ſucceſſ. libert.

Ceterum id privilegium tamdiu viguit, quamdiu ipſa feminarum tutela. Ea vero manſit ad tempora ſaltim LEONIS Magni, qui ad Erythrium Præfectum prætorio reſcripſit: (c) *Conſtitutione divæ memoriæ Conſtantini, lege Claudia ſublata, pro antiqui juris auctoritate, ſalvo manente agnationis jure, tam conſanguineus, id eſt frater, quam patruus, ceterique legitimi ad pupillarum feminarum tutelam vocantur*. Interpolatam eſſe hanc Leonis conſtitutionem, additumque epitheton *pupillarum*, vel inde patet, quod ad legem Claudiam provocaverat LEO, quam non ad pupillarem, ſed perpetuam feminarum tutelam pertinuiſſe jam ſupra monuimus. Poſt Leonem tamen paullatim ab uſu receſſiſſe videtur hæc tutela, idque vel inde colligas, quod Juſtinianus nullam ejus volam vel veſtigium in tota juris digeſtione exſtare paſſus eſt.

(b) §. 3. Inſt. eod.

(c) L. 3. C. de legit. tut.

CAPUT XII.

AD CAPUT LEGIS DECIMUMTERTIUM.

De divortio libertæ prohibito.

I. *C*Apus XIII. *de divortio liberta egit.* II. *Gothofredus illud multis laciniis auxit. Ejus legitima verba.* III. *Divortia initio permiſſa viris, non uxoribus. Ha quando a viris divertere cœperint? Locus Martialis expoſitus. Libertæ non licebat a patrono divertere. Quanam liberta, & qui patroni intelligantur? An deſponſata patronis repudium dare potuerint? an concubina recte a patrono diſceſſerint? L. 1. pr. ff. de concub. expoſita. An de concubina aliquid in lege fuerit? Quando ceſſerit hoc jus patronorum?* IV. *Lacinia de genero ac ſocero, a Gothofredo adſuta quo pertineat?*

I. SUperiori capiti illud proxime ſubjunctum fuiſſe videtur, quod itidem ad libertinas, & quidem patronis nuptas, pertinuit, eaſque a viris prohibuit divertere. Quamvis enim vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS id ipſi capiti ſeptimo præmittat, huc tamen potius illud pertinere vel ideo arbitramur, quod ULPIANUS (a), & MARCELLUS (b) libro demum tertio, PAULLUS (c) libro II. commentariorum de hoc patronorum privilegio egerunt.

(a) Ulp. Lib. iii. L. ult. ff. de divort. L. 27. L. 29. L. 45. ff de R. N.

(b) Marcell. Lib. iii. L. 50. ff. de R.N.

(c) Paull. Lib. ii L. 2. ff. de concub. L. 63. ſol. matr.

II. Et GOTHOFREDUS quidem, quamvis legitima hujus capitis verba exſtent, illis tamen

men varias lacinias adſuere non dubitavit, ipſumque caput tale fuiſſe fingit:

> *Si ſecundum H. L. nuptiæ contractæ fuerint*, DIVORTII FACIUNDI POTESTAS LIBERTÆ, QUÆ PATRONO NUPTA EST, INVITO PATRONO, *cumque altero connubii jus*, QUAMDIU PATRONUS UXOREM EAM ESSE VOLET NE ESTO. GENER SOCERVE *inviti in reos teſtimonium ne dicunto. Liberta quæ patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quæ in concubinatu patroni erit, ab invito eo diſcedere, alterique ſe in matrimonium, vel concubinatum dare jus eſto.*

Enimvero eum rem acu tetigiſſe vix arbitror. Quamvis enim primo hanc formulam: *Si ſecundum* H. L. *nuptiæ contractæ fuerint*, ſollemnem fuiſſe largiamur legi Papiæ Poppææ, non tamen eſt, cur eam hic locum habuiſſe exiſtimemus, quum ſtatim ſequatur: QUÆ PATRONO NUPTA EST. Deinde nemo temere crediderit, ei capiti aliquid de generi ſocerive privilegio in dicendo teſtimonio additum fuiſſe, quum & ex alia lege Julia id privilegium deſcendat, & cum capite noſtro vix quidquam habeat commercii. De liberta porro ab operis liberanda non hoc caput egit: ſed longe poſterius, quod nobis XXXIX. uti ſuo loco demonſtrabimus. Denique quæ de liberta concubina addidit GOTHOFREDUS, ea & parum accurate expreſſa, & non tam ex ipſa lege, quam ejuſdem interpretatione eſſe, paullo poſt adparebit. Quæ quum ita ſint,

collatis inter ſe fragmentis ULPIANI, (a) ita potius reſtituenda arbitramur legitima hujus capitis verba.

(a) Ulp. Lib. iii. L. ult. pr. ff. de divort. L.45. pr. ff. de R. N.

NE DIVORTII FACIUNDI POTESTAS LIBERTÆ, QUÆ NUPTA EST PATRONO, QUAMDIU IS EAM UXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NUBENDI POTESTAS ESTO.

Sic ergo id unum hoc capite cavetur, ne liberta, patrono nupta, ab illo invito divortat, aliique ſe det in matrimonium.

III. De ea re lex ait: NE DIVORTII FACIUNDI POTESTAS LIBERTÆ ESTO. Divortiorum, uti in vulgus notum, magna erat apud Romanos licentia, maxime, ex quo uxores in manum convenire cœperant paullo rarius. Saltim olim maritis non ſine cauſsa ſontica: uxoribus nullo modo divortia permiſerat Romulus, uti jam PLUTARCHUS (b) obſervavit. Quam legem & in XII. tabulas migraſse, e loco CICERONIS (c) colligunt. Sed & PLAUTI (d) temporibus nondum uxoribus jus videtur fuiſse divortendi a maritis. Apud illum enim graviter conqueritur Syra:

(b) In Romulo p. 39.
(c) Philipp. ii. c. xxviii.
(d) Mercat. Act. iv Scen. vi. v. 1. ſeq.

Ecaſtor, lege dura vivunt mulieres,
Multoque iniquiore miſera, quam viri.
Nam ſi vir ſcortum duxit, clam uxorem ſuam,
Id ſi reſcivit uxor, impune eſt viro:
Uxor viro ſi clam domo egreſſa eſt foras,
Viro fit CAUSSA, *exigitur matrimonio.*

Vi-

Utinam lex eſſet EADEM, *qua* UXORI *eſt*, *viro!*

Et paucis interjectis: (a)

Ecaſtor faxim, ſi itidem plectantur viri,
Uti ILLÆ EXIGUNTUR, *qua in ſe culpam commerent,*
Plures viri ſint VIDUI, *quam nunc mulieres.*

Tantum ergo abeſt, ut primis reip. temporibus a maritis divortere potuerint uxores, ut Sp. Carvilium mirarentur Romani, anno ab v. c. circiter quadringenteſimo uxorem primum repudiantem, ceu DIONYSIUS HALICARN. (b) PLUTARCHUS (c) & VALER. MAXIMUS (d) referunt. Aſt poſteaquam rarius uti dixi uxores convenire cœperunt in manum; hæ quoque maritis repudium mittere, aliiſque nubere religioni ſibi non ducebant. Exemplum Paullæ Valeriæ eſt apud CICERONEM, (e) quæ *divortium ſine cauſſa fecerat, quo die vir e provincia venturus erat, nuptura D. Bruto*. Similia repudia tam frequenter paullatim mitti cœperant, ut in ea paſſim invehantur auctores graviſſimi. SENECA (f) ſane: *Numquid jam*, inquit, *ulla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres feminæ non conſulum numero, ſed* MARITORUM, *annos ſuos computant, & exeunt matrimonii cauſſa, nubunt repudii?* Et JUVENALIS: (g)

- - - Sic fiunt OCTO MARITI
Quinque per auctumnos. - - -

(a) Ib. v. 10 ſeqq.

(b) Lib. ii. p. 96.

(c) in Romulo p. 39. & in Numa p. 77.

(d) Lib. ii. cap. 1.

(e) Lib. viii. ad Famil. Epiſt. vii.

(f) Lib. iii. de Benef. cap. xvi.

(g) Sat. vi. v. 2..

(a) Lib. vi. Epigr. vii. Denique MARTIALIS: (a)

... Toties quæ nubit, adultera LEGE *eſt*,
Offendar mœcha ſimpliciore minus.

Qui poſtremus locus ex ipſa lege noſtra videtur interpretandus, qua Auguſtum divortiis modum impoſuiſse, teſtis locupletiſſimus eſt SVETONIUS. (b) Si qua ergo mulier ſine juſta ac legitima cauſſa, viro miſiſſet repudium, aliique nupſiſset, adultera habebatur, quia nec prius matrimonium juſte ſolutum, nec poſterius ratum erat. Id ſi uxor feciſset ſæpius, non ſimplex erat adultera, ſed quavis mœcha deterior, pluribuſque probris inquinata.

(b) Aug. cap. XXXIV.

Quamvis vero iſte mos invaluiſset, ut frequenter uxores a viris divorterent: non tamen DIVORTII FACIUNDI POTESTAS *erat* LIBERTÆ, QUÆ PATRONO NUPTA ERAT. Loquitur lex de LIBERTA, & quidem de cive Romana per cenſum vel vindictam manumiſsa. Cum ea ſola enim connubii jus erat, non cum Latina vel dedititia. Loquitur porro de ea, quæ jus aureorum annulorum non fuerat conſequuta. Licet enim & id beneficium jura patronatus nemini adimeret: ex libertina tamen faciebat ingenuam, (c) & quum nuptiæ ad jus patronatus non pertineant, vix videbatur ad eam porrigendum, quod de ſola liberta lege cautum fuerat. Et huc procul dubio pertinet fragmentum ULPIANI: (d) *Etiam* FEMINÆ *jus annulorum aureorum impetrare, & natalibus reſtitui poterunt*, Nec deinde ad eam libertam perti-

(c) L. pen. & ult. ff. de jur. aur. ann.

(d) Ulp. Lib. iii. L. 4. ff. eod.

ne-

nebat hoc privilegium, quæ libertatem ex fideicommiſſo fuerat conſequuta. Ita enim a principe reſcriptum eſse teſtatur MARCELLUS, (a) cujus hæc verba ſunt: *Proxime conſtitutum dicitur, ut quum quis libertam ſuam duxerit uxorem, quam* EX FIDEICOMMISSI CAUSSA *manumiſerit, liceat liberta invito eo nuptias contrahere: puto, quia non ferendus,* (forſan *præferendus*) *is, qui ex neceſſitate manumiſit, non ſuo arbitrio, magis enim debitam libertatem præſtitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit.* Hactenus MARCELLUS, qui quum Antonini Pii ætate potiſſimum floruerit, ab eoque Imperatore, teſte JULIO CAPITOLINO in ſanciendo jure adhibitus fuerit in conſilium, & tamen de conſtitutione iſta, tanquam ſibi nonniſi ex fama nota ſcribat: *Proxime conſtitutum dicitur*: veroſimile eſt, auctorem illius eſse Hadrianum. Meminit ejuſdem exceptionis MODESTINUS, (b) ubi patrono invito libertam ab eo diſcedere poſse negat, *niſi* EX CAUSSA FIDEICOMMISSI *manumiſſa ſit: tunc enim poſſe, licet ejus ſit liberta.* Contra non licebat libertæ communi ab alterutro, cui nupſerat patrono diſcedere. Quamvis enim ei id jus vindicaſset Priſcus Javolenus: plerique tamen teſte CAJO, (c) recte probarunt, libertam eo caſu ad hoc jus non eſse admittendam, *quia libertam ejus eſſe, negari non poſſit, licet alterius quoque ſit liberta.*

(a) Marc. Lib. iii L. 50. ff. de R. N.

(b) L. 10. ff. de divort.

(c) L. 46. ff. de R. N.

Addit lex: QUÆ PATRONO NUPTA ERIT. Patronus eſt, qui manumiſit eum eamve, quem quamve in juſta ſervitute habuerat. Nec intereſt, diuturna fuerit hæc ſervitus,

an momentanea. Unde & is patronus erat, *qui hac lege emerat, ut manumitteret*. (a) Quod jus quidem ULPIANUS ex reſcripto Imperatoris ſui & divi patris ejus, id eſt, ex conſtitutione Antonini Caracallæ & Severi eſse ait: ſed ſimile quid jam olim a Marco Aurelio Antonino & Commodo conſtitutum eſse, ex aliis ULPIANI fragmentis, (b) & reſcripto ALEXANDRI (c) patet. Unde malim exiſtimare, Severum & Caracallam hoc jus novis conſtitutionibus renovaſse, quam ſollicitare textum, & cum HALOANDRO in d. L. 45. ff. de R. N. legere *D. Marci* pro *D. patris*.

Deinde & filiusfamilias hoc jure gaudebat, ſi caſtrenſis peculii ancillam matrimonii cauſsa manumiſiſset. Erat enim & hic patronus ſecundum conſtitutiones, nec patri ejus ullum jus in libertam competebat, uti cenſet ULPIANUS. (d) Quærit idem, an pari jure fruatur, qui juraverit, ſe patronum eſse? idque negat, (e) quum alibi id videatur diſerte adfirmare. (f) Sed omnino arbitror veteres diſcrevisſe jura patronatus, quæ in ſola reverentia conſiſtunt, ab iis, quæ cum præſtationibus quibuſdam eſsent conjuncta. Quorum illa & ei, qui ſeſe patronum eſse juraverat, concedenda; hæc eidem deneganda exiſtimabant. Hinc nolebant quidem eum, qui ſe patronum eſse juraverat, in jus vocari; at minime illi conceſserunt jus ſuccedendi ab inteſtato, (g) nec paſſi ſunt ab eo impediri libertam, meditantem divortium, & in alterius torum conceſsuram.

(a) Ulp. Lib. iii. L. 45. pr. ff. de R. N.

(b) L. 3. §. 3. ff. de ſuis & legit. L. 10. pr. ff de in jus voc.

(c) L. 3. C. ſi mancip. ita fuerit alien.

(d) Ulp. Lib. iii. L. 45. §. 3. ff. de R. N.

(e) Lib. L. 43. §. 1. ff. eod.

(f) L. 8. §. 1. ff. de in jus voc.

(g) L. 14. ff. de jure patr.

Ne-

Negat præterea Ulpianus, eum hoc jure frui, qui non ſuis nummis compararit ancillam, quam manumiſit, (a) vel ab alio ut manumitteret, pecuniam acceperit. (b) Aſt in diverſa itum video circa quæſtionem, an & captivo patrono jus ſit, intercedere ſecundis nuptiis libertæ ſibi nuptæ? De ea enim ſpecie ita diſſerit Ulpian. (c) *Si ab hoſtibus patronus captus eſſe proponatur, vereor, ne poſſit iſta connubium habere nubendo, quemadmodum haberet, ſi mortuus eſſet. Et, qui* Juliani *ſententiam probarent, dicerent, non habituram connubium, putat enim* Julianus, *durare ejus libertæ matrimonium etiam in captivitate propter patroni reverentiam. Certe ſi in aliam ſervitutem patronus ſit deductus, procul dubio diſſolutum erit matrimonium.* Fuere itaque qui id jus patrono eſſe cum Juliano concederent: fuere, qui illud eidem negarent. Ulpianus, qua erat modeſtia, timidiuſcule Juliani ſententiam deſerit, uſus formula: *vereor ne poſſit*, qua uſos eſſe veteres, qui inter diſſentientes proferebant ſententiam, exemplis oſtendit Fr. Duarenus. (d) Exiſtimat itaque, ex principiis juris omnino expiraſſe captivi patroni jus in libertam, eamque impediri non poſſe, quo minus ſibi novam conditionem quærat: ſaltim id certum eſſe, ſi Patronus in aliam ſervitutem fuerit ductus, veluti ſi ſervus pœnæ factus atrociate ſententiæ, vel ſi pretii participandi cauſſa ſe paſſus ſit venumdari. Denique quum jus patronatus non ſolum ad manumiſſorem, ſed & ad ejuſdem liberos pertineret: conſequens erat, ut & filius.

(a) Ulp. Lib. iii. L. 45. §. 2. ff. de R. N.

(b) L. 3. §. 4. ff. de oper. liber.

(c) Ulp. Lib. iii. L. 45. §. ult. ff. de rit. nupt.

(d) Ulp. diſp. ann. Lib. ii. Diſp. xi.

filius familias ancillam a patre manumiſſam, quam uxorem duxerat, poſſet impedire, quo minus a ſe diſcederet, aliamque conditionem matrimonio ſuo anteferret. Idemque dicendum videbatur, ſi alterius patroni filius, vivo altero, communem libertam duxiſſet. (a) Si filius familias juſſu patris ancillam matrimonii cauſſa manumiſerat, eamque deinde duxerat pater: ea liberta, JULIANO (b) judice, perinde habebatur, atque ſi ab ipſo patre eſſet manumiſſa, & proinde, pater qui eam uxorem duxerat hoc beneficio legis Papiæ Poppææ adverſus illam recte utebatur. Denique id jus non erat illi, qui libertam fratri adſignatam a patre uxorem duxerat, quia omne jus libertorum adſignatorum in eum tranſtulerat ſenatus, cui id pater tribuiſſet. (c)

Non abs re lex noſtra porro addit QUÆ PATRONO NUPTA EST. Ubi enim juſtæ nuptiæ non intervenerant, nec beneficio huic locus eſſe videbatur. Hinc non impediebat lex, quo minus deſponſa liberta patrono mitteret repudium, (d) aliique nuberet. Invitam enim patronus ducere non poterat, neque eouſque porrigenda videbatur debita patrono reverentia, ut liberta invita cum eo individuam vitæ conſuetudinem inauſpicato inire cogeretur, (e) niſi ea lege manumiſſa eſſet, ut patrono nuberet. (f) Quid vero ſi is, cui per leges libertam ducere nefas erat, eandem tamen pleno adfectu diligeret, ac pro uxore haberet? Ea tantum abeſt, ut a patrono diſcedere non poſſet, ut ne liceret quidem patrono, eandem habere

(a) L. 48. pr. ff de rit. nupt.

(b) L. 51. §. 1. ff eod.

(c) L. 48. §. 2. ff. eod.

(d) Ulp. Lib. iii. L. 45. §. 4 ff. eod. cod.

(e) L. 28. ff. de R. N.

(f) Ulp. Lib. iii. L. 29 ff. eod.

bere in matrimonio, quamdiu id maneret impedimentum. Sin autem patronus v. c. ſenator, libertinæ junctus eam dignitatem amiſerat: in ea conditione erat liberta, ut uxor eſſe inciperet, ex eoque ſequebatur, ut jam ab eo tempore patronus, ſenatu motus, eam meditantem divortium jure prohiberet. Et hæc ipſa ſpecies eſt, quam ad hoc legis caput tractavit ULPIANUS, (a) dum ſcribit: *Si quis in Senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamvis, interim uxor non ſit, attamen in ea conditione eſt, ut ſi amiſerit dignitatem*, UXOR ESSE INCIPIAT.

(a) Ulp. Lib. iii. L. 15. ff. de R. N.

Ob eamdem rationem patrono denegabatur id beneficium, ſi contra legis præſcriptum feciſset nuptias cum liberta, quæ artem ludicram, aut quæſtum corpore feciſſet. (b) Sed quid de liberta concubina dicamus? JAC. GOTHOFREDUS, uti ſupra vidimus, eam quoque a patrono diſcedere, & alii vel nubere, vel ſeſe in concubinatum dare potuiſse ſtatuit. Sed falſum primo eſt, ea de re legem noſtram quidquam caviſse: nec magis deinde verum videtur, libertæ ex concubinatu patroni in alterius cujuſdam matrimonium tranſire fuiſse integrum. Fraudi viro eximio fuit locus hic vexatiſſimus ULPIANI, (c) quem expendere juvabit paullo accuratius. *Quæ in concubinatu eſt, ab invito patrono poterit diſcedere, & alteri ſe in matrimonium, aut in concubinatum dare. Ego quidem probo in concubina, adimendum ei connubium, ſi patronum invitum deſerat, quippe quum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere*. Verba hæc

(b) 48. §. 1. ff. eod.

(c) L. 1. pr. ff. de concubin.

hæc pæne perplexa quibuſdam & *ἀντιλεγόμενα* videntur. Initio enim legis ULPIANUS concubinam ab invito patrono diſcedere, aliique aut nubere, aut ſe in concubinatum dare poſſe concedit: deinde vero ſtatim ſubjungit contrarium, adimendum eſſe libertæ connubium, ſi patronum invitum deſerat. Id quod adeo torſit interpretes quoſdam, ut prius comma plane expungere non dubitarent. (a) Accedit, quod ULPIANUS in hac lege concubinæ patronum invitum deſerenti concedat, ut alii ſe poſſit in concubinatum dare, quum tamen alibi (b) cum JULIANO diſerte ſcribat, *eam nec* IN CONCUBINATU *alterius patroni*, (*vel* uti HALOANDER reſcribi jubet, *alterius, quam patroni*,) *eſſe poſſe*. Denique vix adparet, quomodo huic deciſioni ULPIANI quadret addita ratio: *Quippe quum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere*. Enimvero vix eſt, quod nodum in ſcirpo quæramus. Pleriſque, ſi quid video, una littera perperam poſita illuſit. Prima periodus nec adulterina eſt, nec, quod JAC. GOTHOFREDO viſum, ULPIANI complectitur ſententiam: ſed eſt ipſa quæſtio, quam proponit jureconſultus. Quærit ULPIANUS: *Quæ in concubinatu eſt*, AN (ita lego pro AB) *invito patrono poterit diſcedere, & alteri ſe aut in matrimonium, aut in concubinatum dare?* Diſſenſiſſe enim circa hanc quæſtionem veteres, vel ex JULIANI ſententia patet, qui libertæ ne concubinatum quidem, nedum matrimonium cum alio, quam cum patrono, concedit. (c) Quid vero ULPIANUS?

(a) Schard. Lex. jurid. voce *concubina*.

(b) Ulp. Lib. iii. L. 11. pr. ff. de divort.

(c) L. 11. pr. ff. de divort.

NUS? *Ego quidem*, inquit, *probo in concubina, adimendum ei connubium, ſi patronum invitum deſerat*. Negat ergo, concubinam, patrono deſerto, alii nubere poſse, aſt non, uti JULIANUS, negat, eamdem ſe alii in concubinatum dare poſse, addita ratione, *quippe quum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere*. Quorum verborum non is ſenſus eſt, quem ei vulgo adfingunt interpretes, & in his vir eximius BARN. BRISSONIUS, (a) ac ſi honeſtius ſit patrono, libertinam in concubinatu habere, quam in matrimonio: (ea enim ratio ἀπροσδιόνυσος eſset, nec quadraret deciſioni ULPIANI,) ſed id innuit ULPIANUS, honeſtius eſse patrono, concubinam quæ ab eo invito diſceſserit, alterius concubinam eſse, quam ad dignitatem matrisfamilias adſpirare, eumque fructum capere illatæ patrono injuriæ, ut melioris apud virum alterum conditionis ſit, quam apud patronum.

(a) De jure conn. p. 266.

Ita textus ULPIANI nihil habet, quod offendere poſſit. Jam id addo, libertam concubinam ne tunc quidem in concubinatum ſe dare potuiſse alii, ſi patronus furere cœperit. Ita enim PAULLUS (b) non in libro XII. ad Legem Jul. & Papiam, (quum decem tantum ſcripſerit, ſed in libro II.) *Si patronus libertam concubinam habens furere cœperit: in concubinatu eam eſſe*, (id eſt concubinatum furore non ſolvi, nec libertam ſe alii vel in matrimonium, vel in concubinatum dare poſse) *humanius dicitur*. Cujus deciſionis hanc rationem reddit ULPIANUS, (c) quod *invitus accipiatur non ſolum, qui diſ-*

(b) Paull. Lib. ii. L. 2. ff. de concubin.

(c) Ulp. Lib. iii. L. 45. §. 5. ff. R. N.

diſſentit, verum etiam, qui non conſentit, adeoque & ignorans & furioſus.

Ceterum libertæ tamdiu non licebat a patrono diſcedere, QUAMDIU PATRONUS EAM UXOREM ESSE VELLET. Quare patronus hoc excidebat beneficio, ſimul ac vel patronus eſse, aut cum liberta in matrimonio vivere velle deſiiſset. (a) Velle autem deſiiſse videbatur, non ſolum qui libertæ divortium diſerte conceſſiſset, verum etiam, qui quidquam feciſset, ex quo poſset colligi, eum a libertæ nuptiis abhorrere: veluti qui contra diſcedentem actionem rerum amotarum inſtituiſset, vel eamdem accuſaſset adulterii, vel nova feciſset ſponſalia, vel concubinam aliam ſibi adhibuiſset. (b)

(a) Ulp. Lib. iii. L. 11. §. 1. ff. de div.

(b) Ib. L. 11. §. 2. ff. de divort.

Denique in lege ſequitur, *liberta* NEC ALII, PATRONO INVITO, NUBENDI POTESTATEM *eſſe*. Quod ſi itaque in alterius torum conceſserat: cuicumque nupſiſset, pro non nupta habebatur, & nec dos, nec nuptiæ intelligebantur. Hinc etiam, ſoluta altera conjunctione illegitima, denegabatur ei dotis actio. (c) Et ex eadem ratione liberos ex iſto coitu natos legitimos haut fuiſse, facile eſt ad intelligendum. Quamvis autem liberta, diſcedens a patrono invita maneret uxor, divortiumque ipſo jure nullum eſset: in pœnam tamen illatæ patrono injuriæ eorum commodorum faciebat jacturam, quæ alioquin uxoribus competunt. Hinc negabatur ei bonorum poſseſſio ex edicto UNDE VIR ET UXOR. De qua ULPIANUS: (d) *Si divortium quidem ſequutum ſit, veruntamen jure durat matrimonium: hæc ſucceſſio locum non*

(c) Ib. L. 11. pr. ff.

(d) L. 1. §. 1. ff. unde vir & uxor.

non habet. Hoc autem in hujuſmodi ſpeciebus procedit; Liberta ab invito patrono divortit: LEX JULIA *de maritandis ordinibus retinet iſtam in matrimonio, dum eam prohibet alii nubere invito patrono. Item Julia de adulteriis, niſi certo modo* (adhibitis præter libertum ſeptem teſtibus,) *divortium factum ſit, pro infecto habet.* Nec dubito, quin hujuſmodi libertæ, tamquam indignæ eripuerit fiſcus, quidquid ante iſthoc divortium ei patronus ſecundum leges decimarias teſtamento deſtinaverat.

IV. Addit huic capiti GOTHOFREDUS verba: GENER SOCERVE *inviti in reos teſtimonium ne dicunto.* Sed ea ab hoc loco aliena eſſe & ad caput VI. pertinere, jam ſupra obſervavimus. Explicat quidem TER. CLEMENS in lib. II. commentariorum (a) vocabula SOCER & SOCRUS: ſed legem eis id dediſſe ut adverſus ſe invicem ſoceri & generi nutuſve teſtimonium dicere non cogerentur, id vero non addit. Nec id privilegium ex lege PAPIA POPPÆA eſt, ſed, uti ex PAULLI (b) & CAJI (c) commentariis, aliiſque locis (d) conſtat, ex lege Julia de judiciis publicis. Qua occaſione vero jureconſulti hujus juris meminerint, jam ad caput ſextum oſtendimus.

(a) L. 146. ff. de V. S.

(b) L. 4. ff de teſtib.

(c) L. 5. ff. eod.

(d) L. 10. pr. ff de grad. & adfin.

CA-

CAPUT XIII.

Ad Caput legis decimumquartum.

De tutore mulieris dotis cauſſa dando.

I. *Caput decimum quartum quale fuerit?* II. *Dotis apud Romanos ratio. Quid dotem dare, dicere, promittere? Tutoris ad id datio. Cur pratori & non ſimul tribunis plebis id negotium datum?* III. *Tria SC. qua ad hanc legem acceſſerunt. Ejuſdem abrogatio.*

I. Quæcunque hactenus expendimus legis Papiæ Poppææ capita, ea omnia in tribus prioribus Ulpiani & Ter. Clementis commentariis locum habuerunt. Quum vero adhuc unicum ex libro iii. ſuperſit Ter. Clementis (a) fragmentum, quod de tutore dotis cauſſa dato agit, de ſequentibus autem capitibus omnibus aliis libris agatur: non abs re ſuſpicamur, decimum quartum legis caput egiſſe de tutore ad dotem dandam dicendam promittendamve dato. Et quia ex nullo fragmento pandectarum, quale id fuerit, ſuſpicari licet: veroſimile ſane eſt, illud fragmentum Terentii ad jus, Juſtiniani temporibus abrogatum, pertinuiſſe. Tale vero eſt, quod nobis ita deſcribit Ulpianus: (b) *Ex lege* Julia *de maritandis ordinibus tutor datur a Pratore urbis ei mulieri virginive, quam ex hac ipſa lege nubere oportet, ad dotem dandam,*

(a) Ter. Clem. Lib. iii. L. 61. ff. de jur. dot.

(b) Fragm. tit. xi. §. xx.

dam, dicendam promittendamve, ſi legitimum, tutorem pupillum habeat. Ex his ergo verbis quibus Ter. Clem. fragmentum accurate quadrat, tale fuiſſe patet hoc decimum quartum legis noſtræ caput:

Ei mulieri virginive, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE, *ſi legitimum tutorem pupillum habeat, a prætore urbano dator.*

Eodem modo hoc caput, quod ipſi quintum eſt, extulit Jac. Gothofredus, niſi quod ultima verba, Charondam ſequutus ita ſiſtit: *ſi legitimum tutorem non habeat*: quæ tamen lectio, & codici Tiliano, in quo noſtra occurrit, (a) plane adverſatur.

II. Dabatur ergo ex hac lege tutor MULIERI VIRGINIVE QUAM EX H. L. NUBERE OPORTEBAT, adeoque tam impuberi quam viri potenti. Quamvis enim legitimus annus, quo femina nubere poſſet, ex capite hujus legis quinto eſſet duodecimus: eodem tamen loco monuimus, etiam infantia majores potuiſſe deſponderi, & ſæpe deſponſas eſſe, adeoque & dotem procul dubio recte ab iis datam, dictam promiſſamve eſſe. Quorum nihil explicari ab iis poterat, ſine auctoritate tutorum. Ad feminas vero adultas & majores id caput pertinuiſſe, vel ideo nemo negaverit, quod eas in perpetua vixiſſe tutela, nec quidquam ſine tutorum auctoritate promittere aut alienare potuiſſe, jam ſupra oſtendimus.

Hinc porro in lege ſequitur: TUTOR AD DO-

(a) Cujac. ad Ulp. eod. & Lib. xxvii. Obſ. cap. xxviii.

DOTEM DANDAM PROMITTENDAMVE DATOR. Dotis apud Romanos longe alia ratio erat, ac apud alias gentes. Pleræque olim nationes iis moribus utebantur, ut maritus ſibi coemeret uxorem. De Hebræis, Syris, aliiſque gentibus orientalibus res clara eſt. Sane Saul pro filia Michol popoſcit centum Philiſtæorum præputia. (a) Calebus filiam Axam ei promiſit, qui capturus eſſet Cariath Sepher: (b) quam operam pro pretio ſponſæ fuiſſe obſervat V. C. Jo. DOUGHTÆUS. (c) Ita & Jacobi uxores ſe a Labane patre venditas, id eſt, pro opera quatuordecim annorum marito addictas conqueruntur. (d) Apud Aſſyrios patres mercatum filiarum inſtituiſſe, docet ÆLIANUS, (e) idemque de Armeniis JUSTINIANUS (f) tradit. Similia de Germanis noſtris obſervat TACITUS, (g) ex quo, necnon ex legibus, a Lindenbrogio editis, conſtat, pleraſque originis Germanicæ gentes hunc morem ſervaſſe quam diutiſſime, ut uxores ſibi pretio coemerent, & dotem non uxor marito, ſed maritus uxori adferret. (h)

Dotem itaque apud pleraſque gentes non uxor marito, ſed maritus uxori conſtituebat: Hæc vero ſi quid adferret ad maritum, ideo fiebat, quia moribus antiquis non filiæ ſed filii parentum hereditatem cernerent, ceu præclare docuit V. C. JAC. PERIZONIUS. (i) Hinc aliquid dabatur filiabus, quo augerent virorum patrimonium, ne plane exſortes eſsent bonorum paternorum, quale quid etiamnum inter principes paſſim obtinere novimus.

(a) 1 Sam. xviii. 25.
(b) Joſ. xv. 16.
(c) Anal. S. ad 1 Sam. xviii. 25.
(d) Gen. xxxi. 14.
(e) Hiſt. var. Lib. iv cap. 1.
(f) Nov. xxxi.
(g) de Mor. Germ. cap. viii.
(h) V. C. Nic. Hier. Gundn. de emt. vx. cap. 1.
(i) De lege Voc. p. 87.

Aſt

Aſt apud Romanos alia erat dotis natura & indoles. Ii enim ante legem Voconiam, & poſtea, quum eam civitatis opulentia pervertiſſet, filias æque ac filios ad ſucceſſionem in bona paterna vocabant, & nihilominus illis dabant dotes, quas ad ſuſtinenda matrimonii onera ad virum adferrent. Nimirum apud Romanos & uxor maritum, & maritus uxorem coemebat. De coemtione mariti præclarus locus Varronis exſtat apud Nonium (a) ubi *nubentes, veteri lege Romana, tres aſſes ad maritum venientes ferre ſolitas*, ait, *quorum unum, quem in manu tulerint* EMENDI CAUSSA, *marito dederint*; *alterum, quem in pede habuerint, in foro larium familiarium poſuerint, tertium, in ſacciperione conditum, in compito vicinali conſueverint reſignare*. De uxoris vero coemtione & marmora teſtimonium perhibent, & in illis Patavinum, in quo legimus.

(a) Cap. xxii. n. 1.

PVBL. CLAVD. QVAEST.
AER.
ANTONINAM. VOLVMNIAM.
VIRGINEM.
VOLENT. AVSPIC.
A. PARENTIBVS. SVIS. COEMIT.
ET. FAC. IIII. IN. DOM.
DVXIT.

Quemadmodum vero illi tres aſſes, quos ſecum nova nupta adferebat, quaſi arrha erant emtionis: ita dos veluti juſtum pretium habebatur: eoque fiebat, ut quandiu iſte coemtionis ritus Romæ vigebat, vix ma-

maritum reperiret virgo indotata. Hinc apud PLAUTUM (a) Euclio:

(a) Aulul. Act. Scen. ii. v. 14.

Virginem habeo grandem, DOTE CASSAM *atque* ILLOCABILEM;
Neque eam queo locare cuiquam.

Quin & poſtea vix virum inveniebat indotata, adeo ut PAULLUS (b) noſter ſcribat: *Reipublicæ noſtræ intereſt, mulieres dotes ſalvas habere*, PROPTER QUAS *nubere poſſunt*. Si qua vero indotata reciperetur in torum: ea magis concubina videbatur, quam materfamilias. Et ita intelligenda illa Lesbonici apud PLAUTUM: (c)

(b) L. 2. ff. de jure dot.

(c) Trin. Act. iii. Scen. ii. v. 62.

Nolo ego mihi te tam proſpicere, qui meam egeſtatem leves,
Sed ut inops, infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in CONCUBINATUM *tibi*
Sic SINE DOTE *dediſſe magis, quam in matrimonium.*

Hinc quamvis nec dos, nec domum deductio faceret nuptias: plerumque tamen illæ e dotalibus inſtrumentis judicabantur, non ſecus ac hodie ex ἱερολογίᾳ eccleſiaſtica. Quod pluribus demonſtrare non opus eſt.

Dos illa vel DABATUR, vel DICEBATUR, vel PROMITTEBATUR. *Dabatur* & *promittebatur* a quocumque: *Dicebatur* a muliere nuptura, ejuſve debitore, itemque patre vel avo paterno. (c) DABATUR ita, ut pecunia dota-

(d) Ulp. Tit. vi. §. 1. 11.

dotalis conſignata pridie nuptias apud auſpices deponeretur, in craſtino nuptiarum viro tradenda: quemadmodum Meſſalina ſuper flagitia cetera atque dedecora etiam C. Silio nupſiſſe dicebatur, DOTE *inter auſpices* CONSIGNATA: (a) quod & TACITUS (b) confirmat, & JUVENALIS, (c) qui plane juridice:

- - - *Dudum*, inquit, *ſedet illa parato*
Flammeolo, Tyriuſque palam genialis in hortis
Sternitur, & RITU *decies centena* DABUNTUR
ANTIQUO, *veniet cum* SIGNATORIBUS AUSPEX.

(a) Svet. Claud. cap. xxvi. (b) Annal. Lib. xi cap. xxvii. (c) Sat. x. v. 329.

DICTIO DOTIS fiebat verbis ſollemnibus, (d) nulla tamen præcedente hanc obligationem interrogatione, uti obſervavit CAJUS. (e) Quamvis enim hæc conciliare ſibi non poſſe videatur vir ſummus, CL. SALMASIUS, (f) & ideo, ſollemnia verba vel ideo interceſſiſſe neget, quod ſtipulatio non fuerit adhibita: eum tamen hic fugit ratio, parum quippe cogitantem, non ſola ſtipulatione verborum obligationem conſtitiſſe, ſed & aliis modis, veluti dotis dictione, & promiſſione operarum jurata, de quibus modis, quos Tribonianus ſilentio tranſmittit, CAJUS (g) agit paullo accuratius. Credibile autem eſt, dotem dicturum expreſſiſſe ſummam, eamdemque acceptaſſe ſponſum, quemadmodum apud TERENTIUM (h) Chremes:

(d) L. 3. C. Th. de inc. nupt. (e) Inſt. Lib. ii. tit. ix. §. iii. (f) de Modo uſur. c. xvi. (g) Ibid. §. iii, iv. (h) And. Act. v. ſcen. iv. v. 47.

- - - *Dos*, inquit, *Pamphilo eſt*
Talenta quindecim.

Cui Pamphilus ſtatim reſpondet: *Accipio*. Similes fere formulæ in jure noſtro (a) paſſim occurrunt.

(a) L. 25. l. 44 §. 1. l. 46. L. 57. L. 59. ff. de iur. dot.

PROMITTI denique dos ſolebat a quocumque, dum promittens interrogatus reſponderet & ſtipulato promitteret. Cujuſmodi promiſſionis exemplum eſt apud PLAUTUM: (b)

(b) Trinum. Act. v. Scen. ii. v. 39.

LY. *Iſthac lege, cum iſta dote, filiam tuam ſponden' mihi uxorem dare?*
CA. *Spondeo*.

Nihil vero horum ſine auctoritate tutoris explicari potuiſſe ab ipſa muliere, jam ſupra monuimus: idemque confirmat CICERO: (c) *Dotem Valeria pecuniam omnem ſuam dixerat. Nihil iſtorum explicari poteſt, niſi oſtenderis illam in tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit, quacumque* SINE HOC AUCTORE *eſt dicta* DOS, *nulla eſt*. Quum vero contingere poſſet, ut legitimus tutor, quem habebat nuptura mulier, adhuc eſſet impubes: eo caſu tutor ei ex hac lege dabatur ad dotem *dandam, dicendam, promittendamve*. Nullum hujus tutoris in pandectis noſtris exſtat veſtigium, ſed eum fere ubique expunxit Tribonianus, quia ejus temporibus illa mulierum tutela plane ab uſu receſſerat. Servavit tamen nobis neſcio quo fato fragmentum TER. CLEMENTIS, (d) ſed interpolatum.

(c) Pro Flacc. cap. xxxiv. ſequ.

(d) Ter. Clem. Lib. iii. L. 61. pr. ff. de jur. dot.

tum, ſiquidem in eo *curatoris dotis danda cauſſa conſtituti* meminit, loco *tutoris*. Ex eo autem primo diſcimus, vanam fuiſſe dotis promiſſionem, licet auctore tutore factam, ſi amplius doti promiſſum eſſet, quam facultates mulieris valerent, ſiquidem quod amplius erat promiſſum, quam promitti oportuerat, infirmari ſolebat. Deinde ex eodem textu patet, (a) tutorem hujuſmodi res quidem mulieris dotis nomine tradere, non autem eaſdem in id vendere potuiſſe, ut pretium in dotem daretur. Quod ſi tamen aliter honeſte nubere non poſſet mulier, tutor hujuſmodi intrabat apud judicem, qui eum conſtituerat, eumque rogabat, ut cauſſa cognita ei dotem, rerum venditione celebrata, conſtituere permitteret.

Ait porro lex, tutorem hunc dari oportere a PRÆTORE *urbano*: quum tamen alioquin tutores mulieribus ex lege Atilià non a ſolis prætoribus, verum etiam à majore parte tribunorum plebis darentur, ab iiſque etiam tutorem acceperit Hiſpala Fecennia. Aſt Auguſtus, qui tribuniciam poteſtatem æque ac alia munia ad ſe traxerat, nihil opus eſſe judicabat, tribunis, quibus tum vix umbra priſtinæ poteſtatis ſupererat, hanc poteſtatem dandi tutores deferri. Hinc ſoli prætori id dabat negotii, unde & hujuſmodi tutor, æque ac ille, qui mulieri pupillove, cum tutore ſuo lege aut legitimo judicio acturis, dabatur, PRÆTORIANUS vel PRÆTORIUS dictus videtur, (b) pro quo Tribonianum ubique in pandectis ſcripſiſſe

S 2 cu-

(a) d. L. 61. §. 1. ff. eod.

(b) Ulp. Fragm. tit. xi. §. 24.

curatorem, jam ab aliis (a) recte obſervatum eſt.

(a) Ob. Giphan. ad §. ult. Inſt. de auct. tut.

III. Acceſſerunt ad hoc legis noſtræ caput tria SCa. Nam quum primo eum caſum expreſſiſſent legislatores, SI MULIER TUTOREM LEGITIMUM PUPILLUM HABERET: Senatus, teſte ULPIANO, (b) cenſuit, *ut & in locum* MUTI, FURIOSIVE *tutoris alius daretur ad dotem conſtituendam*. Parum enim intereſſe videbatur, pupillumne tutorem haberet mulier nuptura, an mutum, vel furioſum. Deinde altero SC. fuerat cautum, *ut & tutor daretur mulieri, cujus* TUTOR AFESSET, (c) & quidem *in omnem rem*, uti PAULLUS (d) loquitur, id eſt, non ſolum ad dotem conſtituendam, ſed omnia alia negotia ejus auctoritate explicanda, excepta tamen liberta, quæ abſente patrono tutorem non petebat, niſi *ad hereditatem adeundam, & contrahendas nuptias*. (e) Ubi fruſtra M. VERTR. MAURUS (f) fingit, hunc quoque tutorem datum eſſe ad conſtituendam dotem. Denique quum lex ſolis urbanis mulieribus proſpexiſſet; tertium quoque acceſſit SC. *ut etiam* IN PROVINCIA *ſimiliter a præſidibus earum, ex eadem cauſſa tutores darentur*. (g) Quale quid & ad caput legis XXXV. conſtitutum eſſe, infra oſtendemus. Sed de horum SC. ætate nihil certi conſtat, eaque tam facilia ſunt, ut interpretatione prolixiore indigere haut videantur.

(b) Fragm. tit. XI. §. XXXI.

(c) Ulp. ib. §. XXII.

(d) L. 15. ff. de tut. & cur. dat.

(e) Ulp. ibid.

(f) De jure liber. cap. XXXI.

(g) Ulp. Fragm. tit. XI. §. XX.

C_A-

CAPUT XIV.

Ad Capita legis XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. ſive leges decimarias.

I. *Proxima capita leges decimarias complexa ſunt, quarum plures fuerunt. Ea ex Ulpiano recenſita. Cur decimariæ leges inventæ?* II. *Decima nomine matrimonii percepta. Quid* CAPERE? *Decima quo modo computata?* III. *Decima ob liberos ex alio matrimonio ſuperſtites capta. Livia lege hac ſoluta.* IV. *Decima ob communes filios filiasque præmortuos. Quales liberi profuerint? Nominum dies. Primordia. Marmora liberis ἀνωνύμοις poſita. Nomina aliquando infantibus ſtatim a nativitate data.* V. *Uſusfructus vel proprietas tertiæ partis bonorum legata. L. 10. ff. de præſcr. verb. & L. 43. ff. de uſufr. leg. explicata. Cur tam frequenter conjuges ſibi invicem legarint ſub conditione liberorum?* VI. *Dotis prælegatum. L. 53. ff. de leg. 2. explicata.* VII. *Fraus his legibus facta. Dotalia pacta. Donationes inter vivos. Tacita fideicommiſſa. L. 25. pr. ff. de his quæ ut indign. & verba Tertulliani illuſtrata.* VIII. *Privilegia contra has leges decimarias conceſſa. An Conſtantinus eos ſuſtulerit? Primi eas abrogarunt Honorius & Theodoſius junior.*

I. Quæ adhuc expendimus, legum capita, ea Ulpianus & Ter. Clem. libris commentariorum tribus: Cajus &

Paullus duobus expoſuerunt. E ſequente Ulpiani & Ter. Clem. libro ea tantum ſuperſunt fragmenta, quæ manifeſto ad leges decimarias pertinent. Unde has jam ordine ſequi veroſimile eſt. Quum vero hæc legis pars non ſolum *lex decimaria* vocetur Thalelæo; (a) ſed & *πλνϑωτικῶς leges decimaria* ab ipſo Justiniano (b) memorentur, non abs re exiſtimare nobis videmur, non unum fuiſſe hujuſmodi caput, uti Jac. Gothofredo viſum, ſed plura, quæ nobis Ulpianus ſervavit. (c) Ex eo itaque illa hunc in modum reſtituimus:

(a) Ad Libr. Baſil. xiv. tit. 1. (b) Rubr. C. de inſirm. pœn. cælib. & orbit. & decimar. leg ſublat. (c) Fragm. tit. xv.

Cap. XV. *Viro & uxori inter ſe matrimonii nomine decimam capere jus eſto.*

Cap. XVI. *Si ex alio matrimonio liberos ſuperſtites habebunt, præter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum capiunto.*

Cap. XVII. *Item communis filius filiave, poſt nominum diem amiſſus amiſſave, decimam adjicito. Duo, poſt nominum diem amiſſi, duas decimas adjiciunto.*

Cap. XVIII. *Præter decimam etiam uſumfructum tertiæ partis bonorum conjugis præmortui, & quotcunque liberos habebunt, ejuſdem partis proprietatem capere jus eſto.*

Cap. XIX. *Hoc amplius mulieri præter decimam dotem legatam ſibi petere jus eſto.*

Quamvis itaque præmia plurima Auguſtus adhuc propoſuiſſet iis, qui liberorum quærendorum cauſſa iniiſſent matrimonium: ea

ta-

tamen quodammodo hiſce legibus decimariis temperavit, quarum hanc rationem reddit CONSTANTINUS Imp. (a) *quod conjugum* FALLACES BLANDITIÆ *ita viſa ſint cohibendæ.* Nimirum finis legis Papiæ Poppææ præcipuus is erat, ut cives ad ineunda matrimonia procreandoſque liberos incitarentur. Aſt periculum erat, ne id cum gravi Romanarum gentium & familiarum detrimento eſſet conjunctum. Facile enim conjux a conjuge poterat hereditatem eblandiri, eoque efficere, ut nullis licet exſtantibus liberis, demortui tamen conjugis propinqui bonis avitis ſpoliarentur. Quod ne contingeret, prudenter ſanxerat Auguſtus, ut conjuges non niſi quibuſdam caſibus ſolidum; aliis unam vel alteram decimam: aliquando etiam ne hanc quidem inter ſe capere poſſent.

(a) L. un. C Theod. de infirm. pœn. cælib.

II. Ut vero jam ad ipſas leges decimarias progrediamur: caput XV. ita ſe habuiſſe diximus: VIRO ET UXORI INTER SE MATRIMONII NOMINE DECIMAM CAPERE JUS ESTO. VIRO & UXORI id concedebatur privilegium, id eſt iis, qui juſtum inierant matrimonium, non concubinariis & concubinis. Quumque ſi liberi eſſent ſuperſtites, conjuges inter ſe ſolidum capere poſſent, uti ſequente capite adparebit: facile patet, legem noſtram loqui de iis, qui liberos communes non ſuſtulerant, vel certe ſublatos pridem amiſerant. Paullo iniquior itaque ea in re viſa eſt hæc lex decimaria. Nam concubinæ quantumcumque legari ac relinqui poterat, & milites, qui ſtupro cognitas heredes habere non poterant, (b) recte tamen inſtitue-

(b) L. 14. de his quæ ut indign.

tuebant concubinas vel focarias, ceu exemplum docet in marmore Ravennatenſi:

D. M. M. AVRELII VITALIS
MILITIS VALERIA FAVSTINA FOCARIA ET HERES
EIVS BENE MERENTI POSVIT.

Aſt conjux conjugi, quantum vellet relinquere non poterat, atque ita accidebat, ut revera melior eſſet concubinæ, quam juſtæ uxoris, conditio. Quod exagitans Trachallus apud QUINCTILIANUM: (a) *Places hoc ergo*, inquit, *o leges diligentiſſima pudoris cuſtodes* DECIMAS *uxoribus dari*, QUARTAS *meretricibus?*

(a) Lib. viii. Inſt. cap. v.

CAPIEBANT inter ſe conjuges MATRIMONII NOMINE, quantumvis ſterilis, modo juſti & legitimi. *Capere* autem generale vocabulum eſt, quod omnes denotat modos, quibus quid ex ultima voluntate ad alterum pervenit. De iis enim proprie hoc verbum accipitur, veluti apud MANILIUM:

Ille patri natiſve reus, quas CEPERAT *ipſe*,
Non legabit opes; cenſumque immerges in ipſo.

Et apud JUVENALEM (b)

(b) Sat. I. v. 55.

- - - Si CAPIENDI
Jus nullum uxori.

Unde conjux conjugem nec heredem, niſi in

in ſola decima, inſtituere, nec eidem plus legare, aut per fideicommiſſum relinquere poterat. Quin & ad mortis cauſſa capiones, (a) & ad donationes inter vivos, morte donatoris confirmatas, (b) legem illam animadvertimus porrectam, eatenus, ut quod ultra donatum eſſet, non valeret, niſi donata res aliena, quæque poſſet uſucapi. (c) Denique & ad ipſa pacta dotalia, quibus convenerat, ut mortua uxore maritus dotem retineret, ea lex pertinebat, (d) ſiquidem & tunc ita aliquando ſcena inſtruebatur, ut dotis nomine plus caperet maritus, quam decimam.

Capiebat itaque conjux a conjuge DECIMAM omnium defuncti bonorum. Quapropter, ne quid in fraudem legis fieret; opus erat bonorum æſtimatione, de qua ex inſtituto ad hoc caput in commentariis ſuis egerunt PAULLUS (e) & TER. CLEMENS, (f) quorum tamen verba TRIBONIANUS, uti acute conjecit JAC. GOTHOFREDUS, in titulum de lege Falcidia tranſtulit, quia abrogatis legibus decimariis, æſtimationi bonorum ob quartam Falcidiam commode poterant adplicari. Ex his vero fragmentis diſcimus, pretia rerum in æſtimandis bonis non ex affectu, nec ex utilitate ſingulorum, ſed communiter functa eſſe, adeoque nec filium proprium, nec alienum aliter æſtimatum quam hominem, nec ſervum ob noxam quam nocuit, vel ob inſtitutionem nondum adita hereditate, neque bona ob nomina mala majoris æſtimata fuiſſe: habitam tamen fuiſſe rationem loci temporumque, quæ

(a) L. 38. ff. de mort. cauſſ. don.

(b) L. 1. C. de bon. proſcr.

(c) L. 25. ff. de don. inter vir. & ux.

(d) L. ult. C. Th. de inoff. doc.

(e) Paulſ. Lib. ii. L. 63. ff. ad L. Falc.

(f) Ter. Clem. Lib. iv. L. 67. ff. eod.

nonnullam pretio adferre ſolent varietatem : denique & ſubduci conſueviſſe, quod lex Falcidia exceperit, ut quod reliquum eſſet, ſi non excederet portionem lege ſtatutam, id demum conjugi ſuperſtiti deberetur. Hæc Paullus & Ter. Clemens, quibus Ulpianus (a) addit, legato annuo relicto, per annos ſingulos inſpecta conditione legatarii, & ſi plurium ſervo legatum, ſingulorum dominorum ſpectatis perſonis, definiendum eſſe, quantum quiſque capere poſſet. Unde in cenſum æſtimationemque haut veniebant, quæ legatario ex alia cauſſa, veluti depoſiti, crediti, aut mercedis debebantur, dummodo a legatario doceretur, omnem legis fraudem abeſſe. (b) Quod ultra decimam conjugi fuerat relictum, id fiſcus, tanquam caducum occupabat, (c) puta, ſi ita relictum eſſet, ut penes conjugem permaneret. Nam ſi conjugem rogaſſet conjux, ut, quod ex teſtamento ad eam pervenerat, reſtitueret alii : etiam plus quam decimam, immo & ſolidum, capere poterat, teſtibus Javoleno, (d) Paullo, (e) & Scævola. (i) *Aliud* enim, inquit Ulpianus, (f) *eſt* capere, *aliud* accipere. *Capere cum effectu accipitur. Accipere, etſi quis non accepit, ut habeat : ideoque non videtur quis capere, quod erit reſtituturus : ſicut perveniſſe illud propriè dicitur, quod eſt remanſurum.*

III. Sic ordinario decimam inter ſe capiebant conjuges. Aliæ inſuper decimæ adjiciebantur pro numero liberorum, ex alio matrimonio, ſuperſtitum, de quibus ſequente capite decimo ſexto : SI EX ALIO MATRIMO-

(a) Ulp. Lib. iv. L. 23 ff. quando dies leg. cedat.

(b) L. 27. ff. de prob. L. 37. §. 5. 6. ff. de legat. 3.

(c) Ulp. tit. xvii. 9. 1.

(d) L. 42. ff. de leg. 2.

(e) L. 28. ff. de legat. 3.

(f) L. 68. pr. ff. de aur. arg. mund. leg.

(g) L. 71. pr. ff. de V. S.

MONIO LIBEROS SUPERSTITES HABEBUNT, PRÆTER DECIMAM, QUAM MATRIMONII NOMINE CAPIUNT, TOTIDEM DECIMAS PRO NUMERO LIBERORUM ACCIPIUNTO. Proderant ergo ad has decimas capiendas liberi, ſinguli etiam ex alio ſuſcepti matrimonio, ſed ſuperſtites tantum non amiſſi: naturales, non adoptivi, de his enim SC. ſupra explicato, ſub Nerone fuerat cautum, ut non modo in nulla parte muneris publici, ſed *ne quidem ad hereditates* capiendas prodeſſent. (a) Hinc unus unam, duo binas, tres trinas adjiciebant decimas, adeoque ſi quis novem ex priore matrimonio liberos habebat ſuperſtites, ſolidum capere poterat, quia unius decimæ matrimonii nomine, reliquarum ob liberos capax videbatur. Ita Domitius Tullus homo pecunioſus uxori, quam ſenex duxerat, amœniſſimas villas, & magnam pecuniam reliquerat, teſte PLINIO, (b) quum tamen nullus exſtaret communis filius filiave. Sed addit PLINIUS eam *diu viduam*, MATREM *olim fuiſſe*. Sive autem ex priore matrimonio ſupereſſent liberi: ſive poſt teſtamentum vel ex hoc vel ex novo matrimonio nati eſſent, decimas pro eorum numero capere poterat conjux ſuperſtes, ſi *in tempus liberorum* eſſet legatum. (c) Hinc etiamſi ſpecialiter id expreſſiſſet teſtator, quod has decimas legaverit in eam conditionem, ſi uxor ex ſe poſt teſtamentum liberos enixa fuerit: nihilominus ea judice TER. CLEMENTE (d) admittenda eſt ad legatum, etiamſi ex alio poſt mortem mariti liberos enixa ſit. Quid vero ſi vivo teſta-

(a) Tacit. Annal. Lib. xv. cap. xix.

(b) Lib. viii. Epiſt. xviii.

(c) L. 61. ff. de cond. & dem.

(d) Ter. Clem Lib. iv. L. 62. pr. ff. eod.

tore, factoque divortio, mulier ex alio pepererit? De his ſane ſenſiſſe teſtatorem non erat veroſimile, etiamſi poſtea ſoluto matrimonio ad priorem maritum rediiſſet. Et huc pertinet ſpecies apud JULIANUM: (a) *Quum vir uxori*, QUANDOQUE LIBEROS HABUERIT: (*quandoque* poſito pro quandocunque (b) uti in L. 2. ff. ſoluto matr. L. 13. ff. de reb. cor. qui ſub tut. L. 13. ff. de acceptil.) *fundum legat: ſi mulier* DIVORTIO FACTO LIBEROS EX ALIO *procreaverit, deinde ſoluto ſecundo matrimonio ad priorem maritum redierit, non intelligitur expleta conditio, quod teſtatorem veroſimile non eſt de liberis ſenſiſſe, qui* SE VIVO EX ALIO *ſuſcepti fuiſſent.*

Ceterum, quod recte a V. C. ANTONIO SCHULTINGIO (c) obſervatum eſt, inſignem inde lucem capit locus DIONIS: (d) Quum enim, teſte SVETONIO, (e) Auguſtus Tiberium inter primos heredes ex parte dimidia & ſextante, id eſt ex beſſe: Liviam ex tertia parte inſtituiſſet: DIO CASSIUS addit, petiiſſe eum a Senatu, *αὐτῇ καὶ παρὰ τὸν νόμον καταλιπεῖν δυνηθῆναι ut tantum ſibi liceret Liviæ* PRÆTER LEGEM *relinquere.* Quærunt, quæ lex Liviæ quominus tertiam capere poſſet obſtiterit? & vulgo cum CUJACIO (f) reſpondent, ob legem Voconiam ad illam tantum pervenire haut potuiſſe. Sed rem eos acu non tangere, vel inde patet, quod legi Voconiæ jam tum fuiſſet lege Papia Poppæa derogatum, permiſſumque feminis nuptis, ut poſſent aliquid ex maritorum teſtamentis capere. Quare nihil erat, cur ea lege Liviam ſolutam vellet Auguſtus. Ve-

(a) L. 25. ff. eod.

(b) Sanct. Minerv. Lib. iii. p. 559.

(c) Ad Ulpian. p. 610.

(d) Lib. LVI. p. 590.

(e) Aug. cap. CI.

(f) Ad pr. Inſt. de lege Falc.

rum ex lege Papia nonniſi duas decimas capere potuiſſet Livia: alteram nomine matrimonii, alteram ob Tiberium filium, ex priſco ſuſceptum matrimonio. Communis enim, quem ex Auguſto immaturam enixa fuerat, vel ideo non proderat Liviæ, quod ad nominum diem non advixiſset. Ut igitur trientis eſset capax, lege hac decimaria erat ſolvenda, ne, quod ultra duas decimas legatum fuerat, ærarium occuparet. Et hæc ipſa lege ſolutio eſt, quam jam libro LV. notaverat Dio, dum Liviæ jus trium liberorum datum obſervarat.

IV. Filius filiave ex alio ſuſcepti matrimonio nonniſi ſuperſtites adjiciebant decimam. Aſt ſequente capite XVII. cautum fuerat, UT COMMUNIS FILIUS FILIAVE POST NOMINUM DIEM AMISSUS AMISSAVE DECIMAM ADJICERET. Communis filius filiave ſuperſtes ad ſolidi, poſt nominum diem amiſſus amiſsave ad decimæ capacitatem proderat. Quum autem hæc lex ad cohibendam teſtandi libertatem comparata odioſa quodammodo videretur: non tam curioſe in conditionem liberorum, uti alias in hac lege fiebat, videbatur inquirendum. Hinc prodeſse etiam cenſebatur partus monſtroſus, (a) etiam apud hoſtes ſuſceptus reverſuſque poſtliminio, (b) (apud hoſtes enim extinctus nunquam videbatur fuiſse, adeoque nec intelligebantur parentes eum habere deſiiſse, quem nunquam habuerant: (c)) immo &, qui poſt nominum diem in ſervitutem fuiſset redactus. (d) Neque tamen filius dubiæ originis proderat, quantumvis cum Prætor nutriri

(a) Ulp. Lib. iv. L. 135. ff. de V. S.

(b) Ulp. Lib. iv. L. 9. ff. de capt. & poſtlim.

(c) Paul. Lib. iii. L. 208. ff. de R. I.

(d) Ulp. Lib. iv. L. 209. ff. de R. I.

uriri vel ali oportere decreviſſet: quid quæſtioni de veritate, an quis ſit filius? præjudicium facere non debebat cauſſa alimentorum. (a) Multo minus ratio parentum habebatur ob filium in ſervitute quæſitum, niſi in patriam poteſtatem poſtea redigeretur beneficio principis, (b) id eſt, ceu ex ipſa tituli rubricæ adparet, niſi fuiſſet per reſcriptum principis arrogatus. Omnia enim hæc fragmenta ad leges decimarias pertinere præclare docuit JAC. GOTHOFREDUS, cum in commentario ad legem noſtram, (c) tum in præſtantiſſima interpretatione regularum juris. (d)

Quamvis vero & amiſſus amiſſave prodeſſet; amiſſos tamen eos eſſe oportebat non ſtatim a nativitate, ſed POST NOMINUM DIEM. Ita enim ULPIANI textum ex codice Tiliano omnium præſtantiſſimo reſtituit EM. MERILLIUS, (e) quum in pleriſque editionibus legatur: *poſt nonum diem*. *Nominum* autem *dies* erat, quo nomen dabatur infanti recens nato, ut poſtea id nomen, ut ſupra dixi, referretur in acta publica: id quod apud Græcos die quinto; (f) vel decimo, (g) apud Romanos vel octavo, ſi puella; vel nono, ſi puer natus eſſet, fiebat, ceu præclare docent FESTUS, (h) MACROBIUS, (i) & PLUTARCHUS, (l) qui & rationem hujus ritus ſuo more reddere conatur. Dicebatur iſte dies etiam *luſtricus*, quia infans non ſolum nomen tunc accipiebat, verum etiam *luſtrabatur*, vel, uti TERENTIUS (m) loquitur, *initiabatur*. Quo de ritu PERSIUS: (n)

(a) Ulp. Lib. iv. L. 10. ff. de his qui ſui vel al. jur.
(b) Ulp. Lib. iv. L. ult. ff. de adopt.
(c) Cap. xii.
(d) Ad 207. p. 797. ſequ.
(e) Obſ. Lib. ii cap. xxiii.
(f) Heſych. voce ἀμφιδρόμια. Athen. Lib. ii. cap. xxiv. & Lib. ix. cap. ii.
(g) Suid. voce ἀμφιδρόμια. Pollux Lib. i. c. 1. n. 14.
(h) Voce *Luſtrici*.
(i) Saturn. Lib. i. c. xvi.
(l) Quæſt. Rom. p. 288.
(m) Phor. Act. i. Sc. 1.
(n) Sat. ii. v. 31.

Ecce

Ecce avia, aut metuens divum matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque uda labella
Infami digito & LUSTRALIBUS ante ſalivis
Expiat, urentes oculos inhibere perita.
Tunc manibus quatit, & ſpem macram ſupplice voto
Nunc Licini in campos, nunc Craſſi mittit in ædes:
Hunc optent generum rex & regina: puella
Hunc rapiant, quidquid calcaverit hic, roſa fiat.

SUETONIUS in Caligula: (a) *Infantem autem Juliam Druſillam adpellatam* PER OMNIUM DEARUM *templa circumferens, Minervæ gremio impoſuit, alendamque & inſtituendam commendavit.* Et in Nerone: (b) *Ejuſdem futuræ infelicitatis ſignum evidens* DIE LUSTRICO *exſtitit. Nam C. Cæſar, rogante ſorore, ut infanti, quod vellet, nomen daret, intuens Claudium, ejus ſe dixit dare.* Denique JUL. CAPITOLINUS: (c) *Quum rarum eſſet, aquilas in his locis videri, in quibus natus eſt Albinus, ſeptimo ejus die, hora convivii, quod* CELEBRITATI PUERI *deputabatur, quum ei fierent nomina, ſeptem aquilæ parvæ de nido allatæ ſunt.* Ex quo loco ſimul diſcimus, ſeptimum etiam diem nonnunquam fuiſse luſtricum. Quod vero nonnulli ex eodem JULIO CAPITOLINO (d) colligunt, triceſimo circiter die nomen liberis impoſitum: is,

(a) Cap. XXV.

(b) Cap. VI.

(c) Albin. cap. IV.

(d) In Marco cap. IX.

is error eſt, ex male interpunćto ejus loco natus. Dum enim ſcribit: *Inter hæc liberales cauſſas ita munivit, ut primus juberet apud præfectos ærarii Saturni unumquemque civium natos Liberos profiteri* INTRA TRIGESIMUM DIEM, *nomine impoſito*: non ſane ſenſus eſt, nomen impoſitum eſse trigeſimo die, nec, uti SALMASIUS emendat, profeſſionem factam eſse *intra trigeſimum a nomine impoſito diem*, ſed profeſſionem non prius fieri potuiſse, quam impoſito jam nomine, non tardius quam intra trigeſimum a nativitate diem. Nomen itaque imponebatur die luſtrico: poſtea profeſſio fiebat, intra trigeſimum a nativitate diem, paullo laxiore ſpatio profeſſioni, quam impoſitioni nominum, dato. Ante diem luſtricum *primordia* erant, de quibus SERVIUS: (a) *Nam ipſum puerum inter ipſa* PRIMORDIA, *id eſt, nono die periiſſe, manifeſtum eſt.* Unde intra primordia extinćtos crediderim liberos, quibus in vetuſtis lapidibus nulla impoſita ſunt nomina. Ita apud GRUTERUM (b) legimus:

(a) Ad Virgil. Ecl. iv.

(b) Inſcr. p. DCLXVI. 2.

D. M.
D. AEMILIVS. P. F. FELIX.
FILIAE. SVAE. FECIT.

Apud eumdem: (c)

(c) Ib. p. DCLXXIV. 11.

CALPVRNIA. C. F.
MAXIMA. MATER.
DOLENS. ET. MERENS.
FILIEIS. FECIT. SVEIS.

Et

Et denuo : (a)

(a) Ib. p. Iɔclxxx. 5.

DIDIA. T. F. FABIA.
MATER. IN. MEO. DOLORE.
IN. HOC. SEPULCRO.
NOMEN. IN. HIS. ADSCRIPSI. MEVM.
HIC. EST. DOMVS. MEA. CVM MEIS.

Attamen & ſtatim poſt nativitatem aliquando nomina impoſita fuiſse infantibus, argumento eſt inſcriptio elegans apud eundem : (b)

(b) Ib. p. Iɔclxxxviii. 8.

D. M.
IVLIO. DIADVMENO.
FILIO.
IVLIVS CORVNCANIVS.
VIX. HOR. IV.
HORA. BREVIS. VITAE.
LETVM FVIT.

Soli itaque, qui ad hunc nominum diem advixerant, DECIMAM ADJICIEBANT. Infantes enim intra primordia exſtincti, dicti *ſanguinolenti*, *ἀπρονόητοι*, *neglecti*, & non magis pro natis habebantur, ac ſi nunquam fruiti eſsent lucis uſura. (c) Additur in lege : DUO POST DIEM NOMINUM AMISSI DUAS DECIMAS ADJICIUNTO. Quod procul dubio de gemellis æque ac liberis diverſo tempore procreatis intelligendum. Sufficiebat enim, duos extitiſse liberos communes, qui impoſitis nominibus ſpes parentum morte immatura deſtituiſsent. De tribus liberis communibus nihil hoc capite dicitur. Tres enim poſt nomi-

(c) Cujac. Paratitl. ad tit. C. de infirm. pœn. c. ælib.

minum diem amiſſi non decimas tres adjiciebant, ſed ad ſolidi capacitatem proderant parentibus, (a) adeoque ad aliud caput hæc ſpecies pertinebat.

(a) Ulp. Fragm. tit. xvi. §. 1.

V. Novum conjugibus beneficium indulget caput legis XVIII. quo cautum, ut PRÆTER DECIMAM ETIAM USUMFRUCTUM TERTIÆ PARTIS, ET, QUANDOQUE LIBEROS HABUERINT, EJUSDEM PARTIS PROPRIETATEM CAPERE JUS ESSET. Ita ſe verba habent apud ULPIANUM; nec eſt, quod in iis quidquam mutatum velimus. Alias per leges, teſte apud ULPIANUM, CELSO (b) omnium bonorum uſusfructus legari poterat, modo ne excederet dodrantis æſtimationem. Aſt ea libertas legandi haut parum adſtricta inter conjuges. Diſtinguit enim lex, purene conjux conjugi leget, an ſub conditione, QUANDOQUE LIBEROS HABUERIT: quale exemplum vidimus ad caput XVI. Si pure legaſset, non ſolum decima matrimonii nomine, ſed & uſusfructus tertiæ partis bonorum; ſin ſub conditione liberorum, præter decimam illam & tertiæ partis bonorum proprietas legari poterat. Plura paſſim in jure noſtro occurrunt hujus rei veſtigia, quæ paullo curioſius legere juvabit. Ait JAVOLENUS: (c) PARTIS TERTIÆ USUMFRUCTUM *legavit: heredis bona ab ejus creditoribus diſtracta ſunt: & pecuniam, quæ ex æſtimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi cauſſa: & per ignorantiam ſtipulatio prætermiſſa eſt: Quæro an ab herede mulieris pecunia, quæ fruendi cauſſa data eſt, repeti poſſit, & qua actione? reſpondi in factum actionem dari deberi.* Species clara eſt. Ma-

(b) Celſ. Lib. xxxii. L. 29. ff. de uſufr.

(d) L. 10. de præſcr. verb.

Maritus uxori legaverat uſumfructum tertiæ partis bonorum, quod licebat per leges decimarias, etiamſi nulli exſtarent liberi. Æſtimatione bonorum facta, quam fieri debuiſſe, ſupra docuimus, heredis bona a creditoribus vendebantur, & ne legato excideret vidua, ei pecunia ex tertia bonorum parte redacta quaſi utenda fruenda dabatur. Heres autem ex ignorantia juris non interpoſuerat ſtipulationem de reſtituenda pecunia, nec ſatiſdationem exegerat, quam alioquin in uſufructu quantitatum rerumque fungibilium oportebat interponi. Mortua muliere finitoque quaſi uſufructu, quærebat heres, an pecuniam datam & qua actione a mulieris heredibus repetere poſset: Actionem dari manifeſtum videbatur, quia mortua muliere quaſi uſusfructus fuerat finitus. Aſt non poterat ex ſtipulatu agi, quia ſtipulatio non fuerat interpoſita: nec vindicari, quia non ſpecies, ſed quantitas fuerat data, nec condictio ſine cauſa inſtitui, quia non inter heredem & mulierem, ſed inter hanc & creditores hoc intercesſerat negotium. Ergo ſupererat actio *præſcriptis verbis*, vel *in factum*, cui locus eſt, quotieſcunque ex ſtricta juris ratione omnis agendi via præcluſa videtur, & pro acturo tamen militat æquitas. (a)

Ad eandem legem pertinet lex SCÆVOLÆ: (b) *Maritus uxori ſuæ* USUMFRUCTUM TERTIÆ PARTIS, ET, QUUM LIBEROS HABUISSET, PROPRIETATEM *legavit: eam uxorem heredes falſi teſtamenti, & aliorum criminum accuſarunt, qua re impedita eſt legatorum petitio:*

(a) L. 11. ff. de præſcr. verb.

(b) L. 48. ff. de uſufr.

tinio : interea & filius ei mulieri natus eſt, eoque CONDITIO LEGATI EXSTITIT. *Quæſitum eſt, quum teſtamentum falſum eſſe non adparuerit, an fructus etiam mulieri præſtari debeant? Reſpondi præſtandos.* Species plane ad hanc legem decimariam attemperata eſt. Legata fuerat uxori tertia pars uſusfructus, & ſi liberos ſuſtuliſſet, ejuſdem partis proprietas. Interea dum heredes teſtamentum tanquam falſum impugnant, conditio exſtitit & teſtamentum falſum eſſe, non adparuit. Itaque mulier finita lite non ſolum legatum petit, ſed & fructus, nimirum a tempore aditæ hereditatis, a quo dies legati uſusfructus cedit. Objeciſſe videntur heredes, diem legati conditionati a momento demum, quo exſtitit conditio, cedere, (a) adeoque & ex eo tempore tantum peti poſſe fructus. Aſt SCÆVOLA reſpondet præſtari debere a tempore aditæ hereditatis quia & antequam exſiſteret conditio, uſusfructus, pure legatus, debebatur, idque legatum a momento aditæ hereditatis deberi, juris erat expeditiſſimi. (b) Auxilio etiam mulieri eſſe potuiſſet Severi & Antonini conſtitutio. Nam ex horum reſcriptis uſuras præſtare tenebantur, quicumque fruſtrationis cauſſa beneficium legum implorabant. (c) Sed hanc Severi & Antonini conſtitutionem per ætatem Scævola Cerbidius videre non potuit.

Denique ad idem caput referenda ſunt verba vexatiſſima VENULEJI : (d) *Nihil intereſt, utrum* BONORUM *quis, an* RERUM TERTIÆ PARTIS USUMFRUCTUM *legaverit. Nam ſi bonorum uſusfructus legabitur, etiam æs alie-*

num

(a) L. 5. §. 2. ff. quando dies leg.

(b) L. un. §. 2. ff. quand. dies uſufr. leg. ced.

(c) L. 89. §. 1. ff. ad L. Falc.

(d) L. 43. ff. de uſufr. leg.

num ex bonis deducitur, & quod in actionibus eſt computabitur: at ſi certarum rerum uſusfructus legatus erit, non idem obſervabitur. Dici non poteſt, quam difficile hoc fragmentum viſum fuerit interpretibus: ex quibus alii cum HALOANDRO legunt: *Nonnihil intereſt*: alii ex vulgata: *multum intereſt* reſcribi jubent. ANT. FABER, (a) in emendando parum modeſtus, non modo τὸ *multum intereſt* probat, ſed & pro verbis: *rerum tertiæ partis* reſcribit: *rerum certarum.* HERALDUS (b) & HUGO GROTIUS: (c) *rerum certæ partis*. Denique vir eximius GER. NOODT. (d) hac poſtrema quidem emendatione nihil opus eſſe recte cenſet, ſiquidem cur tertiæ partis bonorum meminerit VENULEJUS, ex legibus decimariis ratio ſatis commode reddi poteſt: aſt ipſe quædam textu excidiſſe cenſet, legitque: *Si rerum, & quod in actionibus erit computabitur.* Enimvero etiamſi admiſſa hac viri clariſſimi emendatione recte ſe habere videantur omnia: ego tamen religioni mihi duco, auctoritatem codicis Florentini deſerere, ubi nulla adigit neceſſitas. Tres inter ſe ſpecies, uti vir ſummus CORN. VAN BYNKERSHOEK docet, contendit Venulejus: Titius uxori legaverat *uſumfructum tertiæ partis bonorum*: Cajus *tertiæ partis rerum*: JAVOLENUS uſumfructum *tertiæ partis certarum rerum.* Quæritur, an omnes hæ uſufructuariæ ſint ejuſdem conditionis, eatenus, ut æs alienum ſit deducendum & quod in actionibus eſt computandum, ante quam tertiæ illius partis ponatur ratio? Reſpondet

(a) Conject. Lib. i. cap. xiv.

(b) Rer. judic. Lib. ii. c. iii.

(c) Flor. Sparſ. ad h. t.

(d) Lib. i. Obſ. c. xii. & de uſufr. Lib. i. c. xxxiii

det VENULEJUS, *nihil intereſſe* inter duas ſpecies priores. Sive enim legatus ſit uſusfructus *partis tertiæ bonorum*, ſive *tertiæ partis rerum*, & æs alienum deduci oportere, & id quod in actionibus eſt, computari. Expediti enim juris eſt, *res* & *bona* hic dici promiſcue, actioneſque etiam res incorporales, & in bonis eſſe. (a) Aſt in tertia ſpecie, *ſi uſusfructus tertiæ partis tertarum rerum legatus ſit*, idem obſervari negat VENULEJUS, & recte negat, quum nec æs alienum certam rem ſingularem afficiat, & actiones ad ipſam bonorum vel rerum univerſitatem pertineant. Quæ omnia tam luculenter expendit vir, quem laudavi, illuſtris, CORN. VAN BYNKERSHOEK, (b) ut vel verbum addere ſupervacuum videatur.

(a) L. 49. ff. de V. S.

(b) Obſ. Lib. ii c. xxiv.

Denique eodem pertinent omnia illa veterum artis noſtræ conditorum fragmenta, in quibus mariti uxoribus legaſſe dicuntur ſub conditione: SUBLATIS LIBERIS, (c) QUANDOQUE LIBEROS HABEBUNT (d) QUUM LIBEROS HABUERINT. (e) Qui vero liberi tunc profuerint, jam paullo ante ex L. 25. ff. de condit. & demonſtr. expoſuimus.

(c) L. 24. ff. de adim. vel transf. leg.

(d) L. 25. ff. eod.

(e) L. 62. pr. ff. de cond. & dem. L. 4. C. quand. dies leg. vel fideic. ced.

VI. Poſtremum inter leges decimarias, id eſt undevigeſimum PAPIÆ POPPÆÆ caput id quoque lucrum concedit uxoribus, ut HOC AMPLIUS PRÆTER DECIMAM DOTEM LEGATAM SIBI PETERE poſsent. Dos itaque non computabatur in decimam, quam matrimonii nomine uxor capiebat, quia illa eſt proprium patrimonium uxoris, adeoque nec ei legatur a marito, ſed relegatur, vel prælegatur, tanquam res uxoris jam propria.

pria. (a) Præcipue huc referenda eſt ſpecies, quam tractat Terentius Clemens. (b) *Quum ab uno herede mulieri* pro dote *compenſandi animo legatum eſſet, eaque dotem ſuam ferre, quam legatum maluerit: utrum in omnes heredes, an in eum ſolum, a quo legatum eſt, actio ei de dote dari debeat? quæritur*. Maritus, qui v. c. mille Philippum dotis loco ab uxore acceperat, huic moriens non ipſam hanc ſummam relegaverat, ſed certum fundum, ab uno coheredum præſtandum in compenſationem dotis. Non quærebatur, an ſubſiſteret legatum? (ſubſiſtebat enim per legem noſtram decimariam:) nec, an mulier legato repudiato, ipſam dotem repetere poſſet: (Neque enim id dubium erat ob ambiguam fundi æſtimationem.) Sed id quærebatur, ſi dotem mallet, utrum adverſus omnes heredes, an adverſus eum, a quo ipſi fundus in compenſationem dotis legatus fuerat, haberet actionem? *Et Julianus quidem in eum primum, a quo legatum ſit, actionem dandam putat: nam quum aut ſuo jure, aut judicio mariti contenta eſſe debeat, æquum eſſe, eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legaverat, uſque ad quantitatem legationis hujus æris alieni ſuſtinere, reliqua parte dotis ab herede ei præſtanda*. Liquida eſt deciſio. Non ab omnibus heredibus fundum illum legaverat maritus, ſed ab uno: nec tamen illi plus oneris impoſuerat teſtator, quam ut fundum loco dotis præſtaret. Ex eo ergo conſequebatur, ut actio primum inſtituenda eſset adverſus heredem, a quo legatum erat, ut tan-

(a) Cujac. Obſ. Lib. iv. c. xxiii.
(b) Ter. Clem. Lib. iv. L. 53 ff. de leg. 2.

tantum ſolveret, quanti eſset fundus, & ſi iſtud pretium mille Philippum non conficeret, in ſubſidium reliqui coheredes tenerentur, quia dos facit partem æris alieni, ab omnibus exſolvendi heredibus.

(a) Ter. Clem. lib. L. 53. §. 1. ff. de leg. 2. Sequitur altera apud CLEMENT. ſpecies: (a) Maritus dotis compenſandæ cauſa uxorem cum aliis inſtituerat heredem, eique Titium coheredem ſubſtituerat. Illa, repudiata hereditate, dotem præferebat. Quærebatur; utrum ab omnibus heredibus, an a ſolo Titio ſibi ſubſtituto eam petere debeat? Reſpondet JCtus: *Eadem*, (quæ videlicet de ſuperiore ſpecie dixerat,) *erunt dicenda*; *ſi* (uxor) *heres inſtituta pro dote, omiſerit hereditatem: ut in ſubſtitutum* (primum) *actio detur*, (reliqui coheredes teneantur in ſubſidium,) *& hoc verum eſt*.

(b) Id. ib. L. 53. §. 2. eod. Denique & tertiam ſpeciem adjicit. (b) Maritus uxori legat dotem ab uno coheredum, Titio, eumque & aliis legatis onerat: Poſita ratione Titius deprehendit, quum ex dote relegata quarta Falcidia detrahi nequeat, (c) ea exſoluta ſibi vel nihil, vel parum ſuperfore. Quæritur, idne damnum ſolus Titius ſentiat, an illud ad omnes coheredes pertineat? Reſpondet TER. CLEMENS, æquum eſſe, ut damnum ad omnes pertineat, ex eadem pura ratione, quod dos facit partem æris alieni. Et ita intelligenda poſtrema TER. CLEMENTIS verba: *Sed de legatis, & legis Falcidiæ ratione belle dubitatur, utrum is, in quem ſolum dotis actio detur, legata integra ex perſona ſua debeat, perinde ac ſi omnes heredes dotem præſtarent,*

(c) L. 81. §. 1. 2. ff. ad L. Falc.

(id

(id eſt utrum coheres ſolus perinde omne damnum ferat, ac ferre deberent omnes, ſi ab omnibus legata fuiſſet) *an dotem totam in ære alieno computare*, (adeoque is quartæ ſuæ ſupplementum a coheredibus petere poſſit,) *quia in eum ſolum actio detur? Quod ſane* (poſterius) *magis rationem habere videtur.*

VII. Quemadmodum vero leges iſtæ haut parum odioſæ ſemper viſæ ſunt civibus Romanis, ita hi varias excogitarunt artes, quibus fraus illis utcumque fieret. Primum enim ſæpe hujuſmodi pacta dotalia fiebant, ut dos, etiam quæ univerſa mulieris bona exhauriebat, mortua uxore penes maritum maneret. Sed hanc in fraudem legis conſtitutam dotem irritam eſſe jubebat CONSTANTIUS. (a) Nec eſt quod cum CUJACIO *ad hanc legem* exiſtimemus, legem Papiam certam quantitatem præſtituiſſe dotibus. In fraudem enim legis Papiæ conſtituta dos non eſt, quæ ultra decies centena datur, ſed quæ ita datur, ut plus, quam per leges decimarias liceat, ad conjugem ſuperſtitem perveniat, ceu recte in commentario docet vir eximius JAC. GOTHOFREDUS, & ante eum EM. MERILLIUS Obſ. lib. III. c. VI. Nam ſi lege Papia modus præſtitutus fuiſſet dotibus, & plus in dotem dediſſet mulier, id non in fraudem legis, ſed contra ipſam legem factum fuiſſet. Unde palam eſt, de ea fraude loqui legem, qua conjux conjugi titulo dotis daret, quod per leges capere non poſſet.

(a) L. ult. C. Th. de inoff. dot.

Deinde quum *capere* ſit aliquid ex teſtamen-

to lucrari : leges decimarias commode eludebant donationibus inter vivos, quia Severus & Antoninus anno v. c. IↃCCCCLIX. Fulvio Æmiliano & Numio Albino coſſ. auctores fuerant ſenatui, ut & inter conjuges donationes ratas eſſe cenſeret, ſi morte donatoris vel donatricis confirmarentur. (a) Verum & huic fraudi legibus recentioribus (b) obviam itum eſſe, jam ſupra notavimus.

(a) L. 32. §. 1. ff. de don. int. vir. & ux.
(b) L. 1. C. Th. de bon. proſc.

Denique quam maxime huc faciebant tacita fideicommiſſa. Si quis enim plus, quam per leges licebat, conjugi vellet relictum : is tunc in ſpeciem alios inſtituebat heredes, ſed tacito fideicommiſſo obſtrictos, ut vel omnia bona, vel maximam eorum partem reſtituerent conjugi ſuperſtiti. Unde lucem capiunt duo præclara fragmenta, PAPINIANI alterum, alterum TERTULLIANI. Ille ait: (c) *Si gener ſocerum heredem reliquerit*, TACITI FIDEICOMMISSI *ſuſpicionem ſola ratio paterna adfectionis non admittit.* Manifeſto Papiniano propoſita fuerat hæc ſpecies. Titius moriens reliquerat conjugem, quæ præter decimam matrimonii nomine, & uſumfructum tertiæ partis bonorum, per legem nihil capere poterat. Heredem ergo inſtituerat ejus patrem, idque ſuſpicionem injecerat heredibus ab inteſtato, teſtamentum hoc conditum eſſe in fraudem legis decimariæ, tacitoque fideicommiſſo obſtrictum eſſe ſocerum, ut hereditatem filiæ, Titii viduæ, reſtitueret. Quærebant ex *Papiniano* an juſta ſit illa ſuſpicio ? idque negabat JCtus, & ſi alia deeſſent rei teſtimononia, hanc

(c) L. 25. pr. ff. de his quæ ut indign.

hanc ſolam affectionis paternæ rationem eam ſuſpicionem non admittere, reſpondebat.

Alter locus Tertulliani (a) talis eſt: *Tu modo, ut* solidum capere *poſſis, hoc mea admonitionis* fideicommissum *Deus faciat*. Manifeſto ille patrum juriſconſultiſſimus in animo habuit leges decimarias. Quemadmodum lex Papia multa nuptis præmia pollicebatur: ita Tertullianus uxori, ſi ſanctæ viduitatis propoſitum ſervaſſet, non pauciora præmia, quæ partim ad præſentem vitam, partim ad futuram & ſempiternam pertinent, proponit. Ea ut in ſolidum uxor capiat, optat, fingitque eleganter, tacito fideicommiſſo, id eſt, precibus ſe rem commiſiſſe Deo, quemadmodum mariti fideicommittere ſoleant heredibus, quod ad uxores contra leges decimarias pervenire vellent. Enimvero huic quoque fraudi obicem poſiturus Constantinus M. (b) (non, uti in quibuſdam editionibus eſt, Conſtantius, ad Maximum, Rationalem Hiſpaniæ reſcribit, tacita hujuſmodi fideicommiſſa præmiis propoſitis eſſe detegenda. Et quidem, ſi ipſe cujus fidei commiſſum fuerit, rem enunciet, tertiam bonorum partem ei præmium futuram. Sin uxor rem deferat, eam dimidiam hereditatem cum optione habituram: occultatorem contra, omni patrimonio exutum, in inſulam deportatum iri. Severa iſta conſtitutio paullo incautius in codicem Juſtinianeum tranſlata eſt a Triboniano ejuſque ſociis, ſiquidem Juſtiniani temporibus, abolitis, uti mox demonſtrabimus, legibus

(a) Ad uxor. Lib. I. cap. I.

(b) L. un. C. de his qui ſe defer.

decimariis, vix iſtis fideicommiſſis tacitis amplius erat opus.

VIII. Ceterum leges illæ decimariæ paullatim ab uſu receſſerunt: ac denique in univerſum abrogatæ ſunt. Quod, quibus gradibus ſit factum, diligentius jam inveſtigandum eſt. Primum Claudius Imp. teſte SVETONIO. (a) civibus, naves mercaturæ cauſſa fabricantibus, vacationem legis Papiæ Poppææ conceſſit. Quod quamvis de legibus decimariis præcipue intelligendum ſit, ipſæ tamen illæ leges per ſæcula inſequentia conſtanti uſu viguerunt: ſiquidem ſub Veſpaſianorum tempora eorum meminit QUINCTILIANUS; ſub Antoninis SCÆVOLA, ſub Severo TERTULLIANUS, ſub Caracalla PAPINIANUS & ULPIANUS, ſub Alexandro VENULEJUS, quorum loca hoc capite paſſim allegavimus. Quin quarto adhuc ſæculo Chriſtiano, quamvis CONSTANTINUS M. pœnas cælibatus ac orbitatis ſuſtuliſſet, ipſæ tamen leges decimariæ ab eo intactæ ſervatæ ſunt, ceu ex conſtitutione in codice Juſtinianeo mutila, (b) in Theodoſiano (c) integriore, adparet, ubi CONSTANTINUS, abolitis cœlibatus pœnis; *Verum hujus beneficii*, inquit, *maritis & uxoribus inter ſe uſurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiæ vix etiam oppoſito juris rigore cohibentur, ſed maneat inter iſtas perſonas* LEGUM PRISCA AUCTORITAS. Manſiſſe ergo ſub Conſtantino leges decimarias, cum ex his verbis, tum & ex Severa illa epiſtola ad Rationalem Hiſpaniæ, paullo ante allegata, adparet. Confirmavit tamen idem Imperator na-

(a) Claud. cap. xviii.

(b) L. 1. C. de infirm. cælib. pœn.

(c) L. 1. C. Theod. eod.

navicularіis privilegium, a Claudio Imp. olim conceſſum, ut ex conſtitutione in codice Theodoſiano ſuperſtite (a) diſcimus.

Sub Conſtantini M. filiis, proximiſque ſucceſſoribus, manſiſſe leges decimarias, vel inde patet, quod eæ adhuc ſub Theodoſio M. viguerunt, qui & ipſe tamen decurionibus & curialibus legum iſtarum gratiam fecit, eoſque ſingulari conſtitutione (b) ſolidi capaces eſſe juſſit.

Primi anno eræ Chriſtianæ ccccx. has leges penitus ſuſtulerunt Honorius & Theodosius, (c) in perpetuum valitura lege decernentes, ut *inter virum & uxorem ratio ceſſet ex lege Papia* DECIMARUM, *&, quamvis non interveniant liberi, ex ſuis tamen in* SOLIDUM *capiant teſtamentis, niſi forte lex alia imminuerit, derelicta*: quin *ut tantum poſthac maritus & uxor ſibi invicem relinquere poſſint, quantum ſuperſtes amor exegerit*. Ceterum, quamvis hac conſtitutione leges decimariæ ſublatæ ſint: non tamen ſimul omne orborum & parentum diſcrimen ſublatum eſt, uti Alciatus (d) ideo a Duareno (e) notatus, exiſtimat. Hoc enim diſcrimen primus plane ſuſtulit Juſtinianus. Verba autem in conſtitutione Honorii & Theodosii: *Niſi forte alia lex imminuerit*, ad legem Falcidiam & eas, quæ de inoffícioſo teſtamento ſcriptæ ſunt, reſpicere recte obſervavit Jac. Gothofredus. (f) Quam vero nec parentes & liberi legitima portione fraudari, nec heredes conjugis cauſſa ultra dodrantem onerari poſsent: tamen poſt hanc legem, quod ultra modum

(a) L. 7. C. Th. de navicul.

(b) L. 124. C. Theod. de decur.

(c) L. 2. C. T. de jur. lib. L. 2. C. de inf. pœn. cælib.

(d) Ad L. 137. ff. de V. S.

(e) Diſp. Anniverſ. Lib. 1. cap. xi.

(f) Ad Cod. Theod. Tom. ii. p. 649.

decimariis, vix iſtis fideicommiſſis tacitis amplius erat opus.

VIII. Ceterum leges illæ decimariæ paullatim ab uſu receſſerunt: ac denique in univerſum abrogatæ ſunt. Quod, quibus gradibus ſit factum, diligentius jam inveſtigandum eſt. Primum Claudius Imp. teſte SVETONIO, (a) civibus, naves mercaturæ cauſſa fabricantibus, vacationem legis Papiæ Poppææ conceſſit. Quod quamvis de legibus decimariis præcipue intelligendum ſit, ipſæ tamen illæ leges per ſæcula inſequentia conſtanti uſu viguerunt: ſiquidem ſub Veſpaſianorum tempora eorum meminit QUINCTILIANUS; ſub Antoninis SCÆVOLA, ſub Severo TERTULLIANUS, ſub Caracalla PAPINIANUS & ULPIANUS, ſub Alexandro VENULEJUS, quorum loca hoc capite paſſim allegavimus. Quin quarto adhuc ſæculo Chriſtiano, quamvis CONSTANTINUS M. pœnas cælibatus ac orbitatis ſuſtuliſſet, ipſæ tamen leges decimariæ ab eo intactæ ſervatæ ſunt, ceu ex conſtitutione in codice Juſtinianeo mutila, (b) in Theodoſiano (c) integriore, adparet, ubi CONSTANTINUS, abolitis cœlibatus pœnis; *Verum hujus beneficii*, inquit, *maritis & uxoribus inter ſe uſurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiæ vix etiam oppoſito juris rigore cohibentur, ſed maneat inter iſtas perſonas* LEGUM PRISCA AUCTORITAS. Manſiſſe ergo ſub Conſtantino leges decimarias, cum ex his verbis, tum & ex Severa illa epiſtola ad Rationalem Hiſpaniæ, paullo ante allegata, adparet. Confirmavit tamen idem Imperator na-

(a) Claud. cap. XVIII.

(b) L. 1. C. de infirm. cœlib. pœn.

(c) L. 1. C. Theod. eod.

navicularii privilegium, a Claudio Imp. olim conceſſum, ut ex conſtitutione in codice Theodoſiano ſuperſtite (a) diſcimus.

Sub Conſtantini M. filiis, proximiſque ſucceſſoribus, manſiſſe leges decimarias, vel inde patet, quod eæ adhuc ſub Theodoſio M. viguerunt, qui & ipſe tamen decurionibus & curialibus legum iſtarum gratiam fecit, eoſque ſingulari conſtitutione (b) ſolidi capaces eſſe juſſit.

Primi anno eræ Chriſtianæ ccccx. has leges penitus ſuſtulerunt Honorius & Theodosius, (c) in perpetuum valitura lege decernentes, ut *inter virum & uxorem ratio ceſſet ex lege Papia* decimarum, *&, quamvis non interveniant liberi, ex ſuis tamen in* solidum *capiant teſtamentis, niſi forte lex alia imminuerit, derelicta*: quin *ut tantum poſthac maritus & uxor ſibi invicem relinquere poſſint, quantum ſuperſtes amor exegerit*. Ceterum, quamvis hac conſtitutione leges decimariæ ſublatæ ſint: non tamen ſimul omne orborum & parentum diſcrimen ſublatum eſt, uti Alciatus (d) ideo a Duareno (e) notatus, exiſtimat. Hoc enim diſcrimen primus plane ſuſtulit Juſtinianus. Verba autem in conſtitutione Honorii & Theodosii: *Niſi forte alia lex imminuerit*, ad legem Falcidiam & eas, quæ de inofficioſo teſtamento ſcriptæ ſunt, reſpicere recte obſervavit Jac. Gothofredus. (f) Quam vero nec parentes & liberi legitima portione fraudari, nec heredes conjug s cauſſa ultra dodrantem onerari poſſent: tamen poſt hanc legem, quod ultra modum

(a) L. 7. C. Th. de navicul.

(b) L. 124. C. Theod. de decur.

(c) L. 2. C. T. de jur. lib. L. 2. C. de inf. pœn. cælib.

(d) Ad L. 137. ff. de V. S.

(e) Diſp. Anniverſ. Lib. 1. cap. xl.

(f) Ad Cod. Theod. Tom. ii. p. 649.

conjux conjugi reliquerat, non amplius occupabat fiſcus, ſed ii, quorum intererat, vel actione in factum, vel querela inofficioſi experiebantur, ut, quod ſibi deerat, iis actionibus conſequerentur.

CAPUT XV.

Ad Capita legis XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV. XXVI. XXVII. & XVIII.

De Solidi capacitate.

I. P*Roxima fuerunt leges de ſolidi capacitate. Ea quotuplices? Illarum reſtitutio.* II. *Solidum inter ſe capiebant conjuges ob ætatem. Brevitas matrimonii an obſtiterit? Ætas, qua liberi exigebantur. Locus Tertulliani explicatus. Fr. Connanus notatus.* III. *Solidum inter ſe capiebant conjuges ob diuturnitatem matrimonii. Maritus annorum ſexaginta, uxor quinquaginta lege hac ſoluti.* IV. *Ob cognationem qui inter ſe ſolidum capere potuerint? Cujacii & Gravinæ lapſus.* V. *Solidi capaces erant abſentes reip. cauſſa. Jac. Gothofredus notatus. Quinam abſentes reip. cauſſa? Mulieres in provincias duci non poterant.* VI. *Solidi capacitas ob liberos, vel unum communem ſuperſtitem, vel puberem amiſſum. Ætas legitima. Duo quoque trimi proderant parentibus. Quando infantes mamma fuerint depulſi? Proderant & tres poſt nominum diem, vel unus intra annum & ſex menſes amiſſus.*

ſus. Jac. Gothofredus notatus. Subſtitutiones, in fraudem legis inventa. L. 6. ff. de vulg. & pup. ſubſt. explicata. VII. *Solidi capacitas ob poſthumum.* VIII. *Solidi capacitas ob jus liberorum impetratum. Quis illud conceſſerit? An in capite noſtro id concedendi facultas populo data?* IX. *Solidi capacitas ex teſtamento extranei. Pater ſolitarius. Marmor Viennenſe expoſitum contra Joſ. Scaligerum. L. 72. ff. de her. inſt. expoſita.* X. *Quando femina ſolidum ceperit ex teſtamento extranei?* XI. *Privilegia adverſus leges has conceſſa. Jus trium liberorum. L. 2. & 3. C. Th. de jur. lib. explicata. Quando ea conſtitutio in Occidente valere cœperit? An hæ leges L. ult. C. de jur. lib. abrogata ſint?*

I. QUando unam vel alteram decimam inter ſe capere potuerint conjuges ſuperiore capite oſtendimus: Has leges decimarias excepiſſe capita *de ſolidi capacitate*, cum ex argumenti ſimilitudine, tum ex fragmentis Terentii Clementis & Ulpiani colligi poteſt, quippe quos eodem libro commentariorum quarto de ſolidi capacitate egiſſe animadvertimus. Ceterum ſolidum, vel inter ſe capiebant conjuges, vel quicumque alii ex teſtamentis quorumcumque. Quibus caſibus inter ſe ceperint conjuges, oſtendit Ulpianus, (a) ex quo ſeptem hæc capita, a viro eximio, Jac. Gothofredo, excepto illo de abſentibus reip. cauſſa, in unum conflata, ita reſtituimus:

(a) Fragm. tit. XVI. §. 1.

Cap. XX. *Viro & uxori ſolidum inter ſe capiundi jus eſto, ſi uterque vel alteruter nondum ejus ætatis ſit, qua liberi ex hac lege exiguntur.*

Cap. XXI. *Item ſi utrique finitos hac lege annos in matrimonio exceſſerint, ſolidum capiundi jus eſto.*

Cap. XXII. *Item ſi cognati inter ſe cojerint, uſque ad ſextum gradum, eis ſolidum inter ſe capiundi jus eſto.*

Cap. XXIII. *Si vir abeſt reip. cauſſa, donec abeſt, & intra annum, poſtquam abeſſe deſiit, libera inter eum & uxorem teſtamentifactio eſto.*

Cap. XXIV. *Item qui filium filiamve communem ſuperſtitem habebunt, aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim, vel qui duos trimos vel tres poſt nominum diem, aut qui intra annum & ſex menſes etiam unum cujuſcunque ætatis impuberem amiſerunt, eis ſolidum inter ſe capiundi jus eſto.*

Cap. XXV. *Item uxori, quæ poſt mortem viri intra decem menſes ex eo pepererit, ſolidum ex bonis ejus capiundi jus eſto.*

Cap. XXVI. *Item, qui quæve jus liberorum a ſenatu impetraverint, ſolidum inter ſe capiunto.*

Quando vero ex teſtamentis aliorum quiſque capere potuerit, duo ſequentia oſtendunt capita, quæ itidem ex Ulpiani rubrica tituli XIII. necnon ex Juvenale (a) & *L.* 8. & *L.* 9. *C. Theod. de bon. proſcriptorum* ita reſtituimus:

(a) Sat. ix. v. 86.

Cap.

Cap. XXVII. *Ex aliorum teſtamentis* PATER SOLITARIUS *ſolidum capito.*

Cap. XXVIII. *Item femina ingenua, ſi tres liberos habebit, & libertina, ſi quatuor, ſolidum ex teſtamento capiunto.*

II. Primum caſum, quo ſolidum inter ſe capiebant conjuges, ita lex deſcribit: VIRO ET UXORI SOLIDUM INTER SE CAPIUNDI JUS ESTO, SI UTERQUE VEL ALTERUTER NONDUM EJUS ÆTATIS SIT, QUA LIBERI EX HAC L. EXIGUNTUR. Pertinet itaque lex ad VIRUM ET UXOREM, orbos, non τὰς ΑΓΑΜΟΥΣ, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, ad eos, *qui intra annum* XXV. *nondum inierant* MATRIMONIUM, *uti legem accepiſſe videtur* SOZOMENUS. (a) Exigebatur enim matrimonium rite contractum, ita tamen, ut & breviſſimum ſufficeret. *Non tantum* enim *duorum menſium, ſed & minoris temporis maritus uxoris teſtamento ſcriptus ſuccedebat, nec legata, vel fideicommiſſa ſeu donationes temporis hujus anguſtia capi prohibebat*, uti ad Niconem reſcribunt DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS AA. (b) Ex qua lege infert vir ſummus, JAC. CUJACIUS, (c) priſca quadam lege, forſan Julia & Papia, cautum fuiſſe ante hanc conſtitutionem, ne aliter novi nupti jus ſolidi inter ſe capiundi haberent, quam ſi duorum ſaltim menſium ſpatio una fuiſſent, ejusque ſanctionis eam fuiſſe cauſſam, ut novus νεογάμων calor coerceretur, quo æſtuantes facile ſua omnia novo conjugi elargiri ſoleant. Qualequid & Germanis in mentem ve-

(a) Hiſt. eccl. Lib. I. cap. IX.

(b) L. 19. C. de legat.

(c) Obſ. Lib. XVIII. cap. IX.

niſſe, in Antiquitatibus Germanicis notavimus. Verum quamtumvis acuta ea conjectura ſit, veterum tamen teſtimonio illa deſtituitur: nec id ex hac conſtitutione liquet, quum Nicon Imperatoribus hujuſmodi ſpeciem proponere potuerit, ex qua naſceretur dubium, an ſolidi capax ſit maritus, quocum uxor bimeſtre tantum exegerit matrimonium, adeoque Principes non tam ad legem aliquam, quam ad propoſitum ſibi caſum reſpexerint.

His conjugibus SOLIDUM INTER SE CAPIUNDI JUS erat: ſive alter alterum heredem inſtituiſſet, ſive per donationem inter vivos mortiſve cauſſa omnia bona tranſtuliſſet in conjugem. Ad hos enim modos omnes CAPIUNDI vocabulum porrigi, jam ſuperiore capite monuimus. Non tamen ſolidum capiebant ſemper, ſed SI UTERQUE VEL ALTERUTER EORUM NONDUM EJUS ÆTATIS ESSET, QUA LEX LIBEROS EXIGIT. Si uterque infra eam ætatem erat, uterque; ſin alteruter; is, qui nondum ejus ætatis erat, ſolidi capax habebatur.

Aſt quænam illa ætas, qua lex exigebat liberos? Ipſe ULPIANUS (a) ita hæc verba interpretatur: *Id eſt, ſi vir minor* ANNORUM VIGINTIQUINQUE *ſit, aut uxor* ANNORUM VIGINTI *minor*. Neque dubitandum, quin Ulpiani & inſequentibus temporibus res ſe ita habuerit, maxime, quum & SOZOMENUS (b) meminerit εἴκοσι ϗ πέντε ἐτῶν. Sed tanto magis, dubito, an hi ſint anni, ipſa lege Papia Poppæa præfiniti, ob locum TERTULLIANI (c) notatu digniſſimum: *Nonne* va-

(a) Fragm. tit. XVI. §. 1

(b) Ibid.

(c) Apolog. cap. IV.

vaniſſimas PAPIAS *leges, quæ ante liberos ſuſcipi cogunt, quam* JULIÆ *matrimonium contrahi, poſt tanta auctoritatis ſenectutem heri Severus, conſtantiſſimus principum, excluſit?* Ex hoc ſane teſtimonio diſcimus, primo, ſeveram admodum fuiſſe legem Papiam Poppæam, quippe quæ prius ſuſcipi coegerit liberos, quam lex Julia de maritandis ordinibus matrimonium iniri. Deinde eadem opera nos docet TERTULLIANUS, Severum, principum conſtantiſſimum, leges illas Papias excluſiſſe, non, quod eas aboleverit, (id enim demum poſtremis factum eſt reip. temporibus:) ſed quod paullo majorem ſiniverit ætatem, & fortaſſis eam, quam lex Julia de maritandis ordinibus olim invexerat, in uſum revocarit. Quæ quum ita ſint, conſequens ſane eſt, ut illi vigintiquinque anni maritis; & viginti uxoribus præfiniti, non ſint ex lege Papia Poppæa, ſed ex conſtitutione Severi, vel fortaſſis ex lege Julia a Severo in uſum revocata. Quibus vero annis lex Pappia Poppæa exegerit liberos, æque incertum eſt, ac quibus lex Julia de maritandis ordinibus iniri juſſerit matrimonium: Si conjecturæ locus eſſet, dixerim ego, legem Papiam uti matrimonium iniri juſſerat omnes puberes & viri potentes, ita liberos flagitaſſe a maribus anno ætatis duodevigeſimo, a feminis forte XVI. Illum enim annum jam veteribus in maribus viſum fuiſſe procreandis liberis idoneum, vel inde patet, quod adoptantem annis octodecim præcedere oportuerit adoptivum. (a) Quod ſi itaque lex Julia ma-

(a) L. 40. §. 1. ff. de adopt.

res anno xx. feminas anno xviii. quibus plerumque nuptiis idonei creduntur homines, matrimonium inire juſſit : facile intelligemus, cur vanitatis legem Papiam accuſet Tertullianus, prius quippe exigentem liberos, quam Julia juſſerat matrimonium iniri. Utut ſit : errare ſaltim liquet eos, qui cum viro eximio, Fr. Connano (a) ſcribunt, legem Papiam Poppæam neminem ante annum viceſimum quintum ad juſtæ uxoris amplexum invitaſſe. Id enim ex Sozomeni, & historiæ tripartitæ lacunis eum hauſiſſe, nemo non animadvertit.

III. Sequente capite fuerat cautum, ut si utrique lege hac finitos annos in matrimonio exegerint, iis solidum capiundi jus esset. Quemadmodum itaque ante annos, quibus lex liberos exigebat, orbitas non impediebat conjuges, quo minus ſolidum inter ſe caperent : ita nec fraudi amplius erat ſenibus, ſi liberos in matrimonio tam diuturno non ſuſtuliſſent. Anni vero iſti legibus finiti in viris erant ſexageſimus, in feminis quinquageſimus. Ita enim ipſe Ulpianus (b) hoc caput interpretatur : *Id eſt*, *vir* sexaginta *annos*, *uxor* quinquaginta. Quemadmodum enim qui intra hos annos nec matrimonium iniiſſent, nec procreaſſent liberos, ipſis pœnis cælibatus orbitatiſque liberabantur capite hujus legis tertio : ita & ſolidi capaces erant, qui hos annos exegiſſent in matrimonio, tanquam qui jam patriæ Priamoque ſatisfeciſſent.

IV. Sequitur caput legis xxii. item si cognati inter se coierint usque ad sextum

(a) Comment. jur. civ. Lib. viii. cap. iv. n. iii.

(b) Tit. xvi. §. 1.

TUM GRADUM, EIS SOLIDUM INTER SE CAPIUNDI JUS ESTO. Romanos in conjunctionibus honeſtatis potiſſimum habuiſſe rationem, nec promiſcue inter cognatos conceſſiſſe nuptias in vulgus notum eſt. In linea recta illæ prohibitæ erant in infinitum: in collaterali æquali demum in gradu quarto inter conſobrinos; in inæquali tantum inter eas perſonas, quæ ſibi invicem parentum liberorumque loco haut erant, permittebantur. Si qui vero cognati, quos leges coire non prohibebant, inierant matrimonium: æquum videbatur, duplex iſtud vinculum conjugibus ad ſolidi capacitatem prodeſse. Non abs re autem additur USQUE AD SEXTUM GRADUM. Nam & his ſolis Prætor dabat bonorum poſseſſionem, non habita ulteriorum graduum ratione, niſi ex ſeptimo ſobrino ſobrinaque nati nataeve. (a) Immo non facile, quum de naturali cognatione quæritur, ſeptimus gradus exceditur, quatenus ultra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam conſiſtere non patitur, uti ait MODESTINUS. (b)

Præcipue autem lex prudenter adjecerat: SI INTER SE COIERINT, ne id privilegium ad ſponſos pertinere exiſtimaretur. Quos alioquin maritorum jure frui paſsa erat lex Julia & Papia: Nam his cognatis, qui haut inter ſe cojerant, hoc legis beneficio nequidem opus erat, quia ſibi invicem quævis relinquere jure poterant, dum ne alias eſsent ſolidi incapaces. Male ergo vir ſummus JAC. CUJACIUS, (c) hæc ad cælibes producit, exiſtimans, eos utilitate teſtamen-

(a) §. ult. Inſtit. de ſucceſſ. cogn.

(b) L. 4. pr. ff. de grad. & adfin.

(c) Par. titl. C. de infirm. poen. cæl. lib.

taria excidiſse, nec ſolidum potuiſse capere, niſi ex teſtamentis cognatorum intra ſextum gradum. Male etiam vir doctiſſimus Jan. Vinc. Gravina, (a) qui longius ratiocinando progreſsus, agnatos ſine fraude legis Papiæ Poppææ uſque ad decimum gradum exiſtimat inter ſe capere potuiſse, quia is ſit gradus agnationis extremus. (b) Enimvero inter cognatos & agnatos lex noſtra haut diſtinguit, nec JCtorum eſt, hujuſmodi leges ad alios proferre caſus, de quibus altum eſt in ipſa lege ſilentium.

(a) De leg. & SC. n. li. p. 584.

(b) §. ult. Inſt. de ſucc. cogn.

V. Capite xxiii. cavebatur: SI VIR ABSIT REIP. CAUSSA, DONEC ABEST, ET INTRA ANNUM POSTQUAM ABESSE DESIERIT, LIBERA INTER EUM ET UXOREM TESTAMENTI FACTIO ESTO. Vir laude noſtra major, Jac. Gothofredus, (c) non modo hanc particulam a reliquis de ſolidi capacitate capitibus ſejungit, ex eaque ſingulare conſtruit caput, quod ipſi eſt duodevigeſimum: verum etiam illud ita refingit: *Si vir commodi ſui cauſſa abſit, ex bonis uxoris ſuæ ſolidum ne capito: at ſi ſine detrectatione reip. cauſſa aberit, & donec abeſt, & intra annum, poſtquam abeſſe deſiit, libera inter virum & uxorem teſtamenti factio eſto*. Conſilii ſui divulſæque a reliquis capitibus hujus particulæ eam rationem reddit vir eximius, quod Ulpianus (d) libro demum commentariorum ſexto, quid ſit reip. cauſsa abeſse, exponat, quum de ſolidi capacitate egerit libro quarto. Quæ de viro ſui commodi cauſsa abſente adſuit, ea niti ait epigrammate hoc Martialis: (e)

(c) Ad leg. Pap. Popp. cap. xviii.

(d) l. 36. & 38. ff. ex quib. cauſſ. major.

(e) Lib. viii. epigr. xxxi.

Nu-

Neſcio quid de te non belle, Dento, fateris,
Conjuge qui ducta jura paterna petis.
Sed jam ſupplicibus dominum laſſare libellis
Deſine, & in patriam ſerus ab urbe redi.
Nam dum tu longe deſerta uxore domoque
Tres quaris natos, quattuor invenies.

Ex quo Gothofredus infert, eos, qui ab uxore abeſſe vellent, jus liberorum petere conſueviſſe a principe. Enimvero, quum Ulpianus (a) hanc legem reliquis de ſolidi capacitate adjungat, nec veroſimile ſit, legem noſtram accurate ſcriptam, capita, quæ de ſolidi capacitate agunt, hunc in modum divulſiſſe: non abs re ſuſpicamur, illa Ulpiani fragmenta de abſentia reip. cauſſa ad aliud caput legis noſtræ pertinuiſſe, de quo infra videbimus. Deinde ex Martialis epigrammate, uti jam V. C. Ant. Schultingius (b) obſervavit, fruſtra probatur, virum qui commodi ſui cauſſa abfuerit, hoc beneficio ab ipſa lege fuiſſe privatum. Nec Dento, in quem ludit Martialis, ideo jus liberorum petebat, ut ab uxore abeſſet, ſed idcirco aberat, quia petebat jus liberorum. Id autem facile largimur viro eximio, e textu Ulpiani excidiſſe verba reipublicæ caussa: quia annus vacationis non dabatur abſentibus quibuſvis, ſed iis, qui poſtquam reipublicæ cauſſa abfuerant, domum revertiſſent.

(a) Fragm. tit. XVI. §. 1.

(b) Ad Ulp. p. 612.

Ait ergo lex: si vir abest. reip. caussa: adeoque id beneficium non conceditur iis, qui ſui commodi, veluti commerciorum cauſſa ab-

(a) L. 1. §. 1. L. 36. ex quib. cauſſ. maj. (b) L. 4. ff. eod.

aberant, (a) nec qui alterius grandis commodi cauſſa id agebant, ut reip. cauſſa abeſſent, (b) uti ſæpe libera republica legationes liberæ impetrabantur ab iis, quibus negotia eſſent in provinciis, nec qui data opera id affectarant, aut profecti erant maturius, aut dicis gratia reip. cauſſa aberant: (c) ſed qui auctoritate publica, & bono publico peregre verſabantur, (d) veluti magiſtratus, euntes in provincias, (e) eorumque comites, miniſtri, milites, (f) & quicumque ad negotium reip. cauſſa expediendum amandabantur, (g) veluti legati.

(c) L. 5. ff. eod. (d) L. 36. ff. eod. (e) L. 16. ff. de off. præſ. L. 32. quib. ex cauſſ. maj. (f) L. 33. §. 4. ff. eod. (g) L. 8. L. 35. §. 1. ff. eod. (h) L. 38. §. 1. ff. eod.

His omnibus id competebat privilegium, DONEC ABESSENT, ET INTRA ANNUM POSTQUAM ABESSE DESIERANT. Quæ vacatio annua ab eo incipiebat momento, quo finito munere, Romam redibant. (h) Hinc non proderat illis abſentia, qui in provincia ultra tempus, conſtitutionibus conceſſum, adſederant. (i) Niſi princeps adſidere diutius ſpeciatim permiſiſſet. (l) Ad revertendum vero tantum illis laxamenti indulgebatur, ut commode in urbem reverti poſſent, nec proficiebat eis tempus, quo aliquo deflexerant ſuæ rei cauſſa, præterquam ſi infirmitate impediti, iter continuare haut poſſent. Tunc enim ratio habebatur humanitatis, ſicuti haberi ſolebat & hiemis, & navigationis, ceterorumque, quæ caſu contingunt. (m)

(i) L. 27. ff. eod. (l) L. 38. pr. ff. eod. (m) L. 38. §. 1. ff. eod.

Juſto vero tempore reverſi anni habebant vacationem, non ſolum, ut excuſarentur a muneribus publicis, verum etiam, ut LIBERA interea INTER CONJUGES eſſet TESTAMENTI FACTIO, adeoque alter ex alterius teſtamento

to ſolidum jure caperet, etiamſi nullos vel ſuperſtites haberent, vel amiſiſſent communes liberos.

Ratio hujus privilegii a more antiquo videtur arceſſenda, quo feminis haut licebat viros, ituros in provincias vel caſtra, comitari. De libera republica id certiſſimum eſt, laudaturque a M. SENECA (a) vir graviſſimus Flaminius, quod exiturus in provinciam uxorem a porta dimiſerit. Quæ vetus diſciplina ad Auguſtum uſque manſit, ſub quo lex noſtra lata eſt. De eo enim SVETONIUS: (b) *Diſciplinam*, inquit, *ſeveriſſime rexit, ne legatorum quidem, niſi gravate, hibernisque demum menſibus, permiſit* UXOREM INTERVISERE. Quamvis itaque Auguſtus ipſe, Livia comite, aliquando obiret provincias: non tamen id indulgebat aliis. Aſt ſub Tiberio non ſolum Agrippina cum Germanico in provinciam ivit, verum etiam Cæcinæ, referenti ad Senatum, ne quem magiſtratum, cui provincia obveniſſet, uxor comitaretur, graviter a Valerio Meſſalino, ipſoque Druſo reclamatum, eoque convicio ejus ſententia eluſa eſt, teſte TACITO. (c) Frequenter itaque ab eo tempore uxores magiſtratuum hærebant in provinciis, veluti uxor Pilati, (d) & Druſilla Felicis (e) Procuratorum Cæſaris per Judæam, C. Plinii Secundi, Proprætoris provinciæ Ponticæ conſulari poteſtate in Bithynia, (f) aliorumque virorum recti exempli domi militiæque. Hinc de ſuo tempore ULPIANUS: (g) *Proficiſci autem procos. melius eſt ſine uxore, ſed &* CUM UXORE POTEST, *dummodo ſciat, Se-*

(a) Controv. Lib. iv.

(b) Annal. Lib. iii. cap. xxxiii.

(c) Ann. Lib. iii. cap. xxxiii.

(d) Matt. xxvii. 19.

(e) Act. xxiv. 24.

(f) Plin. Lib. ix. Epiſt. cxxi.

(g) L. 4. §. 2. ff. de off. procoſ.

nat-

natum Cotta & Meſſalla Coſſ. (adeoque ſub Tiberio anno v. c. IↃCCLXXII.) *cenſuiſſe, futurum, ut, ſi quid uxores eorum, qui ad officia proficiſcuntur, deliquerint, ab ipſis ratio & vindicta exigatur*. Quum ergo eo tempore, quo lex noſtra lata eſt, nondum uxoribus aditus pateret in caſtra & provincias: facile reddi poterit ratio, cur Auguſtus abſentes reip. cauſſa a legum rigore eximendos cenſuerit, eo tempore: quo ab uxoribus ſecubare auctoritate publica cogerentur, & cur iiſdem anni dederit vacationem, ut reduces ſpatium haberent, communem ſibi filium filiamve quærendi. Ex quo vero, laxata hac diſciplina, uxores cœperant cum viris in provincias ire, ceſſaſſe id privilegium ſaltim in iis, quibus uxor individua comes haſerat, facile eſt ad exiſtimandum.

VI. Sequitur caput XXIV. quod tale fuit, teſte ULPIANO: ITEM SI FILIUM FILIAMVE COMMUNEM HABEANT, AUT QUATUORDECIM ANNORUM FILIUM, VEL FILIAM DUODECIM AMISERINT, VEL SI DUOS TRIMOS, VEL SI TRES POST NOMINUM DIEM AMISERINT, AUT SI INTRA ANNUM ET SEX MENSES ETIAM UNUM CUJUSCUMQUE ÆTATIS IMPUBEREM AMISERINT, SOLIDUM INTER SE CAPIUNDI JUS ESTO. Proderant ergo & liberi ad ſolidi capacitatem, & quidem vel ſuperſtites, vel amiſſi. Superſtes proderat etiam UNUS vel UNA, FILIUS FILIAVE COMMUNIS, id eſt ex illis parentibus, qui ſolidum inter ſe capiebant natus natave. Quare ſi quando *liberis intervenientibus* ſolidum capi potuiſſe, πανϑωτικῶς dicitur: (a) id non ita intelligendum eſt, ac ſi unus

(a) L. 7. C. de naviculat.

unus unave non ſuffecerit : ſed quod ibi Imperator omnes caſus lege hac expreſſos conjunxerit.

Porro parentes aut unum amiſerant, aut duos, aut tres, idque vel jampridem, vel intra annum & ſex menſes. Unus unave jampridem amiſſus amiſsave ſolidum præſtabat, ſi FILIUS QUATUORDECIM ANNORUM vel FILIA DUODECIM turbato naturæ ordine ante parentes obiiſſet. Eum enim terminum ordinarium pubertatis & viripotentiæ eſse, nemo ignorat. Equidem in codice Tiliano, unde hos ULPIANI titulos primum reſtitutos novimus, vocabulum DUODECIM non exſtare, obſervat EM. MERILLIUS; (a) ſed probum id omnino videtur & genuinum : partim quod ad pubertatis annos reſpexit legislator, quam ipſe in feminis capite hujus legis v. duodecim annis finiverat : partim quod ea ætas procul dubio ab hac lege Papia Poppæa, quam κατ᾽ ἐξοχὴν legis nomine veniſse animadvertimus, LEGITIMA dici ſolebat veteribus, veluti in marmore apud JAN. GRUTERUM : (b)

(a) Obſ. Lib. xi. c. xxxvii.

(b) Infra p. DCXC. 4.

D. M.
IVLIAE. SECVNDINAE. FILIAE.
ET. FORMA. SINGVLARI. ET.
MORIBVS. PIISSIMIS. DOCTRI
NAQVE. SVPER. LEGITIMAM.
SEXVS. SVI. AETATEM. PRAES.
TANTISSIMAE. QVAE. VIX
II. ANN. XI. MENS. VIIII
D. XX.

Julia illa Secundina vix duobus menſibus ab-

aberat a pubertate vel viripotentia, eamque parens in monimento vocat LEGITIMAM SEXUS SUI ÆTATEM, id eſt, uti ego interpretor ætatem, quam lex Papia Poppæa feminis ad pubertatem virique potentiam ſufficere ſtatuerat: quemadmodum & in jure noſtro hæc ætas aliquando LEGITIMA (a) vel JUSTA adpellatur, (b) quum alias, uti BARN. BRISSONIUS (c) demonſtravit, majorennes demum ad juſtam vel legitimam ætatem dicantur perveniſſe.

(a) L. 50. §. 6. ff. de legat. 3.
(b) L. 8. ff. de condict. cauſſ. dat.
(c) De V. S. Lib. x. p. 517.

Sufficiebant porro DUO TRIMI AMISSI, vel quod ante triennium Romani mamma infantes depellere non ſolerent, ab eoque tempore demum iis alimenta decernerentur, (d) uti viro ſummo, JAC. CUJACIO (e) viſum eſt, vel quod veteres trimos, teſte PLINIO, (f) ad dimidiam futuræ menſuræ perveniſſe crederent, & hinc duos trimos uni puberi æquipararent: quam rationem reddit EM. MERILLIUS, (g) ſubtiliorem tamen, ſi quid video, quam veriorem. CUJACII ratio, tanquam ſimplicior ſeſe commendaret, dummodo certiore niteretur fundamento. Quod enim ex hiſtoria Machabæorum (h) excitatur teſtimonium, ad Hebræorum magis, quam Romanorum, mores pertinet. Ultra biennium tamen ubera ſuxiſſe infantes Romanos, vel exemplo Tiberii patet, quem bimulum cum Livia matre in fuga fuiſſe ſcribit VELLEJUS PATERCULUS, (i) quo tempore, teſte SVETONIO, (l) vagitu ſuo pæne bis prodidit parentes, ſemel, quum a nutricis ubere, item, quum a ſinu matris raptim auferretur.

(d) L. 9. C. de patr. poc.
(e) Obſ. Lib. xix. cap. xl.
(f) Lib. vii. hiſt. nat. c. xvi.
(g) Obſ. Lib. ii. c. xxxvii.
(h) 2. Mac. vii.
(i) Lib. ii.
(l) Tiber. cap. vi.

tur. Alii infantes adhuc tardius depellebant uberibus: & de Plotino ſuo refert PORPHYRIUS (a) eum jam octennem, adhuc tamen ad nutricem divertere, ſugendique lactis aviditate, ejus nudare papillas conſuevisſe. (a) Vit. Plotini. cap. iii.

Denique & ob TRES POST NOMINUM DIEM (ita enim pro *nonum diem* iterum reſcribendum eſse, recte monuit EM. MERILLIUS. (b) AMISSOS ſolidum inter ſe capiebant conjuges. Quum vero de nominum die jam ſupra plus ſatis dictum ſit, nihil eſt, quod hic plura addere velimus. (b) Ibid.

Hactenus de liberis jampridem amiſſis. Sin non ita multum temporis præteriiſset a morte infantis, locum habebant, quæ porro in lege noſtra ſequuntur: AUT SI INTRA ANNUM ET SEX MENSES ETIAM UNUM CUJUSCUNQUE ÆTATIS IMPUBEREM AMISERINT, SOLIDUM INTER SE CAPIUNDI JUS ESTO. Vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS hæc partim ad priora refert, partim novam inde format regulam, & hinc verba capitis talia fuiſse ſuſpicatur: *Vel ſi tres poſt nonum diem amiſerint, intra annum tamen & ſex menſes. Etiam unus cujuſcumque ætatis impubes amiſſus ſolidi capiendi jus præſtato*. Sed ſi unus cujuſcumque ætatis impubes amiſsus ſolidi capiendi jus præſtitit: cur non idem præſtiterint tres poſt nominum diem amiſſi, niſi intra annum & ſex menſes fuerint elati? Sane ea ſententia non fluit ex ULPIANI (c) verbis, quæ ita ſunt interpungenda: *Vel ſi tres poſt nonum* (nominum,) *diem amiſerint, ut intra annum tamen & ſex menſes etiam unus cujuſcumque ætatis impubes amiſſus ſolidi capiundi jus præ-* (c) Fragm. tit. xvi. 3. 1

ſtet.

ſtet. Novus ergo hic caſus eſt, & veluti exceptio a regula. Quum enim nonniſi ob puberem unum amiſſum ſolidi capaces eſſent parentes: hæc ſtatim additur exceptio, quod & impubes unus amiſſus profuturus ſit, ſi intra annum & ſex menſes proximos deceſſiſſet. Id vero ſpatium eodem modo computandum eſſe monuit Paullus, (a) quo computari ſolebat ætas anniculi, puta ut ultimus dies cœptus pro expleto haberetur. Eo enim iſtud Paulli fragmentum ex libro commentariorum ſecundo commode referri poſſe arbitramur.

(a) Paull. Lib. ii. L. 134. ff. de V. S.

Quod ſi nec communis exſtabat filius filiave, nec ullus ullave erat amiſſus vel amiſſa: conjuges inter ſe ſolidum capere non poterant, niſi per ſubſtitutionum ambages, quibus leges caducarias eludi conſueviſſe Justinianus (b) obſervat. Quo pertinet lex Terentii Clementis, (c) a pluribus tentata, quam expedita, cujus ſpecies talis eſt. Titius filius impuberem ex priore ſuſceptum matrimonio heredem inſtituerat, eidemque ſubſtituerat Mæviam uxorem, quæ ex Titio nunquam pepererat, adeoque nec ſolidi ex ejus teſtamento capax erat. Attamen & ipſa capere poterat ex teſtamento alterius, veluti quod ex priore matrimonio tres liberos haberet ſuperſtites. Quærebatur, an Mævia ſubſtituta, mortuo intra pubertatem herede, hereditatem capere poſſet, quum ſolidi ex teſtamento mariti eſſet incapax? Aliter reſpondit Julianus, aliter Terentius Clemens. Hic ait: *Si is, qui ex bonis teſtatoris ſolidum capere non poſſit*, (qualis

(b) L. un. pr. C. de caduc. toll.

(c) Ter. Clem. Lib. iv. L 6. ff. de vulg. & pupill. ſubſt.

lis hic eſt Mævia) *ſubſtitutus ſit ab eo* (teſtatore) *impuberi filio ejus* : *ſolidum ex ea cauſſa capiet*, *quaſi* (non a teſtatore marito, ſed) *a pupillo*, (adeoque extraneo,) *capiat*. Ille vero diſtinguit inter bona pupillo adquiſita, & quæ ex teſtamento paterno ad illum pervenerint. Hinc pergit TER. CLEMENS : *Sed hoc ita interpretari Julianus noſter videtur*, *ut ex bonis*, *quæ teſtatoris fuerant*, *amplius capere non poſſit*, (quam per decimarias leges licet.) Quod *ſi pupillo præterea aliquid adquiſitum eſſet*, *aut ſi exheredato eſſet ſubſtitutus*, *non impediri eum capere*, *quaſi a pupillo capiat*. A pupillo autem privigno ſolidum capere Mævia poterat, tamquam ex teſtamento alterius, quia trium liberorum mater erat. Ita diverſa ſunt horum JCtorum reſponſa, quamvis præferenda videatur TER. CLEMENTIS deciſio, quia poſtquam ſemel ad pupillum pervenerant Titii bona, ea paterna eſse deſierant, eaque Mævia revera non a Titio, ſed a pupillo privigno, cui fuerat ſubſtituta, capiebat. Quum etiam quod ultra, quam per legem quis capere poſset, fuerat legatum, ærarium vel fiſcus præriperet : ad eum excludendum novam excogitaverant ſubſtituendi formam, cujus meminit CAJUS : (a) UT SI IS HERES NON ESSET, QUISQUIS SIBI HERES ESSET, IS IN PARTE QUOQUE DEFICIENTIS ESSET HERES. Tunc enim partem deficientem non fiſcus adimebat, ſed pro qua quiſque parte heres exſiſtebat, pro ea parte eum in portione deficientis vocari placebat.

(a) Cajus Lib. iii. L. 5. ff. de vulg. & pupill. ſubſt.

VII. Proximum eſt caput XXV. ITEM UXORI,

RI, QUÆ POST MORTEM VIRI INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT, SOLIDUM EX BONIS EJUS CAPIUNDI JUS ESTO. Alioquin vel unus ſuperſtes exigebatur, vel plures amiſſi: venter vero nec ſuperſtes erat, nec amiſsus, quia nondum ex veterum principiis homo, vel animal dici poterat, ſed pars viſcerum maternorum. Addit tamen lex, futurum quoque vel poſthumum matri profuturum ad ſolidi capionem. Quum vero periculoſum videretur hoc privilegium, quod viduam facile ad ſtuprum partuſque ſuppoſitionem invitaret, ſi ſe a viro heredem inſtitutam noſset, quale fere eſt exemplum apud TACITUM, a P. Quirinio, divite atque orbo delatæ, ac ſi partum ex ſe poſt repudium ſimulaſset: (a) cautionem lex addiderat: ſi INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT. Decem vero iſti menſes ita computabantur, ut & dies, quo maritus exceſserat, connumeraretur, quo modo intelligenda verba ULPIANI: (b) *Si quis ſic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipſe quoque dies quo mortuus eſt connumeratur.*

Hinc non proderat partus, niſi intra menſem decimum vel ejus ſaltim ultimo die fuſus a vidua, ſiquidem decem menſes non modo inceptos, ſed & exactos hominem gignendi ſummum finem eſse, veteres credebant, teſte SUIDA (c) & GELLIO, (d) qui etiam huc refert illa PLAUTI: (e)

> - - - - *Tum illa, quam compreſſerat,*
> DECIMO *poſt* MENSE EXACTO, *hic peperit filiam.*

(a) Tac. Annal. Lib. iii. c. xxii.

(b) Ulp. Lib. iv. L. 133. ff. de V. S.

(c) Suid. voce Ἀριστων.

(d) Lib. iii. c. xvi.

(e) Ciſtellar. Act. i. Scen. iii. v. 14. 15.

Mul-

Multo minus ultra menſem a morte mariti decimum pariens mulier ſolidum capiebat ex mariti teſtamento, niſi ſingularis feminæ ſanctitas benigniorem principi ſententiam ſuaderet. Quale quid poſtea decretum ab Hadriano. Nam idem auctor eſt Gellius, (a) *Romæ feminam bonis atque honeſtis moribus, non ambigua pudicitia, in undecimo menſe poſt mariti mortem peperiſſe, factumque eſſe negotium propter rationem temporis, quaſi marito mortuo poſtea concepiſſet, quoniam decemviri in decem menſibus gigni hominem, non in undecimo ſcripſiſſent: ſed D. Hadrianum cauſſa cognita, decreviſſe, in* UNDECIMO *quoque* MENSE *partum edi poſſe*, in eoque decreto, a Gellio etiam lecto, ſcriptum fuiſſe, *id Hadrianum ſtatuere requiſitis veterum philoſophorum & medicorum ſententiis*. Id in mentem veniſſe Hadriano eo minus videtur mirandum, quod Gracchum, primum ita dictum, duodecim menſibus teſte Charisio (b) in utero fuiſſe dicatur, & tredecim menſium partum jam olim a L. Papirio prætore admiſſum eſſe, Maſſurii Sabini fide Plinius (c) refert, cujus hæc verba & apud Gellium (d) ſunt. *Maſſurius auctor eſt, L. Papirium prætorem, ſecundo herede lege agente, bonorum poſſeſſionem contra eum dediſſe, quum mater partum ſe* TREDECIM MENSIBUS *tuliſſe diceret, quoniam nullum certum tempus pariendi ſtatutum ei videretur*. Quantuſcumque vero ea de re fuerit veterum diſſenſus: ab Auguſti ſaltim temporibus ad Hadriani imperium, nonniſi ei mulieri, quæ intra decem menſes a morte mariti poſthumum po-

(a) Ibid.

(b) Chariſ. Inſtitut. Gramm. Lib. II.

(c) Lib. VII. Hiſt. nat. cap. V.

(d) Ibid.

ſthumamve enixa fuerat, ſolidi capiendi jus fuit. Et quum eum terminum, diſſimulato Hadriani decreto, retinuerit ULPIANUS: facile patet, illud, quod iſte in ſingulari ſpecie decreverat, ad exemplum trahi non conſueviſſe: adeoque recte intelligendum eſſe, quod ipſe ſcribit ULPIANUS: (a) *Quodcumque Imperator cognoſcens* DECREVIT, *vel de plano* INTERLOQUUTUS *eſt*, LEGEM *eſſe conſtat*. Decreta enim & olim juris vel legis vigorem habebant inter partes, ad exemplum non trahenda, niſi vel princeps juberet, vel eadem per omnia ſpecies ſimilem deciſionem poſceret. Sed hæc de lege noſtra. Eodem JAC. GOTHOFREDUS refert fragmentum TER. CLEMENTIS: (b) *Sed ſi hoc ſpecialiter expreſſeris teſtator, etiamſi ex alio poſt mortem ſuam liberos procreaverit, nihilominus eam ad legatum admitti*. Ex quo colligit vir eximius, potuiſſe viduam ex mariti teſtamento ſolidum capere, etiamſi non EX EO, ſed ex alio pepererit, modo hanc conditionem ſpeciatim expreſſerit teſtator. Enimvero res ipſa docet, TER. CLEM. non loqui de ſolidi capione, ſed de legato, quod mulieri fuerat ſub conditione relictum, ſi liberos habuerit, adeoque illud veteris JCti fragmentum ad leges potius decimarias pertinet, ad quarum caput XVIII. illud jam ſupra retulimus.

VIII. Caput XXVI. ultimum complectitur caſum, quo ſolidum inter ſe capiebant conjuges, de quo ULPIANUS: (c) ITEM QUI JUS LIBERORUM A SENATU IMPETRAVERINT, SOLIDUM INTER SE CAPIUNTO. *Jus liberorum* definiente ISIDORO HISPALENSI,

(a) L. 1. §. 1. ff. de Conſt. Princ.

(b) L. 61. pr. ff. de cond. & dem.

(c) Fragm. tit. XVI. §. 1.

SI, (a) eſt *conjugum* SINE LIBERIS *invicem pro loco pignorum hereditatis alterna conſcriptio*, id eſt, jus, quo impetrato conjuges, etiam improles, non minus ac ſi liberos ſuſtuliſſent, ſe invicem ex aſſe heredes ſcribere poterant. Eodem enim modo & DIO CASSIUS (b) jus liberorum deſcribit, dum illud viris feminiſque conceſſum refert, quibus fata negaſſent liberos. Nec aliter PLINIUS (c) Svetonio, *parum felix matrimonium experto*, jus liberorum petens, & MARTIALIS, (d) ad principem ſcribens,

(a) Lib. v. Orig. cap. xxxv.

(b) Lib lv. p. 547.

(c) Lib. x. Epiſt. xcv.

(d) Lib. ii. Epigr. xci.

Quod FORTUNA *vetat, fieri permitte videri,*
Natorum genitor CREDAR *ut eſſe trium.*

Quum vero alioquin modo jus trium, modo quatuor liberorum memoretur: hic ſufficiebat generatim JUS LIBERORUM, quia & unus vel una filius filiave communis ad ſolidi capionem proderat. Vocatur alias JUS COMMUNE LIBERORUM apud GRUTERUM, (e) quamvis ibi erraſſe crediderim vel lapicidas, vel deſcriptorem, poſitumque conjiciam: JUS COMMUNIUM LIBERORUM. Communes enim liberos has leges de ſolidi capacitate exegiſſe, jam ſupra vidimus.

(e) Inſcr. p. ccccxii, 8.

Jus hoc tempore Auguſti, quo lex noſtra lata eſt, non concedebatur a principe, quemadmodum de ſuæ ætatis conſuetudine loquitur ULPIANUS: (f) nec a populo, uti hoc caput extulit JAC. GOTHOFREDUS: nec a plebe urbana, ceu ex marmore paullo ante allegato perperam collegit vir ſummus, JOS. SCALIGER, in Indice Gruteriano, quum ta-

(f) Fragm. tit. xvi. §. 1.

 men

ſthumamve enixa fuerat, ſolidi capiendi jus fuit. Et quum eum terminum, diſſimulato Hadriani decreto, retinuerit Ulpianus: facile patet, illud, quod iſte in ſingulari ſpecie decreverat, ad exemplum trahi non conſueviſſe: adeoque recte intelligendum eſſe, quod ipſe ſcribit Ulpianus: (a) *Quodcumque Imperator cognoſcens* DECREVIT, *vel de plano* INTERLOQUUTUS *eſt*, LEGEM *eſſe conſtat*. Decreta enim & olim juris vel legis vigorem habebant inter partes, ad exemplum non trahenda, niſi vel princeps juberet, vel eadem per omnia ſpecies ſimilem deciſionem poſceret. Sed hæc de lege noſtra. Eodem Jac. Gothofredus refert fragmentum Ter. Clementis: (b) *Sed ſi hoc ſpecialiter expreſſerit teſtator, etiamſi ex alio poſt mortem ſuam liberos procreaverit, nihilominus eam ad legatum admitti*. Ex quo colligit vir eximius, potuiſſe viduam ex mariti teſtamento ſolidum capere, etiamſi non EX EO, ſed ex alio pepererit, modo hanc conditionem ſpeciatim expreſſerit teſtator. Enimvero res ipſa docet, Ter. Clem. non loqui de ſolidi capione, ſed de legato, quod mulieri fuerat ſub conditione relictum, ſi liberos habuerit, adeoque illud veteris JCti fragmentum ad leges potius decimarias pertinet, ad quarum caput XVIII. illud jam ſupra retulimus.

VIII. Caput XXVI. ultimum complectitur caſum, quo ſolidum inter ſe capiebant conjuges, de quo Ulpianus: (c) ITEM QUI JUS LIBERORUM A SENATU IMPETRAVERINT, SOLIDUM INTER SE CAPIUNTO. *Jus liberorum* definiente Isidoro Hiſpalen-

(a) L. 1. §. 1. ff. de conſt. princ.

(b) L. 6. pr. ff. de cond. & dem.

(c) Fragm. tit. XVI. §. 1.

SI, (a) eſt *conjugum* SINE LIBERIS *invicem pro loco pignorum hereditatis alterna conſcriptio*, id eſt, jus, quo impetrato conjuges, etiam improles, non minus ac ſi liberos ſuſtuliſſent, ſe invicem ex aſſe heredes ſcribere poterant. Eodem enim modo & DIO CASSIUS (b) jus liberorum deſcribit, dum illud viris feminiſque conceſſum refert, quibus fata negaſſent liberos. Nec aliter PLINIUS (c) Svetonio, *parum felix matrimonium experto*, jus liberorum petens, & MARTIALIS, (d) ad principem ſcribens,

(a) Lib. v. Orig. cap. XXXV.

(b) Lib. lv. p. 547.

(c) Lib. x. Epiſt. xcv.

(d) Lib. II. Epigr. XCI.

> *Quod* FORTUNA *vetat, fieri permitte videri,*
> *Natorum genitor* CREDAR *ut eſſe trium.*

Quum vero alioquin modo jus trium, modo quatuor liberorum memoretur: hic ſufficiebat generatim JUS LIBERORUM, quia & unus vel una filius filiave communis ad ſolidi capionem proderat. Vocatur alias JUS COMMUNE LIBERORUM apud GRUTERUM, (e) quamvis ibi erraſſe crediderim vel lapicidas, vel deſcriptorem, poſitumque conjiciam: JUS COMMUNIUM LIBERORUM. Communes enim liberos has leges de ſolidi capacitate exegiſſe, jam ſupra vidimus.

(e) Inſcr. p. CCCXXII, 8.

Jus hoc tempore Auguſti, quo lex noſtra lata eſt, non concedebatur a principe, quemadmodum de ſuæ ætatis conſuetudine loquitur ULPIANUS: (f) nec a populo, uti hoc caput extulit JAC. GOTHOFREDUS: nec a plebe urbana, ceu ex marmore paullo ante allegato perperam collegit vir ſummus, JOS. SCALIGER, in Indice Gruteriano, quum ta-

(f) Fragm. tit. XVI. §. 1.

 men

men ibidem diſerte legatur : CUI IMP.--- JUS COMMUNE LIBERORUM CONCESSIT : ſed a ſenatu. Conceſſio enim hujus privilegii erat ſpecies lege ſolutionis. Lege vero jam libera republica multoque magis ſub Auguſto non populus ſolvebat, ſed Senatus. Quamvis enim temporibus antiquiſſimis Senatuſconſultum, quo quis legibus ſolveretur, vix ratum eſset, niſi illud populus tributim valere juſſiſset : ASCONIUS tamen PÆDIANUS, (a) qui id obſervat, recte addit, jam libera republica ea de re deſitum eſse ad populum referri, & ne formulam quidem amplius adſcribi conſuevisſe SCis : UT DE EA RE AD POPULUM FERRETUR. Hinc quum anno V. C. IↃCLXXXVI. C. Calpurnio Piſone, M. Acilio Glabrione coſs. C. Cornelius, Tribunus plebis, ſenatui infenſus, promulgaſset legem, *ne quis niſi* PER POPULUM *legibus ſolveretur*, eam ob tumultum perferre non poterat, & hinc iterum ferre cœpit, *ne quis* IN SENATU *legibus ſolveretur, niſi ducenti adfuiſſent, neve quis, quum ſolutus eſſet, intercederet*. Itaque per legem Corneliam ſalva ac illibata ſenatui manſit auctoritas, iſque & ante & poſt ea tempora ſemper eo jure legibus, quoſcumque vellet, ſolvendi uſus eſt. Ita, teſte CICERONE, (b) non populus, ſed SENATUS *Brutum, referente Antonio*, LEGE SOLVIT, *qua ei non licuiſſet ab urbe plus, quam decem dies abeſſe*. Idem auctor eſt, (c) *Pompejum*, EX SC LEGIBUS SOLUTUM, *conſulem ante factum, quam ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet*. Cæſarem porro apud ſenatum, li-

(a) Schol. in Cic. pro C. Cornelio p. m. 1307.

(b) Philip. II. cap. XVIII.

(c) Pro lege Manil. cap. XXI.

licet fruſtra, ambiiſse, ut legibus, per quas ejus abſentis ratio non haberi poterat, ſolveretur, refert Suetonius. (a) Apud Livium (b) porro legimus, senatum *Campanis conceſſiſſe, ut iis cives Romanas uxores ducere liceret, & ſi qui prius eas duxiſſent, ut habere eas, & ante eum diem nati, uti juſti iis liberi heredeſque eſſent.* Manſerunt hujus juris veſtigia ſub Imperatoribus, ſaltim ſub Auguſto. Ipſe enim Octaviam ſororem, ex defuncto nuper Marcello prægnantem, Antonio daturus uxorem, a Senatu prius impetrabat, ut lege ſolveretur. (c) Eodem ergo exemplo tunc jus liberorum nec a principe nec a populo, ſed a Senátu, erat impetrandum. Diſerte enim Dio Cassius: (d) Οἷς γὰρ ἂν τὸ δαιμόνιον εἴτ᾽ οὖν ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι, τούτων τισὶν ὁ νόμος, πρότερον μὲν ΔΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ, νῦν δὲ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τῶν γεγεννηκότων δικαιώματα χαρίζεται. *Quibus enim ſeu viris ſeu feminis fatum aliquod proventum tot liberorum negavit, iis lex antea quidem* per senatum, *nunc autem per principem jura gratificatur natorum.* Unde mireris, Gothofr. (e) accuratiſſimum alioquin virum, ſcribere non dubitare: *Liberorum communium jus populus tribuebat. Vid. Dion. Lib.* lv. *poſtea princeps.* Alia enim omnia dicere vidimus Dionem. Mature tamen eam facultatem, jus liberorum concedendi uti alia pleraque, ſenatui extorſerunt principes. Saltim jam ſub Domitiano a ſolo principe hoc jus impetrandum fuiſse, ſæpiuſcule monet Martialis, in primis, ubi de ſe ipſo canit:

(a) Jul. cap. xviii.

(b) Lib. xxxviii. cap. xxxvi.

(c) Plutarch. in Anton. p.

(d) Lib. lv. p. 549.

(e) Ad Leg. Pap. xiii. p. 289.

Natorum mihi jus trium roganti
Muſarum pretium dedit mearum,
SOLUS QUI POTERAT. *Valebis uxor:*
Non debet DOMINI *perire munus.*

Poſtea & Trajanus haut paucis jus liberorum dedit, rogante in primis PLINIO. (a) Unde facile patet, cur ULPIANUS de ſua ætate ſcripſerit: *Si jus liberorum* A PRINCIPE *impetraverint.*

(a) Lib. II. Epiſt. xiii. Lib. vii. Ep. xvi. Lib. x. ep. II.

IX. Hactenus de ſolidi capacitate inter conjuges: jam de iis qui ex aliorum teſtamentis capiebant ſolidum. Alia vero maſculorum; alia feminarum erat conditio. De illis dicitur capite XXVII. EX ALIORUM TESTAMENTIS PATER SOLITARIUS SOLIDUM CAPITO. Proprium ac legitimum hoc fuiſſe legis Papiæ Poppææ vocabulum, vel ex ULPIANI fragmentis (b) patet, in quibus rubrica *de cælibe, orbo &* SOLITARIO PATRE ſupereſt, quamvis ipſe titulus rubricæ haut reſpondeat. *Pater* vero *ſolitarius* eſt, qui vel unicum habet filium. Sufficit enim vel unus ad evitandas orbitatis pœnas. Unde CAJUS, (c) aliud interpretaturus legis noſtræ caput: *Non eſt*, inquit, *ſine liberis, cui vel unus filius unave filia eſt. Hæc enim enunciatio*: HABET LIBEROS, *ſemper plurativo numero profertur, ſicut & pugillares & codicilli.* Solitarii hujuſmodi parentis mentionem fieri arbitror in marmore hoc Viennenſi apud GRUTERUM: (d)

(b) Fragm. tit. XIII.

(c) L. 148. ff. de V. S.

(d) Inſcript. p. mxxxvii. 7.

D. M.

D. M.
MEMORIAE. AETERNAE.
SOCCHIAE. EMEADIS
DVLCISSIM. ET. SVPER. AE
TATEM INGENIO. NOBI
LISSIMO. QVI. VIXIT. AN.
- - MENSES VIII. D. XXIIII.
- - L. BOCONIVS PHOLINVS. PA
TER. PARENTES. INFELICIS
SIMI. REPENTINA. HVIVS. A
MISSIONE. ORBATI. FILIO.
KARISSIMO. VNICO. PRAE
CL. P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO.
ET SIBI. VIVI. POSTERISQVE.
SVIS. PO. ET. SVB. ASCIA.
DEDICAVERVNT.

Quamvis enim litteras ſingulares & verba ſequentia : P. S. ÆTATEM. SIBI. EREPTO ita exponat ὁ πάνυ Jos. SCALIGER in indice abbreviationum, PER SENILEM ÆTATEM SIBI EREPTO : ea tamen interpretatio vel ideo non veroſimilis eſt, quia unico amiſſo filio, parentes tamen adhuc ſperant *poſteros*, quibus & monimentum ſimul dedicant. Unde ejus procul dubio fuere ætatis, qua nondum iis decollavit ſpes omnis procreandi ſobolem. Quare quum ſimul eum filium, tanquam unicum, defleant : ego inſcriptionem ita legerem : *Parentes infeliciſſimi, repentina hujus amiſſione orbati, filio cariſſimo, unico, praclaro,* & *parentibus ſolitariis, ætatem,* (id eſt in perpetuum) *ſibi erepto,* & *ſibi vivi, poſteriſque ſuis dedicaverunt.*

Ceterum patrem ſolitarium ſolidum capere potuiſſe ex aliorum teſtamentis vel ex loco notiſſimo JUVENAL. (a) patet, qui mœcho, alterius uxorem imprægnanti, lepidum hunc ac perridiculum ſermonem adfingit:

(a) Sat. IX. v. 82. ſequ.

Nullum ergo meritum eſt, ingrate & perfide, nullum:
Quod tibi filiolus vel filia naſcitur ex me?
Tollis enim, & libris actorum ſpargere gaudes
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas,
Jam PATER *es, dedimus, quod famæ opponere poſſis:*
Jura PARENTIS *habes, propter me* SCRIBERIS HERES,
LEGATUM OMNE *capis, necnon & dulce caducum.*

Qui enim nec pater erat, ſed orbus, is plane incapax erat ſolidi, eoque adludit TERTULLIANUS: (b) *Aliud eſt, ſi apud Chriſtum legibus* JULIIS *agi credunt, & exiſtimant, cælibes & orbos ex teſtamento Dei* SOLIDUM CAPERE *non poſſe*. Aliud tamen JULIANO & TER. CLEM. (c) dicendum videtur, ſi hereditas diſſolvendo æri alieno non ſufficiat, adeoque fiſcus nullum inde ſperet lucrum. Ita enim intelligenda ejus verba: *Si quis ſolidum, a lege capere non poſſit, & ex aſſe ſit inſtitutus ab eo, qui ſolvendo non eſt:* JULIANUS *eum ex aſſe heredem eſſe reſpondit. Legi enim locum non eſſe, in ea hereditate, quæ ſolvendo non eſt*. Ratio, cur hoc caſu legi locus non ſit, ſatis manifeſta eſt. Nam

(b) De monogam. cap. XVI.

(c) Ter. Clem. Lib. IV. L. 72. ff. de hær. inſt.

Nam nec fiſcus quidquam lucratur, nec heres licet ex aſſe inſtitutus, revera capit. *Capere* enim in his legibus cum effectu eſſe accipiendum, jam ſupra ex Ulpiano (a) monuimus.

(a) L. 71. ff. de V. S.

X. Denique quod ad feminas attinet, de iis ita cautum fuiſſe arbitramur capite XXVIII. ITEM FEMINA INGENUA, SI TRES LIBEROS HABEBIT, ET LIBERTINA, SI QUATUOR, SOLIDUM EX TESTAMENTIS CAPIUNTO. Feminis ergo ingenuis tribus opus erat liberis, ſi ſolidum ex aliorum teſtamentis capere vellent. Id enim innuit Dio, (b) dum juris trium liberorum hanc vim eſſe ait, *ἵνα ἄν τις τὶ αὐτοῖς τελευτῶν καταλίπῃ λαμβάνωσιν, ut ſi quis mulieribus aliquid moriens relinquat, id illa capere poſſint*. Libertinis vero quatuor liberis opus fuiſſe videtur ad ſolidi capacitatem. Generatim enim de his Paullus: (c) *Libertina, ut jus liberorum conſequi poſſit*, QUATER *eam* PEPERISSE *ſufficit*.

(b) Lib. lvi. p. 677.

(c) Sent. Lib. iv. tit. ix. §. vii.

XI. Hactenus ipſas leges de ſolidi capacitate breviter expoſuimus, quæ quibus gradibus proceſſibuſque ſenſim ab uſu receſſerint, jam paucis erit diſquirendum. Et initio quidem, naves mercaturæ cauſſa fabricantibus, militibus ipſiſque navicularis nec non decurionibus id privilegium conceſſum eſſe, ut ſolidum eis capere liceret, jam ſupra obſervavimus. Ipſas has leges de ſolidi capacitate Constantinus M. non magis ſuſtulit, quam decimarias. Juris enim liberorum etiam ab inſequentibus Imperatoribus impetrati paſſim fit mentio in legibus noſtris: Saltim anno CCCXCVI. Arcadius &

(a) L. 1. C. Th. de jure lib.

(b) Adv. Julian. Lib. iii.

(c) L. 3. C. Th. de jur. lib.

(d) De jure liber. cap. xlv. ſeq.

(e) Diſp. Anniverſ. Lib. i. c. xi.

Honorius dum ſingulari conſtitutione (a) cavent, ne jus liberorum petentibus ætas impedimento ſit, non ipſum hoc jus tollunt, ſed conſuetudinem veterem, qua, teſte Augustino, (b) non temere cuiquam jus liberorum dabatur, *niſi quum amborum anni computati & ſimul ducti centum tranſiſſe dicerentur*, id eſt niſi maſculus ſexaginta, femina quinquaginta annorum eſſet. Qui mos, ſæculo tertio invectus poſtea ab Arcadio & Honorio ſublatus videtur. Primus ſolidi capiendi jus conjugibus omnibus promiſcue dedit Theodosius junior, (c) qui inter alia: *Nemo*, inquit, *poſthac a nobis* jus liberorum *petat*, *quod ſimul hac lege* omnibus *concedimus*. Quum autem & poſt Theodoſium jus liberorum aliquando petitum eſſe animadverterint M. Vetr. Maurus (d) & Fr. Duarenus: (e) in eam ingreſſi ſunt ſententiam, a Theodoſio non ſublatas eſſe has leges, neque parentibus æquiparatos orbos, ſed tantum modum impetrandi jus liberorum aliquantulum fuiſſe immutatum. Hinc fingunt, eos, qui legitimum liberorum numerum ſuſtulerint, ante hanc conſtitutionem ſolitos eſſe id inſinuare principi, ab eoque impetrare jus liberorum. Quum vero id ſupervacuum viſum ſit Theodoſio, eum ſemel id jus omnibus, quibus legitimus liberorum numerus eſſet, indulgere voluiſſe. Sed ea in re maxime opinione ſua falluntur viri doctiſſimi. Quis enim eos dixerit jus liberorum a principe impetraſſe, quibus natura ſuffecerat legitimum liberorum numerum? Jam paullo ante ex Dione vi-

vidimus, iis id privilegium liberorum datum eſſe, οἷς τὸ δαιμόνιον μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι, *quibus* FATUM *eum liberorum numerum* NEGAVERIT. Iis vero, qui ipſi liberos procreaverant, MARTIALIS opus eſse negat hoc beneficio, dum ita ludit in maritum parum fortem:

Uxor quum tibi ſit formoſa, pudica puella:
Quo tibi natorum jura Tibulle trium?
Quod petis a noſtro ſupplex DOMINOQUE DEO-
que
Hoc dabis ipſe tibi, SI POTES.

Rectius itaque JAC. GOTHOFR. (a) hac Theodoſii conſtitutione ſublatas quidem eſse exiſtimat leges Papias, ſed quum ea ad orientem tantum pertinuerit, facile contingere potuiſse, ut in occidente adhuc jus liberorum peteretur ab HONORIO (b) & VALENTINIANO. (c)

Addunt nonnulli, quod & JUSTINIANUS (d) ſingulari conſtitutione jus liberorum dederit omnibus, eoque ipſo aboleverit has leges: ſed eam legem non ad legem Papiam Poppæam, verum ad SC. Tertullianum pertinere, ipſa verba docent, & allegatio ejuſdem in inſtitutionibus noſtris. (e) Obſolevit ergo jus liberorum in oriente per conſtitutionem THEODOSII: in occidente autem, poſtquam JUSTINIANUS (f) eamdem corpori ſuo inſeruit. Atque inde eſt, cur hujus juris tam pauca ac pænè nulla exſtent in opere Juſtinianeo veſtigia.

(a) Ad L. 5. C. Th. de jure lib. & L. un. de his, qui num. lib. excuſ.

(b) L. ult. C. Th. de jur. lib.

(c) Nov. Valentin. iv.

(d) L. ult. C. de jur. lib.

(e) §. 4. Inſt. de SC. Tert.

(f) L. 1. C. de jure lib.

CAPUT XVI.

AD CAPITA LEGIS XXIX. ET XXX.

De legatis & libertate data ſub conditione cælibatus.

I. *DUo capita ſequentia qualia fuerint?* II. *Capitis* XXIX. *ſententia. Conditio cælibatus vel viduitatis ſæpe impoſita heredibus & legatariis. Ea conditio pro non adjecta habita. Variæ quæ huc pertinent leges. L. 22. ff. de cond. & dem. & L. 14. pr. ff. de legat. 3. expenſa. Conditiones* SI INTRA TEMPUS NON NUPSERIT, SI HUIC NON NUPSERIT, SI A LIBERIS IMPUBERIBUS NON NUPSERIT, SI ARICIÆ NON NUPSERIT, *an valuerint? Cur conditiones legibus adverſa contractus infirmarint, non ultimas voluntates? cap. ult. x. de condit. adpoſ. rationibus juris repugnat.* III. SC. *de viduitatis conditione expoſitum. Lex* 1. *C. de indict. vid. cond. expoſita. Cur hoc caput veniat nomine legis Juliæ Miſcellæ? An aliquis Julius Miſcellus legem tulerit? Lex hæc quando abolita? L. 2. C. de indict. vid. condit. explicata. Variæ Juſtiniani eam in rem editæ conſtitutiones.* IV. *Caput* XXX. *de conditione cælibatus libertis impoſita. Lex Ælia Sentia jam hanc conditionem manumiſſionis improbavit. Ejus a lege Papia Poppæa differentia. Jusjurandum liberto remiſſum. Permit-*

mittere pro remittere. Gratiam jurisjurandi facere ſolebant principes.

QUæ adhuc expoſuimus legis Papiæ Poppææ capita, ea quatuor prioribus commentariorum libris expoſuerunt ULPIANUS & TER. CLEMENS. Quum vero ea, teſte PAPINIANO, (a) *legis noſtræ fuerit ſententia, ne quod omnino nuptiis* IMPEDIMENTUM *inferretur*, vel, uti alibi loquitur; (b) *ne quod in fraudem legis* AD IMPEDIENDAS NUPTIAS *ſcriptum eſt, ullam vim haberet*, & de hujuſmodi nuptiarum impedimentis variis ea, quæ ex ULPIANI & TER. CLEM. libro V. ſuperſunt, fragmenta agant: non dubito, quin hæc ipſa materia proximum in lege noſtra locum occuparit.

(a) L. 72. § 4. ff. de cond. & dem.

(b) L. 79. §. ult. ff. eod.

II. Hujuſmodi nuptiarum impedimentum fuit, ſi quis alteri ea conditione aliquid reliquiſſet, ut heres vel legatarius non iniret matrimonium: qua de conditione cælibatus ita cautum fuit legis noſtræ capite XXIX.

Si quis cælibatus aut viduitatis conditionem heredi legatariove injunxerit: heres legatariuſve ea conditione liberi ſunto, neque eo minus DELATAM HEREDITATEM *legatumve ex hac lege conſequuntor.*

Ait lex: SI QUIS CÆLIBATUS CONDITIONEM HEREDI LEGATARIOVE INJUNXERIT. Magna Romæ fuiſſe orbitatis pretia, jam ſupra demonſtravimus. Ea ſæpe ſubegerunt parentes, ut, quos maxime amarent liberos, eos in cælibatu ætatem agere cuperent. Hinc

ut

ut voti damnarentur, ſæpe ea lege illos inſtituebant heredes, *ſi non inierint matrimonium*. Aliquando & intempeſtivus amor, vel cura liberorum movebat maritos, ne viduas aliis viris nubere paterentur. Nonnunquam & religio & neſcio quæ honeſtatis opinio in cauſſa erant & gentilibus & Chriſtianis primævis, ut vel virginitatem perpetuam ſuis injungerent, vel viduitatem. Nimirum ſemper non modo virginitatem, verum etiam viduitatem maximi fecerunt veteres: ipſæque matronæ ſummæ ſibi laudi duxerunt, defuncti mariti cineres perpetua viduitate colere, & a ſecundis abſtinere nuptiis, quæ neſcio quid incontinentiæ habere videbantur. Græcis ſanè præclarum viſum, *μονανδρίαι*, eoque maxime nomine illis celebrata Penelope, quod vidua credita tot procos, tanquam corvos deluſit hiantes, ſæpe ingeminans illud apud HOMERUM: (a)

(a) Iliad. α. v. 352.

> Τοίην γὰρ κεφαλὴν ποθέω, μεμνημένη αἰεὶ
> Ἀνδρὸς, τοῦ κλέος εὐρὺ καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος.

> *Tale enim caput deſidero, ſemper memor*
> *Viri, cujus lata eſt gloria per Græciam &*
> *medium Argos.*

Contra ad infamiam Helenæ pertinere voluit ÆSCHYLUS, (b) quod eam *πολυάνδρα γυναῖκα*; & LYCOPHRON, quod *πεντάλεκτρον θυάδα* adpellat. Quin Charondas, celeberrimus ille Thuriorum legislator, ſenatu comi-

(b) Agamn. v. 62.

mitiiſque eos moveri juſſerat, qui mortuis uxoribus liberis novercam induxerint. (a) Non mitius de ſecundis nuptiis ſenſerunt gentes aliæ. Inter Carthaginenſes ab iis in tantum abhorruit Dido, ut apud VIRGILIUM (b) dicat:

(a) Diod. Sic. Lib. xii. cap. xii.

(b) Æn. lib. iv. v. 25.

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura reſolvam.
Ille meos primus, qui me ſibi junxit, amores
Abſtulit, ille habeat ſolus, ſervetque ſepulcro.

Ægyptii quoque neſcio quid incontinentiæ & impuritatis ineſſe rati ſecundis nuptiis Apidis Sacerdotium nonniſi monogamo deferebant, teſte LUD. COELIO RHODIGINO. (c) Non temere autem ejus continentiæ ſtudioſior ulla gens fuiſſe videtur majoribus noſtris, de quibus TACITUS: (d) *Melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantum virgines nubunt, & cum ſpe votoque uxoris ſemel tranſigitur. Sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus, unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, ſed tanquam matrimonium ament.* Quin inter eos Erulos adeo peroſos eſſe intelligimus ſecundas nuptias, ut inviſa & infamis eſſe crederetur vidua, quæ ſe ad viri ſepulcrum non ſtatim induerer laqueo. (e) Denique & apud ipſos Romanos permulta deprehendimus, quæ ad ſe-

(c) Lect. antiqu. Lib. xxviii. p. 1079.

(d) De morib. Germ. cap. xix.

(e) Procop. de bello Got. lib. ii.

ſecundarum nuptiarum odium jure referas. Solis univiris fas erat Fortunæ muliebris, matris Matutæ & Pudicitiæ ſignum attingere. (a) Solæ, teſte VALERIO MAXIMO (b) corona pudicitiæ honorabantur. Solæ inter Sacerdotes Dearum allegebantur, (c) adeo ut & ad Veſtæ Sacerdotium potius Domitii Pollionis, quam Fonteii Agrippæ filia admitteretur, non ob aliud, uti obſervat TACITUS, (d) quam quod mater ejus in eodem conjugio maneret, quum Agrippa domum diſcidio minuiſſet. Hinc mirifice laudatur pudicitia Corneliæ, Gracchorum matris, cui tantum ſupererat pudicitiæ & magnanimitatis, ut & Ptolemæi, eam ambientis, nuptias repudiaret. (e) Nec minorem conſequuta gloriam Cornelia altera, ita adloquuta L. Æmilium Paullum apud PROPERTIUM: (f)

(a) Feſt. voce *ſignum Pudicit.*
(b) Lib. II. Cap. I.
(c) Treb. Poll. de xxx. Tyr. Tyr. cap. xxxii.
(d) Lib. II. Annal. c. lxxxvi.
(e) Plutarch. vit. Ti. Gracchi init.
(f) Lib. iv. Eleg. xii.

Jungor, Paulle, tuo, ſic diſceſſura, cubili:
In lapide hoc UNI NUPTA *fuiſſe legar.*

Ex quo ſimul diſcimus, honori ſibi duxiſſe feminas, ſi in poſterum, uni eas nuptas fuiſſe, in monimentis ſepulcralibus legeretur. Qualis plane eſt lapis apud THOM. REINESIUM, (g) in quo T. Freganius, T. F. Liberalis monimentum feciſſe legitur D. M. REJANIÆ C. F. MÆCIANÆ. CONI. INCOMPARABILI. UNIV IRÆ ET CASISSIMÆ. Contra ſecundæ nuptiæ *ſævi ominis & infauſtum connubium* videbantur APULEJO, (h) viduæque apud Romanos, teſte PLUTARCHO, (i) diebus feſtis nuptias facere jubebantur, ut tam fre-

(g) Inſcr. claſſ. xiv. 73.
(h) Apul. II. p. 543.
(i) Quæſt. Rom. cv.

frequenti populi concurſu eo magis erubeſcerent.

Quæ quum ita eſſent, ſæpe parentes ac mariti liberis uxoribuſque perpetuam commendabant viduitatem: veluti Cornelia Paulli apud PROPERTIUM: (a)

(a) Ibid.

Filia, tu ſpecimen cenſuræ nata paternæ,
Fac teneas unum, nos imitata, virum.

Quum vero Auguſtus conditionem hujuſmodi legi adverſam intelligeret, eam pro non adjecta haberi juſſit lege Papia Poppæa. Quare ſi teſtator ſcripſerat: MÆVIÆ, SI NON NUPSERIT, FUNDUM LEGO; confeſtim illa legati fiebat particeps, etiamſi nuberet: (b) idemque obtinebat, ſi mulier haberet collegatarium, quamvis eo deficiente illi nihil accreſceret. Hinc PAPINIANUS: (c) *Mulieri & Titio uſusfructus*, SI NON NUPSERIT MULIER, *relictus eſt. Si mulier nupſerit, quamdiu Titius vivet & in eo ſtatu erit, partem uſusfructus habebit: tantum enim beneficio legis ex legato conceſſum eſſe mulieri intelligendum eſt, quantum haberet, ſi conditioni paruiſſet, nec ſi Titius, qui conditione defectus eſt, legatum repudiet, ea res mulieri proderit*. Perinde quoque eſt, ſive quis ipſi mulieri ſub ea conditione legaverit, ſive ei, cujus illa in poteſtate erat, quique jure ejus poteſtatis nuptias prohibere poterat. Nam & illud legatum, quod ad impediendas nuptias & in fraudem legum fuerat ſcriptum, nullam vim habebat teſte PAPINIANO, (d) qui hanc eam in rem formulam allegat:

(b) L. 72. §. 5. ff. de cond. & dem.

(c) L. 74. ff. eod.

(d) L. 79. §. 4. ff. eod.

TI-

TITIO PATRI CENTUM, SI FILIA, QUAM HABET IN POTESTATE, NON NUPSERIT, HERES DATO. Quod non minus ſtatuendum, ſi quis patri ea conditione legaverit, SI FILIUS UXOREM NON DUXERIT. Quumque legata & fideicommiſſa pari paſſu ambulent: hæc quoque capiebat mulier, etiamſi ſub hujuſmodi conditione relicta eſſent. Hinc quum ſcripſiſſet teſtator: TITIO, SI MULIER NON NUPSERIT, HERES CENTUM DATO, & Titium illum idem teſtator rogaſſet, ut pecuniam eamdem mulieri conditionem adimplenti reſtitueret: reſpondit PAPINIANUS, (a) etiamſi nupſiſſet, tamen eam die legati cedente fideicommiſſum petere poſſe.

(a) L. 77. §. 2. ff. eod.

Quid vero, ſi non ſub conditione cælibatus legaſſet teſtator, ſed potius legatariam obſtrinxiſſet, *ut non alii, quam Titio nuberet?* Tunc ſi indigna hæc eſſet legataria conditio, non magis valebat, quam ſi cælibatus ei fuiſſet injunctus. (b) Eadem ratione ſi vel pater filiæ, vel cuicumque puellæ extraneus legatum reliquerat ſub conditione: SI NUBERET ARBITRATU L. TITII: hæc quoque conditio pro nihilo erat, mulierique, ſibi ſine L. Titii arbitratu quærenti conditionem, legatum nihilominus debebatur (c) Sin duplex propoſita fuerat conditio, nubendi & non nubendi, majorque pecuniæ ſumma ei deſtinata, ſi non nupſerit, minor, ſi nupſerit: mulier majorem capiebat, non utramque ſimul, quia ridiculum videbatur PAPINIANO, (d) *eamdem & ut nuptam admitti*. Denique & hæc bella incidebat quæſtio: an ſi ea conditione

(b) Caj. Lib. iii. L. 63. §. 1. ff. eod.

(c) L. 28. pr. L. 72. §. 4. ff. eod.

(d) L. 100. ff. eod.

ne legatum fuerit mulieri: SI NON NUPSERIT, ejuſdemque fideicommiſſum, ut Titio reſtitueret, ſi nupſerit, an ea nupta fideicommiſſum præſtare teneatur? Circa quam ſpeciem in diverſa itum eſſe, exiſtimare licebit. JULIANUS (a) enim reſpondet: *Commode ſtatuitur*, ETSI NUPSERIT, *legatum eam petere poſſe, & non eſſe cogendam, fideicommiſſum præſtare*. Aſt CAJUS (b) longe aliter: *Non dubium eſt, quin ſi uxori legatum ſit*, SI NON NUPSERIT, *idque alii reſtituere rogata ſit*, COGENDA SIT, *ſi nupſerit*, RESTITUERE. Varia, ut fit, comminiſcuntur interpretes, quæ tollendo iſti diſſidio videntur idonea. Alii particulam QUIN in poſteriore lege explicandam monent per *quod non*. Alii priorem legem de conditione cælibatus; poſteriorem de conditione viduitatis loqui cenſent, minus invidioſam hanc fuiſſe rati quam illam. Aſt vir ampliſſimus, quem honoris cauſſa nomino, ZACH. HUBERUS (c) etiam ſine his ἀῤῥήμασι ac ſine jactu pulveris hanc litem componit. Prius fideicommiſſum per modum pœnæ fuerat relictum, uti adparet ex verbis: UT TITIO RESTITUAT, SI NUBAT. Pœnale autem fideicommiſſum jure nullum atque evanidum habebatur, addita quippe pœna injuſta, cui lex Papia Poppæa intercedebat. Alterum fideicommiſſum non erat pœnale, ſed conditionale, & hinc legataria ſtatim legato potiebatur, etiamſi poſtea nuptura eſſet, quia hæc conditio habebatur pro non ſcripta. Aſt inde non ſequebatur, ut fideicommiſſum non reſtitueret Titio, ſimul

(a) L. 22. ff. eod.

(b) L. 14. pr. ff de legat. 3.

(c) Part. II. Diff. VIII. §. XII. edit. prior.

ſmul ac nupſerit, quum quivis legatarius fideicommiſſo poſſet gravari.

Ceterum alia erat conditio SI NON NUPSERIT, alia ſi *huic viro*, vel ſi *intra certum tempus*, vel ſi *illo loco* non nupſerit. Nec enim pro non ſcripta habebatur conditio, ſi legato adſcriptum eſſet: SI L. TITIO NON NUPSERIT: (a) nec altera: SI NEQUE TITIO NEQUE SEJO, NEQUE MÆVIO NUPSERIT, (b) ſiquidem, ſi vel maxime his conditionibus pareret mulier, ei tamen nec cælibatus, nec viduitatis jugum impoſitum videbatur. Sed &, ſi certum tempus, intra quod non nuberet, fuiſſet definitum, veluti SI A LIBERIS IMPUBERIBUS NE NUPSERIT, (c) vel generatim eſſet legatum: QUOAD VIDUA ERIT, (d) etiam his caſibus aut conditiones erant adimplendæ, aut repudiandum legatum, quia non impoſita fuerat viduitatis conditio. Quid ſi, ne *certo loco nuberet*, legato adſcriptum eſſet, veluti: SI ARICIÆ NON NUPSERIT? Reſpondet TER. CLEMENS, (e) intereſſe, an fraus legi facta ſit. Nam ſi ea ſit mulier, quæ alibi nuptias non facile poſset invenire, interpretandum eſse, ipſo jure reſcindi, quod fraudandæ legis gratia eſset adſcriptum. *Legem* enim *utilem reipublicæ, ſobolis ſcilicet procreandæ cauſſa latam, adjuvandam eſſe interpretatione.*

(a) Ter. Clem. Lib. v. L. 64. pr. ff. de cond. & dem.

(b) Caj. Lib. iii. L. 63. pr. ff. eod.

(c) L. 62. §. ult. ff. eod.

(d) L. 96. §. 1. ff. eod.

(e) Ter. Clem. Lib. v. L. 64. §. 1. ff. eod.

Quod ipſo jure reſcindi ait CLEMENS, id ita lege noſtra exprimitur: EA CONDITIONE LIBERI SUNTO, NEQUE MINUS DELATAM HEREDITATEM LEGATUMVE EX HAC LEGE CONSEQUUNTOR. Conditio hujuſmodi legibus adver-

verſabatur, Juliæ nimirum & Papiæ. *Quæ* vero *conditiones contra edicta Imperatorum, aut contra leges, aut quæ legum vicem obtinent*, id eſt contra edicta prætorum, SC. prudentum placita, diuturnos mores & conſuetudinem, *ſcripta, vel quæ contra mores ſunt, pro* NON SCRIPTIS *habentur*, uti ait MARCIANUS. (a) In ultimis voluntatibus ea regula dubio caret. Aſt in contractibus ſecus ſe res habet, quos conditione lege vel natura impoſſibili infirmari conſtat. (b) Ejus tamen diſcriminis ratio in promtu eſt. Qui enim contrahit, conſenſiſse cenſetur in conditionem turpem vel impoſſibilem, idque dum fecit, vel jocatus eſse, vel emotæ mentis fuiſse cenſetur. Neuter vero recte contrahit. Aſt quod ad ultimas attinet voluntates, in conditiones hujuſmodi nec heres nec legatarius conſenſit, & tamen defunctus voluiſse cenſetur, ut ſupremum judicium ſuum exitum haberet. Quod quum, niſi detracta conditione turpi vel impoſſibili, fieri nequeat: illam merito pro non ſcripta habent leges noſtræ.

(a) L. 14. pr. ff. de cond. inſt.

(b) L. 31. ff. de obl. & action.

Quam conſultiſſimam juris rationem pervidiſſe haut videtur Pontifex (c) dum conditionem quidem contra leges matrimonii adſcriptam tabulis dotalibus, v. c. ne liberi procreentur, vel ut ſponſa quæſtum corpore faciat, ſponſalia irrita reddere concedit, reliquas autem conditiones vel facto vel lege impoſſibiles pro non adjectis haberi jubet. Quæ enim vera ſunt de ultimis voluntatibus, ea perperam proferuntur ad conventiones, in quibus partis utriuſque conſen-

(c) Cap. ult. x. de condit. ad poſit.

ſenſus intercedit. Quaſi enim, qui hujuſmodi conditionem probavit, mereatur, ut in ejus favorem illa habeatur pro non adjecta. Ceterum detracta conditione, & legatum capiebat, cui id ſub conditione relictum fuerat, & HEREDITATEM DELATAM. Quæ verba interpretatus TER. CLEM. (a) DELATA inquit HEREDITAS *intelligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi*. Hinc ſi tempore teſtamenti factionis ac apertarum tabularum capax erat heres: non ei nocebat, ſi poſtea incapax fieret, quia quod alias in inſtitutione conditionali reſpicitur ad capacitatem tempore exiſtentis conditionis, id hoc caſu quo conditio pro non adſcripta erat, non habebat locum.

(a) Ulp. Lib. v. L. 151. ff. de V. S.

III. Hactenus de ipſo capite XXIX. Ei vero deinde quodammodo derogatum eſt, quod ad conditionem viduitatis: quum ſeverius habendæ viderentur viduæ, quæ jam matrimonii dulcedinem deguſtaverant, quam virgines. Quo tempore hæc facta ſit mutatio, explorare equidem nondum potui: attamen id animadverto, haut multo poſt Auguſti tempora, invaleſcente per orbem Romanum religione Chriſtiana, illam, quam ſupra expoſuimus opinionem de viduitatis præſtantia & turpitudine ſecundarum nuptiarum reviviſse. Sane ſæculo Chriſtiano ſecundo ATHENAGORAS (b) ſecundas nuptias vocat *ſpecioſum adulterium*, CLEM. ALEXANDRINUS (c) *fornicationem*, quibus ſimilibuſque verbis eodem ſæculo utuntur IRENÆUS (d) & TERTULLIANUS: (e) inſequente ORIGENES, (f) qui *tale conjugium homines ejicere e regno Dei* con-

(b) Apolog. p. 37.
(c) Lib. iii. Strom.
(d) Lib. iii. c. xix.
(e) Exhort. ad caſt. c. 18.
(f) Hom. in Luc. xvii.

contendere non dubitat. Hinc circa hæc tempore a Chriſtianis tantum monogamiam ſervatam legimus apud THEOPHILUM ANTIOCHENUM (a) & MINUCIUM FELICEM, (b) qui eos *cupiditatem procreandi aut unam ſciviſſe*, ait, *aut nullam*. Multo gravius ſæculo inſequente quarto adverſus iteratas nuptias diſputarunt BASILIUS, (c) GREGORIUS NAZIANZENUS, (d) AMBROSIUS, (e) AMPHILOCHIUS, (f) ipſique Patres conciliorum NICENI, (g) LAODICENI, (h) NEOCÆSARIENSIS (i) & CARTHAGINIENSIS quarti. (l) Sæculo quinto iiſdem ſecundis nuptiis bellum indixerant HIERONYMUS, (m) GELASIUS, (n) & auctor operis imperfecti in Matthæum, perperam attributi CHRYSOSTOMO, (o) ex quo hic locus in ipſum GRATIANI decretum (p) migravit: *Hac ratione & Apoſtoli permiſere ſecundas adire nuptias, propter incontinentiam hominum. Nam ſecundam quidem accipere ſecundum præceptum Apoſtoli eſt: ſecundum veritatis autem rationem vere fornicatio eſt. Sed dum permittente Deo publice & licenter committitur, fit honeſta fornicatio.* Non mirum itaque, eam ſententiam iterum placere cœpiſſe paganis, & leges quaſdam ſecundis nuptiis parum amicas peperiſſe. Talis ſane eſt, quam ex LIBANII epiſtola MSC. extulit JAC. GOTHOFREDUS, (q) quaque cautum, ut mater iterum nupta non eſſet liberorum e priore matrimonio ſuſceptorum heres, ſed ei ipſe avus maternus præferretur. Nec alia cauſſa eſt mutati hujus capitis. Nam ſæculo, ut opinor, tertio

(a) Ad Autolyc. Lib. iii.
(b) Octav. cap. xxxi.
(c) ad Amphil. can. iv.
(d) Orat. xxxi.
(e) De offic. lib. i. cap. ult.
(f) Orat. in occurſ. dom. p. 32.
(g) Harduin. Concil. Tom. I. p. 511.
(h) Ibid. p. 78.
(i) Ibid. p. 788.
(l) Ibid. p. 985.
(m) Comm. ad Hagg. & lib. 7. adv. Jovinian.
(n) Ep. v. c. xxxii.
(o) Hom. xxxii.
(p) Can. 39. cauſſ. 31 qu. 1.
(q) Ad C. Theod. Tom. I. p. 285.

SCo neſcio quo, cujus ipſe JUSTINIANUS (a) meminit, cautum eſt, (b)

(a) L. 3. C. de ind. viduit.
(b) L. 2. C. eod.

Ut ſi conjux intra annum a morte conjugis juraſſet, ſe liberum quærendorum cauſſa ad ſecundas nuptias tranſire, conditio viduitatis ei a conjuge adſcripta remitteretur. Sin jurare intra annum nollet, non aliter, quod ei teſtamento relictum caperet, ac præſtita cautione Muciana.

Non ergo ſemper conditio viduitatis poſt hoc SC. pro non adſcripta habebatur, quemadmodum conditio, quæ cælibatum imponebat: ſed tunc demum ſi intra annum luctus ex formula antiqua juraſſet, *ſe* LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA *ad ſecunda vota tranſire*. Si intra annum id jusjurandum haut præſtitiſſet, tunc ſi legato nondum potita nuberet, peremta erat legati petitio: ſin nondum nupta legatum peteret, non admittebatur, niſi præſtita cautione Muciana ſecuros reddidiſſet heredes, ſe ſi nupſerit, legatum cum fructibus intermedii temporis reſtituturam. (c) Ad priorem tamen caſum, quidquid videatur viro eximio, JAC. GOTHOFREDO, (d) non pertinet conſtitutio hæc GORDIANI: (e) *Legatum alii ſub conditione ſic relictum:* SI UXOR NUPTUI SE POST MORTEM MARITI NON COLLOCAVERIT, *contractis nuptiis conditione deficit, ideoque peti nequaquam poteſt*. Nam in ea nec jurisjurandi intra annum haut præſtiti fit mentio, nec uxori id legatum relictum fuerat ſub conditio-

(c) L. 7. pr. ff. de cond. & demonſtr.
(d) Ad Leg. Pap. cap. xvii. p. 330.
(e) L. 1. C. de ind. viduit.

ditione viduitatis, ſed ALII: ea lege, ſi uxor teſtatoris nuptui ſe haut collocaſſet. Quis vero legatum hujuſmodi conditione defici dubitaret, ſi uxor ad ſecunda vota tranſierit?

Ceterum hoc jus paſſim LEGIS JULIÆ MISCELLÆ nomine venit, veluti in rubrica & legibus quibuſdam (a) tituli *de indicta viduitate & LEGE JULIA MISCELLA tollenda*, nec non in Novella XXII. cap. XLIII. & apud Græcos (b) in ſcholiis ad L. ult. ff. de ſtatu lib. ubi pro τὸν Σμίκελλαν νόμον recte FABROTTUS legendum monet τὸν Μισκελλοννόμον. Unde vero id nomen? JUSTINIANUS in Novella, paullo ante laudata, hoc jus repetit a neſcio quo Julio Miſcello, dum ſcribit: *Sed hanc quoque adjectionem ipſe* JULIUS MISCELLUS *haut invenit, ſed Q. Mucius Scævola præſanciverat*. Enimvero hunc Julium Miſcellum tota antiquitas ignorat, nec dubito quin interpres ſemi Latinus, quum in Græco textu eſſet ὁ νόμος Ἰούλιος Μίσκελλος illud ὁ νόμος præterviderit, & inde ſibi abſurde finxerit legislatorem quemdam *Julium Miſcellum*. Veroſimilius eſt, ipſum hoc caput dictum eſſe *legem Juliam Miſcellam*, quemadmodum alia capita *legis Juliæ decimariæ*, alia *caducariæ*, nomine veniebant. At vero cognomen huic capiti non ideo inditum, quod de viris æque ac mulieribus ageret, quam rationem reddit vir ſummus, JAC. CUJACIUS, (c) ſic enim innumeræ eſſent leges miſcellæ, nec, uti MERCATORI (d) viſum, quod varias res complecteretur, conditionem puta cælibatus & viduitatis:

(a) L. 2. & L. 3. C. eod.

(b) Ad Baſil. Lib. xlviii. tit. v. p. 435. Tomo VI.

(c) Ad tit. C. de ind. vid.

(d) 1. Notat. ii.

tis : (de cælibatus enim conditione ne γρῦ quidem in hoc SC.) ſed quod miſcellaneum veluti eſſet hoc caput, quippe ex lege Julia & Papia, ex SC. de quo paullo ante diximus, & cautione Muciana conflatum, uti recte vidit Jac. Gothofredus, cujus ſententiæ illam interpretis novellarum de Julio Miſcello, legis auctore, antehabitam eſſe a V. C. Jano Vinc. Gravina, (a) maxime equidem miror.

Sed & hanc legem Miſcellam ſuſtulit Justinianus, ineunte anno IↃxxxı. poſt Lampadii & Oreſtis conſulatum, (b) ſanciens, ut nec jusjurandum in poſterum hoc caſu exigatur, nec cautio Muciana, ſed ſuo arbitrio viduæ, quibus viduitatis conditio a maritis impoſita fuerit, poſſint ad ſecunda vota tranſire, nec pœnæ legis Miſcellæ ſubſint, ſive habeant liberos, ſive non habeant, dum ne in verba mariti jurarint. Id tamen quod hoc modo relictum, ea lege eas capere jubet, ut, ſalva liberis proprietate, uſumfructum tantum percipiant. Addit Justinianus rationem ſatis piam : *ut ne neceſſitate legis & ſacramento colorata* PERJURIUM *committatur*. Sed quale hic perjurii periculum ? Credideram aliquando, *perjurium* in hac lege capi pro jurejurando temerario & ſupervacuo : maxime quum ſtatim addat imperator ; *Quum enim mulieres ad hoc natura progenuerit, ut partus ederent, & maxima eis cupiditas in hoc conſtituta ſit : quare ſcientes prudenteſque perjurium committi patimur?* Sane, ſi mulier natura fertur ad procreandam ſobolem, ſique maxima ejus rei cupidita-

(a) De legib. & SC. §. lvi.

(b) L. 2. C. de ind. viduit.

ditate flagrat, jurans ſe liberorum quærendorum cauſſa nupturam, non incidet in ſuſpicionem perjurii: ſed jusjurandum hoc potius videbitur ſupervacuum & temerarium, æque ac ſi mercator conceptis verbis jurare juberetur, lucri cauſſa negotiari. Sed jam aliter ſentio. Ex Novella enim XIX. cap. XLIII. adparet, longe ſubtilius ratiocinatum eſſe Juſtinianum, & ideo metuiſſe perjurium, *quia plurimæ mulieres deſiderio nuptiarum*, NON PROPTER FILIORUM PROCREATIONEM, *ſed propter neceſſitatem*, v. c. paupertatem, *teneantur*, & jurare tamen jubeantur, ſe *liberorum quærendorum cauſſa* nubere.

Sub finem ejuſdem anni nova conſtitutione (a) ſuperiorem ita interpretatur JUSTINIANUS, quod ea non ſolum ad feminas, ſed & maſculos pertineat. Simul a lege ſuperiore excipit ſpecies ab ULPIANO in libris ad Sabinum adlatas, ubi mulieri legatum fuerat, ſub conditione: SI VIDUA ERIT, vel QUOTIES VIDUA ERIT, vel QUUM VIDUA ERIT, maſculo autem ſub lege: SI AMISERIT UXOREM, vel QUANDO AD CÆLIBATUM PERVENERIT. Hæ enim ſpecies non pertinebant ad legem Juliam Miſcellam, quia iis non imponebatur viduitatis conditio, ſed legatum tantum erit in id tempus, quo cœpiſſet viduitas. Unde mulier non ſolum uſumfructum, ſed & ipſam hujuſmodi legati proprietatem capere poſſe ſtatuit Juſtinianus, *quaſi* PRO SOLATIO *ſuæ triſtitiæ*.

Enimvero ne in eo quidem ſubſtitit JUSTINIANUS, quem ideo *trocho verſatiliorem* vocat V. C. JAN. VINC. GRAVINA. (b) Nam

(a) L. 3. C. de ind. viduit.

(b) Ibid.

anno IↃxxxvi. poſt Beliſarii V. C. Conſulatum, & cautionem Mucianam, & legem Juliam Miſcellam quodammodo reſtituit, noluitque eas, quibus a teſtatore viduitatis conditio impoſita fuerat, capere legatum intra annum, niſi ſpe nuptiarum prorſus exſtincta, veluti ſi mulier ſe Deo devoviſſet: poſt annum autem, nonniſi præſtita cautione Muciana, cujus rationes magno verborum apparatu in novella iſta (a) exponit. Jam id addo, quum in Gallia Nicolaus Morillo & Anna Petit conjuges tabulis dotalibus donationem invicem ea lege feciſſent, ut ſi ſuperſtes ſpreta viduitate ad ſecunda vota tranſiret, ea evaneſceret, & Anna, mortuo Nicolao, iterum nupſiſſet, donationem illam repetentibus Nicolai heredibus, Senatum Curiæ Pariſienſis anno cIↃ IↃ xↃii, cenſuiſſe, donationis legem eſſe ſervandam, & Annam ab omni donationis emolumento eſſe repellendam. Quem caſum egregie enucleatum dedit Annæus Robertus in rebus judicatis. (b)

(a) Nov. xxii. cap. xliii.

(b) Lib. ii. cap. vii.

IV. Eodem libro V. commentariorum Ter. Clem. & Ulpianus agunt de conditione cælibatus libertis impoſita. Unde proximum caput xxx. ad illud jus pertinuiſſe, perquam videtur veroſimile. Illud vero tale fuit, teſte Paullo (c)

(c) L. 6. §. 4. ff. de Jur. patr.

Si patronus jusjurandum in hoc liberto impoſuerit, ne uxorem ducat, vel libertæ, ne nubat; jusjurandum permittitor, nuptiaſque ex H. L. *contrahendi liberto libertæve jus eſto.*

So-

Solitos eſſe patronos a ſervis manumiſſis varia ſibi ſtipulari, jam ſupra obſervavimus. Frequentiſſime autem ea lex adjiciebatur manumiſſionibus, ne liberti ducerent uxorem, nec libertæ nuberent. Quum enim legibus XII. tabularum cautum eſſet, (a) ut ſi libertus inteſtatus moreretur, cui ſuus non eſſet heres, ad patronos patronive liberos perveniret hereditas: intererat omnino patroni, libertos libertaſque ſe habere cælibes, ne, ſi liberos tollerent, legitima hereditate exciderent. Idcirco libertos jurejurando obſtringere ſolebant, ne uxores ducerent; libertas, ne nuberent. Quam frequenter id factum ſit temporibus Auguſti, vel id argumento eſt, quod binis ſub hoc principe legibus coercita ſit improba hæc habendi cupiditas. Primo enim lege Ælia Sentia cautum eſt, ut juribus patronatus excideret, qui vel ipſe, vel quo conſcio alius (b) a liberto libertave ſtipulatus ſit, ne vel unquam, vel ad certum tempus, vel cum certa perſona (c) iniret matrimonium, neve liberos tolleret; (d) niſi forte jurejurando ad hoc adactus ſit libertus caſtratus, vel matrimonio inhabilis, (e) vel liberta jurarit, ſe non alii, ac patrono, (f) vel non contra leges (g) vel non prius, quam liberi ad pubertatem perveniſſent, (h) cuiquam nupturam. His enim caſibus patronus non incidebat in legem Æliam Sentiam.

Deinde ſeverius hoc cacoethes coercuit lex Julia & Papia. Quamvis enim Ælia Sentia patronos injuſtum hoc jusjurandum a libertis exigentes jure ſuo privaret: non tamen

(a) Ulp. Fragm. tit. XXIX. §. 1.

(b) L. 6. pr. ff. de jur. patr.

(c) L. 15. ff. eod.

(d) L. 3. §. 5. ff. de ſuis & legit. her.

(e) L. 6. §. 2. ff. de jur. patr.

(f) L. 6. §. 3. eod.

(g) L. 3. §. 5. ff. de ſuis & leg. her.

(h) Ter. Clem. Lib. V. L. 31. ff. qui & a quib. man.

men gratiam jurisjurandi libertis faciebat. Aſt lege demum noſtra cautum, ut jurisjurandi religione exſolverentur liberti libertæve, qui quæque hujuſmodi jusjurandum præſtitiſſent.

Ait lex: SI PATRONUS JUSJURANDUM IN HOC LIBERTO IMPOSUERIT, NE UXOREM DUCAT VEL LIBERTÆ, NE NUBAT. Patronus erat manumiſſor, necnon quem talem cauſſa cognita judicaverat Prætor, non, qui ſe patronum eſſe juraſſet: quod ad hoc caput diſerte ULPIANUS: (a) Perinde vero erat, ſive ipſe patronus, ſive eo conſcio, vel non impediente, filius familias libertum in verba ſua adegiſſet. Quemadmodum enim ex ſententia TER. CLEMENTIS (b) & tunc patronus incidiſſe videbatur in legem Æliam Sentiam, quia, dum non remitteret jusjurandum, dolo malo facere videbatur: ita idem obtinuiſſe ex lege JULIA & PAPIA, ex CLEMENTIS fragmento colligimus. Non magis intererat, ſive liberto ſive libertæ injuncta eſſet cælibatus conditio, dum habiles eſſent ad procreandam ſobolem.

(a) Ulp. Lib. v. L. 14. ff. de jur. patr.

(b) L. 32. pr. ff. qui & a quib. manum.

Quamvis vero alioquin jusjurandum a liberto præſtitum eſſet ſpecies obligationis verborum, non minus valida, ac ſtipulatio, vel dotis dictio: (c) lex tamen noſtra ſanxerat, UT JUSJURANDUM PERMITTERETUR, NUPTIASQUE EX H. L. CONTRAHENDI IIS JUS ESSET. Pro *permittitur*, quo PAULLUS (d) hic utitur, reſcribendum videri poſſet *remittitur*, niſi his verbis promiſcue uterentur auctores noſtri, veluti *permittere pecuniam* pro remittere: (e) *accuſationem permittere* pro re-

(c) Caj. Inſt. Lib. ii. tit. ix. §. iv.

(d) L. 6. §. 4. ff. de jur. patr.

(e) L. 37. ff. de pact.

remittere, (a) qualia exempla jam collegerunt Cujacius, (b) Lipsius, (c) aliique viri docti. Sæpe enim hoc modo gratiam jurisjurandi faciebant principes vel leges, ceu ſingulari eaque pererudita diſſertatione docuit ampliſſimus vir Zach. Huberus, (d) ubi & hunc effectum hujus remiſſionis fuiſſe docet, ut a civili perjurii pœna immunes eſſent, quibus gratia facta fuiſſet jurisjurandi.

(a) L. 3. ff. de publ. jud.
(b) Obſ. Lib. xxi. cap. xxix.
(c) Ad Tac. Ann. Lib. I. cap. viii.
(d) Part. ii. Diſſ. iii.

CAPUT XVII.

Ad Caput legis XXXI.

De jure adfinitatis inter vitricum vel novercam & privignos, ſoceros item & generum vel nurum.

I. *Eodem libro V.* Ulpianus *etiam de genero & ſocero ſocruque videtur egiſſe. Gothofredi de hujus capitis materia ſententia rejecta. Lex Julia de publicis judiciis cum noſtra nihil commune habuit. Conjectura de hoc capite. Ejus rationes.* II. *Adfinitas olim morte finita. Vinnius & V. C. B. H. Reinoldus laudati. Quis gener & nurus? Quaſi adfinitas.* III. *Quando hoc caput fuerit abrogatum?*

I. Eodem libro V. Commentariorum, quo de ſuperioribus nuptiarum impedimentis egerat Ulpianus, etiam de *ſoceris*, *genero* & *nuru* eum quædam commentatum eſſe animadverto. Modo enim docet,

etiam nepotis ex filia uxorem nurum dici, & ſponſum ſponſamque *generi nurusque* nominibus intelligi, & ſoceri ſocruſque adpellatione etiam ſponſorum parentes contineri: (a) modo generi adpellationem etiam ad neptis & proneptis tam ex filio, quam ex filia editarum maritos producit. (b) Sed & Cajus (c) libro commentariorum quarto, ſimiliter, quis gener & ſocer vocetur, oſtendit. Non autem huc pertinent & fragmenta Paulli (d) & Ter. Clem. (e) quibus eadem vocabula interpretantur, nec numeri librorum in inſcriptionibus in mendo cubant. Alio enim ea referri poſſe, jam ſupra docuimus. Quum itaque legis noſtræ interpretes hic, quid ſocer, quidve gener & nurus ſit, tam ſollicite diſputarint: nemo ſane inficias ibit, in hac legis noſtræ parte exſtitiſse caput, quod ad *ſocerum, ſocrum, generum* & *nurum* præcipue pertinuerit.

Quid de his adfinibus ſanxerit Auguſtus, id nec ex ullo horum fragmentorum, nec ex alio juris noſtri loco diſcimus: id quod argumento nobis eſse poterit, & iſtud caput jus aliquod antiquum & deſuetudine poſtea inumbratum continuiſse. Quale vero illud fuerit, pro inſtituto noſtro paullo curioſius indagare juvabit. Jac. Gothofredus, (f) qui alioquin in fragmentis veterum inveſtigandis lynceis plane oculis eſse ſolet, loca Ter. Clem. & Paulli refert ad caput ſuum ſextum, & inde hanc exſtruit ſententiam:

(a) Ulp. Lib. v. L. 6. ff. de grad. & adfin.

(b) Ulp. Lib. v. L. 136. ff de V. S.

(c) Caj. Lib. iv. L. 5. ff. de teſt.

(d) L. 4. ff. eod.

(e) L. 146. ff. de V. S.

(f) Ad leg. Pap. c. vi. & xv.

GE-

GENER SOCERVE *inviti in reos teſtimonium ne dicunto.*

Textus vero ULPIANI & CAJI pertinuiſse exiſtimat ad caput ſuum XV. quod nobis eſt XXXV. ubi ita refingit verba MARCIANI L. 19. ff. de R. N.

Qui liberos, quos in poteſtate habent, injuria prohibuerint uxores ducere vel nubere, vel qui dotem dare nolunt, in matrimonium GENERO NURUIVE *collocare & dotare per Prætorem urbanum coguntor.*

Ita hæc commentatorum fragmenta diſponenda reſtituendaque loco ſuo putat vir eruditiſſimus, JAC. GOTHOFREDUS: cui tamen ut ea in re adſentiar, nondum fateor a me poſsum impetrare. Nam primo de teſtimonio, genero nuruive, necnon ſocero & ſocrui invitis haut denunciando, non lex Papia Poppæa cavit, ſed lex Julia publicorum judiciorum. Ita ex compacto docent PAPINIANUS, (a) PAULLUS (b) & ULPIANUS, (c) qui & caput legis illius LXXXVII. de eo jure egiſse obſervat. Simile vero quid in lege Papia Poppæa fuiſse, nec ex iſtis PAULLI, ULPIANIque textibus, nec ex fine & ſcopo legis noſtræ colligi poteſt, uti recte obſervavit V. C. ANT. SCHULTINGIUS. (d) Et quid opus erat hæc in lege Papia Poppæa repeti, quæ jam ſatis perſpicue ſcripta fuerant in lege Julia publicorum judiciorum? Deinde nec felicius conjeciſse videtur

(a) L. 2. ff. de accuſ.
(b) L. 4. ff. de teſt.
(c) Collat. Leg. Moſ. & Rom. tit. IX. §. II
(d) Juriſp. vet. Antejuſt. p. 767.

vir doctiſſimus, dum L. 19. ff. de R.N. verba GENERO NURUIVE inſeruit. Quam frigida enim eſt loquutio: *filium filiamve in matrimonium genero nuruive collocare?* Cui vero alii collocari poterant, quam *genero nuruive?* Non ſane ferebat legislatorius veterum ſtilus, ut hujuſmodi vocabula insererent, non minus ſane hic otioſa, quam ſi quis dicere vellet, *liberis naturalibus, quos mater aliqua enixa ſit, alimenta deberi*. Non magis enim fieri poteſt, ut filius filiave elocatus elocataque intelligatur ſine genero & nuru, quam liberi naturales ſine matre. Et cur quæſo tam operoſe hæc verba interpretati ſunt ULPIANUS, CAJUS, PAULLUS, TER. CLEMENS, ſi nihil aliud lex dixerit, quam genero nuruive in matrimonium collocandos eſſe liberos? An hic ſcire interfuit, etiam ſponſum ſponſamque generi nuruſque appellatione contineri? Hic ergo, ſi quid video, nihil vidit vir eximius: nec ejus conjectura quidquam habet, quo ſe commendet, veroſimilitudinis.

Quum vero & nos in his tenebris præter conjecturam nihil promittere poſſimus: operam ſaltim dabimus, ne illa omni ratione veterumque teſtimonio deſtituatur. Caput nimirum iſtud XXXI. tale fuiſſe ſuſpicamur:

Adfinitas, præterquam inter novercam & privignum, vitricum & privignam, necnon SOCERUM, SOCRUMVE & GENERUM NURUMVE, *morte divortiove ſolvitor.*

Quia

Quia enim, uti jam ſuperiore capite docuimus, ea legis noſtræ fuit ſententia, *ne quod omnino nuptiis inferretur* IMPEDIMENTUM, (a) & legislatores jam hujuſmodi quædam impedimenta removerant: commode etiam incidit jus adfinitatis, quod multa turbare poſſe videbatur matrimonia. Sæpe enim viduam adpetebat aliquis ex defuncti mariti familia, qui ejus mores perſpexerat accurate, qui eam commodam liberis ſuis novercam fore, ſeque iis nuptiis res ſuas conſtabiliturum, exiſtimabat: ſed obſtabat ei jus adfinitatis, quod non videbatur ferre, ut juſtum eſſet inter ſe eamque mulierem connubium. Quumque uterque haut facile parem alibi conditionem reperiret; inde fiebat, ut impedirentur utriuſque nuptiæ, legique ad procreandam ſobolem comparatæ minus ſatisfieret. Ei vero impedimento legem hanc oppoſuiſſe videtur Auguſtus, qua nuptias inter adfines, paucis exceptis, permiſit: idque colligere mihi videor primum ex CONSTANTINI, CONSTANTIS, & JULIANI (b) conſtitutione, qua LICITUM *veteres credidiſſe ait, nuptiis fratris ſolutis ducere fratrem uxorem*, LICITUM *etiam, poſt mortem mulieris aut divortium, contrahere cum ejuſdem ſorore conjugium*. Ex qua conſtitutione id ſaltim patet, adfinitatem veteribus viſam eſſe ſolvi, ſimul ac nuptiæ vel morte, vel divortio fuerint ſolutæ, adeoque non amplius eam obſtitiſſe adfinibus, novum ituris matrimonium. Quum vero alioquin univerſam graduum & adfinitatis prohibitionem ex MORIBUS deſcendere dicat PAULLUS: (c) illud

(a) L. 72. §. 4. ff. de cond. & dem.

(b) L. 2. C. Th. de inceſt. nupt.

(c) L. 39. §. 1. ff. de R. N.

lud tamen jus, quod paullo ante commemoravimus, *Romanis* LEGIBUS tribuere non dubitant DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS AA. (a) in celeberrima, quam Pariator legum Moſaicarum & Romanarum ſervavit, conſtitutione. Aſt de quibus *legibus* loqui dicamus Principes? De illis profecto, quarum AUGUSTUS auctor eſt. Id enim docet locus præclarus PAULLI (b) ex libro XXXV. ad Edictum, quo leges nuptiales explicavit, ubi poſtquam fuſe expoſuit, quænam *noverca* ſit, qui, *ſocer*, *ſocrus*, *noverta*, demum & de *privigna* addit: *Privigna non ſolum ea mihi intelligitur, quæ uxoris mei filia eſt, ſed & neptis, & proneptis, ut nullam earum ducere poſſim. Item ejus matrem, quam ſponſam habui, non poſſe me uxorem ducere*, AUGUSTUS *interpretatus eſt: fuiſſe enim eam ſocrum*. Certiſſimum ergo videtur Auguſtum has perſonas conjungi vetuiſſe: inter reliquos adfines permiſiſſe matrimonium. Quumque eo de jure non tam ad legem Juliam de adulteriis, quam ad legem Juliam Papiam tam prolixe egerint interpretes: veroſimillimum ſane videtur, totum illud jus invectum eſſe lege Julia & Papia Poppæa.

(a) Coll. LL. Moſ. & Rom. tit. vi. §. iv.

(b) L. 14. §. ult. ff. de R. N.

II. Ut ergo ad legem ipſam progrediamur, ait Auguſtus: ADFINITAS MORTE, DIVORTIOVE SOLVITOR. *Adfines*, uti MODESTINUS (c) definit, *ſunt viri & uxoris cognati, dicti ab eo, quod duæ cognationes, quæ diverſæ inter ſe ſunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit. Namque conjungendæ adfinitatis cauſſa fit ex nuptiis*. Quum itaque neceſſitudinis illius

(c) L. 4. §. 3. ff. de grad. & adfin.

cauſſa ſint nuptiæ: conſequi exiſtimabant veteres, ut ſolutis morte vel divortio nuptiis, & adfinitas ſoluta intelligatur. Ita rationes ſubduxere gentes etiam humaniſſimæ, & caſtitatis imprimis ſtudioſæ. Hebræis, haud pauci ejuſmodi doctrinam tribuunt, partim ob locum Levit. XVIII. 18. partim ob verba Philonis: (a) *Δεσμὸς γὰρ οἴκων ὀθνείων αἱ ἐπιγαμίαι, τὴν ἀλλοτριότητα συνάγων, οὗ λυθέντος λέλυται καὶ τὰ τῆς κοινωνίας. Connubia familiis externis ſunt pro vinculo, quo ſoluto*, SOLVITUR *&* ADFINITAS, Inter Græcos jam Euripides (b) cecinerat:

Παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδευμάτων.

Veteres *novis cedunt* ADFINITATIBUS.

Necnon Isocrates: (c) Οὕτω δὲ σφόδρα *ἠγάπησε τὴν τοῦ πατρὸς φιλίαν, ὥστ' ἀποθανούσης ἐκείνης ἄπαιδος, αὖθις ἠγάγετο τὴν ἀνεψιὰν τοῦ πατρὸς, οὐ βουλόμενος διαλύσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητα. Tantopere patris mei amicitia delectatus eſt, ut quum amita mea ſine liberis deceſſiſſet, rurſus patris conſobrinam duxerit, quo neceſſitudo inter nos &* ADFINITAS *permaneret*. Sæpe etiam ad hos mores Græcos adludit Terentius, (d) apud quem Laches:

Haut ita decet, ſi perpetuam vis eſſe ADFINITATEM *hanc*,
Celare te iras; ſi quid eſt peccatum a nobis, profer.

(a) Legat. ad Caj. p. 776.

(b) In Medea.

(c) In Ægenet. p. 386.

(d) Hecyr. Act. ii. Scen. ii. v. 10.

(a) Act. i. Scen. iv. v. 14.

Et alio loco : (a)

AFFINITATEM *hanc ſane* PERPETUAM *volo*,
Sin eſt, ut aliter tua ſit ſententia,
Accipias puerum.

(b) Comment. ad §. 6. Inſt. de nupt.

(c) Var. cap. xxiv.

(d) Ad tit. ff. de R. N. p. 495. Tom. II. op.

Principium itaque hoc placuiſſe etiam priſcis Romanis, inter primos obſervavit VINNIUS, (b) qui dubitanter : *credere ſe*, ait, *apud Romanos* JURA ADFINITATIS. *morte unius e conjugibus*, PRO EXTINCTIS *habita fuiſſe*. Poſtea & V. C. HENR. BERN. REINOLDUS, (c) & celeberrimus GER. NOODT (d) eam *Vinnii* ſententiam aliquot exemplis & e conſtitutione, quam allegavimus CONSTANTINI, CONSTANTIS & JULIANI probarunt. Nos vero ejus juris hiſtoriam paullo accuratius expediemus. Jam libera republica id valuiſſe principium, ipſe jam vidit VINNIUS. Ego illud & ſub regibus, & deinde iis exactis valuiſſe arbitror. Tarquinium enim ſuperbum, adhuc privatum, Tulliam Aruntis fratris uxorem duxiſſe, DIONYS. HALICARNASSEUS (e) & LIVIUS (f) referunt, nec eſt qui liberos ex eo matrimonio natos illegitimos fuiſſe habitos, putet, quum tamen nec Servius, nec ejus uxor eam conjunctionem probarent. M. Craſſum deinde libera adhuc republica defuncti fratris viduam duxiſſe, liberos ejus ſibi retinuiſſe, PLUTARCHUS tradit. (g) Quod matrimonium tantum abeſt, ut reprehenſionem incurreret, ut Craſſi continentiam in eo laudet PLUTARCHUS. Nec liberos ejus unquam illegitimos viſos eſſe conſtat. Eodem fere tempore CI-

(e) Lib. iv. p. 225.

(f) Lib. i. cap. xlvi.

(g) In Craſſo ab init.

CERO (a) ſcribit, *divortia eſſe* AFFINITATUM DISCIDIA, non alia de cauſſa, quam quod affinitatis jura morte non magis, quam divortiis finiri non ignoraret. Sed libera republica etiam in linea recta, ſoluta adfinitate, nuptias locum habere exiſtimabant. Quamvis enim viri honeſti ac probi hujuſmodi conjunctiones deteſtarentur: non tamen illæ erant illegitimæ eatenus, ut vel divellerentur conjuges, vel connubium ipſum effectu civili deſtitueretur. Rem miro exemplo demonſtrabimus ex CICERONE (b). Saſſia, A. Cluentii Aviti mater, crudelis & libidinoſa femina, Cluentiam filiam elocaverat A. Aurio Melino, juveni nobili, Cluentiæ conſobrino. Quum eſſent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repente Saſſia ſocrus deperire cœpit generum, atque ita inſtruxit ſcenam, ut ſubito facto divortio, Cluentia a Melino diſcederet. Quid. poſtea Saſſia? *Diutius*, ut ait CICERO, *ſuſpicionibus obſcuris lædi famam ſuam noluit: lectum illum* GENIALEM, *quem biennio ante filia ſua nubenti ſtraverat, in eadem domo ſibi ornari, & ſterni, expulſa atque exturbata filia, jubet.* NUBIT *genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus, funeſtis ominibus omnium.* En nuptias inter generum & ſocrum, quas quidem, tanquam inhoneſtas & nefandas, exſecratur CICERO, legibus tamen illas repugnare, aut Saſſiæ & Aurio Melino ideo diem dictum, vel eandem dote mulctatam eſſe, nuſquam ſcribit, id ſane non prætermiſſurus, niſi ea turpitudo extra legum animadverſionem fuiſſet. Unde profe-

(a) Pro Cluent. cap. lxvii.

(b) Ibid. c. v. ſeq.

fecto patet, inhoneſtas quidem viſas hujuſmodi nuptias, ſed nullam tamen legem, quo minus fierent, obſtitiſſe, donec per Auguſtum primum

Mos & LEX maculoſum edomuit nefas.

Ille enim vetus quidem ſervavit principium adfinitatemque morte & divortiis ſolvi conceſſit: ſed excepit tamen nuptias inter PRIVIGNUM & NOVERCAM, VITRICUM & PRIVIGNAM, SOCERUM ET NURUM, GENERUM & SOCRUM. Tanta enim inter has perſonas videbatur neceſſitudo, ut ſibi invicem parentum liberorumque loco eſſent, (a) & hinc ſe patres liberoſque ſalutarent. (b) Et has ſolas perſonas excipiunt, quicumque poſt Auguſtum ad quartum uſque ſæculum Chriſtianum jura interpretati ſunt, quum tamen alias in jure *adfinitates non eæ, quæ quondam fuerunt, ſed præſentes intelligantur.* (c) ULPIANUS: (d) *Eam, quæ noverca vel privigna, vel nurus, vel ſocrus noſtra* FUIT, *uxorem ducere non poſſumus.* Ἐμφατικῶς dicit: *quæ* FUIT, ut oſtenderet, hic locum non habere vetus principium, quo, matrimonio ſoluto, & adfinitas pro exſtincta habeatur. Eodem modo PAULLUS: (e) *Nec ſocrum, nec nurum, nec privignam, nec novercam* ALIQUANDO, *citra pœnam inceſti uxorem ducere licet.* En denuo addit *aliquando*, quod vocabulum ad antecedentia pertinet, ut ſenſus ſit, has omnes perſonas duci non poſſe, dummodo *aliquando* adfines fuerint, quamvis alias adfinitas morte vel divortio pe-

(a) L. 16. ff. ſolut. matr. L. ult ff. de his quæ ut indign.

(b) Plin. Lib. vii. Hiſt. nat. cap. xiii.

(c) L. 3. §. 1. ff. de poſtul.

(d) Tit. xi. §. vi.

(e) Rec. Sent. Lib. ii. tit. xix. §. v.

perimatur. Porro Diocletianus & Maximianus AA: (a) *Itemque ex adfinibus privigna, noverca, ſocru, nuru, ceteriſque, quæ antiquo jure prohibentur, a quibus cunctos volumus abſtinere.* Inter eaſdem perſonas ſolas matrimonium prohiberi ajunt Cajus (b) Paullus, (c) aliique, quorum in Digeſtis fragmenta occurrunt. Ita & in inſtitutionibus noſtris ob adfinitatem matrimonium prohibetur tantum cum privigna aut nuru, (d) ſocru & noverca, (e) & utrobique additur: *Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi* fuit *nurus aut privigna tua*: item: *Quod ipſum* dissoluta demum adfinitate, *procedit*, ut intelligatur, jura adfinitatis, quæ alias ſoluto matrimonio exſtinguuntur, hic non exſtingui. Contra extra lineam rectam nulla occurrit in jure noſtro prohibitio. Hinc fratris viduam, vel uxoris ſororem ducere, nemini erat religioni, quia adfinitas cum matrimonio videbatur finita. Sæculo ſecundo Sicinius Pudens, teſte Apulejo (f) fratris Pontiani viduam ducturus erat, & Pudentilla ipſa, Apuleji uxor, primum Sicinio Amico, poſteaque ejuſdem fratri Sicinio Claro deſponſa erat, (g) neutrum connubium improbantibus legibus, ceu jam Brissonius (h) obſervavit, & poſt eum repetierunt alii. Unde Aniani manum olent illa Caji: (i) *Sed nec uni viro duas ſorores uxores habere, nec uni mulieri duobus fratribus jungi permittitur.* Caji enim ætate nondum prohibita fuiſſe hujuſmodi matrimonia, ſed Constantinum cum Constante fratre ea primum vetuiſſe, vel exemplo Marci Antonini

(a) Coll. LL. Moſ. & Rom. tit. vi. §. iv.

(b) Inſt. Lib. i. tit. iv. §. v.

(c) L. 14. ff. de R. N.

(d) §. 6. Inſt. de nupt.

(e) §. 7. Inſt. eod.

(f) In Apolog. ii. p. 548.

(g) Ibid. p. 517.

(h) De jur. Connub. p. 285.

(i) Inſt. Lib. i. tit. iv. §. viii.

nini ſanctiſſimi principis, Lucillam filiam fratri Lucio Vero nuptum collocantis (a) patet, & paullo poſt demonſtrabimus pluribus.

Jam itaque facile intelligemus veterum, quæ huc pertinent, fragmenta. PRIVIGNUS & PRIVIGNA non ſolum intelligebantur mariti vel uxoris liberi, ſed & nepotes & neptes, pronepotes & proneptes, (b) quemadmodum & liberorum nomine nepotes, neptes, & reliqui poſteri, continebantur. SOCER & SOCRUS contra non ſolum dicebantur uxoris vel mariti parentes, ſed & avus & avia, proavus & proavia, (c) quin & mariti vel uxoris vitricus & noverca. (d) GENERI & NURUS adpellatione non ſolum liberorum, ſed & nepotum & neptium, pronepotum & proneptium ceterorumque liberorum conjuges, (e) immo & eorumdem ſponſi ſponſæque, continebantur. (f) Quod CAJUS exemplo legis Juliæ publicorum judiciorum illuſtrat, ubi ea cognationis vocabula æque late accipiuntur. Inter has omnes ergo perſonas tanta erat ob adfinitatem veneratio, ut inter eas nullo modo ſubſiſterent nuptiæ, quantumvis ſoluto per mortem vel divortium matrimonio.

III. Sed iſtud caput demum ſeverior Chriſtianorum diſciplina excluſit, quæ & inter collaterales adfines matrimonia quædam prohibuit. Saltim a fratris uxore & uxoris ſorore omnes abſtinere anno Chr. CCCLV. ſevere juſſerunt CONSTANTINUS, CONSTANS & JULIANUS, (g) qui ſimul veterem illam juris regulam de adfinitate morte vel divortio

(a) Jul. Capitolin. Marc. c. ix. Luc. Ver. cap. 11.

(b) L. 14. §. ult. ff. de R. N.

(c) d. L. 14. & Ter. Clem. L. 146 ff. de V. S. L. 3 §. 2. ff. de poſtul.

(d) L. 14. §. ult. ff. de R. N.

(e) L. 14. eod. Ulp. Lib. v. L. 136. ff. de V. S.

(f) Caj. Lib. iv. L. 5. ff. de teſt. Ulp. Lib. v. L. 6. ff. de grad. & adfin.

(g) L. 2. C. Theod. de inc. nupt.

tio ſolvenda haut obſcure proſcripſerunt, reſcribentes ad Voluſianum, Vicarium urbis: *Etſi* LICITUM *veteres crediderunt*, NUPTIIS FRATRIS SOLUTIS *ducere fratrem uxorem: licitum etiam*, POST MORTEM MULIERIS, *aut* DIVORTIUM, *contrahere cum ejuſdem ſorore conjugium: abſtineant hujuſmodi nuptiis univerſi, nec æſtiment, poſſe legitimos liberos ex hoc conſortio procreari: nam ſpurios eſſe convenit, qui naſcentur*. Quum vero hæc conſtitutio, edita Romæ, & ad vicarium urbis miſſa, ad occidentem tantum pertineret: in oriente hujuſmodi conjunctiones nondum ab uſu receſſerant, defendentibus eas etiam Chriſtianis quibuſdam, quorum argumenta ſcriptis ad Diodorum, Epiſcopum Tarſenſem, litteris magno molimine oppugnat BASILIUS. (a) Hinc nova lege THEODOSIUS M. (b) vetuit, *ne quis fratris uxorem duceret, vel duabus ſororibus conjungeretur*, NE DISSOLUTO QUIDEM QUOCUNQUE MODO CONJUGIO. Idem paullo poſt firmarunt ARCADIUS & HONORIUS (c) anno Chr. cccxcvi. pœnam quidem vivicomburii & proſcriptionis bonorum, a Theodoſio propoſitam, temperando, ſed nihilominus jubendo, ut nec liberi ex eo coitu nati legitimi habeantur, nec parentes teſtandi habeant facultatem, & dos præterea tanquam caduca publicetur. Cui pœnæ diſerte & eos ſubjiciunt Principes, qui ſeſe nuptiis fratris uxoris funeſtarint. Anno ccccxv. Imperatores HONORIUS & THEODOSIUS junior (d) eos, qui poſt prioris conjugis amiſſionem ejus ſororem duxerint, eaſque, *quæ poſt interitum mariti in ger-*

(a) Epiſt. cxcvii.

(b) L. 5. C. de inc. nupt.

(c) L. 3. C. Th. de inc. nupt. L. 6. C. eod.

(d) L. 4. C. Th. eod.

germani ejus nuptias adſpirandum crediderint, tanquam INCESTUM *commiſerint, habendos eſſe,* edixerunt. Quæ conſtitutio eo eſt notabilior, quo magis conſtat, Honorium ipſum duas Stilichonis filias, ſorores germanas, unam poſt alteram habuiſſe in matrimonio, uti Zozimus (a) & Marcellinus Comes (b) teſtantur. Sequuta eſt conſtitutio Zenonis, (c) qua hæc prohibitio etiam ad fratrum conjuges, quæ adhuc virgines dicebantur, producitur, *quamvis & Ægyptii adhuc eum morem tenerent, & certis* LEGISLATORIBUS *inter has perſonas nullam adfinitatem eſſe, placuiſſet.* Poſtremo & Anastasius, (d) quum hujuſmodi connubia ſæpe reſcriptis vel pragmaticis conſtitutionibus permiſſa eſſe intellexiſſet, nova ea conſtitutione inhibuit inceſtaque declaravit. Ex quo conſtitutionum numero facile eſt ad intelligendum, quam ægre ſibi Romani iſtud principium extorqueri paſſi ſint, quod cum ipſa pæne urbe natum, conſtanti tot ſæculorum uſu juris auctoritatem jampridem fuerat conſequutum.

(a) Lib. v. c. xxviii.

(b) Chron. ad ann. cccc viii.

(c) L. 8. C. eod.

(d) L. ult. C. eod.

C A-

CAPUT XVIII.

Ad Capita legis trigesimum secundum et trigesimum tertium.

De privilegiis abſentium reip. cauſſa, & indulgentia Senatus.

I. *Connexio hujus capitis cum ſuperioribus. Jac. Gothofredi de hac lege ſententia expenſa. Capitis hujus ſententia.* II. *Brevis hujus capitis explicatio.* III. *Caput* XXXIII. *quale fuerit?* IV. *Ejus explicatio. Principes ſibi ſolis jus lege ſolvendi vindicarunt. Quot modis lege ſolverint?*

I. Quemadmodum ad impedimenta nuptiarum antecedentia capita pertinuerunt: ita iiſdem oppoſitum videtur id, quod proxime ſequitur, de quo Ulpianum libro commentariorum ſexto egiſſe, animadvertimus. Et primum quidem ex ejus (a) & Paulli (b) fragmentis quibuſdam ſuſpicari licet, ſequens caput XXXII. egiſſe de abſentibus reipublicæ cauſſa. Qui enim videantur reip. cauſſa abeſſe, uterque explicat tam operoſe atque accurate, ut eos textus dignos judicaret Tribonianus, quos in titulum digeſtorum: *Quibus ex cauſſis majores viginti quinque annis in integrum reſtituuntur*, quo plane non pertinebant, referret. Quid vero de his abſentibus hoc capite cautum fuerit, vix liquet, faciliuſque di-

vi-

(a) Ulp. Lib. VI. L. 36. L. 38. ff. quib. ex cauſſ. maior.

(b) Paull. Lib. III. L. 35. & L. 37. ff. eod.

vinatur, quam certis rerum argumentis cognoſcitur. Vir ſummus, JAC. GOTHOFREDUS (a) quum obſervaret, inter leges de ſolidi capacitate ab ULPIANO (b) & hanc referri, quod abſentes reipublicæ cauſſa quamdiu abſunt & intra annum, poſtquam abeſſe deſierint, liberam habeant teſtamenti factionem: illam cauſſam ſolidi capionis a reliquis ſejungit, & hoc caput, quod ipſi eſt XVIII. inde conſtruit.

(a) Ad Leg. Cap. c. xviii.
(b) Tit. xvi. §. 1.

Si vir commodi ſui cauſſa abſit, ex bonis uxoris ſuæ ſolidum ne capito: At ſi ſine detrectatione reipublicæ cauſſa aberit, donec abeſt, & intra annum, poſtquam abeſſe deſierit, libera inter virum & uxorem teſtamenti factio eſto.

Sed quum hoc privilegium, abſentibus reip. cauſſa datum, ad leges de ſolidi capacitate pertinuerit, de quibus TER. CLEMENS & ULPIANUS libro quarto commentariorum ſuorum egerant: quis credat, vel legislatores, vel ipſos legis interpretes, tam fuiſſe incurioſos ordinis, ut iſtud caput, a reliquis divulſum, loco hoc plane alieno proponerent? Quare maluimus, ULPIANUM auctorem ſequuti, iſta loca ad leges de ſolidi capacitate referre: quo loco etiam illa ſatis ſuperque expoſuimus.

Quum itaque GOTHOFREDUM hic deſerere cogamur: age divinabimus, qua de re egiſſe hoc caput, veroſimillimum ſit. In eo hactenus fuiſſe vidimus legislatorem, ut, quæ nuptiis moram objiciunt, impedimenta tolle-

le-

leret. Inter hæc & abſentia procul dubio fuit. Magnas ſæpe ac longiſſimas peregrinationes tum ſuſcipiebant Romani. (a) Alii officiis præerant in provinciis, alii procul ab urbe faciebant ſtipendia, vel in provinciis inter legiones præſidiarias conſeneſcebant. Erant etiam, qui in diverſis orbis Romani provinciis vel vectigalia conducerent, vel negotiarentur, vel ſuo periculo naves exercerent. Quorum quam immenſus numerus fuerit, vel inde patet, quod per ſolam Aſiæ provinciam Mithridates, teſte PLUTARCHO, (b) uno edicto centum & quinquaginta civium Romanorum millia jugulari juſſerit. Quanto plures tum per alias provincias vagatos exiſtimemus? Hæc abſentia quantam vaſtitatem urbi & Italiæ intulerit, jam Julius Cæſar viderat, qui, ut exhauſtam urbem nova ſobole expleret, teſte SUETONIO, (c) ſanxerat, *ne quis civis, major annis* XX. *minorve* XL. *qui ſacramento non teneretur, plus triennio continuo* ITALIA ABESSET, *neu quis ſenatoris filius, niſi contubernalis aut comes magiſtratus*, PEREGRE PROFICISCERETUR. Quum itaque & Auguſtus animadverteret, civium quamplurimos urbe abeſſe, eoque obtentu nuptias vel differre, vel plane adſpernari: commentus videtur caput, quo abſentiam iſtam, ea excepta, quæ ob reipublicæ utilitatem civibus indiceretur, coerceret. Id autem ita eum feciſſe arbitramur, ut eos omnes qui peregrinationis ſtudio nuptias & ſobolis procreationem differebant, præterquam qui reip. cauſſa abeſſent, cælibatus orbitatiſque pœnis ſubeſſe juberet. Aut multum

(a) Pr. Inſt. de codicill.

(b) In Sulla p. 467.

(c) Jul. cap. xlii.

tum ergo fallimur, aut tale fuit legis noſtræ caput XXXII.

Qui REIPUBLICÆ CAUSSA *ſine detrectatione abſunt, donec abſunt, & intra annum, poſtquam abeſſe deſierunt, vacationem a lege habento. Reliqui, qui ſui commodi cauſſa abſunt, pœnis ex H. L. tenentor.*

Movet me primo, quod & alias ſollemne fuiſſe video Auguſto, abſentibus reipublicæ cauſſa vacationem legum ſuarum dare. Nam & legi Juliæ de adulteriis adſcriptum novimus: NE QUIS INTER REOS REFERAT EUM, QUI TUM SINE DETRECTATIONE REIP. CAUSSA ABERIT. (a) Deinde, quod generali juris regula receptum eſſet, abſentiam ejus, qui reip. cauſſa abeſt, neque ei, neque alii, damnoſam eſſe debere. (b) Denique quod interpretes noſtri tam accurate computant, quando, qui reip. cauſſa abfuerunt, abeſſe deſinant, (c) ſimulque ab his diſtinguunt eos, qui abſunt ſui commodi cauſſa. (d) Quod ſane alio pertinere non poteſt quam ad vacationem annuam iis, qui reip. cauſſa abſunt, concedi ſolitam, pœnamque iis, qui ſui commodi cauſſa abſunt, propoſitam.

II. Ait itaque lex: QUI REIPUBLICÆ CAUSSA ABSUNT. Eos vero jam recenſuimus ad caput legis XXIII. ubi etiam illa explicavimus: DONEC ABSUNT, ET INTRA ANNUM, POSTQUAM ABESSE DESIERUNT, ut nihil hic adjiciendum videatur, præter verba: SINE DETRECTATIONE, quæ quum in legibus frequentiſſime occurrant, (e) cum GOTHOFREDO liben-

(a) L. 15. §. 1. ff. ad L. Jul. de Adulr.

(b) L. 140 ff. de R. I.

(c) Ulp. Lib. vi. L. 38. §. 1. ff. quib. ex cauſſ. maj.

(d) Ulp. Ib. L. 36. L. 37. §. 1. ff. eod.

(e) L. 15. §. 1. ff. ad L. Jul. de ad. L. 12. pr. ff. de acc. L. 19. pr. ff. de teſt. L. 21. fin. ff. de fideic. libert.

benter adoptavimus. *Sine detrectatione* vero abeſſe dicebantur, qui non alicujus rei detrectandæ vel declinandæ cauſſa peregre abibant. Unde facile patet, illos, qui eo tantum conſilio in provinciam ire adfectabant, ut ne legi parere cogerentur, nullam pœnæ vacationem habuiſſe. VACATIONEM vero A LEGE HABERE dicuntur, quibus laxamenti aliquid datum, intra quod neceſſitate ineundi matrimonium procreandique liberos ſolverentur, ut nihilominus interea a pœnis cælibatus atque orbitatis eſſent immunes, præmiaque maritorum ac parentum caperent. Quo ſenſu ULPIANUM (a) & SVETONIUM (b) hæc verba accipere, jam ſupra monuimus. Et ſane hujuſmodi vacationem competiiſſe abſentibus reip. cauſſa, per pleraque legis capita facile poteſt demonſtrari. Sponſam ultra biennium ex hac lege habere nemo poterat: aſt poterat tamen is, qui ex neceſſitate, (c) id eſt, ut ego interpretor, reip. cauſſa aberat, ſponſalia non ſolum annum vel biennium, ſed & ultra, differre. Quum deinde ex eadem lege feminæ nupturæ daretur tutor dotis conſtituendæ cauſſa: non dabatur tamen, ſi tutor neceſſario abeſſet. Id enim SCo poſtea demum invectum eſſe, docent ULPIANUS (d) & PAULLUS (e). Solidi capacitatem & ei qui reip. cauſſa abeſſet, & ejus uxori fuiſſe, jam ante docuimus. Abſentibus porro reip. cauſſa, veluti militibus, plerumque jus liberorum a principe datum eſſe, paullo poſt adparebit. Ita proculdubio abſenti reip. cauſſa centum illi dies, intra quos uxorem eum ducere

(a) Fragm. tit. xii. §. 1.
(b) Aug. cap. xxxiv.
(c) L. 17. ff. de ſponſ.
(d) Fragm. tit. xi. §. xxii.
(e) L. 15. ff. de tut. & cur. dat.

oportebat, ſi vellet hereditatem capere, non currebant. Adeoque certiſſimum videtur, abſentibus reip. cauſſa, & dum abeſſent, & intra annum, poſtquam abeſſe deſiiſſent, vacationem legis fuiſſe.

Additum fuiſſe arbitramur: RELIQUI, QUI SUI COMMODI CAUSSA ABSUNT, POENIS EX H. L. TENENTOR. Id enim nuptiarum impedimentum præcipue ſublatum oportuit. Nec obſcure ad id reſpicere videtur ULPIANUS, (a) dum ſcribit: *Reipublicæ cauſſa abeſſe eos ſolos intelligimus, qui non* SUI COMMODI CAUSSA, *ſed coacti, abſunt*. His itaque nulla legis dabatur vacatio, adeoque non minus cælibatus orbitatiſque pœnis ſubjacebant, ac reliqui, qui peregre non iverant. Hinc ULPIANUS (b) negat, eos *qui crimen admiſerunt*, ob eamque rem in provincia morantur, *habere privilegium eorum, qui reip. cauſſa abſunt*. Idemque repetit de eo, qui finito officio in provincia morabatur, vel aliquo deflexerat ſuæ rei cauſſa. (c) Rationes vero hujus juris ſatis idoneæ ſunt. Primo enim abſentia hæc erat voluntaria, adeoque non indulgendum videbatur ei, qui ultro, antequam legi paruiſſet, ejuſmodi peregrinationem ſuſceperat. Deinde is vel eo nomine veniam non merebatur, quod legi & abſens parere poſſet, ſi vellet. Nam & abſenti abſens deſponderi poterat, idque fiebat quotidie, (d) modo rei non ignarus eſſet abſens, vel factum ratum haberet. (e) Immo & abſens vir poterat ducere uxorem in patria commorantem, quamvis nubere abſens non poſſet femina. Hinc PAULL. (f)

(a) Ulp. lib. vi. L. 36 ff. quib. ex cauſſ. maj.

(b) Ulp. Ibid. L. 38. pr. eod.

(c) Ib. L. 38 §. 1. eod.

(d) L. 4 §. 1. ff. de ſponſ.

(e) L. 5. ff. eod.

(f) Lib. ii. recept. ſent. tit. xix. §. viii.

VIR

Vir absens *uxorem ducere poteſt* : femina absens *nubere non poteſt*. Quod eleganter explicat Pomponius : (a) *Mulierem abſenti per litteras ejus, vel per nuncium poſſe nubere placet, ſi in* domum *ejus* duceretur. *Eam vero, quæ abeſſet, ex litteris vel nuncio duci a marito non poſſe : deductione enim opus eſt in mariti, non in uxoris domum, quaſi in domicilium matrimonii*. Quamvis enim alioquin conſenſu fiant nuptiæ : inter abſentes tamen conſenſus facto aliquo erat declarandus, idque commodiſſime fieri videbatur domum deductione. Femina vero domum deducta, quamvis nondum cum ea conſueſſet abſens maritus, matrimonium tamen tam perfectum erat, ut Cinna, teſte Ulpiano, (b) reſponſum eſſe ſcriberet, eum, qui abſens accepiſſet uxorem, & deinde rediens ad Tiberim periiſſet, ab uxore lugendum : & Paullus (c) hujuſmodi uxorem, quamvis nihil muliebre paſſam, & dotem & de dote actionem habere, cenſeat. Quum itaque & abſenti liceret legi parere, ac uxore domum ducta pœnas effugere cælibatus: nihil profecto cauſſæ erat, cur & ſui commodi cauſſa abſentibus idem daretur privilegium, quod in gratiam eorum, qui reip. cauſſa abeſſent, fuerat inventum. Bella ſpecie id illuſtraſſe videtur Cajus (d) noſter, quamvis ſuo more rationem tantum decidendi ſervarit Tribonianus. Titius, ex priore matrimonio pater ſolitarius, ſui commodi cauſſa peregrinabatur una cum uxore Cæcilia & filio ejuſdem impubere. Uxor heredem inſtituerat filium, eumque fideicommiſſo

(a) l. 5. ff. de R. N.

(b) L. 6. ff. eod.

(c) L. 7. ff. eod.

(d) Caj. Lib. v. L. 23. ff. de reb. dub.

miſſo obſtrinxerat, ut moriens hereditatem relinqueret Titio vitrico. Dum navigant mare, naufragio pereunt mater & filius, Titius evadit, petitque hereditatem. Si reip. cauſſa abfuiſſet: libera inter eum & uxorem fuiſſet teſtamentifactio. Aſt ſui commodi cauſſa abſens, ſolidum non capiebat. Non ab uxore, quia nullus exſtabat filius communis: nec ab impubere Cæciliæ filio, cui fuerat ſubſtitutus, quia heres matris factus non intelligebatur, ſiquidem, uti ait Cajus, *ſi mulier cum filio impubere naufragio periit*, PRIOREM FILIUM *necatum eſſe intelligitur*. Excidit ergo hereditate, ſibi teſtamento deſtinata, præter decimas, quarum matrimonii nomine, & ob filium filiamve, ex priore matrimonio ſuperſtitem capax erat. Idem etiam capere poterat uſumfructum tertiæ partis bonorum: non autem legatum annuum, quod tertiæ partis uſumfructum excederet. Qua occaſione idem Cajus (a) de diſcrimine annui & uſusfructus legati diſſeruiſſe videtur.

III. Sequitur caput XXXIII. de quo eodem libro commentariorum ſexto egit Ulpianus, id quod tale fuit:

Si cui ſenatus gratiam hujus legis faciet: ei nuptiæ juſtæ, liberive legitimi ſunto, & omnia ex H. L. præmia capere jus eſto.

Eam ſane capitis hujus ſententiam nobis ſuggerit Ulpianus, (b) dum ſcribit: *Si ſenatori* INDULGENTIA PRINCIPIS *fuerit permiſſum libertinam juſtam uxorem habere: poteſt juſta uxor eſſe*. Id enim exemplum eſt, quo illu-

(a) Caj. Lib. v. L. 8. ff. de ann. legat.

(b) Ulp. Lib. vi. L. 31. ff. eod.

ſtrat regulam, ad univerſam proculdubio legem noſtram pertinentem. Nimirum impedimento nuptiis aliquando erat repulſa, & quod nulla eſſet idonea conditio. Erant, qui vel ob formæ vitium, vel ob paupertatem, morbos, aliaſve hujuſmodi cauſſas dignam ſuo ordine conditionem nuſquam reperirent. Iis, ne innoxii pœnas infelicitatis ſuæ luerent, conſulendum putarat Auguſtus, atque hinc iis id indulſerat beneficium, ut a ſenatu lege ſolverentur.

IV. Ait lex: SI CUI SENATUS. Huic enim non tantum tempore liberæ reip. ſed & ſub Auguſto id jus competiiſſe, jam ſupra, ubi de ſolidi capacitate actum, demonſtravimus. Nec video, quo jure vir ſummus, JAC. GOTHOFREDUS, obvertere nobis poſſit exemplum Hiſpalæ Fecenniæ apud LIVIUM, (a) quum is auctor eam SCo lege matrimoniali ſolutam eſſe, diſerte fateatur. Equidem, libera adhuc republica, hujuſmodi SCa, quibus aliquid contra leges indulgebatur, ſæpe ſolebant tribuum ſuffragio firmari. Quale quid factum novimus, quum Senatus C. Valerium Flaccum Ædilem, qui ob flaminium Diale in leges jurare non poterat, ea lege ſolviſſet. (b) Sed tantum abeſt, ut illud adhuc fieret temporibus Auguſti, ut jam libera rep. ea de re deſitum eſſe ad populum ferri, referat ASCONIUS PÆDIANUS, cujus locum jam ſupra expendimus. Multo minus itaque hoc factum ſub Imperatoribus, partim quod res non eſſet tanti momenti, ut ideo tribus in ſuffragia mitterentur, partim quod rarius tunc indicerentur comitia, & ea, exſtincto

(a) Lib. xxxix. cap. xix.

(b) Lib. xxxi. cap. ult.

paullo poſt Auguſto, a Tiberio, teſte Tacito, (a) e campo in curiam penitus tranſferrentur. Senatum ſane ipſi Caligulæ Imp. legis caducariæ gratiam feciſſe, Dio Caſsius teſtis locupletiſſimus eſt. (b)

Enimvero id jus ſibi paullo poſt principes vindicaſſe, ex Ulpiani verbis paullo ante adlatis diſcimus. Cujus mutationis originem jam ſupra ad Veſpaſiani tempora retulimus, cui, ut eſt in tabula Capitolina apud Gruterum, (c) SCo conceſſum,

VTI, QVAECVNQVE EX VSV REIP. MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSVERIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE ESSET.

Domitianum ſaltim ſæpe lege Papia Poppæa ſolviſſe, ex pluribus Martialis epigrammatibus conſtat. Immo de ipſo Veſpaſiano exempla paullo poſt occurrent.

Sequitur in capite noſtro: SI CUI SENATUS GRATIAM HUJUS LEGIS FECERIT. Ita enim loqui ſolebant veteres, quando lege quendam ſolvi, dicere vellent: quemadmodum & notæ ſunt loquutiones: *Gratiam facere jurisjurandi*, (d) *gratiam facere decreti*, (e) *gratiam facere criminis*, (f) aliæque ſimiles. Equidem Jac. Gothofr. (g) ita verba reſtituit: *Si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiſerit*: ſed licet Ulp. hujus ſolius ſpeciei meminerit: vix tamen veroſimile eſt, hanc lege ſolutionem ad ſolum caput primum & ſecundum de nuptiis ſenatorum & plebejorum pertinuiſſe. Nullum

(a) Lib. I. Ann. cap. XV.

(b) Lib. LIX. p. 747.

(c) Inſcr. p. CCXLII.

(d) Svet. Tib. cap. XXXIV. L. 6. ff de jurejur.

(e) L. I. §. uit. ff. de quæſtion.

(f) Svet. Calig. c. XV

(g) Ad Leg. Pap. cap. XIX.

lum enim fere eſt legis noſtræ caput paullo majoris momenti, cujus non gratiam quibuſdam vel ſenatus, vel principis beneficio factam eſſe norimus. Prohibitas nuptias aliquando conceſſas eſſe ſenatoribus, ULPIANUS obſervat. (a) Plebeiis ingenuis, maxime militibus, jus connubii cum uxoribus, quas contra leges duxerant, datum eſſe a Veſpaſiano, Domitiano, & Trajano: marmora apud GRUTERUM (b), & SPONIUM (c) docent. Si qui contra hanc legem contraxerant nuptias: nec vir, nec mulier, nec dos, nec nuptiæ, nec liberi legitimi intelligebantur. Et tamen ſæpe principes talia matrimonia, (d) liberorumque ſtatum (e) confirmaſſe, vel inde patet, quod ne in inceſtis quidem conjunctionibus id beneficium ſemper denegarent. Petentibus honores ſæpe principes jura liberorum dabant, ſæpe annos aliquot, etiamſi liberos tot non ſuſtuliſſent, remittebant, ceu exemplis Calæſtrii Tironis & Plinii Secundi diſcimus. (f) Idem jus liberorum ſæpiſſime datum novimus ob immunitatem a muneribus, ob liberationem a tutela, (g) ad conſequenda jura Quiritium, & ſolidi capacitatem. (h) Immo & lege caducaria quoſdam ſolutos eſſe, jam Caligulæ exemplo ex DIONE (i) demonſtratum eſt. Quis ergo dubitet, quin hoc caput noſtrum ad totam legem Papiam Poppæam pertinuerit? Quis dubitet, quin initio ſenatui, poſteaque principibus, licuerit quarumcumque ſanctionum gratiam facere?

Si cui autem id beneficium obtigerat: ei & JUSTÆ NUPTIÆ & LIBERI LEGITIMI ERANT,

(a) Ulp. Lib. vi. L. 31. ff. de R. N.

(b) Inſcr. p. Iↄlxxiii. 2. Iↄlxxiv. 5 Iↄlxxv. 1

(c) Miſc. p. ccxliv.

(d) L. 38. §. 6. ad L. Jul. de ad.

(e) L. 57. §. 1. ff de rit. nupt.

(f) Plin. Lib. vii. Epiſt. xvii.

(g) Grut. p. mlxxxi. 1.

(h) Ulp. tit. xvi. § 1

(i) Lib. lix. p 747.

& JUS POTESTASQUE PRÆMIA EX H. L. CAPIENDI. Prius ex verbis ULPIANI patet: (a) *Poteſt juſta uxor eſſe*. Si autem juſta uxor erat, conſequitur, ut & juſtæ nuptiæ, & liberi haberentur legitimi. Poſterius autem exempla docent. Sic Calæſtrius jure liberorum; Plinius anni remiſſione impetrata non minus aliis præferebantur candidatis, ac ſi liberos ſuſtuliſſent. (b) Livia (c) & Irene (d) impetrato trium liberorum jure non minus tutela liberabantur, ac ſi matres eſſent trium liberorum. Eadem Livia, lege ſoluta, non minus tertiam bonorum partem ex teſtamento mariti capiebat, ac ſi legi Juliæ & Papiæ ſatisfeciſſet. (e) Quæ quum ita ſint, certiſſimum videtur, hanc ipſam, quam expreſſimus, fuiſſe hujus capitis noſtri ſententiam.

(a) Ulp. Lib. vi. L. 41. ff. de R. N.
(b) Plin. ibid.
(c) Dio Caſſ. Lib. xlix p. 414
(d) Grut. ibid.
(e) Dio Lib. lvi. p. 590.

CAPUT XIX.

AD CAPUT LEGIS XXXIV.

De divortii modo & pœna.

I. CAput XXXIV. *qua de re egerit? Locus Suetonii expoſitus. Divortii cauſſa. Redditio dotis, retentio ex dote, graves & leviores mariti & uxoris mores puniti. Caput reſtitutum.* II. *Cauſſa divortii. Pœna ejuſdem. Reſtitutio dotis. Quo tempore fieri debuerit? Graves leveſque mariti mores quomodo coerciti? nec non graves leveſque mores uxoris. Quid præterea ex dote reten-*

tentum? III. *Varia hujus capitis mutationes.*

I. CApite ſequente de divortiis actum eſſe, varia oſtendunt ULPIANI ex libro ſeptimo, (a) PAULLI ex libro tertio, (b) & MARCELLI (c) ex libro eodem commentariorum, fragmenta. Exſtat etiam pars verborum legitimorum hujus capitis, ex quibus facile patet, divortiis hoc caput fuiſſe oppoſitum. Quale vero id fuerit, paullo accuratius jam videtur inveſtigandum, maxime quum hic ipſe vacillet vir ſummus JAC. GOTHOFREDUS. Is enim ita ordinanda putat capita inſequentia:

(a) Ulp. Lib vii L. 64. ff ſol. matr.
(b) Paull. Lib. iii. L. 8. fin. ff. de captiv.
(c) Marcell. Lib. iii. L. 33. ff. de R. N.

CAP. XX. *Fundum dotalem Italicum maritus, invita uxore, ne alienato, neve, conſentiente ea, obligato.*

CAP. XXI. *Soluto citra culpam uxoris matrimonio, vir, quidquid ex uxoris ejusve libertorum bonis* AD EUM PERVENIT, AUT DOLO MALO EJUS FACTUM ERIT, QUOMINUS AD EUM PERVENIRET, *tam ipſe, quam heres ejus,* QUANTA PECUNIA ERIT, TANTAM PECUNIAM UXORI DATO.

Caput XXII. reſtituere non audet; addit tamen in margine: *Cap.* XXII. *De* DOTIS *repetitione & retentionibus, ut exiſtimo:* & in ora paginæ allegat ULP. LIB. VII. L. 64. ff. ſol. matrim.

Enimvero caput illud, quod viro eximio eſt vigeſimum primum, non eſſe ex lege Julia & Papia, (uti ſibi ante GOTHOFREDUM

Y 5 jam

(a) De L. Rom. cap. xvi.
(b) Rec. ſent. Lib. ii. tit. xxi.

jam perſuaſerat PAULL. MANUTIUS, (a) ſed ex lege Julia de adulteriis, manifeſtum videtur ex loco PAULLI. (b) Quo animadverſo, ipſe GOTHOFREDUS in commentario ſententiam priorem deſerit, & ita ſcribit:

(c) Com. ad L. Pap. p. 335.

(c) *Verum retrahit me Paullus Lib. 2. ſent. tit. 21. quo loco id, quod lege Julia de fundo dotali cautum fuit, legi Julia de adulteriis nominatim tribuit. Et vero id confirmant aperiiſſime inſcriptiones ex* ULPIANI, PAPINIANI, PAULLI *libris de adulteriis*, L. 2. 6. 12. 13. 14. *ff. de fund. dotal. Quo igitur pertinebit tractatus ille Caji in L. 7. ff. de cenſ.?* (quem antea ad caput ſuum xx. retulerat) *Nempe eodem, quo ex Ulpiani Lib.* VII. *L. ædificia* 139. *ff. de V. S. At quo utrumque? ad* DIVORTIA, *ut puto, quæ, ſeptem civibus Romanis puberibus adhibitis fieri oportuit.* Ex ſententia igitur ipſius Gothofredi poſteriore totum delendum eſt caput xx. ejuſque loco reponendum aliud, quo cautum, ut divortia, ſeptem civibus Romanis, præter libertum, adhibitis, fierent. Enimvero ne ſic quidem res in vado eſt. Præterquam enim quod tractatus ille CAJI in L. 7. ff. de cenſ. & ULPIANI in L. 139. ff. de V. S. nihil facit ad ſeptem teſtes, in divortio adhibendos: poſteriores hæ Gothofredi curæ iiſdem premuntur difficultatibus, ac priores. Nam & illud jus de ſeptem teſtibus divortio adhibendis non legi Juliæ Papiæ, ſed legi Juliæ de adulteriis tribuitur a PAULLO (d) & ULPIANO. (e) Unde ipſe Gothofredus pergit: *At*, inquies, *hoc lege Julia de adulteriis cautum. Quid tum? Simile aliquid antea*

(d) l. 9. ff. de divort.
(e) L. un. ff. unde vir & ux.

cau-

cautum hac lege Papia omnino exiſtimo, eiſa poſtea plenius lege Julia recautum. Sed præterquam, quod antiquiorem lege Juliæ eſſe hanc Papiam noſtram, nondum expeditum eſt: idem ſibi vir eximius reſpondere poterat de fundo dotali. Quis vero crediderit, intra breviſſimum temporis ſpatium Auguſtum bis idem cavere & recavere, id eſt, actum agere voluiſſe?

Quæ de capite XXII. ſuſpicatus eſt JAC. GOTHOFREDUS, probabiliora videntur, quamvis accuratius docere potuiſſet, quid de repetitione & retentione dotis Auguſtus ſanxerit. Quod quum non fecerit, Lectorem ubique dubium, & veluti ſub cultro, quod ajunt, relinquit.

Periculum itaque facere juvat, an poſt GOTHOFREDUM liceat nobis hanc legem veluti de fuga retrahere, ſuæque reſtituere integritati. Sæpe diximus, præcipue hactenus id dediſſe operam Auguſtum, *ne quod omnino nuptiis impedimentum inferretur*. (a) Nullum vero erat impedimentum nuptiarum gravius, quam promiſcua illa divortiorum licentia, quæ paullo ante tempora Auguſti ita invaluerat, ut ob leviſſimam quamvis ſuſpicionem, ob ſimultates cum ſocru mulieres, ob ſpem conditionis pinguioris, ob ſecretum cum liberta colloquium, matrimonia auſpicatiſſima divellerentur. Quum ergo triſtis illa conditio & viros & feminas complures a matrimonio abſterreret: nihil prius nihilque antiquius ſibi habuit Auguſtus, quam ut iſtam licentiam lege noſtra prudenter coerceret.

(a) L. 72. §. ult. ff. de cond. & dem.

Id eum feciſſe lege PAPIA POPPÆA, ita docet SVETONIUS: (a) *Quumque etiam immaturitate ſponſarum, & matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludi ſentiret: tempus ſponſas habendi coarctavit,* DIVORTIIS *modum impoſuit.* Circa quem locum dupliciter errare video viros doctos, quorum quidam cum V. C. BARN. BRISSONIO (b) SVETONIUM de lege Julia de adulteriis loqui exiſtimant, quum manifeſto agat de lege Papia Poppæa: alii vero verba ejus ita interpretantur, ut Auguſtum divortiis certam formam dediſſe, & in iis ſollemnitates quaſdam exegiſſe, dicant, quo ſenſu ipſe GOTHOFREDUS verba hiſtorici accepiſſe videtur. Sed unuſquiſque videt, *modum divortiis imponere* hic idem eſſe, ac divortia coercere, ut tam frequenter non fiant: quemadmodum auctoribus noſtris lege Falcidia *modus* legatis conſtitutus (c) legata non ultra civilem *modum* relicta, (d) & uſuris *modus* eſſe dicuntur. Eadem forma leges noſtræ eleganter dicunt *modum adjicere*. L. 6. §. ff. de off. procoſ. *moderari*, L. 6. §. 3. eod. *modum rei excedere*. d. L. 3. §. 6. Ex quo ſane ſequitur, ut Auguſtus ſanctionibus pœnalibus coercuerit divortia. Id quod etiam clariſſime patet ex verbis PAULLI de uxore captiva, nolente ad virum redire: (e) *Quod ſi noluerit, nulla cauſſa probabili interveniente,* POENIS DISCIDII *tenebitur.*

Qua in re autem iſtæ *pœna diſcidii* conſtiterint, facile diſcimus ex parte verborum legitimorum, quæ ſervavit ULPIANUS. (f) Nempe in redditione dotis. Quum vero hæc

(a) Aug. cap. XXXIV

(b) Ad L. Jul. de adult. p. 124.

(c) L. 1. pr. & L. 81. in fin. ff. ad L. Falc.

(d) Tacit. Ann. lib. 6. cap. VIII.

(e) Paull. Lib. III. L. 8. ff. de capt. & postl.

(f) Ulp. lib VII L. 64 §. 6 & §. 10. ff. ſol. matr.

hæc redditio in ſe pœna non ſit, quum maritus, ſoluto matrimonio, dotem cogatur reddere, etiamſi nihil adverſus leges admiſerit: alio loco nobis oſtendit ULPIANUS, (a) quid circa redditionem dotis obtinuerit, ſi vel mariti vel uxoris culpa factum eſſet divortium. Nimirum ſi maritus moribus occaſionem huic diſcidio dediſſet, dos in quantitate conſiſtens ob mores graviores præſens, ob mores leviores ſenum menſium die; quæ non conſiſtebat in quantitate, cum fructibus tantis, quanti per quadriennium capi poſſent, reddenda erat. Sin culpa mulieris, aut patris, cujus in poteſtate erat, factum fuerat divortium: dotem non integram recipiebat mulier, ſed præter ea, quæ propter impenſas in res dotales factas, vel propter res donatas, amotaſque a muliere, necnon propter liberos penes maritum manebant, quædam etiam morum nomine retinebantur, quæ omnia accurate idem exponit ULPIANUS, (b) infra a nobis interpretanda pluribus. Equidem id jus ex formula vetere actionis rei uxoriæ QUANTUM ÆQUIUS MELIUS arceſſit BOETHIUS: (c) ſed recte a V. C. SCHULTINGIO obſervatum eſt, JCtos non potuiſſe interpretando definire certas partes, & præterea, id jus ex *lege vetere* eſſe, diſerte ſcribit THEODOSIUS junior. (d) Quum itaque antea, libera adhuc republica, ob mores graves uxoris tota dos penes virum maneret, teſtibus PLUTARCHO (e) & PLINIO, (f) apud ULPIANUM autem certa tantum dotis pars retineri poſſe dicatur: non abs re colligere mihi videor, illud jus in-

(a) Fragm. tit. vi. §. xiii.

(b) Ibid. §. x. ſeq.

(c) Ad Topic. Cic. Lib. vi.

(d) Nov. Theod. tit. xvii. de repud.

(e) In Mario p. 274.

(f) Hiſt. Nat. Lib. xiv. cap. xiii.

invectum eſſe lege Papia Poppæa, poſt quam nullius legis exſtat memoria, qua invectam credere liceat hanc dotis retentionem.

Quæ quum ita ſint, ego quidem tale fuiſſe cenſeo caput legis noſtræ XXXIV.

Soluto citra culpam uxoris matrimonio, ſi mulier ob mores viri divortit, vir eam dotem, quæ annua, bima, trima die reddi debet, ob majores mores præſentem, propter minores ſenum menſium die reddito. Quod ad dotem, quæ præſens reddi ſolet, & dotale prædium Italicum, & QUIDQUID EX UXORIS *vel libertorum ejus* BONIS AD EUM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTUM SIT, QUO MINUS PERVENIRET: QUANTA PECUNIA ERIT, TANTAM PECUNIAM *ipſe ejuſve heredes* DATO, *& vir ſimul fructum quadriennii præſtato. Sin mulieris culpa diſcidium factum, morum nomine maritus, graviorum quidem ſextam; leviorum octavam dotis partem retineto.*

II. SOLUTO, inquit lex, CITRA CULPAM UXORIS MATRIMONIO. Non ergo Auguſtus ſuſtulit divortiorum libertatem, ſed modum illis impoſuit, nec ea, niſi ex juſta cauſſa, nempe ob mores alterius conjugis intolerabiles, fieri voluit. Uti vero jam CICERONIS, (a) ævo non quærebatur, uter conjugum nuncium miſerit, ſed penes quem culpa eſſet? ita idem valuit poſt legem Pappiam Poppæam. (b) Quum autem quiſque ſecundum ſe dare ſoleat ſententiam: opus erat arbitrio judicis, qui, utrius culpa divor-

(a) Topic. cap. IV.
(b) Quinctil. Inſtit. Lib. VII. cap. IV.

vortium eſſet factum, definiret. Quem in finem prodita erat *actio malæ tractationis*, quam ex QUINCTILIANI declamationibus (a) ac inſtitutionibus oratoriis (b) in lucem protraxerunt VV. CC. CHARONDAS (c) & ANT. SCHULTINGIUS. (d) Apparebat itaque, finito hoc judicio, divortium factum eſſe, vel culpa utriuſque, vel culpa mariti, vel culpa uxoris. Si par utriuſque eſſet culpa, neuter quidquam ex alterius bonis lucrabatur. Et eo pertinet elegans textus SCÆVOLÆ: (e) *Quum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil* EX DOTE *retinetur. Cur enim improbet maritus mores, quos ipſe aut ante corrupit, aut poſtea probavit?* Sin culpa teneret maritum, adeoque uxor OB MORES VIRI DIVORTISSET: tunc æquiſſimum erat, ei dotem cum lucro reddi. Sunt vero MORES vel *graviores*, five *majores*, uti ULPIANUS (f) vocat, vel *leviores* five *minores*. Graviores ſunt adulteria: leviores reliqui omnes, quos conjux in conjuge ferre nequeat. Utroque caſu maritus, qui moribus male compoſitis occaſionem divortio dederat, uxori reddere tenebatur dotem. Hinc PAULLUS apud BOETHIUM: (g) *Si* DIVORTIUM *eſt matrimonii, & hoc ſine culpa mulieris factum eſt*, DOS INTEGRA *repetitur*. Sed quia, uti monui, hæc quidem redditio dotis nihil in ſe pœnæ habet, quippe ad quam, & morte ſoluto matrimonio, non modo maritus, ſed & ejus heredes ſunt obſtricti: hinc Auguſtus eam conditionibus paullo durioribus circumſcribendam exiſtimabat. Nimirum dos aut pondere, menſura numerove, aut in

(a) Decl. viii. xvii. cccIxxxiii.
(b) Lib. vii. c. iii.
(c) Ad Ulp. tit. vi. §. xiii.
(d) Ibid. p. 586.
(e) L. 47. ff. ſoluto. matr.
(f) Ibid. §. xii. ſequ.
(g) In Topic. Cic. Lib. ii.

fundis aliiſque rebus haut fungibilibus conſtabat. De illa lex addit: VIR EAM DOTEM, QUÆ ANNUA BIMA TRIMA DIE REDDI DEBET, OB MORES MAJORES PRÆSENTEM, PROPTER MINORES SENUM MENSIUM DIE REDDITO. Res fungibilis in dotem data, reddenda erat ordinarie penſionibus tribus, id eſt, annua, bima, trima die, niſi, ut præſens redderetur, diſerte convenerit. (a) Quemadmodum enim plerumque, qui dotem promiſerant, eam non præſentem, ſed, annua, bima, trima die, numerabant, ceu ex CICERONE (b) & POLYBIO (c) erudite docet V. C. GER. NOODT: (d) ita & iiſdem penſionibus eam reddi, videbatur æquiſſimum. Sed hoc beneficio excidebat maritus, qui moribus improbis occaſionem divortio dederat. Nam OB MAJORES MORES, id eſt, ob adulterium ſtuprumve alteri illatum, dotem PRÆSENTEM REDDERE tenebatur. Ex quo conſequebatur, ut ſtatim ſoluto matrimonio veniret dies, adeoque ab eodem momento uſuræ ob moram judicio rei uxoriæ, tanquam actione bonæ fidei, peti poſſent. Amittebat itaque maritus interuſurium trium annorum, adeoque, ſi tria Philippum millia dotis loco acceperat, eaque fœnori locaverat pro uſuris centeſimis: ſeptingentorum ac viginti Philippum uſuras amittebat, quas percipere potuiſſet, ſi ei licuiſſet ſolvere annua, bima, trima die. Sin ob mores leviores divortiſſet mulier: maritus SENUM MENSIUM DIE, id eſt poſt ſemeſtre ſpacium, dotem renumerare tenebatur, adeoque amittebat uſuras centeſimas quingentorum.

(a) Ulp. Fragm. tit. vi. §. viii.

(b) Lib. xi. ad Att. Epiſt. iv. xxiii. ult.

(c) Excerpt. leirefc. p. 154.

(d) Lib. iii. de fœn. & uſur. cap. vi.

rum & quadraginta Philippum. Quid vero ſi dos in rebus non fungibilibus, veluti in fundis, conſiſteret? Ea dos jam olim præſens reddi debebat, etiamſi maritus nihil deliquiſſet. Diſerte enim ULPIANUS: (a) *Reliquæ dotes*, (quæ pondere, menſura, numero, non continentur,) STATIM *redduntur*. Quod & novo jure manſit, (b) quo tamen prius iſtud jus de annua, bima, trima die mutatum, &, ut dos in re fungibili data intra annum a ſoluto matrimonio ſolveretur, ſancitum eſt. Ut ergo & ita pœnam ſentiret maritus, cautum fuerat: QUOD AD EAM DOTEM, QUÆ PRÆSENS REDDI SOLET, ET DOTALE PRÆDIUM ITALICUM, ET QUIDQUID EX UXORIS VEL LIBERTI BONIS AD EUM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTUM SIT, QUO MINUS PERVENIRET, QUANTA PECUNIA ERIT; TANTAM PECUNIAM IPSE HERESVE EJUS DATO. Nimirum dos vel in fundis, vel in aliis rebus non fungibilibus conſiſtebat. Fundus vel Italicus erat, vel provincialis. Italicus non ſolum Romæ & in Italia quærendus, verum etiam in iis locis extra Italiam, quæ jure Italico fruebantur. Ea prædia, quum nec invita uxore alienari, nec volente obligari a marito poſſent, ſtatim in ſpecie erant reſtituenda. Atque inde facile intelligitur, quid ſibi velint verba: QUOD AD EAM DOTEM, QUÆ PRÆSENS REDDI SOLET, DOTALE PRÆDIUM ITALICUM, DATO. Vindicari itaque ab uxore poterat prædium dotale Italicum, ſive id poſſideret maritus, ſive dolo malo poſſidere deſiiſſet. Ex quo facile patet, curtam ſollicite ad hunc locum jureconſulti noſtri

(a) Ibid.

(b) L. un. §. 7. C. de rei ux. act.

ſtri diſquirant, quænam ædificia dicantur ROMÆ ÆDIFICATA, (a) & quænam coloniæ ſint juris Italici, quarum magnum numerum init CAJUS (b). Ea omnia enim ad explicanda verba: PRÆDIUM DOTALE ITALICUM pertinuiſſe, facile eſt ad intelligendum. Quia autem ſæpe & in aliis rebus dos conſtituebatur, uti in fundis provincialibus, ſervis, aliiſque, quæ alienari poterant, hinc additum: ET QUIDQUID EX UXORIS, VEL LIBERTI EJUS BONIS AD EUM PERVENIT, QUANTA EA PECUNIA ERIT, TANTAM PECUNIAM DATO. Hinc ſi vir ſervum dotalem voluntate mulieris manumiſerat, debebat uxori reſtituere, quidquid ea occaſione ad eum perveniſſet. (c) Inde etiam: quod libertatis cauſſa ei impoſuerat, id uxori præſtabat: (d) veluti ſi ſibi a liberto uxoris ſtipulatus fuerat, quod ad eum ex alterius hereditate perventurum eſſet. Eo enim pertinere arbitramur locum CELSI. (e) Non autem debebat operas, quas ei præſtiterat libertus. (f) Quid, ſi quid ex bonis hujus liberti ad maritum perveniſſet? Id quoque præſtabat, dum illud jure patronatus adquiſiverit. Nam ſi quid liberti beneficio percepiſſet, aut ſi hic eum ex majore parte, quam ex lege debebat, ſcripſiſſet heredem: quod amplius relictum fuerat, non reddebat uxori, (g) quia propter eam id non acceperat. Perinde etiam erat, ſive jam percepiſſet aliquid ex bonis uxoris, ſive percipere potuiſſet. *Perveniſſe enim accipimus*, inquit ULPIANUS, (h) *ſive jam exegit, ſive exigere poteſt, quia actio ei delata eſt*. Quum vero diſerte addiderit lex:

(a) Ulp. Lib. vii. L. 139. ff. de V. S.
(b) Caj. Lib. vi. L. ult. ff. de cenſ.
(c) Ulp. Lib. vii. L. 64. pr. ff. ſol. matr.
(d) Ulp. Ib. L. 64. §. 1. & 3. eod.
(e) Celſ. Lib. xxxii. L. 97. de V. S.
(f) Ibid. §. 2. eod.
(g) Ulp. Ib. L. 64. §. 5. eod.
(h) Ibid. L. 64. §. 6. eod.

QUAN-

QUANTA EA PECUNIA ERIT, TANTAM PECUNIAM DATO: colligunt inde Ulpianus, & Celsus, non liberti hereditatem eum præſtare debere, ſed ejus æſtimationem, niſi ipſas res tradere mallet, (a) ut adeo optio ſit mariti, res malit reſtituere, an præſtare æſtimationem. Additur: UT ET SI DOLO MALO FACTUM SIT, QUO MINUS PERVENIRET, veluti ſi, ne reddere cogeretur, liberto munera, dona, aliaque, quæ promiſerat, remiſiſſet. Hinc ſi abeſſet dolus, veluti ſi filium, ad quem hereditas liberti debuiſſet pervenire, exheredem ſcripſiſſe: heres ejus hoc nomine non tenebatur, quia nec ad ipſum, nec ad heredem quidquam pervenerat. (b) Hæc omnia tum ipſe præſtabat maritus, tum ejus heredes. Horum enim diſertis verbis lex meminerat, non autem ſoceri, ejuſve ſucceſſorum. Unde ex mente LABEONIS, & ULPIANI (c) adverſus hos ne utilis quidem dabatur actio. Nec injuria fiebat heredi, quod hac actione rei perſequutoria teneretur: Aſt quæ ſequuntur, pœnam continent, & hinc ad ſolum maritum, cujus graviores mores cauſſam divortio dederant, non ad ejus heredes pertinent. Addit enim lex: ET VIR SIMUL FRUCTUM QUADRIENNII PRÆSTATO. Hinc ſi fundus eſſet ſex millium Philippum, & inde quotannis ad eum redire potuiſſent CCCLX. Philippici: mulieri præter fundum reddere tenebatur mille quadringentos & quadraginta Philippicos. Quamvis vero ita legamus apud ULPIANUM: (d) exiſtimant tamen quidam, ejus textum in mendo cubare, quia ſic maritus gravius puniretur in

(a) Ibid. L. 64. §. 10. ff. eod. Cel Ictd. L. 57. de V. S.

(b) Ulp. Ib. L. 64 §. 8. ff. eod.

(c) Ibid. L. 64. §. 9. ff. eod.

(d) Fragm. tit. vi. §. xiii.

red-

reddenda dote non fungibili, quam in fungibili. Quum enim in hac ipſi triennii periret interuſurium: in illa præſtare eum oportuiſſet fructus quadriennii, quod vix probabile videtur etiam clariſſimo SCHULTINGIO, (a) qui ideo *triennium* reſcribi poſſe judicat. Sed mihi nihil videtur mutandum. Numerata enim pecunia in dotem data uſuras proferebat certas, & apud Romanos quidem ſatis amplas. Aſt ex fundis non uſuræ, ſed fructus proveniunt, quorum raro tanta eſſe ſolet æſtimatio, quantæ ſunt uſuræ legitimæ. Hinc nemo mirabitur, marito dotem non fungibilem reddituro, injungi ſimul, ut non triennii, ſed quadriennii fructus præſtet, ſi ob mores ejus inhumanos & perverſos divortium fuiſſet factum.

(a) Ad Ulpian. p. 386.

Denique & de modo feminarum mores puniendi, lex agit. Ait enim: SIN MULIERIS CULPA DISCIDIUM FACTUM, MORUM NOMINE MARITUS, GRAVIORUM QUIDEM SEXTAM, LEVIORUM OCTAVAM DOTIS PARTEM RETINETO. Culpa mulieris intercedere videbatur, ſi vel mores graves, puta adulterium, probarentur, vel certe maritus ob leges uxorem retinere haut poſſet. Hinc PAPINIANUS, (b) quæſitus ab eo, qui ream adulterii uxorem duxerat, damnatamque mox repudiaverat, an cauſſam diſcidii præſtitiſſe videretur? reſpondit: *Quum per legem Juliam hujuſmodi uxorem retinere prohibeatur, non videri eum cauſſam diſcidii præſtitiſſe, quare id jus tractandum eſſe, quaſi culpa mulieris facto divortio*. Quid ſi capta ab hoſtibus fuiſſet mulier? Tunc ſane non ejus culpa, ſed juris ri-

(b) L. 11. §. 13. ff. ad L. Jul. de adult.

rigore (a) matrimonium fuerat ſolutum, nec uxor jure poſtliminii recuperari poterat niſi ultro ad maritum reverteretur, & conſenſu renovaret matrimonium. (b) Si reverti ad eum nollet, nec ulla ei juſta nolendi cauſſa eſſet: merito pœnis legis noſtræ tenebatur. Ita enim Paullus (c) noſter: *Non ut a patre filius, ita uxor a marito jure poſtliminii recuperari poteſt: ſed tunc quum &* VOLUERIT *mulier, & adhuc alii poſt conſtitutum tempus nupta non eſt. Quod ſi voluerit, nulla cauſſa probabili interveniente, pœnis diſcidii tenebitur.* Verum quamvis ita legatur Florentiæ, manifeſtum tamen eſt, pro: *Quod ſi voluerit* reſcribendum eſſe: *quod ſi noluerit.* Manifeſtum etiam, quod jam a Jac. Cujacio (d) obſervatum, illa *poſt conſtitutum tempus* ſapere emblema Triboniani. Tempus enim quadriennii vel quinquennii, quod oporteat conjugem exſpectare reditum conjugis abſentis, non Paulli ævo, ſed multo poſt a Constantino (e) & Justiniano (f) conſtitutum eſſe, ex legibus noſtris liquet. Intercedente antem uxoris culpa, maritus MORUM GRAVIORUM NOMINE RETINEBAT SEXTAM DOTIS PARTEM; (non uti veteres editiones habent SEXTAS,) LEVIORUM OCTAVAM. Hinc mulier ob adulterium repudiata, ſi dotem viginti quatuor millium ad virum attuliſſet, quatuor millia; ob mores leviores dimiſſa tria millia amittebat. Et inde lucem capit elegans Auſonii Epigramma, quod eſt octuageſimum octavum:

(a) L. 1. ff. de div. L. 56 ff. ſol. matr.
(b) L. 14. §. 1. ff. de captiv.
(c) Paull. Lib. iii. L. 8. ff. eod.
(d) Ad Nov. xxii.
(e) L. 7. C. de rep.
(f) Nov. xxii. c. vii.

Ju-

Juriſconſulto cui vivit adultera conjux,
PAPIA *lex placuit,* JULIA *diſplicuit.*

Contendit inter ſe poeta legem Papiam Poppæam, quæ & ipſa Julia dicitur, & Juliam de adulteriis. Placebat illa JCto, adulteræ marito, quia dotis partem ob mores uxoris graves lucrari poterat: at diſplicebat Julia, quæ uxorem in adulterio deprehenſam repudiari jubebat, niſi maritus pro lenone haberi vellet. L. 29. ff. ad L. Jul. de adult. L. 2. C. eod. Id autem ipſi vel ideo videbatur incommodum, quod totam dotem retinere, quam ejuſdem partem lucrari mallet. Ergo interim, dum fluctuavit, dubiamque traxit ſententia mentem, vere ipſi

Papia lex placuit, Julia diſplicuit.

Sunt equidem veterum loca, quæ non partis cujuſdam dotis, ſed totius, amiſſæ meminiſſe videntur, quæque ideo a Triboniano interpolata eſſe ſuſpicantur CUJACIUS, (a) BALDUINUS (b) & BRISSONIUS: (c) ſed cauſſam jam V. C. ANTONIUS SCHULTINGIUS (d) dixit. Quando enim MARCELLUS (e) interrogatur: *ſi probetur culpa mulieris matrimonium diſſolutum, an poſſit maritus propter culpam mulieris* DOTEM RETINERE? Et quando DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS (f) reſpondent, DOTEM, *culpa uxoris diſſoluto matrimonio, penes maritum* REMANSISSE: id non eſt intelligendum de dote univerſa, ſed de tanta ejus parte, quantam lex retineri conce-

(a) Obſ. Lib. xxi. cap. xvii.
(b) Juſtin. Lib. ii
(c) Ad L. Jul. de adult. p. 142.
(d) Ad Ulpian., p. 585.
(e) L. 38. ff. ſolut. matrim.
(f) L. 24. C. de jure dot.

cedit, quæ & alio loco *lucrum ex dote*, vel *commodum dotis* adpellatur. (a) Quum vero id judicium ad vindictam eſſet comparatum: facile patet, illud non datum, niſi marito ejuſque heredem non magis agere potuiſſe, quam ejus, qui aliquam paſſus erat injuriam. Hinc Paullus (b) libro vii ad Sabinum, ubi de nuptiis & rei uxoriæ actione egit: *Heredi mariti quidem prodeſſe* ait *compenſationes*, veluti ob res donatas *&* amotas, & impenſas: morum *vero* coercitionem *eum non habere.*

(a) L. 11. §. 1. ff. ad L. Jul. de adult.

(b) L. 15. §. 1. ff. ſol. matr.

III. Verum id quoque caput varias ſubiit mutationes. Nam primi Theodosius & Valentinianus Imperatores (c) certas cauſſas, ob quas divortium fieri poſſet, præſcripſerunt, addideruntque, ut ſi ſine tali cauſſa factum eſſet divortium, uxor dotem, maritus donationem propter nuptias amitteret, iiſque matrimonio interdiceretur in quinquennium. Deinde Anastasius (d) permiſit divortium, bona conjugum gratia factum, mulierique, eo modo diſcedenti a marito, conceſſit, ne quinquennium exſpectare teneretur. Justinianus (e) poſtea anno Chr. dxxviii. reliquis divortii cauſſis & eam adjecit, ſi maritus intra duos annos continuos cum uxore ob naturæ imbecillitatem coire non poſſet. Eo enim caſu & ſine dotis donationiſque propter nuptias amittendæ periculo conjuges diſſociari poſſe ſanxit. Eodem anno, (f) alia edita conſtitutione, tres cauſſas divortii ſuperioribus adjecit, puta ſi mulier abortum procurarit, ſi commune lavacrum cum viris habuerit, & ſi

(c) L. 8. C. de rep.

(d) L. 9. C. eod.

(e) L. 10. C. eod.

(f) L. 11. C. eod.

& ſi conſtante matrimonio de aliis nuptiis inierit conſilium. Pœnas quoque injuſti divortii eatenus auxit, ut ſi maritus uxorem indotatam ſine cauſſa repudiaſſet, ei præſtare cogeretur quartam partem bonorum ſuorum, dum ne illa centum librarum auri ſummam excederet, ſiquidem quantumcunque ipſi eſſet ſubſtantiæ, non ultra centum auri libras uxori numerat. Id quod etiam ex parte mulieris obſervatur, quæ marito nihil tale merito repudium mittit. Omnes has cauſſas a Theodoſio, Anaſtaſio, & ſe ipſo proditas denuo nova conſtitutione ſtabilivit anno DXXXVI. (a) Idemque fecit anno DXLI. niſi quod, ſui diſſimilis, divortia bona gratia facta, præterquam ſi caſtitatis concupiſcentia conjuges a ſe diſcederent, denuo inhibeat, (b) & cauſsarum numerum ad pauciores reducat. (c) Ex iiſdem conſtitutionibus novis, ſublato de moribus judicio, dos vel donatio propter nuptias cedit communibus liberis, vel iis non exſiſtentibus conjugi innocenti. (d) Quæ omnia; quum divortia hodie privata auctoritate fieri non ſoleant, judicis fere arbitrio apud nos definiuntur.

(a) Nov. xxii. cap. iv. ſequ. & cap. xiv. ſequ.

(b) Nov. cxvii. c. x.

(c) Nov. cxvii. cap. viii. ix.

(d) Nov. cxvii. cap. xiii. Nov. cxxvii. c. iv. Nov. cxxxiv. cap. xi.

CA-

CAPUT XX.

AD CAPUT LEGIS XXXV.

De cogendis Parentibus, ut liberos elocent.

I. *Ratio ordinis. Legitima capitis verba.* II. *Liberi invitis parentibus uxorem ducere vel nubere non poterant. Multæ cauſſæ, cur eos elocare nollent.* III. *Legis verba explicata. Conſtitutio Severi & Antonini. An parentes coacti ſint dotem dare? Jus novum. Cur ſoli prætori urbano id negotium datum, ut parentes cogeret? Conſtitutione D. Severi & Antonini eadem poteſtas data præſidibus.*

I. De capitis xxxv. ſententia, non eſt quod multum laboremus. Nam & numerum ejus, & verba legitima nobis ſervavit MARCIANUS, (a) cujus locum ad legem noſtram pertinere, jam ſupra a me demonſtrari memini. Ex eo fragmento tale fuiſſe diſcimus caput legis Juliæ & Papiæ xxxv.

(a) L. 19. ff. de R.N.

QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBEBVNT DVCERE VXORES, VEL NVBERE, IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRÆTOREM VRBANVM COGVNTOR.

Quum enim nihil reliqui fecerit Auguſtus, ut impedimenta nuptiarum omnia, quantum fieri poſſet, removeret: præcipue autem parentes haut raro in culpa eſſent, quo minus

liberi inirent matrimonium : operæ pretium fore duxit, ſi etiam ea de re caveret diſtinctius.

II. Ait lex : QUI LIBEROS, QUOS HABENT, IN POTESTATE, INJURIA PROHIBUERINT DUCERE UXOREM VEL NUBERE. In vulgus notum eſt, invito patre nec filium, nec filiam familias, inire potuiſſe matrimonium. Quod adeo verum eſt, ut præcedere oporteret juſſum parentis, & idcirco, ſi pater in furorem incidiſſet, dubitaretur ante JUSTINIANI (a) deciſionem, an liberis fas eſſet contrahere matrimonium. (b) Ita & captivorum liberi olim uxores non ducebant, niſi vel triennium elapſum eſſet a tempore captivitatis, (c) vel filius eam duxiſſet uxorem, cujus conditionem patrem non adſpernaturum, eſſet probabile. (d)

Quum itaque irritum eſſet initum ſine patris conſenſu matrimonium : haut raro parentes intercedebant nuptiis liberorum, eoſque vel uxores ducere vel nubere prohibebant. Cauſſa haut una erat. Filii familias, ducentes uxores, una cum liberis in domo patris, & ex ejus re vivebant, eademque ibi fruebantur menſa, (e) nec parum ſumtuum accedebat patri, cui filiorum uxores liberique pro cujuſque conditione ac dignitate erant alendi. Deinde haut raro privignorum nuptiis vel intercedebant novercæ, vel ipſi patres, qui nurus ſocrumque nolebant eadem domo contineri, memores illorum, quæ ſapienter dicit Laches apud TERENTIUM : (f)

(a) L. 25. C. de nupt. l. 28. C. de epiſc. aud.

(b) pr. I. ſt. de nupt.

(c) L. 9. §. 1. L. 10. ff. de R. N.

(d) L. 11. ff. eod.

(e) Plutarch. in Craſſo ab init.

(f) Hecyra. Act. II. Scen. II. v. 43.

Ve-

- - Veſtrarum nulla eſt, quin gnatum velit
Ducere uxorem : &, quæ vobis placita conditio eſt, datur,
Ubi duxere impulſu veſtro, veſtro impulſu eaſdem exigunt.

Quot ergo fuiſſe putemus, tam ſuæ tranquillitatis immemores, ut nurum domum duci paterentur, quam ſcirent perpetuam fore jurgiorum materiam? Denique & filias ſine dote maritos haut facile reperiſſe, jam ſupra obſervavimus. Plerumque autem Euclionibus grave erat, dote data ſibi mercari generos, & ex ea quoque cauſſa ſæpe impediebant, quo minus liberi legi Papiæ ſatisfacerent, legitimaque prole locupletarent rempublicam.

Si qui vero parentes tam male conſulerent liberis, ii ex lege noſtra coercendi erant. Prohibere vero liberos videbantur non ſolum, qui ducturis uxorem vel nupturis conſenſum negabant, verum etiam, qui conditionem iis non quærebant. (a) Plerumque enim ipſi parentes, uti ex comicis patet, liberis uxores vel maritos quærebant. Perinde etiam erat, ſive pater naturalis prohiberet, ſive adoptivus. Recte enim ad caput noſtrum ſcripſit PAULLUS : (b) *Onera ejus, qui in adoptionem datus eſt, ad* PATREM ADOPTIVUM *transferuntur*. Unde & hunc decet liberis adoptivis de nuptiis proſpicere. Idem de nepotibus ex filiis dicendum, non ex filiabus. *Neque enim*, inquit MARCELLUS. (c) *quemadmodum maſculorum liberorum no-*

(a) L. 19. ff. de R. N.

(b) Paull. Lib. iii. L. 45. ff. de adopt.

(c) L. 8. ff. de agn. & al. lib.

ſtrorum liberi ad onus noſtrum pertinent : ita & in feminis eſt. Nam manifeſtum eſt, id, quod filia parit, non avo, ſed patri ſuo eſſe oneri, niſi pater aut non ſit ſuperſtes, aut agens eſt. Unde facile intelliguntur verba legis : QUI LIBEROS, QUOS HABENT IN POTESTATE, INJURIA PROHIBUERINT.

De his vero pergit legislator : IN MATRIMONIUM EOS COLLOCARE PER PRÆTOREM URBANUM COGUNTOR. Præſidum enim vel ideo lex non meminerat, quia illa initio magis ad amplificandum civium urbanorum numerum, quam ad augendam provincialium multitudinem, erat comparata. Quumque nemini invito jus ſuum ſit eripiendum : facile intelligitur, nec Prætorem potuiſſe parentes cogere, ſi illis juſtæ eſſent prohibendi cauſſæ. Unde procul dubio cauſſæ cognitione opus erat, an parentes injuria prohibere viderentur? Moveor, quod jam libera republica hujuſmodi judicia etiam in municipiis ſociorum data videam, ſi mortuo patre inter tutores & matrem de filia elocanda diſceptaretur. Auctor enim eſt LIVIUS, (a) quum virginem formoſiſſimam Ardeatem duo juvenes ambirent, unus plebeii generis, cui tutores; alter nobilis, cui mater favebat, idque certamen domi & inter privatos parietes componi nequiſſet, ventum eſſe in jus, poſtulatuque matris & tutorum utrinque audito, magiſtratum ſecundum matris arbitrium jus nuptiarum dediſſe. Audiendus ergo fuit pater, ſi forte filius mulierem luxurioſam, probriſque omnibus coopertam domum ducere vellet, vel ſi filia nu-

(a) Lib. IV. cap. IX.

nuptias genere ſuo indignas, vel rei patris familiari exitioſas, concupiſceret. Si horum nihil adpareret, tum PRÆTOR interpoſito decreto parentes, ut nuptias fieri paterentur, cogebat. Id quod etiamnum in hagioſynedriis per Germaniam obſervari memini, ſi quando pater, tantum ut bonis liberorum adventitiis eo diutius fruatur, nuptias eorum quaſvis faſtidioſe rejicit. Tunc enim, cauſſa cognita, ſi id ſine ratione juſta fieri adparet, ſynedria conſenſum parentum, uti pragmatici loquuntur, ex officio ſupplent, dotemque patrem dare jubent.

III. Aſt hoc legis caput conſtitutione Severi & Antonini illuſtratum & ad provincias porrectum eſſe, jam ſupra monuimus. Nimirum duo deeſſe videbantur legi ſaluberrimæ: alterum, quod de dote conſtituenda nihil illa caviſſet; alterum, quod extra Romam coactioni illi non eſſet locus. Utrumque ſupplevit Principum illorum prudentia. Nam primo conſtitutione ſua (a) caverunt, ut parentes liberos, in poteſtate ſua conſtitutos, etiam *dotare* cogerentur. Et ad hanc demum conſtitutionem reſpicere arbitror Imperatorem JUSTINUM, (b) dum ait: *Non incognitas eſſe* LEGES, *quibus cautum ſit, omnino paternum eſſe officium, dotem vel ante nuptias donationem pro ſua dare progenie*. Primo enim nullus JCtorum, qui parentes ex neceſſitate dotare ſcripſit, Severi atque Antonini temporibus eſt antiquior. Deinde LABEO (c) ſpeciem proponit, quod pater filiæ nomine promiſerit centum, *quum commodiſſimum eſſet*. Quæ ſane promiſſio non magis

(a) d. L. 19. ff. de R. N.

(b) L. 7. C. de dot. promiſſ.

(c) L. 79. §. 1. ff. de jur. dot.

eſt ejus, qui ex neceſſitate dotem debet, quam illa ex CELSO: (a) *ne a ſe, neve a filio dos peteretur, ab alio vero, quam filio herede, dos peteretur*: Deinde ſub omnibus titulis, qui de dote ejuſque promiſſione agunt, primæ ſunt Severi & Antonini conſtitutiones, neque ulla occurrit iis vetuſtior, ut ſatis manifeſtum videatur, ab iis temporibus jura dotium quodammodo fuiſſe immutata; impoſitamque parentibus neceſſitatem, filiabus dotem conſtituendi. Denique jus patriæ poteſtatis antiquum non ferebat, ut pater ad dotandam filiam cogeretur, quam & exheredem ſcribere, & impune præterire teſtamento poterat.

(a) L. 10. ff. de pact. dot.

Utcumque ſe res habeat, id ſaltim certum exploratumque eſt, poſt Severi & Antonini tempora lege obſtrictos fuiſse patres, ut filiabus; (b) imo & avos, ut neptibus dotem conſtituerent. (c) Quæ lex CELSI filii, Severo quidem antiquior eſt, ſed ita loquitur, ut inde non pateat, eo tempore hujuſmodi neceſſitatem incubuiſse parentibus. Species enim hæc erat. Avus paternus pro nepte dederat dotem. Mortuo avo, ipſaque nepte in matrimonio defuncta, quærebatur, an dotem patri reddi oporteat? Reſpondet CELSUS: *Occurrit æquitas rei, ut quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, perinde ſit, atque ipſe dederim*. Addit rationem: *Quippe* OFFICIUM *avi circa neptem ex officio patris erga filium pendet, & quia pater filiæ, ideo avus propter filium nepti dotem dare debet*. Non ſane hic CELSUS ait, cogendum eſse avum, ut dotem det: ſed

(b) L. ult. C. de dot. promiſſ.

(c) L. 6 ff. de collat.

eſſ-

officium avi hoc eſſe, ut det dotem. *Officii* vero *& voluntatis eſſe* dicuntur jureconſultis noſtris, quæ jure imperfecto debentur, & quæ non ſunt neceſſitatis, uti loquitur PAULLUS. (a) Atqui neceſſitatem quamdam inſinuare videntur ſequentia: ſed non inſinuant. En verba: *Quid ſi filius a patre exheredatus eſt? Exiſtimo, non abſurde etiam in exheredato filio idem poſſe defendi: nec infavorabilis ſententia eſt ut hoc ſaltim habeat ex paternis, quod propter illum datum eſt.* Non ergo dicit CELSUS, etiam nepti ex filio exheredato dotem debere avum, eumque recuſantem a prætore poſſe coerceri, ſed ſi dederit, dotem illam ad patrem exheredatum merito reverti: quamvis ipſa hæc CELSI ſententia non placeat SERVIO & LABEONI. (b) Poſt hanc Severi conſtitutionem & avum teneri ad dotandam neptem ex filio, nemo dubitat. Nec intereſt, ſua ſit filia, an emancipata, egena an locuples. Ita enim diſtinguere non licet, ob generaliter conceptam JUSTINI (c) conſtitutionem. Non tamen dos debetur filiæ illegitimæ, (d) vel ingratæ, (e) vel viro ignominioſo nuptæ. (f) Nec mater cogitur, niſi pater ſit inops, vel ob cauſſam probabilem & legem ſpecialiter expreſſam, (g) qualis eſt ſi mater hæretica filiam orthodoxam indotatam habeat. (h) Omnium minime cogitur frater vel ſoror, (i) quamvis & eis honeſtum ſit, ſororem dotare, idque ſæpe factum eſſe referant veteres, inprimis PLAUTUS, (l) apud quem vix ſibi perſuaderi patitur Lesbonicus adoleſcens, qui patria bona abliguriverat, ne ſo-

(a) L. 17. §. 3. ff. commod.

(b) L. 79. pr. ff. de jur. dot.

(c) L. ult. C. de dot. promiſſ.

(d) L. 41. §. 11. ff. de legat. 3.

(e) Nov. cxv. cap. iii. §. xi.

(f) L. 3. §. 5. ff. de bon. poſſ. contr. tab.

(g) L. 14. C. de jur. dot.

(h) L. 19. §. 1. C. de hæret. & Manich.

(i) L. 12. §. pen. L. 13. fin. ff. de adm. tut.

(l) Trinum. Act. iii. Scen. i. v. 62.

ſororis ſponſo dotem obtrudat. Ceterum dum prætor cogere dicitur parentes, ut filiabus nupturis dotem conſtituant: res ipſa docet, quantitatem ejus definiendam eſſe pro facultatibus & pro dignitate patris & generi, (a) adeoque non tantumdem petere poſſe filiam unam, quantum datum eſſe alteri meminerit, niſi par ſit utriuſque mariti, cui nubunt, conditio.

Deinde eadem Severi atque Antonini conſtitutione hoc jus de cogendis parentibus ad provincias prolatum eſt. Jam ſupra vidimus exemplum ſimile. Tutor enim ex lege hac dabatur in urbe a Prætore mulieri nupturæ ad dotem dandam, dicendam, promittendamve. De provinciis nihil hac lege expreſſum fuerat, antequam SCo caveretur, ut etiam in provinciis ſimiliter a Præſidibus ex eadem cauſſa tutores darentur. (b) Nec abſimilis eſt conſtitutio divorum fratrum, (c) qua, quod priores leges de actione ſervi ſuis nummis emti adverſus dominum in urbe conceſſerant, etiam ad provincias protulerunt. Immo id in antiquiſſimis etiam legibus obſervatum novimus. Lege Ætilia cautum fuerat, ut pupillis & feminis, quibus nec teſtamentarius, nec legitimus tutor eſſet, tutor a Prætore & majore parte tribunorum plebis daretur. *pr. Inſt. de Atil. tut.* Sed ea lex quum Romæ duntaxat, teſte Ulpiano Fragm. tit. XI. §. XVIII. locum haberet, poſtea ad eas producta eſt provincias, quibus prætores præerant. Hinc Dio in Excerptis Peireſcian. p. 397. *Τῶν γὰρ ἄλλων στρατηγῶν εἰωθότων διδόναι προστάτας τοῖς ὀρφα-*

(a) L. 69. §. 4. L. 60. ff. de jur. dot.

(b) Ulp. Fragm. tit. XI. §. XX.

(c) L. 5. pr. ff. de manumiſſ.

φανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν, ὅτος ἑαυτὸν τούτων ἀνέδειξε φροντιστήν. *Nam quum reliqui* (Siciliæ) *prætores pupillis ac viduis agnatorum cura deſtitutis tutores dare ſoliti eſſent: hic* (L. Aſellius,) *ejuſmodi perſonarum ipſe tutelam ſuſcepit*. Denique lege Julia & Titia anno v. c. IↃCCXXII. cautum, ut & reliqui Præſides in provinciis tutores darent. pr. Inſtit. de Atil. tut. Ex eo tempore L. Aſelii exemplum imitari non poterant Præſides, nec ſe ipſos tutores dare, L. 5. ff. de off. præſ. quemadmodum nec Prætori urbano id permittebatur. L. 4. de off. præt. L. 4. ff. de tut. dat. Eodem itaque exemplo & hac Severi & Antonini conſtitutione negotium datum eſt Præſidibus, ut parentes in provinciis perinde ac Prætor nuptum liberos collocare & dotare cogerent, quum lex Julia & Papia ſolis urbanis filiis filiabuſque familias proſpexiſſet.

CAPUT XXI.

AD CAPITA LEGIS XXXVI. ET XXXVII.

De pœnis cælibatus & orbitatis.

I. *Ratio ordinis. Varia de his capitibus teſtimonia. Eorumdem ſententia.* II. *Cœlibum pœna. Centum dies cretionis. Cælibes nec hereditatem capiebant, nec bonorum poſſeſſionem agnoſcebant, nec legati erant participes. Nec per filium aliquid capere po-*

terant. III. *Orbi qui? Ii ſemiſſem capiebant. Exceptis genero proximis*. IV. *Utriuſque capitis abrogatio*.

I. LIbris commentariorum quinto, ſexto, & ſeptimo hactenus de variis nuptiarum impedimentis egerunt ULPIANUS & TER. CLEMENS, quos duces præcipue ſequi placuit. Sequente libro VIII. iidem diſputaſſe videntur de cælibatus orbitatiſque pœnis. *Incitandis* vero *cælibum pœnis*, *legem Papiam Poppæam* vel maxime *ſanxiſſe* Auguſtum, auctor eſt TACITUS, (a) præter quem & alii veteres *pœnarum*, (b) *ἐπιτιμίων*, (c) *ἐπιτιμίων τῆς ἀπαιδίας*, (d) *multæ*, *qua cælibes notati*, (e) *pœnarumque cælibatus ac orbitatis*, (f) immo & *terrorum & damnorum*, quæ innuptis & orbis imminebant, (g) meminerunt.

Qua in re illæ cælibatus orbitatiſque pœnæ conſtiterint, ex multis veterum teſtimoniis ſatis ſuperque conſtat. Solidum eos capere non potuiſſe, TERTULLIANUS (h) teſtatur, dum ait: *Aliud eſt, ſi & apud Chriſtum legibus Juliis agi credunt, & exiſtimant*, CÆLIBES *&* ORBOS *ex teſtamento Dei* SOLIDUM *non poſſe capere*. Eoſdem hereditatis plane incapaces fuiſſe, obſervat PLUTARCHUS, (i) dum acute ſcribit: *Ῥωμαίων πολλοὶ γαμοῦσι καὶ γεννῶσι, οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ'* ΙΝΑ ΚΛΗΡΟΝΟΜΕΙΝ ΔΥΝΩΝΤΑΙ. *Romanorum plerique uxores ducunt, & liberos procreant, non ut heredes habeant, ſed* UT HEREDES *ipſi* ESSE POSSINT. Quin JUVENA-

(a) Lib. iii. Ann. cap. xxv.
(b) L. 11 π. de vulg. & pup. ſub.
(c) Dio Lib. liv. p. 531.
(d) Id. Lib. iv.
(e) Panegyr. Max. & Conſt. dict. cap. ii.
(f) Schol. ad Juven. Sat. ix.
(g) L. un. C. Theod. de infirm. pœn. cæl.
(h) De Monogam. p. 683. edit. B. Rhen.
(i) περὶ φιλοστοργίας.

LIS.

LIS (a) addit, eoſdem ne legatum quidem capere potuiſſe, & ideo illudentem marito adulterum ſiſtit, gloriantemque lepide:

(a) Satyr. ix. v. 86.

> - - - *Propter me* SCRIBERIS HERES,
> LEGATUM *omne* CAPIS, *nec non & dulce caducum*.

Quod & his ULPIANI (b) verbis confirmatur: *Quod cælibi relictum, caducum fit, niſi intra centum dies* LEGI PARVERIT. Pleniſſimè vero omnium SOZOMENUS: (c) Νόμος ἦν, inquit, Ῥωμαίοις παλαιοῖς, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, τῶν ἴσων ἀξιοῦσθαι κωλύων τοὺς ἀγάμους τοῖς μὴ τοιούτοις, περὶ ἄλλα τε πολλὰ, καὶ τὸ ΜΗΔΕΝ ΚΕΡΔΑΙΝΕΙΝ ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ, τοὺς μὴ γένει ἐγγυτάτω προσήκοντας· τοὺς δὲ ἀπαίδας ζημιῶν ΤΟ ΗΜΙΣΥ τῶν καταλελειμμένων. *Lex vetus erat Romanis, quæ eos, qui intra annum ætatis* XXV. *nondum inierant matrimonium, inter alia*, QUIDQUAM EX ALIORUM TESTAMENTIS CAPERE *prohibebat, niſi eſſent cognatione proximi. Eos vero, qui liberos haut ſuſtulerant, nonniſi* SEMISSEM *eorum, quæ teſtamento iis relicta fuerant, capere patiebatur*. Ubi tamen in eo fallit SOZOMENUS, quod ætatem annorum XXV. ad ἀγάμους, vel *cælibes* refert, quam ad *orbos* pertinere jam ſupra ad caput XX. monuimus. Denique & EUSEBIUS (d) paullo confuſius, τοὺς παλαιοὺς νόμους ἀπαῖδας στερῆσαι τῆς τῶν γονίμων διαδοχῆς, *leges veteres orbos propinquorum ſucceſſione privaſſe* ait. Quod quatenus recte dictum vel a veritate alienum ſit, paullo poſt adparebit.

(b) Fragm. tit. xvii. §. 1. & tit. xxii. §. iii.

(c) Hiſt. Eccl. Lib. i. cap. ix.

(d) Vit. Conſt. Lib. iv. c. xxvii.

Ex tot itaque veterum teſtimoniis hæc exſtruimus capita trigeſimum ſextum & ſeptimum:

CAP. XXXVI. *Cælibes, niſi intra centum dies legi paruerint, neque* HEREDITATEM, *neque* LEGATUM *ex teſtamento, niſi proximorum genere, capiunto.*

CAP. XXXVII. *Si qui conjugum maſculus ultra* XXV. *annum, femina ultra viceſimum, orbi erunt, ſemiſſem relictorum tantum capiunto. Qui genere proximi erunt, uſque ad gradum ſextum, quod relictum eſt, jure antiquo capiunto.*

Prius ergo caput ad cælibes; poſterius ad orbos pertinet. De utroque quædam pro inſtituti ratione.

II. Caput XXXVI. CÆLIBES plectit, quales hic ſunt non ſolum, qui nunquam uxorem domum duxerant, verum etiam, qui ductam vel amiſerant vel repudiarant. Ita & feminæ cælibatus pœnas dabant, quæ vel nondum nupſerant, vel virum morte aut divortio amiſerant, modo priore caſu eſſent ejus ætatis, ut lex nubendi iis neceſſitatem imponeret, poſteriore autem vacationis tempus elapſum eſſet. Feminis enim a morte viri biennii; a divortio anni & ſex menſium datam eſſe vacationem, ad caput hujus legis quintum obſervavimus, quemadmodum & ad tertium docuimus, ſexagenarios & quinquagenarias, quamvis cælibes, pœnis legis fuiſſe ſolutos. Nec eſt quod quis eos quoque, qui in matrimonio vixerant,

rant, cælibes dictos eſſe miretur. Ita enim loquutos eſſe veteres, depromtis ex Martiale, (a) Tacito, (b) & Svetonio (c) exemplis docet V. C. Schultingius. (d)

Ne tamen ea pœna pœnitentiam excludere videretur, laxamenti quid conceſſum eſt *ἀγάμοις*, ſi forte ſpes lucri ex teſtamento adfulgens eos ſubigeret, ut legi parere, & nuptias contrahere animum inducerent. Hinc additum: nisi intra centum dies legi paruerint. (e) Ultra quatuor itaque menſium inducias iis dederat Auguſtus, intra quas, pœnamne ſubire, an factis nuptiis eam evitare mallent, ſerio ſecum ſtatuerent. Ducta enim intra hos centum dies uxore, hereditatem legatumve capere jure poterant. Eoque pertinet lepidum Martialis (f) epigramma:

(a) Lib. iv. Epigr. lxix.
(b) Lib. xii. Ann. cap. 1.
(c) Claud. cap. xxvi. Galb. c. v.
(d) Juriſp. vet. Ante. juſt. p. 606.
(e) Ulp. Fragm tit. xvii. §. 1. tit. xxii. §. iii.
(f) Lib. v. Epigr. lxxv.

Quæ legis caussa nupsit *tibi Lælia, Quinte,*
Uxorem potes hanc dicere legitimam.

Centum vero dies ideo præfinitos arbitramur, quod jam olim jure vetuſto dies centeſimus erat dies cretionis, ceu & Ulpiani (g) fragmenta, & quædam in digeſtis veteris juris reliquiæ (h) evincunt. Quum itaque *cretio*, Ulpiano ibidem definiente, *eſſet certorum dierum ſpatium, quod dabatur inſtituto heredi ad deliberandum, utrum expediret ei, adire hereditatem, nec ne*: idemque ſpatium prætor concedere ſoleret extraneis, ſine cretione inſtitutis, vel de hereditate adeunda deliberaturis, (i) vel agno-

(g) Tit. xxii. §. xxvii.
(h) L. 22. §. 1. ff. quando dies leg. ced. L. 3. §. 8. ff. de min. L. 2. §. ult. ff. de ſuis & leg. her.
(i) L. 24. ff. de jur. delib.

agnoſcere volentibus bonorum poſſeſſionem: (a) commodiſſimum etiam Auguſto viſum eſt, idem ſpatium & illis dari, qui, cælibes quum eſſent, hereditatem tamen, vel legatum ex teſtamento capeſſere cuperent. Aſt nec id beneficium poſt SC. Perſicianum patebat maſculis ſexagenariis, vetulam ducentibus, nec poſt SC. Calviſianum feminis quinquagenariis, ſive juveni ſive ſeni nubentibus, quia ex hujuſmodi nuptiis nulla ſpes prolis reliqua videbatur. Qua de re ſupra ad caput legis tertium copioſius egimus.

(a) L. 1. §. 9. ff. de ſucceſſ. ed.

Si intra hos centum dies legi non paruiſſent cælibes: tunc NEQUE HEREDITATEM, NEQUE LEGATUM EX TESTAMENTO CAPIEBANT. Excidebant itaque hereditate, non legitima, uti exiſtimaſſe videtur EUSEBIUS, (b) ſed, teſtamento delata. Et quum eam hereditatem quodammodo æmuletur bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas, ea quoque non dabatur cælibi, eoque pertinet locus PAULLI: (c) *Hereditatis adpellatione bonorum quoque poſſeſſio continetur*. Idem de LEGATO dicendum. Facile enim in fraudem legis legari cælibi potuiſſet ſaltim dodrans bonorum, niſi & hujus tituli ſingularis nominatim facta fuiſſet mentio. Ex qua ratione veteres JCti idem jus etiam ad fideicommiſſa & mortis cauſſa donationes protulerant. Atque ita intelligenda verba PAULLI: (d) *Et* FIDEICOMMISSUM *&* MORTIS CAUSSA DONATIO *adpellatione Legati continentur*. Ut paucis dicamus, cælebs nihil capiebat ex ultima voluntate. Et quamvis quidam in fraudem legis non cælibem, ſed filium, in ejus poteſta-

(b) Ibid.

(c) Paull. Lib. iv. L. 138. ff. de V. S.

(d) Paull Lib. iv. L. 87. ff de Legat. 3.

ſtate conſtitutum, inſtituerent, ut, quod ipſe directe capere non poſſet, per filium caperet: tamen & huic fraudi obviam itum a JCtis, qui prohibitionem legis Juliæ ad hanc quoque ſpeciem interpretatione ſua produxiſſe videntur. Hinc fiſcus & hanc hereditatem vel legatum ſibi vindicabat, niſi filio militi ad res militares, vel caſtrenſes comparandas aliquid relictum fuiſſet. Id enim, quia ad caſtrenſe filii peculium pertinebat, adeoque patri cælibi haut adquirebatur, non eripiebat fiſcus. Et hæc ratio eſt fragmenti Ulpiani: (a) *ſi mulier extranea filio viri cujuſdam cælibis militi ad caſtrenſes vel militares forte res comparandas reliquerit pecuniam: utique* castrensi peculio *ea, quæ comparantur, adnumerari incipiunt*.

Denique additur: nisi proximorum genere. Diſerte enim Sozomenus hanc adjicit exceptionem. Genere proximi autem & hic videntur numerati uſque ad ſextum gradum, quia & alias eo uſque ſolidi capacitatem extendit lex Papia Poppæa. (b) Hi itaque ex cognatorum teſtamentis jure antiquo capiebant, quamvis vel nondum nuptiis adpuliſſent animum, vel viduitatem connubio anteferrent. (c) Quemadmodum autem alias hereditas legatumque eripiebatur ei, qui teſtatorem occidiſſe convincebatur: (d) ita nec cognationis jus ei prodeſſe poterat ad hereditatis legative capionem, qui teſtatorem vel interemerat, vel cauſſam mortis cædem mandando præbuerat. Id enim inculcat Ulpianus, (e) dum ſcribit: *Nihil* in-

(a) Ulp. Lib. viii. L. 3. ff. de caſtr. pecul.

(b) Ulp. tit. xvi. §. 1

(c) Cujac. Parat. C. de inf. pœn. cælib.

(d) L. 7. §. 3. ff. de bon. damn.

(e) Ulp. Lib. viii. L. 15. ff. ad L. Corn. de ſica.

intereſt, *occidat quis*, *an* CAUSSAM MORTIS *præbuerit*: ὁ ἐντειλάμενός τινὶ φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται. *Mandator cædis pro homicida habetur*. Ad quam legem DION. GOTH. ſcribit: *Immo multum*, inquit, *intereſt*: *nam qui ſuis manibus malum medicamentum ſuppoſuit*, *occidit*; *qui dedit*, *ut offerretur*, *magis cauſſam dedit*, *quam occidit*. *L. 7. §. 6. L. 9. ff. ad L. Aquil.* Sed quantumcumque interſit, quod ad pœnam legis Corneliæ attinet: nihil tamen intereſt, quod ad fiſci jura circa eripiendam hujuſmodi homicidæ hereditatem, de quibus ULPIANUM agere, vel ex inſcriptione legis diſcere vir doctus potuiſſet.

III. Hæc de cælibatu. Ad orbos quod attinet, de iis cautum fuerat capite ſequente, ut mitius quidem haberentur, quibus non culpa, ſed naturæ vitium obſtaret: ſed iidem tamen non omnis pœnæ eſſent immunes, quia, ut eleganter ſcribit V. C. JAN. VINC. GRAVINA, (a) *agnita conjugis ſterilitate*, *ad feliciores nuptias*, *miſſo repudio*, *migrare debuiſſent*. Ait ergo lex: SI QUI CONJUGUM, MASCULUS ULTRA XXV. FEMINA ULTRA XX. ANNUM ORBI ERUNT. *Orbi* alias ſunt, qui turbato naturæ ordine liberis vivunt ſuperſtites, vel, uti apud FESTUM (b) eſt, *qui patrem aut filios*, *quaſi oculos*, *amiſerunt*. Aſt lex noſtra orbos vocat ἀτέκνους, & quidem illos, qui vel liberos legitimos non ſuſceperant, vel ſuſceptos amiſerant. Legitimos enim naturales ſolos profuiſſe parentibus, non adoptivos, (c) nothos & ſpurios, jam ſupra haut ſemel diximus. Amiſſi quidem aliquando ſolidi capacitatem præſta-

(a) De Leg. & SC. §. 11. p. 585.

(b) Voce *Orba*.

(c) Ulp. Lib. viii. T. 51. §. 1. ff de legat. 2.

ſtabant ; ſed inter ſolos conjuges. (a) Ex teſtamento enim alterius maſculus nonniſi pater ſolitarius, & femina, trium liberorum jure ſubnixa ſolidum capiebant. Neque tamen omnes orbi pœnas dabant, ſed qui ULTRA ANNUM XXV. vel quæ ULTRA ANNUM XX. ÆTATIS liberos nondum ſuſtulerant. His enim annis demum liberos exegiſſe non quidem legem Papiam, quæ multo maturius parentes eſſe juſſerat, ſed conſtitutionem Severi, quæ legem Juliam ſequuta videtur, ſupra, ubi de ſolidi capacitate a nobis actum eſt, jam occupavimus, ubi etiam ex ULPIANO monuimus, eos, eaſque, qui, quæve hos annos in matrimonio nondum exceſſerant, ſolidum capere potuiſſe. (b) Quæritur autem, an pœnas orbitatis effugerint, quibus paullo poſt teſtatoris mortem infans naſceretur? Nec dubitat V. C. ANT. SCHULTINGIUS, eos effugiſſe, dum infans intra centum illos dies, intra quos hereditas cernenda erat, vel antequam dies legati cederet, naſceretur. Regulam enim Catonianam, quæ alioquin huic hereditati vel legato obſtat, ad leges has novas non pertinuiſſe, ſatis conſtat. (c) Idem obtinebat, ſi mulier, quum moreretur, exciſo utero, infantem edidiſſet, vel paullo poſt filius ab hoſtibus remeaſſet, uti cenſet ULPIANUS. (d) Alias ſi nec antea exſtarent liberi, nec poſtea infans naſceretur : pœnæ rei erant, quæ qualis fuerit, indicant verba ſequentia : SEMISSEM RELICTORUM TANTUM CAPIUNTO. Quod ita intelligendum, ut ſi pure plus relictum eſſet, id omne caperet fiſcus : quod autem ſub

(a) Ulp. tit. XVI. §. 1.

(b) Ulp. ibid.

(c) Ad Ulp. p. 616.

(d) Ulp. Lib. VIII. L. 141. ff. de V. S.

ſub conditione liberorum legatum, non ſtatim exſtingueretur, ſed expectanda eſſet conditio. Talis conditionis: SI LIBEROS HABUERIT, DARI VOLO, & ULPIANUS (a) ad hoc caput meminit, eamque ſupra jam tetigimus. Quum vero eo caſu incertum eſſet, an tempore aditæ hereditatis vel apertarum tabularum capax futurus ſit heres vel legatarius: prudenter teſtatores relinquere ſolebant tantum, quantum tunc capere poſſent. Unde formulæ, QUANTUM PLURIMUM PER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO, vel QUAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSUM, DAMNAS ESTO HERES MEUS EI DARE, quas formulas ſuo more interpretatur ULPIANUS. (b) Si tunc legatarius & cælebs eſſet & orbus, nihil capiebat, ſi conjux quidem, ſed orbus ſemiſſem dabat heres, ſi pater ſolitarius, vel mater ingenua trium aut libertina quatuor liberorum: detracta Falcidia reliquum legatarius legatariave accipiebat. Uſus vero hujus formulæ vel ideo erat maximus, quod ita nihil eripiebat fiſcus, ſed omnia, quæ capere non poſſet legatarius, apud heredem manebant. Ceterum non tantum ad ea, quæ teſtamento relicta fuerant, hæc prohibitio pertinuiſſe videtur, ſed & ad donationes inter vivos. Saltim PLINIUS (c) id videtur innuere, cum ſcribit: *Non eſſe ſatis honeſtum, dare* (aliquid) *& locupleti, &* ORBO, (a matre exheredato:) *in ſumma* NON PROFUTURUM *ei, ſi donaſſem, profuturum, ſi ceſſiſſem: eſſe autem me paratum, cedere, ſi inique exheredatum mihi liqueret.*

Aſt iterum exceptionem adjecerat lex noſtra:

(a) Ulp. Lib. viii. L. 51. §. 2. de legat. 2. L. 61. ff. de cond. & dem. L. 36. ff. de mort. cauſſ. don.

(b) Ulp. Lib. viii. L. 51. pr. ff. de legat. 2.

(c) Lib. v. Epiſt. 1.

ſtra : QUI GENERE PROXIMI ERUNT, USQUE AD GRADUM SEXTUM, QUOD RELICTUM EST, JURE ANTIQUO CAPIUNTO. Quemadmodum, ſi hujuſmodi cognati coiſſent, ii ſolidum inter ſe capere poterant : ita & ex teſtamento cognati extranei capiebant. Verba ipſa jam ſupra expoſuimus, nihil ut hic addendum videatur amplius.

IV. Sed has inimicas cælibatui atque orbitati leges funditus ſuſtulit CONSTANTINUS M. valde ideo collaudatus ab EUSEBIO (a) & SOZOMENO. (b) Et exſtat integra conſtitutio hujus principis, (c) quam ejus filiis perperam in codice JUSTINIANEO (d) tribui, obſervat GOTHOFREDUS, cui proculdubio adſentieris, niſi ſuſpicari mecum malis, filios illud patris edictum iiſdem pæne verbis, ut ſolet fieri, firmaſſe. Saltim vix veroſimile eſt, vel Tribonianum, vel librarios, non modo inſcriptionem, ſed & ſubſcriptionem legis citra rationem voluiſſe mutatam. Ea enim, quæ codici noſtro eſt inſerta, edita dicitur *Kal. Apr. Romæ Conſtantio iterum & Conſtante AA. coſſ.* id eſt anno æræ Chriſtianæ CCCXXXIX. Altera, in Theodoſiano ſuperſtes, data *Prid. Kal. Febr. Serdicæ PP. Kal. Apr. Romæ, Conſtantino Aug.* VI. *& Conſtantio C. coſſ.* id eſt anno CCCXX. Utraque lege cautum, *ut, qui jure veteri cælibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur atque ita vivant, ac ſi numero maritorum matrimonii fœdere fulcirentur, ſitque omnibus æqua conditio capeſſendi, quod quiſque mereatur.* Deinde & de orbis ſancitum, *ut ne quiſquam orbus habeatur, nec propoſita huic*

(a) Vit. Conſtant. Lib. IV. cap. XXVI.
(b) Hiſt. Eccl. Lib. I. cap. IX.
(c) L. 1. C. Th. de infirm. pœn. cælib.
(d) L. 1. C. de infirm. pœn. cælib.

ne-

nomini damna noceant. Præterea, quum durior eſſet feminarum, quam maſculorum, conditio, ſi quidem illæ ingenuæ nonniſi trium; libertinæ quatuor liberorum jure ſubnixæ, hi, modo patres ſolitarii eſſent, ſolidum caperent: Conſtantinus & feminis conſuluit, *earumque cervicibus impoſita juris imperia, veluti quædam juga, ſolvit promiſcue omnibus*. Hæc omnia Conſtantinus, teſte EUSEBIO, ſtatuit, partim religione adductus, ne virginitatis ſtudium, ἄξιον ὑπερθαυμάζειν ἀλλ' οὐ κολάζειν, pœnis reprimeretur, partim ipſa motus æquitate, ne, quæ culpa vacat, ἀσθένεια τῆς φύσεως mulctaretur: Nec leviter quoque SOZOMENUS errat, dum ſcribit: Καὶ νόμον τῷ δήμῳ προσεφώνησεν, ὥστε ἐπ' ἴσης πάντων τῶν ὁμοίων ἀπολαύειν τοὺς ἀγάμους τε καὶ ἀπαῖδας. *Et legem tulit, ut eodem jure per omnia fruerentur cælibes & orbi*. Neque enim præmia parentum & nuptorum cum orbis & ἀτέκνοις communicavit CONSTANTINUS, neque leges decimarias, ut ſupra diximus, ſuſtulit, de quibus hanc legi adjecit limitationem in codice Juſtinianeo omiſſam: *Verum hujus beneficii* MARITIS & UXORIBUS *inter ſe uſurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiæ vix etiam oppoſito juris rigore cohibentur, ſed maneat inter iſtas perſonas* LEGUM PRISCA AUCTORITAS. Solidum ergo ex eo tempore capere poterant cælibes & orbi, ſed ex teſtamentis tantum aliorum, non vero conjuges orbi inter ſe plus capiebant, quam licebat per leges decimarias, quas a Theodoſio demum juniore & Juſtiniano ſublatas eſſe, docuimus.

CA-

CAPUT XXII.

AD CAPITA LEGIS ULTIMA.

De Juribus Patronatus.

I. *Poſtrema partis prioris capita de juribus patronatus egerunt. Ea reſtituta.* II. *Liberta, voluntate patroni nupta, operis liberabatur. Hujus privilegii ratio. An liberta nuptura ſemper opus fuerit patroni conſenſu? Liberta etiam nupta in officio patronæ patronique filiarum eſſe tenebatur.* III. *Cap.* XXXIX. *de liberto centenario minore. Lex* XII. *tabularum de ſucceſſione liberti. Edictum prætorium. Lex Papia Poppæa. Centenarius quis? Quis ſine liberis?* IV. *Cap.* XL. *de liberto centenario. Alienatio a liberto vel in fraudem legis, vel in fraudem patroni facta. L. 16. ff. de jur. patr. expoſita & emendata. Revocari aliquando dicitur, quod ipſo jure nullum eſt. Portio virilis patrono debita. Nova Juſtiniani conſtitutio.* V. *Cap.* XLI. *de filia patroni. Ei non ſuccurrebat prætor. Fictio, filiam patroni eſſe filium. Quando liberto ſucceſſerit ex L. Papia Poppæa?* VI. *Cap.* XLII. *De bonis libertæ.* VII. *Cap.* XLIII. *De ſucceſſione patronæ.* VIII. *Cap.* XLIV. *Quando patronæ liberi liberto ſucceſſerint?* IX. *Concluſio libri primi ad L. Papiam Poppæam de maritandis ordinibus.*

I. LIbros ULPIANI & TERENTII CLEMENTIS ſequentes nonum, decimum & un-

undecimum materia de juribus patronatus occupat, adeo hac lege immutatis, ut PAULLUS ſingularem librum *de jure patronatus, quod ex lege Julia & Papia venit*, ſcripſerit. Quin TER. CLEMENS jam ſub finem libri octavi caput aliquod huc pertinens videtur tractaſſe, & quidem, quod de operis libertarum egit. (a) Quum itaque eo loco ſcribat: *Plane quum liberta desierit nupta eſſe, operas peti poſſe, omnes fere conſentiunt*: vix dubitandum videtur, quin tale fuerit caput legis noſtræ XXXVIII.

(a) Ter. Clem. Lib. viii. L. 14. ff de op. lib.

Liberta, quæ patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator.

Reliqua capita fere JUSTINIANUS (b) & ULPIANUS (c) ſervarunt, ex quibus, talia ea fuiſſe, adparet:

(b) §. 2. ſequ. Inſt. de ſucceſſ. libert.
(c) Fragm. tit. xxix. §. iii. ſequ.

CAP. XXXIX. *In bonis liberti, centenario minoris, patronus patronive liberi maſculi, ſi libertus liberos non habebit, jus antiquum habento. Sin liberos habebit, jus nullum in bonis liberti habento.*

CAP. XL. *In centenarii liberti bonis, qui unum duoſve liberos habebit, ſive is teſtamento facto, ſive inteſtatus decedat, patrono, patronive liberis maſculis* VIRILIS PARS *ſervator. Sin tres liberos habebit, patronus patronive liberi maſculi nihil juris in bonis liberti habento.*

CAP. XLI. *Patroni filia, ſi jus trium liberorum habebit, eadem jura in bonis liberti paterni, quæ & ipſe patronus patro-*

tronive filii ex edicto prætoris habent, habento.

CAP. XLII. *In bonis libertæ, etiam quatuor liberorum jure ſubnixæ, pro numero liberorum libertæ, mortis ejus tempore ſuperſtitum,* VIRILIS PARS *patrono patronive liberis maſculis debetor.*

CAP. XLIII. *Patrona ingenua, duobus liberis honorata, libertina tribus, idem jus, quod patronus ex edicto Prætoris habet, habento.*

CAP. XLIV. *Liberi quoque ingenuæ patronæ, trium liberorum jure honoratæ, idem jus habento.*

Ea jam ordine percenſebimus, noſtroque more illuſtrabimus breviter.

II. Trigeſimo octavo cavetur, ut LIBERTA PATRONI VOLUNTATE NUPTA operis liberetur. Libertam ſine auctoritate patroni nubere haut potuiſſe, jam ſupra docuimus. Erat enim in perpetua ac legitima ejus tutela, de qua ſine illius auctoritate nihil poterat imminui. Neque tamen jurejurando obſtringere libertam poterat patronus, ne nuberet. Id enim ſi feciſſet, non ſolum gratia ejus jurisjurandi fiebat, uti ſupra ad caput XXX. probavimus: ſed & patronus jure patronatus excidebat ex lege ÆLIA SENTIA. Unde ex eo tempore tanto magis nubere poterat, cuicumque vellet: idque eſt, quod ad hoc caput, tractavit TERENT. CLEMENS. (a) Sufficiebat autem & tacitus patroni conſenſus, immo & ratihabitio ſubſequuta, (b) dummodo patronus eſſet juſtæ ætatis. Nam im-

(a) Ter. Clem. Lib. VII. L. 32. ff qui & a quib. man. (b) L. 13. §. 5. ff. de op. libert.

impuberis patroni conſenſus parum prodeſſerat, niſi auctoritas acceſſiſſet tutoris, (a) eaque præterea ſollemnitas, quæ in alienatione rerum pupillarium exigitur. (b) Quia tamen & libertas quatuor liberorum gratia legitima patronorum tutela ſolutas, ex eoque tempore illas ſine patroni auctoritate & res ſuas adminiſtraſſe, & teſtari potuiſſe diximus: nullum ſane eſt dubium, quin tunc & ad ſecunda vota tranſire potuerit invito patrono, eoque connubio nihilominus liberata ſit operarum obligatione. Nuptam enim conſentiente patrono libertam OPERARUM OBLIGATIONE LIBERATAM, diſerte teſtatur ALEXANDER Imperator, (c) ejuſque privilegii hanc rationem reddit HERMOGENIANUS, (d) quod nupta liberta *in officio mariti eſſe debeat*. Parum ſane decorum videbatur, libertam adſectari patronum, dum interim maritus domi nihil opis aut officii ab uxore perciperet. Quæ cauſſa quum deficeret in liberto, nec ei, licet marito, turpe videretur, etiam in patroni officio eſſe: hinc is non nuptiis, ſed demum liberorum jure operarum obligatione liberabatur. (e) Ut vero ad libertam redeamus, ea nupta voluntate patroni, non ſolum huic operas officiales nullas exhibebat, verum nec ejus filiis, nepotibus, pronepotibus. At nihilominus eas operas debebat patronæ, necnon patroni filiabus & neptibus, quia nec nuptæ libertæ indecorum erat, mulieri eſſe in officio. (f) Ex quo etiam porro conſequebatur, ut, ſi patronus in libertæ nuptias conſenſiſſet, eæ autem non eſſent conſequu-

tæ,

(a) d. L. 13. §. 4. eod.

(b) L. 22. C. de adm. tutor.

(c) L. 2. C. de obſ. patr.

(d) L. 48. pr. ff. de op. lib.

(e) L. 13. §. 3. ff. eod. L. 37. ff. eod.

(f) L. 48. pr. §. 2. ff. eod.

tæ, operæ ab ea jure exigerentur. (a) Multoque magis ea reviviſcebat obligatio, ſi liberta nupta eſſe deſiiſſet, (b) partim quod cauſſa privilegii, ab Hermogeniano prodita, in viduam vel repudiatam haut caderet, partim quod ex juris principiis patronus, in nuptias libertæ conſentiendo, amiſiſſe non videretur jura patronatus. (c)

(a) L. 14. §. 1. eod.
(b) Ter. Clem Lib. viii. L. 14. ff. eod.
(c) L. 11. §. 1. C. eod.

III. Sequitur caput xxxix. de bonis liberti centenario minoris. Nimirum lege xii. tabularum generatim fuerat cautum, ut ſi libertus inteſtatus moreretur, cui non eſſet heres ſuus, hereditas ad patronum ejuſque liberos gradu proximos devolveretur. (d) Quum itaque & teſtamento patronus excludi poſſet, nec ei ulla ſpes eſſet ab inteſtato ſuccedendi, ſi liberos ſuos ſive naturales, ſive adoptivos, reliquiſſet libertus: emendandum id jus putaverat Prætor, edixeratque, (e) ut ſi inteſtatus obiiſſet libertus, liberis naturalibus haut relictis, patronus ejuſve liberi ex lege xii. tabularum ſuccederent: ſin liberos naturales haberet, ſive ſuos, ſive emancipatos, ſive in adoptionem datos, ii patronum excluderent, adoptivi dimidiam caperent, alterius dimidiæ patrono bonorum poſſeſſio daretur. Denique ſi teſtamentum conderet libertus, is patrono relinqueret ſemiſſem bonorum, & ſi minus vel nihil reliquiſſet, patrono contra tabulas heredi ſcripto ſecundum tabulas daretur partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Denique *patronorum jura*, Justiniano (f) teſte, *adauxit lex Papia Poppaa*, uttanto majore contentione liberos quærerent liberti, ſi ſcirent, nonniſi numeroſa prole

(d) Ulp. Fragm. tit. xxix. §. 1.
(e) Ulp. tit. ult. §. 1. & iii. §. 1. Inſt. de ſucceſſ. libert. L 6. ff. de bon. poſſeſſ.
(f) §. 2 Inſt. eod.

ſe facultatem de rebus ſuis diſponendi conſequuturos. Diſtinxit autem lex Papia libertos in CENTENARIIS MINORES & CENTENARIOS. De illis caput noſtrum ait : IN BONIS LIBERTI CENTENARIO MINORIS. Libertus hic eſt a patrono cive Romano manumiſſus. Addo: cive Romano, Si enim Latinus vel peregrinus manumitteret, nec illi, nec eorum liberi his juribus patronatus fruebantur. Unde eſt, quod PLINIUS (a) quibuſdam Poſthumii Marini propinquis civitatem rogat, ut ſint in patria poteſtate, *& iis in libertos ſervetur* JUS PATRONORUM. Quamvis vero ii nonnunquam ingenuitatis jura, impetrata aureos annulos geſtandi facultate, conſequi ſolerent : nihilominus tamen & tunc ratione obligationis manebant liberti, quamvis, quod ad ſtatum attinet, non libertini, ſed ingenui, haberentur. (b) Et huc pertinent verba non PAULLI, ſed ut in melioribus editionibus eſt, ULPIANI : (c) *Is, qui jus annulorum impetravit, ut ingenuus habetur, quamvis ab* HEREDITATE *ejus patronus non excludatur*. Quod ſecus ſe habebat, ſi natalibus reſtitutus eſſet libertus. Jus enim patroni, hoc impetrato, amittebatur, (d) libertuſque, quantum ad totum jus pertinet, habebatur perinde, atque ſi ingenuus natus eſſet, adeo, ut *patronus ejus nec poſſet ad ſucceſſionem venire*. (e) Quare etiam non temere dari ſolebat hoc beneficium, niſi conſentiente, cujus quam maxime intererat, patrono, (f) ejuſve filiis. (g)

Nec de omni, uti diximus, liberto hic ſermo eſt, ſed de CENTENARIO MINORE. *Cente-*

(a) Lib. x. Epiſt. vi.

(b) L. 6. ff. de jur. aur. ann.

(c) Ulp. lib. ix. L. 5. ff. eod.

(d) L. 5. pr. ff. de natal. reſt.

(e) L. 2. ff. eod.

(f) L. 2. L. 5. pr. ff. eod.

(g) L. 4. ff. eod.

tenaria alias ſunt, quæ vel centum aſſibus vel centenis ſeſtertiis veneunt. Unde FESTUS: (a) CENTENARIÆ *cœna*, inquit, *dicebantur, in quas lege Licinia non plus* CENTUSSIBUS *præter terræ nata, impendebatur: id eſt* CENTUM ASSIBUS, *qui erant breves nummi ex ære*. Et SALMASIUS ad JULII CAPITOLINI Pertinacem cap. II. CENTENARIA DIGNITAS *illius, qui centena ſeſtertia in ſalarium accipiebat*. Aſt in lege Papia *centenarii*, vel, uti AFRICANUS (b) noſter id eloquitur, *rem* CENTUM *habentes* ſunt, qui *ſeſtertium centum millium patrimonium habent*, (c) id eſt aureorum mille. Auguſti autem ævo aureum XVII. denariorum fuiſſe, ex DIONE (d) accurate probavit. V. C. JO. FR. GRONOVIUS (e). Cui tantum rei non erat, is adpellebatur centenario minor. Verum, decreſcentibus hominum facultatibus, JUSTINIANUS (f) conſtitutione Græca, cujus partem ex Baſilicis eruit CUJACIUS, (g) pro mille ſeſtertiis unum aureum computari juſſit, ut ab eo tempore centenario minor haberetur, qui ne quidem centum aureorum rem, vel patrimonium reliquiſſet. Æſtimabatur vero liberti patrimonium, deducto ære alieno, adeo, ut ſi libertus, habens creditores, in eorum fraudem juſto plures ſervos manumiſiſſet, non omnium impediretur libertas, ſed qui primi erant, liberi eſſent, donec creditoribus ſuum ſolveretur. Ita TER. CLEMENS, (h) qui addit, ſi ejus, qui prius manumiſſus, pretium æris alieni ſummam exceſſerit, tum poſteriorem minoris pretii ſervum libertatem fuiſſe conſequutum. Quem-

(a) Voce *centenariæ*

(b) L. 16. ff de bon. libert.

(c) §. 2. Inſt. de ſucc. liber.

(d) Lib. lv. p. 555.

(e) De pecun vet. p. 365.

(f) §. 3. Inſt. eod.

(g) Obſ. Lib. xx. cap. xxxiv

(h) Ter. Clem. Lib. ix. L. 24. ff. qui & a quib. man.

admodum vero deducendum erat æs alienum; ita contra computabatur, quidquid debebatur liberto. Quod ita effert ULPIANUS; (a) *Id apud ſe quis habere videtur, de quo habet* ACTIONEM: *habetur enim, quod* PETI POTEST. Denique & in cenſum veniebat, quidquid dolo malo a liberto alienatum fuerat. Solebant enim liberti, ne centenariis majores haberentur, vel patronum ut defraudarent, partem rerum ſuarum alii donare inter vivos, tantum ne quid ad patronum perveniret. Quod ſi factum eſſet in fraudem legis: alienatio ipſo jure irrita erat: ſin in fraudem patroni, illa ipſo quidem jure valebat, ſed revocari tamen poterat actione Faviana & Calviſiana, de qua re ad caput proximum differemus.

(a) Ulp. lib. ix. l. 143. ff. de V. S.

Ceterum in bonis hujuſmodi liberti centenario minoris PATRONUS PATRONIVE LIBERI MASCULI, SI LIBERTUS LIBEROS NON HABERET, JUS ANTIQUUM HABEBANT. Habebant, inquam patroni eorumve liberi jus antiquum, id eſt ex lege XII. tabularum ſuccedebant ab inteſtato, modo iis jus patronatus ſalvum eſſet, quippe quo verbi cauſſa excidebant, qui libertum accuſaſſent capitis, aut nomen ejus, non petita poſtea abolitione, detuliſſent. Hos enim a bonorum poſſeſſione excludi, docet TER. CLEMENS. (b) Deinde, etiamſi ſalva eſſent jura patronatus, non tamen ſuccedebat patronus, ſi exſtarent liberti liberi, quorum vel unus ex lege XII. tabularum patronum excludebat. Quamvis enim lex πληθυντικῶς loquatur SI LIBERTUS LIBEROS NON HABEBIT: eleganter tamen hæc ver-

(b) Ter. Clem. Lib. ix. L. 10 de jure patr.

verba ita interpretatur CAJUS (a) noſter. *Non eſt ſine liberis, cui vel* UNUS FILIUS, *unave filia eſt. Hæc enim enunciatio* : HABET LIBEROS *ſemper plurativo numero profertur, ſicut & pugillares & codicilli.* Ad hunc locum caſus perquam bellos enucleant auctores noſtri. Sic apud TER. CLEMENTEM (b) occurrit hæc ſpecies. Tiro libertus unicum habebat filium, ex eoque aliquot nepotes. Exheredato filio, quærebatur, patronuſne ab inteſtato admittendus ſit, an eidem præferendi liberti nepotes? Reſpondet jureconſultus : *Quod utique ſic dirimendum eſt, ut vivo filio, donec in poteſtate ejus liberi manent, non admittantur ad bonorum poſſeſſionem, ne qui ſuo nomine a bonorum poſſeſſione ſummoventur,* (leg. *ſummovetur*) *per alios eam conſequantur.* (leg. *conſequatur.*) *Sin autem emancipati a patre fuerint, vel alio modo ſui juris effecti : ſine aliquo impedimento ad bonorum poſſeſſionem admittantur.* Idem TER. CLEMENS quærit, (c) ſi filius liberti unicus a paterna hereditate abſtineat, an tunc videatur libertus ſine liberis deceſſiſſe, admittenduſque patronus? Et reſpondet : *Hoc patrono proficere.* Perinde enim eſt, judice CAJO, (d) *ſive filius liberti jus ſuum ſpernat, ſive tempore bonorum poſſeſſionis finito excluſus ſit, ſive ante mortuus ſit, quam petierit bonorum poſſeſſionem.*

(a) Caj. Lib. viii. L. 148. ff de V. S.

(b) Ter. Clem. Lib. ix. L. 38. ff. de bon. libert.

(c) Ib. L. 38. §. 1. ff eod.

(d) Caj. Lib. viii. L. 4. ff. de bon. poſſeſſ.

Denique adjicitur : SI LIBEROS HABEBIT, JUS NULLUM IN BONIS LIBERTI HABENTO. Liberos enim & jure vetere decemvirali excluſiſſe patronos, jam ante monui. Unde adparet, legem Papiam Poppæam nihil cir-

ca ſucceſſionem patroni in bonis liberti *centenarii minoris* mutaſſe. Quum autem plerumque, ubi ſucceſſionis emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe ſoleat, & ex ea ipſa ſpe ſucceſſionis legitima patronorum tutela, teſte JUSTINIANO, (a) deſcendat: quæſitum videtur, an & tutor eſſe teneatur patronus, qui hoc modo a ſucceſſione plane excluditur? Puto eum oportuiſſe tutelam ſuſcipere, eoque fortaſſis comparata fuit lex, quam JULIUS CAPITOLINUS (b) de tutelis libertorum a Marco Aurelio latam refert, ſimul obſervans, *eum* JUS *magis* VETUS RESTITUISSE, *quam novum feciſſe*. Si juſte excuſaretur patronus: tum Prætor liberti liberis tutorem ex lege Atilia dare poterat, dum ne ſe ipſum daret, quod fieri poſſe, ULPIAN. (c) diſerte negat.

(a) §. un. Inſt. de legit. patr. tut.

(b) Marc. Anton. cap. xi.

(c) Ulp. Lib. ix. L. 4. ff. de tut. dat.

IV. Jam de liberto *centenario* agit caput XL. aitque: IN CENTENARII LIBERTI BONIS. Quis centenarius ſit, quibuſque fraudibus id egerint liberti, ne centenarii haberentur, vel, ut patrono minus relinquerent, jam diximus. Nihil enim proclivius erat, quam moribundos quædam alienare per donationem inter vivos, ne poſita patrimonii ratione, centum ſeſtertium millia, vel ſaltim ne multo plus reperiretur. Quærit itaque ULPIAN. (d), an iſta alienatio valeat? Et reſpondet intereſſe, in fraudem legis, an in fraudem patroni alienarit libertus. Quæ enim in fraudem legis alienata, eorum alienationem ipſo jure non valere: quæ in fraudem patroni, per Favianam & Calviſianam actionem revocari. In fraudem verò legis alienaſſe

(d) Ulp. Lib. x. L. 16. ff. de jur. patr.

naſſe videbatur, *qui* alienando *ſe minorem centenario fecerat, ad hoc, ut legis præceptum everteret*. In fraudem patroni, *qui, alienatione facta, nihilominus erat centenarius*. Quærit porro, ſi quis, plures res ſimul alienando, minorem ſe centenario fecerit, quarum una revocata, vel omnium partibus, major centenario eſſet futurus libertus, utrum revocentur omnes, an aliquid pro rata ex ſingulis? Species itaque talis eſt. Libertus alienaverat ædes, duos hortos, gregem ovium, & equorum quadrigam. Ea facta alienatione, minor jam eſſe cœperat centenario. Patronus hæc omnia revocabat. Elidebatur ejus actio exceptione, quod, ſi vel ſolæ ædes, vel unus hortus, cum dimidio gregis & tribus equis revocarentur, hereditas centenaria futura ſit: quæſtio erat, an nihilominus omnia, quæ fuerant alienata, revocanda ſint? Reſpondet, *magis eſſe, ut omnium rerum alienatio*, tanquam in fraudem legis facta, *nullius momenti ſit*. Denique libertus alienaverat ædes, & nihilominus tum adhuc erat centenarius: ſed poſtea etiam hortis donatis centenario minor eſſe cœperat. Quærit ULPIANUS, (a) omneſne, an quædam harum rerum revocandæ ſint? & reſpondet: *Alienatio earum rerum, quæ poſtea alienatæ ſunt, ipſo jure non revocabitur, ſed priorum. In poſterioribus Faviana locus erit*. Verba hæc aliquid contorti habere videntur, nec ſatis conveniunt ſuperiori fundamento. Procul dubio res poſteriores erant alienatæ in fraudem legis, quia ſic deſinebat eſſe centenarius: priores in fraudem pa-

(a) Ib. L. 16. §. 2. ff. cod.

troni, quia, ſi nihil amplius alienaſſet, manſurus centenarius fuiſſet. Qui ergo dici poteſt, *in poſterioribus locum eſſe Favianæ?* Et quid eſt: *ipſo jure non revocabitur?* Ipſe, ſi quid video, ſenſus poſtulare videtur hanc emendationem: *Alienatio earum rerum, quæ poſtea alienatæ ſunt, ipſo jure revocabitur, ſed non priorum, in quibus* (vel. *In prioribus*) *Favianæ locus erit.* Trajectum ergo videtur NON, quod ſæpe contigit. Tὸ QUIBUS VERO vel τὸ PRIORIBUS a ſcriba, cui, quod anteceſſerat, τὸ *priorum* in mente hæſerat, facile pro abbreviatione haberi potuit vocabuli oppoſiti *poſterioribus*. Sic ſane ULPIANUS ſibi ipſi conſtat. Dicit enim, alienationem eorum, quæ poſtea alienata ſint, ipſo jure nullam eſſe, tanquam in fraudem legum factam: non autem priorum alienatorum, quæ alienatio tantum ſuſcepta fuerit in fraudem patroni, in his adeoque locum eſſe actioni Favianæ. Nec eſt, quod quem turbet loquutio: *ipſo jure revocabitur.* Sæpe enim JCti & libertatem in fraudem creditorum datam *reſcindi*, (a) *retrahi*, (b) *revocarique* (c) dicunt, quum eum, qui in fraudem creditorum manumittit, *nihil agere*, vel dupondii non ignorent.

(a) L. 5. §. 2. qui & a quib. manum.
(b) L. 45. §. 3. ff. de jur. fiſc.
(c) L. 1. C. qui manum. non poſſ.

Centenarius hujuſmodi vel unum duoſve liberos habebat, vel tres pluresve. Priore caſu, SIVE IS TESTAMENTO, SIVE INTESTATO DECEDERET, PATRONO PATRONIVE LIBERIS MASCULIS VIRILIS PARS SERVABATUR. Itaque quum unum filium filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, *ac ſi is ſine ullo filio teſtatus deceſſiſ-*

ſet.

ſet. Ita enim legendum eſſe apud JUSTINIANUM (a) pro *inteſtatus*, jam alii viderunt. (b) Quum vero duos duaſve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. Eo non exſiſtente, ejus liberi maſculi gradu proximi hanc portionem virilem capiebant. Nec adimi illis poterat hæc pars hereditatis, utpote legitima, niſi vel patronus, vel ejus filius capitis libertum accuſaſſet. Tunc enim ne quidem *ad legitimam hereditatem, quæ ex lege XII. tab. defertur*, teſte ULPIANO, (c) *admittebatur*, nedum ad hoc beneficium ex lege Papia. Quid vero eſt, quod idem ſcribit ULPIANUS: (d) VIRILIS *adpellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum eſt?* An, qui aſſem hereditatis capit, portionem virilem capere dicitur? Doctiſſimus JAC. CUJACII diſcipulus, JAC. LABITTUS, (e) ea verba accipit de caſu, ſi libertus inteſtatus ſine liberis decedat. Sed perperam, quia tunc patrono non portio virilis, ſed integra hereditas debetur. Aliud in mente fuit id ſcribenti ULPIANO. Finge, Tironem reliquiſſe filium, hunc vero vel abſtinuiſſe ab hereditate paterna, vel tempus, intra quod bonorum poſſeſſio agnoſcenda erat, elabi paſſum, vel ante eam petitam plane mortuum eſſe: quos caſus ſupra ex CAJO recenſebamus: (f) patronus ſane ex aſſe erit heres, quum tamen a lege, exſiſtente filio filiave, tantum in portionem virilem vocetur. Additur denique: SI TRES LIBEROS HABEBIT libertus: PATRONUS PATRONIQUE LIBERI MASCULI NIHIL JURIS IN BONIS LIBERTI HABENTO. Quum ita-

(a) §. 2. Inſt. de ſucceſſ. libert.

(b) Cujac. Obſ. Lib. iii. cap. xiii.

(c) Ulp. Lib. x. L. 11. ff. de jur. patr.

(d) Ulp. Lib. x. L. 145. ff. de V. S.

(e) Uſu. Indic. ad ff. p. 2...

(f) L. 4. ff. de bon. poſſeſſ.

que ex XII. tabulis liberi quotcumque; ex edicto Prætoris naturales ſaltim quotcumque ſufficerent ad excludendum patronum: Auguſtus nonniſi tres ſufficere voluit. Verùm & id ſuſtulit laudata paullo ante conſtitutione JUSTINIANUS. (a) Ea enim cautum, ut ſi libertus inteſtatus deceſſerit, nulla relicta progenie, patronus patronique liberi ad univerſam hereditatem vocarentur. Sin liberos ſive tres, ſive pauciores haberet, cujuſcunque ſexus vel gradus: hi ſoli ad ſucceſſionem parentum deducerentur, patrono omnibus modis cum ſua progenie ſemoto: Denique, ſi libertus vel nullos liberos habens, vel, quos habet, exheredes ſcribens, vel mater filios, vel avus nepotes ex filia præteriens, patronum teſtamento præterierit, tunc ei poſſeſſio non quidem, uti ex edicto, dimidiæ, ſed tertiæ partis bonorum daretur, vel, quod huic tertiæ deeſſet, ex conſtitutione repleretur, ſi quando minus tertia parte bonorum libertus ei reliquiſſet. Hanc autem tertiam partem patronus ejuſve liberi ex eo tempore tam liberam capiebant, ut quum alias fideicommiſſa præſtarentur certis perſonis ab illis, qui peterent bonorum poſſeſſionem contra tabulas, (b) idque onus olim etiam patrono incumberet: (c) patronus tamen ex hac tertia ne liberis quidem liberti libertæve legata vel fideicommiſſa præſtaret, ſed ad ejus coheredes id onus univerſum devolveretur.

(a) §. 3. Inſt. de ſucceſſ. libert.

(b) L. 1. ff. de leg. præſt.

(c) L. 4. ff. de cond. & dem & L. 64. §. ult. ff. ad SC. Trebel.

V. Proximum eſt caput XLI, quod ad patroni filiam jura ſucceſſionis porrexit. Quamvis enim lex XII. tabularum inter patroni

filios,

filios filiaſque non diſtingueret, & has perinde ad ſucceſſionem liberti paterni vocaret, ac illos: (a) Prætor tamen contra tabulas liberti aut ab inteſtato contra heredes ſuos non naturales bonorum poſſeſſionem tantum dabat maſculis, niſi quod nonnunquam filiam fingebat filium, quam παλαιὰν ὑπόκρισιν vel παρατήρησιν memorat, aboletque conſtitutione ſæpe laudata JUSTINIANUS. (b) Verum & hoc ante JUSTINIANUM emendandum duxerat Auguſtus, ſiquidem ex lege Papia Poppæa, teſte ULPIANO, (c) & filia patroni id jus ſuccedendi nanciſcebatur, *ſi jus trium liberorum haberet*.

(a) Ulp. Fragm. tit. XXIX. §. IV.

(b) Baſil. Lib. XLIX. tit. I. p. 594. Tom. VI.

(c) Ulp. ibid.

Ait itaque lex: PATRONI FILIA, qua adpellatione non ſolum ea, quæ in poteſtate patris eſt, continetur, verum etiam alteri in adoptionem data. Nam & hæc, teſte TER. CLEMENTE, (d) ſi in adoptiva familia ſit, *ad bona libertorum paternorum admittitur*. Quamvis enim ita filia paterna gente & familia excederet, & adoptivi, teſte APPIANO, (e) eoſdem cum adoptante agnatos & libertos haberent: id tamen non obſervabatur in legibus novis, *ex quibus & hereditates & tutelæ plerumque ſic deferebantur, ut perſonæ deſignarentur* NATURALITER, quemadmodum obſervat PAULLUS (f). Ex qua ratione colligimus, etiam emancipationem & in manum conventionem non impediviſſe patroni filiam, quo minus liberto paterno ſuccederet. Non omnis tamen patroni filia hujus beneficii erat particeps, ſed quæ JUS TRIUM LIBERORUM HABEBAT. Quia in re paullo deterior erat filiarum, quam filiorum,

(d) Ter. Clem. Lib. X. L. 39. ff. de bon. lib.

(e) De bell. civ. Lib. III. p. 586.

(f) L. 7. pr. ff. de capit. min.

conditio. Hi enim ſuccedebant, etiamſi nullos ſuſcepiſſent liberos; illæ nonniſi trium liberorum jure honoratæ, ſive ter enixæ eſſent, ſive id jus impetraſſent beneficio principis. Tunc enim EADEM JURA IN BONIS LIBERTI PATERNI, QUÆ ET IPSE PATRONUS PATRONIVE FILII EX EDICTO PRÆTORIS HABENT, HABEBANT. Quemadmodum itaque patronus ejuſve filii dimidiæ bonorum poſſeſſionem conſequebantur, ſi aut teſtatus deceſſiſſet libertus, iiſque nihil vel minus parte dimidia reliquiſſet, aut inteſtatus heredem ſuum adoptivum haberet ſuperſtitem: (a) ita idem jus erat filiabus. Naturales autem liberi liberti uti patronum ejuſque filios, ita & filiam, trium liberorum jure ſubnixam, excludebant. Enimvero, poſtquam JUSTINIANUS caput ſuperius emendavit, idem jus, quod dederat patrono ejuſque filiis, etiam produxit ad filias, necnon ad eos, qui ex tranſverſo latere veniebant, uſque ad quintum gradum. (b)

(a) §. 1. Inſt. de ſucc. liber.

(b) §. 3. Inſt. de ſucc. liber.

VI. Hactenus de bonis libertorum. In libertæ bonis melior erat patroni ejuſque liberorum conditio. Nam capite XLII. cautum fuerat: IN BONIS LIBERTÆ, ETIAM QUATUOR LIBERORUM JURE SUBNIXÆ, PRO NUMERO LIBERORUM LIBERTÆ, MORTIS EJUS TEMPORE SUPERSTITUM, VIRILIS PARS PATRONO PATRONIQUE LIBERIS MASCULIS DEBETOR. Demuo ſucceſſio defertur patrono, patronique liberis, niſi vel ille libertam accuſando eo ſe beneficio indignum reddidiſſet, (c) vel libertatis cauſſa impoſita libertæ revendidiſſet. (d) Eo ipſo enim juribus patronatus excidebat pa-

(c) Ulp. Lib. xi. L. 17. ff. de jur. patron.

(d) Ulp. Lib. xi. L. 37. ff. de bon. libert.

patronus, nec audiebatur, ſi ſe cum ea ſocietatem libertatis cauſſa iniiſſe diceret. (a) Contra non obfuiſſe patrono videtur libertæ communis matrimonium, quod cum altero patrono inierat, eoque fortaſſis referendum eſt fragmentum CAJI (b) ex libro commentariorum octavo ſuperſtes. Nihil itaque hic, uti in libertorum ſucceſſione, intererat, liberos haberet liberta, nec ne, item inteſtata deceſſiſſet, an condidiſſet teſtamentum. Nam primum, etiamſi liberos haberet, ii tamen matri non erant ſui, adeoque nec legitimi heredes. Unde & ULPIANUS (c) ſcribit: *In bonis libertæ patronis* NIHIL JURIS EX EDICTO *datur*, non quod a ſucceſſione excluderentur, ſed quod non opus iis eſſet auxilio prætoris, qui jure legitimo ſuccedebant. Deinde, etiamſi liberta, quatuor liberorum jure honorata, & tutela liberaretur, & condere poſſet teſtamentum: eadem tamen lex Papia Poppæa, quæ libertabus iſtud privilegium dederat, ita proſpexerat patronis, ut virilem partem, tanquam portionem legitimam, patrono teneretur relinquere. (d) Iſta vero pars virilis æſtimabatur PRO NUMERO LIBERORUM, LIBERTÆ MORTIS EJUS TEMPORE SUPERSTITUM, adeoque ſi quinque haberet liberos, patrono ſextans, ſi quatuor, quinta pars, ſi tres, quadrans, ſi binos, triens, ſi unum ſemis, ſi nullum, integer as debebatur. Numerabantur vero liberi omnes, etiam in utero relicti. Diſerte enim TER. CLEMENS: (e) *Intelligendus eſt* MORTIS TEMPORE *fuiſſe, qui in utero relictus eſt*. De exheredatis, vel hereditatem maternam.

(a) Ulp. Lib. xi. L. 36. ff. de op. libert.

(b) Caj. Lib. viii. L. 46. ff. de ritu nupt.

(c) Fragm. tit. xxix. §. II.

(d) Ibid. §. III.

(e) Ter. Clem. Lib. xi. L. 153. ff. de V. S.

nam repudiantibus, fruſtra tunc quis moviſſet quæſtionem, quum eo tempore nondum matribus ſuccederent liberi. Ex quo etiam ſequitur, ut non ita intelligenda ſint verba legis noſtræ, ac ſi portio virilis patrono ejuſve liberis; reliquæ liberis libertæ ceſſiſſent. Cedebant hæ iis, quibus liberta eas deſtinaverat teſtamento. Si inteſtata moriebatur, patronus ante SC. Orphitianum totam bonorum univerſitatem capiebat. Poſt illud etiam hoc caſu portione virili contentus eſſe tenebatur, quia SC. illud etiam libertæ liberos ad ſucceſſionem in bonis maternis vocaſſe, ſatis conſtat.

VII. Aſt id jus in bonis libertæ olim tantum patrono, ejuſque liberis maſculis, competebat. Hinc capite ſequente XLIII. etiam de jure ſuccedendi patronæ conceſſo agitur. Ea vel ingenua erat, vel libertina. Si ingenua: ex lege XII. tabularum libertis quidem inteſtatis, liberos non habentibus, ſuccedebat. (a) Sed lex Papia ei jus dederat paullo pinguius, ut DUOBUS LIBERIS HONORATA IDEM JUS, QUOD PATRONUS EX EDICTO PRÆTORIS HABET, HABERET. Ergo in eo erat deterior patronæ, quam patroni, conditio, quod illa nonniſi duorum liberorum jure; hic ſemper jus haberet petendi bonorum poſſeſſionem. Quare non abs re ſuſpicari mihi videor, patronas, liberorum jure deſtitutas, ſibi partem aliquam bonorum a libertis ſtipulari ſolitas, quumque hujuſmodi pactum contra bonos mores videretur, eo nomine accepiſſe fidejuſſores, *qui, quanto minus a libertis conſequutura eſſent, tantum dare*

(a) Ulp. Fragm. tit. ult. §. VI.

dare ſponderent. Eo enim caſu non dubitabatur, quin ſi nihil a libertis fuiſſet conſequuta, totum deberent fidejuſſores, quod liberti debuerant. Ita enim ego interpretor fragmentum CAJI, (a), alioquin difficillimum. In eo vero patrono patronæque jus erat æquale, quod utrique daretur bonorum poſſeſſio ad conſequendam dimidiam bonorum, ſive inteſtatus deceſſiſſet libertus, adoptivo relicto, ſive teſtatus, nullis relictis liberis. Si liberto eſſent liberi naturales: patrona non minus, quam patronus, excludebatur. Idem jus datum videtur patronæ, libertinæ conditionis, TRIBUS HONORATÆ LIBERIS. In tota enim hac lege majorem liberorum numerum a libertina, quam ab ingenua, & ſicubi huic tres ſufficiunt; ab illa quatuor, ſin huic duo, ab illa tres, exigi, animadvertimus.

(a) Cai. Lib. ix. L. 150. de V. S.

VIII. Denique quamvis de patronæ liberis nihil cautum eſſet lege XII. tabularum, neque ea ex juris antiqui principiis jus ſuccedendi ad liberos tranſmittere poſſet, quia ſuos non habebat: tamen & his, teſte ULPIANO, (b) proſpexit lex Papia Poppæa, dum ita ſanxit capite XLIV. LIBERI QUOQUE INGENUÆ PATRONÆ, TRIUM LIBERORUM JURE HONORATÆ, IDEM JUS HABENTO. Dabatur ergo illa dimidiæ bonorum poſſeſſio patronæ liberis, utriuſque ſexus. Nec intererat, cujus in poteſtate eſſent. Hinc quia inter matrem & liberos nullum erat jus agnationis, quod ſolum adoptione perimebatur: conſequens erat, ut ſive in poteſtate patris naturalis, ſive in adoptionem dati eſſent liberi,

(b) Ibid. §. vii.

ſuccederent tamen matris liberto. Et id Cajus innuit: (a) *Satis conſtat, etiamſi in poteſtate ſit parentis filius patronæ, nihilominus legitimo jure ad eum pertinere hereditatem*. Attamen non omnium patronarum liberis hoc jus erat, ſed ingenuarum, quæ TRIUM LIBERORUM JURE ERANT HONORATÆ. Ipſi patronæ ingenuæ ſufficiebant duo liberi, ut ſuccederet: ſed ad jus illud in liberos tranſmittendum nonniſi tres ſufficiebant. An hæc lex & libertina patrona natis proſpexerit, incompertum eſt. Id vero certiſſimum, erroris eos recte poſtulari a M. VERTR. MAURO, (b) qui filias patronæ, liberto materno ſucceſſuras, eodem jure liberorum indiguiſſe exiſtimant. Saltim id non conſtat ex verbis ULPIANI, cui ſoli ejus capitis notitiam debemus.

(a) L. 12. ff. de jur. patron.

(b) De Jure lib. cap. XXVI.

IX. Et hæc quidem ſunt, quæ ad partem legis Papiæ Poppææ priorem pertinent, capita, quæque, tanquam fractas e naufragio tabulas, poſt viri eximii JAC. GOTHOFREDI induſtriam, colligere licuit. Jam eamdem operam navabimus legi Juliæ Papiæ CADUCARIÆ, quam alterius veluti adpendicem fuiſſe, jam ſupra obſervavimus.

AD

AD LEGEM JULIAM ET PAPIAM POPPÆAM

LIBER TERTIUS.

AD LEGEM CADUCARIAM, VEL DE CADUCIS.

CAPUT PRIMUM.

De nomine, fine & Capitibus Legis caducariæ.

I. *Pars legis Papiæ poſterior de caducis egit. Lex caducaria.* II. *Ea ad locupletandum ærarium fuit comparata. Ærarii ratio tempore Auguſti. Ærarium militare. Fiſcus. Utriuſque adminiſtratio.* III. *Lex hæc odioſa, & multis veterum improbata.* IV. *Capita legis unde reſtituenda? Fragmenta veterum per laterculos diſpoſita ſecundum ordinem capitum. Ipſa lex cum notis & allegationibus exhibita.*

I. DUæ fuerunt legis JULIÆ ET PAPIÆ POPPÆÆ partes, quarum altera de maritandis ordinibus, parentum & conjugum præmiis, pœniſque cælibum & orbo-

rum

rum: poſterior de bonis caducis, ereptitiis & vacantibus egit. Unde hæc poſterior pars lex Julia CADUCARIA dicitur. Sane ita adpellatur ab ULPIANO (a) in fragmentis, ubi legimus: *Populo bona deferuntur* ex LEGE JULIA CADUCARIA, non autem in lege 4. §. 17. ff. de fideicomm. libert. ubi pro *caducis legionis*, *caducarias leges* reponi, acute quidem, ſed perperam jubet JAC. CUJACIUS, (b) ab EM. MERILLIO, (c) JANO A COSTA (d) & JAC. GOTHOFREDO (e) hinc merito notatus. Quare mireris, eam emendationem probare ſe potuiſſe V. C. FR. HOTOMANO. (f) Alibi ſimpliciter hæc lex vocatur JULIA, (g) item lex PAPIA, vel LEGES ANTIQUÆ, (h) quæ adpellationes, opinor, fraudi quibuſdam fuerunt, ut hanc poſteriorem legis noſtræ partem pro lege ſingulari & a ſuperiore de maritandis ordinibus diverſa haberent, a quo errore nec Fr. HOTOMANUS, (i) a nobis paullo ante laudatus, ſibi ſatis caviſſe videtur.

II. Quemadmodum autem pars legis prior ad augendam prolem explendumque civium numerum; Ita poſterior hæc, ut ſupra diximus, ad locupletandum ærarium fuit comparata. Qua de re TACITUS: (l) *Legem Papiam Poppæam*, inquit, *ſenior Auguſtus poſt Julias rogationes, incitandis calibum pœnis, & AUGENDO ÆRARIO ſanxit*. Et PLINIUS (m) junior, inſectatus mores malorum principum: *Locupletabant & fiſcum & ÆRARIUM non tam Voconia & JULIÆ LEGES, quam majeſtatis ſingulare & unicum crimen eorum, qui crimine vacarent*. Denique & ipſe Ju-

(a) Fragm. Tit. xxviii §. vii.

(b) Ad Ulp. ibid.

(c) Var. Cujac. Lib. iii. cap. xx.

(d) Ad §. 1. Inſt. de ea cui lib. cauſſ.

(e) Ad Leg. Pap. p. 341.

(f) De Legib. p. 282.

(g) L. 96. §. 1. ff. de legat. 1.

(h) L. un. pr. §. 12. C. de caduc. toll.

(i) De legib. Rom. voce *Julia de caducis*.

(l) Ann. Lib. iii. cap. xxv.

(m) Paneg. cap. xlii.

STI-

STINIANUS (a) noster, *& nomen & materiam* CADUCORUM *ex bellis ortam & auctam civilibus, quæ in ſe populus Romanus moverit, & belli calamitate introductam eſſe*, refert, eoque ipſo innuit, exhauſto bellis civilibus ærario, id unum ſuperfuiſſe remedium, ut privatorum incommodo publica levaretur inopia, magnaque privatorum patrimoniorum pars interverteretur. Id quod & alio loco innuit Imperator in Conſt. Tanta §. 6. de confirm. Digeſt. ubi redditurus rationem, cur de caducis in Pandectis nihil occurrere paſſus ſit: *Sed in his*, inquit, *nihil de caducis a nobis memoratum eſt, ne cauſſa, quæ in rebus non proſpere geſtis & triſtibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coaleſcens civili, noſtris maneat temporibus, quæ favor cœleſtis & pacis vigor firmavit, & ſuper omnes gentes in bellicis victori periculis ſuppoſuit, ne luctuoſum monimentum læta ſæcula inumbrare concedatur.* Quamvis, dum in mediis bellis civilibus legem hanc latam exiſtimat, haut adeo accurate ejus hiſtoriam expendiſſe videatur vel Imperator, vel quiſquis ejus nomine hanc conſtitutionem concinnavit.

(a) L. un. pr. C. de caduc. toll.

Ea res repetenda eſt paullo altius. Auguſtus rerum potitus, tantum tueri imperium haut potuiſſet, niſi, obſequutus prudenti Mæcenatis conſilio, copioſum aluiſſet militem, in pace decus, in bello præſidium, imperio ſuo columen ac munimentum futurum. Non e re amplius erat, latus præbere militi legionario, veteri ritu delecto e civibus, & cui rerum novarum ſtudium inſpirare poſſet recens adhuc priſtinæ libertatis memo-

ria:

ria: ſed opus videbatur militia mercenaria, quæ nunquam arma deponeret e manibus, quamque ſtipendii dulcedo & ſpes præmiorum principi ſoli devinciret. Quum autem nec quies ſine armis, nec arma ſine ſtipendiis, nec ſtipendia ſine ærario ſuppetant: prudenter apud DIONEM (a) Mecænas Auguſto commendat curam ærarii publici, ſuadetque, ut illud, exhauſtum bellis civilibus, non per ſcelera, ſed bonis artibus, expleatur. Eum in finem illi inferri oportere ait ſpolia, prædam, & publicarum rerum, conditionibus, quantum fieri poſſit, pinguiſſimis diſtrahendarum pretia. Addit, publicam iſtam pecuniam, ut tacite in majus creſcat, mediocri fœnore aliis mutuam dandam, agros fundoſque publicos pro certa mercede annua locandos, adjungendas metallifodinarum primitias, vectigalia iis bonis, quæ quæſtum inſignem poſſeſſoribus ferant, imponenda, donec ratio redituum & erogationum neceſſitas inter ſe congruant. Hæc conſilia ſequutus Auguſtus, teſtibus SVETONIO (b) & DIONE, (c) ærarium militare inſtituit cum vectigalibus novis, inter quæ præter centeſimam rerum venalium, jam antea poſt bella civilia inſtitutam, (d) præcipue lucroſa erat viceſima hereditatum & legatorum, ab heredibus & legatariis extraneis huic ærario inferenda. (e) Equidem V. C. JAN. VINC. GRAVINA (f) viceſimarium iſtud vectigal hac ipſa lege Julia caducaria invectum putat, eamque ideo vocat *legem Papiam Poppæam de caducis, vel caducariam, & de* VICESIMIS: ſed ejus quidem rei in ve-

(a) Lib. lii.

(b) Aug. cap. cap. xlix.

(c) Lib. lv. p. 565.

(d) Tacit. Annal. Lib. 1. cap. lxxviii. Lib. ii. cap. xlii.

(e) Dio Caſſ. Lib. lv. p. 563.

(f) De Leg. & SC. §. x.

ru-

auſtis hiſtoriarum monimentis nec vola exſtat, nec veſtigium, quum tamen alias ipſius viceſimæ hereditatum veſtigia quædam in jure noſtro deprehenderit vir ſummus, Jac. Cujacius, (a) qui & alibi rectius ſcribit: *Quæ lex viceſimam ſanxit, eadem de aperiendis tabulis teſtamenti cavit.* Utrumque autem factum *lege Julia* VICESIMARIA, paullo ante Papiam Poppæam lata, & libris commentariorum duobus explicata ab Æmilio Macro. (b) In idem vero ærarium militare deferenda erant caduca, iisque illud quam maxime videtur locupletatum. Unde & ſublata jam viceſima, lex tamen caducaria, tanquam præcipuum, quo militare ærarium nitebatur, ſubſidium manſit uſque ad tempora Justiniani.

(a) Lib. v. Obſ. cap. xvi. Lib ix. cap. xxiv.

(b) L. 37. ff. de relig. L. 68. ff. ad L. Fal. L. 154. ff. de V. S.

Ærario huic Auguſtus præfecerat tres viros prætorios, forte legendos ſingulis trienniis. (c) Aſt poſtea ipſi principes ſuo arbitrio hanc curam demandabant iis, qui PRÆFECTI ÆRARII MILITARIS adpellantur, & diverſi ſunt a PRÆF. ÆRARII SATURNI. Amborum paſſim fit mentio in marmoribus, maxime C. Plinio Secundo dedicatis, (d) qui non ſemel vocatur PRÆF. ÆRARII SATURNI, PRÆF. ÆRARII MILIT. Horum ergo fuit, & caduca vindicare ærario. Ab initio enim principatus diverſæ erant fiſci ac ærarii rationes, vel uti Dio vocat, τȣ̃ βασιλικȣ̃ ϗ τȣ̃ ταμιείȣ: ſed plerumque tamen princeps utroque utebatur pro lubitu, ut, ipſo fatente Dione, (e) vix liqueret, quid inter Auguſti & publicum intereſſet ærarium. Eoque factum, ut, nondum ſublato illo diſcrimine

(c) Suet. Aug. cap. xxxvi. Dio Lib. lv. ibid.

(d) Inſcr. p. M. xxviii. 5.

(e) Lib. liii. p. 511.

mine, promiſcue tamen aliquando acciperentur fiſcus & ærarium, & poſtremi principes demum omnia vectigalia ac caduca non in ærarium populi, ſed in fiſcum, inferri juberent. Unde vetus gloſſa: *Ταμεῖον fiſcus, ærarium*. Quæ itaque caduca antea vindicabant præfecti ærario militari, ea poſtea occupabant procuratores fiſci, & in provinciis procuratores Cæſaris, quamvis & ſingulares paſſim conſtituti eſſent PROCURATORES CADUCORUM IN PROV. quorum in tribus vetuſtis marmoribus apud FABRETTUM (a) & PHIL. A TURRE (b) fit mentio, quemadmodum & alibi memorantur PROCURATORES HEREDITATIUM PRIVATI PATRIMONII, EXACTORES HEREDITATIUM, LEGATORUM & PECULIORUM, PROCURATORES & PROMAGISTRI XX. HEREDITATIUM, ut ſatis adpareat, & hereditatibus, principi teſtamento relictis, & viceſimis, & caducis vindicandis, ſingulares præfuiſſe procuratores & principis adminiſtros, diverſos a PROCURATORIBUS FISCI, vel ΚΑΘΟΛΙΚΟΙΣ RATIONALIUM, qui cauſſas fiſcales generatim curabant, de quibus jam pluſcula addere nihil attinet.

(a) Inſcr. cap. III.
(b) Monim. vet. Antii. c. VI.

III. Ceterum quemadmodum invidioſa eſſe ſolent, quæcumque ad locupletandum e privatorum opibus ærarium excogitantur: ita nec mirandum, legem de caducis reprehenſione haut caruiſſe. Ipſe ſane JUSTINIANUS (c) eam ait *prudentiſſimis viris* DISPLICUISSE, *multaſque ab iis inventas eſſe vias, per quas caduca non fierent*, additque, *invidioſam fuiſſe* CADUCORUM *obſervationem*. Immo quod jam ſub Tiberio de moderanda lege Pa-

(c) L. un. pr. C. de caduc. toll.

Papia Poppæa actum eſſe ſcribit Tacitus, (a) id præcipue intelligendum videtur de lege caducaria, ceu vel ex verbis ſequentibus adparet: *Ceterum multitudo periclitantium gliſcebat, quum omnis domus delatorum interpretationibus ſubverteretur.* Delatores enim eum in finem conſtitui & præmiis incitari ſolebant, ut caduca fiſco nunciarent, iique altius quotidie penetraverant, urbemque & Italiam, & quod uſquam civium, ita corripuerant, *ut multorum exciſo ſtatu, terror omnibus intentaretur*, ceu idem Tacitus (b) paucis interjectis refert. Vel ex his ergo, quam invidioſa fuerit caducorum obſervatio, ſatis ſuperque adparet, ut non opus ſit, pluribus id firmare.

(a) Lib. iii. cap. xix ſequ.

(b) Ibid.

IV. Qualia autem fuerint legis Juliæ caducariæ capita, ex pluribus, quæ ſuperſunt, veterum JCtorum fragmentis, & luculenta Justiniani *de caducis tollendis* conſtitutione ſatis adparet. Ea nos more noſtro redigemus in ordinem, reſtitutoque inde legis textui ſingulorum JCtorum periochas ita aptabimus, ut, ad quod quæque caput pertinuerit, vel uno obtutu poſſit intelligi.

J v.

JURECONSULTORUM VETERUM FRAGMENTA,
Ad Legem Juliam caducariam pertinentia.

CAP. LEG.	ULPIAN. LIB. XIII.	TER. CLEM. LIB. XII.	CAIUS LIB. X.
CAP. I. De aditione hereditatis & quando dies legat. cedat. CELS. LIB. XXXIII.	———	———	———
CAP. II. De iis, quibus caduca jure antiquo deferuntur. CELS. LIB. XXXIII. L. 19. de leg. L. 191. de R. I.	———	L. 40. de bon. libert. L. 10. de adſign. libert.	L. 13. de ſuis & legit. hered. L. 149. de v. s.
CAP. III. De iis quæ pro non ſcript. hab. CELS. IB.	L. 4. ff. de his quæ pro non ſcript.	L. 21. de liberat. legat.	———

PAULI. LIB. V.	MAVRICIAN. LIB. II.	MARCELLVS,	IVSTINIAN.
L. 80. de adquir. vel omitt. her. L. 20. ff. de codicill.	———	ex cujus libris poſtremis, qui ad legem caducariam pertinuerunt, nihil ſupereſt.	L. VII. C. de caduc. toll. §. 1.
——— ———	———	IUSTINIAN. ———	
L. 71. de her. inſtit. L. 88. de legat. 3. L. 6. de adim. vel transf. leg.	———	§. 2. 3.	

Cap. leg.	Vlpian. lib. xiii.	Ter. Clem. lib. xii.
Cap. iv. De cauſſa caduci.	L. 59. de cond. & demonſtr. L. 31. de legib.	—
Cels. lib. xxxiv. L. 27. de leg. 2.		
Cap. v. De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem.	L. 81. de adqu. vel omitt. her. L. 10. 12. teſt. quemadm. aper. L. 7. de ſervit.	—
Cels. lib. —		
		lib. xiii.
Cap. vi. De caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem.	L. 64. ad L. Falc.	L. 54. de legat. 2.
Cels. lib. xxxv. L. 1. ff. de leg. Cat.		

CAIVS	PAVLL.	MAVRIC.	IVSTINIAN.
LIB. X.	LIB. V.	LIB. II.	
L. 152. de V. S.	———	L. 23. de uſu & uſufr. leg. L. 57. de legat. 2.	§. 4.
LIB. XI.			
L. 11. teſtam. quemadm. aper. L. 14. de jure fiſci.	L. 68. de adqu. her. L. 49. de legat. 2.	———	§. 5. 9.
LIB. XII.			
L. 55. de legat. 2. L. 18. de manumiſſ.	L. 28. de LL. L. 69. de reb. auct. jud. poſſ. L. 4. pro herede.	———	———

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.
CAP. VII. De caducis ob heredem vel legatarium ante exſiſtentem conditionem decedentem. CELS. IB.	———	———
	LIB. XIV.	LIB. XIV.
CAP. VIII. De bonis ereptitiis. CELS. IB.	L. 9. de his, quæ ut indign.	ex quo nullæ deſumtæ leges.
CAP. IX. De bonis vacantibus. CELS. IB.	———	L. 16. de opt. legat. L. 59. de legat. 2.

CAIVS LIB. XIII.	PAVLL. LIB. V.	MAVRIC. LIB. II.	IVSTINIAN.
L. 73. de hered. inſt. L. 69. de condit. & dem. L. 31. de ſtatu lib.	—	—	—
—	—	—	§. 12.
L. 14. de ſuis & legit. hered.	—	—	

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.
	LIB. XV.	LIB. XVI.
CAP. X. De fraudibus adverſus hanc legem commiſſis. CELS. IB.	L. 22. de uſu & uſufr. leg. L. 37. de mort. cauſſa don.	L. 82. de adqu. vel omitt. her.
	LIB. XVI. (& XVII. ex quo nulla lex exſtat.)	LIB. XVII.
CAP. XI. De jure adcreſcendi. CELS. IB. L. 80. ff. de leg. 3.		Lex 17. de opt. legat.
CAP. XII. De tranſmiſſione legatorum. CELS. IB.	L. 60. de legat. 2.	——
	LIB. XVIII.	LIB. XVIII.
CAP. XIII. De tacitis fideicommiſſis. CELS. LIB. XXXVI. L. 29. de leg. 2.	L. 6. de jur. & facti ignor. L. 83. de adquir. hered.	L. 1. de ademt. libert. L. 5. de operis ſerv.

CAIVS LIB. XIV.	PAVLL. LIB. VI.	MAVRIC. LIB. II.	IVSTINIAN.
———	L. 35. de mor. cauſſ. donat. L. 12. cauſſ. dat. cauſſ. non ſeq. L. 29. de liberat. leg. L. 29. de leg. 1. L. 65. ad L. Falc. L. 140. de v. s.	———	———
L. 58. de legat. 2. L. 53. de adquir. vel omitt. her.	L. 89. de legat. 3. L. 142. de v. s.	———	§. 10. ſeq.
L. 56. de legat. 2.	L. 24. quando dies leg. ced.	———	§. 13
LIB. XV. L. 10. de his, quæ ut indign. erip.	LIB. VII. L. 90. de legat. 3.	———	———

CAP. LEG.	VLPIAN. LIB. XVIII.	TER. CLEM. LIB. XVIII.
CAP. XIV. De præmiis delatorum. CELS. IB.	L. 16. de jure fiſci.	———
CAP. XV. De oneribus fiſci. CELS. IB.	L. 66. ad L. Falc. L. 61. de legat. 2.	———

CAIVS LIB. XV.	PAVLL. LIB. VII.	MAVRIC. LIB. III.	IVSTINIAN.
———	L. 13. de jure fiſci.	L. 15. de jure fiſci.	———
———	L. 60. de condit. & demonſtr. L. 21. de uſu & uſufr. leg. L. 7. ſi cui plus quam per L. Falc.	Ex reliquis nihil exſtat.	———

Hoc nixis fundamento, poſteriorem quoque legis Papiæ Poppææ partem facile reſtituere, & in priſtinum redigere ordinem licebit. Quod eadem methodo, qua primo libro in priore legis parte uſi ſumus, præſtare pro virili conabimur.

(*) CAP. LEG. XLV. vel CADUCAR. I.
(a Gothofr. omiſſum.)

De aditione hereditatis, & quando dies legatorum cedat.

(a) HEreditatem, (b) ſi plures ſint coheredes extranei, (c) tabulis teſtamenti apertis, demum adire liceto, (d) neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.

CAP.

(*) Primum hoc fuiſſe legis caducariæ caput, teſtis eſt Juſtinianus, dum in *L. un.* §. 1. *C. de caduc. toll. materiam atque* EXORDIUM *caducorum legem Papiam ab aditionibus, quæ circa defunctorum hereditates procedebant, ſumpſiſſe*, ſcribit.

(a) Hanc ſententiam capitis ſuggerunt Juſtin. *d. L. un.* §. 1. *C. de caduc. toll.* & Ulpian. *Fragm. tit.* XXIV. §. XXXI.

(b) Heres enim ex aſſe ſtatim adire poterat. Cujac. *Obſ. Lib.* VI. *cap.* XXXVII. Conf. *L.* 3. *C. de jure delib.* & *L.* 1. §. 4. *ff. eod.* An vero pro parte adire poteſt, qui ex aſſe ſcriptus eſt heres? Vid. PAULL. LIB. V. *L.* 80. *ff. de adqu. vel omitt. hered.*

(c) Puta, ſi teſtamentum fuerit ſcriptum. Quid ſi nuncupativum? Vid. PAULL. LIB. V. *L.* 20. *ff. de jur. codicill.*

(d) SCis hanc capitis partem tribuit Juſtinianus *L. un.* §. 1. *C. de caduc. tollend.* Ipſi legi contra Ulpianus *Fragm. tit.* XXIV. §. XXXI.

CAP. XLVI. vel II. (Gothofr. XXIX.)

De iis, quibus caduca jure antiquo deferuntur.

(a) SI quis, (b) teſtamento facto, decedit, iſque (c) liberos ſuos parentesve uſque ad tertium gradum (d) heredes habebit, ſive alios quoſcumque, (e) qui liberos habebunt, heredes inſtituet: hi ca-

(a) Sententiam hujus capitis ſuppeditant Ulpian. *Fragm. tit.* XVIII. & Juſtinianus in *L. un. pr. C. de caduc. toll.*

(b) Ad ſucceſſiones enim inteſtatorum leges caducariæ non pertinent. Paull. *Recept. Sent. Lib.* IV. *tit.* VIII. §. 26.

(c) Non ergo caduca liberi jure antiquo capiebant ex teſtamento materno, quia matri non erant liberi ſui: nec ex teſtamento aviæ ob eandem rationem. CAJUS LIB. X. *L.* 13. *ff. de ſuis & legit. hered.*

(d) Exheres enim filius nihil capit, præterquam quod ei obvenit ex bonis libertorum, ſi pater teſtamento cavit, ut jus in libertos ſalvum ei eſſet. TER. CLEM. LIB. XII. *L.* 40. *ff. de bon. libert. & L.* 10. *ff. de adſign. libert.*

(e) Extraneos quoque caduca jure antiquo cepiſſe, ſi liberos haberent, patet ex Juvenal. *Sat.* VI. v. 87. & Ulpian. *Fragm. tit.* XXV. §. XVII. Liberos vero habet, etiam cui unicus eſt. CAJUS LIB. X. *L.* 149. *ff. de V. S.* Rationem reddit CELS. LIB. XXXIII. *L.* 19. *ff. de legib.* Immo & is hujus beneficii erat capax, cui princeps jus liberorum dederat,

caduca, (f) jure antiquo capiunto. (Gothofredus: *Si quæ hereditas, ſi quod legatum poſt H. L. caducum erit, heredibus amplius ne defertor, extra quam, ſi quis teſtamento facto decedat, iſque liberos ſuos heredes parenteſve habebit. Liberi namque parenteſve uſque ad tertium gradum heredes inſtituti, quod quis ex eo teſtamento non capiet, capiunto. Item, ſi alii quicunque heredes inſtituti liberos habebunt, caducum ex eo teſtamento jure antiquo capiunto.*)

CAP. XLVII. vel III. (Gothofr. XXX.)

De his, quæ pro non ſcriptis habentur.

(a) QUæ (Gothofr. *Item ea quæ*) (b) ab initio deficient, vel in quibus te-

quamvis non haberet liberos. Quid vero ſi princeps id tanquam viventi conceſſerat ei, qui jam mortuus fuerat? Vide Cels. lib. xxxiii. *L.* 191. *ff. de reg. jur.*

(f) Ita vocatur jus, quod ante legem Papiam Poppæam obtinuit, de quo Ulp. *tit.* i. §. xix. *tit.* xvii. §. ii. *tit.* xviii. *L.* 29. *ff. de legat.* 2. *L. un. pr. C. de caduc. toll.*

(a) Ita hujus capitis ſententiam deſcribit Juſtinianus *L. un.* §. 2. 3. *C. de caduc. toll.*

(b) Veluti iis relicta, qui tempore conditi teſtamenti in rebus humanis non erant, vel qui tum captivi ab hoſtibus detenti, ibi deceſſerant. Ulpian. lib. xiii. *L.* 4. *ff. de his quæ pro non ſcript.* Item, quæ relicta fuerant per

teſtator poſtea (c) mutaverit voluntatem, ea pro non ſcriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta ſunt, jure antiquo capiunto. (Gothofr. *ab initio deficient, & pro non ſcripto inutiliava erunt, vel in quibus teſtator voluntatem ſuam poſtea mutaverit, ii, a quibus* &c.)

CAP. XLVIII. vel IV. (Gothofr. XXX.)

De cauſſa caduci.

(a) SI quicumque (b) hominum heres legatariuſve, vivo teſtatore, poſt te-

---

captatoriam inſtitutionem. PAULL. LIB. VI. *L.* 71. *ff. de hered. inſt.*

(c) Veluti ſi ſpeciem novam ex re legata fecerit, eaque ad priorem ſpeciem reduci nequeat. PAULL. LIB. V. *L.* 88. *ff. de legat.* 3. vel ſi legata liberatione debitorem poſtea liberarit, vel ab eo ſibi ſatisfieri paſſus ſit. TER. CLEM. LIB. XII. *L.* 21. *ff. de liberat. leg.* Item ſi legatum diſertis verbis ademerit, non, ſi transtulerit in alium. PAULL. LIB. V. *L.* 6. *ff. de adim. legat.*

(a) *L. un.* §. 2. & §. 4. *C. de caduc. toll.*

(b) Homo, ſive mas, ſive femina. CAJUS LIB. X. *L.* 152. *ff. de V. S.* Nec excipitur Auguſta, niſi eam lege ſolvat Princeps, qui & ipſe lege ſolutus. ULPIANUS LIB. XIII. *L.* 31. *ff. de legib.* Quamvis eo jure non gauderent Auguſtarum coheredes & collegatarii. MAURICIAN. LIB. II. *L.* 57. *ff. de legat.* 2.

teſtamentum conditum decedet, (c) conditione deficiet, relictum IN CAUSSA CADUCI eſto, & (d) populo quaſi caducum defertor. (Gothofredus: *Superioribus perſonis & cauſſis ceſſantibus, cuicumque homini privato delata hereditas legatumve ex ſequentibus cauſſis caducum caducave erit, populo defertor. Si vivo teſtatore, poſt teſtamentum conditum, heres legatariuſve vivo teſtatore* &c.)

CAP. XLIX. vel V. (Gothofr. XXX.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem.

(a) SIve heres (b) pro parte, legatariuſve, quibus pure vel in certum diem

---

(c) Veluti ſi heres legatariuſve ante conditionis eventum deceſſerit, vel ſervus pœnæ factus ſit, ULP. LIB. XIII. *L. 59. ff. de cond. & dem.* vel aliam paſſus ſit capitis diminutionem, MAURIC. LIB. II. *L. 23. ff. de uſufr. legat.* Quid ſi plures conditiones adſcriptæ? CELS. LIB. XXXI. *L. 27. de leg. 2.*

(d) Poſtea fiſco vel principi ex conſtitutione Antonini Caracallæ. Ulp. *Fragm. tit.* XVII. §. 2.

(a) Hoc caput ita fere extulit Juſtinianus *L. un. §. 2. C. de caduc. toll.* & ante eum Ulp. *Fragm. tit.* XVII.

(b) Heres enim ex aſſe ſi deficeret, hereditas non incidebat in caſum, ſed res ad cauſſam inteſtati redibat. *L. 80. ff. de adqu. her.* Quid ſi ſervus communis plurium dominorum, ſo-

diem hereditas legatumve relictum erit, poſt mortem teſtatoris, (c) ante apertas tabulas teſtamenti, (d) decedet, vel (e) pereger fiet, ea hereditatis (f) pars legatumve caduca ſunto, populoque deferuntor.

CAP.

---

tus inſtitutus? Vid. PAULL. LIB. V. *L.* 68. *ff. eod.*

(c) Hinc tam ſollicite de aperiendis tabulis diſputant ULP. LIB. XIII. *L.* 10. & *L.* 12. *ff. teſtam. quemadm. aper.* & CAJUS LIB. XI. *L.* 11. *ff. eod.* Ab eo enim tempore dies legatorum cedebat, excepto legato uſusfructus, cujus dies ab adita hereditate cedit, non autem aliarum ſervitutum prædialium. ULPIAN. LIB. XIII. *L.* 7. *ff. de ſervit.*

(d) An vero, adita jam hereditate, ſubſtitutionem ad heredes ſuos transfert? Vid. XIII. *L.* 81. *ff. de adquir. vel omitt. her.*

(e) Ulpian. *Fragm. tit.* XVII. §. I.

(f) Dummodo id exſtet. Quid ſi perierit? Quid ſi legata teſſera frumentaria, vel res commercio heredis exemta? Vid. PAULL. LIB. V. *L.* 49. *ff. de legat.* 2. Ceterum fiſcus caduca hæc occupat cum onere. PAULL. LIB. & CAJ. LIB. XI. *L.* 14. *ff. de jure fiſci.*

CAP. L. vel VI. (Gothofr. XXX.)

De caducis, ob heredis vel legatarii incapacitatem.

SIve (a) cælibi, vel (b) alteri cuivis, plus, quam ex H. L. licebit, relictum erit, & id (c) caducum eſto, populoque vindicator.

CAP.

(a) Huc pertinent fragmenta TER. CLEM. LIB. XIII. *L.* 54. *ff. de legat.* 2. ULP. LIB. XIII. *L.* 64. *ff. ad L. Falc.* Niſi intra centum dies legi paruerit. Neque enim ad novas leges pertinebat regula Catoniana. *L.* 5. *ff. de Reg. Cat.* eoque referendum fragmentum CELS. LIB. XXXV. *L.* 1. *ff. eod.*

(b) Cuicumque incapaci; qualis etiam libertus Latinus, niſi intra centum dies jura Quiritium conſequatur. Ulp. *Fragm. tit.* XVII. §. 1. Atqui hæc non ex lege Papia Poppæa, ſed ex Junia Norbana ſunt. Id quidem verum eſt, ſed poſteriores leges ad priores pertinent, niſi ſint contrariæ. PAULL. LIB. V. *L.* 28. *ff. de legib.* Servo inſtituto hereditario, capacitas non æſtimatur ex perſona defuncti, nec ex perſona heredis futuri, & hinc hereditatem hic ſine ullo impedimento adquirit. CAJ. LIB. XII. *L.* 55. *de legat.* 2.

(c) Quid ſi jam heres legatariuſve uſuceperit? PAULL. LIB. V. *L.* 4. *ff. pro herede.* Quid ſi hereditas non ſit ſolvendo? Tunc fiſco præfertur & incapax, quia nihil capit, ſed creditores bona vendunt, exceptis tamen ſtatuis. PAULL. LIB. V. *L.* 29. *ff. de reb. auct.*

CAP. LI. vel VII. (Gothofr. XXXI.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante eventum conditionis decedentem.

SIve heres legatariuſve poſt mortem teſtatorum, (a) ante eventum (b) conditionis, deficiat, hereditas legatumve caduca ſunto, populoque deferuntor.

CAP. LII. vel VIII. (Gothofr. XXXI.)

De bonis ereptitiis.

(a) QUæ hereditas, quodve legatum, (b) tanquam indigno erepta ereptum-

---

jud. poſſ. An vero eo caſu creditores, venditis bonis, manumittere poſſunt? CAJ. LIB. XII. *L.* 18. *ff. de manumiſſ.*

(a) Dies enim legati conditionalis vel in diem incertum relicti a tempore exſiſtentis conditionis cedit. *L. un.* §. 7. *C. de caduc. toll.* Eo pertinent fragmenta CAJI LIB. XIII. *L.* 69. *ff. de condit. & demonſtr. L.* 31. *ff. de ſtatu lib.*

(b) Si quis ſub conditione heredem inſtituit, eique ſubſtituit, an & ſubſtitutus ſub conditione inſtitutus cenſetur? CAJ. LIB. XIII. *L.* 73. *ff. de her. inſt.*

(a) Suppeditat hanc capitis ſententiam *L. un.* §. 12. *C. de caduc. toll.*

(b) Plures cauſſæ, propter quas hereditas ceu indignis eripitur, explicantur ſingulari titulo pandectarum. Indigni ſunt etiam, qui te-

ptumve erit, illa illudve (c) populo defertor. (Gothofr. *Si velut indigno hereditas legatumve ereptum erit, populo vindicator.*)

CAP. LIII. vel IX. (Gothofr. XXXII.)

De bonis vacantibus.

(a) SI (b) ante aditam hereditatem, (c) agnitumque legatum, per damnationem, ſinendi modo, vel per præceptionem relictum, (Gothofr. *has ſpecies omittit*) heres legatariuſve decedat, (Gothofr. addit: *hereditas legatumve ceu vacantia populo vindicantor. Item ſi*) ſive heres legatariuſve (d) jus ſuum omittat repudietve: hereditas legatumve, ceu vacantia, populo vindicantor; neve

ſtatori maledixerunt, vel ei moverunt controverſiam ſtatus. ULP. LIB. XIV. *L.* 9. *ff. de his quæ ut indign.*

(c) Aliquando tamen erepta indignis manebant apud heredes. Ulpian. *Fragm. tit.* XIX. §. XVI. Juſtinian. *L. un.* §. 12. *C. de caduc. toll.*

(a) De hoc capite vid. *L. un.* §. 5. *C. de caduc. toll.*

(b) Nam non adita hereditas non tranſmittitur, niſi heredes ſint ſui. CAJ. LIB. XIII. *L.* 14. *ff. de ſuis & legit. hered.*

(c) Differentia fuit inter varia legatorum genera. Inprimis excipiebatur legatum vindicationis. Quo pertinet fragmentum TERENT. CLEM. LIB. XV. *L.* 16. *ff. de opt. leg.*

(d) Ita Ulpian. *Fragm. tit.* XXIV. §. XI. *tit.* I. §. XIX. *tit.* XXVIII. §. VII. Eodem pertinet

neve heredibus, (Gothofredus addit *eorum*) deferuntor.

CAP. LIV. vel X. (Gothofr. XXXIII.)

De fraudibus adverſus H. L. commiſſis.

NE quis (a) in fraudem H. L. quo magis caduca & ereptitia (Gothofredus omittit *ereptitia*,) is, qui capere non poteſt, capiat, quidquam admittere velit.

CAP.

fragmentum TER. CLEM. LIB. XV. *L. 59. ff. de legat. 2.*

(a) Multa in fraudem legis excogitata fuerant: veluti mortis cauſſa donationes. ULP. LIB. XV. *L. 37. ff. de mort. cauſſ. donat.* PAULL. LIB. VI. *L. 35. ff. eod. & L. 12. cond. cauſſ. dat. cauſſ. non ſequut.* Inſtitutiones filiorum familias, per quos patres adquirerent. PAULL. LIB. VI. *L. 140. ff. de V. S.* Inſtitutio ſervi, a domino incapace ante aditionem manumittendi. TER. CLEM. LIB. XVI. *L. 82. ff. de adquir. vel omitt. her.* Pecunia credita incapaci, eidemque legata liberatio. PAULL. LIB. VI. *L. 29. ff. de lib. leg.* Debitum legatum cum aliquo emolumento. PAULL. LIB. VI. *L. 29. ff. de legat. 1.* Uſusfructus tanquam reditus perpetuus relictus. ULP. LIB. XV. *L. 22. ff. de uſufr. legat.* Non autem fraudibus accenſebantur ſubſtitutiones, de quibus Juſtinianus *L. un. pr. C. de caduc. toll.* nec legatum ſub ea conditione relictum, cujus meminit PAULL. LIB. V. *L. 65. ff. ad L. Falc.*

CAP. LV. vel XI. (Gothofr. XXXIV.)

De jure adcreſcendi.

(a) ANte apertas tabulas aditamque hereditatem, inter conjunctos heredes legatarioſve, (b) jus adcreſcendi in iis quæ (c) caduca vel in cauſſa caduci ſunt, (d) excepto uſufructu legato, ne eſto. (Gothofr. *Inter conjunctos heredes legatarioſve jus adſcreſcendi ne eſto.*)

CAP.

(a) Ulpian. *tit.* XXIV. §. XIII.

(b) Ad ea, quæ pro non ſcriptis habita, hoc caput non pertinuit, ſed ad caduca & quaſi caduca, in quibus quum quædam perſonæ fiſco præferrentur: (vid. caput legis XLVI.) in iis quomodo obtineat jus accreſcendi, accurate docent PAULL. LIB. VI. *L.* 89. *ff. de leg.* 3. *L.* 142. *ff. de V. S.* CAJ. LIB. XIII. *L.* 58. *ff. de legat.* 2. TER. CLEM. LIB. XVII. *L.* 17. *ff. de opt. leg.* CELS. LIB. XXXV. *L.* 80. *ff. de leg.* 3.

(c) Non itaque, quæ adita jam hereditate deficiebant. CAJ. LIB. XIV. *L.* 53. *ff. de adqu. vel omitt. hered.*

(d) *L.* 1. *pr. ff. de uſufr. accreſc.*

CAP. LVI. vel XII. (Gothofr. omiſit.)

De tranſmiſſione legatorum.

(a) LEgatum pure aut in diem certum per vindicationem relictum, (b) poſt apertas tabulas: reliqua, non niſi agnita; conditionalia denique, poſt conditionis eventum, (c) ad heredes tranſmittuntor.

CAP.

(a) Sententiam capitis ſuppeditat Juſtinianus *L. un. §. 13. C. de caduc. toll.*

(b) Hinc filia filio herede legatum fuit Sejo, fideique ejus commiſſum, ſub conditione, ut Titio reſtituat, & pendente conditione Titius deceſſit: fideicommiſſum ad Titii heredem non tranſmittitur, nec apud filium, ſed apud Sejum manet. ULP. LIB. XVI. *L. 60. de legat. 2.* Si vel penus legata vel fundus, vel, ſi heres non dederit, decem, legatariuſve poſtquam interpellavit heredem, deceſſit: legatarii heres non penum vel fundum, ſed decem petere poteſt. PAULL. LIB. VI. *L. 24. ff. quando dies leg. ced.*

(c) Quod tamen principi relictum, qui antequam dies legati cedat hominibus ereptus eſt, ex conſtitutione Antonini ſucceſſori debetur. CAJUS LIB. XIV. *L. 56. ff. de legat. 2.*

CAP. LVII. vel XIII. (Gothofr. XXXV.)

De tacitis fideicommiſſis.

SI qui heres legatariuſve in fraudem H. L. a teſtatore tacite (a) rogatus ſit, ei reſtituere, (b) qui per H. L. capere prohibetur, iſque (c) ſciens, (d) dolo malo, tacitam fidem teſtatori adcommodaverit, (e) hereditate legatove ſibi relicto privator, eaque populo vindicantor.

CAP.

(a) Sive chirographum eo nomine dederit, ſive nuda pollicitatione repromiſerit. CAJ. LIB. XV. *L.* 10. *ff. de legat.* 3.

(b) Qui incapax eſt tempore conditi teſtamenti. Quid ſi poſtea capere non poſſe inciperet? Tunc fideicommiſſum apud eum manebat, a quo fuerat relictum. CAJ. LIB. XV. *L.* 10. *ff. de his, quæ ut indign.* Inter incapaces autem non eſt concubina. CELS. LIB. XXXVI. *L.* 29. *ff. de legat.* 2.

(c) Quis ſciens? ULP. LIB. XVIII. *L.* 6. *ff. de jur. & facti ign.*

(d) Dolus non imputabatur filio familias, qui juſſu patris tacitam fidem accommodaverat. CAJ. LIB. XV. *L.* 10. §. *ult. ff. de his quæ ut indign.*

(e) Etiam libertatis legatum perimebatur. TER. CLEM. LIB. XVIII. *L.* 1. *ff. de adem. libert. L.* 5. *ff. de op. ſerv.* Heres fiduciarius amittebat jus accreſcendi. ULP. LIB. XVIII. *L.* 83. *ff. de adquir. vel omitt. hered.* Partem tamen ex conſtitutione D. Trajani aufere-

CAP. LVIII. vel XIV. (Gothofr. XXXVI.)

De præmiis delatorum.

(a) SI quis incapaci relictum ad ærarium detulerit, & convicerit, is præmii nomine - - - (b) partem bonorum conſequitor.

CAP.

bat, qui ſe ipſe detulerat. PAULL. LIB. VII. *L.* 13. *ff. de jure fiſci.*

(a) Delatores præmiis inducti. Tacit. *Annal. Lib.* III. *cap.* XIX. MAURICIAN. LIB. III. *L.* 15. *ff. de jure fiſci.* Si ipſi incapaces ſe deferebant, ipſis pars bonorum relinquebatur ex conſtitutione Trajani. ULP. LIB. XVIII. *L.* 16. & PAULL. LIB. VII. *L.* 13. *ff. de jure fiſci.*

(b) Quotam partem acceperint, ignoratur. Neronem vero id præmium ad quartam reduxiſſe, auctor eſt Sveton. *Neron. cap.* X.

CAP. LIX. vel XV. (Gothofr. XXXVII.)

De oneribus fiſci.

CAduca, nonniſi (a) deducto ære alieno, (b) iiſque conditionibus, & oneribus, quibus relicta erunt, populo adquiruntor. (Gothofredus: *Supradictis tamen caſibus omnibus, bona caduca, deducto ære alieno &c.*)

(a) Ita ULPIAN. LIB. XVIII. *L. 66. ff. ad Leg. Falcid.*

(b) Eo pertinent fragmenta ULP. LIB. XVIII. *L. 61. ff. de legat.* 2. PAULL. LIB. VII. *L. 60. ff. de cond. & dem. L. 21. de uſu & uſufr. leg. L. 7. ff. ſi cui plus, quam per L. Falc.* Conferatur *L. 96. §. 1. ff. de legat. 2.*

Et de his quidem capitibus ſingulis jam ſeorſum acturi, id operam dabimus, ut, ſi qua paullo obſcuriora videbuntur, ea in luce, quantum fieri poteſt, clariſſima collocemus.

CAPUT II.

AD CAPUT LEGIS CADUC. PRIMUM,

De aditione hereditatis, & quando dies legatorum cedat.

I. Caput hoc, a Jac. Gothofredo omiſſum, primum fuiſſe demonſtratur. An SC. ad hanc legem facto cautum, ut dies legatorum ab apertis tabulis cederet? Caput ipſum reſtitutum. II. *Olim tabula ſine ſollemnitate aperta ab ipſis propinquis & heredibus. Sollemnitas poſtea obſervata. Lex Julia viceſimaria hanc ſollemnitatem invexit. Dies denicales. Cretionis ſollemnitas. Heres ex aſſe ſcriptus & ante apertas tabulas recte adibat. L. 80. ff. de adqu. vel omitt. her. explicata. Nec apertione opus in teſtamento nuncupativo.* III. *Quando olim dies legatorum ceſſerit? Regula Catoniana. Quid lege Papia Poppaa immutatum?* IV. *An tempore Ulpiani id jus immutatum? Ejus veſtigia in Pandectis notata. Primus hoc caput abrogavit Juſtinianus. Jus novum.*

I. *Materiam atque* EXORDIUM *caducorum*, inquit JUSTINIANUS, (a) *lex Papia ab* ADITIONIBUS, *qua circa defunctorum hereditates procedebant, ſumſit, & ideo non a morte teſtatoris, ſed ab apertura tabularum dies cedere legatorum, SCa, qua circa legem Papiam introducta ſunt, cenſuerunt, ut, quod in medio deficiat, hoc caducum fiat.* Ex his ve-

(a) L. un. §. 1. C de caduc. toll.

vero Imperatoris verbis colligimus, primum hoc fuiſſe legis Papiæ Poppææ caput, eoque cautum eſſe, ut ante apertas tabulas nec hereditatem adire liceret, nec dies legatorum cederet. Quamvis enim poſteriorem capitis articulum neſcio quibus SCis tribuat Juſtinianus, neque ego dubitem, quin ſubtile iſtud jus de ceſſione diei legatorum SCis quamplurimis explicatum illuſtratumque fuerit: ipſum tamen iſtud principium, quod dies legatorum a tabulis demum apertis cedat, per univerſam legem caducariam regnat, ut dubitare vix liceat, quin illud ipſa invexerit lex Papia Poppæa. Saltim id adfirmat ULPIANUS, (a) qui, quum SCa circa leges facta alias diligentiſſime notare ſoleat, de ceſſione tamen diei legatorum diſerte ſcribit: *Legatorum, quæ pure vel in diem certum relicta ſunt, dies cedit, antiquo quidem jure, ex mortis teſtatoris tempore, per* LEGEM *autem* PAPIAM POPPÆAM *ex apertis tabulis teſtamenti.*

(a) Fragm. tit xxiv. §. xxxi.

Quæ quum ita ſint, ULPIANI ſequutus auctoritatem, tale fuiſſe arbitror caput legis caducariæ primum:

Hereditatem, ſi plures ſint coheredes extranei, tabulis teſtamenti apertis demum adire liceto, neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.

II. HEREDITATEM, inquit lex, TABULIS DEMUM APERTIS ADIRE LICETO. Jure antiquo heredes & propinqui ipſi ſtatim, & quandocumque liberet, inſpiciebant teſtamentum, & co-

& cognita teſtatoris voluntate, vel ea jam antea comperta, hereditatem adibant vel repudiabant, neque ulla hic opus erat ſollemnitate, nulla judicis opera, niſi forte iis quædam circa tabularum γνησιότητα, vel ipſam ſupremam teſtatoris voluntatem incideret. Aſt lege Julia viceſimaria, quam paullo ante legem Papiam Poppæam latam diximus, ſollemnis tabulas aperiendi ritus invaluit, quo non obſervato, nulla videbatur hereditatis aditio. Aperiendæ erant tabulæ ſtatim: & ita juſſerat lex viceſimaria: (a) neque tamen prius, quam de morte teſtatoris certo conſtaret. (b) Secretum enim eſſe oportebat ſupremum vivi teſtatoris judicium, neque quidquam majorem invidiam conflavit prudentiſſimo principi, Auguſto, quam quod vivi Antonii teſtamentum, quod is Romæ de Cleopatræ liberis inter heredes nuncupatis reliquerat, aperiendum recitandumque pro concione curaſſet: (c) quod factum Plutarchus ἀλλόκοτον καὶ δεινὸν; Dio Cassius ἔργον παρανομώτατον haut abs re vocat, quippe pœna legis Corneliæ de falſis (d) dignum, ſi a privato fuiſſet admiſſum. Quum autem ea, quæ ſtatim vel illico fieri dicuntur, aliquot dierum laxamentum admittere ſoleant: receptum fuerat, ut tabulæ aperirentur die tertio vel quinto inter præſentes, abſentibus iis, quorum intererat, intra eoſdem dies, poſtquam ſupervenerant. (e) Sed merito quæritur, a quo temporis momento illi tres vel quinque dies continui numerati ſint? Ex mea ſententia, computari non potuerunt

(a) Paull. Recept. Sent. Lib. iv. tit. vi. §. iii.

(b) L. 13. §. 1. L. 32. ff. de adqu. vel omitt. her.

(c) Suet. Aug. cap. xvii.

(d) L. 1. ff. ad L. Corn. de falſ. L. 38. ff. de pœn.

(e) Paull. ibid.

a die mortis, ſed a tempore, quo juſta facta fuerant teſtatori, id eſt, a die decimo, qui mortem teſtatoris ſequebatur. Septem enim dies cadaver domi deplorabatur, octavo efferebatur ad rogum, nono colligebantur tumuloque condebantur reliquiæ: decimo luſtrabatur familia. Unde hi dies dicti DENICALES, de quibus FESTUS: (a) DENICALES *feriæ colebantur, quum hominis mortui cauſſa familia purgabatur. Græci enim νέκυν mortuum dicunt.* Intra hos dies nihil auſpicato agebat familia. Excuſabat funeris familiaris cura militem, etiam ſacramento adactum, ut die conſtituto ſine fraude ſua abeſſet. (b) Excuſabat reum, ut ſine fraude ſua vadimonium dēſereret, nec cautionibus judicio ſiſtendi cauſſa factis obtemperaret. (c) Immo ne privati quidem negotii quidquam ſuſcipi potuiſſe intra hos dies, vel inde colligas, quod ne mulos quidem per dies denicales jungi patiatur COLUMELLA. (d) Quare non inepte quidam ſuſpicantur, (e) JUSTINIANUM, (f) dum intra novem dies heredem a creditoribus urgeri vetuit, ad hos ipſos dies denicales reſpexiſſe, quia & inter Chriſtianos cura funeris facile novem dies abſumeret, quamvis luſtratio familiæ, quæ die decimo fieri ſolebat, cum ipſa religione obſoleviſſet. Quis ergo crediderit, coactos fuiſſe per hos dies heredes de aperiendis tabulis cogitare? Quare hos dies tres vel quinque, intra quos aperiendæ erant tabulæ, demum ab exactis diebus denicalibus computatos eſſe, vero videtur ſimillimum.

(a) Voce *denicales.*

(b) Gell. Lib. xvi. cap. iv.

(c) L. 4. §. 2. ff. ſi quis caut. jud. ſiſt.

(d) De Re ruſt. Lib. ii. cap. xxii.

(e) Mynſing. ad §. 8. inſt. de R. D.

(f) Nov. cxv. cap. I. §. I.

Hos

Hos intra dies tres vel quinque primo omnium tabulæ offerendæ erant magiſtratui competenti. (a) Niſi eum, ut oportebat, eſſent oblatæ, heres ſcriptus in poſſeſſionem mitti fruſtra deſiderabat. (b) Deinde prætor, coactis ſignatoribus, agnitis ſignis, rupto lino, (ita enim tabulas involvi ſignarique Nero, teſte SUETONIO, (c) juſſerat,) aperiebat tabulas, recitandaſque curabat, & facta deſcribendi copia, exemplar authenticum, ſigno publico notatum, in archivio reponi jubebat, ut, ſi quando exemplum intercidiſſet, eſſet, unde peteretur. (d) Si ſignatores quidam abeſſent: tabulæ ad eos mittebantur, ut ſigna agnoſcerent, ne ſuo incommodo ſe ad locum hereditatis jacentis conferre, officiumque ſibi damnoſum præſtare tenerentur. (e) Sin plures, vel omnes abeſſent: præſentibus optimæ opinionis viris, tabulas aperiebat prætor, factoque inſtrumento, deſcripto & recognito, eas ad abſentes mittebat. (f) Id quod etiam in municipiis, coloniis, oppidis, præfecturis, vicis, caſtellis & conciliabulis erat obſervandum, ubi in foro vel baſilica, præſentibus teſtibus vel honeſtis viris tabulæ debebant recitari, exemploque ſublato ab iiſdem rurſus magiſtratibus, quibus præſentibus aperta fuerant, obſignari, & quidem inter horam diei ſecundam & decimam, (g) quia hora diei tertia, uti ex MARTIALE (h) obſervat V. C. ANT. SCHULTINGIUS (i) forum fervere incipiebat.

Tabulis ita ſollemniter apertis, tum demum HEREDITATEM ADIRE LICEBAT. Et quidem

(a) L. ult. C. de edicto D. Hadr. toll.

(b) Paull. Rec. Sent. Lib. iii. tit. v. §. xvii.

(c) Ner. cap. xvii.

(d) Paull. Lib. iv. tit. vi. §. 1. L. 4. L. 6. ff. teſt. quemadm. ap.

(e) L. 7. ff. eod.

(f) L. 2. L. 7. ff. eod.

(g) Paull. ibid. §. 11.

(h) Lib. iv. Epigr. viii.

(i) Juriſp. vet. Antejuſt. p. 403.

dem ſine cretione inſtituto Prætor plerumque dabat tempus ad deliberandum, dierum ſaltim centum, intra quod aut adeunda, aut repudianda erat hereditas. (a) Cum cretione inſtitutus, intra dies cretionis ab herede finitos, qui modo ſexaginta, (b) modo centum erant, (c) cretionis verba ſollemnia recitare & adire tenebatur, excludendus ab hereditate, niſi rite creviſſet. Dies hi utiles erant, ſi heres inſtitutus eſſet cum cretione vulgari, id eſt, cum formula: IN DIEBUS CENTUM PROXIMIS, QUIBUS SCIERIS POTERISQUE, CERNITO. Omiſſis his verbis cretio dicebatur continua, & tunc illi quoque dies computabantur, quibus quis ignoraſſet, ſe heredem inſtitutum, vel ſciviſſet quidem, ſed non creviſſet. (d) Hæc omnia circa aditionem hereditatis erant obſervanda. Quumque, nondum conceſſo beneficio inventarii, vix credibile ſit, quemquam heredem id deliberandi ſpatium antevertere, & citius adire hereditatem voluiſſe: facile patet, aliquot ſaltim menſes, præſente etiam herede, potuiſſe elabi, antequam tabulis apertis hereditas adiretur.

(a) L. 2. ff. de jure delib.

(b) Cic. ad Att. Lib. xiii. Epiſt. xlvi.

(c) Ulp. tit. xxii. §. xxvii.

(d) Idem ibid. §. xxxi. ſequ.

Hac neceſſitate, poſt apertas demum tabulas adeundi, omnes obſtringebantur HEREDES EXTRANEI. Neceſſarius enim hereditatem non adeundo conſequebatur, (e) ſed ipſo jure cogente heres erat. Multo minus dubitabatur, quin liberi in patris ſui poteſtate conſtituti, clauſis tabulis poſſent heredes exſiſtere (f) quum incertum non eſſet, illis hereditatem deberi. Ex qua GORDIANI conſtitutione etiam id diſcimus, id jus obtinuiſſe

(e) L. 151. ff. de V. S.

(f) L. 3. C. de jure deliber. §.

nuiſſe tantum, SI PLURES eſſent COHEREDES. Ex aſſe enim ſcriptus etiam clauſis tabulis heres erat, eoque pertinet locus PAULLI: (a) *Idem dicemus, ſi ex aſſe heres inſtitutus, non putet, ſe bonorum poſſeſſionem petere poſſe ante apertas tabulas: Quod ſi neſciat, eſſe tabulas, in facto errat.* In jure itaque errare ait heredem, qui ex aſſe ſcriptus, ſe ante apertas tabulas adire vel bonorum poſſeſſionem petere non poſſe exiſtimet. Cauſſa ejus exceptionis non ea eſt, quam comminiſcitur EM. MERILLIUS, (b) quod heres certus eſſe debeat, ex qua parte, & quo modo heres ſit: (poterat enim & heres ex aſſe, purene an ſub conditione ſcriptus ſit, ignorare;) ſed, quod uno ſcripto herede, fiſco locus non eſſet. Quum enim, uti infra dicemus, ideo hoc jus invexerint leges Julia & Papia Poppæa, ne, quod ante apertas tabulas deficit, coheredibus accreſceret, ſed ab ærario vel fiſco occuparetur: eo εὑρήματι ſane opus non erat, ſi unus ex aſſe eſſet heres, quo exſtincto, nec juri adcreſcendi, nec fiſco erat locus, ſed res ad cauſſam ſucceſſionis inteſtatorum redibat. (c) Quare eo tantum caſu, quo plures erant ſcripti heredes extranei, aditio apertas tabulas ſequebatur, quia eo tantum caſu portio ante apertas tabulas deficiens caduca fiebat, uti recte obſervavit ULPIANUS. (d)

Hinc facile intelligitur, quo pertineant bina PAULLI fragmenta, quæ capiti huic primo aptanda duximus. Altero PAULLUS (e) quærit, ſi quis ſolus heres ex pluribus partibus fuerit inſtitutus, an quaſdam partes

(a) L. 1. §. 4. ff. de jur. & facti ign.

(b) Obſ. Lib. v. cap. ix.

(c) Ulp. tit. xxvi. §. v.

(d) Tit. xvii. §. 1.

(e) Paull. Lib. v. L. 80. ff. de adquir. vel omitt. hered.

res poſſit omittere? Id quod negat, adeo, ut ne quidem, ſi in quibuſdam partibus ſubſtitutum habeat, id fieri poſſe concedat. Procul dubio itaque eo loco egit de herede ex aſſe inſtituto, pro quo omnino habendus erat, qui ſolus vel in minima parte fuerat inſtitutus, quia ex juris Romani principiis pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus decedere nemo poterat. Porro quærit Paullus, (a) ſi quis aliis mixtus heredibus ex pluribus partibus heres inſtitutus ſit, an adeundo unam, omnes adquirat? Idque adfirmat. Sed, quia hic de herede ex aſſe non erat quæſtio, ſtatim addit: *Omnes adquiro, ſi tamen delata ſint.* Nam heredem ſolum ſcriptum etiam non delatas partes adquirere, paullo ante vidimus: quod non procedit, ſi quis habet coheredes. Sequitur tertia quæſtio, (b) ſi ſervus noſter ex parte heres inſtitutus ſit pure, ex parte ſub conditione, dato coherede, iſque juſſu noſtro hereditatem adierit, deinde manumiſſio eo ſervo, alterius portionis conditio exſtiterit an nobis ea quoque portio prima aditione cenſeatur adquiſita? Et reſpondet Paullus, non nobis illam portionem adquiri, ſed liberto. Quamvis enim alioquin tabulis apertis, hereditatem vel a nobis, vel juſſu noſtro a ſervo noſtro adiri poſſe, expediti juris ſit: non tamen id licet, herede ſub conditione inſtituto, qui exſiſtente demum conditione adit. Quum itaque ſervus, antequam pars poſterior adiretur, libertatem ſit conſequutus, nobis ſane non cedit portio, quam, quum jam ſervus noſter eſſe deſiiſſet.

(a) d. L. 80. §. 1.

(b) d. L. 80. §. 2.

ſet, adquirit. *Omnia enim*, inquit Paullus, *paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio exſtet, ut adquiratur ei, cui prior pars adquiſita eſt*. Denique idem diſquirit, (a) ſi ſervus idem priore parte adquiſita in eadem conditione permaneat, an exſiſtente conditione nova aditione opus ſit? Quod adfirmat, *quia illud, quod dicimus, ſemel adeundum, in ejuſdem perſona locum habet, non quum per alium adquirenda eſt hereditas*. Nemo itaque non videt, totum hoc Paulli fragmentum referendum eſſe ad aditionem hereditatis, quam poſt apertas tabulas primum hoc caput legis Papiæ caducariæ exigebat.

Sed nec id prætermittendum eſt, quum ſolemnitas illa, in aperiendis tabulis obſervanda, nonniſi in teſtamento ſcripto locum habere potuerit, nuncupatum heredem adire potuiſſe, quandocumque liberet, uti recte obſervavit Em. Merillius. (b) Quum vero Titius heredem palam nuncupaſſet, & legata complura in tabulis contuliſſet: quæſtio incidebat, ſollemniterne aperiendæ eſſent hæ tabulæ, an heres ſtatim adire poſſit? Et recte Julianus negabat, tabulas *teſtamenti intelligi, quibus heres ſcriptus non eſſet, & magis codicillos, quam teſtamentum exiſtimandas eſſe*. Cui Juliani ſententiæ & Paullus (c) in libro commentariorum quinto ſuffragatur.

III. Hæc de aditione hereditatis: jam ad legata progredimur, de quibus lex noſtra: neque ante dies legatorum pure vel in diem certum relictorum cedito. Dies le-

(a) d. L. 80. §. ult.

(b) Obſ. Lib. v. cap. ix.

(c) Paull. Lib. v. L. 20. ff. de jure codicill.

gatorum, pure vel in diem certum relicto-rum, teſte Ulpiano, (a) jure antiquo cedebat a tempore mortis teſtatoris, idque clariſſime adparet ex regula Catoniana. Quum enim viri eruditiſſimi veluti ex compacto iſtius regulæ auctorem faciant Catonem, M. Porcii Cenſorii filium natu majorem, ante patrem in prætura defunctum, quippe quem juris peritiſſimum fuiſſe habitum, Gellius (b) teſtatur: ex ejus teſtimonio, quid ante Auguſtum obtinuerit, ſatis erit manifeſtum. Regula vero Catoniana, *quod*, si testamenti facti tempore decessisset testator, *inutile foret, id quandocumque decesserit, non valere*, definivit, (c) Si vero jam eo tempore dies legatorum ab apertis tabulis ceſſiſſet, fruſtra ſane Cato monuiſſet, fingendum eſſe, teſtatorem tempore facti teſtamenti deceſſiſſe. Atque inde eſt, quod cum Ulpiano (d) agnoſcunt omnes, regulam Catonianam ad leges novas, ex quibus dies legatorum ab apertis demum tabulis cedit, non pertinere.

(a) Fragm. tit. xxiv. §. xxxi.

(b) Lib. xiii cap. xviii.

(c) L. 31. ff. de Reg. Caton.

(d) L. ult. ff. eod.

Ita dies legatorum, jure antiquo, id eſt, ante legem Papiam Poppæam, a morte teſtatoris ceſſit. Quid vero lex noſtra? nec antea, quam tabulæ apertæ ſollemniter, dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito. Hinc legatarius, ante apertas tabulas exſtinctus, vel capite minutus, vel alio modo incapax factus, nec ad heredes tranſmittebat legatum, nec illud legatariis, quocumque modo conjunctis, adcreſcebat, ſed, uti infra adparebit, tanquam cad cum a fiſco occupabatur. Id autem

tan-

tantum ad legata PURE VEL IN DIEM CERTUM RELICTA pertinebat. Eorum enim, quæ ſub conditione relinquebantur, dies cedebat a momento, quo conditio exſtitiſſet. (a) Unde nec antea quidquam tranſmittebatur, niſi vel ea eſſet conditio, quam Prætor remitteret, (b) vel per legatarium non ſtaret, quo minus impleretur. (c) Idem juris erat ſi quid in diem incertum relinqueretur. Dies enim incertus facit conditionem, (d) adeoque nec dies cedit, ante quam dies adjecta exſtiterit. (e)

IV. Tale fuit legis Juliæ caducariæ principium. Ex quo quæ confectaria elicuerint veteres, paullo poſt erit dicendi locus. Jam id monemus, jus antiquum luculenta illa de caducis tollendis conſtitutione in uſum revocaſſe JUSTINIANUM. (f) Equidem vir doctiſſimus, FR. HOTOMANNUS, (g) multo prius, ipſiſque ULPIANI temporibus, repudiatam eſſe cenſet hanc legis caducariæ regulam, idque colligit ex verbis ipſius JUSTINIANI, *ipſis quoque olim prudentibus legem Papiam diſplicuiſſe, multaſque ideo inventas* VIAS, *ne caducum fieret*. Inter has enim vias & eam fuiſſe exiſtimat, quod jureconſulti diem legatorum a morte teſtatoris cedere voluerint. Sed fallitur procul dubio vir inſignis. Viæ enim illæ, quibus legem caducariam eludere ſolebant veteres, ad ſubſtitutiones pertinent. Ulpiani autem tempore omnino adhuc ab apertis tabulis diem legatorum ceſſiſſe, ex aliquot ejus locis (h) manifeſtum eſt. Immo & in fragmentis JULIANI, (i) AFRICANI (l) & PAULLI, (m) quæ

(a) Ulp. tit. xxiv. §. xxxi. L. 5. §. 2. ff. quando dies leg.
(b) L. 5. §. 3. eod.
(c) d. L. 5. §. 5. eod. L. 161. ff. de R. I.
(d) L. 75. ff. de cond. & dem.
(e) L. 21. L. 22. ff. quando dies leg.
(f) L. un. §. 1. C. de caduc toll.
(g) De reg. Caton. p. 57.
(h) Fragm. tit. xxxi. L. 1. § 4. de her. inſt.
(i) L. 41. ff. eod.
(l) L. 31. ff. de cond. & demonſt.
(m) L. 104. ff. de cond. & dem. L. 44. ff. de donat. mort. cauſſ.

Tribonianus, juris novi immemor, in pandectis exſtare paſſus eſt, expreſſiſſima iſtius juris veſtigia adparent, ut dubitari nequeat, quin iſtud ex lege caducaria principium quam diutiſſime, & ad JUSTINIANI uſque rempora viguerit, neque prius eo uſque dies legatorum ceſſerit, quam ab apertis tabulis.

Aſt primus, ut dixi, finem ei juri attulit JUSTINIANUS, qui in laudata conſtitutione, *Primum hoc*, inquit, *corrigentes, & antiquum ſtatum renovantes, ſancimus, omnes habere licentiam*, A MORTE TESTATORIS *adire hereditatem, ſimilique modo legatorum vel fideicommiſſorum, pure vel in diem certam relictorum, diem* A MORTE TESTATORIS *cedere*. Quamvis vero ea conſtitutio edita ſit, Juſtiniano A. IV. & Paullino V. C. Coſſ. anno æræ Chriſtianæ IↃxxxiv. id eſt, ſequente poſt confirmationem digeſtorum: jam antea tamen de ea edenda cogitaſſe Imperatorem, vel inde patet, quod Tribonianus ejuſque συνεργοὶ pleraque veterum fragmenta ad legis Juliæ caducariæ principium attemperata, ita immutarunt, ut jam ubique fere in pandectis jus antiquum a Juſtiniano revocatum, regnare videatur. Quod TRIBONIANI emblema jam V. C. JO. JAC. WISSENBACHIUS (a) recte notavit.

Itaque hodie ſtatim hereditatem jure adeunt heredes ſcripti, nec opus eſt apertione tabularum ſollemni. Sed & legati pure & in diem certum relicti dies ſtatim a morte teſtatoris cedit, adeo, ut ſi poſt mortem hujus deceſſerit legatarius, legatum vel fidei-

com-

(a) Emblem. Tribon. Part. ff. v. p. 110.

commiſſum etiam ignorans ad heredes ſuos tranſmittat. (a) Paucorum tamen legatorum dies hodiedum non quidem ab apertis tabulis, ſed a tempore aditæ hereditatis cedit, veluti legatum libertatis, (b) ſervitutumque perſonalium, ut uſusfructus, uſus, habitationis. (c) Id quod tamen non ex lege Papia, ſed ex ipſa horum legatorum natura arceſſendum eſt. Quum enim nec libertatis, nec ſervitutis perſonalis legatum ad heredes tranſmittatur: nihil etiam rationis fuit, cur leges hujuſmodi legatorum diem a mortis tempore cedere juberent. Quamobrem & JUSTINIANUS, (d) quamvis ſublata lege caducaria jus antiquum revocarit, hæc tamen legata nominatim excepit. Non autem excepit legatum optionis. Quamvis enim nec jus optandi olim ad heredes tranſmitteretur, (e) & hinc ejus quoque legati dies non a morte teſtatoris, ſed ab adita hereditate cederet: (f) ex quo tamen conſtitutione ſua ſanxit JUSTINIANUS, (g) ut, ſi legatarius vivus non optaſſet, ejus heredi id facere liceret: procul dubio & ejus legati dies hodie ab ipſa teſtatoris morte cedit.

(a) L. 5. pr. & §. 1. ff. quando dies leg.

(b) L. 8. ff. eod.

(c) L. un. §. 2. ff. quando dies uſusf. leg. ced.

(d) L. un. § 6. C. de caduc. toll.

(e) §. 23. Inſt. de legat.

(f) L. 16. ff. de opt. vel elect. leg.

(g) L. ult. C. commun. leg. & fideic.

CAPUT III.

Ad Caput legis secundum.

De iis, quibus caduca deferuntur.

I. *Caducum quid? Non omnia caduca fiſco cedebant. Capitis ſecundi ſententia.* II. *Leges caducariæ non pertinuerunt ad hereditates legitimas. Caduca capiebant heredes ſui, & parentes ad tertium gradum. An etiam exheredati? Nec* FISCUS *præferebatur iis, qui liberos habebant. Quid ſit caducum capere?* III. *Jus novum.*

I. Caduca Ulpianus (a) & Isidorus (b) ita dicta exiſtimant, *quod ejus heredes ceciderint*. Magis tamen γραμματικῶς id vocabulum inde derivandum videtur, quod hereditas legatumve per leges non ſubſiſtant, ſed cadant. Quemadmodum enim & alias *caduca glans* (c) & *oliva* (d) dicitur, quæ cecidit, & *aqua caduca*, quæ ex caſtello vel fiſtula cadit: (e) ita *caduca hereditates* ſunt, quæ deficiunt, &, uti Constantinus M. (f) loquitur, *in caſum cadunt*.

Quare non ſatis accurate gloſſæ Græco-Latinæ apud Brissonium caducum definiunt, τὸ χωρῶν εἰς τὸ φίσκον, *quod in fiſcum migrat*. Nam primo & antequam lex caducaria ejuſmodi bona ærario vel fiſco vindicaret, fuere tamen caducæ hereditates, quarum ipſe Cicero (g) meminit, ita ludens in Antonium:

(a) Fragm. tit. xvii. §. 1.
(b) Orig. Lib. v. cap. xxv.
(c) L. 30. ff. de V. S.
(d) Columell. Lib. xii. c. xlix.
(e) Front. de aquæduct. Lib. 11.
(f) L. pen. C. de delator.
(g) Philipp. x. cap. v.

nium : *Etſi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda eſt, quem niſi in via* CADUCÆ HEREDITATES *retardaſſent, volaſſe eum, non iter feciſſe diceres*. Ubi ſane caducæ hereditates non ſunt αἱ χωρῦσαι εἰς τ̀ φίσκον, ſed quas heredes ſcripti non capiebant. Deinde lex caducaria non omnia caduca addixit ærario, ſed quædam etiam heredes jure adcreſcendi capiebant, quædam adcreſcebant collegatariis. Et de hiſce perſonis, quibus jus antiquum ſervatum eſt, hoc capite ſecundo actum eſſe, ex variis TERENTII CLEMENTIS & CAJI fragmentis patet, ex quibus & ULPIANI (a) titulis tale hoc caput fuiſſe colligimus.

(a) Fragm. tit. XVIII. §. 1.

Si quis, teſtamento facto, decedit, iſque liberos ſuos parenteſve uſque ad tertium gradum heredes habebit, ſive alios quoſcumque, qui liberos habebunt, heredes inſtituet, ii caduca jure antiquo capiunto.

II. Ait lex : SI QUIS TESTAMENTO FACTO DECEDIT. Nam ad ſucceſſiones inteſtatorum leges caducariæ non pertinebant, de quibus PAULLUS : (b) *Ex pluribus heredibus, iiſdemque legitimis, ſi qui omiſerint hereditatem, vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his, qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones adcreſcunt. Quod in herede* INSTITUTO *evenire non poterit*. Quare ea tantum, quæ heres teſtamento ſcriptus, vel legatarius per leges non capiebat, caduca fiebant : legitimæ autem hereditatis portio deficiens coheredi ejuſdem gradus

(b) Recept. Sent. Lib. IV. tit. VIII. §. XXVI.

ad-

adcreſcebat, vel ad ulterioris gradus propinquos devolvebatur. Ea autem caduca non ſemper vindicabat fiſcus: ſed ei perſonæ quædam præferebantur, & primo quidem liberi, de quibus lex noſtra: ISQUE LIBEROS SUOS HEREDES HABEBIT. Non autem interfuiſſe videtur, cujus gradus eſſent, filii, nepotes, pronepotes, an abnepotes. Reſtrictio enim illa: *uſque ad tertium gradum*, non ad liberos, ſed ad parentes pertinet, quemadmodum in Græco textu Novellæ LXXXIV. cap. ult. ſimile quid de bonis damnatorum cautum eſſe obſervat V. C. ANT. SCHULTINGIUS, (a) quippe quæ Imperator deferri jubet deſcendentibus, *εἰ δὲ μὴ ὑπεῖεν κατιόντες, ἀλλ᾽ ἀνιόντες* ΑΧΡΙ ΤΡΙΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ *αὐτοὺς ἔχειν*. *Si vero nulli deſcendentes ſubſint, ſed adſcendentes* AD TERTIUM GRADUM, *ii quoque obtinerent*. Nec lex diſtinguit, naturales ſint liberi, an adoptivi, dum sui eſſent. Unde facile patet, liberos a matre inſtitutos eo beneficio non gaviſos, nec uno eorum deficiente, portionem hanc adcreviſſe reliquis. *Nulla enim* FEMINA, uti ad hoc caput CAJUS (b) ſcribit, *aut habet* SUOS HEREDES, *aut deſinere habere poteſt propter capitis deminutionem*. Ex quibus ultimis verbis ſimul colligo, nec a patre quidem inſtitutos filios eo beneficio gaviſos, ſi quamcumque paſſi eſſent capitis deminutionem, veluti ſervi pœnæ effecti atrocitate ſententiæ, vel deportati, vel in adoptionem dati aut emancipati. Nec abſque ratione adjecimus: HEREDES HABEBIT. Nam & exheredati exſortes erant hujus privilegii. Hinc ſi ſin-

(a) Juriſpr. Antejuſt. p. 618.

(b) Caj. lib. x. L. 13 ff de ſuis & legit. hered.

gamus, patrem ex duobus filiis Cajum inſtituiſſe heredem, Mævium exheredem ſcripſiſſe: deficiens ſane Caji portio, tanquam caduca, non deferebatur Mævio, ſed ærario vindicabatur. Exceptum tamen erat jus in liberto adſignato, de quo prolixius ad hunc locum diſputat Ter. Clemens. (a) Si enim pater decedens, inſtitutis liberis omnibus, uni eorum libertum ſub conditione vel in diem adſignaſſet: interim pendente die vel conditione omnia perinde obſervabantur, ac ſi adſignatus non eſſet, itaque mortuo liberto interim ad omnes hereditas & bonorum poſſeſſio pertinebat. Sin libertus uni pure, alteri ſub conditione fuerat adſignatus, is, cui pure adſignatus, pendente conditione, ſolus patroni jus habebat. (b) Denique ſi pater Cajo inſtituto ſoli adſignaſſet libertum, Mævioque exheredato caviſſet, *ut ei jus in libertum ſalvum eſſet*: eodem judice Ter. Clemente, (c) *nihil ei ad hanc rem nocebat exheredatio*. Ita enim cautum fuerat SCo Vellejano de adſignandis libertis, ut ſi ex liberis is, cui libertus fuerat adſignatus, in civitate eſſe deſiiſſet, neque ei liberi ulli eſſent, ceteris ejus liberis, qui manumiſerat, perinde omnia jura ſervarentur, AC SI NIHIL EO DE LIBERTO EAVE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET. (d) Hæc de liberis ſuis. Eodem beneficio per hanc legem gaudebant PARENTES USQUE AD TERTIUM GRADUM. Hinc ſi quis patri, matri, avo, aviæ, proavo vel proaviæ inſtituto inſtitutæve coheredem dediſſet, huj-

(a) Ter. Clem. Lib. xii L. 10. pr. ff. de adſign. lib.

(b) d. L. 10. §. 1.

(c) Ter. Clem. lib. xii. L. 40. ff. de bon. libert.

(d) L. 1. L. ult ff. de adſ. lib.

juſ-

juſque portio aliqua caduca fieret, ea adcreſcebat adſcendentibus inſtitutis, iique æque ac liberi fiſco vel ærario anteferebantur. In eo itaque melior erat parentum, quam liberorum, conditio, quod quum hi nonniſi in poteſtate teſtatoris conſtituti, caduca caperent: illi etiamſi deſcendentes in poteſtate non haberent, caducorum tamen ex eorum teſtamentis fierent participes.

Tertio, eo beneficio gaudebant ALII QUICUMQUE, QUI LIBEROS HABEBANT, HEREDES INSTITUTI. Quamvis enim eorum non meminerit ULPIANUS, (a) ubi ex inſtituto *de iis, qui jus antiquum in caducis habeant*, agit: plura tamen ibi reſecavit Aniani manus. Sed alia ejus rei argumenta ſuppetunt, ex quibus id acute demonſtravit JAC. GOTHOFREDUS. (b) Primo enim alio loco ſcribit ULPIANUS: (c) *Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodaverit: non poteſt* CADUCUM *vindicare ex eo teſtamento*, SI LIBEROS HABEAT: ubi ſane non eſt, quod cum JAC. CUJACIO reponamus: *ſi ex liberis exſiſtat*. Commodus enim eſt JCti ſenſus, ob fraudem legi caducariæ factam, heredem fiduciarium amittere jus vindicandi caduca, quod alias ob liberorum numerum haberet. Deinde idem liquet ex JUVENALIS Satyra ſæpe laudata, (d) ubi adulter:

- - - - Propter me, inquit, *ſcriberis heres*,
Legatum omne capis, nec non & DULCE CADUCUM,
Commoda præterea junguntur multa caducis,
Si numerum, ſi tres implevero.

(a) Fragm. tit. xviii. §. 1.

(b) Ad Leg. Pap. Popp. cap. xxxix.

(c) Fragm. tit. xxv. §. xvii.

(d) Sat. ix. v. 87.

Ex

Ex quibus verbis ſimul diſcimus, ſuffeciſſe ad hoc jus obtinendum vel unum unamve filium filiamve ſuperſtitem. Idque lucem inſignem adfundit fragmento Caji, (a) qui ad locum hunc ſcripſit: *Nam quem ſine liberis eſſe dicere non poſſumus, hunc neceſſe eſt dicamus* LIBEROS HABERE. Senſus enim eſt, vel ideo unum unamve ſufficere ad capiendum caducum, quod is, cui filius filiave eſt, non dicatur ſine liberis eſſe: is vero, qui ſine liberis non ſit, omnino liberos habere dicendus ſit. Et ſane, quum lex caducaria exoſa eſſet; non abs re monuerat Celsus, (b) *in ambigua ejus voce eam potius accipiendam eſſe ſignificationem, quæ vitio careat, præſertim quum etiam voluntas legis ex hoc intelligi poſſit.* Ex quo etiam collegiſſe videntur veteres, eum quoque jure antiquo capere poſſe caduca, qui jus liberorum a principe impetrarit. Eoque refero legem ejuſdem Celsi, (c) cujus ſpecies obſcuriſſima ſemper viſa eſt: *Neratius conſultus, an quod beneficium dare ſe quaſi viventi Cæſar reſcripſerat, jam defuncto dediſſe æſtimaretur? reſpondit, non videri ſibi Principem, quod ei, quem vivere exiſtimabat, conceſſiſſet, defuncto conceſſiſſe: quem tamen modum eſſe beneficii ſui vellet, ipſius æſtimationem eſſe.* Vir ſummus, Jac. Gothofredus, (d) recte vidit periocham hanc ad legem Papiam Poppæam pertinere, quam Celſus libris Digeſtorum xxx. & ſex ſequentibus illuſtrarit. Sed quum dubius hæreat, quodnam fuerit libri xxxiii. argumentum, & utrum iſte ad legem de maritandis ordinibus, an ad legem caducariam

(a) Caj. Lib. x. L. 149. ff. de V. S.

(b) Celſ. Lib. xxxiii L. 19. ff. de LL.

(c) Ibid. L. 191. ff. de V. S.

(d) Comm. ad Reg. jur. p. 745.

riam pertinuerit : duplicem effingit ſpeciem. Prior eſt, quod princeps alicui nuptias contra hanc legem indulſerit quaſi viventi : poſterior, quod princeps alicui quaſi viventi conceſſerit jus teſtandi contra hanc legem. Utroque enim caſu, mortuo interea eo, cui Princeps id beneficium dederit, quæri potuiſſe, an id & jam defuncto dediſſe æſtimaretur? Carpit ideo Gothofredum I. B. D'ANTOINE, (a) ſed argumentis leviſſimis, & valde dilutis. Nam & legem Papiam in his capitibus tum jam abrogatam fuiſſe, & Principem potius leges tueri, quam quidquam contra eas indulgere debuiſſe, urget. Quorum prius manifeſto falſum : poſterius ridiculum eſt, quum ipſa lex, ut ſupra vidimus, quædam contra legem a Senatu, & poſtea a Principe, indulgeri permiſerit. Maneat itaque, quod recte ſcripſit JAC. GOTHOFREDUS, ſpeciem hic ponendam eſſe, quæ pertineat ad Legem Jul. & Papiam. Sed quum commodius ea referri poſſit ad Legem caducariam, quam ad partem priorem de maritandis ordinibus, ſiquidem hic de effectu beneficii principis poſt mortem ejus, qui illud impetraverat, manente quæritur : ſpeciem ita fingo. Titius orbus aditurus hereditatem opimam, prævidebat, eam pro dimidia a fiſco occupatum iri, tanquam caducam. Petiit itaque a Principe jus liberorum, quod a Trajano, ſub quo Neratius Priſcus vixit, ſæpe fuiſſe datum, vel ex PLINII epiſtolis liquet. Interea, adita hereditate, ad plures abit Titius, eoque mortuo demum ſequitur principis

(a) Dans les regles du Droit civil. regl. 391.

cipis reſcriptum, quo ei jus liberorum indulgetur. Quæſtio itaque nata eſt, utrum id beneficium & mortuo datum cenſeatur, adeoque pars caduca, quam Titius, ſi viveret, jure antiquo cepiſſet, ad ejus heredes tranſmiſſa ſit, an ea ab ærario vel fiſco poſſit vindicari? Reſpondit Neratius ab heredibus conſultus, *non videri ſibi principem, quod ei quem vivere exiſtimabat, conceſſiſſet, defuncto conceſſiſſe*. Quumque ratio hujus interpretationis ſit conjectura & præſumtio de Principis mente & voluntate, quod non videatur ille mortuo jus liberorum dare voluiſſe, ejus vero voluntatis ſuæ interpres optimus ipſe Princeps eſſe poſſit: (a) recte addit Neratius: *Quem modum eſſe vellet beneficii ſui, ipſius æſtimationem eſſe* Principis. Ita ego hanc legem capio, nec quidquam in ſpecie noſtra eſſe arbitror, quod vel ordini fragmentorum CELSI, vel ejus argumentis, de quo hoc libro egit, adverſetur.

(a) L. 41. pr. ff. de vulg. & pupill. ſubſt.

Superſunt verba: II CADUCA JURE ANTIQUO CAPIUNTO. Caduca ergo ita capiebant hæ perſonæ, ut fiſco anteferrentur, ſive portio coheredis deficeret, ſive legatarii. Generatim enim ULPIANUS: (b) *Ut heredibus illis inſtitutis*, QUOD QUIS EX TESTAMENTO NON CAPIT, *ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere poſſet*. Totum nimirum adcreſcebat, ſi ſolus eſſet coheres, vel collegatarius conjunctus: ex parte, ſi plures eſſent, ſive heredes, ſive collegatarii, quibus poſſet accreſcere. Quid vero ſi Titio, teſtatoris avo, Mævio, extraneo & orbo, & Sempronio inſtitutis, hu-

(b) Fragm. tit. xviii. § 1.

hujus portio deficeret? Ea ſane adcreſcere debebat utrique pro parte dimidia. Sed quia Mævius non erat inter perſonas, quæ jus antiquum in caducis habebant: dimidia illa non Titio, ſed ærario vel fiſco cedebat. Et id ſibi volunt verba Ulpiani: *prout pertinere poſſet*. Hæ autem perſonæ non ſolum ærario, vel fiſco præferebantur, verum etiam in eo melioris, quam fiſcus, erant conditionis, quod quum in hunc caduca cum onere tranſirent, adeoque is & legata præſtaret, alioquin ab eo, cujus partem occupaverat, præſtanda: perſonæ contra illæ non omnes eo onere premerentur. Sane de liberis diſerte ſcribit CELSUS: (a) *Si filio heredi pars ejus, a quo nominatim legatum eſt, adcreſcit*, NON PRÆSTABIT LEGATUM, *quod* (id eſt, quia) *jure antiquo capit*. Quale quid & JULIANUS (b) habet, ad cujus verba tamen notat ULPIANUS, alio jure nos uti poſt conſtitutionem Severi & Antonini, cujus mentio fit in L. 74. ff. de legat. 1.

(a) L. 29. §. ult. ff. de leg. 2.

(b) L. 61. §. 1. ff. de legat.

III. Immo ipſum hoc ſecundum legis caducariæ caput non quidem antiquatum, ſed minus neceſſarium factum eſt, lata conſtitutione JUSTINIANI de tollendis caducis. Poſtquam enim ille jus adcreſcendi revocavit in uſum, caduca non ſolum his perſonis, ſed aliis quibuſcumque coheredibus & conjunctis, etiam extraneis & orbis delata ſunt, iiſdemque etiamnum deferuntur.

C A-

CAPUT IV.

AD CAPUT LEGIS TERTIUM,

De his, quæ pro non ſcriptis habentur.

I. *Lex caducaria de diverſorum generum bonis egit. Alia pro non ſcriptis habita, alia in cauſſa caduci, alia caduca, alia ereptitia, alia vacantia. Capitis noſtri ſententia.* II. *Quæ dicantur ab initio deficere. Legata relicta codicillis teſtamento non confirmatis. Legata denotandi cauſſa relicta. Captatoriæ inſtitutiones. Mutata teſtatoris voluntas. Pro non ſcriptis habita apud heredes manebant. Locus Plinii explicatus.*

I. Hæc de perſonis, quibus jus antiquum circa caduca ſervaverat lex Papia Poppæa: jam de ipſis bonis, de quibus lex eadem egit, diſſerendum. Horum quinque genera ſunt. Quæ enim ab initio deficiebant, pro NON SCRIPTIS habebantur: quæ a tempore conditi teſtamenti ante mortem teſtatoris; IN CAUSSA CADUCI erant: quæ poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas; CADUCA: quæ tanquam indignis auferebantur, EREPTITIA: & denique ubi heres vel legatarius plane deerat, ea VACANTIA dicebantur.

De ſingulis ordine egit lex caducaria, & capite quidem tertio, ceu ex ULPIA-

NI,

NI, (a) TER. CLEMENTIS (b) & PAULLI (c) fragmentis adparet, de iis, quæ pro non ſcriptis habentur. Quid vero de his lege noſtra cautum ſit, accurate expreſſit JUSTINIANUS, (d) cujus fide hoc exſtruimus caput tertium:

Quæ ab initio deficiunt, vel in quibus teſtator poſtea mutaverit voluntatem, ea pro non ſcriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta ſunt, jure antiquo capiunto.

II. Pro non ſcriptis itaque ſunt, QUÆ AB INITIO DEFICIUNT, id eſt, iis legata, quorum in perſonis ab initio non conſiſtunt. Talia primo ſunt, quæ quis ſibi ipſe, vel ei, quem in poteſtate habet, adſcripſit. (e) Tantum enim abeſt, ut hæc præſtare cogatur is, a quo relicta ſunt, ut legatarius iſte falſi reus ſit ex SC. Liboniano, (f) niſi de juſſu teſtatoris ex ejus ſubnotatione conſtet. (g) Deinde & ea deficere ab initio cenſentur, quæ tam ſunt obſcura, ut intelligi nullo modo poſſint. *Quæ enim non intelliguntur, quid ſignificent, ea*, teſte ALFENO VARO, (h) *perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent.* Et eo colore uſum arbitror Tiberium, dum Galbæ legata, a Livia relicta, præſtare renuit. HS enim quingenties quum præcipuum inter legatarios habuiſſet, quia notata, non perſcripta erat ſumma, herede Tiberio legatum ad quingenta revocante, ne hæc quidem accepit, teſte SVETONIO. (i) Inde enim patet, paullo obſcurius notatam fuiſſe ſummam, & quum incertum videretur, utrum de

(a) Ulp. Lib. xiii. L. 4. ff. de his quæ pro non ſcript.

(b) Ter. Clem. Lib. xii. L. 21. ff. de liberat. legat.

(c) Paull. Lib. v. L. 71. ff. de her. inſt. L. 88. ff. de leg. 3. L. 6. de adim. vel transf. leg.

(d) L. un. §. 2. 3. C. de caduc. toll.

(e) L. 1. L. ult. ff. de his quæ pro non ſcript.

(f) L. 1. §. 7. L. 6. L. 14. & ſeq. ad L. Corn. de falſ.

(g) L. 14. pr. L. 15. §. 1. eod.

(h) L. 2. ff. de his quæ pro non ſcript.

(i) Galb. cap. v.

de quingentis HS, an de quingentis ſenſerit teſtatrix, Tiberium id initio de minore ſumma interpretatum, poſtea autem id legatum tamquam obſcurum habuiſſe pro non ſcripto, & ſibi retinuiſſe. Multo magis itaque pro non ſcriptis ſunt, quæ inter ſe pugnant, veluti ſi contraria legatario vel heredi injunxerit teſtator, ſiquidem eo caſu neutrum ratum eſt. (a)

Eadem porro erat conditio legatorum relictorum iis, qui jam eo tempore non erant in rebus humanis, uti ad hoc caput noſtrum Ulpianus (b) notavit. Quumque & capitis deminutio maxima & media inſtar mortis ſit: etiam, quod his relictum fuerat, pro non ſcripto habebatur, veluti quod relictum erat ei, *qui tunc in hoſtium poteſtate erat, quum teſtamentum fieret, quique ab hoſtibus non redierat*, quamvis poſt teſtatorem deceſſiſſet. Ita enim Julianum ſenſiſſe, idem teſtatur Ulpianus. (c) Putares, id, tanquam quaſi caducum vel caducum, potius a fiſco occupandum eſſe, quia incapaci fuerit relictum. Sed conſultiſſima hujus deciſionis ratio eſt. Ex lege enim Cornelia, qui in captivitate moritur, eo momento, quo captus eſt, deceſſiſſe fingebatur, adeoque perinde erat, ac ſi ab initio legatum iſtud defeciſſet.

Sed & illa pro non ſcriptis erant, quæ in eam cauſſam pervenerant, unde incipere non poſſent: veluti ſi quid legatum eſſet ſervo alieno, eumque poſtea teſtator redemiſſet. (d) Ita enim legatum per hunc ſervum adquiſiviſſet ipſe heres, quod abſonum eſt.

(a) L. 188. ff. de Reg. jur.

(b) Ulp. Lib. xiii. L. 4 pr. ff. de his quæ pro non ſcript.

(c) Ibid. d. L. 4. §. 1. eod.

(d) L. 3. §. 2. ff. eod.

eſt. Quæ incapacibus erant deſtinata, ea palam relicta pro non ſcriptis erant, (a) clam data a fiſco eripiebantur, tanquam indignis. (b) Præterea pro non ſcriptis erant jure antiquo, quæ relinquebantur codicillis teſtamento non confirmatis. Diſerte enim PLINIUS: (c) *Tu quidem pro cetera tua diligentia admones me, codicillos Aciliani, qui me ex parte inſtituit heredem, pro non ſcriptis habendos, quia non ſint* CONFIRMATI TESTAMENTO. *Quod jus ne mihi quidem ignotum eſt, quum ſit iis etiam notum, qui nihil aliud ſciunt.* Quod & PAPINIANUS (d) confirmat. Sed ei juri poſtea eatenus derogatum conſtitutione Severi & Antonini, ut codicilli etiam teſtamento non confirmati rati ſint, cum appareat, teſtatorem a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, in teſtamento ſubſequuto non receſſiſſe. (e)

Non autem rata ſunt legata turpia, & *quæ* DENOTANDI *magis legatarii gratia ſcribuntur.* Ea enim pro non ſcriptis odio ſcribentis haberi, ait POMPONIUS. (f) *Denotare* idem eſſe, ac notare infamia, egregie probavit V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK (g), eique notioni egregie quadrat exemplum PAULLI: (h) *Si barbaro vel larvali habitu proceſſeris, do, lego.* Turpe enim ac prope infame viſum eſſe Romanis, exuta toga, Græcum pallium, nedum habitum barbaricum ſumere, vel e TERTULLIANI libello de pallio ſatis adparet.

Denique & captatorias inſtitutiones pro non ſcriptis eſſe habitas, ſatis conſtat: quamvis id jus non e lege Papia Poppæa, ſed

(a) d. L. 3. pr. eod.

(b) L. 10. L. 23. ff. de his, quæ ut indign.

(c) Lib. II. Ep. XVI.

(d) L. 5. ff. de jure codicill.

(e) §. 1. Inſt. de codic.

(f) L. 54. pr. ff. de leg. I.

(g) Obſ. Lib. I. c. II. p. 16.

(h) Rec. Sent. Lib. III. tit. IV. §. II.

ſed ex SCo eſſe, referant PAPINIANUS (a) & PAULLUS, (b) ex cujus loco vir ſummus, JUSTUS LIPSIUS, perperam colligit, legem noſtram SCum fuiſſe. Erant vero captatoriæ inſtitutiones, definiente PAPINIANO, (c) *non, quæ mutuis affectionibus judicia provocabant*, veluti, ſi qui me honoravit, cum ego in teſtamento meo heredem inſtituam, ſed *quarum conditio conferebatur ad ſecretum alienæ voluntatis*. Quæ verba egregie interpretatus vir ſummus, CORN. VAN BYNKERSHOEK, (d) illas inſtitutiones omnes captatorias dictas eſſe docet, quæ eo conſilio factæ, ut & alteri extorqueretur pars hereditatis. Unde perinde erat, ſive quis captionem in ipſum teſtatorem dirigeret, veluti: QUA EX PARTE TITIUS ME HEREDEM SCRIPTUM IN TABULIS SUIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HERES ESTO, (e) ſive in perſonam tertii, veluti: TITIUS SI MÆVIUM TABULIS TESTAMENTI SUI HEREDEM A SE SCRIPTUM OSTENDERIT, PROBAVERITQUE, HERES ESTO, (f) vel, quas formulas vir, quem laudavi, illuſtris (g) adjungit: TITIUS, SI ME TABULIS TESTAMENTI SUI HEREDEM A SE SCRIPTUM OSTENDERIT, PROBAVERITQUE, MÆVIUS HERES ESTO. Item: QUA EX PARTE TITIUS SEMPRONIUM HEREDEM SCRIPSERIT, EX EA PARTE MIHI MÆVIUS HERES ESTO. Omnes iſtæ captatoriæ inſtitutiones æque, ac legata captatoria, (nam & hæc non valuiſſe, CAJUS (h) teſtatur) pro non ſcriptis habebantur ex SCo paullo ante laudato. Atque inde facile intelligitur, cur PAULLUS (i) ad hoc caput tam accurate diſputet de inſtitutionibus

(a) L. 70. ff. de her. inſtit.

(b) Paull. Lib. v. L. 71. ff. eod.

(c) d. L. 70. eod.

(d) De captat. inſtit. Cap. iv. ſequ.

(e) L. 1. ff. de his quæ pro non ſcript.

(f) L. 71. pr. ff. de her. inſtit.

(g) Bynkersh. ibid. cap. vii.

(h) L. 64. ff. de legat. 1.

(i) Paull. Lib. v. d. L. 71. ff. de her. inſt.

captatoriis. Primo enim quærit, an captatoria ſit inſtitutio, ſi quis ita heredem ſcripſerit: *Qua ex parte Titius me heredem inſtituit, ex ea parte Mævius heres eſto?* idque negat, *quia in præteritum, non in futurum, inſtitutio conferatur*. Jam ſupra autem vidimus, non videri captare, qui eum, a quo honoratus ſit, remunerandi cauſſa heredem inſtituat. Deinde pergit: *Sed illud quæri poteſt, an idem ſervandum ſit, quod ſenatus cenſuit, etiamſi in aliam perſonam captionem direxerit, veluti, ſi ſcripſerit:* TITIUS SI MÆVIUM HEREDEM TABULIS TESTAMENTI SUI HEREDEM A SE SCRIPTUM OSTENDERIT, PROBAVERITQUE, HERES ESTO? Et reſpondet; *Id in ſententiam SC. incidere, non eſt dubium*. Perinde enim eſſe diximus, ſive in ipſum teſtatorem, ſive in tertium captio directa eſſet. Dubia, quæ hic morari lectorem poſſent, jam a viro laudatiſſimo ſublata ſunt.

Hæc omnia pro non ſcriptis habentur, quia ab initio deficiunt. Sed ejuſdem generis ea etiam erant, IN QUIBUS TESTATOR VOLUNTATEM SUAM POSTEA MUTAVERAT. Ea voluntatis mutatio vel in translatione, vel in ademtione legati antea relicti conſiſtit. De translatione accurate ad hoc caput diſputat PAULLUS, (a) ubi eam quatuor modis fieri docet, aut *a perſona in perſonam*, ut, ſi Titio legetur, quod Mævio fuerat relictum: *aut ab eo, qui dare juſſus erat, ut alius det, veluti:* FUNDUM, QUEM SEMPRONIO A MÆVIO LEGAVI, TITIUS DARE DAMNAS ESTO: *aut quum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei: aut quum, quod pure legatum transfertur ſub* con-

(a) Paull. Lib. V. L. 6. pr. ff. de adim. vel transf. leg.

conditione, ut: STICHUM QUEM TITIÆ LEGAVI, TUM HABETO, SI NUPSERIT. In omnibus his prius legatum adimitur, *quia noviſſima voluntas ſervatur*. Ita PAULLUS diſtinguit, ut doceret, an legatum quocumque modo translatum pro non ſcripto habeatur? Reſponſio non difficilis videtur. Pro non ſcripto habetur legatum prius, quia id, uti diximus, ademtum videtur. Hinc, *ſi id quod a Titio dederam, a Mævio dem, quamvis eſſe ſoleant duo ejuſdem rei debitores, tamen verum eſt, hoc caſu ademtum eſſe legatum, quaſi dixerim, ne Titius det*. (a) Ex quo conſequitur, ut quod de Titio antea præceperam, pro non ſcripto habeatur. Ita &, *ſi pro fundo decem legentur, verius eſt, prius legatum ademtum*, adeoque eatenus pro non ſcripto eſſe. (b) Aſt non ſemper legatum hujuſmodi pro non ſcripto erat eo ſenſu, ut penes heredem maneret. Nam ſi ſcripſerim: *fundum quem Titio legaveram, Mævio do, lego*, nihil manet apud heredem, quamvis priori legatum ademtum ſit. Nec fundus apud heredem manet, ſi eum primum Titio pure, ac poſtea ſub conditione legaverim, eaque conditio exſtiterit. Si autem centum, quos a Sempronio legaveram, poſtea legem a Javoleno, centum penes Sempronium manent, idemque contingit, ſi pro fundo decem legem, ſiquidem & tunc fundum retinet heres. Hæc eſt mens PAULLI, dum de translatione legatorum.

(a) Ibid. §. 1.

(b) Ibid. §. 2.

Nec dubium eſt, quin & ademto legato intelligatur mutata voluntas: ſive ipſo jure, ſive per modum exceptionis, ſive verbis

Dd 5 ex-

expreſſis, ſive tacite ademtum dicatur. Et poſtremum hunc adimendi modum exemplis quam plurimis illuſtrant jureconſulti. Nam ſi rem legatam teſtator deſtruxerit, (a) vel ſi eamdem in aliam formam mutaverit, ita ut ad priorem ſpeciem reduci nequeat, nullum dubium eſt, quin mutata ſit teſtatoris voluntas, eoque pertinet Paulli (b) noſtri fragmentum, quo *lana legata, veſtem inde confectam; materia legata, navem armariumve ex ea factum; nave* denique *legata*, eaque *diſſoluta, materiam* aliamve novam *navem deberi* negat. Ea enim omnia ita comparata ſunt, ut ad priſtinam ſpeciem reduci nequeant, quum contra, *maſſa legata, ſcyphi inde facti* recte & jure *exigantur*, quia facile ſolvuntur in maſſam priorem. Eadem ademtio inde colligitur, ſi teſtator rem legatam, nulla urgente neceſſitate, diſtraxerit, (c) vel ſi nomen, quod legaverat, exegerit, (d) vel ſi ædes, quas Titio legaverat, eidem vivus coemerit, & quæ ſunt alia hujus generis facta: qualia complura & Ter. Clemens (e) ad hoc caput recenſet. Nam ſi mille, quos mihi debebat Titius, vel ipſi, vel Sempronio legaverim, aſt eoſdem poſtea vel a Titio ſolutos acceperim, vel ei acceptos tulerim: legatum prius pro non ſcripto erit, quia mutaſſe videor voluntatem. Ex quo porro infert Terentius: *Unde Juliano placuit, & ſi debitori heres exſtiterit creditor, poſteaque ipſe creditor deceſſerit, legatum exſtingui: & hoc verum eſt, quia confuſione perinde exſtinguitur obligatio, ac ſolutione.* Hinc ſi Titius debitori

(a) L. 65. §. 2. ff. de legat. 1.

(b) Paull. Lib. V. L. 88 ff. de leg 3.

(c) §. 12. Inſt. de legat.

(d) §. 21. eod.

(e) Ter. Clem. Lib. XII. L. 21. ff. de liber. legat.

tori

tori ſuo Sempronio legaverit liberationem, Sempronius autem Titium heredem inſtituerit, iſque etiam mortuo Sempronio hereditatem adierit: ſtatim perimitur obligatio per confuſionem. Quid ſi ergo & Titius deceſſerit: an tunc utile erit legatum liberationis, quod in teſtamento ejus exſtit? Minime; quia confuſione & hæc obligatio pridem exſtincta eſt. Similis eſt tertia ſpecies a Terentio expoſita. Titius legaverat Sempronio liberationem, ſub conditione, ſi navis ex Aſia rediiſſet. Heres id legatum Sempronio intervertere cupiens, debitum exigit. Expuncto nomine, navis redit ex Aſia: exſtinctumne cenſebitur legatum? Negat id Terentius, *quia in arbitrio heredis eſſe non debeat, ut quandoque conditione exſiſtente, neque ipſi legatario debeatur legatum, ſi tum vivat, & capere poſſit, neque ei, ad quem hoc commodum pervenerit, ſi legatarius capere non poſſit*. Senſus eſt, abſurdum eſſe, conditionem ab herede occupari, eoque effici, ut exſiſtente conditione nec legatarius legatum capiat, nec ad eum perveniat id commodum, ad quem pervenire debeat, ſi legatarius capere non poſſit. Aſt quis ille, ad quem tunc iſtud commodum deberet pervenire? Reſpondet gloſſa: *Si legatum relictum alii ſub hac conditione, ſi legatarius capere non poſſit: vel dic forſan, conjuncto vel ſubſtituto*. Immo tu potius intellige fiſcum vel ærarium, cui legata incapacibus relicta cedebant. Abſurdum enim eſſe ait Juriſconſultus, in arbitrio heredis eſſe, vel legatario intervertere legatum, vel fiſco,

cui id vindicaretur, ſi legatarius eſſet incapax.

Et de his quidem omnibus lex noſtra cavit, UT PRO NON SCRIPTIS HABERENTUR, quæ verba ita interpretatur JULIANUS, (a) quod *perinde habeantur, ac ſi inſerta teſtamento non fuiſſent.* Quemadmodum ergo legatum, ſi teſtamento inſertum non eſſet, apud eum a quo relictum fuerat, permaneret: ita & pro non ſcriptis habita non occupantur ab ærario vel fiſco, ſed EA ILLI, A QUIBUS RELICTA SUNT, JURE ANTIQUO RETINENT. Et inde eſt quod PLINIUS (b) codicillos Aciliani, teſtamento non confirmatos, & pro non ſcriptis habendos ſervaturus, eam etiam conſilii ſui reddat rationem: *Præſertim, quum* DELATORI *locus non ſit. Nam ſi verendum eſſet, ne, quod ego dediſſem,* POPULUS *eriperet, cunctatior forte & cautior eſſe deberem. Quum vero liceat heredi donare,* QUOD IN HEREDITATE SUBSEDIT, *nihil eſt, quod obſtet illi meæ legi, cui publicæ leges* (caducariæ) *non repugnant.* Quemadmodum deinde ſi nihil in teſtamento de hoc legato ſcriptum fuiſſet, nec onus aliquod incubuiſſet heredi: ita inde conſequitur, ut & pro non ſcriptis habita ſine onere in hereditate ſubſideant. Pauciſſimis tamen caſibus & cum onere apud heredem remanet hujuſmodi legatum, veluti, ſi quis ſibi aliquid, quod alii reſtituere a teſtatore juſſus erat, adſcripſerit, (c) ſi miles legaverit, quod pro non ſcripto habetur, (d) ſi incapaci legatus fuerit ſervus cum onere fideicommiſſæ libertatis. (e) Favore enim libertatis invaluit,

(a) L. 1. ff. de his, quæ pro non ſcript.

(b) Lib. ii. Epiſt. xvi.

(c) L. 5. ff. eod.

(d) d. L. 5. in. ff. eod.

(e) L. 26. §. 6 ff. de fideic. lib.

luit, ut & heres, apud quem ſervus remanet, eum manumittere teneatur ex fideicommiſſo.

Et hoc quidem jus etiamnum obtinet, illudque, *quaſi antiquæ benevolentiæ conſentaneum, & naturali ratione ſubnixum intactum illibatumque cuſtodire præcepit* Justinianus, (a) *in omne ævum*, uti ominatur, *valiturum*. Id modo obſervandum, revocato in uſum jure adcreſcendi, non ſemper hodie pro non ſcriptis habita apud heredes, eoſve a quibus relicta ſunt, ſubſidere, ſed his aliquando ſubſtitutum, aliquando conjunctum collegatarium præferri.

(a) L. un. §. 3. C. de caduc. toll.

CAPUT V.

Ad Caput legis quartum.

De cauſſa caduci.

I. Caput quartum egit de bonis, *quæ erant* in caussa caduci. *Ejus ſententia.* II. *Id caput omnes tenebat, præter principem. An & Auguſta legibus ſoluta? Cauſſa quid hic ſignificet? Cauſſa teſtamenti, cauſſa pignoris, cauſſa bonorum, cauſſa caduci. In cauſſa caduci erat, quod relictum ei, qui poſt conditum teſtamentum vivo teſtatore deceſſerat. Nec non cujus conditio vivo teſtatore deficiebat. Uſusfructus repetitus. Lex 23. ff. de uſufr. leg. vindicata & expoſita. Quæ in cauſſa caduci erant, ærarium vindicabat. Poſtremis temporibus fiſcus quaſi caduca occupabat. An jam Hadriani tempori-*

 pori-

poribus? Emblemata Triboniani in L. 20. ff. de hered. petit. & L. 96. ff. de legat. 1. III. Jus novum.

I. HActenus de bonis, quæ pro non ſcriptis habentur: proxima ſunt, quæ olim IN CAUSSA CADUCI erant, de quibus capite ſequente actum eſſe vel inde patet, quod de eo jure adhuc libro XIII. differit ULPIANUS (a) libro X. CAJUS, (b) quum tamen inſequentibus libris tribus idem jam de caducis agat. Sententiam vero capitis nobis ſuggerit JUSTINIANUS L. un. §. 4. C. de caduc. toll. ex qua ita illud concipimus:

(a) Ulp. Lib. XIII. L. 59. ff. de cond. & demonſtr.
(b) Cajus Lib. X. L. 152. ff. de V. S.

Si quicumque hominum heres, legatariusve vivo teſtatore poſt teſtamentum conditum decedat, condicione deficiat, relictum in cauſſa caduci eſto, & populo, quaſi caducum, defertor.

II. Primo, ut ne quis ſe ab hac lege exemtum putaret, his verbis uſi videntur legiſlatores: SI QUICUMQUE HOMINUM HERES, LEGATARIUSVE. Vocabulum enim HOMO ad hoc caput interpretatus eſt CAJUS, (c) ut, quin illud legitimum fuerit, dubitari nequeat. Quum enim in plerisque legibus pœnalibus melior eſſet ſexus feminini, quam maſculini, conditio, ipſaque lex Papia Poppæa cum iis aliquando benignius, aliquando paullo durius egerit: ad hoc caput monendum duxit CAJUS, *hominis adpellatione tam feminam, quam maſculum, contineri*. Ne quis porro & principem hominis adpella-

(c) Caj. Lib. X. d. L. 152. de V. S.

la-

latione hic contineri putaret: eum diſerte exemit, legibuſque caducariis ſolutum fuiſſe docet ULPIANUS, (a) dum ad hoc ipſum caput ſcribit: *Princeps legibus ſolutus eſt*. Quamvis enim in dubium vocare nolim *αὐτοκράτορ* Principum imperium: id tamen ex hoc textu, qui de ſolis legibus caducariis agit, non probatur. Initio enim ſtatus monarchici principes multis libertatis ſimulacris deliniebant cives, ſeque legibus omnibus, aeque ac alios cives, teneri fingebant. Si tamen ſua intereſſe putarent, legi non parere, facile impetrabant a Senatu, ſibi plane obnoxio, ut lege ſolverentur. Ita lege Cincia Auguſtus; his ipſis legibus caducariis Cajus Caligula, teſte DIONE CASSIO, (b) ſolvebatur. Quo ſemel facto, ſucceſſoribus plerumque idem honor, qui anteceſſoribus habitus fuerat, decernebatur, puta *ut quibus legibus ſcriptum fuerit, ne divus Auguſtus, Tiberiuſve aut Claudius tenerentur, iis legibus & ſucceſſores ſoluti eſſent*, ceu ex notabili illo SCo in honorem Veſpaſiani facto adparet. (c) Hinc minime videbitur mirandum, etiam Severum, Caracallam, Alexandrum, ſub quibus Ulpianus vixit, non ipſa vi imperii, ſed Senatus beneficio ſe legibus ſolutos profiteri voluiſſe, quum & civilis eſſet ea profeſſio, & tantumdem juris illis daret lege ſolutio, quantum ſibi alii principes ex aliis principiis ſolent arrogare. Ut autem ad Ulpianum revertamur, poſtquam ille de auguſto principum privilegio dixit, etiam de Auguſta quaerit, an legibus, caducariis puta, ſoluta ſit?

(a) Ulp. Lib. xiii. l. 31. ff. de legib.

(b) Lib. lix. p. 747.

(c) Grut. Inscr. p. ccxlii.

reſpondetque: *Auguſta autem licet legibus ſoluta non eſt: principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quæ ipſi habent*. Mira videri poſſet hæc ULPIANI deciſio. Siccine enim princeps, ipſe ſolvendus legibus, Auguſtam ſolvere poterat? Siccine privilegium, quo ipſe alieno beneficio fruebatur, uxori impertiebatur? Sane olim id ſe non poſſe exiſtimabant principes, quamdiu libertatis umbra oculis civium objicienda videbatur. Aſt ubi Romani principem ferre didicerant: non amplius Auguſtæ opus eſſe exiſtimabant indulgentia ſenatus, ſed fingebant, principem ſemel legibus a ſenatu ſolutum, ſolvere etiam poſſe auguſtam, quia ei & in eum omne jus ſuum populus lege regia detulerit. Hinc quum olim Liviam non Auguſtus, ſed ſenatus, teſte DIONE, legibus quibuſdam ſolviſſet: poſtea ipſi principes eadem Auguſtis uxoribus privilegia tribuebant, quæ ipſi habebant.

Enimvero, ſi Auguſtæ eodem privilegio, quo ipſi principes, perfruebantur: quid, quæſo, ſibi vult JUNIUS MAURICIANUS, (a) dum ita ad legem noſtram differit: *Si Auguſta legaveris, & ea inter homines eſſe deſierit: deficit, quod ei relictum eſt, ſicuti* DI HADRIANUS *in Plotina, & proxime Imperator in Fauſtina Auguſta perſona conſtituit, quum ea ante inter homines eſſe deſiit, quam teſtator decederet?* Ex his verbis vir eximius JAC. GOTHOFREDUS (b) colligit, Auguſtam his legibus non fuiſſe ſolutam. Sed præterquam quod jam vidimus, ULPIANUM aliud ſentire, lex quoque noſtra non quærit, an Auguſta ca-

(a) Maurician. Lib. ii. L. 57. ff. de legat. 2.

(b) Comment. ad L. Jul. & Pap. p. 344.

caduci vel quaſi caduci capax, adeoque legibus caducariis ſoluta ſit? ſed an, quod ipſi relictum, in cauſſa caduci ſit, ſi ante teſtatorem decedat? Legatum fuerat Plotinæ & Fauſtinæ: iis ante teſtatores mortuis, earum collegatarii portiones jure adcreſcendi exigebant: negabat fiſcus, legatum illis deberi, quod in cauſſa caduci ſit: illi ſe non privatarum, ſed Auguſtarum collegatarios eſſe urgebant: re ad Hadrianum & Antoninum delata, uterque pro fiſco reſpondit, non quod Auguſtam, ſed quod Auguſtæ collegatarios his legibus ſolutos negarent. Contra ea ſi fingamus, Fauſtinæ & Titio conjunctim relictum fuiſſe fundum Cornelianum, & hunc ante teſtatorem deceſſiſſe: ejus pars ſane in cauſſa caduci fuiſſet ſecundum leges, ſed Fauſtina fiſco procul dubio fuiſſet prælata, quia *Auguſta, licet legibus ſoluta non eſt, principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quæ ipſi habent.* (a)

Antequam autem, quæ in cauſſa caduci fuerint, explanemus: paucis ipſum hoc vocabulum erit interpretandum. IN CAUSSA CADUCI idem eſt, ac *quaſi caducum*. CADUCUM proprie erat, quod poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas deficiebat. Quæ definitio quum non quadraret iis, quæ ante teſtatoris mortem deficerent, & ea tamen æque ærario vel fiſco vindicarentur: ea non niſi *ἀναλόγως* caduca vocari poſſe legislatores animadvertebant, atque hinc QUASI CADUCA, vel elegantius, IN CAUSSA CADUCI eſſe dicebant. *In cauſſa* enim ſæpe pereleganter pro *quaſi* ponitur in jure noſtro. Sic

U-

(a) d. L. 31. ff. de Legib.

(a) L. 1. §. 2. ff. de tab. exhib.

(b) L. 4. §. 1. ff. de ſeparat.

(c) L. 1. §. 10. ff. ſi is, qui teſtam. lib.

(d) Ulpi tit. xvii. §. 1.

Ulpianus: (a) *Hoc interdictum* (de tabulis exhibendis,) *pertinet non tantum ad teſtamenti tabulas, verum ad omnia, quæ ad* causſam testamenti *pertinent, utputa & ad codicillos, pertinet.* Ubi codicilli *ad cauſſam teſtamenti* pertinere, id eſt, quaſi teſtamenta eſſe dicuntur. Alio loco Papinianus (b) legatarios *pignoris cauſſam*, id eſt, *quaſi pignus*, quippe non per conventionem, ſed per legem conſtitutum, habere ſcribit. Sed & iterum Ulpianus, (c) ubi quærit, an, ſi teſtamento manumiſſus, hereditate nondum adita, rem teſtatori oppignoratam ſurripuiſſe dicatur, actio ex edicto locum habeat? Reſpondet, eam locum habere: *plenius enim* caussam bonorum *hic accipi pro utilitate*: quaſi dicat, pignus quidem non in bonis eſſe, ſed tamen *quaſi in bonis*, quia heredibus præſtet utilitatem, eorumque interſit, illud non fuiſſe ſurreptum. Eodem itaque ſenſu & bona quædam in caussa caduci, id eſt, *quaſi caduca* eſſe dicuntur.

Quænam autem? Lex noſtra duo *quaſi caducorum* genera complectitur. De priore: si vivo, inquit, testatore post testamentum conditum heres legatariusve decedat. Heredem itaque vel legatarium deceſſiſſe oportebat vivo testatore: quia, ſi eo jam exſtincto ante apertas tabulas deceſſiſſet, legatum vere caducum habebatur. (d) Additur: post testamentum conditum. Nam ſi heres vel legatarius jam eo tempore, quo teſtamentum fiebat, inter mortales eſſe deſierat: legatum, ceu ſuperiore capite jam obſervavimus, pro non ſcripto erat.

erat. (a) Nihil autem intererat inter HEREDEM & LEGATARIUM: quia ſublato jure adcreſcendi, pars ſive hereditatis, ſive legati, nec in hereditate ſubſidebat, nec accreſcebat coheredibus vel collegatariis, ſed ab ærario, vel poſtea a fiſco occupabatur. Ex quo ſimul intelligitur, ei juri tunc tantum fuiſſe locum, ſi pluribus inſtitutis heredibus, unus deficeret. Nam ſi unus, ex aſſe ſcriptus, ante teſtatorem deceſſerat, teſtamentum quidem erat deſtitutum, ſed excluſo ærario vel fiſco res ad cauſſam inteſtati redibat. (b)

(a) L. 4. ff. de his, quæ pro non ſcript.

Alterum quaſi caducorum genus his verbis in lege noſtra exprimitur: CONDITIOVE DEFICIAT, ubi ἀπὸ τῦ κοινῦ repetenda verba priora: *vivo teſtatore poſt teſtamentum conditum*. Si enim conditio, ut legatarius, ante eventum conditionis poſt teſtatoris mortem deficeret: legatum non erat in cauſſa caduci, ſed proprie caducum (c). Deficiebat autem conditio, non ſolum, ſi aliquid, quod conditioni adverſaretur, eveniret, veluti, ſi navis ex Aſia reditura vivo teſtatore periiſſet, & ab eo tamen eventu ſuſpenſa eſſet heredis inſtitutio, (quo caſu pro uno legato haberi monet CELSUS, (d) ſi vel alternative res diverſæ, vel res eædem ſub conditionibus contrariis, vel a diverſis perſonis legentur,) verum etiam, ſi quid in perſona legatarii contingeret, quod ipſum conditionem adimplere prohiberet, veluti ſi ante conditionis eventum diem ſupremum obiret. Quo pertinent illa ULPIANI: *Intercidit legatum, ſi ea perſona deceſſerit,*

(b) Ulp. tit. xxvi. §. v.

(c) L. un. §. 7. C. de caduc. toll.

(d) Ulp. Lib. xiii. L. 19. pr. ff. de cond. & dem.

rit, cui legatum eſt ſub conditione. Quid vero ſi inſtitutus non deceſſerit, ſed in inſulam fuerit deportatus? Tunc idem ULPIANUS (a) magis pendere ait conditionem, quam deficere, quia ſpes reſtitutionis ſupereſſet. Aſt ſi ea pœna in illum ſtatuta fuerit, quæ irrogat ſervitutem, legatum exſtingui concedit, quia ſervitus morti adſimiletur. (b) Singulare quid obſervatur in legato uſufructu: ſi repetatur. Repeti autem dicitur uſusfructus, quum teſtator ei, cui uſumfructum legavit, eidem relegat, in eum eventum, ſi amiſſus fuerit. Idque fit vel palam, his verbis: QUUM AMISSUS FUERIT, vel QUOTIES AMISSUS ERIT, vel tacite, quum teſtator ad tempus vitæ, vel in certos annos, legavit. (c) Quum itaque hujuſmodi legatum non pro uno, ſed pro multis habeatur, quorum dies per ſingula tempora cedit: (d) non abs te inde collegerunt veteres, quotieſcumque legatarius, capite minutus, uſumfructum amiſerit, illum repeti poſſe, ſive tacite ita legatus ſit, ſive palam: quamvis hoc poſterius, tanquam juri publico adverſum, ægrius, & diu poſt Antonini conſtitutionem admitteretur. Quare ſive teſtator ſcripſiſſet: TITIO USUMFRUCTUM, QUOTIES AMISSUS ERIT, DO LEGO: ſive TITIO USUMFRUCTUM, QUOAD VIXERIT, DO LEGO: uſufructuarius capite minutus priorem quidem uſumfructum amiſiſſe intelligebatur, ſed novum tamen ſimul reſumebat. (e)

Et hoc jus ad hoc caput noſtrum tractavit JUNIUS MAURICIANUS, (f) quamvis ejus fra-

(a) Ib. §. 1.

(b) Ib. §. 2.

(c) L. 2. L. 3. quib. mod. uſuſf. amitt.

(d) L. 1. ff. quando dies uſuſf. leg. ced.

(e) L. 3. § 2 ff. quib. mod. uſuſf. amitt.

(f) Maurician. Lib. ii. L. 23. ff. de uſufr. leg.

fragmentum crucem quodammodo figat jureconſultis. Vulgo ita legitur, etiam Florentiæ: *Licet teſtatori repetere legatum uſuſfructus, ut etiam poſt capitis deminutionem deberetur, & hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum reſcripſit, tunc tantum eſſe huic conſtitutioni locum, quum in annos ſingulos relegaretur*. Sed *id falſum eſt*, inquit vir ſummus, JAC. CUJACIUS, (a) *Ulpianus enim & Marcianus diſerte docent, & palam & tacite repeti poſſe uſumfructum*. (b) Quin Mauricianus ſecum ipſe pugnat. Quum enim initio ſcribat: Licet teſtatori repetere legatum uſusfructus, UT ETIAM POST CAPITIS DEMINUTIONEM DEBERETUR, (quod idem eſt, ac ſi ſcripſiſſet, licere teſtatori, uſusfructus legatum palam repetere:) ſtatim pergit, ex conſtitutione Antonini, tacite tantum repeti poſſe. Quomodo vero licebit palam repetere, ſi tacite tantum licet? Quum itaque hæc manifeſto inter ſe pugnare videantur: HALOANDER & RUSSARDUS pro *tunc tantum* reſcribunt *tunc tamen*, quæ medicina tamen parum opis adfert. CUJACIUS legi jubet *nec tantum*, eumque plerique ſequuntur: quum tamen paullo violentior ſemper criticis viſa ſit emendatio, quæ nullius innixa codicis auctoritate, textui infarcit particulam ſalutarem *non*, vel *nec*. Ex mea ſententia ſanus eſt MAURICIANI textus, nec auctorem ſecum pugnare puto, dummodo recte intelligatur. *Licet*, inquit, *teſtatori repetere legatum uſusfructus*, eo effectu, *ut etiam poſt capitis deminutionem deberetur*. Non itaque hæc verba modum repetendi innuunt, quaſi

(c) Obſ. Lib. XIV. cap. XVII.

(d) L. 1. §. ult. L. 2. §. 1. ff. quib. mod. uſusfr. amitt.

quaſi palam hac formula legatum uſusfructus repetere liceret, ſed effectum, ut repetitum etiam poſt capitis deminutionem debeatur. Pergit MAURICIANUS: *Et hoc*, (puta, quod uſusfructus repetitus etiam poſt capitis deminutionem debeatur,) *nuper Imperator Antoninus ad libellum reſcripſit, tunc tantum conſtitutioni locum eſſe*, ſi non expreſſe & palam in fraudem legum repetatur, ſed tacite, id eſt, *quum in annos ſingulos relegaretur*. Ita MAURICIANUS ſecum non pugnat. Aſt pugnat tamen cum ULPIANO. Quaſi vero pugna ſit inter ævi diverſi jureconſultos, & eam Antonini Pii conſtitutionem, cujus MAURICIANUS meminit, mutare non potuerint Principes inſequentes. Quod Antonini ætate prohibitum adhuc erat, id ſane facile poſtea vel novis principum conſtitutionibus, vel tacite invaleſcente contraria conſuetudine, permitti potuit.

His caſibus bona in cauſſa caduci erant. De iis vero cautum fuerat lege noſtra, ut QUASI CADUCA POPULO DEFERRENTUR. Conſultum Auguſtus voluerat ærario, & hinc quaſi caduca populo, cujus ærarium erat, deferri juſſerat. Ærarium temporibus ſaltim Auguſti caduca omnia occupaſſe, teſtis eſt TACITUS, (a) qui Auguſtum refert ſanxiſſe, *ut ſi a privilegiis parentum ceſſaretur, velut parens omnium*, POPULUS, *vacantia teneret*. Idem obtinuiſſe ſub Trajano & Hadriano, docent PLINIUS, (b) MAURICIANUS (c) & PAULLUS, (d) qui aliquoties mentionem faciunt bonorum, quæ quis capere nequeat, ad ærarium delatorum. Primus, quæ antea æra-

(a) Lib. iii. Ann. cap. xxv.
(b) Lib. ii. Epiſt. xvi Lib. iv. Epiſt. xii. & Paneg. cap. xlii.
(c) L. 15. § 1. 3. ff. de jur. fiſci
(d) L. 13. princ ff. eod.

ærario inferebantur, fiſco addixerat Antoninus Caracalla, de quo ULPIANUS: (a) *Hodie ex conſtitutione* IMP. ANTONINI *omnia caduca* FISCO *vindicantur, ſed ſervato jure antiquo liberis & parentibus*. Nec eſt, quod vel fidem ULPIANO abrogemus, vel ejus textum cum CUJACIO ideo ſollicitemus, quod jam JULIANUS (b) Hadriani temporibus fiſco ceſſiſſe caduca teſtetur. Tribonianum enim, ejuſve ſocios, ex inſtituto ſuo, pro ærario ibi fiſcum repoſuiſſe, vel inde patet, quod aliquando, uno loco prætervifo, alterum mutaverint, aliquando in eadem pæne periodo & ærarium reliquerint, & fiſcum repoſuerint pro ærario. Sic in L. 13. pr. ff. de jure fiſc. legimus, *Edicto D. Trajani, quod propoſui, ſignificatur, ut, ſi quis, antequam cauſſa ejus ad* ÆRARIUM *deferatur, profeſſus eſſet, eam rem, quam poſſideret, capere ſibi non licere, ex ea partem* FISCO *inferret, partem ipſe retineret*. Ea manum Triboniani produnt, quæ priore colo vocabulo ÆRARIUM pepercit, poſteriore, illo expuncto, reſcripſit: FISCUM. An vero dubitemus, quin idem in textibus ULPIANI factum ſit?

(a) Fragm. tit. xvii. §. 21.

(b) L. 20. §. 6. ff. de her. petit. L. 96. §. 1. ff. de leg. 1.

III. Hactenus de ipſo capite legis noſtræ. Id autem mutationem aliquam ſub Nerone paſſum eſt, SC. (ſi recte vidit MERILLIUS (c)) Trebelliano, quod legata & fideicommiſſa, quæ vivo teſtatore deficiant, apud eos, a quibus relicta erant, manere voluit. (d) Deinde idem caput una ſpongia delevit JUSTINIANUS, (e) dum ea omnia, quæ olim in cauſſa caduci eſſe dicebantur,

(c) Obſ. Lib. vii cap. xxii.

(d) L. 26. ff de her. inſtit. L. 60. ff de leg. 2.

(e) L. un. §. 4. C. de caduc. toll.

tur, æque ac pro non ſcriptis habita, apud eos manere voluit, a quibus relicta fuerant, vel apud eos qui fideicommiſſo erant gravati, niſi & in hunc caſum eos vel ſubſtitutus vel conjunctus antecederet. Addidit etiam, ut his omnibus ea portio accreſceret cum onere, ſive illud in faciendo dandove, ſive in modo, ſive in conditione conſiſteret. Quo jure etiamnum utimur.

CAPUT VI.

Ad Capita V. VI. & VII.

De Caducis.

I. S*Equitur doctrina de caducis. De iis non unum, ſed tria capita in hac lege exſtitiſſe, probatur. Eorum ſententia profertur.* II. *Caduca erant, quæ mortuo teſtatore ante apertas tabulas deficiebant. Non tamen ſi deficeret heres ex aſſe. L. 68. ff. de her. inſt. explicata. Tabulæ quando dicerentur apertæ? Peréger factus quis videatur? Peregri, peregrem, peregre. L. 81. ff. de adqu. vel omitt. her. & L. 49. ff. de legat. 2. expoſita.* III. *Cælibi vel alii incapaci relictum caducum fiebat. An & quod Latino Juniano relictum? Servo hereditario inſtituto ex cujus perſona æſtimata capacitas? L. 55. ff. de legat. 2. explicata. Quibus caſibus hæc fiſcus ceperit?* IV. *Ob conditionem deficientem id, quod relictum erat, caducum fiebat. An conditio heredi adſcri-*

pta

pta ad ſubſtitutum quoque pertineat? V. *Jus novum.*

I. TErtium bonorum genus, de quo lege caducaria cautum fuerat, ſunt CADUCA *κυρίως* dicta, id eſt, quæ mortuo teſtatore ante apertas tabulas deficiunt. De his permulta exſtant ULPIANI, TER. CLEM. PAULLI & CAJI fragmenta, ex quibus manifeſtum eſt, caput de quaſi caducis proxime excepiſſe doctrinam de caducis. Non autem unum cum ſuperiori hoc fuiſſe caput, vel ex eo adparet, quod de quaſi caducis a CAJO actum libro X. de caducis libro XI. XII. & XIII. ex quo librorum numero ſimul colligimus, totidem fuiſſe de caducis capita, maxime, quum de aliis caducis libro XI. de aliis, ſequentibus agat. Quamobrem ductu ULPIANI (a) & JUSTINIANI (b) tria illa capita ita concipimus:

(a) Fragm. tit. XVII.
(b) L. un. §. 1. C. de caduc. toll.

CAP. V. *Si heres pro parte, legatariuſve, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumve relictum erit, poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas teſtamenti decedet, vel pereger fiet, ea hereditatis pars legatumve caduca ſunto, populoque deferuntor.*

CAP. VI. *Sive cælibi, vel alteri cuivis, plus, quam ex H. L. licebit, relictum erit, & id caducum eſto, populoque vindicator.*

CAP. VII. *Sive heres legatariuſve poſt mortem teſtatoris ante eventum conditionis de-*

deficiat, hereditas legatumve caduca ſun-to, populoque deferuntor.

II. Primum itaque caſum, quo hereditas legatave caduca fiebant, ita expreſſimus: SI HERES PRO PARTE LEGATARIUSVE, QUIBUS PURE, VEL IN DIEM CERTUM HEREDITAS LEGATUMVE RELICTUM ERIT, POST MORTEM TESTATORIS DECEDET, VEL PEREGER FIET. Intelligenda lex DE HEREDE PRO PARTE. Nam ex aſſe inſtitutus non ſolum, quandocumque vellet, hereditatem recte adibat, ſed &, ſi ante aditionem deficeret, eam hereditatem non ad fiſcum, ſed ad heredes ab inteſtato devolvebat. (a) Hinc PAULLUS (b) ad hoc caput eleganter quærit, *quum ſolus ſervus heres inſtitutus ſit, an ſicut licet uno tempore omnium dominorum juſſu adire hereditatem, ita & ſeparatis temporibus ſingulorum juſſu recte adeat?* Species belliſſima, & cujus occaſione quæſtionem non unam tractaſſe videtur jureconſultus. Titius Stichum, communem Javoleni, Caji & Mævii ſervum heredem ex aſſe inſtituerat. Non poterat Stichus, niſi dominorum juſſu, adire. Jubebat Javolenus: Cajus & Mævius ſibi amplius deliberandum putabant. Sticho itaque juſſu Javoleni hereditatem non totam ſed pro parte adeunte, quæſtio incidebat, an ea aditio pro parte rata ſit, & an is poſtea & Caji, & Mævii juſſu reliquas hereditatis partes ſeparatim adire queat? Adfirmabat id PAULLUS, addita ratione: *Nam quia ſervus ſæpius adit, non ex teſtamento, ſed ex* JURE DOMINORUM *venire utilitatis cauſſa*

(a) L. 80. ff. de adqu. hered.

(b) Paull. Lib. v. L. 68. ff. de adqu. vel omitt. her.

cauſſa videtur, ne alterius feſtinatione alterius jus lædi videatur. Hinc perinde erat, ac ſi non unus ex aſſe, ſed ſinguli Stichi domini pro parte dominii inſtituti fuiſſent. Ex eo altera naſci poterat quæſtio, quæ præcipue ad hoc caput pertinet, & a Triboniano videtur omiſſa, an Cajo & Mævio ante apertas tabulas exſtinctis caducæ eorum portiones eſſent, & a fiſco vindicarentur? Quamvis vero hic nihil lex definiat, & ex eodem principio, quod ſervus non tam ex teſtamento quam ex dominorum jure veniat, conſequi videatur, ut partes illæ tanquam deficientes fiſco cedant: benigniorem tamen ſententiam prævaluiſſe putaverim, partim quod portio nulla vere deficeret, deficiente non herede, ſed heredis domino: partim quod iſtud principium *utilitatis tantum cauſſa*, & *ne alterius feſtinatione alterius jus læderetur*, receptum, in odium coheredum non erat detorquendum.

Lex itaque ad ſolos pro parte inſtitutos heredes, nec non ad LEGATARIOS pertinebat, ſive HEREDITAS LEGATUMVE iis PURE, ſive IN DIEM CERTUM RELICTUM eſſet, modo POST MORTEM TESTATORIS ANTE APERTAS TABULAS DECESSISSENT. *Heres* enim tunc nihil tranſmittebat, quia nondum adire potuerat: nec *legatarius*, quia dies legatorum pure vel in diem certum relictorum demum ab apertis tabulis cedebat: nec is cui ſub conditione vel in diem incertum aliquid relictum fuerat, quia hujuſmodi legati dies exſiſtente demum conditione vel die cedebat: uti ad primum legis caducariæ caput plenius nota-

tavimus. Additur: POST MORTEM TESTATORIS. Nam quod defecerat jam ante conditum teſtamentum, *pro non ſcripto*; quod poſt illud ante mortem teſtatoris, *in cauſſa caduci* erat. Sed & ſequentia verba: ANTE APERTAS TABULAS non ſine ratione adjecta ſunt. Iis enim apertis, hereditas ſtatim poterat adiri, & ſemel adita tranſmittebatur ad heredes, multoque magis legatum, cujus dies ab apertis tabulis cedebat, ſtatim tranſmittebatur. Inde eſt, quod veteres tanto cum adparatu ad hoc caput differuerint de aperiendis tabulis. Quum enim quæreretur, ſi duo exſtent exempla tabularum, an, alterutro patefacto, apertæ videantur tabulæ? ULPIANUS intereſſe ait, utrum alterutrum, an utrumque ſit authenticum. Priore caſu, exemplo aperto, nondum apertum eſſe teſtamentum: (a) poſteriore ſufficere, ſi alterutrum fuerit patefactum. (b) Quumque porro dubitaretur, an teſtamentum ſua natura apertum, pro aperto habendum ſit, idem ULPIANUS (c) id quoque adfirmat; nec referre ſcribit, (puta quod ad jus accreſcendi,) a quo apertum ſit. Idem (d) eleganter quærit, quid juris ſit, ſi tabulæ non exſtent, veluti ſi exuſtæ ſint, vel ab herede aliove ſupprimantur? reſpondetque, *futurum eſſe, ut ſubveniri legatariis debeat*, ſi nimirum aliunde conſtet, quid quantumque iis relictum ſit. Præter hæc CAJUS (e) monet, codicillos æque ac tabulas ſecundas, (id eſt, in quibus ſubſtitutiones ſcriptæ erant, quas tabulas ſecundas dici conſueviſſe jam BRISSONIUS obſervavit,) teſtamen-

(a) Ulp. Lib. xiii. L. 11. ff. teſtam. quemadm. aper.
(b) Idem Lib. xiii. L. 10. pr. ff. eod.
(c) Ibid. d. L. 10. §. 1 ff. eod.
(d) Ibid. d. L. 10. §. 2. ff. eod.
(e) Caj. Lib. xi. L. 11. ff. eod.

menti vel tabularum principalium partem obtinere. Ex quo ſequebatur, ut, iis apertis, dies legatorum cederet, etiamſi codicilli nondum eſſent aperti; adeoque & ſubſtitutiones ſalvæ eſſent, etiamſi tabulæ ſecundæ nondum fuiſſent apertæ.

Ita ex lege noſtra dies legatorum pure vel in diem certum relictorum cedebat ab apertis tabulis, &, quod ante earum aperturam deficiebat, id ærario vel fiſco deferebatur. Quum vero uſusfructus non tranſiret ad heredes, ejuſque legati dies cederet ab adita hereditate: facile patet, ad hoc legatum jus illud non pertinuiſſe. Magis autem dubitabatur de ſervitutibus prædialibus, quando earum dies cederet? Paullus (a) videtur exiſtimaſſe, hujus quoque legati diem cedere ab adita hereditate, eamque ſententiam adoptavit vir ſummus, Jac. Cujacius. (b) At ex Marcello (c) tamen veroſimilius eſt, diem legatæ ſervitutis ſtatim a morte teſtatoris ceſſiſſe. Quam in rem quæ a Bachovio (d) & Wiſſenbachio, (e) viris clariſſimis, diſputentur, repetere nolumus, ſed id tantum obſervamus, eamdem quæſtionem tractaſſe videri Ulpianum, (f) dum ad hoc caput de ſervitutibus prædialibus egit, ex quo tractatu tamen non niſi pauciſſima hæc verba Tribonianus decerpſit: *Jus cloacæ mittendæ ſervitus eſt.*

(a) L. ult. comm. præd. ruſt. & urb.

(b) Obſ. Lib. I. cap. xxiii.

(c) L. I. ff. de ſerv. legat.

(d) Vol. II. Diſp. xiii. th. vii.

(e) Ad tit. ff. de ſerv. leg. Theſ. I.

(f) Ulp. Lib. xiii. L. 7. ff. de ſerv.

Ærarium itaque occupabat iis relicta, quæ ante apertas tabulas poſt conditum teſtamentum decesserant. Quid vero ſi coheredes ſibi invicem fuiſſent ſubſtituti? Fingamus Cajum & Titium heredes fuiſſe ſcriptos, ad-

dita ſubſtitutione, ut ſi alteruter heres non ſit, alter heres eſſet: fingamus, mortuo teſtatore Titium adiiſſe, Cajum repudiaſſe ſuam partem, tunc ſane quæſtio oriri potuit, an Titius ſine nova aditione partem Caji deficientem adquirat? Eleganter reſpondet Ulpianus: (a) *Totiens videtur heres inſtitutus etiam in cauſſa ſubſtitutionis adiiſſe, quotiens adquirere ſibi poſſit: nam ſi mortuus eſſet, ad heredem non transferret ſubſtitutionem*. Poterat itaque Titius etiam Caji partem ſine nova aditione adquirere, quia adquirere ſibi poterat. Aſt ſi eum, antequam Cajus repudiaret, deceſſiſſe ponamus: heredes Titii partem Caji repudiatam non cepiſſent, etiamſi Titius jam ſuam partem adiiſſet.

Nec minus caducum fiebat, quod ei fuerat relictum, qui poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas PEREGER FACTUS erat. Ita enim rem exprimit Ulpianus, (b) non uti editiones vulgares præferunt, *pereger*, nec, ut Cujacius mallet, *peregrinus*. Probum enim & antiquum eſt *τὸ pereger*, æque ac *celeber*, *acer* & ſimilia. Argumento ſunt non ſolum adverbia *peregre* & *peregri*: (c) ſed & accuſativus vetus *peregrem*, quo adhu uſus eſt Ausonius, (d) dum ſcripſit: *Nedum me* PEREGREM *exiſtimes*. Pereger autem fiebat deportatus, vel cui aqua & igni fuerat interdictum. Is enim *ad peregrinitatem redigi dicitur* Svetonio (e) & Ulpiano, (f) quia jura civitatis omnia amittebat, adeo, ut & togæ jure careret, teſte Plinio. (g) Quidquid ergo ei pure vel in certum diem relinquebatur, fiebat caducum tan-

(a) Ulp. Lib. xiii. L. 81. ff. de adqu. vel omitt. her.

(b) Fragm. tit. xvii. §. 1.

(c) Voſſ. Analog. Lib. iv. cap. xx.

(d) Epiſt. xvii. ad Symmach.

(e) Claud. Cap. xvi.

(f) L. 10. §. 6. ff. de in jus voc.

(g) Lib. iv Epiſt. xi.

tanquam ſi heres vel legatarius ante apertas tabulas deceſſiſſet. Quod ſub conditione fuerat teſtamento datum, non ſtatim perimebatur, quia ante exſiſtentem conditionem poterat in civitatem reſtitui. Quid vero ſi heres tempore conditi teſtamenti in hoſtium poteſtate eſſet, ibique deceſſiſſet? Tunc ſane pars ei relicta non cedebat fiſco, ſed tanquam non ſcripta in hereditate ſubſidebat, etiamſi mortuo teſtatore ante apertas tabulas deceſſiſſet, quia ex lege Cornelia fingebatur ipſo captivitatis momento mortuus eſſe. (a)

His caſibus autem EA HEREDITATIS PARS LEGATUMVE CADUCA ERANT, POPULOQUE DEFEREBANTUR. Non itaque caduca ſubſidebant in hereditate, nec accreſcebant coheredi vel collegatario, ſed ærario vindicabantur, cujus jura deinde fiſcum invaſiſſe diximus. Quid vero ſi res legata periiſſet? Tunc non plus capiebat ærarium, quam ipſe legatarius, ſi viveret, accepiſſet. Quam in rem elegans eſt PAULLI (b) ad hoc caput tractatio. *Mortuo bove*, inquit, *qui legatus eſt, neque corium, neque caro debetur*. Quamvis enim alioquin noſtrum etiam ſit, quod e re noſtra ſupereſt: (c) aliud tamen in legatis obtinet, quod rei interitu exſtinguitur, ut adeo nec ad ærarium vel fiſcum inde quidquam perveniat. Quærit deinde PAULLUS: (d) An *ſi Titio frumentaria teſſera legata ſit, & is deceſſerit*, legatum exſtinguatur? Erant autem *teſſeræ frumentariæ*, Græcis καλάμοι vel ψῆφοι, ſignum, quo quiſque exhibito frumenti menſtrui portionem

(a) L. 4. §. 1. ff. de his quæ pro non ſcript.

(b) Paull. Lib. v. L. 49. ff. de legat. 2.

(c) L. 49. §. 1. ff. de rei vind.

(d) Ib. d. l. 49. §. 1. ff. de leg. 2.

teſſeræ illi inſcriptam, principis liberalitate accipiebat, & unde diribitores frumenti teſſerarii dicebantur, de quibus quædam Cujacius, (a) Hadr. Turnebus, (b) Petitus (c) & viri docti ad Persium, (d) quæ hic non repeto. Id tamen addere viſum, teſſerarum illarum venditionem, etiam in marmoribus memorari, ſi recte legit Reineſius Inſcr. Claſſ. XV. 12.

(a) Obſ. Lib. vi. cap. xxxiii.
(b) Adverſ. Lib. xix. c. xxvi
(c) Var. Lect. Lib. i cap. viii.
(d) Sat. v. v. 73.

HIC. SEPTIMVM. DECIMVM.
FRVMENTVM PVBLICVM.
ACCEPIT.
SEXTVM. DECIMVM. VENDIDIT.

Plura de teſſeris frumentariis habent Jac. Guther. de Offic. Dom. Aug. Lib. II. c. XI. Lipſius Elect. Lib. I. cap. VIII. Jac. Gothof. ad Cod. Theod. Lib. XIV. tit. XVII. de annon. civic. & pane gradil. p. 241. Tom. V. & Vinc. Contaren. tractatu ſingulari de re frumentaria.

Id modo obſervo, teſſeram non ita legatam intelligi, ac ſi teſtator ſuam teſſeram, quam beneficio principis acceperat, legare alii potuerit: (perſonale enim erat beneficium, quod non magis ac aliæ principum liberalitates in heredes tranſmittebatur:) ſed ſolebant teſtatores heredem damnare, ut alicui teſſeram hujuſmodi compararet, vel, ſi id non poſſet, ejus præſtaret æſtimationem. Hinc aliquoties hujuſmodi legatorum vel fideicommiſſorum mentio fit in jure noſtro: *Heres libertis meis teſſeram frumentariam emito.* (e) *Sejo teſſeram frumentariam comparari*

(e) l. 52. §. 1. ff. de judic.

ri volo poſt diem trigeſimum a morte mea. (a) *Liberto meo tribum emi jubeo* : (b) nam & inde tribules commoda & liberalitates principales conſequebantur. Quærit itaque Paullus, ad quem jam redeo, an ejuſmodi legatum teſſeræ frumentariæ, decedente legatario, exſtinguatur? Idque negat, quia *cui teſſera vel militia legatur, ei æſtimatio videatur legata*. Quod adeo verum eſt, ut, ſi legatarius frumentariam teſſeram ex cauſſa lucrativa habere cœpiſſet, pretium tamen teſſeræ præſtandum videretur, quia tale legatum vel fideicommiſſum magis in quantitate, quam in corpore conſiſteret. (c) Unde & Scævola, legata tribu, non modo tribus æſtimationem, ſed & commodorum & liberalitatum principalium, quas legatarius ex eadem tribu uſque in diem mortis ſuæ conſequuturus fuiſſet, deberi docet. (d) Ex quo facile patet, deficiente ante apertas tabulas legatario, ærarium etiam, vel fiſcum frumentariæ iſtius teſſeræ æſtimationem ab herede petere potuiſſe. Bella quoque tertia Paulli (e) quæſtio, an ſi rem, quæ in commercio non eſt, teſtator reliquerit, legatum exſtinguatur? Intereſſe ait, reſne in commercio legatarii ſit, an in nullius. Si nec in legatarii, nec in ullius commercio ſit, nullum eſſe legatum, cum Prisco Fulcinio ſtatuit, quamvis ita utiliter legari olim exiſtimaverit C. Trebatius Testa. Sin quis heredem ſuum eum fundum, cujus commercium ipſe non habuit, dare juſſit ei, qui ejus commercium habet, Proculo putat aſſentiendum, qui hujuſmodi

(a) L. 87. pr. ff. de legat. 2.

(b) L. 35. pr. ff. de legat. 3.

(c) L. 87. pr. ff. de leg. 2.

(d) d. L. 35. p. ff. de legat. 3.

(e) Paull. Lib. V. d. L. 49. §. 2. 3.

legatum deberi, & vel rem, ſi in bonis teſtatoris fuerit, vel æſtimationem ejus peti poſſe, docebat. Quemadmodum idem & in ſtipulationibus obtinet, ſi quis mihi rem commercio ſuo exemtam promiſerit. (a) Ex quo denuo conſequitur, ut caduco hujuſmodi legato, etiam ærarium vel fiſcus eodem jure uteretur, & vel rem vel æſtimationem ab herede recte exigeret. Quod & obtinebat, *ſi teſtator dari quid juſſiſſet, aut opus fieri, aut munus dari*. Nullum enim eſt dubium, quin ſi legatum hoc caducum fieret, ærarium vel fiſcus idem petere potuerit, quod petiiſſet legatarius. Aſt contra, ſi heredes, a quibus hujuſmodi quid relictum fuerat, deficerent, eorumque portiones occuparet fiſcus: is idem dare vel facere erat obſtrictus, quod dediſſent feciſſentve heredes. Et eo pertinere videntur poſtrema Paulli (b) verba: *pro portione ſua eos præſtare, quibus pars hereditatis accreſceret, atque atque cetera legata, placet*. Quamvis hic Tribonianus quædam videatur immutaſſe, & loco fiſci poſuiſſe heredes, quibus pars hereditatis accreſcat, quum eo tempore jus accreſcendi hoc caſu non haberet locum. Omnia enim onera ſubire ærarium vel fiſcum etiam ex SC. Silaniano hereditates occupantem, quæ heredi legatariove, ſi cepiſſet, incubuiſſent, poſtremo capite docebimus, & ad hoc ipſum caput monuit Cajus, (c) dum ſcripſit: *Dicitur, ex aſſe hereditates ex Silaniano cum fiſcus vindicaſſet, ut nec libertates nec legata tueatur, quod aperte nullam habet rationem, quum ex quibuſ-*

(a) L. 34. ff. de verb. oblig.

(b) Paull. ibid. d. L. 49. §. ult. de leg. 1.

(c) Caj. Lib. xi. L. 14. ff. de iure fiſci.

buslibet aliis cauſſis ſiſco vindicatis heredi'tatibus, & LIBERTATES & LEGATA maneant.

III. Alterum caducorum genus capite ſexto hunc in modum deſcribitur : SIVE CÆLIBI VEL ALTERI CUIVIS PLUS, QUAM EX H. L. LICEBIT, RELICTUM ERIT. Cælibem jam puberem nihil capere potuiſſe ex aliorum teſtamentis, niſi teſtatori cognationis vinculo junctum, ſuperiore libro demonſtravimus. Si quid ergo ei relictum fuerat; id tanquam caducum vindicabat ærarium, niſi intra centum dies, cretioni olim præfinitos, uxorem ducendo nubendove, legi paruiſſet. (a) Quamvis enim obſtare videatur regula Catoniana, quam CELSUS (b) ad hoc ipſum caput refert & interpretatur, quippe qua cautum, ut *quod, ſi teſtator teſtamenti facti tempore deceſſiſſet, inutile foret, id legatum, quocumque tempore deceſſerit, non valeret* : tamen, ipſo monente CELSO, hæc definitio in quibuſdam falſa eſt, nec ad novas leges, teſte ULPIANO, (c) pertinet. Poterat itaque cælebs legatum capere, ſi intra centum dies legi pareret : alias fiſco erat locus. Quod quum moleſtum eſſet teſtatoribus, ignaris, utrum tempore apertarum tabularum heres vel legatarius cælebs adhuc futurus ſit, an habiturus uxorem : id agere ſolebant, ut ærarium vel fiſcum quoquo modo excluderent. Eo ſane comparatum erat elegans iſtud *εὕρημα*, cujus ad hoc caput meminit ULPIANUS. (d) Teſtator L. Titio, ob cælibatum incapaci, legaverat decem, ſperans fore, ut ante mortem ſuam uxorem duceret. Veritus autem, ne, ſi in cælibatu per-

(a) Ulp. Fragm tit. xvii. §. 1.

(b) Celſ. Lib. xiii. l. 1. ff. ad reg. Cat.

(c) L. 59 ff. eod.

(d) Ulp. Lib. xiii. L. 64. ff. ad L. Falcid.

maneret, fiſcus id legatum prærepturus & Titio nihil relicturus ſit: hac formula fuerat uſus: HERES MEUS L. TITIO DECEM DARE DAMNAS ESTO, ET QUANTO QUIDEM MINUS PER LEGEM, (Tribonianus de ſuo addidit *Falcidiam*,) CAPERE POTERIT, TANTO AMPLIUS EI DARE DAMNAS ESTO. Quærebatur, an, præreptis a fiſco decem illis, Titio legatis, heres nihilominus Titio alios decem præſtare teneretur? Reſpondebat ULPIANUS, *ſententiæ teſtatoris ſtandum eſſe*. Accipiebat itaque hoc caſu fiſcus decem, Titio legatos, tanquam caducos: ſed heres tunc eam jacturam reſarcire tenebatur Titio: idque fiſcus, cui jam ſatisfactum fuerat, jure non impediebat. Sæpe etiam fiebat, ut legatarii cælibis intereſſet, ſpeciem quandam, veluti fundum, domum, ſervum habere. Quum autem ejus legati incapax eſſet, operam dabat teſtator, ut, ſi non lucrum, rem ſaltim haberet. Hinc fundum v.c. centum dignum, ita legabat: SI CENTUM HEREDI, VEL ALII CUILIBET DEDISSET. Quæſtio incidebat, an fiſco locus eſſet? Idque procul dubio erat negandum, quia ita legatarius nihil capiebat lucri, rem accipiens pro juſto pretio. Sed quum videretur id legatum inutile, quo legatarius nihilo fieret locupletior: reſpondit TER. CLEMENS, (a) UBERRIMUM *videri eſſe legatum: nam alias intereſſe legatarii, fundum potius habere, quam centum: ſæpe enim confines fundos etiam ſupra juſtam æſtimationem intereſſe noſtra adquirere*.

(a) Ter. Clem. Lib. xiii. L. 54. ff. de leg. 2.

Nec tantum, quod cælibi, ſed &, quod ALTERI CUIVIS PLUS, QUAM PER H. L. LICEBAT,

BAT, RELICTUM FUERAT, tamquam caducum ærario vel fiſco deferebatur. Sic orbi non capiebant ultra ſemiſſem. Si quid ultra relictum eſſet; id fiſcus occupabat, niſi ante apertas tabulas, filium filiamve ſuſtuliſſent. Et quamvis additum fuiſſe videatur: PER HANC LEGEM: non minus tamen legi caducariæ locus erat, ſi quis per aliam novam legem tantum, quantum relictum fuerat, capere non poſſet. Hinc ULPIANUS (a) etiam quod Latino Juniano relictum fuerat, caducum eſſe ſcribit, niſi intra centum dies jura Quiritium conſequeretur. Id quod ſane non eſt ex lege Julia & Papia Poppæa, ſed ex Junia Norbana. Verum ejus rei rationem eleganter reddidit PAULLUS, (b) cum ad hoc caput ſcripſit: *Sed &* POSTERIORES LEGES *ad priores pertinent, niſi contraria ſint, idque multis argumentis probatur*. JAC. enim GOTHOFREDO, id fragmentum ad regulam Catonianam referenti, vel ideo adſentiri non poſſumus, quod regula Catoniana non fuit lex, ut ad eam lex Papia Poppæa referri potuerit, ſed canon, a JCto inventus. Commodior itaque ſenſus eſt, caducariam legem etiam locum habere in iis, quæ lex Junia Norbana capere vetuerit libertinos Latinos, quia hæc lex, tametſi Julia & Papia poſterior, ei tamen non repugnet.

(a) Tit. xxii. §. iii.

(b) Paull. Lib. v. L. 28. ff. de Legib.

Semper itaque ærarium occupabat, quod cuicumque incapaci fuerat relictum. Servo autem inſtituto, nonnunquam incidebat quæſtio, cujus ex perſona æſtimanda eſſet capacitas? Equidem ſi ſervus Titii cælibis eſſet inſtitutus, nullum erat dubium, quin fiſco lo-

locus eſſet, quia alias in fraudem legis cuique incapaci per ſervos relinqui quidvis potuiſſet. Nec ambigebatur, quin, ſi Stichus ſervus communis inſtitutus heres alterum dominum capacem, alterum incapacem haberet, fiſcus portionem huic adquirendam occuparet. Sed paullo incertior res erat, ſi quid ad ſervum hereditarium, hereditate jacente, perventurum eſſet ex teſtamento. Quam bellam ſpeciem ad hoc caput tractavit CAJUS. (a) Quum enim, ſervo hereditario legatum fuiſſet: non parum diſceptabatur tractantibus de capacitate, heredisne an defuncti perſona, an neutrius, ſpectanda eſſet? *Et poſt multas varietates demum placuit, ut, quia* NULLUS SIT DOMINUS, *in cujus perſona de capacitate quæri poſſit, ſine ullo impedimento legatum adquireretur hereditati, atque ob id omnimodo ad eum pertineret, quicunque poſtea heres exſtiturus ſit, ſecundum quod accipere poſſit, reliqua autem pars ad eos, qui jure vocentur, veniret.*

(a) Caj. Lib. xii. L. 55. §. 1. ff. de leg. 1.

Id omne, de quo diximus, lex noſtra CADUCUM ESSE, POPULOQUE VINDICARI JUSSERAT. Omnia enim quaſi caduca & caduca olim in ærarium, poſteaque in fiſcum principis, illata fuiſſe, haut ſemel monuimus. Huic ergo locus fuiſſe videtur, etſi heres vel legatarius incapax rem ſe uſucepiſſe adfirmabat. Id enim mihi colligere poſſe videor ex fragmento PAULLI: (b) *Conſtat eum, qui teſtamentifactionem habet, pro herede uſucapere poſſe.* Quum itaque cum incapace non eſſet teſtamentifactio: is nec pro herede nec pro legato uſucapiebat. Nam *& legatorum nomine*

(b) Paull. Lib. v. L. 4. ff. pro herede.

mine nemo poteſt uſucapere, niſi is, cum quo teſtamentifactio eſt, quia ea poſſeſſio ex jure teſtamenti proficiſcitur, inquit JAVOLENUS. (a) Et HERMOGENIANUS (b) *Pro legato uſucapit, cui* RECTE *legatum relictum eſt: ſed & , ſi* NON JURE *legatum relinquatur, vel legatum ademtum eſt, pro legato uſucapi, poſt magnas varietates obtinuit.* Ubi RECTE *relictum* dicitur, quod relictum capaci, NON JURE *relictum*, quod non ea forma, quam leges requirunt, relictum, quemadmodum *injuſtum* vel *non jure factum* vocatur teſtamentum, cui externæ juris ſollemnitates deſunt. (c) Incapax ergo, quod ſibi relictum fuerat, nec pro herede, nec pro legato uſucapiebat: aſt qui ex teſtamento non jure facto, vel ex codicillis teſtamento non confirmatis ceperat, eum uſucapere poſſe, poſt multas varietates demum obtinuit. Deinde fiſcus non præferebatur incapaci inſtituto, ſi hereditas non ſolvendo eſſet. Quum enim *capere* in tota hac lege cum effectu accipiatur, neque is *capere* videatur, qui ſit reſtituturus: (d) iſtius ſane nullum lucrum erat, quod fiſcus præriperet, cui adita hereditate creditores bona omnia hereditaria adimebant. Bona autem ſemel auctoritate judicis poſſeſſa a creditoribus vendebantur, præter ſtatuas in publico poſitas. Has enim *bonis diſtractis ejus cujus in honorem poſita erant, non eſſe emtoris bonorum, ſed aut publicas, ſi ornandi municipii cauſſa poſita eſſent, aut ejus, cujus in honorem poſita erant, & nullo modo detrahi poſſe*, ex FUFIDIO obſervat PAULLUS. (e) Ex quo & CAJI fragmentum intelligitur. Quum enim

(a) L. 7 ff. pro legato.

(b) L. 2 ff. eod.

(c) L. 1. ff. de injuſto, rupt. irr. teſt.

(d) L. 71 pr. ff. de V. S.

(e) Paull. Lib. v. L. 29 ff. de reb. auct.

Titius obæratus Mævium incapacem inſtituiſſet, & bona ejus a creditoribus poſſeſſa venirent: creditores, perfecta venditione, ſed bonis nondum traditis, ſervum manumiſerant: quærebatur, an libertas rata ſit? Sane ſi heres manumiſiſſet, nihil egiſſet ob legem Æliam Sentiam. Aſt quum ipſi creditores, qui bona vendiderant, ſervo donaſſent libertatem: Cajus (a) ad hoc caput reſpondet: *Eum, qui venierit, venditor, & promiſſor, quem promiſerit manumittere poteſt*. Quamvis enim ſervus cum reliquis bonis eſſet venditus, vel promisſus bonorum emtori, neque dubitari poſset, quin hic adverſus venditores vel promiſsores recte ageret in id, quod intereſset: ante traditionem tamen venditores vel promiſsores *perſeverabant domini, & ideo manumittendo libertatem ſervo hereditario* jure *præſtabant*, uti reſcripſit Alexander Imperator. (b) Hæc ſunt, de quibus occaſione hujus capitis ſexti diſputarunt interpretes: jam reliquum eſt, ut ad ſeptimum progrediamur.

(a) Caj. Lib. xii. l. 18. ff. de manumiſſ.

(b) L. 3. C. de his qui a non dom.

IV. Hoc ſeptimo capite tertius caſus, quo caduca fiebant, ita deſcribitur: SIVE HERES LEGATARIUSVE POST MORTEM TESTATORIS ANTE EVENTUM CONDITIONIS DEFICIAT. Relictum aliquid fuerat vel pure, vel ſub conditione, vel in diem, eumque vel certum, vel incertum. Si quod pure, vel in diem certum relictum, poſt aditam hereditatem apertaſve tabulas deficeret, id fiſcum non reddebat locupletiorem, quia hereditas adita, legatumve, ad heredes tranſmittebatur. Sin ſub conditione, vel in diem incer-

tum,

tum, qui pro conditione erat, (a) aliquid relinqueretur, fiſcus illud occupabat tanquam caducum, modo heres legatariuſve, ante conditionis eventum, vel ante exſiſtentem diem defeciſſet, quia antea dies hujuſmodi legati non cedit. (b) Hinc CAJUS (c) refert, quum in teſtamento expreſſum eſſet: TITIO, SI VOLUERIT, DO LEGO: id legatum Proculo conditionale viſum eſſe, Titiumque illud ad heredes non tranſmiſiſſe, niſi ipſe, ſe velle, vivus declaraſſet. Idem (d) alio loco hanc ſpeciem tractat. Titius libertatem legaverat Sticho, ſub conditione, SI REDDIDERIT RATIONES. Reddiderat, ſed nondum reſtituerat reliqua: quærebatur, an & id ad conditionis eventum pertineret? Adfirmat id CAJUS, ſimulque quærit, ſi ita legatum fuerit: STICHUS, QUUM RATIONES REDDIDERIT, CUM CONTUBERNALI SUA LIBER ESTO, an Sticho ante conditionis eventum mortuo, contubernalis ejus ad libertatem adſpiret? Id quoque adfirmat CAJUS, ex ea ratione, quod duplex id videatur legatum, & non utrique, ſed Sticho, conditio reddendarum rationum injuncta fuerit. Aſt JULIANUS tamen cenſebat, magis videri hoc caſu utrique eam conditionem adſcriptam, ac proinde contubernalem, ſi Stichus nulla reliqua habuerit, ſtatim liberam fieri poſſe: ſin habuerit, eam non niſi numerata ea pecunia, quam tamen e peculio ſuo dare nequeat, libertatem conſequuturam. Quæ ſane Juliani deciſio rationi conſentanea quam maxime videtur. Quamvis enim non a contubernali, ſed a Sticho rationes reddi juſſiſſet

(a) L. 77. ff. de cond. & dem.

(b) L. un. §. 12. C. de cad. toll.

(c) Caj. Lib. xii. l. 69. ff. de cond. & dem.

(d) Caj. Lib. xiii. L. 31. ff. de ſtat. lib.

ſiſſet teſtator : noluerat tamen contubernalem liberari, niſi redditis rationibus, eique adeo hanc conditionem non minus, quam Sticho, adſcripſerat. Hæc occaſione legis noſtræ diſputavit Cajus, ut, quid ſit ANTE EVENTUM CONDITIONIS DEFICERE, eo facilius intelligeretur. Quem in finem etiam alio loco (a) eleganter obſervat, ſi ſub conditione inſtituto heredi alius ſit ſubſtitutus, hunc *pure inſtitutum intelligi*, *niſi conditio eadem* diſerte *repetita ſit*. Ex quo ſequitur, ut Titio herede ſcripto, ſi navis ex Aſia redierit, eique ſubſtituto Mævio, hic defuncto ante navis reditum Titio, hereditatem adire, & aditam, excluſo fiſco, ad heredes traſmittere potuerit, etiamſi navis ex Aſia numquam redierit.

(a) Caj. Lib. xiii. L. 7. ff. de hered. inſt.

V. Et hæc igitur CADUCA ERANT, POPULOQUE, vel poſtea Principi, uti reliqua, DEFEREBANTUR ante tempora JUSTINIANI. Is vero primus caduca funditus ſuſtulit, ſtatuitque *primo*, ut & clauſis tabulis hereditatem adire liceret : *deinde*, ut dies legatorum & fideicommiſſorum, pure vel in diem certum relictorum, non ab apertis tabulis cedat, ſed a morte teſtatoris, adeoque ſtatim ad heredes tranſmittatur, exceptis iis legatis, quæ non tranſmittuntur, quorumque dies ideo jam antiquitus ab adita demum hereditate ceſſit, uti uſusfructus, uſus, habitationis, libertatis. Tum *porro*, ut hereditas nondum adita non quidem tranſmittatur, niſi heredes ſint ſui, vel extranei intra ſpatium deliberandi defecerint, nec legati ſub conditione vel in diem incertum relicti dies

ante

ante eventum conditionis cedat : ſed ea omnia tamen , ſi defecerint , non fiſcus occupet, ſed vel is, a quo relicta ſint, vel ſubſtitutus, vel coheres collegatariuſve capiat, jure adcreſcendi in uſum revocato. Quæ omnia copioſe exſequitur JUSTINIANUS in luculenta , quam ſæpe laudavimus , conſtitutione, (a) quamque etiamnum in ipſis obtinere rerum argumentis, ſatis conſtat.

(a) L. un. §. 5. ſeq. C. de cad. toll.

CAPUT VII.

AD CAPUT LEGIS VIII. & IX.

De bonis ereptitiis & vacantibus.

I. *Caput octavum de bonis ereptitiis egit. Ejus ſententia.* II. *Hæc quoque bona aliquando dicta caduca. Quæ ut indignis eripiantur. Ea ærarium, poſtea fiſcus, occupavit. Aliquando ærario vel fiſco quædam perſonæ præferebantur.* III. *Caput nonum de bonis vacantibus. Ejus ſententia.* IV. *Caduca etiam Tacito dicuntur vacantia. Non adita a defuncto hereditas legatumve ab eo non agnitum vacare dicebatur. Quæ legata agnoſcenda? Legatorum diſcrimen. Ærarium etiam occupabat hereditatem omiſſam vel legatum repudiatum. L. 59. ff. de leg. 2. explicata.* V. *Jus novum.*

I. PRoxima ſunt bona EREPTITIA, ſeu ea, quæ ut indignis auferuntur , de quibus quum ULPIANI (b) fragmentum ex libro XIV. exſtet : veroſimile eſt , de illis egiſſe

(b) Ulp. Lib. XIV. L. 9. ff. de his quæ ut indign.

egiſſe caput legis noſtræ nonum, quod tale fuiſſe arbitramur:

Quæ hereditas, quodve legatum, tanquam indigno erepta ereptumve erit, illa illudve populo defertor.

II. Ait lex: QUÆ HEREDITAS LEGATUMVE TAMQUAM INDIGNO EREPTA EREPTUMVE ERIT. His enim fere verbis eam uſam eſſe, vel inde patet, quod hæc bona ideo EREPTITIA adpellantur ULPIANO. (a) Aliquando, licet minus accurate, & hæc *caducorum* nomine veniunt, (b) quia non minus ac caduca fiſco vindicantur. Non obſcura tamen eſt inter caduca & ereptitia differentia. *Caduca* deficientibus poſt mortem teſtatoris & ante apertas tabulas heredibus vel legatariis fiunt: ereptitia etiam heredibus legatariiſve exſtantibus & ſuperſtitibus auferuntur. (c) Illa ſuſtulit Juſtinianus: hæc illibata ſervavit. Ceterum hoc caput non ſolum ad LEGATA pertinet, ad quæ titulum *de his, quæ ut indignis auferuntur*, retulit Tribonianus, verum etiam ad ipſas HEREDITATES. Unde & hereditates legatave recte junguntur in rubrica hujus tituli Baſilicorum: (d) *περὶ τούτων ἐξ ὧν τὰ καταλειφθέντα ληγάτα ἢ κληρονομίαι ὡς ἀναξίων ἀφαιροῦνται: De iis, quibus ut indignis legata vel hereditates auferuntur.* Loquitur autem lex de hereditatibus legatiſve, QUÆ TANQUAM INDIGNIS ERIPIUNTUR: nec videntur legiſlatores nominatim expreſſiſſe, quinam indigni ſint, quibuſve, quod relictum eſſet, auferatur, quia id jam

(a) Fragm. tit. xix. §. xvii.

(b) L. 9. ff. de S C. Silan.

(c) L. pen. ff. de jure fiſci L. 26. ad L. Corn. de falſ.

(d) Lib. lx. tit. xiii. p. 744. Tom. vii.

jam ex aliis legibus ſatis conſtabat. Sane cauſſæ illæ, ob quas jura hereditatem legatumve indignis eripi jubent, non omnes legi Papiæ, ſed pleræque aliis legibus & SCis originem debent. Quare & CONSTANTIUS (a) non uni, ſed pluribus legibus id jus tribuit, dum bonorum meminit, *quæ indignis*, LEGIBUS COGENTIBUS, *auferuntur*.

Tamquam indignis autem auferebatur, quod relictum erat, vel ob delictum, vel ob neglectam teſtatoris voluntatem. Ob delictum indigni beneficio teſtatoris judicabantur, qui occiderant defunctum, (b) vel qui ejus morti cauſſam culpa vel negligentia ſua præbuerant: (c) qui ejus necem vindicare omiſerant: (d) qui capitales cum teſtatore ſuſceperant inimicitias, eive proterve maledixerant, vel plane moverant controverſiam ſtatus. Quas cauſſas præ ceteris ad hanc legem noſtram urget ULPIANUS. (e) Nec minus in defunctum ejuſve Manes vel in ipſam rempublicam peccaſſe videbantur, qui ei grave aliquod crimen in judicio objecerant: (f) qui, ſpe improbe feſtinata, bona ſibi ex legitima ſucceſſione obventura donatione aliove pacto contra bonos mores in alterum tranſtulerant: (g) qui contra mandata pupillam ſibi commiſſam, vel mulierem in ea provincia, in qua officium gerebant, duxerant: (h) qui expilatæ hereditatis fuerant convicti: (i) qui ſe tacito fideicommiſſo obſtringi paſſi fuerant ad bona in fraudem legis noſtræ incapacibus reſtituenda: (l) denique, qui commiſſo adulterio adulteræ morientis liberalitatem meruerant. (m)

Sed

(a) L. 26. C. Th. de adpellat.

(b) L. 7. §. 4. de his quæ ut indign.

(c) L. 3. ff. eod.

(d) L. 17. L. 20. L. 21. ff. eod.

(e) Ulp. Lib. xiii. L. 9. ff. eod.

(f) L. 1. ff. eod.

(g) L. 2. §. 3. ff eod.

(h) L. 2. §. 1. ſequ. eod.

(i) L. 6. ff. eod.

(l) L. 10. §. 18. L. 23. ff. eod.

(m) L. 13. L. 14. eod.

Sed & iis hereditas legatumve videbatur auferendum, qui aliquid contra ſupremum teſtatoris judicium commiſerant, veluti eum teſtari prohibendo, cogendove: (a) teſtamentum ejus falſi arguendo, vel tanquam inofficioſum irrito eventu impugnando: (b) tabulas ejus celando vel ſupprimendo: (c) petita bonorum poſſeſſione contra tabulas, hereditatem ex ſubſtitutione pupillari adeundo: (d) a tutela teſtamentaria ſeſe excuſando, (e) aliudve quidquam committendo, quod teſtatorem ad expungendum heredis vel legatarii nomen induxiſſet. (f)

Aſt harum cauſſarum quædam demum poſt legem noſtram caducariam SCis vel principum conſtitutionibus invectæ ſunt. Ob mortem enim teſtatoris, culpa heredis vel legatarii acceleratam, id quod relictum erat, ex reſcripto Antonini Pii; (g) ob nomen a teſtatore inductum ex reſcripto Marci Aurelii Antonini; (h) ob nuptias tutoris cum pupilla ex SC. Antonini ejuſdem & Commodi temporibus facto; (i) ob matrimonium cum muliere provinciali initum, (l) & delatum teſtatoris nomen ex reſcriptis Severi & Antonini; (m) ob expilatam hereditatem ex reſcripto Antonini Pii, (n) ob celatas denique teſtamenti tabulas ex conſtitutione Justiniani (o) eripitur. Ex ipſa tamen lege noſtra eſt, quod hereditas legatumve ei tanquam indigno eripiebatur, qui tacitam fidem in fraudem legis teſtatori accommodaverat: (p) de quo jure plura infra ad caput hujus legis x. dicemus. Jam id obſervamus, eam fideicommiſſi taciti pœ-

(a) L. 19. ff. eod.
(b) L. 5. pr. §. 1. L. 15. ff. eod.
(c) L. pen. C. de legat.
(d) L. 2. princ. ff. de his quæ ut indign.
(e) L. 5. §. 2. eod.
(f) L. 12. L. 16. §. 2. ff. eod.
(g) L. 3. ff. eod.
(h) L. 12. L. 16. eod.
(i) L. 2. §. 1. eod. junct. L. 36. L. 62. ff. de R. N.
(l) L. 3. §. 1. ff. eod.
(m) L. 1. ff. eod.
(n) L. 6. eod.
(o) L. 24. C de legat.
(p) L. 33. ff. de adqu. hered.

pœnam Senatuſconſulto etiam ad eos eſſe porrectam, qui fidem ſuam in fraudem legis Falcidiæ clam accommodaſſent. Id enim PAPINIANUS (a) & CAJUS (b) diſerte teſtantur.

Ceterum de his lex noſtra cavit, ut POPULO DEFERRENTUR. Æque igitur ac caduca ærario, poſteaque fiſco, vindicabantur. Hinc in legibus, quæ ad bona ereptitia pertinent, frequentiſſimæ ſunt phraſes: *Fiſco locus eſt*: (c) *Bona ad fiſcum venient*: (d) *Fiſcus cum ſuo onere ſuccedit*, (e) quamvis in lege 6. quæ MARCELLI eſt, Tribonianus ex ſuo inſtituto *fiſcum* pro *ærario* videatur repoſuiſſe, ſiquidem MARCELLUS Caracallæ imperium, ſub quo fiſco hujuſmodi bona vindicari cœperant, non attigit. Quemadmodum autem ærarium vel fiſcus caduca non ſemper cepit, ita nec ſemper in bonis ereptitiis excluſit eos, a quibus relicta fuerant. Teſtis eſt JUSTINIANUS, (f) qui, ubi de bonis ereptitiis agit: *Quæ autem*, inquit, *antiquis legibus dicta ſunt de his, quæ ut indignis auferuntur, & nos ſimili modo intacta ſervamus; ſive in noſtrum fiſcum, ſive* IN ALIAS PERSONAS *perveniant*. Et ULPIANUS: (g) *Lege nobis adquiritur, velut caducum, vel* EREPTITIUM *ex lege Papia Poppæa*. Indigni itaque ſemper hereditate vel legato excidebant: ſed non ſemper id lucrum ærarium vel fiſcus intercipiebat, verum aliquando illud ſubſidebat in hereditate, vel coheredi accreſcebat, uti accurate docuit SCIPIO GENTILIS. (h) Ita ſane, excuſante ſe tutore teſtamentario, (i) legatario celante tabulas,

(a) L. 11. ff. de his quæ ut indign.
(b) L. 23. ff. eod.
(c) L. 2. §. 1. ff. eod.
(d) L. 6.
L. 13. eod.
(e) L. 16. §. 2. eod.
(f) L. un. §. 12. C. de caduc. toll.
(g) Fragm. tit. xix. §. xvii.
(h) De jure adcreſc. c. x.
(i) L. 5. §. 2. ff. de his quæ ut indign.

(a) L. pen. C. de legat. (b) L. 9. ff. de his quæ ut indign.

las, (a) ortaque inter hunc & teſtatorem inimicitia capitali, (b) id quidem, quod relictum fuerat, tanquam indignis videbatur auferendum, ſed ita, ut non ærarium vel fiſcus id occuparet, ſed univerſum in hereditate ſubſideret. Similiter, ſi unus ex aſſe heres, tanquam indignus, privandus erat, res ad cauſſam inteſtati rediiſſe videtur. Sed hæc quidem non ad regulam, verum ad exceptionem pertinent. Quæcumque enim bona ereptitia leges non diſerte deferunt certis perſonis, ea ordinarie populo, vel jure novo fiſco ſummi imperantis, deferuntur.

(c) Ter. Clem. Lib. xv. L. 16. ff. de opt. leg. (d) Caj. Lib. xiii. L. 14. ff. de ſuis & legit. her.

III. Jungimus huic capiti octavo nonum, quod de bonis vacantibus egiſſe, ex fragmentis Ter. Clementis (c) & Caji (d) liquido conſtat. Ex his autem & L. un. §. 5. C. de caduc. toll. tale hoc caput fuiſſe diſcimus:

Si ante aditam hereditatem agnitumve legatum per damnationem, ſinendi modo, vel per præceptionem relictum heres legatariuſve decedat, ſive heres legatariuſve jus ſuum omittat repudietve, hereditas legatumve, ceu vacantia, populo vindicantor, neve heredibus deferuntor.

(e) Lib. xii. (f) Lib. iii. tit. 1. §. xviii. (g) Annal. Lib. iii. cap. xxviii

IV. Bona vacantia diverſimode dicuntur. Proprie eo nomine veniunt eorum bona, qui ſine herede decedunt, Straboni (e) ἀδέσποτα, Constantino Harmenopulo (f) ἀκληρονόμητα dicta. Deinde & ipſa caduca *vacantia* adpellat Tacitus, (g) ubi cuſtodes,

des, id eſt, delatores ideo præmiis lege Papia Poppæa inductos ait, *ut ſi a privilegiis parentum ceſſaretur, velut parens omnium populus* VACANTIA *teneret*: Ubi recte addit MURETUS: *Vacantia, deficientia*, CADUCA. Denique lex Papia Poppæa hoc vocabulum non ſolum ad legata produxit, ſed & omnia vacantium nomine complexa eſt, quæ heres legatariuſve vel nolunt, vel non poſſunt capere poſt apertas tabulas. Dupliciter itaque accidit, ut bona ex hac lege fiant vacantia. Cauſſam primam ita lex exprimit: SI ANTE ADITAM HEREDITATEM AGNITUMVE LEGATUM HERES LEGATARIUSVE DECEDET. Si ante apertas tabulas heres legatariuſve deceſſerat, illa quæ ei teſtamento deſtinata fuerant, *caduca*, ſin poſt apertas tabulas, ſed ante aditam hereditatem vel agnitum legatum; *vacantia* dicebantur. Et ſane hereditatem non aditam non tranſmitti, hodiedum expediti juris eſt. Sunt tamen quædam cauſſæ exceptæ. Nam primo ſuus heres, quum vivo quodammodo patre dominus æſtimetur, & quaſi ipſe ſibi heres videatur exſiſtere, (a) non aditione demum hereditatem adquirit, ſed ipſo jure heres eſt, hereditatemque, etiam non aditam, ad quoſvis heredes ſuos extraneoſque tranſmittit. (b) Quam primam exceptionem ita ad hoc legis noſtræ caput eleganter expreſſit CAJUS: (c) *In his heredibus, aditio non eſt neceſſaria, quia ſtatim ipſo jure heredes ſunt*. Deinde & ſui juris liberis idem beneficium eatenus conceſſum eſt a THEODOSIO & VALENTINIANO Imp. (d) ut hereditatem ſibi relictam ſaltim in deſcen-

(a) §. 2. Inſt. de hered. qual.

(b) L. 7. §. 1. ff. de adqu. her.

(c) Caj. Lib. xiii. L. 14. ff. de ſuis & legit.

(d) L. un. C. de his qui ante ap. tab.

dentes tranſmittere poſſent. Præterea & heres extraneus, qui intra tempus deliberandi deceſſit, id, quod ex anno reliquum eſt, ex conſtitutione JUSTINIANI (a) in heredes ſuos tranſmittit, ita, ut & hi ante elapſum iſtum annum hereditatem adire, ſibique adquirere poſſint. Reliquis caſibus hereditas per cretionem, vel pro herede geſtionem nondum adquiſita, vel nondum petita bonorum poſſeſſio ad heredes ſuos non tranſmittebatur, idque manifeſti atque evidentis juris eſſe ajunt DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS AA. (b) Quidquid autem hoc modo non tranſmittebatur, id ſub nomine bonorum vacantium fiſcus occupabat.

(a) L. 19. C. de jure delib.

(b) Cod. Hermog. tit. xi. §. 11.

Idem erat legatorum fatum. Nam & ea ærario vel fiſco deferebantur, SI ANTE AGNITUM LEGATUM, PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO VEL PER PRÆCEPTIONEM RELICTUM, LEGATARIUS DECESSISSET. Quamvis enim dies legatorum pure & in diem certum relictorum ab apertis tabulis cederet: diſcrimen tamen vetus legatorum efficiebat, ut in quibuſdam & agnitione opus eſſet ad illud penitus adquirendum tranſmittendumque ad heredes. Legata nimirum relinquebantur vel per VINDICATIONEM, verbis: DO, LEGO, CAPITO, SUMITO, HABETO: vel per DAMNATIONEM his formulis: HERES DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, DARE JUBEO, vel SINENDI MODO ita: HERES MEUS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIUM SUMERE, SIBIQUE HABERE: vel denique per PRÆCEPTIONEM his verbis: L. TITIUS ILLAM REM PRÆCIPITO. (c) Jam facile patet, legata per damnationem, ſinendi modo

(c) Ulp. tit. xxiv. §. 11. Caj. Inſt. lib. II. tit. v.

do

do & per præceptionem relicta, nondum agnita tranſmitti non potuiſſe. Cui enim per damnationem relictum, is actionem perſonalem adverſus heredem habebat ad ſolvendum legatum: (a) ſed hæc actio non prius naſcebatur, quam ſibi dari velle, legatarius declaraſſet, id eſt, ſi agnoviſſet legatum. Nondum autem natam actionem non tranſmitti manifeſti certiſſimique juris eſt: eamque rationem reddit PAULLUS, (b) dum ſcribit: *Poſt diem legati cedentem actio, quæ* INCHOATA NON EST, *ad heredem non tranſmittitur*. Cedebat itaque hujus legati dies ab apertis tabulis, eatenus, ut, ſi poſtea peteretur, heres ab eo tempore & fructus & omnem rei legatæ cauſſam præſtare teneretur: ſed petendi jus demum ab agnitione legati naſcebatur, nec prius tranſmittebatur ad heredes. Multo minus ante agnitionem tranſmittebatur legatum ſinendi modo relictum. Hoc enim utrique, puta heredi & legatario, factum aliquod injungebat: illi, *ut ſineret*, huic ut *ſumeret*. Si non ſumſerat legatarius, nec jus in re illi naſcebatur, nec jus ad rem, ſed ſola adhuc ſpes erat, quæ in ultimis voluntatibus ad heredes non devolvitur. Denique quod ad præceptionis legatum attinet: eo modo ſoli coheredi legabatur. (c) Coheres autem nemo erat ante aditionem. Dum is adibat hereditatem, etiam agnoſcebat legatum. Antequam itaque agnoviſſet, nihil tranſmittebat, quum jus, quod ipſe non habebat, in alios transferre non poſſet.

Solum itaque legatum per VINDICATIONEM

(a) L. 14 ff. de uſu & uſufr. leg.

(b) Recept. Sent. Lib. iii. tit. vi. §. iii. B.

(c) Ibid. §. vii.

NEM relictum communi iſta ſorte exemtum erat, quod a momento, quo dies legati cedebat, ſine agnitione, legatario adquirebatur. Teſtator enim dum DABAT LEGABAT, ipſe *ἀμέσως* dominium tranſmittebat in legatarium, eique adeo ſtatim, apertis tabulis, naſcebatur jus in re, ex eoque jus vindicandi a quocumque poſſeſſore. Sive itaque ante agnitionem deceſſiſſet, ſive legatum ad ſe pertinere, jam conſtituiſſet: illud tranſmittebat ad heredes, nec ærario, vel fiſco erat locus, modo jam patefactæ eſſent tabulæ teſtamenti. Et ita intelligenda ſunt verba PAULLI. (a) PER VINDICATIONEM *legatum, etſi nondum conſtituerit legatarius, ad ſe pertinere, atque ita poſt apertas tabulas ante aditam hereditatem deceſſerit, ad heredem ſuum tranſmittit.* Quod & ULPIANI (b) locus a Triboniano ſervatus præclare docet.

Quibus recte intellectis, jam facile patet, cur ad caput noſtrum ſcripſerit TER. CLEMENS: (c) *Optione legata, placet non poſſe ante aditam hereditatem optari, & nihil agit, ſi optaretur.* Quamvis enim & optionis legatum per vindicationem relinqui poſſet: dubium tamen non erat, quin legatarius illud ad heredes non tranſmittat, niſi ipſe vivus optaſſet. Ineſſe enim huic legato videbatur conditio, *ſi legatarius vivus elegerit*: qua conditione non exſiſtente, expediti juris erat, jus optandi ad heredes non tranſiiſſe. (d) Id non ignorantes legatarii, feſtinare, & ante hereditatem aditam optare ſolebant, ne ea ſpes legato potiundi here-

(a) Ibid. Lib. iii. tit. vi. §. vii

(b) L. 12. §. 7. ff. quando dies leg. ced.

(c) Ter. Clem. Lib. xv. L. 16. ff. de opt. leg.

(d) §. 23. Inſt. de legat.

heredibus ſuis fatis præproperis incideretur. Sed ita feſtinantem nihil agere, definit Terentius, idemque & Juliano, teſte Paullo, (a) placuit. Si itaque, antequam optaſſet, legatarius decederet: legatum populo boni vacantis nomine deferebatur.

(a) L. 10. ff. de leg. 1.

Hic primus caſus, quo hereditates legataque bonis vacantibus accenſebantur. Accedit jam alter. SIVE HERES LEGATARIUSVE JUS SUUM OMITTAT REPUDIETVE. Teſtis hujus juris eſt Ulpianus: (b) *Legem Papiam Poppæam, partem non adeuntis caducam facere, & loco non adeuntis ea lege ærarium partis heredem fieri*, ſcribens. Idem alio loco (c) de legatis: *Poſt legem Papiam Poppæam*, inquit, *non capientis pars caduca fit*: ubi loco utroque generatim CADUCUM vocat, quodcumque fiſcus præripit heredibus vel legatariis. Proinde & hereditas omiſſa, & legatum repudiatum accenſebantur bonis vacantibus, itemque *ſi quis, ad quem bonorum poſſeſſio pertinebat, jus ſuum omiſerat*. (d) Et huc pertinent ſpecies perbellæ, tractatæ a Ter. Clemente: (e) Titius fundum eumdem legaverat Sejo ejuſque ſervo, Sticho: illi pure; huic vel pure vel ſub conditione. Si Sejus legatum utrumque agnoviſſet, totum adquiſiviſſet fundum. Aſt ſuam partem Sejus repudiabat, poſteaque exſiſtente conditione, legatum Sticho relictum agnoſcebat. Quæſtio erat, an hanc partem poſſet petere? Reſponſum eſſe refert Terentius, *partem legati deficere*. Ejuſque deciſionis non obſcura ratio eſt. Quia enim fundus re ipſa

(b) Fragm. tit. 1. §. xxi

(c) Tit. xxiv. §. xii

(d) Ulp. tit. xxviii. §. vii.

(e) Ter. Clem. Lib. xv. L. 59. ff. de leg. 2.

totus Titio legatus fuerat, legatarius autem pro parte adquirere, pro parte repudiare legatum non poteſt: (a) omnino Titius, ſua repudiata parte, id quoque, quod ſervo relictum fuerat, repudiaſſe videbatur. Aſt Ter. Clemens tamen ab hac opinione ſejungit ſententiam ſuam, pergitque: *Niſi, ſi quis dubitet, an exſiſtente conditione, ſi ſervus vivat, omnimodo legatum meum fiat, quod ſemel ad me pertinere voluerim. Quod æquius eſſe videtur.* Paullo obſcuriora hæc quibuſdam videntur: atque hinc & veteres quidam, & e recentioribus Russardus, & Charondas legunt: *quod ſemel ad me pertinere voluerit*, idque de teſtatore interpretantur. Sed ea admiſſa emendatione tota deciſionis ratio periret. Ait enim JCtus, potius videri *exſiſtente conditione, ſi ſervus adhuc vivat*, & juſſu domini legatum agnoſcat, *omnimodo*, id eſt *totum*, *domini fieri*, ejuſque deciſionis ſuæ hanc addit rationem, *quod ſemel* dominus *id legatum ad ſe pertinere voluerit*, id eſt, quod non agnitione duplici unius ejuſdemque legati opus ſit, ſed ſufficiat, vel ejus partem ſemel agnoſci, ſiquidem, ut recte Cajus (b) ſcribit, *qui rem legatam omnino* ALIQUA EX PARTE *ſuam eſſe voluit, totam adquirit.* Proinde invertit argumentum, quo deficere partem legati, alii probaverant, idque telum veluti retorquet. Si enim legatum pro parte adquiri, pro parte repudiari non poteſt, conſequens eſt, ut altera parte agnita & adquiſita, pars quoque altera antea repudiata adquiratur. Quam deciſionem ſuam

Ter.

(a) L. 38. ff. de leg. 1.

(b) L. 48. ff. de leg. 2.

Ter. Clem. vel ideo æquiorem exiſtimare potuit, quod jureconſultorum interpretationes favere non ſolerent legi caducariæ, iſque Modestino (a) aliiſque jureconſultis cordatioribus *delinquere* non videretur, *qui in dubiis quæſtionibus contra fiſcum tacite reſponderit*. Addit poſtremo Ter. Clemens: *Idem eſt, & ſi duobus ſervis meis eadem res legetur*. Nam & tunc Stichi parte repudiata, alteram Davo ſub conditione legatam, exſiſtente conditione, eoque vivo, agnoſcere, agnoſcendoque totum legatum adquirere poteſt dominus. Hi ſunt caſus, quibus bona fiebant vacantia, eaque tunc omnia ceu vacantia, populo vindicabantur, neve heredibus deferebantur. Nec ergo heredibus deferebantur, a quibus fuerant relicta, nec accreſcebant coheredibus ſimul inſtitutis, vel legatariis conjunctis, nec denique ad heredes heredum legatariorumve deficientium tranſmittebantur: ſed a fiſco omnino præripiebantur. Quare nec cum Jac. Gothofredo addere viſum eſt heredibus eorum, quaſi de ſolis heredum legatariorumque heredibus lex loqueretur.

(a) L. 10. ff de jure fiſci.

V. Sed hæc duo legis caducariæ capita non eadem & ſimilia fata ſubjerunt. Prius enim de bonis ereptitiis intactum ſervari juſſit Justinianus: (b) poſterius, revocato accreſcendi jure, veterique principio, quod dies legatorum a morte teſtatoris cedat, in uſum recepto, & ſublato denique legatorum diſcrimine, in pleriſque immutavit. (c) Quamvis enim hereditas non adita hodienum ab extraneo non tranſmittatur: tamen ea non

(b) L. un. §. 2 C. de cad. toll.

(c) d. L. un. § 5. C. eod.

cedit fiſco, ſed vel in ſubſtitutum devolvitur, vel coheredi adcreſcit; vel in hereditate ſubſidet, vel, deficiente herede unico, res ad cauſſam inteſtati redit. Quia etiam legati pure vel in diem certum relicti dies hodie a morte teſtatoris cedit, omniumque legatorum eadem jure noviſſimo natura eſt: legata etiam omnia, licet nondum agnita, ad heredes legatarii tranſmittuntur. Repudiatum quoque legatum non fiſcus vindicat, ſed id vel collegatariis re vel verbis vel mixtim conjunctis accreſcit, vel apud eum remanet, a quo relictum eſt. Quare hodie illa tantum bona vacantia ſunt, quorum nullus heres exſiſtit. Ea enim fiſco & jure novo addicuntur, (a) dum intra quadriennium, ex quo, heredem nullum exſtare, certum eſſe cœperit, a fiſco agnoſcantur. (b) Fiſcus contra creditoribus tenetur, (c) nec tamen ultra bonorum vires, etiamſi non confecerit inventarium. (d) Jure tamen novo fiſco præferuntur collegia in bonis decurionum, naviculariorum, cohortalium & fabricenſium: (e) & hos participes liberalitatis principalis in bonis ſibi & defuncto communiter donatis antecedunt. (f) De quibus ipſa juris compendia copioſe agere ſolent, quamvis mores omnium provinciarum in uſu horum jurium non conſpirent.

(a) L. 1. pr. ff. de ſucceſſ. edict.

(b) L. 1. §. 2. ff. de jure fiſc. L. 10. §. 1. ff. de div. & temp. præſcr.

(c) L. 11. de jure fiſci.

(d) L. 1. §. 1. ff. eod.

(e) Tit. C. de her. decur. navicul.

(f) L. un. C. ſi liberal. princ.

C A-

CAPUT VIII.

Ad Caput legis decimum.

De fraudibus, adverſus H. L. admiſſis.

I. *Capitis decimi cum reliquis connexio, ejuſque ſententia.* II. *Quid ſit in fraudem legis aliquid admittere?* Ευρήματα *JCtorum.* III. *Fraus legi noſtra fiebat donationibus mortis cauſſa.* IV. *Inſtitutionibus filiorum familias & ſervorum, a dominis ante aditionem manumittendorum.* V. *Pecunia credita, legataque liberatione, vel debito ita legato, ut aliquanto plus ſit in legato quam in obligatione. L. 29. ff. de leg. 1. leviter emendata.* VI. *Uſufructu tanquam annuo legato relicto.* VII. *Fideicommiſſis tacitis, de quibus infra ad caput legis* XIII. *Subſtitutiones, & conditiones quædam legatis adſcripta fraudibus non accenſebantur.*

I. HActenus de variis bonorum generibus, quæ ærario vel fiſco vindicari ſolebant, actum eſt. Quemadmodum autem priore legis parte id præcipue agebant legislatores, ne quod nuptiis impedimentum objiceretur: ita non minore ſollicitudine opus erat, ne ærario cauſſa caduci, caducum, nec non bona ereptitia & vacantia interciperentur. Quum autem huic lucro ærarii quam maxime adverſari viderentur non modo variæ fraudes, ad eludendam

legem ingenioſe excogitatæ, verum etiam jus accreſcendi antiquum, jus ſibi relicti ad heredes tranſmittendi, fideicommiſſa tacita, & caducorum occultatio: de ſingulis hiſce impedimentis actum eſſe animadvertimus capitibus proxime inſequentibus, & decimo quidem, uti ex ULPIANI libro XV. TER. CLEM. libro XVI. & PAULLI libro VI. adparet, de fraudibus adverſus hanc legem excogitatis, de quibus ita hoc capite cautum fuiſſe arbitror:

Ne quis in fraudem hujus legis, quo magis caduca & ereptitia is, qui capere non poteſt, capiat, quidquam admittere velit.

II. NE QUIS IN FRAUDEM H. L. ajunt legiſlatores. In fraudem vero legis aliquid admittere dicitur, *qui ſalvis verbis legis* SENTENTIAM *ejus circumvenit*. (a) Quemadmodum itaque *contra legem facere* intelligitur, qui id facit, quod lex palam & nominatim prohibet: ita fraus legi fit, *ubi, quod fieri lex noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod diſtat* ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, DICTUM A SENTENTIA: *hoc diſtat* FRAUS *ab eo, quod* CONTRA LEGEM *fit*. (b) Ingenioſiſſima enim eſſe ſolet improbitas, adeoque facile aliquid fingit atque excogitat, quo legis verba captentur, &, quod ipſe legiſlator diſerte non expreſſit, id ad eludendam legum vim ac poteſtatem, vel ut TACITUS (c) de hac ipſa lege eleganter loquitur, *ad præmia pœnaſque legis in ludibrium vertenda*, callide adhibeatur. Cave itaque cum hujuſmodi frau-

(a) l. 19. ff. de legib.

(b) L. 30. ff. eod.

(c) Ann. Lib. XV. cap. XIX.

fraudibus confundas varias jureconſultorum cautiones, quibus legem æquitate mitigabant, viaſque earum rigorem evitandi legitimas inveniebant. Quemadmodum enim fraudes legum ſententiam evertebant: ita hæc JCtorum *ἀρήματα* erant cautiones innocuæ, & nec verbis nec ſententiæ legum adverſantes, quibus obſervatis negotia valide explicari, calumniæque ac ſophiſticæ aliorum artes prudenter evitari poſſent. Quales cautiones permultas libro ſingulari Εὑρηματικῶν complexus eſt Herennius Modestinus, cujus nonniſi fractæ quædam tabulæ commune librorum juridicorum naufragium evaſerunt. (a)

III. Quum itaque & ſuæ legi idem imminere fatum facile animadverteret Auguſtus, qui teſte Svetonio (b) jam ſua ætate *vim legis* variis artibus *eludi*, experiebatur: in id operam dedit, ut omnes hujuſmodi fraudes generali ſanctione excluderet. Hinc ita ſcriptum fuiſſe videtur in lege noſtra: NE QUIS IN FRAUDEM H. L. QUO MAGIS CADUCA ET EREPTITIA IS, QUI CAPERE NON POTEST, CAPIAT, QUIDQUAN ADMITTERE VELIT. Frequentiſſima fraus erat, & a JCtis ad hoc caput præcipue tractata, quæ donando admittebatur. Si quando enim ſciebant teſtatores, nec hereditatum, nec legatorum capaces eſſe eos, quibus quid relictum vellent: ſolebant illis mortis cauſſa donare. Sed eam fraudem veteres omnes veluti ex compacto damnant, tanquam contra ſententiam legis excogitatam. Hinc Ulpianus (c) hanc generalem juris regulam

(a) Labitt. Indic. p. 244.

(b) Aug. cap. XXXIV

(c) Ulp. Lib. XV. L. 37. pr. ff. de mort. cauſſ. don.

proponit ad hoc caput decimum : *Illud generaliter meminiſſe oportebit , donationes mortis cauſſa factas* LEGATIS *comparatas. Quodcumque igitur in legatis juris eſt , id in mortis cauſſa donationibus erit accipiendum.* Ex quo prono alveo fluit, incapacibus non magis donari, quam legari poſſe. Nec aliter PAULLUS, (a) niſi quod is, SCo ita cautum eſſe, obſervat, cujus occaſione varias quæſtiones & caſus enucleat, ſed ad generalem magis doctrinam de mortis cauſſa donationibus, quam ad legem caducariam, pertinentes. Unde iis immorari inſtituti ratio non patitur. Non magis valebat donatio in fraudem legis ea facta formula : UT NULLO CASU SIT REPETITIO. Quamvis enim ita donari poſſit eo effectu, ut donatarius a donatore ſecurus ſit : (b) non tamen ea formula impediebat ærarium vel fiſcum, quo minus, quod in fraudem legis ita traditum fuerat, revocaret, & quidem, ut videtur, cum fructibus & acceſſionibus omnibus, quia & *donator*, poſtquam convaluit, *mortis cauſſa donationem condicens, fructus quoque donatarum rerum, & partus, & quod accrevit rei donatæ*, teſte PAULLO, (c) *repetere poteſt*. Atqui non magis rata erat donatio, in fraudem fiſci vel ærarii facta, quam quæ in fraudem donatoris, qui cogitatione imminentis periculi donans poſtea convaluerat.

(a) Paull. Lib. VI. L. 35. pr. ff. eod.

(b) Paull. ib. L. 32 §. 4. eod.

(c) Paull. Lib. VI. L. 12. ff. condict. cauſſ. dat.

IV. Aliis quoque fraudibus vim ac poteſtatem legum eluſam eſſe, ex aliis quamplurimis fragmentis patet. Sic ſolebant quidam non ipſos incapaces, ſed eos, quos illi

illi in poteſtate habebant, heredes inſtituere, ut, quod ipſi per ſe capere non poſſent, per liberos caperent. Similiter & ſi filius familias incapax eſſet, impune ei plus quam lex ferebat, relinqui poſſe exiſtimabant, quia non ſibi, ſed patri adquireret. Sed & has artes rejiciunt interpretes, & in his PAULLUS (a) noſter, cujus eſt hæc regula juris: *Cepiſſe quis intelligitur, quamvis* ALII ADQUISIIT. Quid enim intereſt, ſive jam ſtatim filius familias ex teſtamento extranei capiat, ſive in poſterum a patre recipiat. Subtiliſſima etiam erat ars, qua teſtatores ſervos incapacium inſtituebant, ſub conditione libertatis. Quamvis enim dominum incapacem, nec per ſervum capere poſſe, haut ignorarent: ita tamen callide inſtrui ſolebat ſcena, ut dominus ſervum heredem ante aditionem hereditatis manumitteret, ac ab eo hereditatem illam ſibi, tanquam pretium manumiſſionis, clam ſtipularetur. Ita enim duo ſe conſequuturos, ſperabant, primum ut nec fiſco vel ærario locus eſſet, ſi non dominus, ſed manumiſſus, hereditatem capere videretur: alterum, ut dominus nihilominus id lucrum obtineret, tanquam pretium manumiſſionis. Sed ſi fraus pelluceret, nihil actum videbatur, quantumvis alias hujuſmodi inſtitutiones eſſent licitæ. Et ita intelligendus TER. CLEMENS, (b) qui propoſita hac ſpecie, tum demum *ſervum* ad hereditatem *admitti* ait, SI NIHIL IN FRAUDEM LEGIS *factum eſſet*.

(a) Paul. Lib. vi. L. 140. ff. de V. S.

(b) Ter. Clem. Lib. xvi. L. 82. ff. de adqu. hered.

V. Argutum quoque eſt inventum, cujus

(a) Paull. Lib. vi. L. 29. ff. de liber. leg. Paullus (a) ad hoc caput meminit. Nam primo is, qui incapaci bonorum partem deſtinaverat, ei tantumdem pecuniæ credebat vivus, & poſtea heredem, ut eum liberaret, damnabat. Sed & ſic nihil egiſſe teſtatorem, facile patet. Quid vero ſi ex duobus reis promittendi alter capere poſſet, alter non poſſet, & utrique tamen legata fuiſſet liberatio? *Tunc*, inquit Paullus, *ſi ſocii non ſint, delegari debet is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit: cujus petitione utrumque accidit, ut & hoc commodum ad eum perveniat, & is, qui capit, liberetur*. Nimirum Titius & Sejus, correi promittendi debebant mille. Creditor heredem damnabat, ut utrumque liberaret. Sed Titius cælebs id commodum capere non poterat. Si itaque heres utrumque liberaſſet, partem Titii nihilominus exegiſſet fiſcus, iſque, ſolutis mille, a Sejo dimidiam ſummam repetiiſſet, actione ceſſa ab herede: adeoque hic non fuiſſet liberatus. (b) Sin Sejum liberaſſet ſolum, peremta etiam eo ipſo fuiſſet obligatio Titii, quia, ſolvente uno correo, vel quocunque modo ſatisfaciente, & alter liberatur. (c) Nec Sejus adverſus Titium actione ulla uti potuiſſet, quia pro eo nihil ſolverat. Callide itaque Paullus ſuadet, ut, quia heres Sejo debeat legatum liberationis, ei deleget Titium incapacem: eo enim ſolvente, & dimidia, quam jure tunc petit Sejus, ad eum ſolum pervenit, & ipſe ex teſtatoris judicio liberatur. Quid vero ſi ſocii ſint? Tunc inquit Paullus, *propter eum, qui capax eſt,*

(b) L. 2. C. de duob. reis.

(c) L. 2. L. 3. ff. eod.

& ille

& ille capit per conſequentias, liberato illo per acceptilationem. Id enim eveniret etiam, ſi ſolum capacem liberare juſſus eſſet. Contra ſi incapacem ſocium ſolum liberari juſſiſſet teſtator, neuter fuiſſet liberatus. (a) Hæc de legato liberationis. Quid ſi debitor creditori incapaci legaſſet debitum: an id quoque legatum legi adverſabatur? Id merito negandum, ſi inutile erat legatum, id eſt, ſi nihilo plus erat in legato, quam in obligatione. Sin lucrum aliquod ineſſet: quod capere legatarius non poterat, id ærarium procul dubio præripiebat. Et huc pertinet alterum PAULLI (b) fragmentum, quo an debiti legato lucrum inſit, diſquirit, reſpondetque: *Si neque* MODO, *neque* TEMPORE, *neque* CONDITIONE, *neque* LOCO *debitum differatur, inutile eſt legatum.* Paullo obſcurius hic eſt verbum DIFFERATUR, pro quo alii codices, notante JUL. PACIO, habent *proferatur*: ſed eodem ſenſu. Atqui quæſtio eſt de debito legato creditori. Quo caſu quis utile dixerit legatum, ſi debitum conditione, loco, tempore differatur vel proferatur? Manifeſtum itaque videtur, legendum eſſe *differat*: ut ſenſus ſit, ſi legatum ab obligatione neque modo, neque tempore, neque loco differat, illud eſſe inutile.

(a) Arg. L. 5. §. 1. ff. de donat. inter vir. & uxor.

(b) Paull. Lib. VI. L. 29. de leg. I.

VI. Fraus etiam legi facta videtur non uſufructu, ſed reditu patrimonii omnibus annis legato: eoque pertinere videtur fragmentum ULPIANI (c) quod hæc ſpecies illuſtrare videtur. Titius duxerat Cajam, trium liberorum, ex priore matrimonio ſuſceptoru n, matrem. Moriens ei relinquebat,

(c) Ulp. Lib. XV. L. 22. ff. de uſufr. leg.

quantum per leges capere poterat, puta decimam matrimonii nomine, tres decimas ob liberos legatariæ ſuperſtites, & præterea tertiam partem uſusfructus omnium bonorum. Ultimum legatum his verbis conceperat: *Tertiæ partis* PATRIMONII MEI REDITUM OMNIBUS ANNIS UXORI MEÆ DARI VOLO. Non videbatur hoc annuum legatum, quia non in annos ſingulos, ſed omnibus annis dari juſſerat maritus. Nec dici poterat uſusfructus legatus, quia reditus fit mentio, cujus legatum quomodo a legato uſusfructus differat, in jure notiſſimum eſt. Sed nondum eo tempore juris expediti erat, an & reditus legatum morte legatarii exſtinguatur? Aſt hoc caſu Ariſtonem reſpondiſſe refert ULPIANUS, *ad uxoris heredem legatum hoc non tranſire, quia aut uſuifructui ſimile eſſet, aut huic legato* IN ANNOS SINGULOS. Non ſolum ex ea ratione, *quod hæc mens fuiſſe teſtatoris videretur*, quam in ſimili fere ſpecie LABEO, teſte JAVOLENO, (a) urgebat; ſed &, quia alias in fraudem legis plus a conjuge cepiſſet conjux, quam par erat.

(b) L. 41. ff. de uſufr. leg.

VII. Maxime etiam per tacita fideicommiſſa fraus legi fiebat, de quibus & ſupra diximus, & infra dicemus accuratius. Jam id addo, ſubſtitutiones fraudibus his non accenſeri conſueviſſe, quas præcipue ad id *introductas* ait JUSTINIANUS, (b) *ne fierent caduca, & ſi facta ſint*, non ad fiſcum, ſed *ad certas perſonas recurrere diſponerent*. Hinc ſi quis cælibem inſtitueret, incertus, an tempore apertarum tabularum capax futurus ſit, ad excludendum ærarium vel fiſcum uti-

(a) L. un. pr. C. de cad. toll.

utiliter ita ſubſtituebat: *Titius heres meus eſto: ſi heres non erit, Mævius heres eſto.* Ita enim fiebat, ut, Titio cælibe excluſo, hereditas non in caſum incideret, ſed Mævio in hunc caſum ſubſtituto deferretur, modo & ipſe per legem capere poſſet. Nec fraudibus accenſebantur legata, iis relicta conditionibus, quas jam ad caput ſextum ex L. 64. ff. ad L. Falc. & L. 54. ff. de leg. 2. notavimus. Et hinc illis plane ſimilem conditionem ad hoc caput refert PAULLUS. (a) Fundum quinquaginta dignum legaverat Titius incapaci, ſub hac conditione, SI QUINQUAGINTA HEREDI DEDISSET. Fiſco hic locum non eſſe, facile patebat, quia ſic nihil lucri perveniebat ad legatarium: ſed quærebatur, an non legatum ſit inutile? Uti vero TER. CLEMENS jam in L. 54. ff. de legat. 2. id utile eſſe demonſtraverat: ita ejuſdem ſententiæ eſt PAULLUS. *Plerique*, inquit, *putant, utile eſſe legatum*: ſed ratio ejus illa TERENTIANA paullo eſt obſcurior. Addit enim, ideo utile hoc legatum plerisque videri, *quia conditionis implendæ cauſſa detur, & conſtare, etiam Falcidiam eum pati poſſe.* Sed hæc manifeſto redolent manum Triboniani. Procul dubio ſcripſerat PAULLUS: *Plerique putant, utile eſſe legatum; quia conditionis implendæ cauſſa datur: nam conſtat etiam legem Papiam hoc legatum pati poſſe.* Utile ergo id legatum eſſe cenſet dupliciter, quia & legatarius fundum, quem habere ejus interſit, data ad implendam conditionem pecunia, accipiat, & lex Papia hujuſmodi legatum non improbet, ex

(a) Paull. Lib. vi. L. 65. ff. ad L. Falc.

quo

quo nullum lucrum perveniat ad legatarium. Sed uti Tribonianus pleraque fragmenta, quæ ad hanc legem pertinebant, ad legem Falcidiam retulit, ut uſum aliquem, abrogatis etiam legibus caducariis, haberent: ita mirum non eſt, eum in hac quoque lege non nihil mutaſſe. Ut autem ad illam revertamur: ſub finem PAULLUS adjicit: *Sed ſi quinquaginta aurei legati ſint*, SI QUINQUAGINTA DEDISSET, *dicemus inutile eſſe legatum, & magis ridiculum eſſe*, nimirum quia ſic nihil legatum eſt, quinquaginta pro quinquaginta datis. Si quis tamen quinquaginta aureos Romanos rariores ea conditione hiſtorico legaret, ſi quinquaginta aureos daret heredi: uberrimum id videretur legatum: quemadmodum nec illud inutile eſt, ſi quis ita leget: *ſi Titius heredi meo caverit, centum Mævio ſe daturum, & heres meus Titio centum dato*. de quo legato agit JULIANUS. (a)

(a) L. 84. pr. ff. de leg. 1.

Sed his fraudibus non opus fuit ab eo tempore, quo JUSTINIANUS caduca ſuſtulit. Ex quo & ratio reddetur facile, cur tot conditiones pæne ridiculæ in pandectis occurrant, quas ſi quis hodie legatis adſcriberet, teſtatorem emotæ mentis fuiſſe, dejeraret. Sunt viri docti, qui hujuſmodi caſus, ſubtiliter in Pandectis enucleatos, numquam exſtitiſſe putant, ſed eos a JCtis excogitatos arbitrantur, ad leges hujuſmodi exemplis illuſtrandas. Sunt etiam, qui ſummæ ſtoliditatis arguunt Romanos, in re ſeria magno conatu maximas agentes nugas, & tot conditionibus abſurdis & ridiculis one-

onerantes heredes & legatarios, ut vel eo tempore, quo teſtamenta conderent, operam videantur dediſſe, ut cum ratione inſanirent. Sed neutri mihi rem acu tangere videntur. Qui titulum de conditionibus & demonſtrationibus evolverit, pleroſque caſus vere exſtitiſſe animadverteret. Qui vero legem noſtram aliaſque plures, quibus teſtatorum licentia adſtricta fuerat, veluti Voconiam, Falcidiam, Fuſiam Caniniam, Juliam Viceſimariam recte expenderit: facile reddet rationem, cur tot conditionibus tam ſubtiliter inventis uſi ſint Romani teſtatores: non ideo ſane, quod dulce iis eſſet deſipere, vel nugas agere eo tempore, quo de ſuprema ac decretoria vitæ hora cogitabant, ſed quod hujuſmodi artibus opus ſibi eſſe exiſtimarent ad evitantas fiſci calumnias. Jureconſultorum vero erat diſquirere, haſne conditiones ferant. leges, an tanquam in earum fraudem excogitatas rejiciant? Quod ſi hodie illæ in teſtamentis noſtrorum hominum exſulant: id felicitati temporum noſtrorum acceptum ferimus, quibus tot legibus non circumſcripta ſunt ſuprema hominum judicia. Neque tamen ideo dementiæ arguendi Romani, quibus ob principum aviditatem non licebat eſſe tam candidis atque apertis in teſtando. Sane ſi quis principum hodie leges ſaltim caducarias reſtitueret, (quod omen avertat Deus!) res ipſa procul dubio doctura eſſet jureconſultos, mille conditiones æque ſubtiles in teſtamentis exſtituras, ac olim exſtiterant apud Romanos. Natura enim ita comparatum eſt,

ut,

ut, aucta legum multitudine, crimina etiam ſub ſpecie legis involvantur, & circumſcriptio, uti veterum nonnemo ait, per jus ad injuriam veniat.

CAPUT IX.

Ad Capita legis XI. XII. XIII.

De jure adcreſcendi, tranſmittendi & de tacitis fideicommiſſis.

I. *Alterum caducis impedimentum obſtabat jus accreſcendi, quod ſublatum capite* XI. *Ejus ſententia.* II. *Juris accreſcendi origo. Illud in hereditatibus prius, quam in legatis, invaluit. Inter quos conjunctos id jus obtinuerit? An & inter verbis tantum conjunctos? An in legato per damnationem? Lex caducaria jus adcreſcendi in univerſum non ſuſtulit. Jus adcreſcendi quibus caſibus obtinuerit? quibus ſublatum ſit?* III. *Juſtinianus illud in uſum revocavit.* IV. *Caput duodecimum de jure tranſmittendi egiſſe, probatur. Ejus ſententia.* V. *Expoſitio capitis & uſus.* VI. *Tacita fideicommiſſa prohibita ſunt capite decimo tertio. Ejus ſententia.* VII. *Hujuſmodi fideicommiſſa frequentiſſima. L. 90. ff. de legatis leviter tentata.* VIII. *Edictum Trajani & conſtitutio Conſtantini de his, qui ſe ipſos deferunt.*

I. Capita legis caducariæ proxima impedimentis, quæ caducis obſtabant, removendis deſtinata fuiſſe, capite ſuperiore ob-

obſervavimus. Nihil autem caducis magis adverſabatur, quam jus adcreſcendi. Portione enim deficiente coheredibus vel legatariis adcreſcente, nihil erat, quod in ærarium vel fiſcum incideret. Hinc id jus, fiſco inimiciſſimum, Auguſtus veluti in exſilium egit, idque capite hoc undecimo: Siquidem complura fragmenta TER. CLEMENTIS ex libro XVII. PAULLI ex libro VI. & CAJI ex libro XIII. ad jus adcreſcendi manifeſto pertinent. Ex his autem, aliiſque veterum, quæ ſuo loco laudabimus, teſtimoniis tale fuiſſe diſcimus caput legis noſtræ decimum tertium.

Ante apertas tabulas aditamque hereditatem, inter conjunctos heredes legatariosve, jus adcreſcendi in iis, quæ caduca vel in cauſſa caduci ſunt, excepto uſufructu legato, ne eſto.

II. Jus adcreſcendi videtur antiquiſſimum, & interpretatione prudentum ex ipſis XII. tabularum principiis derivatum. Sanxerant decemviri: (a) AST SI INTESTATUS MORITUR, CUI SUS HERES NEC ESCIT, AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO. Inde prudentes collegerunt, nullo modo admittendum heredem legitimum, ſi quis deceſſiſſet teſtatus, atque inde conſtruxerunt regulam juris antiqui: (b) *Neminem poſſe pro parte teſtatum, pro parte inteſtatum decedere, earumque rerum, teſtati puta & inteſtati, naturaliter inter ſe pugnam eſſe.* Quæ quum ita ſint: non potuit non inde naſci jus adcreſcendi inter co-

(a) Collat. leg. Moſ. & Rom. tit. ult.

(b) L. 7. ff. de R. I.

coheredes, ita, ut ſi vel minima pars bonorum alicui titulo inſtitutionis honorabili relicta eſſet, is, altero deficiente, aſſem hereditatis totum caperet. (a)

(a) L. 1. §. 4. L. 13. §. 2. L. 35. L. 74. ff. de her. inſt.

Quamvis autem ea ratio in legata non caderet, ſiquidem parte legati deficiente, non ideo eveniebat, ut quis pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus deceſſiſſe videretur: tamen ad hæc quoque jus illud proferendum videbatur prudentibus, quod præſumtio eſſet, teſtatorem, dum duos pluresve legatarios in una re conjunxit, partem deficientem ad collegatarios potius devolvi quam in hereditate ſubſidere, voluiſſe. Itaque inter collegatarios jus adcreſcendi valebat *jure conjunctionis*. (b) *Conjunctim autem heredes inſtitui*, vel *conjunctim legari*, definiente CELSO, (c) eſt *totam hereditatem vel tota legata ſingulis data eſſe, parteſque concurſu fieri*. Conjunctio illa fit tripliciter, vel *re*, *&* *verbis*, vel *re tantum*, vel *verbis tantum*. (d) *Re & verbis* conjuncti dicuntur, qui in eamdem rem, indiſtinctis partibus, unaque propoſitione vocantur, veluti: TITIO ET MÆVIO FUNDUM CORNELIANUM DO LEGO. Si quibus eadem quidem res, ſed diverſis propoſitionibus, relinquitur, hi *re conjuncti* dicuntur, veluti: TITIO FUNDUM CORNELIANUM DO LEGO; MÆVIO EUMDEM FUNDUM DO LEGO. Hi tametſi ad eamdem rem vocentur, & eatenus conjuncti habeantur, quia tamen diverſis vocantur orationibus, aliquando in jure vocantur *disjuncti*: (e) nec intereſſe videtur, quod ad jus accreſcendi attinet, continuis periodis, an in diver-

(b) L. 16. ff. quib. mod. uſufr.

(c) Celſ. Lib. XXXV. L. 80. ff. de leg. 3.

(d) Paull. Lib. VI. L. 142. ff. de V. S. L. 89. ff. de leg. 3.

(e) § 8. Inſt. de legat. L. 1. §. 3. ff. de uſufr. adcreſc.

verſis teſtamenti locis & paginis ad eamdem rem vocentur, dummodo ex verbis haut adpareat, teſtatorem, dum fundum Cornelianum, initio tabularum Mævio legatum, ſub earundem finem Sempronio relinquit, priori id legatum voluiſſe adimere. Idque recte ex L. 33. ff. de legat. contra Fr. Hotomannum (a) defendit vir doctiſſimus, Ulr. Huberus, (b) maximum olim Friſiæ noſtræ ornamentum. *Verbis* denique *tantum conjuncti* ſunt, qui eadem oratione in rem unam, ſed pro partibus in teſtamento expreſſis, vocantur, ut puta: TITIO ET MÆVIO FUNDUM CORNELIANUM DO LEGO EX ÆQUIS PARTIBUS. Et has partes tantum intelligi oportet: nam ſi reipſa diviſæ ſint, & teſtator verbi cauſſa Titio partem fundi Corneliani cis flumen; Mævio partem ejuſdem ultra flumen; vel Cajo & Sejo ſingulos ſervos legaverit: (c) non ſunt conjuncti, ſed ſeparati, nec, uno repudiante legatario, res legata alteri adcreſcit. (d) Non magis conjuncti cenſentur, quando partes intellectuales quidem duobus, ſed diverſis orationibus adſcribuntur, ut puta: PARTEM FUNDI CORNELIANI TITIO DO LEGO, PARTEM EJUSDEM FUNDI MÆVIO DO LEGO, quia ſingulis quidem pars rei, ſed non utrique eædem legatæ videntur. (e) Denique nec, quum diverſi heredes diverſis legatariis eamdem rem dare damnantur, conjunctio inter legatarios intelligitur, veluti: TITIUS HERES MEUS FUNDUM CORNELIANUM MÆVIO DATO, CAJUS HERES MEUS EUMDEM FUNDUM SEMPRONIO DATO. (f)

Quod itaque ad conjunctos attinet, inter

(a) Ad §. 8. Inſt. de legat.

(b) Prælect. ad Inſt. Lib. II. tit. XX. §. XXVI.

(c) L. 84. §. pen. ff. de legat. 1.

(d) L. 1. pr. ff. de uſufr. adcreſc.

(e) L. 1. ff. eod.

(f) L. pen. ff. eod.

eos omnes obtinet jus adcreſcendi, etiam inter verbis tantum conjunctos, quibus id legis beneficium abjudicant GOVEANUS, (a) FR. HOTOMANNUS, (b) ANT. FABER, (c) &, quem primo loco nominare debebam, ὁ πάυ JAC. CUJACIUS. (d) Quid enim clarius eſt verbis PAULLI noſtri: (e) *Si vero* VERBIS *quidem* CONJUNCTUS *ſit, re autem non: quæſtionis eſt, an conjunctus* POTIOR *ſit? & magis eſt, ut & ipſe præferatur*. Præferebantur itaque eadem figura conjuncti reliquis. Hinc deficiens portio accreſcebat collegatario conjuncto. Sin pluribus diverſa orationis forma rem eamdem legaverat teſtator, veluti: *Primo & Secundo fundum Æmilianum do lego: Tertio eundem fundum do lego, Quarto eundem do lego: Quinto & Sexto eundem do lego æquis partibus*: tunc deficiente Primo, ejus portio Secundo; deficiente Quinto; Sexto adcreſcit, iique reliquis omnibus præferuntur tanquam eadem figura orationis conjuncti, in quos & onus cum lucro tranſit. Sin Tertius deficiat, iſte, quia disjunctus eſt, portionem ſuam omnibus relinquit, ſed ita, ut eadem figura conjuncti, veluti Primus & Secundus, Quintus & Sextus, pro una perſona habeantur, adeoque illi, ſi velint, tertiam unam; hi alteram cum onere; Quintus reliquam tertiam invitus, ſed ſine onere, conſequatur. Illud poſtremo moneo, teſtatorem jus adcreſcendi quidem in legatis; non autem in hereditate prohibere poſſe, (f) quia ſi in hereditate prohiberet, ipſe pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus decederet: id quod tamen non

(a) De Jure adcreſc. n. xxvi.
(b) Obſ. Lib. vi. cap. xii.
(c) Conject. Lib. vi cap. 1.
(d) Obſ. Lib. xxiv. cap. xxxiv
(e) Paull. Lib. vi. L. 89. ff. de legat. 3.
(f) L. 57. §. 1. ff. de uſufr. L. 7. de R. I.

non contingit, ſi legatariis non adcreſcat. Unde & heredibus ſemper cum onere etiam invitis; legatariis non ſemper invitis, ſed volentibus, neque ſemper cum onere adcreſcit.

Nullum eſt dubium, quin hæc omnia jure vetere ante legem Papiam Poppæam obtinuerint. Quum tamen diverſa tum eſſent legatorum genera: jus adcreſcendi quidem locum habebat in legato *per vindicationem* & aliis, non autem in legato *per damnationem*, de quo ULPIANUS: (a) Si PER DAMNATIONEM *eadem res duobus legata ſit, ſiquidem conjunctim, ſingulis partes debentur, & non capientis pars jure civili* IN HEREDITATEM REMANEBAT, *nunc autem caduca ſit: Quod ſi disjunctim: ſingulis ſolidum debetur.* Si itaque hunc in modum per damnationem legaverat teſtator: HERES MEUS TITIO ET MÆVIO FUNDUM ÆMILIANUM DARE DAMNAS ESTO: heres ſingulis præſtabat partem ejus fundi dimidiam, & alterutra portio deficiens alteri non adcreſcebat, ſed ſubſidebat in hereditate. Sin ita heredem damnaverat teſtator: HERES MEUS FUNDUM ÆMILIANUM TITIO DARE DAMNAS ESTO, EUMDEM FUNDUM MÆVIO DATO: ſingulis heres debebat legatum ſolidum, id eſt alteri fundum, alteri præſtabat æſtimationem. (b) Unde & alterius deficiente portione, nihil erat, quod adcreſceret alteri, qui jam tum ſolidum erat ex teſtamento conſequutus. Tale fuit vetus iſtud inter legata diſcrimen, cujus eam fuiſſe rationem arbitror, quod in legato vindicationis & reliquis cum legatariis agebat teſtator,

(a) Fragm. tit. xxiv. §. xiii.

(b) Caj. Inſt. Lib. ii. tit. v. §. v.

tor, iiſque *ἀμέσως dabat, legabat*, vel *ſumendi, præcipiendique* poteſtatem faciebat: unde & iis jus eſſe videbatur partem deficientem captandi, ad quam eſſent per conjunctionem quamcumque ab ipſo teſtatore vocati. (a) Contra in legato per damnationem cum herede res erat teſtatori, quem hic dare facere jubebat. Si itaque perſona, cui dare fuerat juſſus, deficeret: liberatus videbatur, nec ullum jus eſſe collegatario, qui, quod debebatur, jam conſequutus fuerat, portionem alteri deſtinatam petendi.

Ceterum jus hactenus explicatum & ante legem Papiam Poppæam valuit, &, ſi a diſcrimine legatorum vetere diſceſſeris, hodienum valet, poſtquam illud ab exſilio revocavit JUSTINIANUS. Quid vero lex noſtra? ANTE APERTAS, inquit, TABULAS ADITAMQUE HEREDITATEM *jus adcreſcendi ne eſto*. Vetus illa magnoque cum apparatu agitata quæſtio eſt: an jus adcreſcendi in univerſum ſuſtulerit lex Papia Poppæa? In ea ſolvenda nec ipſe ſibi CUJACIUS ſatis conſtitit, ſiquidem illud modo penitus hac lege excluſum eſſe, docet, (b) modo illud etiam poſt illam ſalvum fuiſſe, contendit: (c) quam viri ſummi fluctuationem inter variantes ejus interpretationes, ex ſuo inſtituto notavit EM. MERILLIUS. (d) Et ſane utrimque non deeſſe videntur rationes, quæ dubiam & viri maximi mentem trahere potuerint. Nam ſi conſideres paullo accuratius, PAULLUM (e) ad hanc ipſam legem noſtram accurate, & copioſius, quam quiſquam, de conjunctis & jure adcreſcendi diſputare: vix eſt,

(a) Merill. Obſ. Lib. vi. c. xxxii

(b) Obſ. Lib. xii. cap. xi. Paratitl. C. de caduc. toll.

(c) Obſ. Lib. xxiv. cap xxxiv

(d) Var. Cujac. Lib. i. c. xxxix

(e) Paull. Lib. xi. L. 89. ff. de leg. 3. L. 142. ff. de V. S.

eſt, ut eam doctrinam illa ætate exoleviſſe, nulliuſque in orbe Romano uſus fuiſſe arbitremur. Sin verba ULPIANI (a) intueamur: *Sed poſt legem* PAPIAM POPPÆAM *non capientis pars* CADUCA *fit*: nihil certius videri poſſet illa de profligato jure adcreſcendi ſententia. Sed quod ſæpe in hujuſmodi quæſtionibus evenire intelliges, neutra ſententia vera; neutra ſine exceptione admittenda eſt. Suſtulit omnino lex caducaria jus accreſcendi, ſed nec in univerſum, nec inter omnes perſonas, nec in omnibus legatis ſuſtulit. Quare capiti legis varias inſeruimus reſtrictiones, jam paullo accuratius contemplandas.

(a) Fragm. tit. xxiv. §. xii.

Primo itaque jus adcreſcendi non in univerſum ſublatum erat, ſed ANTE APERTAS TABULAS ADITAMQUE HEREDITATEM. Quidquid enim condito teſtamento, vivo teſtatore, deficiebat, id erat in CAUSSA CADUCI. Quod mortuo teſtatore, ante apertas tabulas deficiebat, CADUCUM fiebat. Apertis tabulis, ſed nondum adita hereditate, legatove agnito, quidquid deficiebat, bonorum VACANTIUM nomine ab ærario vel fiſco occupabatur, ac proinde hactenus locus non erat juri adcreſcendi. Aſt tabulis apertis, aditaque hereditate, non amplius fiſco quidquam ſpei ſupererat, & proinde ſi quid deficeret, id vel coheredibus vel conjunctis collegatariis adcreſcebat. Hinc CAJUS (b) ad hoc caput: *Qui ſemel*, inquit, *aliqua ex parte* HERES EXSTITIT, *deficientium partes etiam invitus excipit, id eſt, tacite ei deficientium portiones etiam invito* ADCRESCUNT. Idem de lega-

(b) Caj. Lib. xiv. L. 53. §. 1. ff. de adq. vel omitt.

ga-

gatis tradit Julianus, (a) qui legati partem deficientem etiam heredibus conjunct collegatarii adcreſcere, docet, *ſi tamen* hereditas adita sit. Eodem pertinent Leges 34. & 35. ff. ad L. Aquil. & L. 4. ff. de manum. vindicta, ubi alteri collegatario, altero partem ſuam poſt hereditatis aditionem repudiante, pars deficiens adcreviſſe dicitur. Simile quid de bonorum poſſeſſionibus ſecundum tabulas obſervat Ulpianus, (b) ut ſatis adpareat, adita jam hereditate locum fuiſſe juri accreſcendi, quod & a viris eximiis, Em. Merillio, (c) Jac. Gothofredo (d) & Jano a Costa (e) ſatis ſuperque obſervatum eſt.

Hinc porro ſequitur: inter conjunctos heredes legatariosve jus adcrescendi in iis, quæ caduca, vel in caussa caduci sunt, ne esto. Quibus verbis ideo uſi ſumus, quia in iis, quæ pro non ſcriptis habentur, jus adcreſcendi, uti ex Justiniani (f) conſtitutione recte obſervavit Merillius, (g) ſemper obtinuit, adeoque ad ſola caduca &, quæ in cauſſa caduci ſunt, hoc legis caput pertinuit. Quin ex eodem ſequitur, ut, quia non omnia caduca fiſco cederent, ſed in illis quædam perſonæ, de quibus capite legis caducariæ ſecundo agitur, fiſco anteferrentur, inter hujuſmodi perſonas conjunctas etiam jus accreſcendi habuerit locum. Inſtitutis itaque liberis, vel parentibus ad tertium gradum, vel extraneis liberorum jure ſubnixis, jus adcreſcendi inter eos obtinuit, idemque dicendum videtur de eo caſu, ſi hujuſmodi perſonis aliquid

(a) L. 26. §. 1. ff. de cond. & dem.

(b) L. 2. §. 8. ff. de bon. poſſeſſ. ſec. tab.

(c) Obſ. Lib. V. c. IV. & XII.

(d) Ad L. Pap. p. 349.

(e) Ad §. ult. Inſt. de SC. Orphit.

(f) L. un. § 3. C. de caduc. toll.

(g) Var. Cujac. Lib. I. cap. XXXIX. p. 163.

quid per modum legati conjunctim fuerat relictum. (a) His enim jus antiquum, id eſt, jus adcreſcendi, relictum eſſe diſerte fatetur Ulpianus. (b) Et jam facile adparet, quo pertineant præclara illa Ter. Clementis, (c) Caji (d) & Paulli (e) fragmenta, quibus totam de jure adcreſcendi doctrinam eleganter & copioſe exponunt. Oſtendendum enim illis erat, quomodo deficiens portio his perſonis, ab ipſa lege exemtis, adcreſceret, ſi vel coheredes eſſent, vel collegatarii mixtim, re, verbiſve conjuncti.

Exceptum porro fuiſſe arbitramur legatum uſusfructus, in quo nec poſt legem Papiam Poppæam jus adcreſcendi exoleverat. Hinc capiti noſtro inſeruimus verba: excepto usufructu legato. Uſusfructus enim id habebat ſingulare, quod ejus pars deficiens non fiſco vel ærario vindicaretur, ſed conjuncto adcreſceret, & quidem non ſolum ante agnitum legatum deficiens, ſed &, ſi jam aliquamdiu uſus fruitus legatarius poſtea morte interciperetur. (f) Immo uſusfructus deficiens non ſolum ei, qui tum altera parte utebatur fruebatur, adcreſcebat, ſed & illi, qui portionem ſuam amiſerat: (g) quia, uti recte vidit clariſſimus A. A. Pagenstecherus, (h) uſusfructus non rei, ſed perſonæ, adcreſcebat, (i) quum alias in proprietate portio portioni adcreſcat. (l) Quod jus quum lex Papia Poppæa non ſuſtuliſſet, facile jam reddetur ratio, cur, quum in Digeſtis nullus de jure adcreſcendi titulus ſingularis occurrat, de uſufructu ta-

(a) Schulting. Juriſprud. vet. antejuſt. p. 653. 618.

(b) Fragm. tit. xviii. §. 1.

(c) Ter. Clem. Lib. xvii. L. 17. ff. de opt. leg.

(d) Caj. Lib. xiii. L. 58. ff. de leg. 2.

(e) Paull. Lib. vi. L. 89. ff. de leg. 3. L. 142. ff. de V. S.

(f) L. 1. §. 3. ff. de uſufr. adcreſcend.

(g) L. 10. ff. eod.

(h) Admonit. ad Pand. Part. II. §. 73.

(i) L. 33. §. 1. de uſufr.

(l) d. L. 33 L. 3. §. vet. L. 4. L. 5. de bon. poſſeſſ.

tamen accreſcendo tam verboſe egerint veteres jureconſulti.

III. Verum hoc legis caducariæ caput, unà cum caducis, ſuſtulit JUSTINIANUS, (a) qui jus adcreſcendi antiquum veluti poſtliminii jure in uſum recepit, & copioſe expoſuit in luculenta de caducis conſtitutione.

IV. Sequens caput decimum tertium omiſit vir eximius JAC. GOTHOFREDUS. Sed ſunt quædam ex libro XVI. ULPIANI, (b) ex libro XIV. CAJI, (c) & PAULLI (d) libro VI. fragmenta, quæ, caput hoc de tranſmiſſione legatorum egiſſe, plane perſuadent.

Et ſane non minus caducis obſtabat atque adverſabatur jus legatum tranſmittendi ad poſteros, quam jus adcreſcendi. Quare & illud reſtrictum & coarctatum hac lege fuiſſe, perquam veroſimile eſt. Et quidem, quod ad hereditates attinet, in iis nihil mutavit. Nam & jure antiquo, & poſt legem Papiam Poppæam, hereditas nondum adita non tranſmittebatur. Quin jus antiquum ea in re novo erat rigidius, quod exceptiones illæ, quibus hodie liberorum ſui juris, (e) & extraneorum, intra ſpatium deliberandi decedentium, heredes (f) utuntur, poſteriore demum ævo a Theodoſio, Valentiniano & Juſtiniano invectæ ſunt. Aſt in legatis res aliter ſe habet, de quibus cautum fuiſſe arbitramur:

Legatum, pure aut in diem certum per vindicationem relictum, poſt apertas tabulas; reliqua hujus generis non niſi agnita; condi-

(a) L. un. §. 8. ſequ. C. de cad. toll.

(b) Ulp. Lib. XVI. L. 60. de leg. 2.

(c) Caj. Lib. XIV. L. 56. ff. de leg. 2.

(d) Paull. Lib. VI. L. 24. quando dies leg.

(e) L. un. C. de his qui ante apert. tab.

(f) L. 19. C. de jure delib.

ditionalia denique poſt conditionis eventum, ad heredes tranſmittuntur.

V. De ipſo hoc legatorum diſcrimine, & diverſo tranſmittendi jure nihil eſt, quod hic monendum exiſtimemus poſt ea, quæ jam ad caput legis nonum monuimus: ubi & ſententiam hujus capitis veterum teſtimoniis demonſtravimus. Jam tantum veterum fragmenta, quæ ad caput hoc retulimus, paucis expendere juvabit. Elegans eſt ſpecies, quam ex JULIANO repetit ULPIANUS: (a) Pater a filio herede legaverat Sejo, & hujus fidei commiſerat ſub conditione, ut Titio daret. Titius pendente conditione deceſſerat, Non ſane dubium erat, quin fideicommiſſum, utpote conditionale, deficeret, quia ejus dies a conditionis eventu cedit, ab eoque tempore demum tranſmittitur. Sed id quærebatur, quis id fideicommiſſum lucraretur? Fiſco ſane non erat locus, quia id erat fideicommiſſum, quod cum legatis nondum fuerat æquiparatum, nec id erat tacite relictum, ut ideo eripiendum eſſet. Aſt utrum illud apud filium, a quo legatum, an apud Sejum a quo fideicommiſſum erat, ſubſideat, de eo erat quæſtio. Quam ita JULIANUS definit: *Fideicommiſſum deficiens apud Sejum manet, non ad filium heredem pertinet, quia in fideicommiſſis priorem cauſſam habere eum, cujus fides electa eſt, ſenatus cenſuit.* Intelligi MERILLIO (b) videtur SC. Trebellianum, quod fideicommiſſa, ſi qua deficerent, non caduca eſſe, ſed apud eum, a quo relicta erant,

(a) Ulp. Li. xvi. L. 60. ff. de leg. 2.

(b) Lib. viii. Obſ. cap. xxi.

manere voluerit. Quod SC. in animo habuiſſe oportet etiam MARCELLUM, (a) dum ſimilem quæſtionem eodem modo decidit, addita tamen elegante limitatione, *niſi duntaxat ut miniſtrum* legatarium Sejum *elegerit*.

(a) L. 17. Π. ff. de leg. 2.

Paullo ſubtilior eſt ſpecies PAULLI. (b) Teſtator heredem Cajo dare damnaverat penum, vel fundum, &, ſi non dediſſet, decem. Ita conditionale erat legatum. Relicti enim erant decem, ſub ea conditione, ſi heres penum vel fundum non dederit. Cajus, interpellato herede, deceſſerat. Quærebatur, quid ad heredes ſuos tranſmittat? Reſpondet JCtus, decem tranſmitti. Conditio enim decedente Cajo jam exſtiterat, quia interpellatus heres, ut fundum vel penum daret, neutrum dederat. Et ita jam facile intelligentur verba Paulli: *Si penum heres dare damnatus ſit, vel fundum*, vel aliam quamcumque ſpeciem, *& ſi non dediſſet, decem: ego accepi* a magiſtris meis, *& penum legatam, & translatam eſſe in decem, ſi nolueris penum heres dare, & tunc pecuniam deberi, quum interpellatus fundum non dediſſet*: id eſt utroque caſu legatam eſſe non penum vel fundum, ſed decem, ſub ea conditione, ſi heres penum vel fundum non dederit, adeoque heredem Caji petere poſſe decem, ſi vivus ille heredem interpellaverit. Jam altera ſequitur ſpecies. Cajus, cui hoc modo legatum fuerat, antequam heredem interpellaſſet, deceſſerat: quid tunc tranſmittebat? Non ſane legatum decem aureorum, quia ejus legati conditio non-

(b) Paull. lib. vi. L. 24. ff. quando dies legat.

nondum exſtiterat, herede nondum interpellato. Quia tamen & fundus & penus pure & perfecte legatus fuerat, Cajus legatum hoc tranſmittebat ad heredes. Unde pergit PAULLUS: *Et ſi interea*, antequam heredem interpellaverit, *deceſſerit legatarius*: *tunc heredi ejus nonniſi fundum* vel penum, non autem decem *deberi*. *Namque quum dictum eſt*: *Publicius heres fundum*, vel penum, *dato*, *perfectum eſt legatum*, & hinc ſtatim agnitum tranſmittitur: *& quum dicit*: *ſi non dederit*, (*penum vel fundum*,) *centum dato*: *ſub conditione fundi legatum ademtum videri eo caſu*, *quo centum deberi cœperint*. Id eſt, perinde habetur, ac ſi teſtator dixiſſet: Decem dato, ſi interpellatus penum vel fundum non dederis. *Quorum quia conditio*, *vivo legatario*, *non exſtiterit*, *forte quia interpellatus non ſit*: *evenerit*, *ut ademptio nihil egerit*, *fundique legatum*, quia purum & perfectum eſt, *duraverit*. Subjicit PAULLUS ſpeciem tertiam. Teſtator ita Cajo legaverat: SI PENUM NON DEDERIT, DECEM DATO. Quid tunc tranſmittet? Si vivus interpellaverit heredem, decem tranſmittit, quia exſtitit conditio. Si non interpellaverit: in heredem Caji nihil devolvetur. Nam neque penus debebitur, quæ non legata eſt: nec decem, quia Cajus ante exiſtentem conditionem defecit. Et huc pertinent verba poſtrema: *Plane ſi ſic legatum ſit*: *Si penum non dederit*, *decem dato*: *dicimus*, *non eſſe penum legatam*. Ut brevi *ἀνακεφαλαιώσει* rem omnem ob oculos ponamus. Si teſtator ſcripſit: *Heres Cajo fundum*

dum dato, ſi non dederit, decem dato: duplex legatum eſt, purum alterum, puta fundi; alterum conditionale decem aureorum. Si itaque Cajus, interpellato herede, deceſſit, poſterius legatum tranſmittit, quia jam exſtitit conditio. Sin nondum interpellato herede ad plures abiit: legatum non poſterius tranſmittit, cujus conditio nondum exſtitit, ſed prius, quia id purum & perfectum eſt. Denique ſi ita legatum: *Heres, niſi Cajo penum dederit, centum dato*: interpellato herede, tranſmittitur legatum decem aureorum: non interpellato, nec pecunia, quia conditio non exſtitit, nec penus, quæ plane non legata eſt.

Reliquum eſt tertium, quod ad hoc caput pertinet, fragmentum, ex quo diſcimus id jus non tenuiſſe principem, & quidem ex conſtitutione Antonini. De ea enim CAJUS: (a) *Quod* PRINCIPI *relictum eſt, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus eſt, ex conſtitutione D. Antonini* SUCCESSORI *ejus debetur*. Mirum id videri poſſet, maxime in Antonino, cum ſe jure communi exemiſſe, quum alioquin in hereditatibus adeundis, agnoſcendiſque legatis nihil ſingulare adfectaverint boni principes. Et miratur ſane ad hunc locum DIONYS. GOTHOFREDUS, qui odioſam hanc conſtitutionem putat, & principis majeſtate indignam. Sed vera ratio eſt, partim quod hujuſmodi legatum non perſonæ, ſed dignitati, relictum videretur, quæ ratio acuta ſane & elegans nuper viro celeberrimo, mihique amiciſſimo ſuccurrit: (b) partim; quod Prin-

(a) Caj. Lib. xiv. L. 56. ff. de leg. 2.

(b) Condl. de Principe herede Cap. vi. §. xxxiii.

Princeps omnibus legibus caducariis, ut ſupra obſervavimus, nominatim eſſet ſolutus. Hinc is utebatur jure antiquo, & dies legatorum ei relictorum a tempore mortis teſtatoris cedebat. Ex quo ſane conſequebatur, ut legatum etiam tranſmitteret non ſolum ad heredem, ſed & ſucceſſorem: necnon, ut tranſmitteret illud, etiamſi, antequam dies legatorum ex lege Papia Poppæa cederet, ab hominibus eſſet ereptus.

VI. Progredimur ad caput XIII. quod de fideicommiſſis tacitis & in fraudem legis excogitatis egiſſe, exinde colligo, quod ULPIANUS libro XVIII. TER. CLEMENS libro eodem, CAJUS libro XV. & PAULLUS libro ſeptimo de iis copioſiſſime diſputarunt. Eo capite ita cautum fuerat:

Si qui heres legatariusve in fraudem H. L. a teſtatore tacite rogatus ſit, ei reſtituere, qui per H. L. capere prohibetur, iſque ſciens dolo malo tacitam fidem teſtatori adcommodaverit, hereditate legateve ſibi relicto, privator, eaque populo vindicantor.

VII. Qualia fuerint tacita illa fideicommiſſa, quibus heredes obſtringere conſueverint teſtatores, ut hereditatem incapacibus reſtituerent, jam ſupra, ubi de legibus decimariis & ſolidi capacitate egimus, explicatum eſt. Jam ipſa capitis verba paucis interpretabimur: SI QUI HERES, inquit lex, LEGATARIUSVE. Nihil enim intereſt, ab herede incapaci relinquatur, an a legatario, nec univerſale hoc fideicommiſſum ſit, an ſin-

gulare, dummodo plus in ſe lucri contineret, quam fideicommiſſarius per leges capere poſſet. Additur: IN FRAUDEM H. L. Tam ſæpe enim hac fraude ad eludendam legis caducariæ ſeveritatem utebantur homines vaferrimi, ut apud veteres ſcriptores nihil ea memoretur frequentius. Hinc Scholiaſtes JUVENALIS: (a) *Si uxor*, inquit, *jure impediatur adultero ſuccedere, ipſe maritus leno ſuccedit adultero heres, ut* PER FIDEICOMMISSUM *res adulteri ad adulteram veniant*. Et HIERONYMUS: (b) *Per* FIDEICOMMISSA *legibus illudimus*, quem locum jam vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS, notavit. Vidimus etiam ſupra TERTULLIANUM (c) hanc fraudem ad pietatem inflectentem, ſcribentemque, ſe, ut uxor promiſſa divina *in ſolidum capere poſſet, hoc* TACITUM *admonitionis ſuæ* FIDEICOMMISSUM *Deo commendaſſe*. Denique CALLISTRATUS, (d) *ſuo tempore eo fere jam decurſum*, refert, *ut fraus legi fieri videretur, quoties quis neque teſtamento, neque codicillis rogaretur, ſed domeſtica cautione & chirographo obligaret ſe, ad præſtandum ei, qui capere non poſſet*. Ceterum iſta fraus in eo conſiſtebat, ut quis A TESTATORE TACITE ROGARETUR, EI RESTITUERE, QUI PER H. L. CAPERE PROHIBERETUR. Si quis ergo in teſtamento rogaret heredem, vel legatarium, ut bona eorumve partem incapaci reſtitueret, id in fraudem legis factum videbatur, ſive fiduciarius chirographum eo nomine dediſſet, ſive nuda pollicitatione repromiſiſſet, ut docet CAJUS. (e) Quales vero fuerint hi chirographi, jam ſupra oſtendimus, neque

(a) Ad Sat. I. v. 55.

(b) Ad Nepotian.

(c) Ad uxor. Lib. I. cap. I.

(d) L. 3. ff. de jure fiſci.

(e) Caj. Lib. XV. L. 10. pr. de his quæ ut ind.

que id hoc loco repetimus. Præcipue tamen id pro fraude vel dolo habebatur, quod TACITE rogatus eſſet heres vel legatarius. Si quis enim palam rogatus promiſerat, ſe reſtituturum perſonæ, quæ legibus ex teſtamento capere prohiberetur: fideicommiſſum quidem concidebat, aſt illud non occupabatur ab ærario vel fiſco, ſed in hereditate ſubſidebat, vel apud eum, a quo relictum fuerat, permanebat. Quo pertinet fragmentum PAULLI: (a) *Nominatim legatum accipiendum eſt, quod, a quo legatum ſit, intelligitur, licet nomen pronunciatum non ſit.* Ita Codices omnes. Sed quum in lege Papia caducaria non quæreretur, a quo legatum eſſet, (id quod non poterat non certum eſſe,) ſed cui aliquid contra leges vel in earum fraudem relictum fuerit: parum abeſt, quin expuncta præpoſitione ſcribendum putem: *quo legatum ſit*, ut *quo* vel ponatur pro *quorſum* vel pro *cui*. Ita enim aliquando loquuntur jureconſulti & ipſe PAULLO æqualis ULPIANUS, (b) procul dubio more veterum, quos *quoi* pro cui ſcripſiſſe in vulgus notum eſt. Porro additur: RESTITUERE EI, QUI PER LEGEM CAPERE PROHIBETUR. Puta tempore conditi teſtamenti. Nec enim is incidebat in legem, qui rogatus fuerat, ei reſtituere, qui quum tempore conditi teſtamenti capax eſſet, poſtea demum incapax eſſe cœperat. Quare non dubitat CAJUS, (c) *quin, etſi hoc caſu fideicommiſſum deficiat, id tamen apud eum, qui rogatus erat reſtituere, manere debeat, quia* NULLA *ejus* FRAUS *interveniſſe videatur, niſi in*

(a) PAULL. Lib. VII. L. 90. ff. de leg. 3.

(b) L. 16. §. 12. ff. ad SC. Trebell.

(c) CA ibid. L. 1. §. 1. ff. de his, quæ ut indign.

in futurum caſum fidem accommodaverit, id eſt, ut, licet capere legibus prohiberi cœperit, reſtituat. Quare nec ærario locus erat, ſi perſona, cui reſtituenda hereditas, capere poſſet, veluti concubina. Et ita CELSUS pater, quum eſſet in conſilio Ducenni Veri, Conſ. ſententiam ſuam omnibus probavit, quum cenſeret, legatum ducentorum concubinæ Otacilii Catuli præſtandum eſſe, quod ipſe liberto reliquerat, petieratque, ut reſtitueretur concubinæ, tametſi libertus vivo teſtatore deceſſiſſet, & legatum remanſiſſet apud Otacili filiam heredem. (a) Porro non ſufficiebat, heredem legatariumve a teſtatore tacite rogatum eſſe: ſed concurrere oportebat fiduciarii promiſſum, dolo malo factum. Hinc additur: ISQUE SCIENS DOLO MALO TACITAM FIDEM TESTATORI ADCOMMODAVERIT. Qui enim pœna dignus videri potuiſſet heres vel legatarius, cui contra leges aliquid injunxerit teſtator, quum ipſe fidem nunquam ei obſtrinxiſſet, ſe improbæ iſti teſtatoris voluntati pariturum? Fidem itaque ſuam adcommodaſſe debebat fiduciarius, & quidem SCIENS, DOLO MALO. In illa vero quæſtione, teſte ULPIANO, (b) *nec ſupina ignorantia ferenda erat, factum ignorantis, nec ſcrupuloſa inquiſitio exigenda. Scientia enim hos modo æſtimanda videbatur, ut neque negligentia craſſa, aut nimia ſecuritas ſatis expedita eſſet, neque delatoria curioſitas exigeretur.* Nec dolum commiſiſſe videbatur filius familias, qui juſſu patris tacitam fidem adcommodaverat. Quamvis enim pater per filium tunc nihil adquireret, ne frau-

(a) Celſ. Lib. xxxvi L. 29. de leg. 2.

(b) Ulp. Lib. xviii. L. 6. ff. de jur. & facti ign.

fraudis atque improbitatis ſuæ caperet fructum : filio tamen, mortuo patre, vel facta emancipatione, id factum fraudi non erat, quia, uti CAJUS (a) reſpondet, non videbatur id filio nocere debere, qui *parendi neceſſitatem habuerit*.

Si quis ergo ita tacitam fidem ſciens dolo malo adcommodaverat : tunc is HEREDITATE LEGATOVE, SIBI RELICTO, PRIVABATUR, EAQUE POPULO VINDICABANTUR. Hinc primo fideicommiſſa ipſa hoc modo relicta deficiebant, ne excepta quidem libertate fideicommiſſaria, cujus alioquin maximus erat favor : *quum libertas*, teſte TER. CLEMENTE, (b) *legibus adimeretur, aut pro non data haberi deberet, aut certe perinde obſervari, ac ſi a teſtatore ademta eſſet*. Sed & ſi operæ ſervi hoc modo cuiquam relinquerentur, qui tacitam fidem accommodaverat, eo quoque legato fiduciarium privabat fiſcus, quamvis tunc multi nonniſi uſum ſervi relictum cenſerent. Diſerte enim TER. CLEMENS : (c) *Operis ſervi legatis*, USUM *datum intelligi, & ego didici*, & JULIANUS *exiſtimat*. Diverſæ nimirum erant veterum de operis ſervorum ſententiæ. Alii eas uſufructui ; (d) alii uſui adſimilabant : Quamvis autem ab utroque differant, & plus ſit in uſufructu, quam in operis, plus in operis, quam in uſu : quum illæ nec neceſſitate æſtimentur, & locari aliis poſſint : (e) æquior tamen TER. CLEMENTI eorum ſententia viſa eſt, qui ſervorum operas uſui comparabant, quia idem ſenſerat JULIANUS, a quo ipſe ſententiam ſuam haut temere ſejungit. Denique fidu-

(a) Caſ. Lib. xv. d. L. 10. §. ult. ff. de his quæ ut indign.

(b) Ter Clem. Lib. xviii. L. un. ff. de ademt. lib.

(c) Ter. Clem. Lib. xviii. L. 1. ff. de op. ſerv.

(d) L. 3. L. 4. ff. eo.

(e) L. 1. ff. de uſu legat.

ciarius non modo ſuam partem amittebat, verum etiam jus adcreſcendi. Quum enim in hereditate pars parti vel res rei adcreſcat: (a) nihil ſane ei, ULPIANO (b) judice, poteſt accreſcere, *qui rem non videtur habere*.

(a) L. 3. §. ult. L. 4. l. 5. ff. de bon. poſſeſ.

(b) Ulp. Lib. xviii. L. 83. ff. de adqu. her.

VIII. Tantus erat legis caducariæ rigor. Aſt æquitate motus TRAJANUS eum quodammodo temperavit, ſtatuitque, *ut quicumque profeſſus eſſet, vel palam vel tacite relictum ſibi, quod capere non poſſet, & probaſſet, jam id ad fiſcum pertinere: etiamſi id non poſſideret, ex eo, quod redactum eſſet, partem dimidiam ferret*. (c) Poſtea & CONSTANTIUS (d) A. Maximo Rationali Hiſpaniæ reſcripſit, ut ſi ipſe, qui tacitam fidem teſtatori adcommodavit, ſtatim ſe deferret, is partem tertiam præmii loco auferret: ſin uxor fideicommiſſaria; illa dimidiam conſequeretur cum privilegio optionis: occultator vero geſtorum, exutus omni patrimonio, deportaretur in inſulam. Sed poſtquam pleræque leges, quæ cælibes & orbos incapaces eſſe juſſerant, ab ipſo CONSTANTINO; reliquæ extremis reip. temporibus ſublatæ fuerunt, ac denique JUSTINIANUS ipſa etiam caduca abrogavit: nihil cauſſæ ſuberat, cur homines tacitis hujuſmodi fideicommiſſis legi jam intermortuæ illudere cuperent.

(c) Paull. Lib. vii. L. 13. §. 1. ff. de jure fiſci.

(d) l. un. C. de his, qui ſe defer.

C A-

CAPUT X.

AD CAPITA LEGIS XIV. & XV.

De præmiis delatorum & oneribus fiſci.

I. *Caput* XIV. *de delatorum præmiis. Iis præmia fuiſſe propoſita, demonſtratur. Sententia hujus capitis.* II. *Quis deferre potuerit? Delator nonniſi ſi convicerit, præmia capiebat. Calumniæ & prævaricationis pœna. Quantum fuerit delatorum præmium? Rationes ad ærarium deferendæ. Quadruplatores. Delationes plane ſublatæ.* III. *Edictum Trajani de iis qui ſe ipſi deferunt, expoſitum.* IV. *Caput ultimum de oneribus fiſci.* V. *Ærarium vel fiſcus ſuccedens tenebatur ad æs alienum. Nec non ad legata, fideicommiſſa & reliqua onera præſtanda. Fiſcus & omnes actiones adquirebat.*

I. Iiſdem commentariorum libris, quibus caput ſuperius illuſtrarunt ULPIANUS & PAULLUS, etiam de præmiis delatorum diſputarunt. Delatores autem præmiis ad caduca deferenda fuiſſe inductos, multis veterum teſtimoniis conſtat. TACITUS (a) ſane *omnem domum* DELATORUM *interpretationibus ſubverſam* refert. Et paucis interjectis: (b) *Acriora*, inquit, *ex eo vincula, inditi cuſtodes, & lege Papia Poppæa præmiis inducti, ut, ſi a privilegiis parentum ceſſaretur, velut parens omnium populus* ua-

(a) Lib. iii. Ann. cap. xxv.
(b) Id. ibid. c. xxviii.

vacantia teneret. Ubi *cuſtodes* non alii, quam delatores. Quantum fuerit, quod abſtulerunt, præmium, parum conſtat. Quum autem SVETONIO (a) auctor ſit, Neronem *præmia delatorum Papiæ legis ad quartas redegiſſe*: facile patet, ea ſatis magna antea fuiſſe, & fortean tertiam aut ſemiſſem bonorum, quæ ad ærarium detuliſſent, complexa. Poſterius mihi videtur veroſimillimum, vel ideo, quod TRAJANUS, uti paullo poſt videbimus, tantumdem reliquit iis, qui ſe ipſos eſſent delaturi. Et hæc etiam ratio me retrahit, ut non adſentiar BEROALDO, quartam illam apud SVETONIUM non intelligenti de quarta bonorum, quæ quis detulerit, ſed de quarta præmii ipſis conſtituti lege Papia Poppæa, quod quartam bonorum partem fuiſſe exiſtimat. Neque tamen hæc pro certo adfirmare licet, videturque conſultius, caput hoc cum GOTHOFREDO mutilum ita proferre:

(a) Neron. cap. x.

Si quis incapaci relictum ad ærarium detulerit, & convicerit, præmii nomine — partem bonorum conſequitor.

II. SI QUIS, inquit lex, INCAPACI RELICTUM AD ÆRARIUM DETULERIT. Deferre autem poterant, qui & accuſare. Non igitur mulieres, nec viri clariſſimi, nec damnati, nec milites ac veterani, nec qui tutores vel curatores, aut procuratores fuerant, nec venditores earum rerum, quas deferunt: ceu ſingulari de delatori-

bus

bus libro docuit Marcianus. (a) Ii omnes deferre non poterant. Reliquis deferre licebat, iique id faciebant tam frequenter, ut omnis domus, omnis pæne ſubverteretur familia. Ne tamen calumniis ſuis peſſumdarent rempublicam: variis legibus S C. & conſtitutionibus principum coercenda videbatur hominum audacia. Primum enim præmii tunc demum fiebant participes, si convicissent, id eſt ſi fraudem legi factam, aut caduca celari, judici fidem feciſſent. Deinde ne & innocentes ficta opprimerentur calumnia, ejuſmodi ſcelus puniebatur graviſſime, ſed non niſi ſub bonis Principibus. Sic ſane Titus Imp. teſte Plinio, (b) exempla primus fieri juſſit in delatoribus, quos uti Suetonius (c) refert, aſſidue in foro flagellis ac fuſtibus cæſos, ac noviſſime traductos per Amphitheatri arenam, partim ſubjici in ſervos, ac venire imperavit, partim in aſperrimas inſularum juſſit avehi. Deinde & Domitianus, adhuc bonus, reos, qui ante quinquennium proximum apud ærarium pependiſſent, univerſos diſcrimine liberavit, nec repeti, niſi intra annum, eaque conditione permiſit, ut accuſatori, qui cauſſam non teneret, exilium pœna eſſet. Idem fiſcales calumnias magna calumniantium pœna repreſſit, ferebaturque vox ejus: Princeps, qui delatores non caſtigat, irritat. (d) Sequutus eſt principatus Nervæ, quem Plinius (e) magna quædam edicto Titi, quo delatorum calumnias repreſſerat, adſtruxiſſe; Xiphi-

(a) L. 18. ff de jure fiſci.

(b) Paneg. cap. xxxv.

(c) Tit. cap. viii.

(d) Suet. Domit. cap. ix.

(e) Panegyr. cap. xxxv.

(a) In Nerva.

LINUS (a) autem ſervos & libertos, dominis & patronis periculum facientes, pœnis adfeciſſe, refert. Sed nemo ſeverior Trajano, magnifice ideo collaudatus a PLINIO. (b) Quum enim renatum eſſet illud delationis malum, multique reperirentur, qui quaſi graſſatores & latrones non ſolitudinem, non iter, ſed templa & fora, inſederant, nullaque jam teſtamenta ſecura, nullus ſtatus certus, non orbitas, non liberi prodeſſent: Trajanus inſtituit delatorum judicium, & quotquot calumniæ convictos intelligebat, ſtigmate ex lege Remmia uſtos, & impoſitos navibus, in inſulas deferri juſſit. Sæpe & inſequentes principes eadem ſeveritate in delatores animadverterunt. Hadrianus, teſte MAURICIANO, (c) reſcripſit, eamdem pœnam ferre delatorem debere, ſi citatus per edictum non reſponderit, qua teneretur, ſi cauſſam non probaſſet. Poſtea ſenatus cenſuit, ſi delator tribus edictis apud Præfectum ærario adeſſe juſſus, ſeſe non ſtiterit, ſecundum poſſeſſorem eſſe pronunciandum, & a delatore tantum exigendum, quantum apud ærarium ex ea cauſſa, quam detulerit, remaneret, ſi eam profeſſionem impleſſet. (d) Si delator abolitionem petebat, quod erraſſe ſe diceret, judicem cognoſcere juſſerat Senatus, & ſi erraſſe delator viſus ſit, imprudentiæ veniam dare, ſin dolus pelluceret, calumniæ pœnam infligere: (e) quæ ſæculo adhuc tertio erat ſtigma ex lege Remmia fronti impudiciſſimæ inuſtum. (f) Qui delatorem ſubjecerat,

(b) Ib. c. xxxiv.

(c) Maur. Lib. iii. L. 15. §. 2. ff. de jure fiſci.

(d) Ibid. L. 15. §. 4.

(e) Ibid. L. 15. pr.

(f) L. 1. §. 2. ff. ad SC. Turp. L. 13. ff. de teſt.

rat, is tantum deferre tenebatur in ærarium, quantum præmii nomine conſequuturus fuiſſet delator, ſi viciſſet. (a) Hæc omnia ſub Antonino Pio, cui æqualis MAURICIANUS fuit, cenſuit Senatus: de quo JUL. CAPITOLINUS: (b) QUADRUPLATORES *exſtincti ſunt. Publicatio bonorum rarior, quam unquam, fuit.* Poſt quem & de Marco Aurelio Antonino, principe optimo, JUL. CAPITOLINUS (c) obſervat, *eum calumniis quadruplatorum interceſſiſſe, adpoſita falſis delatoribus nota, & delationes, quibus fiſcus augeretur, contemſiſſe.* Tot SCis, tot optimorum principum conſtitutionibus opus fuit ad reprimendam delatorum audaciam.

(a) Maur. ibid. d. L. 15. §. 1. ff. de jure fiſci.

(b) M. Anton. Pii cap. vii.

(c) M. Anton. cap. xi.

Quid vero, ſi conviciſſent? Tunc PARTEM BONORUM PRÆMII NOMINE CONSEQUEBANTUR: cujus præmii præter auctores ſupra ercitatos meminit etiam JUNIUS MAURICIANUS. (d) Quanta hæc fuerit pars bonorum, & quo ſenſu eam ad quartam redegiſſe dicatur Nero, jam ſub initium hujus capitis diſpeximus. Ea pars ut juſte æſtimaretur, is, a quo hereditas ejuſve pars tanquam caduca evincebatur, rationes ad ærarium deferre tenebatur. Si falſas detuliſſe argueretur: de eo præfectus ærario cognoſcebat, & quantam fraudem inveniebat, tantam pecuniam deferri jubebat in ærarium. Non autem poſt Neronis tempora iſtud præmium quartam bonorum delatorum partem exceſſiſſe videtur, quia pæne ſemper ab eo tempore quadruplatorum occurrit cognomen. Quid? quod hæc

(d) Ibid. d. L. 15. §. 1. eod.

hæc delatorum præmia paullatim proſus ab uſu receſſiſſe videntur, quia demum infame viſum eſt, alios ad ærarium deferre, niſi quis id nullo inductus præmio, ultionis vel reip. cauſſa detuliſſet, (a) vel ſervi fiſcales cauſſam fiſco prodidiſſent. Hinc PAULLUS de ſuis temporibus: *Omnes omnino*, inquit, *deferre alterum*, *& cauſſam pecuniariam fiſco nunciare prohibentur*. *Nec refert, mares iſtud, an feminæ faciant: ſervi, an ingenui, an libertini, an ſuos, an extraneos deferant: omni enim modo puniuntur*. Similiter puniebantur MANDATORES, quos vocant SVETONIUS, (b) CALLISTRATUS (c) & MARCIANUS, (d) vel, uti PAULLO (e) adpellantur, SUBORNATORES, qui, quum ipſi deferre non poſſent, alios, ut puta ſervos fiſcales, ſubornabant. Illos tunc ſubornati prodere atque exhibere tenebantur, (f) eadem cum delatoribus pœna adficiendos. (g)

III. Sed & aliud adverſus delatores remedium reperit Trajanus Imp. edicto cavens, *ut, ſi quis, antequam cauſſa ejus ad ærarium deferatur, profeſſus eſſet, eam rem, quam poſſideret, capere ſibi non liceret, ex ea partem fiſco inferret, partem ipſe retineret*. (h) Licebat itaque omnibus, ſe ipſos deferre, &, quia nullo judicio contradicto opus erat, iis quoque id beneficium dabatur, quibus alios deferre haut licebat, veluti feminis & adoleſcentulis in pupillari ætate conſtitutis, (i) modo ſe ipſos tantum deferrent. Quod adeo rigide exigebant JCti, ut nec illud, quod ſervo relictum

(a) Paull. Recept. Sent. Lib. tit. xiii. §. 1. 11.

(b) Tit. cap. viii.

(c) L. 2. §. 1. 23 ff. de jure fiſci.

(d) L. 24. ff. eod.

(e) Rec. Sent. ibid. §. 11.

(f) L. 24. ff. de jure fiſci.

(g) Paull. ibid. & d. L. 24.

(h) Paull. Lib. vii. L. 13. pr ff. de jure fiſci.

(i) Ulp. Lib. xviii. L. 46. ff. eod.

ſtum fuerat, a domino deferri paterentur. (a) Dubitabatur etiam, an heres ejus, qui contra leges caperet, deferre ſe poſſet; aſt Divi fratres, quos vocant, reſcripſerunt, ita demum deferre poſſe, ſi is, cui juſto plus datum fuerat, morte præventus, per anguſtias temporis deferre ſe non poterit. (b) Sed hoc ita habebat locum, ſi jam defunctum eo animo fuiſſe liqueret, ut ſe deferret. Nam ſi ideo diſſimulaſſet, quod rem occultari poſſe ſperaret: heres, ejus ex reſcripto Hadriani nihil ultra vulgare præmium, puta, quod alii delatores caperent, non autem dimidiam bonorm partem, conſequebatur. (c)

(a) Paull. Lib. vii. d. L. 13. §. 6.

(b) Ibid. L. 13. §. 6. ff. eod.

(c) Ibid. L. 13. §. 5.

Profeſſio illa fieri debebat, antequam cauſſa ab alio deferretur: nec deferendum erat aliud, quam, quod lateret, non quod jam fiſci eſſet. (d) Nec tamen fraudi erat, alium ante apertas tabulas caducum detuliſſe, dum ipſe ſtatim apertis tabulis profiteretur. Hujuſmodi enim profeſſionem recipi juſſerat Antoninus, neque dignam eſſe præmio ſtatuit tam præcipitem alterius feſtinationem. (e) Porro profiteri quis debebat, eam rem quam poſſideret, ſibi capere non licere. Hinc id Trajani beneficium proprie pertinebat ad eos, qui jam hujuſmodi bona contra leges poſſiderent. Aſt poſtea idem Princeps edicto ſignificavit, *ut, ſi qua profiteretur, vel palam, vel tacite ſibi aliquid relictum, quod capere non poſſet, probaretque, jam id ad fiſcum pertinere, etiamſi id non poſſideret, ex eo tamen, quod relictum ſit, a Præfectis ærario partem dimidiam ferret.* (f) Nihil

(d) Ibid. L. 13. §. 3.

(e) Ibid. L. 13. §. 7.

(f) Ibid. L. 13. §. 1.

hil quoque intereret, quæ cauſſa impediret, quo minus quis poſſet capere, verbi cauſſa cælibatus, vel orbitas: (a) modo eſſent bona caduca, non ereptitia, ad quæ edictum non pertinebat. (b)

(a) L. 13. §. 2.

(b) Ibid. L. 13 §. 9.

Ceternm deferentes ſe capiebant dimidiam bonorum, quod præmium quum dubitaretur, an & ad ejus, qui ſe detulerat, heredes pertineret: Hadrianus reſcripſit, ut, licet ante deceſſiſſet is, qui ſe detulerat, quam id, quod detulerat, fiſco addiceretur heredem tamen ejus maneret præmium. (c) Idemque princeps conſtituerat, ut ſi quis, incapacem ſe falſo exiſtimans, per errorem fuiſſet profeſſus, id ne ei fraudi eſſet, quod deinde & Pius, divique fratres probarunt. (d) Unde non erat dubium, quin, cognita cauſſa probataque, ei eſſet reſtituendum id, quod per errorem detuliſſet, ipſique præter jus abſtuliſſet ærarium. De conſtitutione Constantini, (e) qua id edictum illuſtratum eſt, jam ſuperiore capite diximus.

(c) Ibid. L. 13. §. 4.

(d) Ibid. L. 13. §. 10. ſſ.

(e) L. un. C. de his qui ſe def.

IV. Reliquum eſt caput poſtremum de oneribus fiſci, ad quod fragmenta quædam Ulpiani ex libro xviii. & Paulli ex libro vii. pertinent. Id cum Jac. Gothofredo tale fuiſſe arbitramur:

Caduca non niſi deducto ære alieno, iiſque conditionibus, & oneribus, quibus relicta erant, populo adquiruntor.

V. Caduca fiſcus capiebat loco heredis vel legatarii deficientis. Quemadmodum itaque,

que, quoties portio deficiens coheredi adcreſcit, toties is & omnia in ſe onera ſuſcipit: (a) ita nihil æquius videtur, quam eadem conditione ærarium capere caduca, qua illud adquiſiturus fuiſſet heres. Hinc NON NISI DEDUCTO ÆRE ALIENO, IISDEMQUE CONDITIONIBUS ET ONERIBUS, QUIBUS RELICTA ERANT, caduca POPULO ADQUIREBANTUR. Primo itaque deducebatur æs alienum, de quo ULPIANUS: (b) *Sicuti legata non debentur, niſi deducto ære alieno: nec mortis cauſſa donationes debebuntur, ſed infirmantur per æs alienum. Quare ſi immodicum æs alienum interveniat, ex re mortis cauſſa ſibi donata nihil aliquis conſequitur*. Eodem itaque jure ærarium vel fiſcus utebatur, ſiquidem ſuccedens nec quidquam lucrabatur, nec aliis ſolvebat; niſi deducto ære alieno. Deinde ſicuti circa Falcidiam intervallum temporis & interuſurium minorem faciebant quantitatem legati, ſub conditione vel in diem relicti: ita eodem jure utebatur fiſcus, ſi forte hujuſmodi legatum, tanquam caducum, occuparet. (c) Porro & iiſdem conditionibus parere debebat fiſcus, quibus perſona a qua ad ipſum, quod relictum eſt, pervenit, ſicut etiam cum ſuo onere hoc ipſum vindicabat, uti ait PAULLUS. (d) Hinc ſi legatus eſſet uſusfructus Stichi, aut decem, ſi navis ex Aſia redierit: ærarium occupans hereditatem non prius præſtabat uſumfructum, quam conditio alterius legati exſtitiſſet, ne poteſtas, quæ heredi relicta erat, utrum velit, dandi auferretur. (e) Quemadmodum porro D. Pius ab eo, qui annua le-

(a) Ulp. Lib. xviii. L. 61. ff. de leg. 2.

(b) Ulp. Lib. xviii. L. 66. §. 1. ff. ad L.

(c) Ib. L. 66. princ. ff. eod.

(d) Paull. Lib. vii. L. 60. ff. de cond. & demonſtr.

(e) Paull. Lib. vii. L. 21. ff. de uſufr. leg.

legata præcipere ad diſtribuendum juſſus erat, vetuit cautionem exigi, *ceſſantium partes reddi*, niſi aperte cavere juſſus eſſet : ita nec eam cautionem exigere poterat ærarium vel fiſcus, ſi ei hereditas tanquam caduca deferebatur. (a) Paucis omnia complectirur JULIANUS : (b) *Quotiens lege Julia bona vacantia*, (adde & caduca,) *ad fiſcum pertinent: & legata & fideicommiſſa præſtantur, quæ præſtare cogeretur heres, a quo relicta erant*. Contra & id privilegium fiſco competebat, ut non ſolum actiones defuncti ad eum unà cum hereditate tranſirent, ſed & is bona omnia in fraudem fiſci alienata revocaret, (c) & ea quoque, quæ heres vel defunctus adquirere omiſerat, tanquam alienata, ab omni poſſeſſore retraheret (d).

(a) Paul. Lib. vii. L. 7 ff. ſi cui plus, quam per L. Falc.

(b) L. 96. §. 2. ff de leg. 1.

(c) L. 46. ff. de jure fiſci.

(d) L. 45. pr. ff. eod.

ΚΑΙ ΤΑΥΤΑ ΜΕΝ ΤΑΥΤΑ.

I N-

INDEX I.
AUCTORUM,

Qui in hoc Commentario emendantur, explicantur, notantur, illuſtrantur.

ALciatus (Andr.) 437
Athenæus. 36
Auguſtinus (Ant.) 250
Auſonius. 526
Balduinus (Franc.) 267. 526
Berneggerus (Matth.) 73
Beroaldus. 710
Bertrandus (Joann.) 81
Boethius. 517
Briſſonius (Barn.) 190. 250. 314. 401. 516. 526
Buchnerus (Aug.) 354
Capitolinus (Jul.) 344. 423. 558
Caſaubonus (Iſaac.) 73
Catullus. 237
Cellarius (Chriſt.) 354
Charondas (Lud.) 405
Cicero. 20. 198. 369. 379. 282. 495.
Connanus (Franc.) 444
Coraſius (Jo.) 190
Corippus. 179
Cujacius (Jac.) 82. 182. 183. 266. 276. 380. 420. 433. 441. 481. 526. 570. 641.
Dacerius (Andr.) 104
D'Antoine (Jo. Bapt.) 620.
Dio Caſſius. 63. 66. 287. 321. 375. 420.
Dionyſius Halicarnaſſ. 4 317.
Doſitheus. 370
Duarenus (Franc.) 188. 437.
Euripides. 493
Euſebius. 542. 547
Faber (Ant.) 182. 429
Faber (Petr.) 367
Feſtus. 327
Frontinus (Jul.) 336
Gellius. 3. 314. 381
Glandorpius (Mart.) 95
Gothofredus (Dionyſ.) 544.
Gothofredus (Jac.) 9. 64. 100. 249. 250. 307. 390. 399. 446. *ſeq.* 453. 458. 459. 482. 488. 509. 510. 513. 547. 618. 619. 636. 657.
Gratianus. 97

Gra-

Gravina (Jan. Vinc.) 8. 44. 250. 482. 572.
Gronovius (Jo. Fridr.) 104. 354.
Grotius (Guil.) 23
Grotius (Hugo) 429
Haloander Greg.) 396
Heraldus (Deſider.) 429
Horatius. 68. 236. 280
Hotomannus [Franc.] 250 570. 611.
Jamblichus. 38
Index numiſm. famil. Patini. 89
Inſcriptiones veteres. 9. 69. 90. 213. 214. 232. 234. 273. *ſeq*. 276. 277. 278. 291. 356. 376. 282. 287. 407. 416. 424. 451. 459. 463. 472.
Joſephus. 325
Iſidorus Hiſpal. 97
Iſocrates. 493
Juvenalis. 301. 343. *ſeq*. 409. 538. 618.
Kirchmayerus (Caſp.) 44
Labittus (Jac.) 561
Lactantius. 232
Langlæus (Jan.) 36. 327
Libanius. 479
Lipſius (Juſtus) 65. 81. 250.
Livinejus (Joann.) 75
Livius. 92. *ſeq*. 317. 327. 377. 378. 5?2.
Marcianus Capella. 23
Marianus Scotus. 97
Martialis. 252. 394. 447.
Maurus (Marc. Vertr.) 360. 362. 412. 466.
Mercator (Anton.) 481
Merilſius (Emund.) 226. 384. 607.
Merula (Paullus.) 7. 9
Nonius. 259
Numi veteres. 19. 79. 86. 87. 88. 89.
Ovidius. 191. 280.
Perrenonius (Petr.) 184
Philo. 493
Pighius (Steph. Vin.) 16
Pithoeus (Petr.) 307. 348.
Plautus. 218. 392.
Plinius Senior. 97
Plinius Junior. 53. 177. 546. 554. 626.
Plutarchus. 36. 42. 47. 538.
Propertius. 74. 473.
Quinctilianus. 311
Rualdus (Joann.) 43
Salmaſius (Claud.) 409. 424.
Scaliger (Joſeph. Juſt.) 214. 276. 459. 463.
Schelſtratenus (Eman.) 336.
Seneca. 250. 255. 366
Servius. 282
Silius Italicus. 90
Sozomenus. 441. 539. 548
Spartianus. 52
Stobæus (Jo.) 35
Svetonius. 73. 252. 286. 325. 516. 624. 710. 711
Sylburgius (Fridr.) 4

Syl-

Sylvius (Franc.) 16
Tacitus. 38. 65. 97. 190. 191. 324. 409.
Terentius. 409. 493.
Tertullianus. 435. 442. 443. 538.
Tillemont. 67
Valerius Maximus. 260
Virgilius. 282
Xylander (Guil.) 8

INDEX II.

LEGUM,

Quæ in hoc Commentario emendantur, vindicantur, illuſtrantur, vel ad ſpeciem ſuam reducuntur.

Ex Inſtitutionibus.

§. 4. INſt. qui & ex quib. cauſſ. manum. non poſſ. 212
§. 1. Inſt. de nupt. 21
§. 6. 7. eod. 497
§. 12. eod. 305. 313
§. 2. Inſt. de ſucceſſ. lib. 553. *ſeq.*

Ex Pandectis.

L. 2. §. 25. de O. I. 319
L. 19. de Legib. SC. & long. conſu. 619
L. 28. eod. 657
L. 31. eod. 635
L. 24. de ſtatu hom. 361
L. 25. eod. 199
L. 45. de adopt. 531
L. 46. eod. 422
L. 1. §. 1. de Senat. 194
L. 5. eod. 187
L. 6. §. 2. eod. 188
L. 7. eod. 189. §. 1. 192. §. 2. 194.
L. 10. eod. 193
L. 12. eod. 207
L. 4. §. 2. de off. Procoſ. 449.
L. 8. §. 1. de in jus voc. 396.
L. 10. eod. 396
L. 1. de his qui not. infr. 201.
L. 7. de cap. minut. 563
L. 52. §. 1. de judic. 652
L. 20. §. 6. de her. petit. 642.
L. 21. pr. de act. emt. 258
L. 10. de præſcr. verb. 426
L 48. de uſuris. 427
L. 4. de teſtib. 307

L. 19. pr. eod. 504
L. 1. §. 4. de jur. & fact. ign. 607
L. 5. & L. 6. eod. 305. 306
L. 14. de ſponſal. 291
L. 15. & L. 16. eod. 194
L. 17. eod. 291
L. 14. §. ult. de R. N. 492
L. 21. eod. 341
L. 24. eod. 281
L. 25. eod. 399
L. 30. eod. 320
L. 31. eod. 508
L. 43. eod. 180
L. 44. pr. §. 8. eod. 180. 181.
L. 45. pr. §. 3. & ult. 396
L. 46. eod. 565
L. 47. eod. 208
L. 48. eod. 80
L. 49 eod. 181
L. 50. eod. 395
L. 57. §. 1. eod. 54
L. 60. §. 5. eod. 194
L. 39. de jure dot. 265
L. 61. pr. & §. 1. eod. 410
L. 17. de pact. dot. 22
L. 3. §. 1. de don. int. vir. & ux. 225
L. 60 eod. 312
L. 11. pr. de divort. 400
L. 15. §. 1. ſol. matr. dos quemadm. 527
L. 38. eod. 526
L. 47. eod. 519
L. 64. eod. 522
L. 8. de agn. & al. lib. 531
L. 1. pr. de concub. 211. 399. §. 1. 280.
L. 3. §. 1. eod. 269
L. 4. de tut. & curat. dat.
L. 6. pr. & §. 1. de lib. & poſtum. her. inſt. 263
L. 3. §. 4. de her. inſt. 611
L. 26. eod. 643
L. 42. eod. 611
L. 71. eod. 627
L. 72. eod. 464
L. 73. eod. 661
L. 5. de vulg. & pupill. ſubſt. 455
L. 6. eod. 454
L. 68. de adqu. vel om. hered. 646
L. 79. eod. 310
L. 80. eod. 608
L. 81. eod. 650
L. 83. eod. 708
L. 10. L. 11. L. 12. teſt. quemadm. aper. 648
L. 20. de jure codicill. 609
L. 10. de legat. 1. 673
L. 54. de legat. 1. 626
L. 55. eod. 658
L. 59. eod. 673
L. 60. eod. 643
L. 61. §. 1. eod. 622
L. 96. §. 1. eod. 643
L. 29. §. ult. de legat. 2. 622.
L. 49. de legat. 2. 651
L. 51. pr. 344. §. 1. eod. 330.
L. 52. eod. 431
L. 54. eod. 656
L. 55. §. 1. eod. 658
L. 57. eod. 636
L. 77. §. 24. eod. 384

L. 87. pr. eod. 653
L. 14. pr. de legat. 3 475
L. 35. pr. eod. 653
L. 87. eod. 542
L. 88. eod. 630
L. 90. eod. 705
L. 23. de uſufr. leg. 640
L. 43. eod. 428
L. 16. de opt. leg. 672
L. 35. de aur. arg. mund. 273.
L. 21. de liberat. leg. 630
L. 6. de adim. vel transf. legatis. 628
L. 23. de reb. dub. 507
L. 4. de his quæ pro non ſcript. hab. 625
L. 6. de his, quæ ut indign. 668.
L. 10. de his, quæ ut in dign. 311
L. 13. eod. 222
L. 16. eod. 18:
L. 25. eod. 4:4
L. 22. de cond. & dem. 475
L. 25. eod. 420
L. 31. eod. 611
L 59. pr. eod. 639
L. 61. eod. 546
L. 62. eod. 458
L. 69. eod. 661
L. 76. eod. 330
L. 104. eo'. 601
L. 62. ad L. Falc. 177
L. 63. eod. 417
L. 64. eod. 655
L. 67. eod. 417
L. 23. quando dies legat. 418.
L. 3. de bon. poſſeſſ. 535
L. 6. de collat. 534
L. 16. de jure patr. 558
L. 22. eod. 568
L. 37. §. 3. ſequ. eod. 372. §. 7. 308.
L. 48. eod. 552
L. 10. pr. de adſign. lib. 617.
L. 3. §. 13. de ſuis & legit. her. 396
L. 13. eod. 616
L. 31. pr. de donat. 281
L. 36. de mort. cauſſ. don. 546.
L. 44. eod. 611
L. 18. de manumiſſ. 660
L. 22. fin. de fideicomm. libertat. 504
L. 31. de ſtatu liberis. 661
L. 24. qui & a quib. man. lib. non fiunt. 555
L. 32. §. 2. eod. 371
L. 1. §. 1. de jur. aur. ann. 199.
L. 5. eod. 554
L. 2. pr. §. 2. L. 3. L. 4. de colluſ. deteg. 199
L. 4. pro herede. 658
L. 7. & Leg. 9. pro legat. 659
L. 29. de reb. auct. jud. poſſ. 659
L. 4. §. 1. de ſeparat. 638
L. 1. §. 2. de tab. exh.b. 638.
L. 1. §. 10. ſi is, qui teſt. lib. eſſe juſſ. 638.
L. 12. pr. ff. de accuſ. 504

L. 10. §. 2. ad L. Jul. de adult. 206
L. 13. eod. 524
L. 15. §. 1. eod. 504
L. 15. ad L. Corn. de ficar. 543.
L. 1. pr. ad L. Pomp. de parric. 176
L. 29. de pœn. 299
L. 7. §. 3. de bon. damn. 52. *& ſeq.*
L. 3. de jure fiſci. 311
L. 13. pr. eod. 714
L. 14. eod. 654
L. 8. de capti & poſtl. 525
L. 3. de caſtr. pecul. 543
L. 2. §. 3. de decurion. 193
L. 2. de muner. & hon. 320
L. 5. §. 2. de jur. immun. 34.
L. ult. de cenſ. 522
L. 84. de verb. ſignif. 193
L. 97. eod. 522
L. 101. eod. 207
L. 132. eod. 353
L. 133. eod. 456
L. 134. eod. 352. 454
L. 137. eod. 361
L. 138. eod. 542
L. 139. eod. 522
L. 143. eod. 556
L. 144. eod. 270
L. 145. eod. 561
L. 148. eod. 462. 557
L. 149. eod. 619
L. 150. eod. 566
L. 152. eod. 634
L. 153. eod. 565
L. 191. eod. 619
L. 220. §. 1. 3. eod. 197
L. 207. de Reg. jur. 199

Ex Codice Juſtin.

L. 33. C. de Epiſc. aud. 245. *ſeq.*
L. 2. C. de ſponſal. 294
L. 23. C. de nupt. 242
L. 27. eod. 251. 267
L. 28. eod. 186
L. 7. C. de inceſt. nupt. 239.
L. 7. C. de dot. promiſſion. 533.
L. 8. & L. 9. C. de repud. 526.
L. 10. eod. 526
L. 11. eod. 528
L. 1. C. de nat. lib. 228
L. 5. eod. 283
L. 3. C. de legit. tut. 389
L. ult. C. quando tut. eſſ. defin. 294
L. 2. C. de obſ. patr. 552
L. 19. C. de legat. 441
L. 1. L. 2. C. de indict. vid. 480. 481.
L. un. C. de caduc. toll. *tot lib.* III. *paſſim.* 601. 611. 663.
L. 12. C. de legit. hered. 258.
L. 3. C. de his qui a non dom. 660
L. 1. C. de infirm. pœn. cæl. 547
L. ult. C. de jur. lib. 466.

L. 5.

L. 5. pr. C. ad L. tut. maieſt. 179
L. ult. C. de his, qui ſponte mun. publ. ſubeunt. 193
L. 2. C. de his qui num. lib. exc. 341
L. 8. C. de dignit. 179
L. 11. C. eod. 188

Ex Novellis.

Nov. XXII. cap. 43. 484
Novell. XXII. cap. 4. & 14. 528.
Novell. LXXXIV. cap. ult.
Nov. LXXXIX. cap. 15. 247
Nov. CXVII. cap. 6. 248. cap. 10. & 13. 528.
Nov. CXXVII. cap. 3. 528
Nov. CXXXIX. præf. 54

Ex Codice Theod.

L. 2. C. Th. de integr. reſt. Lib. II. tit. 16 337
L. ult. C. Th. de inoff. dot. Lib. II. tit. 20. 433
L. 2. C. Th. de inc. nupt. Lib. III. tit. 12. 491
L. 2. C. Th. de tut. & cur. Lib. III. tit. 17. 380
L. 1. C. Th. de nat. fil. Lib. IV. tit. 6. 282. & *ſeq.*
L. 1. C. Th. de inf. pœn. cæl. Lib. VIII. tit. 16. 415. 547.
L. 1. C. Th. de jur. lib. VIII. tit. 17. 465
L. 1. C. Th. de bon. proſcript. Lib. IX. tit. 42. 434.
L. un. C. Th. de his qui ſe def. Lib. X. tit. 11. 435

Ex Novell. Codici Th. ſubjectis

Nov. Marcian. tit. IV. 239

Ex Baſilic.

Baſil. Lib. XLVIII. tit. 5. 563.

Ex Ulpiani, Paulli aliiſque fragm.

Ulpiani, tit. I. §. 12. 349
§. 21. 673
tit. III. §. 1. 3. 347
§. 4. 360
tit. VI. §. 13. 517. 523
tit. XI. §. 6. 496. §. 6. 7. 8. 380. §. 20. 404. *ſeq.* §. 21. 22. 24. 412.
tit. XIII. rubr. 462.
§. 1. 180
tit. XIV. §. 1. 288
tit. XV. 414
tit. XVI. §. 1. 251. §. 3. 252. §. 4. 313
tit. XVII. § 1. 539. 645. §. 11. 643
tit. XVIII. §. 1. 615. 621.
tit. XIX. §. 17. 667

tit. xxII. §. 3. 539
tit. xxIV. §. 2. 670
§. 12. 673
tit. xxV. §. 17. 618
tit. xxVIII. §. 7. 673
tit. xxIX. §. 2. 3. 387
§. 11. 565
Paulli Recept. Sent. Lib. II. tit. 19. §. 5. 496
Lib. II. tit. 8. §. 2. §. 4. 307
Lib. III. tit. 6. §. 3. & 7. 13. 671.
Caji Inſt. Lib. I. tit. 4. §. 7. 497.
Lib. II. tit. 5. 670
Lib. II. tit. 9. §. 3. 4. 409.
Collatio LL. Moſ. & Rom. tit. IV. §. 5. 358
tit. VI. §. 4. 497
Fragm. vet. JCt. §. 16. 110.

Ex Jur. Can.

Cap. ult. x. de condit. adpoſ. 477

INDEX III. RERUM ET VERBORUM

LOCUPLETISSIMUS.

A

Abſentes reip. cauſſa qui? 446. iis a pleriſque legibus vacatio data. 504. imprimis a Lege Papia. *ibid. & ſeq.*
Abſentes poterant & ſponſalia & nuptias facere. 507. ſui commodi cauſſa non habebant vacationem a lege. 506. mariti ab uxoribus quinquennium expectandi. 525.
Abſentia reip. cauſſa nemini debet eſſe damnoſa. 504
Accipere & capere quomodo differant? 418
Actio Calviſiana & Faviana. 556. malæ tractationis. 519
Addici liberos oportebat manumiſſos. 369
Adfines qui? 495. inter eos Auguſtus, paucis exceptis nuptias conceſſit. 491. 496. id quod deinde mutatum a Chri-

a Chriſtianis Imp. 497. *& ſeq.*

Adfinitas ſoluto matrimonio ſolvi videbatur. 491. etiam Hebræis. 493. Græcis. ib. Romanis. 494

Adoptiones fictæ, quibus præmia πολυτεκνίας adfectabant orbi. 326. *ſeq.* ex SC. prohibitæ. 330. an adoptione nobilitas detur & adimatur? 190. an ea libertus ingenuitatis jura accipiat? 209

Adoptivus eoſdem cum adoptante agnatos & libertos habebat. 563. pater filiæ dotem debet. 531

Adſignatus libertus & exheredatū ſequebat. 617

Adulterium. Ejus perſequutio quomodo data marito uxoris immaturæ? 296. in eo deprehenſæ uxores duci non poterant. 220

Ædiles meretrices nomen haut profeſſas perſequebantur. 216. Apud eos quæſtum turpem profitebantur ſcorta. ibid.

Ærarium. Ad illud augendum comparata lex Papia. 99. militare ab Auguſto conſtitutum. 571. quomodo adminiſtratum? 572. ejus differentia a fiſco. 574. illud olim caduca ereptitia & vacantia occupabat. 642. Quando illi in his fiſcus prælatus? 643

Æs *uxorium* quale? 47

Æſtimatio bonorum ob decimas facta. 417

Ætas quomodo probata? 261. quænam legitima? 451.

Africanæ gentes feram Venerem probabant. 289

Ἀγαμίου pœna apud Athenienſes. 34. apud Lacedæmonios. 35. qualis? 36

Agitatores quinam? 202

Ἀγὼν ἱερὸς quis? 203

Amica, pellex, concubina olim συνώνυμα ante L. Papiam, poſt eam diſtingui cœpere. 270. *ſequ.*

Ancillis ob tres liberos vacatio, ob plures libertas data. 51. & 52

Annariæ leges. 327. earum an antiquiſſima Villia? ib. iis aliquando ſoluti candidati. 329.

Anni, quibus honores petendi. 327. ſinguli propter ſingulos liberos remittebantur. 328

Anniculus & *annicula* quinam dicti? 329

Annius (T. Milo) ex gente Papia. 93
Annulorum aureorum jus quale? 199
Ante diem Kal. quid? 353
Antonius (M.) libertini filiam uxorem habuit. 198. an jure ideo a Cicerone reprehenſus? ib. ejus liberi ex Cleopatra cur Antonii nomen non tulerint? 278
Anubis cultus cur deſpicatui habitus a Romanis? 204
Ἄπαις pro liberis orbato. 340.
Aptonius (C.) imperator quis? 86
Ἀπροπάτορες liberi qui? 425
Aqua & igni quibus interdictum, ii ad peregrinitatem redigebantur, & togæ jus amittebant. 650
Aquam equis ſpargere quid? 203.
Aquila & lupa cur inſignia Lanuvinorum fuerint? 90
Aræ tres ad ripam Tiberis in ludis ſæcularibus dedicatæ. 72
Aram Junonis tangere quid? 45.
Arenarii qui? 366. *& ſeq.*
Armenii ſibi uxores coemebant. 406
Ars ludicra qualis? 201. Vid. infra in *Hiſtrio*, *Scena*.
Artes manuariæ cur illiberales dictæ? 369. a ſervis & libertinis ſolis exercitæ. ibid.
Ἀρχιερεῖς in provinciis Orientalibus quinam? 234.
Aſiarcha quis? 233.
Aſſyrii uxores ſibi coemebant. 406
Ἄτεκνος pro liberis orbato. 340.
Atellani ludi actores non infamabant, & cur? 203.
Athenienſes aliquando πολυγαμίαν concedebant. 33. non niſi maritos & parentes ad remp. admittebant. 34. cælibes puniebant. ibid.
Athletæ qui? 202
Auguſtæ dictæ etiam Imperatorum matres, ſorores, uxores repudiatæ. 194. an legibus ſolutæ? 636
Auguſti oratio ad equites maritos & cælibes habita. 77. quo geſtu is nuptias & πολυτεκνίας ſtudium commendarit. 79. leges veteri ritu tulit. 80. lato clavo donavit ſenatorum filios. 187. Ejus nobilitas

litas adoptione aucta. 191. Ei graviter occlamatum a Senatu, quum legem Juliam de marit. ordinibus eſſet rogaturus. 67. oratio Metelli ab eo recitata. 68. cur novum ærarium conſtituerit? 572. reprehenſus, quod Antonii vivi tabulas recitarit. 603
Auriga Præfectus vigilum ab Elioagabalo factus. 227.
Auſpices. Apud eos dos data deponebatur. 409
Avus, quando ſub patris vocabulo comprehendatur? 201

B

BAlduini (Franc.) in legem Papiam Commentarius. 24
Βασιλικὸν pro fiſco. 574
BENE MERENTES cur in marmoribus dicantur etiam infantes? 356
Beſtiarii infames. 366
Beſtiarum ludus. ib.
Beſtiis olim addicti ſervi: poſtea & ingenui ſe iis ultro addicebant. 367
Bithyniarchæ qui? 233
Bonorum æſtimatio ob decimarias leges facta. 266.
Βραχέως 203
Briſſonii (Barn.) de jure connubii liber laudatus. 24

C

C*Aducum* unde dictum 614. quid. ibid. locum non habebat in hereditate ab inteſtato. 615. 616. in iis capiendis quinam fiſco prælati? 643, Quot de caducis capita in lege Julia & Papia exſtiterint? 645.
Caduca quæ fuerint? 635. 650. 655. 656. 660. ab ærario occupata. 642. 649.
Cælibatus conditio cur tam frequenter impoſita liberis & viduis? 44. & 45. ea pro non adſcripta habita. ibid. quamvis variis formulis incruſtata. 474. Ea conditio & libertis a patronis impoſita. 485. ob eam patroni juribus ſuis privati ex L. Ælia Sentia. ibid. illius conditio gratia fiebat libertis ex L. Papia. ib.
Cælibes exoſi Hebræis. 29. Athenienſibus. 34. Lacedæmoniis. 35. An & Pythagoræ? 37. Eos notabant Cenſores. 47. Eorum flagitia ab Au-

guſto deſcripta. 76. ſolidum capere non poterant. 538. immo ne legatum quidem. 542. qua hereditate exciderint? 538. 542. incapaces erant fideicommiſſi. 542. a genere proximis tamen heredes ſcribi poterant. 543 iidem capaces erant, ſi intra 100. dies legi parerent. 655
Cæſar (C. Julius) πολυπαιδίας præmia propoſuit. 50. quo jure cenſum egerit? 63. cum tam multos civitate donarit? 65. Ejus filius naturalis cur Cæſario dictus? 278
Cajus JCtus commentarium ad L. Papiam ſcripſit. 23
Caligula (Cajus) a Senatu lege caducaria ſolutus. 510
Capere de ultimis voluntatibus dicitur. 416. capere & accipere quomodo differant? 418
Capi ſolebant virgines Veſtales. 10. immo & alii ſacerdotes. ibid.
Capitalia crimina quomodo a nuptiis excuſarint? 293
Cappadociarchæ quinam? 233.
Captatoriæ inſtitutiones quænam? 627. ex pro non ſcriptis habitæ. 626
Cato (M. Porcius Cenſorius) libertini filiam uxorem habuit. 197. ejus filius auctor regulæ Catonianæ. 610
Cauſſa aliquando idem, ac quaſi. 637. Quid *cauſſa teſtamenti*, *cauſſa pignoris*, *cauſſa bonorum*? 638
In cauſſa caduci eſſe, quid ſignificet? 637. quænam in cauſſa caduci ſint? 634 *& ſeq.*
Cautelæ JCtorum. 679
Cautio Mutiana a vidua contra conditionem nubente præſtanda. 480
Celſi dicti Papii. 88
Celſus (P. Juventus) Legem Papiam libris illuſtravit. 105
Cenſores cælibes notabant. 47. quæ præmia parentibus largiti ſint? 48. ſub auſpicium muneris ad populum concionabantur. 50
Cenſus quo jure actus a C. Julio Cæſare? 63. in eum furtim irrepere ſolebant Latini. ib. *& ſeq.* Ex cenſu adparuit poſt bella civilia vix dimidiũ civium numerum ſupereſſe. 64
Cenſus Senatorius quantus? 177. *ſeq.*

Cen-

Centenarius libertus quis? 554. centenario minor. 553.
Centeſima rerum venalium. 572
Centeſimus ab urbe lapis. 336
Centum dies. Intra hos poterant cælibes inſtituti legi parere. 542. erant dies cretionis, ſpatium deliberandi & agnoſcendi bonorum poſſeſſionem. ib. an & orbis profuerint? 544. *& ſeq.*
Certamen ſacrum quinquennale. 203
Chirographus ab iis exactus, qui tacito fideicommiſſo obſtringebantur. 311
Cicero honores omnes annis lege finitis capeſſivit. 327
Civitate orbi Rom. data an ſublatum fuerit urbis Italiæ & provinciarum diſcrimẽ? 339. Ea privati ſenatores, & viri perfectiſſimi, qui viles feminas uxores duxerant. 238. ejus jura anxiæ quærebant Latini. 12. *ſeq.*
Civium frequentia an utilis reip. 55
Clariſſimatus dignitas & ſenatorum filiabus, neptibus, proneptibus competebat. 206
Claudius Imp. vacationem eſſedario ob liberorum numerum dedit. 54
Clemens (Terentius) cõmentario illuſtravit Legem Papiam. 23. quot in eam libros ſcripſerit? 106
Cloacæ jus. 649
Clodius (Publ.) per adoptionem plebejus factus. 190
Coccejus Caſſianus V. C. an privignam concubinam habuerit? 182
Codicillis teſtamento non confirmatis relicta pro non ſcriptis erant; & quando id mutatũ? 626
Coemtio uxorum pluribus gentibus ſollemnis. 426. etiam Romanis. 407.
Cognatio ultra ſeptimum gradum non temere porrecta. 445. in lege Papia ad ſextum gradum numerata. 543
Cognatorum hereditates & cælibes & orbi capiebant. 543. & 546.
Collegæ uni cur ſæpe tribuantur, quæ communia utrique? 225. eorum quis potior? 318.
Colluſione detecta is,

qui ingenuũs judicatus fuerat, ingenuitatem amittebat. 199. *ſeq.*
Coloniarum mittendarum cauſſa. 56
Commodum dotis quid? 526. 527.
Concubina & *pellex* ante L. Papiam non differebant. 270. varia ejus nomina. 272. an a marito haberi potuerit? 273 quænam haberi per leges potuerit? 274. 280. an & conſanguinea vel adfinis. 275. an & privigna? 182. an ingenua? 121. an a patrono invito diſcedere potuerit? 400. an a furioſo? 401. ei nihil donari poterat. 282. poterat tamen heres eſſe. 416. utrum uxor in dubio præſumatur, an concubina? 282.
Concubinatus. De eo caput in lege Papia Poppæa exſtitit. 269. per hanc legem nomen adſumſit. ib. licita erat conſuetudo. 275. an & legitima? 283. is maxime viduis placebat, etiam Imperatoribus. 279. Senatoribus eo aliquatenus interdixit Conſtantinus M. 239. in eo conjunctiones nefariæ æque prohibitæ, ac in matrimoniis. 181. 183. Eum indirecte ſubruere ſtuduit Conſtantinus M. 282. quamdiu viguerit? 284
Conditio liberorum in teſtamentis quo pertineat? 429. 547. impoſſibilis cur contractum, non teſtamentum vitiet? 477. cælibatus lege noſtra infirmatur. 473. turpis ſponſalibus adjecta an pro non adjecta habenda? 471. quando deficere dicatur? 639
Congiarium iis copioſius datum, quibus numeroſa proles. 52. & 53.
Conjuges illegitimi inter ſe nihil capiebant. 310.
Conjugium. Ad id ineundum omnes obligari, Hebræi putabant. 29. confer infra *Matrimonium*, *Nuptiæ*.
Conſtantinus M. legis Papiæ Poppææ caput 1. in uſum revocavit. 226. quamdiu ejus conſtitutio eam in rem edita viguerit? 240. idem concubinatum variis legibus indirecte ſubruere ſtuduit. 283. cur legitimationem per ſub-

ſequens matrimonium introduxerit? ib. Idem ſuſtulit pœnas cælibatus & orbitatis? 548
Conſul major quis dictus? 317.
Conſularis ætas. 327
Conſulibus quomodo faſces prælati? vid. faſces.
Continentia urbis ad Romam referebantur. 336
Convictrix pro concubina. 272. *ſeq.*
Cooptari dicebantur quidam ſacerdotes. 10. & 11.
Cornelius (Cn. Coſſus) per adoptionem factus patricius. 190
Coronæ faſcibus illigatæ. 317.
Correctiones ineptæ quā plures in Codice Florentino. 208
Craſſus (M.) a Mamertinis ex lege Papia vindicatus. 12
Cretio hereditatis. 606
Culter. Ad eum ſe *locaſſe* dicebantur beſtiarii. 366. *ſeq.*
Curiæ ſe offerentes ſæpe ea conditione excipiebant poſteros. 193

D

DAmnata judicio publico uxor duci non poterat. 126
Damnatorum liberis pro eorum numero pars bonorum conceſſa. 51. & 52
Dare dotem, quid? 403
Decemviris quomodo faſces prælati? 318
Decimam inter ſe conjuges matrimonii nomine capiebant. 417. alias pro numero liberorum ex priore matrimonio ſuperſtitum. 418. aliam ob filium communem poſt nominum diem admiſſum. 421. ſed & ob alias cauſſas. 426
Decimariæ leges. 428. *ſeq.* quando ſublatæ? 437.
Decreta principum an vim legis habeant? 458
Decuriones. Eorum filii patris dignitate fruebātur. 192. iis liberi proderant ad προεδρίαν. 331 legibus decimariis a Theodoſio ſoluti. 437.
Delatores præmia capiebant. 710. a bonis principibus coerciti. 713. cur quadruplatores dicti? ibid. & *ſeq.*
Demoſthenes quando Præfectus prætorio fuerit? 241.

De

Denicales dies quinam ? 604. iis nihil ſuſcipi potuit. ib. *&* *ſeq.*
Denotandi cauſſa quænam dicantur relicta? 626. ea pro non ſcriptis habita. ib.
Deſignatores quinam? 203
Detrectatio. Sine ea quinam dicantur abeſſe? 501.
Διασημότατοι qui dicti? 231
Dicere dotem, quid? & qua formula uſi qui dotem dicerent? 409
Dies nominum quis? 422 luſtricus quis? ib. annu , bima, trima. 520 denicales. 604. legatorum quando ceſſerit & etiamnum cedat? 610. *ſeq.* 612. 613.
Διχοφώματα γεγαμηκότων quænam? 321
Diſcidii pœna quæ? 516. adde *Divortium*.
Divortiũ meditantes pleriũque jam de novis nuptiis tranſegerant. 300. ejus licentia olim maxima. 392. *ſeq.* non tamen permiſſum libertæ patrono nuptæ. 394. In eo ſeptem teſtes adhibiti, ex qua lege? 514. illud ſine cauſſa ſontica vel alterius culpa factum pœna dignum judicat L. Papia. 516. *ſeq.* de eo leges novæ 527.
Dolabella per adoptionem plebejus factus. 190
Domum deductione cur opus fuerit in abſentium nuptiis? 507
Dona & munera quomodo differant? 370. ea liberti debebant patronis. ib. quomodo liberti ab hac obligatione liberati? 371
Donationibus fraus facta legibus decimariis. 433. *&* *ſeq.*
Dos apud pleraſque gentes a marito dara. 406. ejus apud Romanos alia ratio, quam apud alias gentes. 407. eſt veluti pretium coemtionis. ib. ſine ea raro feminæ maritos inveniebant. ib. *&* *ſeq.* vel dabatur, vel dicebatur, vel promittebatur. 408. idque auctoribus tutoribus. ib. an a parentibus olim neceſſario data fuerit? 102. 533. *ſeq.* an actione repeti potuerit ab uxore immatura? 296. injuſtis nuptiis contractis mortua muliere caduca fiebat? 313. prælegata ab uxore etiam orba capi poterat. 430. non minuebatur quarta

Fal-

Falcidiæ detracta. 432. an certis limitibus circumſcripta per legem Papiam? 433. & ſolvebatur & reddebatur annua, bima, trima die. 520. in quantitate conſiſtens ob mores mariti graviores præſens reddenda erat. 517. 519. ob mores leviores ſenum menſium die. 517. 520. non conſiſtens in quantitate cum fructibus quadriennii reſtituenda. 517. *& ſeq.* Ex ea morum nomine quædam retinebat maritus. 517. 525. olim tota cedebat marito, ſi uxor ob mores graves repudiaretur. 517. quantum Lex Papia retinere conceſſerit. 525. An id jus ex formula: QUANTUM AEQUIUS MELIUS? 517.

Dotalia inſtrumenta ſignum nuptiarum. 408

Draco Lanuvii cultus, cui eſcam virgo præbebat. 91.

Ducere de uxore uſurpatum a Propertio. 74

Duumviri perfectiſſimatus dignitatem adfectabant. 232. 233.

E

EBræi vid. *Hebræi.*

Edicere legem quid? 74. *& ſeq.*

Ἐνδοξότατοι qui? 235. ita Præfecti prætorio ſalutati. ibid. & ſacerdotes provinciarum. ibid.

Epaminondæ ſine liberis morienti illacrymatum. 37.

Ereptitia bona quæ? 663. *ſeq.*

Error in nuptiis circa perſonam commiſſus an noceat? 195

Eſſedario vacatio ob numerum liberorum a Claudio data. 54

Et declarative ſumtum. 308.

Εὑρήματα JCtorum quid? 679.

Euripides mulieres peroſus cur binas uxores duxerit? 34

Excuſare & *potiorem nominare* quomodo differant? 333

Excuſatio a muneribus ob numerum liberorum. 333.

F

FÆcunditas in honore fuit Hebræis. 32. Græcis. 34. Perſis 32. Germanis. 38

Fa-

Familia venatoria quæ? 367
Faſces initio duodecim utrique conſuli præferebantur. 316. poſtea alteri faſces, alteri ſecures. 317. iis coronæ illigatæ. 317. quo ordine poſtea prælati? 318. quibus? 319. *ſeq.* cui prius dati? 320. *& ſeq.*
Februario menſe cur nuptiæ non factæ? 293
Feminæ an tantum nuncupative teſtati potuerint? 384. cur earum teſtamẽtifactio cum periculo conjuncta? 385. Eæ in perpetua tutela erant. vid. *Tutela* ob tres liberos ſolidũ capiebãt. 465
Feminarum Romanarum luxus & ſocordia. 58
Fibula uſi cantores. 251 *Fibulam imponere* quid? ib.
Fictio Prætoris rara, filiam eſſe filium. 563
Fideicommiſſa in fraudem L. Papiæ Pop. facta. 312. maxime in fraudem legum decimariarum. 434 Ea initio valida, poſt graviter prohibita. 311. tacita quid? 435
ex Fideicommiſſo manumiſſa an a patrono divertere potuerit? 394
Filii in dignitate nati an in ſucceſſione antea natis præferantur? 187. 188. eo vocabulo quando & nepotes comprehendantur? 195. erant patroni libertarum quas ex caſtrenſi peculio manumiſerant. 396
Fiſcus quãdo ærario in caducis ereptitiis & vacantibus prælatus? 642. Eũ ſæpe Tribonianus in Pãdectis poſuit pro ærario. 643. Caduca cum onere capiebat. 716. apud eum ſe deferentes dimidiam capiebant. 709. 714
Flaccus (Granius) quando vixerit? 271
Focariæ militibus permiſſæ. 322. heredes inſtitui poterant. 416
Fæde ſe ducere quid? 208
Fratres ſæpe ſorores dotabant. 535. fratris viduam ducere poterãt. 494. 497
Fraus legi facta quid? 678. in fraudem legis & patroni alienare quomodo differant? 556. 557. multiplex qua Lex Caducaria eludebatur. 677. *ſeq.*
Fundum dotalem alienare non prohibuit Lex Julia & Papia, ſed Julia de adulteriis. 513. 514
Fundus Italicus quis? 521
Funus vĕdere quis dicatur. 366. ejus cura excuſ. 604
Furcæ an Coſſ. prælatæ cum faſcibus? 317

Furii (M. Camilli) & M. Poſtumii Albini ſevera cenſura. 47

G

Galatarchæ qui? 233
Galli Matris Deũ cur deſpicatui habiti? 204
Γιγαμικῶν δικαιωμάτων quæ fuerint? 321
Gener quis? 498. ex qua lege nec ille contra ſocerum, nec ſocer contra generum teſtimonium dicere potuerit? 403
Germani liberos nulla ſpe præmiorũ inducti quærebant. 38. quo ſenſu apud eos plus valuerint boni mores, quam apud alios bonæ leges? 39. ii uxores coemebãt 406. ſerãVenerẽ probabãt. 289
Gladiatores infames. 366. cur dicti meridiani. ib.
Glaucippus quidam exceptus in legePapia de peregrinis. 18
Goth. (Jac.) laudatus. 25. Cõmentariũ in LegẽJuliã & Papiam Poppæam adoleſcens ſcripſit. 25. & 26. ejus in Commẽtario quid deſiderandum. 106. & *ſeq.*
Gracchus duodecim mẽſes in utero fuiſſe dicitur. 457
Græci πολυπαιδίας ſtudioſi. 33.
Granius Flaccus, quando vixerit? 271
Gratiam facere crimin. 510 legis. ib. jurisjur. ib. hujus aliquando gratiam faciebant leges. 486. *ſeq.*

H

HAgeſtoltzen Recht quale jus apud Germanos? 40
Heautontimorumenos cur dicta Terentii comœdia? 175. Hebræi legem de ineundo matrimonio præceptivam putabant. 30. cælibatũ odio proſequebantur. 31. Iis ſterilitas ignominioſa. 32. uxores ſibi coemebãt. 406
Hereditas delata quæ? 478. *lege obveniens* quæ? 309. adeunda ex lege Papia Poppæa tabulis apertis. 602. *ſeq.* eam non capiebant, qui nuptias adverſus hãc legẽ fecerãt. 309
Heres pro genero. 498
Heres ex aſſe ante apertas tabulas hereditatẽ adire poterat, & cur? 606. nũcupatus itẽ, & cur? 609
Hiſtriones infames. 202. ex turba peregrina. 204. tribus movebantur. 204
Homo & femina vocatur. 634.
Honores. In iis petendis parentes orbis, mariti cælibibus præferebantur. 325

Ho-

Hora diei tertia forum fervere incipiebat. 605

I

I*Mpar matrimonium* quodnam? 266
Imperatores, In iis deligendis ratio habita liberorum. 325
Impubes domum ducta quando juſta uxor eſſe cœperit? 296
Impunitatis ſpes an a peccando retrahat? 242. *ſeq.*
In tantum pro *adeo*. 208
Inceſta matrimonia ſæpe ob liberorum numerum confirmata. 54
Indignis quænam eripiantur, & ex quibus legibus? 664. *ſeq.*
Infamia ludionum unde? 203. eam illis ſenatoribus impegit Conſtantinus M. qui viles feminas uxores duxerint. 238.
Infantes quoto anno mamma depulſi? 452. quomodo initiati? 422
Ingenui ducere poterant libertinas. 211. 212. non autem mulieres ſcenicas. 217. nec lenas vel a lenone manumiſſas. 217. nec judicio publico damnatas. 220. nec in adulterio deprehenſas. 220
Initiatio infantum. 422
Injuſtæ nuptiæ a Romanis non reſciſſæ. 262
Inſcriptiones legum non ſemper ſanæ. 108. nec tamen exemplo Jac. Gothofredi pro lubitu mutandæ. 107
Inſignes viri qui? 230
Iſidis cultus cur a Romanis deſpicatui habitus? 204.
Italiæ limites antiqui & novi. 337
Italici juris colonias cur in commentariis ad hanc legem deſcripſerit Cajus? 522
Italici & *provinciales* ſibi invicem oppoſiti. 338
Italicus fundus. 521. *Italicum ſolum* quod? 338
Judicio publico damnati qui? 220
Judicium de moribus quid? 381.
Julius Miſcellus an homo? 481.
Juno *Domiduca*, *Iterduca*, *Juga*, *ζύγια*, *Cinxia*, *Lucina*, *Patulca*. 45. *Siſpita*. Lanuvii culta. 89. Ejus *aram tangere* quid? 45
Jura maritorum militibus data & cur? 321. civitatis & Quiritium quomodo differant? 355
Jurans, ſe patronum eſſe, an

an omnibus patronorũ juribus fruatur? 395. 396.
Jurejurando obſtringi liberti, ne nuptias facerent,non poterant. 551. Ejus aliquando gratiam faciebant leges. 486
Jus liberorum communiũ. 459. a quo conceſſum? ib. jam Veſpaſiani tempore a principe datum. 462. non dabatur temere, niſi utriuſque conjugis ætas conjuncta centum annos excederet. 466. an & mortuis datum cenſeatur, ſi, qui petunt, ante principis decretum deceſſerint? 620. 621. omnibus promiſcue datum a Theodoſio. 466. an & parentes illud a principe impetrarint? ib.
Jus trium liberorum an a Numa inventum? 42. an a Tullo Hoſtilio? 44
Juſtinianus Theodoram uxorem ducturus caput I. legis Juliæ & Papiæ abolevit. 240. Ei multæ conſtitutiones Juſtini perperam tribuuntur. 241. is concubinatum probavit. 258
Juſtinus Imp. nomen ſuum quatuor litteris expreſſit. 241.
Juventius (P. Celſus) legem Papiam ſeptem libris interpretatus eſt. 105.

K

Καθολικοὶ Rationales. 574.
Κακογαμίου pœna apud Lacedæmonios qualis fuerit? 35. & ſeq.
Κατακοπτόμενοι, beſtiarii. 367.
Κυνηγέσια vel κυνηγέσιαι, venationes, quales ludi. 367

L

Lacedæmonii præmia πολυπαιδίας conſtituebant. 33. cælibes puniebant, immo & male & ſero ducentes uxores. ib. & 35. necnon qui ſolius dotis habebant rationem. 35. an ab iis ſumtum ſit Legis Jul. & Papiæ caput de immunitate parentum ob tres liberos? 339.
Lanuvii inſignia. 89. prodigium in ejus conditu notatum. 91. Draco ibi annoſus, cui virgo quotannis pabulum præbebat. 91. Juno Siſpita ibi culta. 89

La-

Latii jus multis extra Latium datum. 352
Latini adfectabant jus civitatis Romanæ. 12. ſæpæ urbe exire & in patriam redire juſſi. 13. & 14. & ſocii Latini nominis an ſemper iidem? 16. quando jus civitatis acceperint? 15. liberti an quidam ex lege Ælia Sentia? 349. colonarii ob anniculum filium jura Quiritium conſequuti. 350. etiam liberti ex L. Junia Norbana. 350. non habebant jus connubii & patriæ poteſtatis. 351. tanquam peregrini virgis cæſi. 363 dicti cives ex Latio. ib.
Latus clavus inſigne Senatorum. 177. etiam filiis Senatorum ab Auguſto conceſſus. 187
Legata obſcura, pugnantia, mortuis relicta, translata, ademta, pro non ſcriptis habita. 627. *ſeq.* quænam caduca? vid. *caduca*? Quæ ut indignis erepta? vid. *ereptitia*. quotuplici modo relicta? 670. 671. per vindicationem relictum deficiens ab ærario vel fiſco non occupabatur. 656. & 657.
Legationes liberæ. 448
Lege ſolvebat Senatus. 460. 509. an & populis ſuffragiis opus fuerit? 509. quando id jus ad principes devolutum? ib. de lege ſolutione lex Cornelia. 460. ejus lege ſolutionis effecta. 511. quomodo legibus ſoluti ipſi Principes? 636
Leges a primis capitibus nomina acceperunt. 175 176. ſeverius emendatæ. 72. de conjugio ineundo & liberis procreandis libera adhuc rep. latæ. 47. Papiæ plures. 3. Saturæ quæ? 163. *& ſeq.* minus quam perfectæ. 223
Leges variæ
- Ælia Sentia eodem anno lata quo Julia de maritandis ordinibus. 75. & 76. non fuit Senatuſconſultum. 80. an ea ingenuis facultatem dederit, libertinas uxores ducendi? 212. an quoſdam libertinos Latinos eſſe juſſerit? 348. *& ſeq.*
- Caducaria. vid. *Jul. & Papia*.
- Cæcilia Didia qualis? & an adhuc tempo-

pore Auguſti recepta? 105
Canuleja de nuptiis patrum cum plebe. 197
Cincia cur muneralis dicta? 175
Claudia de ſociis Lat. nominis domum remittendis. 14
Claudia de tutela mulierum. 380
Cornelia de ſicariis etiam de parricidis egit. 176
Cornelia de lege ſolutione. 460
Decimaria. 414. cur inventa? 415. fuit pars legis Jul. Papiæ de marit. ord. ibid.
Incerta, ut mater iterum nupta non ſit heres liberorum ex priore matrimonio ſuſceptorũ, ſed ei ipſe avus maternus præferatur. . . .
Junia Norbana quando lata? 350. 357. ea omnes non juſte manumiſſos Latinos eſſe juſſit. 349. 357. Latinis ob anniculum jura Quiritium dedit. 358
Junia Penni de peregrinis. 16. an jure a Cicerone reprehendatur? 20
Julia de adult. cur id nomen acceperit, quũ & de aliis criminibus egerit? 224. ea dotalis fundi alienatio prohibita. 513. 514. ſeptem teſtes in divortiis adhiberi juſſit. 514
Julia judiciorum publicorum a Gorh. male cum Papia Poppæa confuſa. 403. 489
Julia de maritandis ord. De ea quando primũ cogitatum? 65. SC. de illa roganda ægre impetratum. 67. Ejus mentio in marmore, antequam perlata. 68 *ſeq.* prima rogatione rejecta. 72. quando & quomodo demũ perlata? 75. Coæva eſt legi Æliæ Sentiæ. 76. eam fruſtra abrogari volunt Equites Rom. 77. Inter illam & Papiam Poppæam differentia. 82
Julia Miſcella pars Papiæ Poppææ. 481. ſublata a Juſtiniano & poſtea quadantenus reſtituta. 482. ejus uſus hodiernus. 484

Ju-

Julia de parricidiis. 176
Julia Titia de tutelis quando lata? 537
Julia vicesimaria qualis & quando lata? 573
Julia & Papia Poppæa. Ejus varia nomina. 22. κατ' ἐξοχὴν dicta Lex vel Leges. ib. diutiſſimo uſu viguit. ibid. in ſponſalibus recitata. 23. quinam in eam commentarios ſcripſerint? ibid. *ſeq.* Ejus fragmenta ſe per univerſum jus diffundunt. 24. Ejus finis. 28. 98. an de ea ferenda Auguſtus in ſexto conſulatu cogitarit? 65. an fuerit SC? 80. Ejus chronologia. 81. Duæ ejuſdem partes. 101. 569. quando & à quo lata? 79. *&* 80. Ejus à Julia de maritandis ordinibus diſcrimen. 83. an diverſa à Julia caducaria? 82. quot & qualibus capitibus conſtiterit? 100. fuit Lex Satura. 103. & minus quam perfecta. 223. quot ejus fragmenta ſuperſint, & quomodo in ordinem redigi debeant? 103. *&* 104. Ejus caput I. confirmatum a Conſtantino M. 226. & Marciano. 259. abolitum à Juſtino & Juſtiniano, & cur? 240. 245. *&* *ſeq.* Ejuſdem caput II. male à Jac. Gothofredo & aliis expreſſum. 252. quale illud fuerit & an ſenibus connubio interdixerit? 253. Ejus capita de ſolidi capacitate quando ceſſarint? 465. Ea quis ſolvere potuerit. 511. an fundi dotalis alienationem prohibuerit? 514. an in divortiis ſeptem teſtes adhiberi juſſerit? 514. an initio in provinciis etiam valuerit per omnia? 536. per eam aucta jura patronatus. 553. quoto anno liberos exegerit? 442. Caducaria odioſa. 574. Ea Caligulam ſolvit Senatus. 510. de ea moderanda ſub Tiberio cogitatum. 574. capita ejus. 575. de quibus bonis egerit? 623
Lætoria cur quinavicennaria? 176
Licinia Mucia de ſociis Lat. nom. in patriam remittendis. 14
Mænia qualis & quando lata? 259
Menſia quæ? 362. an Meſſia dicenda? 363
Oppia. 58
Pappia de virginibus Veſtali-

ſtalibus quando & à quo lata? 8. & 9. an fuerit pars L. Juliæ & Papiæ? 9. *& ſeq.*
Papia de ſociis & nom. Latin. 12. *ſeq.* quando lata? 14. & 15
Papia de peregrinis. 18. ejus veſtigia in nummis. 19. an a Cicerone jure reprehenſa? 19. & 20. ejus ferendæ occaſio. ib.
Petronia ſervos beſtiis addici vetuit. 367. an Pætinia dicenda? ib.
XII. Tabularum de nuptiis inter patres & plebejos non contrahendis. 195. de ſucceſſione libertorum. 553
Voconia an tempore Auguſti adhuc viguerit? 421. 422.
Legitimatio per ſubſequēs matrimonium cur inventa? 283. Eam primus omnibus promiſcue indulſit Juſtinianus. ibid.
Leno quis? 217. Lenonum & lenarum turpitudo. 218. Ab iis manumiſſæ cur ingenuis nubere non potuerint? ib.
Liberalium cauſſarum gratia profeſſionem ad tabularia fieri juſſerat M. Antoninus. 344
Liberi in fraudem legis inſtituti. 310. quotnam a muneribus excuſent? 339. non excuſent? 340. *ſeq.* Sedecim a muneribus patrimonialibus excuſant. 342. alieni ſæpe pro propriis offerebātur excuſationis cauſſa. 342. Eorum quærendorum cauſſa matrimonium ſe inire profitebantur Romani. 358 legitimi ex injuſto matrimonio non naſcebantur. 308. naturales non erant infames. 276. nominibus ſuis adſcribebant SP. F. vel NOTH. 276. dignitatum capaces. 277. qualia nomina adſumſerint? ib. iis nihil donari poterat ex legibus Conſtantini M. 282. patronorum libertatis cauſſa aliquid accipere ſolebant. 371. quo anno exigerentur per legem Juliam & Papiam? 442. 545.
Liberos quis *habere* dicatur? 563
Liberta aliena an in concubinatu eſſe potuerit? 211. operis patrono debitis, per nuptias liberabatur. 365. 550. *ſeq.* innupta iiſdem libe-

berit? 211. operis patrono debitis, per nuptias liberabatur. 365. 550. *ſeq.* innupta iiſdem liberabatur ætate quinquagenaria. 365. invita patrono nubere non cogebatur. ib. *ſeq.* an a patrono furioſo diſcedere potuerit. 401. *ſeq.* a patrono cui ſemel nupta, invito diſcedere non poterat. 395. in perpetua tutela patroni vivebat. 387. an abſente tutore jus ei fuerit alium tutorem petere. 412. ob quatuor liberos ſolidi capax erat. 465

Libertatis legatæ dies cur nonniſi ab adita hereditate cedat. 612

In Libertate morari & liberum eſſe quo modo differant. 357

Libertinæ quæ. 198. Earum nuptias omnes ingenui ante L. Papiam adſpernabantur. 197. nuptiæ tamen cum ingenuis illis aliquando conceſſæ per privilegium. 197. earum filias etiam ingenui ducere poterant. ib. quod poſtea Senatoribus vetuit Conſtant. 236. cum iis nuptias conceſſit, L. Julia & Papia. 199. non tamen Senatoribus. ib. 211.

Libertini, quibus filius quinquennis, in tribus ruſticas deſcribebantur. 49. ne adoptati quidem ab ingenuis jura ingenuitatis adquirebant. 210. in ſenatum admiſſi a Commodo. 227. opificia & artes manuarias exercebant. 368. & *ſeq.*

Libertus patronæ nuptias adfectare non poterat, niſi hæc eſſet vilioris conditionis. 213. Exempla hujuſmodi nuptiarum. 213. 214. artem ludicram faciens operis non liberabatur ob liberorum numerum. 366 nec arenarius 367. operis non liberabatur ſolis nuptiis. 552. centenarius & centenario minor. 553. *ſeq.*

Licinius Cæſar multos Senatores ad naviculariorum conditionem detruſit. 228

Lipſii (Juſti) Excurſus ad Tacitum de lege Pap. Popp. 24

Liviæ gentis claritas. 190

Liviæ Auguſti nobilitas per adoptionem aucta. 190. cur ſine indulgentia

tiaSenatus non potuerit tertiam bonorum partē ex Auguſti teſtamento capere. 421
Livius Druſus per adoptionem ex patricio plebejus. 190
Lucar quid? 72
Lucilla Auguſta privato nupta imperatorii conjugii inſignia retinuit. 207. 208.
Lucrum ex dote quid? 527
Luctu durante nuptiæ non fiebant. 293
Luctus tempore nubens infamis. 300
Ludi ſæculares quo anno facti? 69. varia de iis SC. marmori inciſa. 70. quinam iis intereſſe potuerint. ib. *ſeq.* unde ſumtus petiti? 70 & 71. in iis aræ in ripa Tiberis dedicatæ. 72. quis iis ſub Aug. præfuerit? ib.
Ludus venatorius, beſtiarum matutinus, meridianus. 366. *& ſeq.*
Lupa & aquila ſignum Lanuvinorum. 90. & 91.
Luſtratio infantis quo ritu facta? 422. *& ſeq.*
Lyciarcha quis? 333
Lycurgi leges de ducendis uxoribus. 37
Lycurgus qua ætate nuptias fieri voluerit. 289

M

MÆnia gens. 259
Ma nia gens eadem quæ Mænia. ib.
Majorennitatis initiū definivit Lex Lætoria. 176.
Mamma quo anno depulſi infantes? 452
Mandatores quinam? 714
in Manum conventio quid? 381. *ſeq.* per eam uxores redigebantur in poteſtatem maritorum. 381. ejus effecta. 381
Manumiſſio. Ejus merces prohibita Lege Æl. Sent. 371. ancillæ matrimonii cauſſa non eſt ex L. Ælia Sentia, ſed ex SCo. 212
Manumiſſus teſtamento minor XXX. annis ex Lege Junia Norbana erat Latinus. 358. cur ei ſæpe adſcripta conditio: QUUM ANNORUM XXX. ERIT? ib.
Manzano (Ram. del) cōmentario illuſtravit L. Papiam Poppæam. 24
Marcellus JCt. Commentarium ad L. Pap. Popp. ſcripſit. 105
Marcianus JCtus in citandis auctoribus accuratus. 101. diverſorum temporum leges

per μεταζυλογίαν conjūgere ſolet. 102
Maritus XI. annorum. 297. uxorem non lugebat. 300. in maritorum numero qui eſſe dicantur? 321. jura maritorum quidam a principe impetrabant. ib. quanta mariti poteſtas in uxorem. 381. an is tutelam uxoris geſſerit? 283
Matrimonium. Qualis ad id ineundum ſit obligatio? 30. putativum quale? 195. 304. injuſtum num reſciderit Lex Papia Poppæa. 223 ejus jure non gaudebant Latini. 358. Matrimonium ſine connubio quid? 358. an duorum menſium matrimonium ad ſolidi capacitatem requiſitum? 441.
Matres Conſulum an conſulares. 194. Auguſtorum Auguſtæ dictæ. ib. Earum conditionem liberi extra matrimoniū nati an ſemper ſequerentur? 361
Matronali dignitate exſolutæ meretrices. 217
Matthæi Evangelium an titulum habeat: βίβλον γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. 175
Matutini dicti beſtiarii. 366. *& ſeq.*
Mauri (M. Vertranii) tractatus de jure liberorum laudatus. 24. & 25
Mauricianus (Jun.) commentarium ad L. Juliam Papiam ſcripſit. 23
Sine Mendacio cum aliqua vivere quid? 273
Mercatura tabernaria vilis & contemta. 237
Mercedem manumiſſionis ſibi ſtipulari nefas per L. Æliam Sentiam. 371. promittere tamen ultro poterant ſervi. ib. ejus exempla ex Dionyſio Halicarnaſſeo. 371
Mercibus quæ publice præerant, nubere prohibentur viris perfectiſſimis. 237
Meretricum conditio apud Romanos. 216
Meridiani gladiatores. 367.
Metelli (Q.) Cenſoris ſeveritas adverſus cælibes 49. Ejus oratio ab Auguſto repetita. ib. *& ſeq.* 67
Milites an potuerint uxores ducere? 321. quis primus id illis indulſerit? 322. iis focariæ mulieres permiſſæ. 322. non poterant uxores in caſtra vel hiberna perdu-

ducere. 323. iis jus maritórum datum. ibid.
Modeſtini (Herennii) Εὑρηματικὰ qualis liber. 679.
Modum divortiis imponere quid? 516
Monſtroſus partus quando profuerit? 421
Mores graviores vel majores qui? 519. *leviores vel minores.* ib.
Mors parentum juſta cauſſa trahendi ſponſalia. 293.
Munera a liberto Patrono debita. 371. ab iis quomodo liberti liberati. 372. publica quotuplicia? 333. quid ab iis excuſarit. 334. 341

N

NAtalium profeſſio quomodo facta? 343 reſtitutio quid? 198. 554. ea non temere concedebatur niſi conſentiente patrono. 563
Navem mercaturæ cauſſa fabricantibus vacationem Legis Pap. Popp. dedit Claudius. 436
Negleſti liberi qui? 425
Nepotes quando filiorum nomine veniant? 193 ex filiabus Senatorum an clariſſimi? ib.
Neronem puduit libertinam ducere. 198
Nobilitas an per adoptionem data & peremta? 190.
Nomen quo die infantibus datum? 422. aliquando ſtatim poſt partum impoſitum. 425.
Nominum dies qui. 422
Nominare potiorem & excuſare quomodo differant? 333
Non ſcripta. Pro his quæ habita? 624. *ſeq.*
Nothorum conditio. 275. vide *Liberi*.
Novercæ privignorum uxoribus infeſtæ. 496
Numa Pompilius an auctor juris trium liberorum? 42. Ejus leges quæ πολυπαιδίᾳ favent. 44. cur Junonis aram a pellice tangi vetuerit? ib. cur filium qui volente patre uxorem duxerat, venundari vetuerit? ib.
Nurus quæ? 498
Nuptiæ inter patres & plebejos cur prohibitæ? 195. injuſtæ an reſciſſæ? 262. impares quæ? 267. ſero initæ honeſtiſſimæ viſæ gentibus quamplurimis. 289. præmaturas contra probabant Romani. 290

impuberum an reſciſſæ? 297. *ſeq.* ſimulatæ quæ? 320. putativæ quæ? 195 inter generum & ſocrũ. 498. cur ab iis abhorruerint multi Romani? 57. cur philoſophi? 61. quomodo differant a matrimonio? 359. Liberorũ ſine conſenſu parentum nullæ. 530

O

OBlatio virginum Veſtal um. 11
Obrogare legi quid? 252
Obſcura legata pro non ſcriptis habita. 625
Octaveus an ad L. Papiam Poppæam ſcripſerit? 23
Octavo menſe natus an legitimus? 340
Officii quæ eſſe dicantur in jure noſtro? 534. *in officio mariti & patroni eſſe*, quid? 552
Operæ patronis debitæ. 367. quotuplices? 368. quomodo promiſſæ. ib. ultra promiſſum exigi non poterant. 370. iis liberabantur liberti ob numerum liberorum. 371. libertæ voluntate patroni nuptæ. 552 *ſeq.* non tamen ab operis patronæ vel patroni filiæ debitis. 552. earum obligatio reviviſcebat, ſimulac nuptæ eſſe deſiiſſent. ib.
Opificia a ſervis & libertinis Romæ exercebantur. 369
Ὀψιγαμίς pœna apud Lacedæmonias. 35. & *ſeq.*
Optionis legati dies quando cedat? 613. 672
Oratio principis quid? 224 Antonini & Commodi. 224. Metelli ab Auguſto repetita. 50. 68. Auguſti ad Equites de Lege Julia habita. 77. P. Scipionis Africani. 48.
Orbi dicuntur etiam qui liberos nunquam habuerunt. 340. 544. eorum & parentum diſcrimen an ab Honorio & Theodoſio ſublatum ſit? 437. ii ſolidum capere non poterant. 538. cur eorum conditio pœna digna viſa? 545. an ſibi relicta ceperint, ſi intra centum dies parentes fierent. 545. ſemiſſem tantum capiebant. ib.
Orbitas ignominioſa apud Thebanos. 37. Hebræos. 32. aliaſque gen-

gentes. ib. Ejus pretia apud Romanos. 38. 59. & 60. Talia nulla Germanis. 38
Ordo adoptione non imminuebatur, ſed augebatur. 188. 189
Ornamenta conjugii ſenatorii a Principe data. 206
Ὥσπερ, pro ὡσπερεί. 375
Ὡσανεί. Ea particula quando uſi Stoici & JCti Rom. 189

P

PActa dotalia in fraudem legum decimariarum facta. 433
Paez (Ferd.) de numero liberorum excuſante ſcripſit. 24
Παιδογραφία quid? 343
Παλιγγενεσία pro natalium reſtitutione. 199
Pantomimorum ædes ingredi vel eos in publicum prodeuntes ſectari, ignominioſum ſenatoribus. 205
Papia gens plebeja. 88
Papii Celſi, Mutili, Pollones. 88. an quidam etiam Triumpi & Milones cognominati? 88. Celſi Lanuvio oriundi. 89. Mutili origine Samnites. 91. Celebriorum Papiorum ſyllabus. 93
Papius (M. Mutilus) Coſ. ſuffectus. 86. Ejus Proprætura & adulatorum ingenium. 87
Pareja (Joannes de) ad Legem Papiam Popp. ſcripſit. 24
Parentes cur ſæpe liberorum nuptias prohibuerint. 530. liberos & dotare cogebantur. 531. *& ſequ.* iis ad tertium uſque gradum bona damnatorum liberorum deferebantur. 615. itemque caduca. ibid.
Partus tempus legitimum. 340. trium, quatuor, quinque infantum poſt quadrageſimum diem. 361. decimeſtris a morte mariti legitimus. 456. an & undecimeſtris. 457. duodecim & tredecim menſium. 457.
Pater ſolitarius quis? 462 is ſolidum capiebat. 462. ejus nomine quando & avus intelligatur? 202
Patria poteſtas cur tanta civibus Romanis conceſſa? 41
Patrona liberorum jure idem jus in bonis liberti

ti habebat ac patronus. 566. olim ſibi fidejuſſores dari curabat a liberto, quod certa bonorum pars ad ſe perventura ſit. ib. trium liberorum jure ſubnixa jus ſuccedendi in bonis liberti ad liberos ſuos tranſmittebat. 568. ejus nuptias adfectare liberto nefas. 213

Patronus liberto veluti agnatus. 386. liberta ſine ejus auctoritate teſtari non poterat. 387. Liberta ei quid teneretur relinquere. 388. ejus cum liberta connubium an parum honeſtum? 213. quo ſenſu ei honeſtius fuerit, libertam concubinam quam matremfamilias habere? 401. ſine ejus conſenſu liberta nubere non poterat. 552. erat ordinarius libertæ tutor. 552. ſi impubes eſſet, conſentire non poterat ſine tutoris ſui auctoritate. 552. ejus jus in bonis liberti centenario minoris. 556. & centenarii. 558. *ſeq.* excluſus a liberti hereditate an tutelam ſuſcipere teneretur liberorum ejus. ib. ejus jus in bonis libertæ. 564.

Patroni filias non admittebat prætor ad libertorum ſucceſſionem. 563. ſuccedebant tamen ex Lege Papia Poppæa ſi trium liberorum matres eſſent. 563

Paullus (Julius JCtus) quot libros ad L. Papiam Poppæam ſcripſerit? 108. Ejus liber ſingularis de jure patronatus, quod ex L. Julia & Papia venit, in libros ultimos Commētariorum illorum migravit. 108. 549

Pellices conceſſæ Perſis. 33. Lex Numæ de illis. 44. an & quomodo a concubinis differant. 270

Πεντετηρικὸς ludus. 203

Pereger pro peregrinus. 650. quis pereger factus dicatur? ib.

Peregrina inſtituta Romanis ſordebant. 204

Peregrinationis ſtudioſiſſimi Romani. 503. ea impedimentum nuptiarum. ib. quænam a faciendis nuptiis excuſarit? 301

Peregrini urbe ejecti variis legibus. 18. an id jure fieri potuerit? ib. *& ſeq.*

Perfectiſſimi viri qui? 231

et-

etiam Duumviri quarumdam civitatum. ib. *ſeq.*
Permittere pro remittere. 486.
Perperna (M.) Conſulis pater a Sabellis ex lege Papia vindicatus. 12. quando id factum? 17.
Perſæ πολυπαιδίας præmia elargiebantur. 33. pellices alebant. ib.
Philoſophi plerique a nuptiis abhorrebant. 61
Phœnitiarcha quis? 232
Plancius Varus quando Conſul fuerit? 312
Plebejæ olim non nubebant Senatoribus ante legem Canulejam. 196
Plutarcho familiaris admodum eſt φιλογαμίας. 43
Pœnæ præmiis efficaciores. 243. injuſtarum nuptiarum quæ? 160. ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, κακογαμίου, apud Lacedæmonios. 35. *ſeq.* cælibatus & orbitatis ex L. Papia Poppæa. 538. a Conſtantino M. ſublatæ. 547
Πολυπαιδεία veteribus omnibus exoſa. 470
Ὀψιγαμίας aliquando ab Athenienſibus permiſſa. 33. ſemper a Perſis. 32
Πολυγαμία ſtudioſi Hebræi. 29. 30. Perſæ. 32. Græci. 33. German. 38. eam legibus promotum ibat Romulus. 31. Numa. 42. an & Tullus Hoſtilius? 44. Leges ea de re libera rep. latæ. 47. ob eam plebeii tributis liberati. 47. præmia Πολυπαιδίας a Cenſoribus conſtituta. 48. a Julio Cæſare. 50. ob eam ancillis libertas data. 51. pars bonorum liberis damnnatorum conceſſa. 51. ejus ratio habita in congiariis. 52. 53. ob eam inceſta matrimonia cōfirmata. 54. ob eandem vacatio data eſſedariis. 54. & decurionibus προεδρία conceſſa. 55. Cur tot præmiis ornata fuerit a Romanis? ib. *ſq.*
Pomœria urbis ſæpe promota. 335
Pompeji & Poppæi ſæpe cōfuſi ab auctoribus. 97
Pontifex M. virgines Veſtales ejectis regibus capiebat. 3. 4. vide etiam *Sacerdos*.
Poppæa gens origine Sabina. 94. libera rep. obſcura. 95
Poppæa Sabina Neronis ſocrus. 94. ejuſdem uxor. 95

Poppæorum ſtemma. 96 celebriorum ſyllabus. 96. ii ſæpe cum Pompejis confuſi. 97
Poppæus (Q. Secundus vel Secundinus) 87. Duumvir Col. Vilillæ Celſæ. 88. Conſul ſuffectus. 85
Poppæus (Q. Sabinus) ædilis. 94. Coſ. ordinarius. 94. triumphalibus ornamentis donatus. 94. Mœſiæ, Daciæ & Achajæ per 40. annos Præſes. 94. an Secundi patruelis. 95
Populus Rom. an ſub Auguſto jus liberorum dederit? 459. an lege ſolverit? vid. ſupra *Lex*.
Poſthumii (M. Albini) & M. Furii Camilli ſevera adverſus cælibes cenſura. 47
Poſthumus an Senatoris filius? 191
Potiorem nominare & *excuſare* quomodo differant? 333.
Præmia πολυπαιδίας. vid. πολυπαιδία.
Præfecti & *perfecti* ſæpe in codicibus confuſi 230.
Præfecti Prætorio viri clariſſimi, poſtea illuſtres. 230. 235. amici Principis. 230. Senatores. ib.
Præfecti Urbi clariſſimi, poſtea illuſtres & Senatores. 230
Præfecti ærarii milit. & Saturni. 573
Præſidatus gentium quid? 234.
Prætores ærario præfecti. 573.
Primordia quæ dicta? 424
Princeps legibus caducariis ſolutus. 635. & aliis legibus. ib.
Privigna an potuerit in vitrici concubinatu eſſe? 182.
Privignus & *privigna* quinam dicantur? 498
Privilegium Glaucippo datum lege Papia de peregrinis. 18
Proconſul non niſi urbe egreſſus cum imperio erat. 335
Procuratores Caducorum, hereditatum principis; legatorum, peculiorum xx. *hereditatium*. 574
Prodi dicebantur quidam ſacerdotes. 4
Profeſſio cenſualis. 343. *natalium* quomodo facta, & quam antiqua? ib. 424. an a Marco Antonino inventa? 344
Promagiſtri xx. *hereditatium*. 574

Pre-

Promiſſio dotis quomodo facta? 410
Propertius cur a nuptiis abhorruerit? 74
Provinciæ. Ad illas ſæpe prolata jura in urbe obſervanda. 536. *& ſeq.*
Puberes omnes lex coegit uxores ducere & nubere. 256
Pubertas an in feminis ſpectata? 295. ejus annos quis definiverit? ib. *& ſeq.* an & quatenus hodie in nuptiis requiratur? 302
Pythagoras an cælibatum damnarit? 37

Q

Quadruplatores quinam? 713
Quæſtum corpore facere quę dicantur? 218. Eæ nubere non poterant ingenuis. 224
Quandoque pro quandocumque. 420
Quandoque liberos habebit, cur ſub ea conditione legatum? 426. 430
Quantum æquius melius, formula in actione rei uxoriæ ſollemnis. 517
Quantum per leges capere poterit, cur ea conditione hereditas vel legata relicta? 546
Quaſi. Quando ea particula uſi Stoici & JCti. 189.
Quaſi Senatoris filius vel *nepos* quis? 189
Quinavicenaria lex dicta Lætoria & cur? 176
Quinquagenaria an parere poſſit? 258
Quinquennis filius libertum ab operis liberabat. 372. ob eundem libertini olim in tribus ruſticas deſcripti. 373
Quiritium jura quæ? 354 *& ſeq.* an eadem ac jus Latii? ib.

R

Reges Rom. virgines Veſtales cepere. 4
Regiones ſuburbicariæ quę? 336.
Regula Catoniana a quo compoſita? 610. ad leges novas non pertinet. 610. 655
Repetitio uſusfructus quid ſit & quomodo ſalvo jure fieri poſſit? 641.
Repudiatæ non illico nubere poterant. 300
Res judicata an ſeper pro veritate habeatur? 199

Reſcindi ſæpe dicuntur, quæ ipſo jure nulla. 560
Reſtitutio in integrũ minoribus data Romæ intra quinquennium, in Italia intra quadriẽniũ, in provinciis intra quinquennium. 337
Retrahi ſæpe dicũtur, quæ ipſo jure nulla. 560
Revocari aliquando dicuntur, quæ ipſo jure nulla. 560
Rogantes legem eam non ſemper probabant. 86
Romæ ædificatum quid notet? 522
Roma quouſque ſe extenderit? 334. latius patebat quam urbs. ib.
Romanæ reip. finis potentia bellica. 56
Romani maxime a nuptiis abhorrebant. 57. *ſeq.*
Romulus πολυπαιδίαν multis legibus promotum ivit. 40. *ſeq.*
Roſcius (Q. comœdus.) De eo Ciceronis judicium. 205

S

SAbina Poppæa Neroni nupta Ollia dici debebat. 95
Sacerdotia quando cum plebe communicata? 6. 12.
Sacerdotes provinciales. 232. 233. a quibus electi. ib. eorum munus, tituli, dignitas. ib. & 234.
Sacra certamina quæ? 203
Saltator præfectus urbi ab Elagabalo factus. 227
Sanguinolenti liberi quinam? 425
Satura Lex quid? 104
Scena quid? 201. in eam mercede conducti prodeuntes infames. 202
Scenicæ mulieres lenis aſſimilatæ, cum quibus ſtup-um non committi videbatur. 206
Scientia qualis exigatur, quando leges habent: SC. ANS DOLO MALO? 305
Scipioni (P. Africano) cur negata fuerit ædilitas? 327.
Secundæ nuptiæ gentilibus etiam inviſæ. 470. necnon Chriſtianis. 478.
Secures coſſ. non in urbe, ſed extra urbem præferebantur poſt tempora Valerii Poplicolæ. 317
Senatores primo natales, deinde virtus, poſtremo cenſus faciebant. 176. Eorum inſigne latus clavus. 177. eorum privilegia. ib. a quibus in ſenatum lecti. 185. quas uxores ducere non potuerint? 195. *juvenes* &

& *honoribus perfuncti*. 188. eorum onera. ib. plebejas olim non ducebant ante legem Canulejam. 195. *ſeq.* iis cur nuptias cum ſcenicis indulſerit Juſtinianus? 240. *ſeq.*
Senatorius ordo primus in civitate. 176. cenſus quantus fuerit? 177
Senatorum filiæ & neptes quæ clariſſimæ? 206. an iis hæc dignitas ſemper ſalva fuerit? 229. nubere non poterant libertinis. 209
Senatorum filii clariſſimi. 186. lato clavo ab Auguſto donati. 187. antea equeſtris ordinis erant. ib. quinā fuerint? ib. hujus juris renovatio. 229
Senatorum nepotes ex filiis clariſſimi, non nepotes ex filiabus. 193
Senatorum matres & ſorores an clariſſimæ? 194
Senatus auctoritas ſub Imperatoribus. 178. ejus membrum ipſe Imperator. 179. eo qui movebantur, vix integræ erāt exiſtimationis. 185
Senatuſconſulta cum legibus, ad quas facta, non confundenda. 80. quod tamen a viris doctiſſimis factum. 255
Senatuſconſulta varia:
Calviſianum, vulgo Calvitianum. 266 an idem ac Claudianum? ib. quinquagenarias feminas junioribus nubere prohibuit. 267
Claudianum de ſexagenariorū nuptiis. 265.
Incerti nominis de Larina ter enixa. 352. 360. De vidua iterum nupta. 479 de ſociis Lat. nominis. 13. 14. contra fictas adoptiones. 330. de Lege Julia de marit. ordin. ferenda. 67. *ſeq.* de matrim. lege Papia Poppæa prohibitorum nullitate. 224. *ſeq.* de tutore mulieri in locum furioſi dando. 412. item in locum abſentis. ib. item ad dotem dandam, dicendamve, promittendamve etiam in provinciis. 412
Largianum an Latinis ob liberos jura Quiritium dederit? 360.
Libonianum de falſis. 624.

Per-

Perſicianum, vulgo Pernicianum. 261 an nuptias ſenum reſciderit? 262
Plancianum. 313
Tertullianum an jura Quiritium Latinæ ter enixæ dederit? 360.
Trebellianicum an & de quaſi caducis tollendis egerit. 643.
Senibus nuptias conceſſit Juſtinianus. 267
Sentius (C. Saturninus) Magiſter xv. viror. ſacr. faciund. in ludis ſæcularibus ſub Auguſto. 72
Servi exercebant opificia. 369.
Servitutis legatæ dies quando cedat? 649
Servitus pœnæ ſolvit matrimonium. 299
Sexagenarii an generare poſſint? 258. iis an nuptiis interdixerit lex Papia Poppæa. 257. *ſeq.*
Socer & gener inter ſe teſtimonium non dicebāt. Id ex qua lege? 403. & *ſocrus* quinam dicantur. 498. non erat, ſi injuſtæ contraherentur nuptiæ. 306. *ſeq.*
Socii Latini nominis. vid. Latini.
Socrates cur binas uxores eodem tempore habuerit? 3
Sodalitiaria pro concubina. 273
Solidum quinam conjuges inter ſe ceperint? 441. quinam ex aliorum teſtamentis. 459 *ſeq.* non capiebant cælibes & orbi. 538
Sorores duas in matrimonio habuit Honorius. 500.
Sortitio in deligendis Virginibus Veſtalibus. 8. in eligendis provincialibus magiſtratibus quando omiſſa? 325
SP. F. in marmore an idem ſit ac Spurius filius. 276
Spadones qui. 259. iis gratia legis Papiæ facta. ib. an iis nuptiis interdictum. 260. *ſeq.* ſæpe matrimonium inibant. ib. quis hoc primum inhibuerit. 265
Spoliarii ludi. 367
Spoliarium locus, ubi beſtiarii ſaginati. ib.
Sponſæ intra biennium domum ducendæ. 291 cur ita Lege Jul. & Papia cautum. 286. cauſſæ juſtæ eas intra biennium domum non ducendi. 293. eſſe poterant ſponſæ quæ uxores eſſe pote-

terant. 194. aliquando erant infantes. 290
Spurii qui? 276
Statuæ in publico poſitæ a creditoribus cum reliquis non vendebantur. 659
Sterilitas apud Hebræos aliaſque gentes ignominioſa. 32
Stoici frequenter uſi particula *ὥσπερ*. 189
Stuprum cum qua committatur. 280
Subornatores quinam. 714
Subſtituendi formula: *ſi is heres non erit, quiſquis mihi heres erit, in parte deficientis etiam heres eſto*, cur inventa? 455.
Subſtitutionibus eluſæ leges caducariæ. 454
Suburbicariæ regiones quę? 336.
Succeſſio libertorū ex Lege XII. tab. 553. ex edicto Prætoris. ib. ex Lege Jul. & Pap. ib.
Σύμβιος pro concubina. 273.
Syri uxores ſibi coemebant. 406
Syriarcha quis? 233

T

T*Aberna* & *tabernarii*. 236. cur Catullo *Salax*? 237
Tabularia per provincias quis conſtituerit? 344
Tabulas aperiendi ritus ſollemnis. 603. ex lege Viceſimaria. 603. viventis aperire nefas. 603
Ταμεῖον ærarium & fiſcus. 573.
Τελειότατοι qui? 231
Ter enixa quæ dicatur? 360
Terentius (Clemens) vid. *Clemens*.
Teſſera frumentaria quid? 651. 652.
Teſtamento maritus poterat uxori tutorem dare. 378
Teſtamenta feminarum an ſemper nuncupativa. 385. cur periculoſa olim viſa? libertæ an & quomodo fecerint? 387. *ſeq.*
Teſtes ſeptem adhibiti in divortiis. 514
Thebis orbitas ignominioſa. 37
Thymelici qui? 202
Titulus libris a primis capitibus datus. 174
Togæ jus amittebant exules. 650
Torrentii (Lev.) exceſſus de Lege Papia. 23
Translatio legatorū quot modis facta? 628. *ſeq.*
Tribonianiſmi quidam. 411. 643.
Tribunorū plebis poteſtas ſub Imperatoribus. 411.

mi-

militum Conſulari poteſtate numerus & inſignia. 319. *ſeq.*
Tribus ruſticæ honoratiores. 49. 373. in eas deſcripti liberti quibus filius quinquennis erat. ibid.
Trimi ad dimidium ſtaturæ modum perveniſſe credebantur. 452
Triumphaturis cur extra urbem ſenatus datus? 335.
Tulli Hoſtilii lex de tergeminis an ad jus triũ liberorum pertineat. 44.
Tutela libertatæ ingenuæ jure trium liberorum. 375-383. libertinæ qua ter enixæ. 376 386 ſub ea omnes erant feminæ. 377. feminatum quotuplex? 378. *ſeq.* *ceſſitia* quæ? 380. quomodo finita? 381. quã do ſublata? 389. libertæ ad patronum ejuſque liberos pertinebat. 386.
De Tutelis quam legem tulerit M. Antoninus Imp. 558
Tutor cur dari non poſſit perſona incerta? 378. dotis cauſſa mulieri nupturæ dabatur. 405. ſine ejus auctoritate dos cõſtitui non poterat. 410. hic tutor à ſolo Prætore non adhibitis Tribunis datus. 411. *Prætorius.* ib.

V

Vacatio legis quotuplici ſenſu dicatur? 288. 298. *ſeq.* quanti temporis feminis data poſt divortium. 288. 299 cur non & viris data? ib. abſentibus reip. cauſſa data. 458. *& ſeq.*
Vacantia bona quæ? 668. Ea ærario & poſtea fiſco cedebant. 670. aliquando caduca dicũtur. 668. quænam hodie? 675
Valetudo ſponſi ſponſæque juſta cauſſa habendi ſponſalia. 293
Venatores qui? 367
Venatoria familia. 367
Venotorius ludus. ib.
Venus tuta quæ? 280
Verborum obligatio an ſola ſtipulatione contracta. 409
Veſpaſianus lege ſolvendi jus accepit. 511
Veſtalium virginũ electio. 4. perſona, qualis eſſe deberet. 5. *ſeq.* privilegia. 6. earum ſacerdotium moleſtum. 7. cur divinitus electæ crederentur? 10. 11. an de iis egerit Lex Julia & Papia. 301

Ve-

Veſtis meretricia qualis? 217.
Vibo Valentia colonia. 88
Viceſima hereditatū qua lege invecta. 572
Viduæ nuptæ aliquando prioris mariti dignitatem beneficio principis retinebant. 207. cur iis plus laxamenti a morte mariti datum, quam repudiatis a divortio? 298. *ſeq.* iterum nuptæ non erant heredes liberorum ex priore matrimonio. 479
Viduitas maximi fiebat. 469. 470.
Vililla Celſa Colonia. 88
Virginitas perpetua magni fiebat. 469. 470
Virgis cædi poterant Latini. 363
Virilis partis nomine quādo tota hereditas veniat. 361.
Vitellius an ſine liberis fuerit? 325
Ulpianus quot libros ad hanc legem ſcripſerit. 106.
Univiræ laudatæ. 472. etiam in Epitaphiis. 472. *ſeq.*
Vrbare quid? 335
Vrbicariæ provinciæ quæ. 336.
Urbs quouſque porrecta. 334. centum ab ea lapides. 336
Uſucapere pro herede & legatario quis poſſit. 658. *& ſeq.*
Uſusfructus quātus a cōjuge capi poſſet. 426. ejus repetitio. 642. legati dies cur ab adita hereditate cedat. 613
Utero exſecti an profuerint parentibus. 361
Vxor gratuita cur concubina dicta. 273. prohacne an pro concubina habeatur ingenua. 282. apud Rom. in poteſtate mariti. 381. qualis eſſe deberet ex legibus Lycurgi. 37. ſæpe infans. 297. non poterat a marito olim divortere. 392
Uxores coemtæ apud Hebræos, Syros, Aſſyrios, Armenios, Germanos, Romanos. 406. Romanorum luxurioſæ. 58. maritos in provinciā antea non comitabantur. 459. quando id conari cœperint. ib. earum ſorores duci poterant. 497 an & fratris uxor adhuc virgo. 499

X

Xyſtici quinam? 202

FINIS.

2511592 D

Digitized by Google

Digitized by Google

B.23.6.308
C F 2 5 1
C.F.
NZE